

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**XVIII. YÜZYILDA LÂRENDE (KARAMAN)
ŞEHRİNİN FİZİKİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI**

(DOKTORA TEZİ)

**Danışman
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ**

**Hazırlayan
Ahmet CENGİZ**

KONYA 2008

ÖNSÖZ

Eski adı Lârende olan Karaman, uzun bir tarihî geçmişe sahiptir. Şehir birçok uygarlığa tanıklık etmiş olup bunların bazı izlerini hâlâ içinde barındırmaktadır. Karamanoğulları döneminde büyük önem kazanan şehir, XIV. yüzyılın başlarında, beyliğin başkentidir. Hanedana mensup birçok bey burada oturmuştur. Bu dönemde özellikle kent merkezinde yeni anıtsal binalar yapılmış, daha önce de varlığı bilinen kale güçlendirilmiştir. Şehir, Fatih Sultan Mehmet döneminde 1471 yılında Osmanlı sınırları içine alınmıştır.

Tarihin önemini Bernard LEWIS'in; "*Tarih bilmeyen millet, hafızasını kaybetmiş insana benzer*" sözü, çok güzel ifade eder. Tarihi öğrenmenin yolu ise eski belgelerin, bilgilerin ve mimari yapıların korunup kayıt altına alınmasından geçer. Bu bilgi ve belgelerin kayıt altına alınması ne kadar geciktirilirse, onların gün ışığına çıkartılması da o kadar zorlaşır. Bu çalışmanın amacı, Türk tarihinde önemli bir yeri olan Karaman şehrinin XVIII. yüzyıldaki fiziki ve sosyo-ekonomik yapısını ortaya çıkarmaktır.

Dünyada XX. yüzyılın ikinci yarısı, özellikle son çeyreği, baş döndürücü teknolojik ve sosyal gelişmelere sahne olmuştur. Tüm dünyadaki gelişmeler, insan hayatını derinden etkilemiş ve değiştirmiştir. Şehirlerde yeni yapılar tarihî değeri olan birçok eseri bilinçsizce ve acımasızca ortadan kaldırmıştır. Sanayi, şehirleri büyütürken, tarihî dokuları yok etmek gibi bir tehlikeyi beraberinde getirmiştir. Yeni teknolojiler, bu kötü gidişatı engellemeye yetmemiştir. Bununla birlikte tüm dünyada, yaşam standartlarının yükselmesi ile ülkeler, kurumlar ve insanlar, tarihî mirasın önemini daha çok kavramaya başlamışlardır. Tarih ve kültür turizminden pay alma yarışının da bunda etkisi olmuştur. Modernizmin tartışmasız üstünlüğünden klasisizmin de değerli olduğu noktasına gelinmiş, eskiye ait gelenek ve görenekler, fiziki mekânlar yeniden canlandırılmaya başlanmıştır. Bu noktada şehir tarihi araştırmaları da önem kazanmıştır.

Şehir tarihine dair çalışmalar, çok renkli mozaik taşlarından oluşan ve sonradan bozulan bir resmin dağılan parçalarını bulup resmi tekrar yapmaya benzer. Eski bilgileri, aranan formatlara uygun olarak bulmak imkânsızdır. Önemli olan, tarihe ait hangi bilginin hangi bütüne ait olduğunu çözmektir. Çalışmada bu amaca yönelik

olarak döneminin değişik bilgi ve belgeleri yorumlanmış, XVIII. yüzyıldaki Karaman şehrinin fiziki, idari, sosyal ve ekonomik fotoğrafının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Önceki yıllarda Karaman kazasının XVI. yüzyıl tarihine dair Alâaddin AKÖZ ve Osman GÜMÜŞÇÜ çalışmalar yapmışlar, şehir tarihçileri için zengin bilgiler içeren *Tahrir Kayıtları*'nı kullanmışlardır. Ancak XVII. ve XVIII. yüzyıl bugüne kadar incelenmemiştir. “XVIII. Yüzyılda Lârende (Karaman) Şehrinin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı” adı verilen bu çalışmada *Karaman Kadı Sicilleri*'nden yararlanılmıştır. Bu sicillere ek olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tespit edilebilen belgeler çalışmaya ışık tutmuştur. Ayrıca Karaman'la ilgili telif eserlerden yararlanılmıştır. Benzer konularda şehir tarihine dair çalışmalar başvuru yardımıyla yardımcı kaynaklar olmuştur.

Yazımda, Türk Dil Kurumu'na hazırlanan Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Yapılan kısaltmalar, baştaki kısaltmalarda gösterilmiş, belgelerde geçen hicri tarihler miladi takvime de çevrilmiştir.

Şehir için XVIII. yüzyılda hem Lârende hem de Karaman adı kullanılmıştır. Bu çalışmada daha çok Karaman adı tercih edilmiştir.

Tez; giriş hariç dört bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde; çalışmanın konusu, sınırlandırılması ve kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Şehrin; birinci bölümde kısa tarihçesi ve fiziki, ikinci bölümde idari yapısı ve mahalleleri, üçüncü bölümde sosyal hayatı ve demografik yapısı, dördüncü bölümde ise ekonomik yapısı ele alınmıştır.

Bu çalışmam sırasında çok yakın ilgi ve desteğini gördüğüm danışman hocam sayın Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ'a, Tez İzleme Komitesi üyeleri sayın Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ ve sayın Doç. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU'na, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

Ahmet CENGİZ

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
d.	: Defter
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	:Editör
H	: Hicri
İA	: İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını
KKS	: Karaman Kadı Sicilleri
KOKS	: Konya Kadı Sicili
LHD	: Lârende Hurufat Defterleri
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s	: sayfa
S	: Sayı
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TD	: Tarih Dergisi
Terc.	: Tercüme eden
vd.	:ve devamı
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU: ŞEHİR VE ŞEHİR TARİHİ ARAŞTIRMALARI	1
II. ÇALIŞMANIN SINIRLARI	4
III. KAYNAKLAR	4
1. ARŞİV BELGELERİ	5
1.1. Hurufat Defterleri	6
1.2. Kadı Sicilleri	7
1.3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Olup Yararlanılan Tasnifler	9
1.3.1. Bab-ı Defteri Defterleri ve Maliyeden Müdevver Defterler Kataloğu	9
1.3.2. Diğer Belge Tasnifleri	9
2. KRONİKLER	9
2.1. Karamannâme	10
2.2. Aşıkpaşa-Zade Tarihi	10
2.3. Kitâb-ı Cihan-nûmâ	10
2.4. Solak-Zade Tarihi	10
3. SEYAHATNAMELER	10
3.1. İbn Battuta Seyahatnamesi	10
3.2. Evliya Çelebi Seyahatnamesi	11
3.3. Cihannümâ	11
3.4. Voyaga Dans L'empire Othoman, L'égypte Et La Perse	11
3.5. Life In Asiatic Turkey	12
4. TELİF ESERLER	12

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAMAN ŞEHRİNİN TARİHÇESİ VE FİZİKİ DURUMU

I. ŞEHRİN TARİHÇESİ	13
1. SELÇUKLULAR DÖNEMİ	13
2. KARAMANOĞULLARI DÖNEMİ	14
3. OSMANLI-KARAMANLI MÜCADELESİ VE KARAMAN'IN OSMANLI SINIRLARI İÇİNE ALINMASI	15
II. ŞEHRİN ADI	16
III. ŞEHRİN KONUMU	18
IV. ŞEHRİN GENEL MİMARİSİ	19
V. ŞEHRİ OLUŞTURAN MİMARİ UNSURLAR	22
1. KARAMAN KALESİ	22
2. SOSYAL VE TİCARİ YAPILAR	26
2.1. İbrahim Bey İmareti	26
2.2. Hamamlar	28
2.2.1. Başhamam/ Paşa Hamamı/ Yeni Hamam	29

2.2.2. Fenarî Hamamı	29
2.2.3. Nasuh Bey Hamamı	30
2.2.4. Seki Hamamı	30
2.2.5. Seydi Hamamı	30
2.2.6. Süleyman Bey Hamamı	30
2.2.7. Yeni Çeşme Hamamı	31
2.3. Hanlar	31
2.3.1. Pazarbozan Hanı	32
2.3.2. Dikilitaş Hanı	32
2.3.3. Kapan Hanı	33
2.3.4. Kara Külâh Hanı	33
2.3.5. Kavaf Hanı	33
2.3.6. Kefeli Hanı	34
2.3.7. Kervansaray Hanı	34
2.3.8. Mağribioğlu Hanı	34
2.3.9. Mandosonlu-Zade Hacı Mustafa Hanı	35
2.3.10. Muslı Ağa Hanı	35
2.3.11. Muylap / Muylap Hasan Hanı	35
2.3.12. Paşa Hanı	35
2.3.13. Vezir Hanı	36
2.3.14. Yeni Han	36
2.3.15. Yukarı Çarşı Hanı	36
2.4. Kahvehaneler	36
2.5. Bedesten	37
2.6. Arasta	38
2.7. Çarşı ve Pazarlar	39
2.7.1. Şehir Çarşısı	40
2.7.2. Aşağı Çarşı	40
2.7.3. Yukarı Çarşı	40
2.7.4. Sûk-i Sultânî	41
2.7.5. Pazaryeri	41
2.7.6. Eskiçiler Çarşısı	41
2.7.7. Mestçiler Çarşısı	42
2.7.8. Bezzazlar Çarşısı	42
2.7.9. Külâhçılar Çarşısı	42
2.7.10. Tuzcular Çarşısı	42
2.7.11. Kalaycılar Çarşısı	43
2.7.12. Demirciler Çarşısı	43
2.7.13. Aktarlar Çarşısı	43
2.7.14. Kasaplar Çarşısı	43
2.7.15. Semerciler Çarşısı	43
2.7.16. Keçeciler Çarşısı	43
2.8. Sinaî Yapılar	44
3. DİNÎ KURUMLAR	44
3.1. Camiler	44
3.1.1. Ağa Camii	45
3.1.2. Alâeddin Camii	46
3.1.3. Alaca Mescit Camii	47

3.1.4. Arap-Zade Camii.....	48
3.1.5. Bakla-Zade Camii	49
3.1.6. Bostancı Camii	50
3.1.7. Boyalı Kadı Pir Ahmet Efendi Camii	52
3.1.8. Çeltek Mahallesi Camii.....	53
3.1.9. Debbaghane Camii.....	53
3.1.10. Fakçı -Zade Camii.....	54
3.1.11. Fakih Camii	55
3.1.12. Fasih/Dikbasan Camii.....	56
3.1.13. Gedik Ahmet Paşa Camii	56
3.1.14. Hacı Ahmet Camii	57
3.1.15. Hacı Ali Camii.....	58
3.1.16. Hacı Bekir Camii.....	59
3.1.17. Hacı Beyler Camii.....	59
3.1.18. Hacı Hüseyin Camii.....	60
3.1.19. Hacı Ramazan Camii	61
3.1.20. Hatip Camii.....	61
3.1.21. İdemit Mahallesi Camii	61
3.1.22. Kilise Camii.....	62
3.1.23. Kirişçibaba Camii.....	62
3.1.24. Küpeli Oğlu Camii	62
3.1.25. Mader-i Mevlânâ Camii.....	62
3.1.26. Mansur Dede Mahallesi Camii.....	63
3.1.27. Nasuh Paşa Camii	63
3.1.28. Nuh Paşa Camii.....	64
3.1.29. Süleyman Han Camii	65
3.1.30. Şaban Çavuş Camii	65
3.1.31. Şampazarı Mahallesi Camii.....	65
3.1.32. Şeyh Ali Camii	66
3.1.33. Yeni Cami.....	66
3.1.34. Zaviye Camii	67
3.2. Mescitler	67
3.2.1. Abbas Bey Mescidi	68
3.2.2. Abdülğani Mescidi.....	68
3.2.3. Acem Hoca Mescidi.....	69
3.2.4. Ahi Osman Mahallesi Mescidi.....	69
3.2.5. Alacasuluk Mahalle Mescidi	69
3.2.6. Ali Dede Mescidi	69
3.2.7. Emmi Hoca Mescidi	70
3.2.8. Arap Efendi Mescidi	70
3.2.9. Arslancıoğlu Mescidi	71
3.2.10. Azrailoğlu Mescidi.....	71
3.2.11. Beşir Efendi Mescidi.....	72
3.2.12. Buğdaylı Mescidi	72
3.2.13. Çelebi Mescidi.....	73
3.2.14. Çukurçeşme Mescidi.....	73
3.2.15. Ebülfeth Mescidi	74
3.2.16. Emir Musa Medresesi Mescidi.....	74

3.2.17. Emir Şah Zaviyesi Mescidi	74
3.2.18. Erdoğan Bey Mescidi	75
3.2.19. Fenarî Hamamı Mescidi	75
3.2.20. Gazaliye Mescidi	76
3.2.21. Gözlü Oğlu Mescidi	76
3.2.22. Gazzaz-Zade Mescidi	76
3.2.23. Hacı Abdullah Mescidi	77
3.2.24. Hacı Alâeddin Medresesi Mescidi	77
3.2.25. Hacı Ali Mescidi	77
3.2.26. Hacı Celal Mescidi	78
3.2.27. Hacı Celal Mahallesi Mescidi	78
3.2.28. Hacı İbrahim Mescidi	79
3.2.29. Hacı İlyas Mescidi	79
3.2.30. Hacı İshak Medresesi Mescidi	79
3.2.31. Hacı Mahmut Mescidi	79
3.2.32. Hacı Muharrem Mescidi	80
3.2.33. Hacı Osman Mescidi	80
3.2.34. Hacı Resul Oğlu Mescidi	81
3.2.35. Hacı Recep Mescidi	81
3.2.36. Hacı Yahya Mescidi	81
3.2.37. Hacı Yusuf Mescidi	82
3.2.38. Hoca Hannan Mescidi	82
3.2.39. Hoca Mahmut Mescidi	83
3.2.40. Hoca Mescidi	83
3.2.41. Hoca Veli Mescidi	84
3.2.42. İdemit Mescidi	84
3.2.43. İshak Çelebi Mescidi	85
3.2.44. İshak-Zade Seyit Hafız Ömer Efendi Mescidi	85
3.2.45. Kale/Hisar Mahallesi Mescidi	86
3.2.46. Karagöz Mehmet Efendi Mescidi	86
3.2.47. Karamanoğlu Mescidi	86
3.2.48. Kavşıt Mahallesi Mescidi	86
3.2.49. Kethüda Mescidi	87
3.2.50. Koyuncu Baba Mescidi	87
3.2.51. Köhne Bedesten Mahallesi Mescidi	87
3.2.52. Köhne Bedesten Mahallesi Muallimhanesi Mescidi	88
3.2.53. Kutbettin Mescidi	88
3.2.54. Küçük Dede Mescidi	88
3.2.55. Leben Kadı Mescidi	88
3.2.56. Lutar-Zade Mescidi	89
3.2.57. Mansur Dede Mescidi	90
3.2.58. Molla Fenarî Mescidi	90
3.2.59. Musloğlu Mescidi	91
3.2.60. Nakip Mescidi	91
3.2.61. Ramazan Çavuş Mescidi	92
3.2.62. Say Mahallesi Mescidi	92
3.2.63. Seki Çeşme Mahallesi Mescidi	92
3.2.64. Seydi Bey Mescidi	92

3.2.66. Sofular Mescidi	93
3.2.67. Şah Ruh Mahallesi Mescidi	93
3.2.68. Şeyhler Mahallesi Mescidi	93
3.2.69. Taş Mescit.....	94
3.2.70. Türkoğlu Mescidi	94
3.2.71. Veli Bey Mescidi.....	94
3.2.72. Yeni Kapı Mescidi	95
3.3. Tekke ve Zaviyeler	96
3.3.1. Alâeddin Zaviyesi	97
3.3.2. Çayır Çimen Zaviyesi	98
3.3.3. Divan-Zade Zaviyesi.....	99
3.3.4. Eminüttin Zaviyesi	99
3.3.5. Emir Şah Zaviyesi	99
3.3.6. Hacı İsa Zaviyesi	100
3.3.7. Ketenci Baba Zaviyesi	100
3.3.8. Küçük Dede Zaviyesi.....	101
3.3.9. Mansur Dede Zaviyesi	101
3.3.10. Mevlevihane	101
3.3.11. Musa Paşa Zaviyesi.....	103
3.3.12. Nakşibendî Tekkesi.....	103
3.3.13. Rüknettin Zaviyesi	103
3.3.14. Seyit Hüseyin Zaviyesi	103
3.3.15. Şeyh Ali Baba Zaviyesi	104
3.3.16. Şeyh Şahabettin Zaviyesi.....	104
3.3.17. Tıraşçı Baba Zaviyesi.....	104
3.3.18. Yunus Emre Tekkesi.....	105
3.4. Türbeler.....	106
3.4.1. Cambaz Kadı Türbesi	106
3.4.2. Cem Sultan Türbesi.....	106
3.4.3. Fındıklı Sultan Türbesi.....	107
3.4.4. Hacım Sultan Türbesi.....	107
3.4.5. Kandilli Türbe.....	107
3.4.6. Karamanoğlu Türbesi.....	107
3.4.7. Raziye Sultan Türbesi	108
3.4.8. Şeyh Ali Semerkandi Türbesi.....	108
3.5. Muvakkithane	108
3.6. Musalla	109
3.7. Kilise.....	109
4. EĞİTİM KURUMLARI	110
4.1. Mektepler	110
4.1.1. Eminüttin-Zade Ahmet Bey/Erdoğdu Bey Mektephanesi	110
4.1.2. Fasih Mektebi	111
4.1.3. Gözlü Oğlu Mektebi.....	111
4.1.4. Hacı Ali Mektebi.....	111
4.1.5. İbrahim Efendi-Zade Mehmet Efendi Mektebi	111
4.1.6. İbrikli Mektebi	111
4.1.7. Kurşunlu Mektebi.....	112
4.1.8. Müftü-Zade Mehmet Efendi Mektebi.....	112

4.1.9. Raziye Hatun Mektebi	112
4.1.10. Seyit Şeyh Hacı Mehmet Mektebi	113
4.1.11. Sirkeci Oğlu Hacı Ahmet Mektebi	113
4.2. Darülhuffazlar	113
4.2.1. Arap-Zade Camii Darülhuffazı	114
4.2.2. Eminüttin-Zade Ahmet Bey Darülhuffazı	114
4.2.3. Saadettin Çelebi Darülhuffazı	114
4.3. Medreseler	115
4.3.1. Abdülkadir Ağa Medresesi	116
4.3.2. Alâeddin Medresesi	117
4.3.3. Ali Dede Medresesi	118
4.3.4. Çavuş-Zade Seyit Hacı Zeynel Abidin Ağa Medresesi	118
4.3.5. Dere Mescidi Medresesi	118
4.3.6. Emir Musa Medresesi	119
4.3.7. Emir Şah Medresesi	121
4.3.8. Hacı Ahmet Medresesi	121
4.3.9. Hacı İshak Medresesi	121
4.3.10. Hacı Recep Medresesi	122
4.3.11. Hacı Süleyman Efendi Medresesi	122
4.3.12. Hatuniye Medresesi	123
4.3.13. Kandilli Medrese	123
4.3.14. Kara Fakih Mehmet Efendi Medresesi	124
4.3.15. Külahçı-Zade Hacı Ahmet ve Hacı Abdullah Medresesi	124
4.3.16. Rahime Hatun Medresesi	124
4.3.17. Seyit İbrahim Efendi Medresesi	125
4.3.18. Şeyh Abdullah Medresesi	125
4.3.19. Yahya Ağa Medresesi	125
4.4. Kütüphaneler	126
5. BAYINDIRLIK VE ALTYAPI TESİSLERİ	126
5.1. Suyolları ve Sarnıçlar	126
5.2. Su Kuyuları	128
5.3. Çeşmeler	129
5.3.1. Abdurrahman Efendi Çeşmeleri	129
5.3.2. Ahi Osman Mahalle Çeşmesi	129
5.3.3. Bali-Zade Çeşmeleri	130
5.3.4. Bilgili Ahmet Çavuş Çeşmesi	130
5.3.5. Bucak Kadı Çeşmesi	130
5.3.6. Cedit Mahallesi Çeşmesi	130
5.3.7. Çukur Çeşme	130
5.3.8. Eminüttin-Zade Çeşmeleri	131
5.3.9. Mehmet Oğlu Seyit Hüseyin Efendi Çeşmeleri	131
5.3.10. Fakih-Zade Mehmet Çeşmesi	131
5.3.11. Hacı Ebubekir Çeşmesi	131
5.3.12. Halil Efendi Çeşmesi	131
5.3.13. Hoca Mahmut Çeşmesi	132
5.3.14. Hacı Abdi-Zade Çeşmesi	132
5.3.15. Hacı Yahya-Zade Hacı Ali Çeşmeleri	132
5.3.16. Kadı Çeşmeleri	132

5.3.17. Kale Kapısı Mahallesi Çeşmesi.....	133
5.3.18. Külâhçı-Zade Medresesi Çeşmesi.....	133
5.3.19. Leben Kadı Çeşmeleri	133
5.3.20. Musa Ağa Çeşmesi	133
5.3.21. Müftü Çeşmeleri.....	133
5.3.22. Pir Ahmet Çeşmesi.....	134
5.3.23. Sağır Kadı-Zade Çeşmesi	134
5.3.24. Top Kapısı Çeşmesi	134
5.3.25. Veli Kapısı / Veli Bey Çeşmesi.....	134
5.3.26. Yeni Kapı Çeşmesi.....	134
5.3.27. Yelekli Çavuş Çeşmesi	135
5.4. Köprüler.....	135
5.5. Su Değirmenleri.....	135
6. KONUTLAR.....	135

İKİNCİ BÖLÜM İDARİ YAPI VE MAHALLELER

I. KARAMAN'IN İDARİ YAPISI	139
1. KARAMAN SANCAĞI	139
2. KARAMAN KAZASI VE BAĞLI KÖYLERİ	140
II. KARAMAN ŞEHİRİ MAHALLELERİ	140
1. ABBAS MAHALLESİ	144
2. ACEM HOCA MAHALLESİ.....	144
3. AHİ OSMAN MAHALLESİ	145
4. ALACASULUK MAHALLESİ.....	145
5. ALİ ŞAHNE MAHALLESİ.....	146
6. EMMİ HOCA MAHALLESİ	147
7. CEDİT MAHALLESİ.....	147
8. ÇELTEK MAHALLESİ	147
9. DAHHAK MAHALLESİ	148
10. EMEKSEVEN MAHALLESİ	148
11. EMİR AHMET MAHALLESİ	149
12. FENARİ MAHALLESİ	149
13. GAZALİYE MAHALLESİ	149
14. HACI CELAL MAHALLESİ	150
15. HACI NUH MAHALLESİ	150
16. HACILAR MAHALLESİ.....	150
17. HATİP MAHALLESİ.....	150
18. HELVACI MAHALLESİ.....	151
19. HİSAR/KALE MAHALLESİ	151
20. HOCA MAHMUT MAHALLESİ	151
21. İBRİKLİ MAHALLESİ	152
22. İÇTEKKE MAHALLESİ	152
23. İDEMİT MAHALLESİ.....	152
24. KADI DÜKKÂNI MAHALLESİ	153
25. KALE KAPISI MAHALLESİ	153

26. KAVŞIT MAHALLESİ	153
27. KIR MAHALLE	153
28. KİRİŞÇİ BABA MAHALLESİ	154
29. KÖHNEBEDESTEN MAHALLESİ	154
30. KÜÇÜK DEDE MAHALLESİ.....	154
31. KÜLHAN MAHALLESİ.....	155
32. MANSUR DEDE MAHALLESİ.....	155
33. NUH PAŞA MAHALLESİ.....	156
34. SAKABAŞI MAHALLESİ.....	156
35. SAY MAHALLESİ.....	156
36. SEKİ ÇEŞME MAHALLESİ	157
37. SİYAHSER MAHALLESİ	157
38. ŞAH RUH MAHALLESİ	157
39. ŞAM PAZARI MAHALLESİ.....	157
40. ŞEYHLER MAHALLESİ.....	158
41. TAPUCAK MAHALLESİ.....	158
42. TEKKE MAHALLESİ.....	158
43. YUKARIÇARŞI MAHALLESİ	159
44. ZAVİYE MAHALLESİ.....	159
III. ŞEHRİN YÖNETİMİ	159
1. MERKEZİ PERSONEL.....	160
1.1. Kadı ve Mahkeme Görevlileri	160
1.1.1. Kadı	160
1.1.2. Naip	165
1.1.3. Diğer Mahkeme Görevlileri.....	167
1.1.3.1. Kâtipler.....	167
1.1.3.2. Muhzırbaşı ve Muhzırlar	168
1.1.3.3. Şuhudülhal	169
1.1.3.4. Mukayyit	169
1.1.3.5. Emin-i Mahkeme.....	170
1.1.3.6. Fetihhan.....	170
1.1.3.7. Kahveci	170
1.2. Müftü	170
1.3. Nakibüleşraf Kaymakamı	173
1.4. Beytülmal Emni	175
1.5. Voyvoda.....	176
1.6. Askerler ve Askerî Görevliler.....	178
1.6.1. Yeniçeri Serdarı.....	181
1.6.2. Kethüda Yeri.....	184
1.6.3. Yasakçılar	184
1.6.4. Kale Görevlileri	185
1.6.4.1. Dizdar	186
1.6.4.2. Kale Kethüdası	187
1.6.4.3. Kale Neferleri.....	187
1.6.5. Diğer Askerler	188
2. YEREL GÖREVLİLER.....	188
2.1. Halk Temsilcileri	188

2.1.1. Âyan	189
2.1.2. Şehir Kethüdası	18994
2.2. Esnaf Temsilcileri	196
2.2.1. Esnaf Şeyhi	196
2.2.2. Yiğitbaşı	197
2.2.3. Ahi Baba	197
2.3. Sağlıkla İlgili Görevliler: Tabipler	198
2.4. Su Teşkilatı Görevlileri	199
2.4.1. Su Nazırı	199
2.4.2. Çeşmeci	199
2.5. Vakıf Görevlileri	200
2.5.1. Müteveli	200
2.5.2. Nazır	204
2.5.3. Kayyum	204
2.5.4. Kâtip	205
2.5.5. Câbi	205
2.6. Eğitim Görevlileri	205
2.6.1. Müderris	205
2.6.2. Dersiam	207
2.6.3. Muid	207
2.6.4. Muallim	208
2.6.5. Muslih	208
2.6.6. Kütüphaneci	208
2.7. Din Görevlileri	209
2.7.1. Hatip	209
2.7.2. İmam	209
2.7.3. Şeyh	212
2.7.4. Vaiz	212
2.7.5. Müezzin	212
2.7.6. Duagû	213
2.7.7. Muvakkit	213
2.7.8. Cüzhan	213
2.7.9. Postnişin	213
2.7.10. Zaviyedar	214
2.7.11. Türbedar	214
2.7.12. Naathan	214
2.7.13. Yasinhan	214
2.7.14. Devirhan	214
2.7.15. Diğer Görevliler	215

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL HAYAT VE DEMOGRAFİK YAPI

I. ŞEHRİN TOPLAM NÜFUSU	216
II. TOPLUMU OLUŞTURAN UNSURLAR	224
1. YÖNETENLER	224
1.1. Seyfiye	225
1.2. İlmiye	225

1.3. Kalemîye.....	225
1.4. Diğer Personel	226
2. YÖNETİLENLER	226
2.1. Esnaf	227
2.2. Tüccarlar	227
2.3. Çiftçiler.....	227
2.4. Seyitler.....	227
2.5. Köleler ve Cariyeler.....	228
3. SİVİL İNİSİYATİF.....	230
3.1. İhtiyarlar	230
3.2. Muslihûn-ı Müslimîn	231
3.3. Ahali	231
III. ŞEHİR HALKININ İNANÇLARINA GÖRE DAĞILIMI	231
1. MÜSLÜMAN HALK	231
1.1. Aile	232
1.1.1. Ailenin Kurulması	232
1.1.1.1. Nişanlanma.....	232
1.1.1.2. Nikâh.....	233
1.1.2. Ailenin Dağılması: Boşanma.....	235
1.2. Kadın.....	237
1.3. Çok Eşlilik	242
1.4. Çocuk Sayısı	243
2. GAYRİMÜSLİMLER	244
2.1. Gayrimüslimlerin Etnik Kökeni.....	244
2.2. Gayrimüslimlerin Sayısı	246
2.3. Gayrimüslimlerde Dinî Hayat.....	247
2.4. Gayrimüslimlerde Toplum Hayatı	248
2.5. Gayrimüslimlerde Aile Yapısı	253
IV. KARAMAN'DA YAŞAM	255
1. EŞKİYALIK HAREKETLERİ	255
2. SAVAŞLAR VE SAVAŞ PROBLEMLERİNİN KARAMAN HALKINA YANSIMASI	262
3. ŞEHİRDE İŞLENEN SUÇLAR	265
3.1. Devlet İdaresi Aleyhine İşlenen Suçlar.....	265
3.1.1. Ayaklanma.....	265
3.1.2. Sahtecilik	266
3.1.3. Kamu Hizmetini Engelleme	266
3.1.4. Serbest Ticarete Müdahale Etme.....	267
3.1.5. Kalpazanlık	267
3.1.6. Yalancı Şahitlik	267
3.1.7. Kaçakçılık	267
3.1.8. Savaştan Kaçma	267
3.1.9. Delilleri Karartma.....	268
3.1.10. Teşhir Ederek Silah Taşıma.....	268
3.1.11. Meskûn Mahalde Ateş Ederek Yaralanmaya Neden Olma	268
3.1.12. Devlet Emirlerine Aykırı Davranma.....	268

3.2. Şahıslara Karşı İşlenen Suçlar	269
3.2.1. Cinayetler	269
3.2.2. Darp ve Yaralama.....	271
3.2.3. Korkutarak Düşüğe Neden Olma.....	272
3.2.4. Kadın-Kız Kaçırma	272
3.2.5. Tecavüz ve Tecavüze Teşebbüs	272
3.2.6. Hürriyeti Engelleme, Tehdit	273
3.2.7. Yol Kesme	274
3.2.8. Konut Dokunulmazlığının İhlali	274
3.2.9. Hakaret.....	275
3.3. Mala Karşı İşlenen Suçlar.....	275
3.3.1. Hırsızlık.....	275
3.3.2. Gasp.....	276
3.3.3. Yağma.....	276
3.4. Genel Ahlaka Karşı İşlenen Suçlar	276
3.4.1. Fuhuş	276
3.4.2. Şarap İçme	277
4. HUKUK DAVALARI	277
4.1. Miras Davaları	278
4.2. Boşanma Davaları.....	278
4.3. Mehir ve Nafaka Davaları.....	278
4.4. Alacak Davaları	279
4.5. Mülk Davaları	279
5. HALKIN ŞİKÂYET ETME HAKKI VE ARZUHALLER.....	280
6. ÖLÜM SEBEPLERİ	283
6.1. Normal Ölümler.....	283
6.2. Cinayet.....	283
6.3. Şüpheli Ölümler.....	283
6.4. İntihar.....	283
6.5. Kuduz Sebebiyle Ölüm.....	283
6.6. Kaza İle Ölüm.....	284
6.7. Ağır Hava Şartları Nedeniyle Ölüm	284
6.8. İdam	284
6.9. Şehitlik.....	284
7. BESLENME: TÜKETİLEN GIDA MADDELERİ.....	284
8. GÖÇ VE SEYAHAT	285
8.1. Karaman'a Olan Göçler ve Seyahatler	287
8.2. Karaman'dan Dışarıya Olan Göçler ve Seyahatler.....	289
9. KULLANILAN ÖLÇÜ BİRİMLERİ	290
9.1. Takvim.....	290
9.2. Ağırlık Ölçüleri.....	291
9.3. Hacim Ölçüleri.....	292
9.4. Uzunluk Ölçüleri	292
9.5. Alan Ölçüleri	293
9.6. Tedavüldeki Paralar	293
10. ŞEHİRDE YARDIMLAŞMA.....	294
10.1. Vakıflar	294
10.2. Avarız Vakıfları	296

10.3. Vasiyet	298
10.4. Borç Verme: Karz-ı Hasen	298
10.5. Kefalet.....	299
11. TOPLUM HAYATINA DAİR MUHTELİF KONULAR	300
11.1. Sahipsiz Mal	300
11.2. Doğum Şenlikleri.....	300
11.3. Ramazanın Karşılanması	301
11.4. Şiddetli Kış	301
11.5. Kaybolanın Malı	301
11.6. Bir Altın İçin.....	301

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EKONOMİK YAPI

I. ŞEHİRDEKİ ESNAF GRUPLARI.....	302
1. AKTARLAR.....	304
2. BAKKALLAR	304
3. BERBERLER.....	305
4. BEZİRGÂNLAR	305
5. BEZZAZLAR	305
6. DEMİRCİLER	305
7. EKMEKÇİLER	305
8. ESKİCİLER	306
9. HELVACILAR	306
10. KAHVEHANECİLER	306
11. KALAYCILAR.....	306
12. KASAPLAR.....	307
13. KAVUKÇULAR.....	307
14. KUYUMCULAR	308
15. NALBANTLAR.....	308
16. NALINCILAR	308
17. SARAÇLAR	308
18. SEMERCİLER.....	308
19. MUMCULAR	309
20. TERZİLER.....	309
21. TUZCULAR	309
22. TÛTÛNCÛLER	309
23. ZAHİRECİLER	309
II. SEKTÖRLERİN DURUMU	310
1. TARIM.....	310
1.1. Bitkisel Üretim.....	310
1.2. Hayvancılık.....	312
2. SANAYİ.....	313
2.1. Debbağhane	313
2.2. Mumhane	315
2.3. Bezirhaneler.....	315
2.4. Yağhaneler	315

2.5. Boyahane	316
2.6. Dokumacılık	317
2.7. Keçecilik	317
3. TİCARET	318
4. HİZMET SEKTÖRÜ	320
III. FİYATLAR	321
1. NARH: TEMEL TÜKETİM MADDELERİNİN FİYATLARI	321
2. MÜLK FİYATLARI	329
2.1. Ev Fiyatları	329
2.2. İş Yeri Fiyatları	329
2.3. Bahçe Fiyatları	330
2.4. Tarla Fiyatları	330
3. KİRALAR	331
IV. VERGİLER	332
1. İLTİZAM USULÜ	335
2. VERGİ MUAFİYETLERİ	335
3. VERGİ ÇEŞİTLERİ	337
4. ŞEHİRLİLERİN ÖDEDİKLERİ BAŞLICA VERGİLER.....	337
4.1. İhtisap Kurumu ve İhtisap Vergileri	337
4.2. Avarız Vergisi.....	339
4.2.1. Aynı Olarak Alınan Avarız Vergileri.....	341
4.2.2. Nakit Olarak Alınan Avarız Vergileri.....	342
4.2.2.1. İmdad-ı Hazeriye.....	342
4.2.2.2. İmdad-ı Seferiye.....	343
4.2.2.3. Diğer Yönetim Giderleri: Salyaneler ya da Tevzi Defterleri	344
4.3. Cizye.....	345
SONUÇ	348
BİBLİYOGRAFYA	351
EKLER	371

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU: ŞEHİR VE ŞEHİR TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Bu çalışma, Karaman şehrinin XVIII. yüzyıldaki fiziki, idari, sosyal, demografik ve ekonomik yapısını; yani Karaman şehrinin yüzyıllık tarihini kapsamaktadır.

Şehirler, kasaba ve köylere göre daha fazla insanın yaşadığı yerleşim yerleri olmalarının dışında daha örgütlü bir hayatın sürdüğü, kamu otoritesinin daha çok hissedildiği, resmî kurumların ve sivil toplum örgütlerinin daha çok bulunduğu merkezlerdir. Yapısı gereği buralarda tarımdan çok ticaret, sanayi ve hizmet sektörleri gelişmiştir¹. Dolayısıyla diğer yerleşim yerlerine göre şehirdeki ilişkiler daha düzenli ve daha biçimseldir. Tarihçiler, coğrafyacılar, sosyologlar ve ekonomistler şehri farklı şekillerde tarif etmişlerdir. Hatta bunların tanımları ülkeden ülkeye bile değişebilmektedir². İçinde yaşayan insanların belirli bir hemşehrilik bilinciyle hareket etmesi, şehirleri köylerden ayıran önemli bir özelliktir³. Bu çalışmada şehir tarihi yapılanma açısından inceleneceği için tarihçi Özer ERGENÇ'in tanımı verilecektir. Ona göre Osmanlı şehri, sakinlerinin işbölümüne tabi olarak tarım dışı üretimde buldukları, çevresine mal ve hizmet sundukları bir yerleşme biçimidir⁴. Yargılama yetkisi olan bir kadının ve dinî işlere bakan bir müftünün bulunması⁵, cuma namazının kılınması ve pazar kurulması⁶ Osmanlı şehrinin en temel özellikleridir.

Osmanlı tarihi yaygın olarak tümdengelim metodu ile incelenir. Bu ise birçok ayrıntının gözden kaçması demektir. Ülkeyi oluşturan şehirlerin gerek fiziki yapılarının, gerekse kurumlarının ve halklarının ayrıntılı olarak incelenmesi, değişik

¹ Ziya KAZICI, *Osmanlı Devleti'nde Toplumun Yapısı*, (Kısaltma: Osmanlı), İstanbul 2003, s. 91.

² Tuncer BAYKARA, "Osmanlılar ve Şehir Hayatı", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Kısım III, (Ankara 2002), s. 1924.

³ Tuncer BAYKARA, "Türk Hayatında Şehir ve Cumhuriyet Devri Gelişmeleri", (Kısaltma: Türk), *Erdem Dergisi*, XI, (Ankara 1998), s. 392.

⁴ Özer ERGENÇ, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, (Kısaltma: Osmanlı), Ankara 1995, s. 12.

⁵ İbrahim YILMAZÇELİK, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara 1995, s. XXIX.

⁶ Mehmet ÖZ, "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 59.

çalışmaların birlikte değerlendirilmesi, alternatif bir Osmanlı tarihinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Türkiye’de yapılan şehir tarihi araştırmalarında ağırlıklı biçimde konu olarak Osmanlı dönemi şehirleri seçilmiştir⁷. Ancak bu tür çalışmalara geç başlanmış olduğundan Osmanlı şehirleri de henüz yeterince incelenmemiştir⁸. FAROQHI’ye göre 1980’li yılların başlarına kadar araştırmacılar için arşiv kaynaklarına ulaşmanın zorluğu⁹, şehir tarihi araştırmalarının gecikmesine neden olmuştur.

Türk şehir tarihine dair çalışmalar XX. yüzyılın ve Cumhuriyetin ilk yıllarında amatör tarihçiler tarafından başlatılmıştır. Bunlar bir bölge hakkındaki tarihî kaynakları derlemeden ibarettir. İbrahim Hakkı KONYALI ve başkaları ise XVI. yüzyıla ait tapu tahrirleri ile abide ve kitabe gibi “statik” malzemelerden yola çıkarak bazı Anadolu şehirlerinin fiziki ve siyasi tarihini ana hatlarıyla ortaya koymuşlardır. M. Çağatay ULUÇAY, Fahri DALSAR gibi araştırmacılar akademik ve profesyonel tarihçiliğin öncülüğünü yaparak bazı şehirlere ait arşiv kaynaklarını yayımlayıp bu şehirlerin bazı toplumsal ve ekonomik yapılarını aydınlatmaya çalışmışlardır¹⁰. Yine Ö. Lütfi BARKAN, Halil İNALCIK, Ronald C. JENINGS, Özer ERGENÇ, Haim GEBER, Suraiya FAROQHI, Tefvik GÜRAN, Nejat GÖYÜNÇ, Necmi ÜLKER, Özer ERGENÇ, Yücel ÖZKAYA, Bahaeddin YEDİYILDIZ ve Tuncer BAYKARA değişik kaynaklardan yararlanarak Anadolu şehirleri hakkında öncü çalışmalar yapan bilim adamları olmuşlardır¹¹. Ülkemizdeki şehir tarihi araştırmaları artarak sürmektedir¹².

⁷ Yunus UĞUR, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 16.

⁸ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 13.

⁹ KOMİSYON, “ Suraiya FAROQHI ile Türk Şehir Tarihi Üzerine”, (Kısaltma: Faroqhi), *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 449.

¹⁰ ÖZ, *aynı makale*, s. 63.

¹¹ UĞUR, *aynı makale*, s. 20; ÖZ, *aynı makale*, s. 65.

¹² Yukarıdaki tarihçilerin dışında şehirlerin, tarihî, fiziki ve sosyal yapılarını inceleyen çalışmalardan bazıları şunlardır: İzzet SAK, *10 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1070–1071/1959–1661) (Transkripsiyon)*, Konya 2003; Uğur TANYELİ, *Anadolu Türk Kenti*, İstanbul 1987; Mehmet Ali ÜNAL, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara 1989; Özer ERGENÇ, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995; İbrahim YILMAZÇELİK, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)*, Ankara 1995; Orhan KILIÇ, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548–1648)*, Van 1997; KOMİSYON, *Ankara Ankara*, Ankara 1998; Rifat ÖZDEMİR, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998; Nurcan ABACI, *Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması (XVII. Yüzyıl)*, Ankara 2001; Muhittin TUŞ, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya 2001; Mehmet TUNÇER, *Ankara (Angora), Şehir Merkez Gelişimi (14. -20. YY)*, Ankara 2001; Mehmet İPÇİOĞLU, *Konya Şer’iye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Ankara 2001; Hayri ERTEN, *Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve*

Son dönemde yapılan çalışmalar genellikle XVI. yüzyılda yoğunlaşmış olup ağırlıklı kaynak, “*Tapu Tahrir Defterleri*”dir¹³. En geç tahrir defterleri XVII. yüzyılın ortalarına aittir. Daha sonraki dönemlerde birkaç tahrir daha yapılmasa da bunlar yüzyıl öncekiler kadar kapsamlı ve güvenilir değillerdir. XVII. yüzyıldan sonra iltizam sistemine geçildiği için mükelleflerin durumunu bilmek, onları izlemek ve vergiyi fiilen tahsil etmek merkezî devlet örgütünün değil, yerel düzeyde faaliyet gösteren mültezimlerin işi haline gelince vergi mükelleflerinin sayılması ve yazılması işlemi, bir devlet işi olmaktan çıkmıştır. Sonuçta XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın bütünü, demografik bilgi kaynakları açısından problemlili bir dönem sayılabilir¹⁴. “*Post klasik*” olarak adlandırılan bu dönemin¹⁵, öncesindeki gibi kaynaklara sahip olmayışı, şehir tarihi araştırmalarını zorlaştırmıştır. FAROQHI, XVIII. yüzyıla ait araştırmaların azlığını, “*inceleme sonucunda cevap bulacak araştırma sorularının henüz yeterli netlikte formüle edilememiş*”¹⁶ olmasına bağlamıştır. Ancak Kadı Sicilleri ve aşağıda bahsedilecek olan ve yeni yeni kullanılmaya başlanan “*Hurufat Defterleri*”, şehir tarihi araştırmalarında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde XVIII. yüzyılın bir özelliği de 1718’den 1730’a kadar süren ve kültür tarihi açısından çok ilginç bir dönem olan “*Lâle Devri*”nin geçtiği

Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı), Ankara 2001; Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadî Yapısı*, İstanbul 2002; KOMİSYON, *Konya’da Düşünce ve Sanat*, Konya 2003; KOMİSYON, *Osmanlı Döneminde Konya*, (Ed: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2003; Zekeriya BÜLBÜL, “Konya’nın Merkezî Yönetim İle İlişkileri”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1988; Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Lâle Devri’nde Konya”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989; Mustafa GÜLCAN, “Konya’da İctimâî ve İktisadî Hayat (1675–1676)”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989; Ruhi ÖZCAN, “17. Yüzyılda Konya’da Mülk Satışları ve Fiyatlar (1640–1665)”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1993; Ahmet GÜNDÜZ, “XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri (1775–1800)”, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi), Kayseri 1998; Mustafa Murat ÖNTUĞ, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fizikî, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2003; Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Konya Şehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Makaleler-I*, Konya 2004; Bayram ÜREKLİ, “17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya Örneği”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7–9 Nisan 1999*, Konya 2000, s. 707–718.

¹³ YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. XXVIII.

¹⁴ Cem BEHAR, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, (Kısaltma: Osmanlı), *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (Derleyenler: Halil İNALCIK, Şevket PAMUK), Ankara 2000, s. 67–68.

¹⁵ Özer ERGENÇ, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, LII, Ağustos 1988’den ayırbasım, (Ankara 1988), s. 673.

¹⁶ Suraiya FAROQHI, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Kısaltma: Kentler), (Çev: Neyyir KALAYCIOĞLU), İstanbul 2004, s. 10.

yüzyıl olmasıdır. Bu yüzyılın özel bazı zorlukları vardır¹⁷. Çünkü bir yandan Osmanlı'ya ilişkin bu yüzyıldan kalma çok sayıda belgenin bulunmasına karşın şehirlerin tarihine yönelik sadece bir kaç çalışma yapılmıştır¹⁸. Ayrıca bu dönemin zengin arşiv malzemelerinin çok az bir bölümü kataloglanmış ve araştırmaya açık hale getirilmiştir.

Son dönemde Türkiye'deki üniversitelerin dolayısıyla tarih akademisyenlerinin sayısının çoğalması şehir tarihi araştırmalarının artmasını sağlamıştır. Bu artışta, yaşam standartlarının ve kültür seviyesinin yükselmesi ile insanların kendi geçmişlerine ve yaşadıkları yerlerin tarihine olan ilgi ve meraklarının artması, belediyelerin ve diğer kamu kuruluşlarının yerel tarih araştırmalarına verdiği destekler de etkili olmuştur.

II. ÇALIŞMANIN SINIRLARI

Çalışma, fiziki olarak eski adı Lârende olan Karaman şehrinin XVIII. yüzyıldaki fiziki ve sosyo-ekonomik durumu ile sınırlandırılmıştır. Ancak yeri geldikçe Karaman'a bağlı köyler, şehirle ilgisi olan yerleşim yerleri ve adı geçen tarihî kişilikler hakkında da kısa bilgiler verilmiştir.

Tez, yüzyıllık periyodu kapsamaktadır; XVIII. yüzyıl. İncelenen bir dönem, öncesinden tamamen bağımsız düşünülemez. Bu nedenle ihtiyaç duyuldukça XVIII. yüzyılın öncesi için de bilgiler verilecektir. Doktora tezi olarak XVIII. yüzyılın seçilmesinin temel nedeni, bu yüzyıla ait Karaman şehri ile ilgili, yüzyılın tamamı hakkında fikir edinmeyi sağlayacak sayıda *Karaman Kadı Sicili*'nin bulunmasıdır. Yine şehrin bu yüzyıla ait çok sayıda Hurufat Defteri de mevcuttur.

III. KAYNAKLAR

Bir çalışmanın orijinal olması, kaynaklarının güvenilirliğine bağlıdır. Zaten tarih alanındaki akademik çalışmaların temelde arşiv kaynaklarına dayanması bir zorunluluktur. İnsanın söylediği, yazdığı ve meydana getirdiği her şey onun hakkında bilgi verebilir. Ancak her bilgi veren malzeme kaynak değildir. Bir malzemenin

¹⁷ Suraiya FAROQHI, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (Kısaltma: Gündelik Yaşam), (Çev: Elif KILIÇ), İstanbul 2005, s. 21.

¹⁸ Yusuf KÜÇÜKDAĞ'ın Lâle Devri ile ilgili yaptığı şehir tarihi çalışması burada zikredilebilir. Bk. "Lâle Devri'nde Konya", (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989.

kaynak olarak değerlendirilebilmesi için; ya devrinde ya da devrine yakın bir zamanda ve devrinin kaynaklarından faydalanılarak ortaya çıkmış olması gerekir ki; bu tür kaynaklar ana kaynak özelliği taşır. Şayet döneme ait kaynak yoksa yakın devre ait kaynaklar kullanılır. Bu kaynaklara da birinci elden kaynaklar denir¹⁹.

Şehir tarihi araştırmalarında o şehirde yaşayanlar tarafından yazılan eserler doğrudan kaynaktır. Türkiye’de tarih yazıcılığının ve Türk insanının yeterince yazma alışkanlığının olmaması, araştırmacıların bu alanda kaynak bulmasını zorlaştırır. Resmî arşivlerin zenginliği ve çeşitliliği ise Türkiye’nin diğer ülkelere göre avantajıdır.

Bir şehrin tarihini incelerken kullanılacak en önemli görsel kaynak, o şehrin kendisidir²⁰; yani günümüze kadar gelen tarihî dokusudur. Ancak zamana karşı direnebilen mimari yapıların, bir şehrin tanıtılmasında yetersiz olacağı açıktır. Bu nedenle yazılı kaynaklar yani arşiv belgeleri daima ana kaynak durumundadır²¹. Bundan hareketle araştırmada temel kaynak olarak arşiv belgeleri kullanılmıştır. Bunun yanında Karaman’da ayakta kalabilen mimari eserler ve kalıntılar ile basılı eserlerden de yararlanılmıştır. Aşağıda belli başlıklar altında çalışmada kullanılan temel kaynaklar tanıtılacaktır.

1. ARŞİV BELGELERİ

Bilimsel olarak “*tarih, metinlerle yazılır*” kuralı evrenseldir²². Türk tarihine yönelik yeterince yazılı kaynak mevcuttur. Çünkü özellikle Osmanlı döneminde, arşivlerin “*bir milletin hafızası olduğunun bilinciyle*”²³ bugünkü arşiv anlayışından uzak olmakla beraber, ilk devirlerden itibaren, ihtiyaç duyulduğunda kolaylıkla ulaşılabilecek şekilde bir arşiv düzeni kurulmuştur²⁴.

¹⁹ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Tarih Araştırmalarında Usul*, (Kısaltma: Usul), İstanbul 1994, s. 17.

²⁰ Kathryn A. EBEL, “Visual Sources for Urban History of the Otoman Empire”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 457.

²¹ KÜTÜKOĞLU, *Usul*, s. 18.

²² Leon-E. HALKIN, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çev: Bahaeddin YEDİYILDIZ), Ankara 1989, s. 18.

²³ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya’da Osmanlı Devri Arşivleri”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 451.

²⁴ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, s. 1.

Çalışmada kullanılan arşiv belgeleri; Vakıflar Genel Müdürlüğü “*Lârende Hurufat Defterleri*”, “*Karaman Kadı Sicilleri*”, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan değişik tasniflerdeki belgeler başlıkları altında ele alınacaktır.

1.1. Hurufat Defterleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan *Hurufat Defterleri*’nde temel birim kazadır. Bu defterler, 1690–1840 yılları arasındaki dönemde tutulmuşlardır²⁵. Kazalar alfabetik olarak sıralanıp yazıldığı için Hurufat denen defterler, Osmanlı taşra teşkilatı ve kamu görevlileri hakkında zengin bilgiler içerir. Bunlarda berat özetleri tarih sırasına göre kaydedilmiştir. Dolayısıyla kadının vakıflarla ilgili olarak yaptığı yazışmalar, yazıldığı tarihte inşa edilen ve hizmete giren medrese, cami, mescit gibi sosyal ve dinî kurumların bulunduğu yerler ve yaptırınlar, buralara yapılan atamalar, atanma sebepleri, görevden alınanlar, varsa sebebi ile yazılmıştır. Bu kayıtların XVIII. yüzyıl Osmanlı şehirlerinin sosyo-ekonomik ve fiziki yapısını inceleyenler tarafından, kadı sicilleri gibi, mutlaka görülmesi gerekir.

Karaman’a ait 24 adet *Hurufat Defteri* vardır. Bu defterler tek tek taranmış, çalışmayla ilgili bölümleri fişlenmiş, transkripsiyonundan sonra kullanılmıştır. *Lârende Hurufat Defterleri*’nin numaraları ve sayfa sayıları aşağıda verilmiştir:

SIRA NO	DEFTER NO	SAYFA NO	SIRA NO	DEFTER NO	SAYFA NO
1	558	83	13	1131	50
2	559	1	14	1139	155
3	560	79	15	1140	319
4	561	1	16	1143	101–127
5	562	3	17	1145	1
6	563	1	18	1146	6
7	569	3	19	1147	97
8	1091	160	20	1148	1
9	1103	105	21	1149	1
10	1119	133	22	1150	1
11	1126	121	23	1154	9
12	1128	111	24	1155	3

²⁵ Tuncer BAYKARA, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990, s. 4.

1.2. Kadı Sicilleri

Kadınların, görevleri gereği tuttukları, çeşitli kayıtlarla verdikleri ilam, hüccet ve cezaların bulunduğu defterlere “kadı sicilleri” denir. Bunlar, Osmanlı şehirlerinin canlı hayatını göstermesi bakımından alternatif olmayan kaynaklar olup²⁶ sadece yazıldığı şehre değil, ülkeye hatta dünyaya ait bilgileri bunlarda bulmak mümkündür. Çünkü hukuki davaların yanında, kadınlara gelen tüm yazılar bu sicillere kaydedilmiştir²⁷. Bu nedenle Kadı Sicilleri, özelde Osmanlı tarihinin, genelde Türk tarihinin siyasi, sosyal, idari, mali, ekonomik, ticari, askerî, demografik, kültürel yönlerini aydınlatacak “otantik” kaynaklardır²⁸. Osmanlı hukukunun uygulanması sırasında geçerli bir kaynak konumunda olduğu için mahkemelerde tutulan sicillerin korunmalarına büyük özen gösterilmiş, bunlardan önemli bir bölümü de günümüze kadar ulaşmıştır²⁹.

Kadı sicilleri, içerik olarak çeşitli belgelerden oluşur. Dava tutanakları, hüccet ve ilam, mukavele, senet, vakfiye; nafaka, kefalet, vesayet, miras, boşanma davaları, tereke ve taksim kayıtları, köle ve cariyelerin özgürlüğüne kavuştuklarını belgeleyen itkname, nikâh kayıtları, fiyat tespitlerini içeren narh belgeleri, esnaf teftişini gösteren belgeler, merkezden gelen ferman, berat ve mektup gibi kayıtlar bunlardan bazılarıdır³⁰. Özellikle avarız hanelerini gösteren salyane, narh ve tereke kayıtları, sosyal ve ekonomik tarih açısından zengin bilgi kaynaklarıdır. Bu nedenle Osmanlı toplum yapısı ve şehirlerinin tarihî dokularının belirlenmesinde kadı sicilleri birinci elden kaynaktır³¹. Bu, sadece Türkiye için değil Osmanlı topraklarında olup bugün bağımsızlığını kazanan ülkeler için de geçerlidir³². Özellikle bir bölgenin tarihî geçmişini ve sosyo-ekonomik durumunu ortaya çıkarmak için kadı sicilleri rahatlıkla kullanılabilir kaynaklardır³³.

²⁶ Ömer DEMİREL, “1700–1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten*, S. 210, LIV, (Ankara 1990), s. 945.

²⁷ Coşkun ÜÇÖK, Ahmet MUMCU, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1981, s. 170.

²⁸ Ahmet AKGÜNDÜZ, “Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iyye Sicilleri”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 58.

²⁹ M. Akif AYDIN, “Hukuk”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Kısaltma: Hukuk), (Ed: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 418–419.

³⁰ İzzet SAK, *10 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1070–1071/1659–1661) (Transkripsiyon)*, Konya 2003, s. XXIX.

³¹ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Katalog’ta Yer Almayan ve Yeni Ortaya Çıkan Bir Konya Şer’iyye Sicili”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 457.

³² Tufan GÜNDÜZ, “Şer’iyye Sicilleri ve Tarihi Kıymeti”, *Türk Yurdu Dergisi*, VII, Devre, XII, S. 59 (405), (Temmuz 1992), s. 50.

³³ Halil İNALCIK, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, I, S. 2, (1942), s. 89. Ayrıca Bk. Halil İNALCIK, Bülent ARI, “Türk-İslâm-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İNALCIK’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 27.

Diğer Anadolu kazalarına ait kadı sicilleri gibi *Karaman Kadı Sicilleri*'nin yazı dili de ilk dönemden itibaren Türkçedir. Ancak çok az da olsa Arapça vakfiye ve dava kayıtlarına rastlanılmaktadır.

Karaman kazasına ait 52 adet kadı sicili vardır. Bu siciller, daha önce Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde korunurken, 1991 yılında Ankara'daki Millî Kütüphane'ye devredilmiştir. Çalışmada kullanılan *Karaman Kadı Sicilleri*, numaraları, sayfa sayıları ve ait oldukları yıllar aşağıda verilmiştir:

Sıra No	Numarası	Sayfa Sayısı	Ait Olduğu Yıllar (Hicri/Miladi)
1.	281	98	1130–1140/1717–1728
2.	282	136	1147–1149/1734–1737
3.	283	80	1142–1164/1729–1751
4.	284	72	1159–1241/1746–1826
5.	285	365	1158–1243/1745–1828
6.	286	131	1166–1168/1752–1755
7.	287	204	1170–1241/1756–1826
8.	288	120	1174–1177/1760–1764
9.	289	148	1032–1182/1622–1769
10.	290	172	1187–1191/1773–1777
11.	291	74	1038–1215/1628–1801
12.	292	249	1141–1244/1728–1829
13.	293	657	1015–1283/1606–1867
14.	295	150	1027–1233/1617–1818
15.	297	322	1067–1248/1656–1833
16.	298	161	1141–1277/1728–1861
17.	302	73	1170–1296/1756–1879
18.	305	300	1191–1292/1777–1875
19.	332	----	1140/1155/1727–1743
20.	333	----	1155–1170/1742–1757

Görüldüğü gibi bazı kadı sicillerinin içinde XIX. yüzyıla ait olanlar da vardır. Bunlardan sadece XVIII. yüzyıla ait bölümler kullanılmıştır. Bu 20 kadı sicili tek tek taranmış, konuyla ilgili olan bölümler fişlenmiş, transkripsiyonu yapılmış, çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır. İncelenen dönemde; tereke, narh ve salyane kayıtları da kadı sicillerinin içinde yer almıştır.

1.3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Olup Yararlanılan Tasnifler

İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi, tarih araştırmacıları için vazgeçilemez arşiv kaynaklarının bulunduğu bir kurumdur. Buradaki belgelerden bir kısmı tasnif edilmiş, kataloglanmış, bir kısmı ise elektronik ortama aktarılmıştır. Bu arşivde bulunup yararlanılan tasnifler aşağıda verilmiştir.

1.3.1. Bab-1 Defteri Defterleri ve Maliyeden Müdevver Defterler Kataloğu

Bugün maliye dairesi denilebilecek olan Bab-1 Defteri; merkez ve taşradaki bürolar ile devletin gelir ve giderlerini düzenlemekle yükümlü olan birimdir. Bab-1 Defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde en fazla belge ve deftere sahip olan tasniftir. Maliye kalemlerine ait 26.000'e yakın defterden oluşan *Maliyeden Müdevver Defterler*, 830 (1426/1427) ile 1336 (1917/1918) yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır³⁴. FAROQHI, *Baş Muhasebe Defterleri ve Maliyeden Müdevver Defterler*'in XVIII. yüzyıl şehir tarihi araştırmalarında kullanılması gereken önemli kaynaklar olduğunu özellikle vurgulamıştır³⁵. Çalışmada bu defterlerden Karaman ile ilgili olan 270, 3016, 3074 ve 3282 nolu defterler kullanılmıştır.

1.3.2. Diğer Belge Tasnifleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Ali Emiri, İbnülemin, Muallim Cevdet tasnifleri, şehir tarihi çalışmalarında kullanılabilir diğer arşiv kaynaklarıdır. Özellikle Cevdet Tasnifi, konuyla ilgili çok sayıda belgeyi içermektedir.

2. KRONİKLER

Olayların tarih sırasına göre yazıldığı, vakayiname de denen eserler, Türk tarihine dair kullanılabilir orijinal kaynaklardır. Çalışmada aşağıdaki kronikler kullanılmıştır.

³⁴ KOMİSYON, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2000, s. XLI, 270.

³⁵ KOMİSYON, *Faroqhi*, s. 451.

2.1. Karamannâme

Karamannâme, 1584 yılında vefat eden Şikârî tarafından yazılmıştır. Karamanoğulları'nın tarihini şiirsel bir üslûpla anlatmıştır. Çalışmada kullanılan *Karamannâme*'yi Metin SÖZEN ve Necdet SAKAOĞLU yayına hazırlamış, 2005 yılında basılmıştır.

2.2. Aşıkpaşa-Zade Tarihi

Kendisini “*Derviş Ahmed Âşıkî*” diye tanıtan Aşıkpaşa-Zade; “*Tevârih-i Âl-i Osman*” adı verilen eserini 1476 yılında 83 yaşındayken yazmıştır. Kuruluşundan Fatih döneminin sonuna kadar olan Osmanlı tarihini kapsar. Çalışmada 1332 tarihli baskı kullanılmıştır.

2.3. Kitâb-ı Cihan-nûmâ

Mehmet Neşri tarafından yazılan ve 1492 yılında tamamlanan bu eser, *Neşri Tarihi* diye de bilinir. XIV. ve XV. yüzyıllar Osmanlı tarihi hakkında bilgiler veren bu kitabın Faik Reşit UNAT ve Mehmet A. KÖYMEN tarafından hazırlanan ve 1987 yılında basılan nüshası kullanılmıştır.

2.4. Solak-Zade Tarihi

Solak-Zade Mehmet Hemdemi Çelebi tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısında yazılan bu eser de kuruluşundan 1657 yılına kadar olan Osmanlı tarihini anlatır. Çalışmada 1298 tarihli baskısı kullanılmıştır.

3. SEYAHATNAMELER

Seyahatnameler, tarih araştırmacıları için birinci elden kaynaklardır. Bu eserlerde genel olarak gezilen yerlerin insan ve mekân bilgileri sade ve çıplak bir gözle kaleme alınmıştır. Bu çalışmada kullanılan seyahatnameler şunlardır:

3.1. İbn Battuta Seyahatnamesi

Ortaçağ'ın en büyük seyyahlarından biri olan İbn Battuta'nın asıl adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed bin Abdillâh bin Muhammed bin İbrâhim el-Levâtî et-Tancî'dir. 24 Şubat 1304 yılında Fas'ın Tanca şehrinde doğmuş, 1368 yılında vefat etmiştir. 14 Haziran 1325 yılında başlayan seyyahlığı 28 yıl

sürmüştür. Mısır'ı, Arap Yarımadası'nı, Irak'ı, İran'ı, Anadolu'yu, Kırım ve çevresini, İstanbul'u, Orta Asya'yı, Hindistan'ı ve Çin'i gezmiştir. Rihletu İbn Battûta adıyla meşhur olan *Tuhfetü'n-Nüzzâr Fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibil-Esfâr* adlı seyahatnamesi İbn Cüzey el-Kelbî tarafından kitaplaştırılmıştır³⁶. Battuta 1332 yılında Karaman'a da uğramıştır³⁷.

3.2. Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Asıl adı Derviş Mehmet Zillî olan Evliya Çelebi, 1611 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1635 yılından itibaren öldüğü tarih olan 1682 yılına kadar pek çok yeri gezmiş, gördüklerini akıcı bir üslupla yazmıştır. Ancak Evliya Çelebi'nin abartılı üslubundan dolayı tarihçiler, verilen bilgileri temkinle kullanmışlardır.

Evliya Çelebi Karaman'a, incelenen döneme yakın denebilecek bir tarihte, 1671 yılında uğramış, bu tarihteki Karaman'ın fiziki yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Bu nedenle çalışmada yararlanılan seyahatnamelerin başında yer almıştır.

3.3. Cihannümâ

Osmanlı'da "ilk sistematik coğrafya kitabı" olan "Cihannümâ"³⁸, 1609–1657 yılları arasında yaşayan meşhur Osmanlı düşünürü ve seyyahı Kâtip Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. Asıl adı Mustafa olan Kâtip Çelebi'nin, *Cihannümâ* dışında tespit edilmiş 20 eseri daha vardır³⁹. XVII. yüzyılda kaleme alınan *Cihannümâ*'da; Karaman'ın, Konya'nın güney doğusunda düz bir yerde kurulmuş olduğu, içinde akarsu, bağlar, bahçeler, camiler ve hamamların bulunduğu yazılıdır⁴⁰.

3.4. Voyaga Dans L'empire Othoman, L'égypte Et La Perse

Fransız asıllı doğa bilimci ve hekim OLIVIER (1756–1814), seyahat ettiği yerleri altı cilt halinde Fransızca yazdığı *Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve İran'da Gezi* adlı kitabında toplamıştır. XVIII. yüzyılın sonunda Karaman'a da uğrayan OLIVIER, şehir hakkında kısa bir bilgi vermiştir.

³⁶ A. Sait AYKUT, "İbn Battuta", *DİA*, XIX, İstanbul 1999, s. 361–363.

³⁷ İbn Battuta, *Seyahatname*, (Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait AYKUT), I, İstanbul 2004, s. 413.

³⁸ Orhan Şaik GÖKYAY, "Cihannümâ", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 539.

³⁹ Orhan Şaik GÖKYAY, "Kâtip Çelebi", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 36–40.

⁴⁰ Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1732, s. 164.

3.5. Life In Asiatic Turkey

Bir İngiliz rahip olan Edwin J. DAVIS, *Life in Asiatic Turkey* adlı kitabında, 1879 yılında gezip gördüğü Karaman hakkındaki izlenimlerini de yazmıştır. Ele alınan dönemden sonraki yıllara ait bu bilgiler, karşılaştırmalar için daha çok dipnotlarda verilmiştir.

4. TELİF ESERLER

Kullanılan telif eserler; şehir tarihine ve Karaman'a dair yayımlanmış eserler ve yapılmış doktora tezleridir. Karaman hakkında çok az sayıda bilimsel eser yazılmıştır. Bu eserlerin hemen tamamı gözden geçirilmiş, bilimsel değeri olanlardan yararlanılmıştır⁴¹. Ayrıca konuyla ilgili diğer popüler çalışmalar da kullanılmıştır.

Türkiye’de son dönemde yapılmış olan bilimsel şehir tarihi araştırmalarının hem metodolojisi hem de içeriği bu çalışmaya ışık tutmuştur.

⁴¹ Karaman hakkında yapılan çalışmalardan bir kısmı şöyle sıralanabilir: Gaffar TOTAYSALGIR, *Karaman (Lârende)*, Konya 1944; İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul 1967; D. Ali GÜLCAN, *Karamanoğlu 2. İbrahim Bey ve İmareti Tarihçesi*, Karaman 1983; İlhan TEMİZSOY-Vehbi UYSAL, *Karaman*, Konya 1987; D. Ali GÜLCAN, *Karaman Mahalle Kasaba ve Köyleri Tarihçesi*, 1989; D. Ali GÜLCAN, *Geçmiş Yüzylların Karaman Büyüklüğü ve Şairleri*, 1992; Abdullah UYSAL-Necatî ALODALLI-Musa DEMİRCİ, *Dünü ve Bugünüyle Karaman, Kültür-Tarih-Coğrafya*, Konya 1992; Ahmet Talat DURU, *Yunus Şeyhliği*, Ankara 1993; Sapancalı Hasan Hüseyin, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafyeye ve Tarihiyyesi*, (Yayına Hazırlayan: İbrahim GÜLER) , Ankara 1993; *Geçmişten Günümüze Karaman*, Konya 1995; Karaman Valiliği, *Karaman 1997*, Ankara 1997; Abdullah UYSAL, Ahmet Talat DURU, *Karaman'ın Yakın Tarihteki Kültürü ve Gelenekleri*, Konya 1999; Osman GÜMÜŞÇÜ, *XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001; Şikârî, *Karamannâme*, (Haz: Metin SÖZEN, Necdet SAKAOĞLU) , İstanbul 2005; Alâaddin AKÖZ, “XVI. Asırda Karaman Kazası”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992; Alâaddin AKÖZ, “Şeri’iye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl Sonu İle XVII. Yüzyıl Başlarında Karaman”, (SÜSBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1987; Gülseren KARAKAP, “Karaman Evleri”, (SÜSBE Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Konya 1992; Hatem AKA, “H. 1186–1190 (M. 1772–1776) Tarihli 290 Numaralı Karaman Şer’iye Sicil Defterinin İncelenmesi”, (SÜSBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1994; Feridun Nafiz UZLUK, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958; M. C. Şehabeddin TEKİNDAG, “Son Osmanlı-Karamanlı Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, *TD*, XIII/17–18, (İstanbul 1963), s. 42–76; M. Tayyib GÖKBİLGİN, “XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. VII, (İstanbul 1968), s. 29–38; Zerrin Günel ÖDEN, “Karamanoğulları Beyliği”, *Türkler*, VI, Ankara 1992, s. 756–763; M. Akif ERDOĞDU, “Karaman Vilâyeti Zaviyeleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, (İzmir 1994), s. 89–159; J. H. KRAMERS, “Karaman”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 309–311; M. C. Şehabeddin Tekindağ, “Karamanlı”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 316–330; Metin TUNCEL, “Karaman”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 444–447; Bahrihüda TANRIKORUR, “Karaman Mevlevihânesi”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 447–448; Faruk SÜMER, “Karamanoğulları”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 454–460; M. Baha TANMAN, “Karamanoğulları (Mimarî)”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 460–462.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAMAN ŞEHRİNİN TARİHÇESİ VE FİZİKİ DURUMU

I. ŞEHRİN TARİHÇESİ

Karaman, Orta Anadolu'da tarihi eski çağlara kadar giden bir şehirdir. Antik yol üzerinde bulunduğu için sürekli gelişme göstermiş, Türk döneminde önemli bir idari birim olarak hep gündemde kalmıştır. Aşağıda Karaman'ın tarihçesi incelenecektir.

Şehre ilk önce ne zaman, kimlerin yerleştiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Fakat kalenin üzerinde oturduğu tepenin muhtemelen bir Neolitik dönem höyüğü olması, Hititler döneminde bu bölgede Lârende adına benzeyen Landa veya Lanta adında bir yerleşim yerinin olması, burada insanların MÖ 8000'den beri⁴² yaşadığını göstermektedir. Şehir, Hititlerden sonra MÖ VII. yüzyılda Frigyalılar, VI. yüzyılda Lidyalılar, V. yüzyıl sonlarında Perslerin egemenliğine girmiştir⁴³. Perslerden sonra Roma ve MS 395'ten itibaren de Bizans İmparatorluğu'nun topraklarına katılan Karaman, bu dönemde Hristiyanlığın önemli bir merkezi olmuştur⁴⁴.

1. SELÇUKLULAR DÖNEMİ

Karaman, VII. ve IX. yüzyıllarda iki kez Arap ordularının hücumuna uğramıştır. Türklerin Anadolu'ya girişlerinden sonra Selçukluların ve Danişmentlilerin eline geçmiş, II. Kılıçaslan (1156–1192) döneminde, 1165 yılında Anadolu Selçuklu topraklarına dâhil olmuştur. III. Haçlı seferi sırasında kısa bir süre Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa tarafından işgal edildikten sonra 1210'da Hospitalier tarikatına mensup şövalyeler ve daha sonra da bu tarikat mensuplarının isteği ile Kilikya Ermeni Kralı II. Leon tarafından alınmıştır. Ancak II. Leon, şehri 1216'da Selçuklu Sultanı İzzettin I. Keykavus'a terk etmek zorunda kalmıştır. XIII. yüzyılda Moğol istilasına

⁴² G. F. del MONTE-J. TISCHLER, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*, Wiesbaden 1978, s. 240.

⁴³ Veli SEVİN, *Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İstanbul 2003, s. 282.

⁴⁴ Metin TUNCEL, "Karaman", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 444.

uğrayan şehir⁴⁵, Selçukluların eline geçtikten sonra hızla İslamlaşmış Türkleşmiştir⁴⁶. Konya'dan önce Karaman'a yerleşen Mevlânâ ailesi, burada Türk kültürünün kökleşmesine öncülük etmiştir⁴⁷.

2. KARAMANOĞULLARI DÖNEMİ

Anadolu Selçukluları dağıldıktan sonra Anadolu'da kurulan çok sayıda Türk beyliğinden biri olan Karamanoğulları Beyliği, Osmanlı hariç en uzun yaşayan ve en güçlü olan beyliktir. Karaman aşiretinin 1228 yılında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat (1221–1237) tarafından Ermenek ve civarındaki Kamış denen bölgeye yerleştirildiği anlaşılmaktadır⁴⁸. KAYMAZ; Karaman aşiretinin hangi Oğuz boyuna ait olduğunun net olarak bilinmediğini yazmıştır⁴⁹. UZUNÇARŞILI Salur veya Afşar boylarına ait olduklarına dair iki rivayetten bahseder⁵⁰. Yazıcıoğlu Ali ise Afşar boyuna ait olduklarını yazmaktadır. SÜMER de bu bilgiden hareketle Karamanoğulları'nın Afşar boyundan olduğunu kabul etmektedir⁵¹. Karaman ve çevresinde Afşar köylerinin bulunması⁵², onun bu görüşünü doğrulamaktadır.

Karamanoğulları Beyliği, 1256 yılında Selçuklu Devleti'nin II. İzzettin Keykavus (1246–1260) ile IV. Kılıçaslan (1249–1265) arasındaki taht mücadeleleri sırasında, Karaman Bey (1255–1263) tarafından kurulmuştur. Karaman Bey'in babası Nure Sofi, dedesi ise Sadettin Bey'dir. Kuruluşundan Osmanlı topraklarına katıldığı zamana kadar 18 bey tarafından yönetilmiştir⁵³. Karaman, 14 şehri ve 150 kalesi olan beyliğin idare merkezi olan Ermenek'ten sonra beyliğin en büyük şehri idi. Ermenek'ten başka Karaman ve Konya kısa süre sonra da Niğde ve Silifke beyliğin merkezi olmuştur⁵⁴.

Karaman, Karamanoğulları döneminde büyük önem kazanmıştır. Konya'dan önce bu beyliğe başkentlik yapmış, daha sonra hanedana mensup birçok bey burada

⁴⁵ Aynı yer.

⁴⁶ J. H. KRAMERS, "Karaman", *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 309.

⁴⁷ Şikârî, *Karamannâme*, (Yayına Hazırlayan: Metin SÖZEN, Necdet SAKAOĞLU), İstanbul 2005, s. 16.

⁴⁸ M. C. Şehabeddin TEKİNDAĞ, "Karamanlılar", *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 316.

⁴⁹ Nejat KAYMAZ, *Pervâne Mu'iniü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 99, Dipnot: 10.

⁵⁰ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, İstanbul 1995, s. 43.

⁵¹ Faruk SÜMER, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1992; aynı yazar, "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 454.

⁵² Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, Konya 1996, s. 72.

⁵³ Şikârî, *Karamannâme*, s. 20.

⁵⁴ ÖDEN, *aynı makale*, s. 761.

oturmuştur. İleride değinileceği üzere bu dönemde şehre yeni anıtsal binalar yapılmış, yapım tarihi eski olan kale tahkim edilmiş⁵⁵, böylece önemli bir kültür ve bilim merkezi haline getirilmiştir.

3. OSMANLI-KARAMANLI MÜCADELESİ VE KARAMAN'IN OSMANLI SINIRLARI İÇİNE ALINMASI

İlk Osmanlı-Karaman ilişkileri, Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey (1361–1398) zamanında olmuştur. Alâeddin Ali Bey, Orhan Bey zamanında Osmanlı'ya yardım için bir müfreze göndermiş⁵⁶, daha sonra da I. Murat'ın (1359–1389) kızı Melek Hatun ile evlenmiştir⁵⁷. İki hanedan arasındaki ikinci kız alış verişi Fatih (1451–1481) döneminde olmuş; Fatih, Karamanoğlu İbrahim Bey'in (1423–1464) kızı ile evlenmiştir⁵⁸. Karamanlılarla Osmanlılar arasında bazı dönemlerde iyi ilişkiler kurulmuşsa da sık sık savaşlar olmuştur. Bunlardan ilki, Karamanoğlu Alâeddin Bey (1361-1398) ile I. Murat (1359 – 1389) arasında 1387 yılında yapılan savaştır⁵⁹. 1397'de Yıldırım Bayezit (1389–1402) tarafından alınan Karaman, 1402 yılındaki Ankara Savaşı'ndan sonra yeniden Karamanoğulları'na geçmiştir. 1419'da şehir bu defa Memluklar tarafından ele geçirilmiş ama İbrahim Bey (1423-1464) Osmanlıların yardımıyla şehre tekrar hâkim olmuştur. Memluklar 1424 ve 1456 yıllarında Karaman'a tekrar saldırmışlarsa da ele geçirememişlerdir. 1468'de Karamanoğulları'nın üzerine yürüyen Fatih, Konya'ya girmiş, bu sırada Karamanlı Pir Ahmet Karaman'a çekilmiş, mücadelesini buradan sürdürmüştür. İki yıl sonra Karamanoğlu Kasım Bey (1472–1483), Ankara civarına kadar ilerleyince Osmanlı ordusu 1471 ilkbaharında Veziriazam İshak Paşa komutasında Karaman'ı kesin olarak Osmanlı topraklarına katmıştır⁶⁰.

Osmanlı-Karamanoğulları ilişkileri, yaklaşık bir buçuk yüzyıl sürmüştür⁶¹. Beyliğin toprakları ile birlikte sonuçta Anadolu tamamen Osmanlılar tarafından ele

⁵⁵ KRAMERS, *aynı makale*, s. 310.

⁵⁶ TEKİNDAĞ, *Karamanlılar*, s. 321.

⁵⁷ UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 46.

⁵⁸ M. C. Şehabeddin TEKİNDAĞ, “Son Osmanlı-Karamanlı Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, *TD*, XIII/17–18, (İstanbul 1963), s. 45.

⁵⁹ UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 46.

⁶⁰ TUNCEL, *aynı makale*, s. 445.

⁶¹ Osmanlı-Karamanlı mücadeleleri kroniklerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Daha Fazla bilgi için bk: Aşıkpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 70–73, 88–89, 111, 121, 130, 132, 140, 167, 169, 172; Solakzade, *Tarih*, İstanbul 1298, s. 190, 235, 236, 237, 246, 278, 311; Mehmed Neşrî, *Kütâb-ı Cihan-Nüümâ*, (Yay. Haz.: Faik Reşit UNAT, Mehmed A. KÖYMEN), I, Ankara 1987, s. 219, 221, 317; II, s. 469, 591, 637, 685, 771, 789.

geçirilmiştir. Bu arada defalarca kardeşkanı dökülmüş⁶², şehir merkezi ve çevresi çok zarar görmüştür⁶³. Savaş gibi zorunlu nedenlerle Osmanlı döneminde bu bölgeden göçler olmuş bu yüzden demografik yapıda değişiklikler meydana gelmiştir.

II. ŞEHRİN ADI

Anadolu'da özellikle büyük şehirlerin adlarının oldukça eskiye dayanan geçmişleri vardır. Konya gibi tarihî bir kent olan Karaman'ın eski adı olan Lârende de bunlardan biridir.

Bazı araştırmacılar, Karaman'ın Hitit şehirlerinden “*Lanta*” ile bazıları da “*Lalanta*” ile aynı şehir olduğunu savunur. Bazı araştırmacılara göre ise Laranta isimli bir merkez de vardır. Bu görüşe göre Laranta, Hitit tabletlerinde de geçmektedir. Laranta adının, Karaman'ın klasik dönem adı olan ve Türk döneminde incelenerek Lârende halini alan Laranda ile çok yakın olması, Lârende'nin Hitit döneminde Laranta adıyla var olduğu fikrini uyandırmaktadır. O halde Lârende adı, Hitit döneminden XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılmıştır⁶⁴.

Selçukluların eline geçmesinden sonra Lârende adı ile bilinen şehir, Karamanoğulları döneminde de aynı adla anılmıştır⁶⁵. Osmanlı döneminde ise Lârende adının yanında Karamanoğulları'na izafeten Karaman adı da kullanılmaya başlanmıştır⁶⁶. KRAMERS, şehrin Osmanlı'ya geçişinden sonra adının Karaman olmakla birlikte resmî işlemlerde Lârende adının kullanılmaya devam edildiğini yazmışsa da⁶⁷ bu doğru değildir. OLIVIER, XVIII. yüzyılın sonunda ziyaret ettiği şehirden Lârende diye söz etmiştir⁶⁸. GÜMÜŞÇÜ her ne kadar XIV, XV, XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda yazılan belgelerde şehrin adının hep Lârende olarak geçtiğini ileri sürmekte ise de⁶⁹, ele alınan XVIII. yüzyılda Lârende adının yanında Karaman adı da yaygın olarak kullanılmıştır. Bununla ilgili çok sayıda belge mevcuttur⁷⁰. Ancak özellikle vatandaşların

⁶² İsmail Hakkı MERCAN, “Osmanlı-Karaman Münasebetleri”, *Osmanlı, Siyaset ve Teşkilât*, Özel Sayı I, Ankara 2000, s. 84.

⁶³ Osman GÜMÜŞÇÜ, *XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001, s. 41, 46.

⁶⁴ *Aynı eser*, s. 32; MONTE- TISCHLER, *aynı eser*, s. 240.

⁶⁵ Şikârî, *Karamannâme*, s. 72, 75, 82, 99, 100, 101, 108, 115.

⁶⁶ TUNCEL, *aynı makale*, s. 445.

⁶⁷ KRAMERS, *aynı makale*, s. 309-310.

⁶⁸ G. A. OLIVIER, *Voyage Dans L'Empire Othoman, L'Égypte Et La Perse*, VI, Paris 1807, s. 385.

⁶⁹ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 2.

⁷⁰ KKS, No: 284, s. 8/1; No: 284, s. 17/2; No: 284, s. 57/6; No: 286, s. 66/2; No: 286, s. 75/3; No: 286, s. 88/2; No: 286, s. 96/5.

yetkili mercilere yazdığı arzuhallerde olmak üzere taşrada Lârende adının daha yaygın olarak kullanıldığı yine belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim incelenen 94 arzuhalden 54'ünde vatandaşlar Lârende adını⁷¹, 40'ında ise Karaman adını yazmayı tercih etmişlerdir⁷². Arzuhallerin tarihlerine bakıldığında zamanla Lârende adından Karaman adına geçiş ve değişimle ilgili bir gelişme gözlenmemiştir.

Lârende ve Karaman, belgelerde ayrı ayrı kullanıldığı gibi bazı belgelerde ikisinin birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Bir belgede “*Konya Karamanı*”⁷³ başka bir belgede ise “*Lârende nam-ı diğer Karaman*”⁷⁴ şeklinde geçmiştir. İstanbul'dan kadiya gönderilen fermanların çok önemli bölümünde Lârende adının tercih edildiği tespit edilmiştir⁷⁵. Çok az resmî belgede ise Lârende yerine Karaman adı kullanılmıştır⁷⁶. Şehir merkezi için bazen “*nefs-i Karaman*”⁷⁷ denirken bazen “*nefs-i Lârende*”⁷⁸, bazen de “*derun-ı Karaman*”⁷⁹ tabirleri tercih edilmiştir. 1033 (1623/1624) yılında yazılan bir belgede ise şehirden “*Mahmiye-i Lârende*” diye söz edilmiştir⁸⁰. Şehir surla çevrili olduğu için *mahmiye* kelimesinin kullanılmış olduğu söylenebilir.

⁷¹ Bununla ilgili bazı örnek belgeler: *KKS*, No: 281, s. 34/5; No: 281, s. 40/5; No: 282, s. 4/3; No: 282, s. 19/1; No: 282, s. 30/2; No: 283, s. 48/3; No: 284, s. 7/5; No: 284, s. 8/6; No: 284, s. 11/4; No: 284, s. 15/2; No: 284, s. 16/2; No: 284, s. 16/4; No: 284, s. 16/7; No: 284, s. 21/3; No: 284, s. 44/3; No: 284, s. 47/2; No: 286, s. 23/3.

⁷² Bununla ilgili bazı örnek belgeler: *KKS*, No: 285, s. 280/2; No: 285, s. 280/3; No: 285, s. 280/6; No: 285, s. 282/3; No: 285, s. 284/4; No: 285, s. 307/4; No: 286, s. 22/2; No: 286, s. 23/3; No: 286, s. 35/3; No: 286, s. 54/2; No: 287, s. 47/4; No: 287, s. 95/2; No: 288, s. 3/2; No: 288, s. 60/2; No:332, s. 24/1; No:332, s. 33/3.

⁷³ *BOA, Cevdet Maarif*, No: 5007.

⁷⁴ *BOA, Cevdet Dâhiliye*, No: 12101.

⁷⁵ Bununla ilgili bazı örnek belgeler: *BOA, Cevdet Evkaf*, No: 9185; No: 12686; No: 17855; No: 24035; No: 31794; *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3016; No: 3074; *İbnülemin Askeriye*, No: 2722.

⁷⁶ *BOA, Cevdet Askeriye*, No: 2989; No: 4275; No: 5078; No: 9558, No: 10178, No: 10930, No: 11185, No: 13686, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3282, *Cevdet Dâhiliye*, No: 16817.

⁷⁷ *BOA, Cevdet Hariciye*, No: 1186, *İbnülemin Adliye*, No: 336; *KKS*, No: 282, s. 46/6; No: 284, s. 44/3; No: 286, s. 22/2; No: 286, s. 26/4; No: 286, s. 35/3; No:332, s. 49/3.

⁷⁸ *VGMA, LHD*, No:1145, vr. 3b; *KKS*, No: 282, s. 123/3; No: 284, s. 8/4; No: 285, s. 206/4; No:298, s. 8/2.

⁷⁹ *KKS*, No: 286, s. 22/2.

⁸⁰ *KKS*, No: 289, s. 4/1. 1264 (1847/1848) tarihli Devlet Salnamesi'nde Lârende adı kullanılmışken (KOMİSYON, *1264 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, s. 155), 1281 (1864/1865) tarihli *Devlet Salnamesi*'nde Lârende nam-ı diğer Karaman (KOMİSYON, *1864 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Defa: 19, s. 175), 1867 yılında kabul edilen “*Vilayet Nizamnamesi*”nin uygulanmasından sonra ise resmen Karaman adı kullanılmaya başlanmıştır (KOMİSYON, *1285 Tarihli Konya Vilâyeti Salnamesi*, s. 20). 1920'lerde ise sadece Düyun-ı Umumî Dairesi ve Nüfus Memurluğu hariç genel olarak halk da hükümet de Karaman adını kullanmaktaydı. (H. Hüseyin Sapançalı, *Karaman Ahval-i İctimaiyye, Coğrafîyye ve Tarihiyyesi*, Birinci Kitap, (Yayınlayan: İbrahim GÜLER), Ankara 1993, s. 62). Karaman adının resmen kabul edildiği 1867'den sonra da karşılığın devam etmesi, eski alışkanlığın devam ettiğini göstermektedir.

III. ŞEHRİN KONUMU

Karaman, Konya havzasının güneydoğusunda denizden 1038 m yükseklikte, Toros dağlarını Sertavul Geçidi'nden aşan ve Akdeniz kıyılarını İç Anadolu'ya bağlayan tarihî ticaret yolunun üzerindedir⁸¹. Karaman şehrinin bulunduğu konum, onu önemli bir merkez haline getirmiştir⁸². Eski tarihlerde şehir Ereğli'yi Konya'ya bağlayan yol ile Silifke ve Mut'u Konya'ya bağlayan yolun kesişme yerindeydi. Karamanoğulları döneminde Silifke, beyliğin denize açılan kapısı olduğu için Karaman özel bir öneme sahipti⁸³.

Osmanlı devri yolları, İstanbul merkez olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de sağ, sol ve orta kol halinde uzanırdı. Bunlar tali yollarla birbirine bağlanmıştı. Anadolu'da sağ kol, Üsküdar-Gebze-Eskişehir-Akşehir-Konya-Adana-Antakya yolu ile Halep ve Şam güzergâhını takip eden hac yoluyla⁸⁴. Bir yol da Bursa- Kütahya-Konya-Karaman-Adana-İskenderun-Halep-Şam-Medine-Mekke güzergâhı idi⁸⁵.

Selçuklu, Karamanlı ve başlangıçta Osmanlıların da kullandığı Konya-Ereğli hattı, Karaman üzerinden geçiyordu. Ama zamanla meydana gelen gelişmeler ve özellikle güvenlik kaygılarından sonra, Konya-Karaman-Ereğli hattı Karapınar Kasabası'nın 1559–1562 yılları arasında kurulmasından sonra daha kısa olan Konya-Karapınar-Ereğli güzergâhına kaydı⁸⁶. Kıbrıs-İstanbul yolunun Konya'dan adaya giden kısmında en kısa ve güvenli yol Konya-Karaman-İlisıra / Yollarbaşı-Mut-Silifke güzergâhını izlediği⁸⁷ için Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra, şehir tekrar önemli hale geldi⁸⁸. Kıbrıs yolunun üstünde olması, Karamanlıların bağlarda ve bahçelerde yetiştirdikleri ürünlerine müşteri bulabilmelerine katkı yaptığı

⁸¹ TUNCEL, *aynı makale*, s. 444.

⁸² Yusuf HALAÇOĞLU, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 66.

⁸³ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 40.

⁸⁴ Yusuf HALAÇOĞLU, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", (Kısaltma: Osmanlı), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XII, İstanbul 1989, s. 441.

⁸⁵ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, "Osmanlı İktisadi Yapısı", (Kısaltma: Osmanlı), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 590.

⁸⁶ Bu konuda geniş bilgi için Bk. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, (Kısaltma: Sultan Selim), Konya 1997; aynı yazar, "Karapınar Kasabası'nın Kurulması ve İskân Durumu", *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının 80. Yıldönümü Karapınar Sempozyumu*. (Karapınar, 26–27 Ekim 2000), (Ed: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2001, s. 7–18; Osman GÜMÜŞÇÜ-Mutlu YILMAZ, "Ulaşım Şartlarının Ortaya Çıkardığı Şehir: Karapınar'ın Kuruluş Öyküsü", *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının 80. Yıldönümü Karapınar Sempozyumu*. (Karapınar, 26–27 Ekim 2000), (Ed: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2001, s. 53–68.

⁸⁷ FAROQHI, *Kentler*, s. 107.

⁸⁸ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 70–71.

söylenbilir⁸⁹. XVIII. yüzyılda İstanbul'dan Karaman kadısına yazılan birçok fermanla Kıbrıs'tan gelip İstanbul'a geçen görevlilere yardım edilmesi, taşınan vergi gelirlerinin korunması konularındaki emirler, şehrin bu stratejik önemini göstermektedir. Konunun daha net anlaşılması için bu belgelerden biri örnek olarak aşağıda verilmiştir:

“SÛRET-İ FERMÂN DER HAKK-I KIBRIS

Kıbrıs'dan âsitâne-i sa'âdete gelinceye kadar yol üzerinde olan kadılara, kethüdâyerlerine, yeniçeri serdârlarına, â'yân-ı vilâyet, iş erlerine; Kıbrıs'dan âsitâne-i sa'âdetime gelicek mîrî hazîne, yol üzerinde hanginizin taht-ı kazâsına dâhil olur ise müemmen ve mahfûz yerlere kondurulup gecelerde ve gündüzlerde bekletirilüb ve yollarda yanına kifâyet mikdârı âdem tahsîs idilüb bu bahâne ile reâyâ fukarâsından celb-i mâldan be-gâyet ihtirâz...1149”⁹⁰.

IV. ŞEHRİN GENEL MİMARİSİ

Karaman'ın binlerce yıllık geçmişi vardır. Bu nedenle çok sayıda uygarlığın izlerini taşır. Ancak asıl gelişmeyi Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde gösterdiği için bir Türk ve Osmanlı şehri hüviyetini kazanmıştır. Çünkü Türkler, fethettikleri şehirlere kurdukları dinî ve sosyal kurumlarla kendi damgalarını vurmuşlar, buraları hızla Türkleştirmişlerdir⁹¹. Bununla birlikte eski uygarlıklara ait kent dokularını değiştirerek yapılanma yönüne de gitmişlerdir⁹². Bu durum, aynı zamanda şehirlerin tıpkı toplumlar gibi canlı, dinamik, sürekli değişen bir yapıya sahip olmasıyla da izah edilir⁹³.

Erken dönem Anadolu kentleri, Türk fethinden önceki durumları göz önünde bulundurularak henüz yeterince incelenmemiştir. Ele geçirilen Bizans şehirlerinin çöküş içinde mi yoksa canlı birer şehir mi oldukları dahi bilinmemektedir⁹⁴. Türk şehirlerinin oluşumunda en önemli etkenin, XI. yüzyıldan sonra ele geçirdikleri Bizans şehirleri olduğu da bir gerçektir. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya

⁸⁹ Aynı eser, s. 53.

⁹⁰ KKS, No: 282, s. 91/1. (Bk. EK- I).

⁹¹ Pars TUĞLACI, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 1.

⁹² Kemal Ahmet ARÚ, *Türk Kenti*, İstanbul 1998, s. 11.

⁹³ Yılmaz CAN, “Anadolu Öncesi Türk Kenti”, *Türkler*, III, Ankara 2002, s. 155.

⁹⁴ Uğur TANYELİ, *Anadolu Türk Kenti*, İstanbul 1987, s. 2.

resmen gelen Türkler, kendilerini güvende hissetmek için kale şehirleri tercih etmişler, kalıcı olmak için de hızlı bir imar faaliyetine girişmişlerdir. Bu yapılanmada eski yaşadıkları yerlerdeki şehirlerle Türkistan'dan gelirken gördükleri İran şehirlerinin de etkisi olmuştur. Özellikle 1220–1237 yılları arasında tahtta kalan I. Alâeddin Keykubat döneminde Anadolu'da⁹⁵, CERASI'nin bir sentez olarak yorumladığı Türk şehirciliği⁹⁶, özgün bir şekil almıştır.

Osmanlı döneminde şehirleşme ve şehri meydana getiren unsurlar, devletin kontrolü altında bulunuyordu. KÜÇÜKDAĞ, Osmanlı şehirlerindeki cami, kilise, han, hamam, tekke, mektep, medrese gibi vakıf yapıların kamu binası kabul edildiğini, bu gibi binaların onarımlarının merkezden gönderilen resmî görevlilerin kontrolünde yapıldığını tespit etmiştir⁹⁷. Tamirlerdeki bu duyarlılık, kamu binalarının ilk inşası aşamasında da mevcut olmalıdır⁹⁸. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bazı kentlerde şehir mimarlarının görevli olduğuna dair belgeler varsa da⁹⁹ incelenen dönem içinde Karaman için böyle bir bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Ancak şehir mimarı olsa da olmasa da yapılaşmayı düzenleyen yerleşmiş kuralların olduğu anlaşılmaktadır. Yapılaşmada bir yanlışlık yapılması durumunda konu şehrin aynı zamanda belediye işlerine bakan kadiya aktarılmış, işler onun verdiği karar doğrultusunda yürütülmüştür. Bu durum, mahkeme kararı haline gelen yazılı kuralların da bulunduğunu gösterir. Örneğin şehirde her evin en az bir cephesinin “*tarîk-i ‘âmm*” olarak adlandırılan kamuya açık yola bakması şart koşulmuştur¹⁰⁰. Aynı şey dükkânlar¹⁰¹ ve tarlalar¹⁰² için de aranmıştır.

⁹⁵ BAYKARA, *Türk*, s. 394–395.

⁹⁶ Maurice M. CERASI, *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, (Çev: Aslı ATAÖV), İstanbul 1999, s. 24.

⁹⁷ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamiri Defteri”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 226.

⁹⁸ Karapınar kasabasının kuruluş aşamasında devletin izlediği yol için Bk. KÜÇÜKDAĞ, *Sultan Selim*, s. 28–40.

⁹⁹ Zeki SÖNMEZ, “Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağının Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri”, *Osmanlı*, (Ed: Güler EREN), X, Ankara 1999, s. 187; Cengiz ORHONLU, “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları II*, (Neşir Heyeti: Halil İNALCIK-Nejat GÖYÜNÇ-Heath W. LOWRY), İstanbul 1981, s. 14.

¹⁰⁰ KKS, No: 281, s. 45/2; No: 287, s. 23/2; No: 287, s. 24/1; No: 287, s. 49/2; No: 288, s. 77/2; No: 289, s. 31/3; No: 289, s. 33/1; No: 332, s. 51/1; No: 333, s. 104/3.

¹⁰¹ KKS, No: 281, s. 41/3; No: 287, s. 16/3; No: 287, s. 50/2; No: 289, s. 22/2; No: 289, s. 30/3; No: 289, s. 35/1.

¹⁰² KKS, No: 287, s. 18/4; No: 287, s. 70/1; No: 289, s. 18/3; No: 289, s. 35/3.

Klasik bir Osmanlı şehrine dışarıdan bakıldığında ilk göze çarpan mimari unsur, şehrin kale surları ve surlardaki kapılardır. Şehir merkezlerinde yapılan ilk temel eser ise camilerdir. Yine merkezde bir uzun çarşı ve bu çarşıya açılan farklı iş kollarının yer aldığı küçük çarşılar, bedesten ve hanlar¹⁰³, salhane, dükkânlar, fırınlar, değirmen, mumhane ve boyahane gibi imalathaneler; pazaryerleri, saray, medreseler, mescitler, kilise, su yolu, imaret, tabhane, bimarhane, hamam, kervansaray, tekke, zaviye, mektep, bayram yeri gibi dinî, kültürel ve sosyal tesisler; mahalle, sokaklar ve konutlar gibi diğer mimari unsurlar bulunurdu. Bu mekânların her biri, kentin sosyal, idari, ticari ve kültürel ihtiyaçlarına göre meydana getirilmiş olmaları sebebiyle hem kentin hem de kentli nüfusun kimliğini yansıtır¹⁰⁴. Çarşıdaki sokaklar Saraçlar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı gibi çoğunlukla içinde bulunan esnaf grubunun adı ile anılırdı. Saman Pazarı, Hayvan Pazarı ise şehrin dışında yer alırdı¹⁰⁵.

Kaleler, saraylar ve kentlerdeki bazı evler bir kenara bırakılırsa, Osmanlı'da kamu yapılarının çoğu, dinî ya da hayırsever amaçlarla yaptırılmıştır. Cuma namazı kılınan büyük camilerin yanında, günde beş vakit namazın kılındığı daha küçük semt mescitleri de vardı. Ayrıca kentlerde, din görevlileri ile müderris, müftü ve kadıların yetiştirildiği medreseler, çocuklara okuma, yazma ve dinî bilgilerin verildiği sıbyan mektepleri de bulunurdu¹⁰⁶.

Karaman, XVIII. yüzyılda klasik bir Türk şehir yapısının özelliklerini taşıyordu. Şehirle ilgili ilk izlenim 1332 yılında Lârende'yi ziyaret eden İbn Battuta'ya aittir. İbn Battuta, şehirdeki suyun bolluğuna, bağ ve bahçelerin çokluğuna dikkat çekmiştir¹⁰⁷. Şikârî ise Karaman'ı anlatırken, Fatih'in emriyle Gedik Ahmet Paşa'nın şehri ele geçirdiği sırada; 117 mahalle ve dört selâtin camisinin, mescidin, 29 hamamın, dört medresenin, 33 tekkenin, yedi hânkahın bulunduğunu yazmıştır¹⁰⁸. Kanuni döneminde şehirde bir imaret, dört cami, 25 mescit, yedi medrese, bir darülhadis, üç darülhuffaz,

¹⁰³ Mehmet KARAGÖZ, "Osmanlıda Şehir ve Şehirli Mekân-İnsan-Beşerî Münasebetler (XV-XVIII. Yüzyıl)", *Osmanlı*, (Ed: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 106.

¹⁰⁴ Yunus KOÇ, "Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi (XV-XVIII. Yüzyıllar)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 163.

¹⁰⁵ HALAÇOĞLU, *Osmanlı*, s. 432; İbrahim ATALAY, "Anadolu'nun Yerleşmesi Üzerinde Osmanlıların Etkileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 360.

¹⁰⁶ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 147.

¹⁰⁷ İbn Battuta, *Seyahatname*, I, s. 413.

¹⁰⁸ Şikârî, *Karamannâme*, s. 238.

bir muallimhane, 10 zaviye, bir kalenderhane, bir haydarhane, yedi hamam, 246 dükkân, 20 tanesi bedestende, 45 tanesi iplikçilerde olmak üzere 65 sandık vardır¹⁰⁹.

Evliya Çelebi, 1671 yılındaki şehrin mimarisi hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Buna göre Karaman Kalesi yüksek bir yerde, kare şeklinde ve üç katlıydı. Şehirde 7080 ev, 23 çeşme ve geniş bir cadde üzerinde 470 dükkân, bir darülkurra, meşhur üç han, altı hamam, dört medrese ve bazı türbelerin mevcudiyetinden bahsetmiş, bağ ve bahçelerinin dünyaca meşhur olduğunu yazmıştır¹¹⁰.

Kadı sicillerinde şehrin mimari yapısı hakkında fikir veren çok sayıda belge vardır. Mimari yapılar, ya bizzat sicilin ana konusu olmuş ya da sicilde dolaylı olarak geçmiştir.

Yukarıda yapılan kısa girişten sonra XVIII. yüzyılda Karaman şehrinde bulunan yapılar gruplandırılarak aşağıda verilecektir.

V. ŞEHİRİ OLUŞTURAN MİMARİ UNSURLAR

1. KARAMAN KALESİ

Kaleler, Ortaçağ şehirlerinin en önemli güvenlik yapıları olmalarının yanında askerî, idari ve adli fonksiyonlara da sahipti. Birçok kale, çevresi güvenli olduğu için bir yerleşim yerinin çekirdeğini oluşturmuşken bazı kaleler şehirlerden uzak, tek bir yapı olarak kalmıştır. Konya yakınlarında halk tarafından “*Takkeli Dağ*” olarak bilinen volkanik kütlemin zirvesindeki “*Gevale Kalesi*”, buna açık bir örnektir¹¹¹. Bu kale alınmadan Konya ele geçirilmiş sayılmazdı.

¹⁰⁹ Bu sandıklara satılacak şeyler konulur, gündüzleri sergi gibi açılır, geceleri kilitlenirdi. Bk. İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul 1967, s. 34.

¹¹⁰ *Seyahatname*, (Yay. Haz.: Yücel DAĞLI-Seyit Ali KAHRAMAN-Robert DANKOFF), IX, İstanbul 2000, s. 158. Karaman şehri hakkında bilgi verenlerden biri de, 1876–1877 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nda yaptığı seyahatlerini *Life in Asiatic Turkey* adı ile kitaplaştıran İngiliz rahip Edwin J. DAVIS’dir. 1876 yılının Temmuz ayında Karaman’a uğrayan Davis, şehir hakkında bazı bilgiler vermiştir. Buna göre şehir yeşillik olup şehrin dışındaki kalker tepe geniş mezarlıklarla kaplıdır. Merkez meyve bahçeleri ile doludur. 100 tanesi gayrimüslimlere ait olmak üzere 1000 civarında ev ve 4000–5000 civarında da nüfus vardır. Evlerin bir kaçı ahşap, diğerleri kerpiçtir. Hiç taştan yapılmış ev yoktur. Caddeler büyük kalker taşları ile kaplanmıştır. Bütün bahçelerin etrafı kerpiç ile örülmüştür. Evler resmedilmeye değer güzelliكتedir. Hemen hemen her caddede sanat değeri olan suyu bol çeşmeler vardır. Pazaryerinde kavak ağacından ve çamur briketlerden inşa edilmiş dükkânlar sıralanmıştır. Şehrin büyük bir kısmında evler ve dükkânlar yıkık durumdadır. Bk. *Life in Asiatic Turkey*, London 1879, s. 291–300.

¹¹¹ Semavi EYİCE, “Kale”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 235- 240.

Osmanlı'nın kuruluş döneminde Bizans'tan alınan kaleler iskâna öncülük etmişlerdir. Çünkü bu kalelere sistemli olarak ilk etapta aileleriyle beraber askerler ve diğer sınıflardan insanlar yerleştirilmiştir¹¹². Selçuklu Türkleri, Anadolu'ya geldiklerinde sur içine sıkışıp kalmış Bizans kentleriyle karşılaşmış, Türkmenlerin bir kısmını buralara yerleştirmişlerdir. Sonradan gelen göçlerle nüfusu kısa sürede artan bu kentlerde sur içleri yetmeyince şehirler, sur dışına taşmıştır. Bu yeni yerleşim alanlarını korumak için ikinci bir sur örülmüştür¹¹³. Bu bölüme şehrin ileri gelenleri oturmuş, burada zanaat faaliyetleri görülmüştür. Dış surların da dışında kalan bölüme ise “*tahta'l-kal'a*” denmiştir. Burada daha çok yerleşmemiş ticaret faaliyetleri yürütülmüştür¹¹⁴.

Bir Osmanlı şehrine uzaktan bakıldığında ilk önce şehrin kale surları ve bu surlardaki şehre giriş kapıları görülürdü¹¹⁵.

Karaman Kalesi'nin ne zaman yapıldığına dair herhangi bir belge yoktur. Şikârî, Keyhüsrev (1192–1196, 1205–1211)'in inşa ettirdiğini yazar¹¹⁶. BORAN, bundan hareketle XII. yüzyılda yapılmış ve Karamanoğulları zamanında, XIII-XIV. yüzyıllarda yenilenmiş olmasının muhtemel olduğunu, yine Karamanoğulları zamanında da iç kalenin, beylerin oturduğu yer haline dönüştürüldüğünü ileri sürer¹¹⁷. Karamanoğulları'nın XIV. yüzyılda kaleyi tahkim ettikleri bilinmektedir¹¹⁸. Ancak Karaman Kalesi'ni ilk defa Keyhüsrev'in inşa ettirdiği konusunda Şikârî'nin verdiği bilgiyi tereddütle karşılamak gerekir. Çünkü Bizans döneminde Anadolu'daki birçok kasaba surla çevrilmiş, dış saldırılara karşı halk muhafaza altına alınmıştı¹¹⁹. Konya gibi Karaman'da bulunan kalenin de Türklerden önce, Roma veya Bizans dönemlerinde inşa edilmiş olması ihtimali üzerinde durmak gerekir¹²⁰.

Karaman kalesi, birbirini çevreleyen üç surdan oluşmuştu. Bunlara dış kale, orta kale ve iç kale adı verilirdi. Bunlardan sadece iç kale günümüze sağlam olarak

¹¹² Tuncer BAYKARA, “Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?”, *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 531.

¹¹³ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya Kalesi'nin Ahmedek Bölümüne Dair”, (Kısaltma: Ahmedek), *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 13-14.

¹¹⁴ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 77.

¹¹⁵ KARAGÖZ, *aynı makale*, s. 106.

¹¹⁶ Şikârî, *Karamannâme*, s. 102.

¹¹⁷ Ali BORAN, “Türk Sanatında Kale Mimarisi”, *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 885.

¹¹⁸ KRAMERS, *aynı makale*, s. 310.

¹¹⁹ Bu dönemdeki Bizans'ın durumu için Bk. Claud CAHEN, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (Terc: Yaşar YÜCEL- Bahaeddin YEDİYILDIZ), Ankara 1988, s. 58; Mükrimin Halil YİNANÇ, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, I, İstanbul 1944, s. 164–165.

¹²⁰ Örnek olarak Bk. Orhan KILIÇ, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548–1648)*, Van 1997, s. 201–208; YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 17–25; Mehmet Ali ÜNAL, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*, Ankara 1989, s. 196–198; Rifat ÖZDEMİR, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998, s. 39–43.

ulaşabilmiştir. Orta kalenin bir kısmı fikir verebilecek kadar ayaktaadır. Günümüzde dış kaleden çok az kalıntı vardır¹²¹. GÜMÜŞÇÜ, dış kalenin XVI. yüzyıldan sonra başlayan Celâlî isyanları nedeniyle yapılmış olabileceğini düşünmektedir¹²². Ancak bu görüş, tarihi realiteye pek uygun düşmez. Eğer böyle olsaydı, *Karaman Kadı Sicilleri*'nde ve diğer arşiv belgelerinde bu önemli yapılanma ile ilgili bilgilerin bulunması gerekirdi. O zaman dış surun inşa tarihini daha eskilerde aramak gerekir. Diğer bazı Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, Selçuklular döneminde yapılmış olması daha güçlü ihtimaldir. Konya Kalesi'nin ve buna bağlı olan "ahmedek" bölümünün Anadolu Selçuklu döneminde (1221) yapılmış olması¹²³ bu ihtimali desteklemektedir.

Karaman kalesinin şeklini mevcut izlerden hareketle tam olarak tespit etmek zor görünmektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre kale, dörtgen şeklinde ve üç kattı. İç kalenin batıya bakan bir kapısı vardı. Kale dizdarı iç kalede otururdu. Etrafı 600 adımdı. Sekiz kulesi, içinde 46 ev, bir cami bulunuyordu. Orta hisar denen yuvarlak kalenin etrafı 1700 adım uzunluğunda idi. 40 kule ve iki kapısı vardı. Bunlar, batıya açılan Delikapısı ve kibleye açılan Pazar Kapısı idi. Dış kalenin etrafı ise 7000 adımdı. 140 kuleye ve dokuz kapıya sahipti. İçinde 32 mahalle, 53 cami ve mescit mevcuttu. Bu kapılar; Emildenli, Seki Çeşmesi, Şam, Körsoğuk, Parmakkapı, Toplar, İmaret, Emir Ahmet ve Tekke kapılarıydı¹²⁴. XVIII. yüzyılda yazılan belgelerde 15 adet kapı adı geçmiştir. Bunlar; Alâeddin¹²⁵, Arap¹²⁶, Eminüttin¹²⁷, Hisar¹²⁸, Hoca Mahmut¹²⁹, Kale¹³⁰, Parmak¹³¹, Pazar¹³², Porsuk¹³³, Seydi Hamam¹³⁴, Şam¹³⁵, Tekke¹³⁶, Top¹³⁷, Veli¹³⁸ ve Yeni kapılardır¹³⁹.

¹²¹ Alâeddin AKÖZ, "XVI. Asırda Karaman Kazası", (SÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1992, s. 14.

¹²² GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 78.

¹²³ KÜÇÜKDAĞ, *Ahmedek*, s. 18.

¹²⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, s. 158. KONYALI, bu kapılardan başka Küçük, Porsuk, Çalık, Demir, Hoca Mahmut, Gazalpa, Buzhane, Ulu, Konya, Karabaş, Ali Şahane, Hacı Celal kapılarının da bulunduğunu yazmaktadır. Bk. *Aynı eser*, s. 168.

¹²⁵ KKS, No: 297, s. 291/1.

¹²⁶ Hisar Mahallesi'ndeydi. VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

¹²⁷ KKS, No: 287, s. 18/4. Kible tarafındaki Paşa Camii'ne yakındı. Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 166.

¹²⁸ Karamanoğlu Türbesi'ne yakın bir yerdeydi. KKS, No: 285, s. 212/3.

¹²⁹ Abbas Mahallesi'ndeydi. KKS, No: 284, s. 67/2.

¹³⁰ Kayıtlardaki Kale Kapı Mahallesi'nden bu kapının varlığı anlaşılmaktadır. Bk. VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a.

¹³¹ Ali Şahne Mahallesi'ndeydi. VGMA, LHD, No: 562, s. 11.

¹³² Emir Musa Medresesi'nin bulunduğu yerdeydi. Bk. Cahid BALTAÇI, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 190.

¹³³ KKS, No: 305, s. 257/2, s. 283/3. Yeni Minare ile Aktekke arasındaydı. Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 168.

¹³⁴ KKS, No: 290, s. 36/2.

¹³⁵ Abbas Mahallesi'ndeydi. KKS, No: 284, s. 67/2.

Karaman şehrini XVIII. yüzyılın sonunda ziyaret eden OLIVIER, kalenin harabe vaziyette olduğunu yazmışsa da¹⁴⁰, bu yüzyılda kalenin kullanıldığına dair çok sayıda belge mevcuttur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise bakımsızlıktan olsa gerek, kalenin bazı yerleri harap durumda idi¹⁴¹. Dış kale dışındakilerin, XIX. yüzyılın sonlarında diğer bazı Anadolu şehirlerindeki gibi ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Şemseddin Sami'nin verdiği bilgiler de bunu doğrular niteliktedir¹⁴².

Tahrir Defterleri ve diğer maliye kayıtları gibi resmî belgeler, devlete ait para ve eşyalar, ayrıca vakıfların, tüccarların kıymetli malları en güvenilir yer olması nedeniyle kalenin ahmedek adı verilen bölümünde saklanırdı. Ayrıca bu yapılar tutuklu ve mahkumlar için hapisane olarak da kullanılırdı. Kalenin bu bölümüne zindan denirdi. Zindandaki suçluların bakımından ve korunmasından kale görevlileri sorumluydu¹⁴³. Karaman Kalesi'nin zindan olarak kullanıldığını gösteren çok sayıda örnek belge vardır¹⁴⁴. Hatta kalede kadın sanıklar için bile ayrı bir bölüm vardı. Bu durum; Karaman kadısına ve kale dizdarına yazılan 19 Muharrem 1154 (06 Nisan 1741) tarihli buyruğundan, Karaman kalesinde bulunan kadın sanıkların yargılanmak üzere Konya'ya götürmekle görevli mübaşire teslim edilmelerinden anlaşılmaktadır¹⁴⁵.

Kalelerde ayrıca savaş zamanlarında uzun süre yetecek gıda maddelerinin saklandığı depolar ve suyun saklandığı sarnıçlar olmasının yanında Karaman Kalesi'nin XVIII. yüzyılda iç kalesi cephanelik olarak da kullanılmaktaydı. Buna dair de çok sayıda belge vardır. Cemaziyelevvel 1139'da (Aralık/Ocak 1726/1727) kadıya gönderilen bir fermanda; İçel sancağından toplanıp Karaman kalesine konan tüfeklerden 200 adedinin yine İçel Valisi Zeynel Abidin Paşa'ya verilmesi, geri kalan

¹³⁶ Gazaliye Mahallesi'ndeydi. *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 51b.

¹³⁷ Hisar Mahallesi'ndeydi. *KKS*, No: 286, s. 171/2.

¹³⁸ Hisar Mahallesi'ndeydi. *VGMA, LHD*, No: 1145, vr. 3b.

¹³⁹ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 111a.

¹⁴⁰ TUNCEL, *aynı makale*, s. 445.

¹⁴¹ 1879 yılında Karaman'a uğrayan DAVIS'in yazdıklarına göre; kale sarı ve kırmızı kireçtaşından yontulmuş bloklardan yapılmıştı. Duvarlarla birbirine bağlı çok sayıda yuvarlak, kare ve çokgen kulesi vardı. Duvarları göçmeye başlamış olup tamiri zor gözükmekteydi. İç duvarlara yakın evler yıkık durumdaydı. Bk. *Aynı eser*, 297.

¹⁴² Şemseddin Sami, *Kamus'ul-A'lâm*, V, İstanbul 1314 (1896), s. 3644.

¹⁴³ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 74, 77.

¹⁴⁴ *KKS*, No: 281, s. 48/2; No: 282, s. 19/1; No: 282, s. 19/2; No: 282, s. 74/3; No: 284, s. 26/1; No: 284, s. 38/3; No: 284, s. 39/1; No: 285, s. 204/2; No: 287, s. 110/1.

¹⁴⁵ *KKS*, No: 332, s. 67/1.

tüfeklerin hepsinin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir¹⁴⁶. Kalede bulunan cephanelikte eksik silahın olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla, belli dönemlerde sayım yapılması için Karaman valisinden Karaman kadısına ve diğer görevlilere buyrulduklarını gösterilmiştir¹⁴⁷.

Orta kale ile iç kale arasında bir mahalle mevcut idi. Belgelerde bu bölgeye Kale İçi denilmektedir. Tahrirlerde ise Hisariçi, sonraki dönemlerde Hisar, Kale ya da Kale Kapısı olarak geçmektedir¹⁴⁸. İncelenen dönemde Hisar¹⁴⁹, Boyalı Kadı¹⁵⁰, Ahmet Efendi camileri¹⁵¹, Ömer Efendi¹⁵², Ali Ağa¹⁵³, Hacı Yusuf¹⁵⁴ ve Arap Efendi mescitleri¹⁵⁵ bu bölgede yer alıyordu.

Evahir-i Safer 1169 (26 Kasım/04 Aralık 1755) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre şehir surununun bitişiğinde "Göl Yeri" denen mevkide bir göl vardı¹⁵⁶.

2. SOSYAL VE TİCARİ YAPILAR

2.1. İbrahim Bey İmaretleri

İmaretler, medrese öğrencilerine, fakirlere, kimsesizlere, yolculara ücretsiz yemek dağıtılan kurumlardı¹⁵⁷. Bu kurumlar bazen cami, mescit, medrese, tabhane, darülitam, darüşşifa, aşevi, kervansaray, muvakkithane, türbe gibi birimlerin tamamının bulunduğu külliye anlamında da kullanılmıştır¹⁵⁸. Türk devletlerinde yoksullara yardım etmek amacıyla, zengin olanlar birçok hayır kurumunun yanı sıra imaret de yaptırmış, yoksullara buralarda yemek vermişlerdir. Osmanlı'da imaretler, sosyal adaletin sağlanmasına yaptıkları katkı ve ülkenin sosyal bünyesini yansıtması bakımından önemli bir yere sahipti.

¹⁴⁶ KKS, No: 281, s. 4/1.

¹⁴⁷ KKS, No: 284, s. 7/1; No: 286, s. 166/3; No: 288, s. 70/1.

¹⁴⁸ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 78.

¹⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 7b.

¹⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 5a; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 104.

¹⁵¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 103; No: 1150, vr. 10a.

¹⁵² VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10a.

¹⁵³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

¹⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56b.

¹⁵⁵ KKS, No: 283, s. 15/2.

¹⁵⁶ KKS, No: 287, s. 182/2.

¹⁵⁷ Yusuf HALAÇOĞLU, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı", (Kısaltma: Klasik), *Genel Türk Tarihi*, (Ed: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 209.

¹⁵⁸ Zeynep TARIM ERTUĞ, "İmaret", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 219-220.

Genellikle vakıfların desteğiyle yapılan ve birçok fonksiyona sahip olan imaretler, yaptıkları kamu hizmetleri, sağladıkları ekonomik desteklerle kentlerin gelişmesinde ve özgün nitelikler kazanmalarında önemli katkılar yapmışlardır¹⁵⁹.

Bir Türk şehri olan Karaman'da da imaretler mevcut idi. Evliya Çelebi, Karamanoğlu, Valide ve Karabaş Tekkesi adlı üç imareten bahsetmektedir¹⁶⁰. Ancak XVIII. yüzyıl belgelerinde sadece Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti'nin adı geçmektedir. 1432 yılında düzenlenip tescil ettirilen vakfiyesi ile Eylül 1432 tarihli kitabesinde "imaret" adı verilen yapının Karamanoğlu II. İbrahim tarafından yaptırıldığı yazılıdır¹⁶¹. İmaret Mahallesi'ndeki bu yapının yanında İbrahim Bey Zaviyesi ve İbrahim Bey Medresesi ile darülhuffazı ve darülkurrası da vardır¹⁶². İncelenen dönem belgelerinde geçmemekle birlikte imaretin bitişiğinde İbrahim Bey'e ait olduğu bilinen türbe de bulunmaktadır¹⁶³. Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti, Fatih devrindeki vakıf kayıtlarında¹⁶⁴ ve XVI. yüzyıl tahrirlerinde¹⁶⁵ de geçmektedir. İmaret, Karaman'ın en şirin yerinde inşa edilmiştir. XVIII. yüzyılda önünden nehir olarak adlandırılan bir su akmaktadır¹⁶⁶.

İbrahim Bey İmareti, zaman zaman onarımlar görmüş bir yapıdır. Nitekim 1164 (1751) yılında imaretin onarımına gerek görülmüş, İbrahim Halife bir yıllığına bu işle görevlendirilmiştir¹⁶⁷. Daha sonra yapılan onarımlar sırasında değişikliğe

¹⁵⁹ Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, (Kısaltma: Klasik Çağ), (Çev: Ruşen SEZER), İstanbul 2003, s. 148.

¹⁶⁰ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹⁶¹ Hasan ÖZÖNDER, "Karaman-Oğlu İbrahim Bey İmâreti ve Vakfiyesi", (Kısaltma: Karaman-Oğlu), *II. Vakıf Haftası 3–9 Aralık 1984 (Konuşmalar ve Tebliğler)*, Ankara 1985, s. 127. İmareti yaptıran II. İbrahim, Karamanoğulları'ndan II. Mehmet'in oğludur. Karaman beyleri arasında en uzun ömürlüsü ve en fazla beylik yapan kişidir. (1423–1464 yılları arasında). 90 yaşlarında vefat etmiştir. Bk. GÜLCAN, *Karamanoğlu 2. İbrahim Bey ve İmareti Tarihçesi*, Karaman 1983, s. 10, 45.

¹⁶² Günümüzde imaretin batı cephesinin güney köşesine bitişik bir türbe ve kuzey cephesinin karşısında bir çeşme bulunmaktadır.

¹⁶³ KONYALI, *aynı eser*, s. 403, 443, 509.

¹⁶⁴ Feridun Nafiz UZLUK, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 25,

¹⁶⁵ M. Tayyib GÖKBİLGİN, "XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *Vakıflar Dergisi*, S. VII, (İstanbul 1968), s. 37.

¹⁶⁶ DAVIS, İbrahim Bey imaretinden, Karamanoğlu Camisi ve Türbesi diye bahseder. O tarihte bu binalar, içinden bir akarsu kolunun geçtiği ağaçlarla kuşatılmış bir bahçenin içindedir. Minaresi renkli tuğlalardan ve siyah volkanik taştan yapılmıştır. Kible tarafındaki duvar, yaldızlı, mavi ve yeşil porselen tuğlalarla işlenmiştir. Yazar, bu tuğlaların İran'dan getirilmiş olabileceğini ancak Kütahya'da da benzer tuğlaların yapıldığını belirtir. Ona göre caminin en güzel parçası çift kanatlı ve cevizden yapılan, nefis bir tasarım ve işçiliğe sahip dış kapısıdır. Bu kapının boyu 9 feet 3/4 inç, (yaklaşık 2 m. 76 cm) her bir kanadın eni ise 3 feet 7 1/4 inçtir (yaklaşık 93 cm). Bk. *Aynı eser*, s. 298.

¹⁶⁷ *KKS*, No: 285, s. 285/1.

uğramış, orijinaliği kalmamıştır. İmaretin mihrabı, İstanbul Çinili Köşk'te, ahşap kapı ve pencere kanatları ise yine İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndedir¹⁶⁸.

İmaret XVIII. yüzyılda faal durumda idi. Evahir-i Rebiyülahir 1147 (21/29 Eylül 1734) tarihli bir belgeden imareten fakirlere ekmek dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Bu belgeye göre Molla İbrahim ve Molla Ali, imareten aldıkları bir çift ekmek kendilerine yetmediği için İstanbul'a arzuhal yazmışlar, padişah ilgililere bir çift ekmek daha verilmesi için imaretin mütevellisine ferman göndermiştir¹⁶⁹. Yine kayıtlardan Emine Hatun isimli bayanın da aynı dönemde imareten yedi ekmek aldığı anlaşılmaktadır¹⁷⁰.

İmaret 18 Recep 1188 (24 Eylül 1774) tarihinde Seyit Hafız Mehmet günlük bir akçe ve yıllık 30 kile buğday karşılığında bevvaplık yapıyordu¹⁷¹.

İmaretin de içinde olduğu Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfı "*Harameyn*" vakıflarındandı. Bu nedenle imarete atanan görevliler için Harameyn Evkafı nazırı arzda bulunurdu¹⁷².

2.2. Hamamlar

Türk kültürünün temizliğe verdiği önem nedeniyle şehirlerde çok sayıda hamam vardır. İyi gelir getirdikleri için Osmanlı şehirlerinde vakıf hamam sayısı zamanla artmıştır¹⁷³.

Hamamlar Osmanlı-Türk sosyal hayatında yakın tarihlere kadar temizlenme yeri olmasının yanında aynı zamanda eğlence mekânlarıydı¹⁷⁴. Büyük hamamlarda erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı bölümler varken, küçük hamamlar kadın ve erkek müşterilerini farklı zamanlarda kabul ederlerdi. Kadınlar için hamamlar evleri dışında çok önemli toplumsallaşma yerleriydi. Buralarda sadece arkadaşlarla buluşmakla kalınmaz, evlilikler ayarlanır, iş ilişkileri kurulurdu¹⁷⁵. Kadınlar genellikle sabah erkenden yanına yemeğini de alarak çocuklarıyla birlikte hamama gider, akşama kadar

¹⁶⁸ Aynur DURUKAN, "İbrahim Bey İmareti ve Kümbeti", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 287–289. KONYALI, imaret ve imarete bitişik durumda olan İbrahim Bey Türbesi hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bk. *Aynı eser*, s. 405–443, 509.

¹⁶⁹ *KKS*, No: 332, s. 37/2.

¹⁷⁰ *KKS*, No:281, No: 2/3.

¹⁷¹ *KKS*, No: 290, s. 100/4.

¹⁷² *KKS*, No: 290, s. 161/1.

¹⁷³ Semavi EYİCE, "Hamam", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 402, 414.

¹⁷⁴ Mustafa ZUNU-Nurettin ALBAYRAK, "Hamam (Kültür ve Edebiyat)", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 431.

¹⁷⁵ Donald QUATAERT, *Osmanlı İmparatorluğu 1700–1922*, İstanbul 2004, s. 234.

hamamda kalır¹⁷⁶, hoşça vakit geçirirlerdi. Karaman'daki hamamlarda da aynı şeylerin yaşandığına dair örnekler vardır. Karamanlı Kadınların hamamlara, düğüne gider gibi süslenerek ve ziynetlerini takarak gittikleri kadı sicillerinde geçen bir olaydan anlaşılmaktadır. Ümmügülsüm 1160 (1747/1748) yılında hamama takıları ile giderken yolunu Mustafa ve Deli Ahmet isimli kişiler kesmiş, bir katar boğaz altınını, bir çift bileziğini, yedi tane altın yüzüğünü, bir kemer kuşağını, iki inci katarını ve 40 kuruş nakit parasını alıp kaçmışlardır¹⁷⁷.

Karaman, Osmanlı döneminde hamamları ile ünlü bir kentti. Evliya Çelebi, Karaman'da altı hamam tespit etmiştir. Bunlar, Nuh Paşa'nın Yeni, Seki Çeşme, Karaman Oğlu, Molla Fenarî, Nasuh Bey, Süleyman Bey ve Seyit Hoca hamamlarıdır¹⁷⁸. XVIII. yüzyıl belgelerinde geçen hamamlar ise aşağıda incelenecektir:

2.2.1. Başhamam/ Paşa Hamamı/ Yeni Hamam

Nuh Paşa tarafından Hatip Mahallesi'nde yaptırılmış olan bu hamam, XVIII. yüzyılda faal idi¹⁷⁹. Evliya Çelebi, bu yapıdan Nuh Paşa'nın Yeni Hamamı diye bahsetmiştir¹⁸⁰. Daha önceki yüzyıllarda adı geçmeyen Başhamam/Paşa Hamamı, Dikbasan Camii'nin vakfıydı. Vakfın mütevellisi Ömer Efendi ile müsteciri Mandosonlu-Zade Seyit Mehmet'in kira konusundaki bir uzlaşmazlıkları 1196 (1781/1782) yılında kadı tarafından çözülmüştür¹⁸¹. *Karaman Kadı Sicilleri*'nde Yeni Hamam olarak da geçmektedir.

2.2.2. Fenarî Hamamı

Molla Fenarî Mahallesi'ndeki¹⁸² Fenarî Hamamı, adından da anlaşılacağı üzere Karaman'da bir süre ikamet ettiği bilinen Molla Fenarî¹⁸³ tarafından inşa edilmiş olmalıdır. Nitekim şehirdeki bu hamamdan Evliya Çelebi, "*Karaman hocası Molla Fenârî hazretlerinin nazargâh hammâmı. Hasta girse şifa bulur*" diye bahsetmektedir¹⁸⁴. Bu dönemde Fenarî Hamamı Mescidi adında bir de mescit vardır¹⁸⁵.

¹⁷⁶ Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1954, II, s. 127.

¹⁷⁷ KKS, No: 284, s. 16/7.

¹⁷⁸ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹⁷⁹ KKS, No: 332, s. 93/1. H. Hüseyin Sapançalı XX. yüzyılın başında bu hamamın Say Mahallesi'nde olduğunu, yeni Hamam da denildiğini yazmaktadır. *Aynı eser*, s. 43.

¹⁸⁰ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹⁸¹ KKS, No: 305, s. 291/3.

¹⁸² KONYALI, *aynı eser*, s. 323.

¹⁸³ İbrahim Hakkı AYDIN, "Molla Fenarî", *DİA*, XXX, İstanbul 2005, s. 245.

¹⁸⁴ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹⁸⁵ *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 5a.

2.2.3. Nasuh Bey Hamamı

Küçük Hamam da denen Nasuh Bey Hamamı, Karamanoğulları dönemi devlet adamlarından Nasuh Bey tarafından yaptırılmış olup şu anda mevcut değildir. İncelenen dönemde mütevellisi Seyit İbrahim oğlu Seyit Mehmet vefat etmiş, çocuğu olmadığı için yerine günlük iki akçe ile Osman oğlu Hafız Mehmet atanmıştır¹⁸⁶. Gazidükkâni ve Külhan mahalleleri sınırında, eski Zincirli Han'ın güneyindeki bu hamamın, XVIII. yüzyılda ayakta olduğunu KONYALI da tespit etmiştir¹⁸⁷. Seyahatname'de de aynı adla geçmektedir¹⁸⁸.

2.2.4. Seki Hamamı

Karamanoğulları döneminden kaldığı bilinen Seki Hamamı, Seki Çeşme Mahallesi'ndeydi. Bu nedenle Seki Çeşme veya Sekizçeşme Hamamı da denirdi¹⁸⁹. Evliya Çelebi, bu hamam hakkında; “*Seki Çeşmesi Hammamı Karamanoğlu'nundur. Kârı kadîm olduğundan bina-yı musanna' ve âb [u] hevâsı ferah-ı cândır*” demiştir¹⁹⁰. Bu hamam XVIII. yüzyılda faal hamamlardan biri idi¹⁹¹.

2.2.5. Seydi Hamamı

Karaman Kalesi'nin Seydi Hamamı Kapısı yakınındaki¹⁹² bu hamama Seyyid Bey Hamamı da denirdi¹⁹³. Evliya Çelebi bu yapıdan Seyit Hoca Hamamı diye bahsetmiştir¹⁹⁴. 1158 (1745/1746) yılında müteveli ataması yapıldığına bakılırsa¹⁹⁵, XVIII. yüzyıldaki faal hamamlardan biri idi.

2.2.6. Süleyman Bey Hamamı

Süleyman Bey Hamamı, Ali Şahne Mahallesi'ndeydi. Süleyman Paşa Hamamı da denirdi. KONYALI'ya göre Karamanoğulları dönemi eserlerindedir¹⁹⁶. Ancak Evliya Çelebi bu hamamdan bahsettiğine göre¹⁹⁷ Osmanlı devrinde yapıldığı ileri

¹⁸⁶ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 97a.

¹⁸⁷ KONYALI, *aynı eser*, s. 531.

¹⁸⁸ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹⁸⁹ KONYALI, *aynı eser*, s. 533.

¹⁹⁰ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹⁹¹ KKS, No: 282, s. 32/1.

¹⁹² KKS, No: 305, s. 227/1.

¹⁹³ KKS, No: 290, s. 35/1.

¹⁹⁴ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹⁹⁵ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2b.

¹⁹⁶ KONYALI, *aynı eser*, s. 535.

¹⁹⁷ *Seyahatname*, IX, s. 159.

sürülebilir. 1161 (1748) yılında Süleyman Camii'ne atanan cüzhana buradan ücret verildiğine¹⁹⁸ bakılırsa faal durumda idi.

2.2.7. Yeni Çeşme Hamamı

Hatip Mahallesi'nde¹⁹⁹ Hızır Bey tarafından yaptırılan Yeni Çeşme Hamamı²⁰⁰, daha önceki döneme ait kayıtlarının bulunmadığına bakılırsa XVIII. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olmalıdır.

2.3. Hanlar

Yolcu, tüccar ve misafirlerin konakladığı hanlar eskiden şehirlerin önemli yapılarındandı. Bu yapılar, fiziki yönleriyle Türk ticaret mimarisinin simgesi²⁰¹ olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı döneminde genelde bir kentteki han sayısı, o kentin ticari gelişmişliğini gösterirdi²⁰². Mallar önce kapan ya da han denen toptan ticaret merkezlerine getirilir, buralardan perakendeci tüccara dağıtırdı²⁰³. Kente dışarıdan gelenlerin şehirde kalabilmeleri için halktan bir kefil bulmaları gerektiğinden, hanlarda kalanlara hancılar kefil olurdu. Buralarda kalanların isimleri düzenli olarak han defterine kaydedilir, ayrılanlara ise bir pusula verilirdi²⁰⁴. Hanlarda uzun süreli kalanlar da olurdu. Örneğin İstanbul'dan Karaman'a gelen Seyit Mehmet, Vezir Hanı'nda kalırken hastalanmış, ölmeden önce yanında bulunan özel eşyasını kayıt altına aldırması, kayıttan 20 gün sonra vefat etmiştir²⁰⁵.

Karaman'da XVIII. yüzyılda bulunan hanlar sadece otel gibi kullanılmamıştır. Aşağıda görüleceği gibi birçok han bugünkü iş hanları gibi birer iş merkeziydi ve içerideki dükkânlar bağımsız olarak alınır satılırdı. Bu dükkânlardan bazıları kayıtlara mağaza olarak geçmiştir²⁰⁶.

¹⁹⁸ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹⁹⁹ KKS, No: 332, s. 93/1.

²⁰⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

²⁰¹ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Hocacihan Yakınındaki Dibidelik Han'a Dair Bir Vakfiye", *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 36.

²⁰² FAROQHI, *Kentler*, s. 35.

²⁰³ Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, (Kısaltma: Türk), İstanbul 2003, s. 243.

²⁰⁴ Musa ÇADIRCI, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 72.

²⁰⁵ KKS, No: 285, s. 298/3.

²⁰⁶ KKS, No: 305, s. 256/1.

Orta Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olan Karaman'da Evliya Çelebi, üç tane meşhur han adı vermiştir ki; bunlar Çarşı, Nuh Paşa ve Sultan Alâeddin hanlarıdır²⁰⁷. XVIII. yüzyılda ise kayıtlara geçen bir kısmı vakıf bir kısmı da özel mülk olan 15 tane han vardır. Bunların arasında Evliya Çelebi'nin saydığı hanlardan Alâeddin Hanı bulunmamaktadır. Bir kıyaslama yapmak gerekirse aynı dönemlerde Konya'da 23²⁰⁸, Kayseri'de altı²⁰⁹, Ankara'da 14²¹⁰, Diyarbakır'da 10²¹¹ han bulunmakta iken Karaman'da 15 hanın olması Karaman'ın ticari kapasitesinin büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Karaman'da XVIII. yüzyılda bulunan hanlar aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenecektir:

2.3.1. Pazarbozan Hanı

Pazarbozan Hanı, adını sahibi olan aileden almıştır. Aşağı Çarşı denen mevkide, Kavaf Han'ın yakınındaki bu hanın incelenen dönemde odalarından biri 100 kuruşa²¹², üst katında bulunan bir odası 43 kuruşa²¹³, yedi odası 375 kuruşa²¹⁴ satılmıştır. Pazarbozan Hanı'nda dışarıdan gelen gayrimüslimler de kalırlardı. Ankara'dan gelen Esetor evahir-i Cemaziyelevvel 1191 (27 Haziran/06 Temmuz 1777) tarihinde bu handa kalırken vefat etmiştir²¹⁵. Yine Serkiz isimli gayrimüslim bu handa kalan Fakula adlı gayrimüslimden, evini basıp bir kısım eşyasını aldığı için şikâyetçi olmuştur²¹⁶. Ahmet isimli kişi ise; Erzurum'dan geldiğini, Pazarbozan Hanı'nda kalırken hancının oğlu Süleyman tarafından tüm eşyasının alındığını, hakarete uğradığını ve handan atıldığını iddia etmiş, arzuhal ile şikâyetçi olmuştur²¹⁷.

2.3.2. Dikilitaş Hanı

Dikilitaş Hanı, İdemit Mahallesi'nde bulunan bir vakıf handı. Bu durum 1127 (1715), 1152 (1739/1740) ve 1158 (1745/1746) yıllarında yapılan müteveli görevlen-

²⁰⁷ *Seyahatname*, IX, s. 159.

²⁰⁸ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 18–24.

²⁰⁹ Ahmet GÜNDÜZ, "XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri (1775–1800), (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1998, s. 149–154.

²¹⁰ ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 27–37.

²¹¹ YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 89–94.

²¹² *KKS*, No: 289, s. 34/1.

²¹³ *KKS*, No: 288, s. 77/2.

²¹⁴ *KKS*, No: 305, s. 293/4.

²¹⁵ *KKS*, No: 305, s. 190/2.

²¹⁶ *KKS*, No: 332, s. 79/4.

²¹⁷ *KKS*, No: 333, s. 45/4.

dirmelerinden anlaşılmaktadır²¹⁸. Şehirde Dikilitaş denen bir mevki vardı²¹⁹. Han, adını buradan almış olmalıdır. Han hakkında başka bilgi bulunamamıştır.

2.3.3. Kapan Hanı

Sonradan kapan olarak telaffuz edilmeye başlanan “*kabbân*”, şehre dışarıdan gelen gıda maddelerinin tartıldığı, el değiştirdiği yerlerdi. Be nedenle Kapan Hanı Karaman’ın en hareketli hanlardan biri idi. Bu han, aynı zamanda yabancı tüccarların mallarını getirip perakendecilere sattığı yer olmalıdır. Çünkü Karaman’a ticaret için gelen Acem tüccarları genellikle şehir çarşısındaki²²⁰ bu handa kalırdı²²¹. Hatta Karaman valisinin gönderdiği bir buyruktan, hanın bir odasının gayrimüslimler tarafından dinî ayinleri için kullanılmak üzere kiliseye dönüştürüldüğü de anlaşılmaktadır²²². Handa bulunan odalardan birisi Cem Sultan vakfının mülkü olup kiraya verilmiştir. Kirası ödenmediği için vakıf mütevellisi Mustafa’nın talebi üzerine, kiranın alınması konusunda İstanbul’dan Karaman valisine ve Karaman kadısına evasıt-ı Rebiyülevvel 1192 (09/18 Nisan 1778) tarihinde ferman gönderilmiştir²²³.

2.3.4. Kara Külâh Hanı

Karakülâh Hanı çarşıda, Pazaryeri denen mevkideydi. İki katlı olan hanın 10 Şevval 1179 (22 Mart 1766) tarihinde alt katındaki iki, üst katındaki üç odası Çavuş-Zade Zeynel Abidin Ağa tarafından satın alınmıştır²²⁴. Şehirde XVIII. yüzyılda Karakülâh-Zade lâkaplı bir ailenin bulunduğu bakılırsa²²⁵ han, adını bu aileden almış olmalıdır. Kayserili tüccarlar genellikle bu handa kalırlardı²²⁶. Hatta aslen Kayserili olan Hacı Salih oğlu Hüseyin bu handan dükkân da satın almıştı²²⁷.

2.3.5. Kavaf Hanı

Kavaf Hanı’nın içinde Say Mahallesi’ndeki Bakla-Zade Mehmet Efendi Mescidi’ne ait dört adet vakıf dükkân vardı. Bu dükkânların binaları mülk, arsaları

²¹⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54a; No: 1145, vr. 6a; No: 1148, vr. 3a.

²¹⁹ KKS, No: 297, s. 285/1.

²²⁰ KKS, No: 281, s. 42/3.

²²¹ KKS, No: 282, s. 123/3; No: 284, s. 11/6; No:285, s. 307/4; No: 289, s. 23/2; No: 332, s. 38/1.

²²² KKS, No: 305, s. 198/1.

²²³ KKS, No: 305, s. 232/2.

²²⁴ KKS, No: 289, s. 31/1.

²²⁵ KKS, No: 284, s. 59/4.

²²⁶ KKS, No: 281, s. 36/4; No: 305, s. 296/2.

²²⁷ KKS, No: 289, s. 16/1.

vakıf olup yıllık kiralari 20 kuruş idi. Hanın adı, bu vakfa ait 1193 (1779/1780) yılında hazırlanan bilânçoda geçtiği için tespit edilmiştir²²⁸.

2.3.6. Kefeli Hanı

Bir mülk satış hüccetinden Kefeli Hanı ile Kapan Hanı'nın yakın olduğu anlaşılmaktadır²²⁹. Aslen Silleli olup Kefeli Hanı'nda kalan Konstantin isimli gayrimüslim İzmir'e gidip orada öldüğü için 10 Rebiyülahir 1176 (29 Ekim 1762) tarihinde handaki odası açılmış, eşyası tutanakla tespit edilmiştir²³⁰.

2.3.7. Kervansaray Hanı

Kervansaray Hanı'nın 1179 (1765/1766) yılında yazılan bir belgeden Şaban Çavuş Camii'ne yakın bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. GÜLCAN, boyahanenin yerini tarif ederken “*Şimdi iş hanı olan tarihi Kervansaray Hanı'nın güney sınırından yukarıdaki yola kadar olan bölümdeki dükkânların olduğu yerler geniş bir avlu içinde kesme taştan yapılmış birbirlerine ulanmış boyahanelerden kurulu büyük bir boyacılık sitesiydi*” diyerek Kervansaray Hanı'nın yerini tarif etmiştir²³¹.

2.3.8. Mağribioğlu Hanı

Adını Mağribioğlu lâkaplı aileden almış olmalıdır²³². Eskiciler çarşısında bulunan²³³ bu han iki katlıydı. Üst katında bulunan bir odası 1177 (1763/1764) yılında 125 kuruşa satılan²³⁴ hanın alt katındaki odalardan ikisi 1188 (1774/1775) yılında Tabak-Zade'nin mülkü idi²³⁵. Aslen Adanalı Leblebici Ahmet, evail-i Safer 1172 (04/13 Ekim 1758) tarihinde Mağribioğlu Hanı'nda kalırken vefat etmiştir²³⁶. Gurre-i Cemaziyelevvel 1215 (20 Eylül 1800) tarihinde ise üst katında bulunan bir oda miras nizama konu olmuştur²³⁷.

²²⁸ KKS, No: 297, s. 114/3.

²²⁹ KKS, No: 305, s. 265/4.

²³⁰ KKS, No: 288, s. 112/2.

²³¹ D. Ali GÜLCAN, *Karaman Mahalle Kasaba ve Köyleri Tarihçesi*, (Kısaltma: Karaman), 1989, s. 6.

²³² KKS, No: 288, s. 60/2.

²³³ KKS, No: 289, s. 31/1.

²³⁴ KKS, No: 289, s. 46/2.

²³⁵ KKS, No: 297, s. 285/1.

²³⁶ KKS, No: 287, s. 61/2.

²³⁷ KKS, No: 291, s. 70/1.

2.3.9. Mandasonlu-Zade Hacı Mustafa Hanı

Mandasonlu-Zadeler XVIII. yüzyılda şehrin ileri gelen ailelerinden biriydi²³⁸. Mandasonluoğlu Hanı olarak da geçen Mandasonlu-Zade Hacı Mustafa Hanı Aşağı Çarşı'daydı²³⁹. Niğdeli İsmail oğlu Mehmet bu handa kalırken vefat etmiştir²⁴⁰.

2.3.10. Muslı Ağa Hanı

Muslı Ağa Hanı, Köhne Bedesten Mahallesi'ndeydi²⁴¹. Muslıoğlu Hanı da denirdi²⁴². Acem asıllı Cihan oğlu Karabaş Fizar, evahir-i Rebiyülevvel 1167 (16/25 Ocak 1754) tarihinde bu handa kalırken vefat etmiştir²⁴³.

2.3.11. Muypap / Muypap Hasan Hanı

Muypap Hanı veya Muypap Hasan Hanı olarak geçen bu han, şehir çarşısındaydı²⁴⁴. Odalarından birisi Köhne Bedesten Mahallesi Avarızı vakfının mülküydü ve yıllık iki kuruşa kiraya veriliyordu²⁴⁵. Yine bu handa Köhnebedesten Mahallesi'ndeki Hacı Resul oğlu Mescidi'nin bir mağazası vardı²⁴⁶.

2.3.12. Paşa Hanı

Paşa Hanı, Seyahatname'de Nuh Paşa Hanı olarak geçmektedir²⁴⁷. Nuh Paşa tarafından yaptırılmış olmalıdır. Karaman'ın önemli hanlarındanı. KONYALI, bu hanın Küçük Dede mahallesinde, Nuh Paşa Camii civarında olduğunu tespit etmiştir²⁴⁸. Bu handa "Acem Tüccarları" adı verilen uluslararası ticaret yapan yabancılar kalırlardı. Bunlardan bir kaçı 1155 (1742/1743) yılında bu handa Müslüman bir kadını üç gün hapsedmişler, olayın açığa çıkacağını anlayınca öldürmüşlerdir²⁴⁹. Yine Murat isimli bir gayrimüslim bu handa kalan bir kaç kişiden şikâyetçi olmuştur²⁵⁰.

²³⁸ KKS, No: 284, s. 5/3; No: 287, s. 182/3; No: 288, s. 75/2; No: 290, s. 170/2.

²³⁹ KKS, No: 291, s. 57/3.

²⁴⁰ KKS, No: 297, s. 199/4.

²⁴¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b.

²⁴² KKS, No: 288, s. 112/1.

²⁴³ KKS, No: 286, s. 76/3.

²⁴⁴ KKS, No: 305, s. 256/1; No: 305, s. 256/2.

²⁴⁵ KKS, No: 305, s. 256/2.

²⁴⁶ KKS, No: 305, s. 256/1.

²⁴⁷ Seyahatname, IX, s. 159.

²⁴⁸ Aynı eser, s. 184.

²⁴⁹ KKS, No: 333, s. 16/1.

²⁵⁰ KKS, No: 282, s. 45/2.

2.3.13. Vezir Hanı

Vezir Hanı, Valide Sultan Tekkesi'nin vakfıydı²⁵¹ ve şehir çarşısında bulunuyordu²⁵². Kudüs'ten gelen Salyaneci Yusuf Çavuş bu handa kalırken 15 Zilhicce 1188 (16 Şubat 1775) tarihinde²⁵³, evail-i Şevval 1160 (06/15 Ekim 1747) tarihinde İstanbul Vefa'dan gelip bu hana yerleşen Seyit Mehmet²⁵⁴, Aksaraylı olup ticaret için Karaman'da bulunan İmam Hüseyin²⁵⁵ bu handa kalırken vefat etmişlerdir. Evail-i Şevval 1160 (06/15 Ekim 1747) tarihinde hanın sahibi Seyit Şeyh Ahmet'tir.

2.3.14. Yeni Han

Yeni Han'ın adı, sadece 25 Recep 1188 (01 Ekim 1774) tarihinde vefat eden İbrikli Mahallesi'nden Seyit Hacı Ahmet'in tereke kayıtlarında geçmektedir²⁵⁶. XIX. yüzyılın sonlarında Karaman'ı ziyaret eden DAVIS'in Yeni Han'da kaldığına bakılırsa²⁵⁷ XX. yüzyıl başlarında bile ayakta idi.

2.3.15. Yukarı Çarşı Hanı

Yukarı Çarşı Hanı'yla ilgili sadece bir belge bulunmuştur. Buna göre Mahmut ve Hacı Ahmet isimli kişiler tarafından yaptırıldığı ve vakfedildiği için 1188 (1774/1775) yılında mütevellî atanmıştır²⁵⁸.

2.4. Kahvehaneler

Kahve ve kahvehanelerin Türk insanının hayatına XVI. yüzyıldan itibaren girdiği bilinmektedir. Kahvehaneler, birer kültürel mekânlar olarak Türk insanının yaşamında önemli bir yer tutar²⁵⁹. Çünkü eski kahvehanelerde eli boş oturulmaz, buralar bir nevi eğitim yeri gibi kullanılır, ateşli tartışmalar, edebi sohbetler yapılır,

²⁵¹ KKS, No: 297, s. 304/3.

²⁵² KKS, No: 287, s. 175/2.

²⁵³ KKS, No: 297, s. 304/3.

²⁵⁴ KKS, No: 285, s. 298/3.

²⁵⁵ KKS, No: 288, s. 9/2.

²⁵⁶ KKS, No: 290, s. 60/2.

²⁵⁷ DAVIS Ereğli'de, Karaman'daki Patavan isimli Ermeni Han'ında kalması tavsiye edildiği halde söz konusu han yola uzak ve bakımsız olduğu için Pazaryerinde Yenihan'da kaldığını belirtmiştir. DAVIS bu handan övgüyle bahsetmiş; temiz ve konforlu bir odada kaldığını yazmıştır. Bk. *Aynı eser*, s. 290.

²⁵⁸ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9b.

²⁵⁹ Cengiz YILDIZ, "Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 635.

meddah hikâyeleri dinlenir, karagöz oyunları seyredilirdi²⁶⁰. Yine Türk kahvehaneleri, görgü, kibarlık ve nezaket kurallarına uyulan sosyalliğin öğretildiği mekânlardı.

Karaman'da kahvehanelerin ne zaman açılmaya başlandığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Külhan Mahallesi'ndeki Gümüşağa Kahvehanesi²⁶¹, şehir çarşısındaki Kapan mevkiinde bulunan Hafız Kahvehanesi²⁶², Sûk-ı Sultânî'deki kahvehane²⁶³, şehir merkezinde Saraçhane mevkiindeki kahvehane²⁶⁴, Mestçiler Çarşısı'ndaki kahvehane ile Kervansaray Hanı bitişiğindeki kahvehane²⁶⁵, belgelerden tespit edilebilen XVIII. yüzyıldaki Karaman kahvehaneleridir.

O dönemde Karaman'da kahvehaneler bazen suçluların toplanma yerleri olmuştur. Bu nedenle yerel yöneticiler, yukarıda kısaca değinilen kahvehane kültürüne uyulmasına azami dikkat etmişlerdir. 24 Şevval 1149 (25 Şubat 1737) tarihinde Karaman eyaleti valisinden Karaman kadılığına gönderilen bir buyrulududa; “*erazil ve eşkıya takımı*”nın büyük bıçaklarla ortalıkta dolaştığı, genellikle kahvehanelerde toplanıp eylem planı yaptıkları belirtilmiş ve bu gibi kahvehanelerin kapatılması istenmiştir²⁶⁶. Buna benzer uygulamalar İstanbul'da da yapılmıştır²⁶⁷.

2.5. Bedesten

Kapalı çarşı olarak da adlandırabileceğimiz, kumaş ve mücevher gibi değerli eşyaların alınıp satıldığı, şehirlerarası ve milletlerarası ticaretinin yapıldığı dükkânların bir arada toplandığı yerler olan bedestenler, her zaman şehirlerin ticaret merkezi olmuşlardır. Bu yönüyle hep Osmanlı dönemi şehirlerinde en önemli yapılar arasında yer almışlardır. Bu nedenle bedestenler, Osmanlı mimarisine has yapılar olarak kabul edilmişlerdir²⁶⁸.

Karaman'da Köhne Bedesten Mahallesi, daha önce bir bedesten varken bunun sonradan ortadan kalktığını gösterir. Cem Sultan 1472'de başladığı Konya sancak beyliği görevi²⁶⁹ sırasında Lârende'ye büyük bir bedesten yaptırmıştır. Ancak daha

²⁶⁰ Erol ÖZBİLGİN, “Osmanlılar'da Gündelik Hayat”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1996, s. 257.

²⁶¹ KKS, No: 332, s. 51/1.

²⁶² KKS, No: 287, s. 16/3.

²⁶³ KKS, No: 290, s. 37/2.

²⁶⁴ KKS, No: 291, s. 4/2.

²⁶⁵ KONYALI, *aynı eser*, s. 185.

²⁶⁶ KKS, No: 282, s. 90/1.

²⁶⁷ İdris BOSTAN, “Kahve”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 204.

²⁶⁸ Semavi EYİCE, “Bedesten”, *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 304.

²⁶⁹ Mahmut H. ŞAKİROĞLU, “Cem Sultan”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 283.

1584'te, yapımından yaklaşık 100 yıl sonra, dükkânlardan bir kısmı bakımsızlıktan kullanılmayacak hale gelmiştir²⁷⁰. Evliya Çelebi'nin de şehirde bir bedesten olmadığını tespit etmesi²⁷¹ göz önünde bulundurulursa, eski bedestenin Cem Sultan tarafından yaptırılan bedesten olması gerekir. Bununla birlikte XVIII. yüzyıla ait bazı *Karaman Kadı Sicilleri*'nde bir bedestenden bahsedilmektedir. Vefat eden İbrahim oğlu Nasuh'un 15 Rebiyülevvel 1192 (13 Nisan 1778) tarihli tereke kayıtlarında "bedesten kurbında" 60 kuruş değerinde bir dükkânı vardır²⁷². Yine 1188 (1774/1775) yılında Tabak-Zade lâkaplı kişinin malvarlığında bedesten yakınındaki kavukçu dükkânından bahsedilmiştir²⁷³. 1169 (1755/1756) yılında yapılan arsa alım satımına ait bir hüccette ise bezzasistan olarak yazılan bedestenin yeri konusunda bilgi vardır. Buna göre alım satımı yapılan arsa, bedesten yakınındadır. Bir tarafında Kefeli Hanı, bir tarafında Kapan Hanı ve bir tarafında ise "sûk-ı medîne-i mezbûre" olarak ifade edilen şehir çarşısı vardır²⁷⁴. Bu bilgiye göre bedesten çarşıda, merkezi bir yerdedir. 1158 (1745/1746), 1160 (1747/1748), 1168 (1754/1755) ve 1214 (1799/1800) yıllarına ait *Lârende Hurufat Defterleri*'nde ise Ramazan Çavuş Mescidi'nin çarşıda bedesten yakınında olduğu belirtilmiştir²⁷⁵. Görüldüğü gibi XVIII. yüzyılda şehirde bir bedesten olduğu kesindir. Ancak bunun faal olduğuna dair bir bilgi yoktur. Cem Sultan tarafından yaptırılan ama sonradan kullanılamaz hale gelen köhne bedesten, bu bedesten olmalıdır. XIX. yüzyılda yazılan Salnamelerde de bedestenden bahsedilmemiş olması buna işaret kabul edilebilir.

2.6. Arasta

Karşılıklı olarak dükkânların dizildiği sokaklara arasta denirdi. Bu sokakların üstü genellikle tonoz veya çatıyla örtülü olurdu. Arastalarda aynı cins malların satılması yaygın olmakla beraber sonradan değişik esnaf grupları da arastalara girmiştir²⁷⁶.

Güçlü bir ticari potansiyele sahip olan Karaman'da daha XVII. yüzyılda arastanın bulunduğunu Evliya Çelebi de ifade etmektedir²⁷⁷. XVIII. yüzyılda da bir

²⁷⁰ FAROQHI, *Kentler*, s. 52.

²⁷¹ *Seyahatname*, IX, s. 159.

²⁷² KKS, No: 305, s. 196/1.

²⁷³ KKS, No: 297, s. 285/1.

²⁷⁴ KKS, No: 305, s. 265/4.

²⁷⁵ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2b; No: 1148, vr. 4a; No: 1103, vr. 105a; No: 562, vr. 11.

²⁷⁶ Nusret ÇAM, "Arasta", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 335.

²⁷⁷ *Seyahatname*, IX, s. 158.

arasta vardı. Dükkân alım satımına dair bir hüccette arastanın bir tarafında Pazarbozan Hanı'nın olduğu belirtilmektedir²⁷⁸. Arastanın bulunduğu mevki Bostancı Camii'ne yapılan görevli atamalarına ait belgelerde Arasta Sokağı olarak geçmektedir. Çünkü bu cami Arasta Sokağı'ndadır. Söylenen çarşıya yakın olduğu için caminin bir adı da Arasta Camii' idi²⁷⁹. Bostancı Camii'nin diğer bir adının "Mestçiler Camii" olmasından²⁸⁰; arastada çoğunlukla mestçi ve kunduracı esnafının bulunduğu anlaşılabilir.

Arastalar başta camiler olmak üzere kamu hizmeti gören binalara gelir getirmesi için ve halkı camiye çekmek için yapıldı²⁸¹. Karaman Arastası'nın Bostancı Camii'ne yakın olması, bu cami için yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ancak arastada bu camiye ait bir vakıf dükkânının bulunduğu dair belgeye tesadüf edilmemiştir²⁸².

2.7. Çarşı ve Pazarlar

Anadolu'da, çağlar boyunca toplumların yaşantısı ile şekillenmiş, kökü binlerce yıl geriye giden bir ticari yapı geleneği vardır. Osmanlı şehirleri bunun devamı niteliğindedir²⁸³. Şehirlerin merkezinde bulunan ve bu ticari geleneğin yansıması olan çarşı ve pazarlar, insanların hem alışveriş yaptığı hem de buluşup konuştuğu önemli ortak mekânlar olmuştur²⁸⁴. Bazı pazarlarda çeşitli ürünler satılmışken bazıları, içinde bulunan esnafın adı ile anılmışlardır²⁸⁵. Karaman şehrinde XVIII. yüzyılda, içindeki satıcı gruplarından adını alan birçok çarşı ve pazarın bulunduğu anlaşılmaktadır. Şampazarı Mahallesi ise adını bir pazardan almıştır. Şampazarı ya Şam'dan gelen ürünlerin ya da Anadolu'daki çamın söylenişi olan şam ürünlerinin satıldığı pazar olmalıdır. Aşağıda bu pazarlar incelenecektir.

²⁷⁸ KKS, No: 305, s. 293/4.

²⁷⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

²⁸⁰ KONYALI, *aynı eser*, s. 261.

²⁸¹ EYİCE, *Bedesten*, s. 304; ÇAM, *aynı makale*, s. 335.

²⁸² KONYALI, Bostancı Camii'nin önünde bulunduğunu belirttiği arastanın zamanla yok olduğunu tespit etmiştir. Ancak yıkılış tarihini yazmamıştır. Bk. *Aynı eser*, s. 260.

²⁸³ Mehmet TUNÇER, *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14. -20. YY)*, Ankara 2001, s. 15

²⁸⁴ H. Hadi SELEN, "16ncı ve 17nci Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı", *III. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildirileri, Ankara 15-20 Kasım 1943*, Ankara 1948, s. 594.

²⁸⁵ ÖZER ERGENÇ, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (Ed. Osman OKYAR, Halil İNALCIK), Ankara 1980, s. 104.

2.7.1. Şehir Çarşısı

Karaman'da, belgelere göre birisi “*sûk-ı medîne-i mezbûre*” de denen Şehir Çarşısı olmak üzere üç adet çarşı bulunuyordu. Bedesten'in²⁸⁶, Kapan semtinin²⁸⁷, Muhtab²⁸⁸, Vezir²⁸⁹, Kifle ve Kapan²⁹⁰ hanlarının bulunduğu bakılırsa Şehir Çarşısı şehrin en merkezî yerlerinden biri idi. Bilindiği gibi Osmanlı şehirlerinde belli eşyaların toptan satıldığı, umumî pazar ve hal işlevini gören yerlere “*kabbân*” veya “*kapan*” denirdi. Bunların dışında; Ramazan Çavuş Mescidi²⁹¹, Zeynel Abidin Ağa tarafından 1171 (1757/1758) yılında satın alınan keçeci dükkânı²⁹², bir helvacı dükkânı²⁹³, Hafız Kahvehanesi²⁹⁴ denen kahvehane, Saraçhane Mevkii'ndeki kahvehane²⁹⁵, Şehir Çarşısı'nın önemli yapıları idi.

2.7.2. Aşağı Çarşı

Şehir Çarşısı'nın alt kısmında kalan bölüm olmalıdır. Mandosonlu-Zade Hacı Mustafa²⁹⁶, Pazarbozan ve Kaval²⁹⁷ hanları bu çarşıdaydı. Ayrıca burada bir nalbant²⁹⁸, iki bakkal²⁹⁹, semerci dükkânları³⁰⁰ gibi dükkânlar vardı. Aktarlar da bu çarşıdaydı³⁰¹. Karaman'da en yüksek fiyatla satılan işyeri burada bulunan ve 1215 (1800/1801) yılında 550 kuruşa satılan iki kapılı bir bahçe içindeki dükkândır³⁰².

2.7.3. Yukarı Çarşı

Şehir Çarşısı'nın üst kısmında olduğu için bu adı almış olmalıdır. XVIII. yüzyılda Yukarı Çarşı Hanı³⁰³, Şaban Çavuş Camii³⁰⁴ bu çarşıdaydı. Bir mahalle ise

²⁸⁶ KKS, No: 305, s. 265/4.

²⁸⁷ KKS, No: 287, s. 16/3.

²⁸⁸ KKS, No: 305, s. 256/1.

²⁸⁹ KKS, No: 287, s. 175/2.

²⁹⁰ KKS, No: 287, s. 16/3.

²⁹¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a.

²⁹² KKS, No: 287, s. 16/3.

²⁹³ KKS, No: 287, s. 175/2.

²⁹⁴ KKS, No: 287, s. 16/3.

²⁹⁵ KKS, No: 291, s. 4/2.

²⁹⁶ KKS, No: 291, s. 57/3.

²⁹⁷ KKS, No: 289, s. 34/1.

²⁹⁸ KKS, No: 297, s. 203/4.

²⁹⁹ KKS, No: 289, s. 30/3; No: 291, s. 57/3.

³⁰⁰ KKS, No: 297, s. 110/1.

³⁰¹ KKS, No: 289, s. 30/3; No: 297, s. 203/4; No: 297, s. 312/3.

³⁰² KKS, No: 291, s. 36/3.

³⁰³ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9b.

³⁰⁴ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 6a.

bu çarşının adını taşıyordu³⁰⁵. Mahallede ayrıca bir berber³⁰⁶, bir helvacı³⁰⁷, bir bakkal³⁰⁸, bir tuzcu³⁰⁹ ve bir semerci³¹⁰ dükkânı bulunuyordu. Sûk-ı Sultânî adı verilen çarşı da buradaydı.

2.7.4. Sûk-i Sultânî

Sûk-ı Sultânî, şehirlerde açık artırma ile ürün satılan bir haraçmezat yeriydi. Karaman'da Sûk-ı Sultânî, haraç mezat yeri olmasının yanında en hareketli çarşılardandı. Vârisi olmadan vefat eden asker ve sivillerin terekeleri burada, açık artırma ile satılırdı³¹¹. Belgelerden bir berber³¹², iki duhancı³¹³, bir ekmekçi³¹⁴, bir nalbant³¹⁵, bir nalıncı³¹⁶ dükkânı ve bir kahvehanenin³¹⁷ bu mahallede olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Cambaz Gazi Abdurrahman Efendi Vakfı'nın 18 dükkânı³¹⁸ ve içinde Hacı Ahmet Camii de bulunan Aktarlar³¹⁹ ve Eskiciler³²⁰ çarşıları Sûk-ı Sultânî'deydi.

2.7.5. Pazaryeri

Karaman'da, ele alınan dönem içinde Pazaryeri olarak kayıtlara girmiş bir çarşı daha vardı. Karakülâh Hanı³²¹, Eminüttin Kapısı³²², bir tuzcu dükkânı³²³ ve bir bezirhane³²⁴ burada faaliyet gösteriyordu.

2.7.6. Eskiciler Çarşısı

Yaşam standartlarının düşük olduğu eski dönemlerde, kullanılmış dayanıklı tüketim mallarının kalabalık bir alıcı kitlesi vardı. Bu tür malzemeler daha ziyade bitpazarı ya da eskici çarşısı denen yerlerde satılırdı. XVIII. yüzyılda Karaman'daki

³⁰⁵ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 6a.

³⁰⁶ KKS, No: 305, s. 256/3.

³⁰⁷ KKS, No: 305, s. 179/2.

³⁰⁸ KKS, No: 289, s. 21/1.

³⁰⁹ KKS, No: 305, s. 256/3.

³¹⁰ KKS, No: 289, s. 21/1.

³¹¹ KKS, No: 281, s. 11/2; No: 286, s. 76/3.

³¹² KKS, No: 290, s. 37/2.

³¹³ KKS, No: 290, s. 37/2; No: 297, s. 285/1.

³¹⁴ KKS, No: 290, s. 69/1.

³¹⁵ KKS, No: 290, s. 37/2.

³¹⁶ KKS, No: 305, s. 227/1.

³¹⁷ KKS, No: 290, s. 37/2.

³¹⁸ KKS, No: 298, s. 8/2.

³¹⁹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1147, vr. 101b.

³²⁰ KKS, No: 289, s. 95/1; No: 290, s. 31/2; No: 297, s. 285/3.

³²¹ KKS, No: 289, s. 31/1.

³²² KKS, No: 289, s. 23/1.

³²³ KKS, No: 305, s. 256/3.

³²⁴ KKS, No: 287, s. 18/4.

Eskiciler Çarşısı Sûk-ı Sultânî'nin içinde idi³²⁵. Bu çarşıda eskici dükkânlarının dışında Mağribioğlu Hanı³²⁶, Leben Kadı Mescidi'nin 1193 (1779/1780) yılında yıllık kirası beş kuruş olan iki dükkânı³²⁷, yıllık kirası sekiz kuruş olan bir keçeci dükkânı³²⁸ gibi işyerleri bulunuyordu.

2.7.7. Mestçiler Çarşısı

Karaman'da, özellikle kış mevsiminde kullanılan mest satışını yapan işyerlerinin bulunduğu Mestçiler Çarşısı da bulunuyordu. Bu çarşıda mestçi dükkânlarından başka bir de kahvehane vardı³²⁹.

2.7.8. Bezzazlar Çarşısı

Karaman'da XVIII. yüzyılda, Pazaryeri'nde bez satıcısı demek olan bezzazların bulunduğu Bezzazlar Çarşısı da vardı³³⁰. Bezzazlar Çarşısı'nda bir de bezirgân dükkânı faaliyet gösteriyordu³³¹.

2.7.9. Külâhçılar Çarşısı

Külâhçılar Çarşısı, XVIII. yüzyılda Fenarî Mahallesi'nde idi³³². Küpeli-Oğlu Camii bu çarşıdaydı³³³. Ele alınan dönemde Külâhçılar çarşısında kavukçu dükkânlarından³³⁴ başka; bir berber³³⁵, bir saraç³³⁶, bir siraççı³³⁷ ve bir terzi dükkânı³³⁸, Külâhçı Dede Oğlu Seyit Yahya'ya ait bir yağhanenin³³⁹ bulunduğu tespit edilmiştir.

2.7.10. Tuzcular Çarşısı

Karaman'da, XVIII. yüzyılda bulunan önemli çarşılarından biri Pazaryeri'nde kurulu olan³⁴⁰ Tuzcular Çarşısı idi. Bu çarşıda bulunan dükkânlardan bazıları yıllık 20 veya 12 kuruş gibi yüksek kira getirisine sahipti³⁴¹.

³²⁵ KKS, No: 289, s. 95/1; No: 290, s. 31/2; No: 297, s. 285/3.

³²⁶ KKS, No: 289, s. 31/1.

³²⁷ KKS, No: 305, s. 253/5.

³²⁸ KKS, No: 305, s. 253/1.

³²⁹ KONYALI, *aynı eser*, s. 185.

³³⁰ KKS, No: 289, s. 38/2.

³³¹ KKS, No: 297, s. 110/1.

³³² KKS, No: 305, s. 279/1.

³³³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

³³⁴ KKS, No: 287, s. 16/3; No: 290, s. 37/2; No: 305, s. 227/1; No: 287, s. 16/3.

³³⁵ KKS, No: 305, s. 227/1.

³³⁶ KKS, No: 305, s. 227/1.

³³⁷ KKS, No: 290, s. 37/2.

³³⁸ KKS, No: 290, s. 37/2.

³³⁹ KKS, No: 305, s. 279/1.

³⁴⁰ KKS, No: 305, s. 256/3.

³⁴¹ KKS, No: 297, s. 114/3; No: 305, s. 253/1.

2.7.11. Kalaycılar Çarşısı

Karaman'da faaliyet gösteren kalaycılar, XVIII. yüzyılda bir çarşıda toplanmışlardı. Beşir Efendi Mescidi'nin³⁴² ve Leben Kadı Çeşmeleri'nin³⁴³ vakıflarının bu çarşıda dükkânları vardı.

2.7.12. Demirciler Çarşısı

Demirci esnafının bir arada bulunduğu Demirciler Çarşısı, Mansurdede Mahallesi'ndeydi³⁴⁴. Beşir Efendi Mescidi bu çarşıdaydı.

2.7.13. Aktarlar Çarşısı

Aktarlık, kimyasal ilaç sektörünün gelişmediği zamanlarda önemli bir meslek dalıydı. Karaman'da XVIII. yüzyılda şifalı bitkiler ve baharat satan aktarlar da Sûk-ı Sultânî'nin içinde bir çarşı kurmuşlardı. Aktarlar Camii de denen Hacı Ahmet Camii, Aktarlar Çarşısı'ndaydı³⁴⁵. Aktarların içinde bir semerci ve Aktarlar Camii'nin yanında bir bakkal³⁴⁶ dükkânı vardı.

2.7.14. Kasaplar Çarşısı

Karaman'da, XVIII. yüzyılda halk küçükbaş hayvan etini tercih ederdi. Şehirde sayısı bazen dokuzu bulan³⁴⁷ kasap dükkânlarının bulunduğu bir Kasaplar Çarşısı vardı.

2.7.15. Semerciler Çarşısı

Karaman'da XVIII. yüzyılın zorunlu bir mesleği de semercilikti. Şehirde bu işle uğraşan esnafın toplandığı bir Semerciler Çarşısı bulunuyordu³⁴⁸.

2.7.16. Keçeciler Çarşısı

Karaman'da koyunculüğün yaygın olması, koyun yünü hammadde olarak kullanan keçeciliği desteklemiş olmalıdır. Şehirde keçeyi gerek imal eden gerekse satan keçeci esnafının toplandığı bir Keçeciler Çarşısı'nın bulunması bunu göstermektedir³⁴⁹.

³⁴² KKS, No: 305, s. 256/3.

³⁴³ KKS, No: 305, s. 255/4.

³⁴⁴ KKS, No: 305, s. 256/3.

³⁴⁵ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1147, vr. 101b.

³⁴⁶ KKS, No: 298, s. 5/3.

³⁴⁷ KKS, No: 286, s. 95/1.

³⁴⁸ KKS, No: 305, s. 265/3.

³⁴⁹ KKS, No: 286, s. 2; No: 287, s. 16/3; No: 287, s. 16/3.

2.8. Sımaî Yapılar

Karaman'da, incelenen dönemde devrinin imkânlarına ve ihtiyaçlarına göre kurulmuş birçok sanayi işletmesi vardı. Bu işletmeler sahip oldukları binaları ile şehrin fiziki yapısının önemli unsurlarından idiler. Ekonomiye yaptıkları parasal katkı gözönünde bulundurularak bu iş yerleri; debbağhane, mumhane, bezirhane, yağhane, boyahane ve dokumacılık başlıkları altında dördüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

3. DİNÎ KURUMLAR

Osmanlı döneminde dini kurum denince Osmanlı döneminde cami, kilise, tekke, zaviye ve türbe anlaşılıyordu. Bu yapılar, aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

3.1. Camiler

Camiler, Türk ve İslâm şehirlerinde en önemli mekânların başında gelir. Osmanlı döneminde en büyük cami şehrin merkezinde olduğu gibi her mahallenin de merkezî yeri o mahallenin camisi olurdu. Buralar, hem bir ibadet yeri hem de insanların işlerini gördükleri ve herhangi bir resmî emrin ya da kararın tebliğ edildiği, görüşülüp sonuçlandırıldığı yerlerdi. Camiler, aynı zamanda eğitim ve kültür hizmetleri için de kullanılırdı³⁵⁰.

Osmanlı döneminde camilerin masrafları, yaptırımların kurduğu vakıflarla ve bu vakfı kuranın koyduğu kurallar çerçevesinde karşılanırdı. Bu vakıfların hukuki statüsü vakfiyelerle belirlenirdi. Camiye ait vakıfların yönetiminden sorumlu olan mütevellilerin her yıl muhasebe sonuçlarını mahallî kadı aracılığı ile merkeze gönderip tasdik ettirmeleri gerekirdi. Camide bir görev boşaldığında mütevellinin doğrudan tayin yapma yetkisi olmadığından uygun birini kadıya teklif eder, o da bir ilamla durumu İstanbul'a Divan-ı Hümayun'a arz ederdi. Teklif edilen şahsın durumu incelendikten sonra uygun görülürse o kişi beratla tayin edilirdi. Vakıf kurucusunun vakfiyede tespit ettiği cami görevlilerinin ücretleri, mütevellilerce ödenirdi. Artan gelirler varsa caminin bakım, onarım gibi zorunlu ihtiyaçlar için kullanılırdı.

³⁵⁰ HALAÇOĞLU, *Klasik*, s. 205–206; aynı yazar, *Osmanlı*, s. 432.

Karaman, camileriyle de tanınmış bir kentti. O dönemlerde Diyarbakır'da 30³⁵¹, Ankara'da 36³⁵², Balıkesir'de sekiz³⁵³, Kayseri'de 38³⁵⁴, Konya da 41³⁵⁵ cami varken Karaman'da 34 caminin bulunduğu tespit edilmiştir. Evliya Çelebi, bu camilerin 10 tanesinden bahsetmiştir ki bunlar; Bostancı, Hazreti Mevlânâ Validesi, Yeni Cami, Hacı Beyler, Hacıoğlu, Nuh Paşa, Dikbasan, Karabaş, Boyalı Kadı ve Keresteci Baba camileridir³⁵⁶.

Karaman'da ele alınan dönemde bulunan camiler *Karaman Kadı Sicilleri*, *Lârende Hurufat Defterleri* ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden tespit edilmiştir. Bazı camilerin yaptıranı, yapılış tarihi ve yeri ayrıntılı olarak yazılmışken bazılarının sadece adı verilmiştir. Eğer cami hakkında farklı kaynaklarda ek bilgiler varsa, bunlar da gösterilmiştir. Aynı caminin birden fazla bilinen adı varsa, belirtilmiştir. Belgelerde tespit edilen camiler şunlardır:

3.1.1. Ağa Camii

Çavuş-Zade Zeynel Abidin Camii olarak da geçen³⁵⁷ Ağa Camii, bugün Zeynel Ağa Camii olarak Koçak Dede Mahallesi Dahhak Sokak'ta bulunmaktadır. Kubbesiz, kiremit çatılıdır. Caminin kesme taştan yapılmış bir minaresi ve arka bahçesinde antik sütunlardan yararlanılarak yapılmış bir şadırvanı vardır³⁵⁸. İlk vakfiyesi 1180 (1766/1767) tarihli olup bitişiğindeki dokuz hücreli medrese ve kütüphane ile birlikte yapılmış olmalıdır³⁵⁹. İncelenen dönemde camiye imam³⁶⁰, cuma ve bayramlarda görev yapması için vaiz³⁶¹, müezzin, naathan, duahan, ferraş, muvakkit, bev vap, ikinci namazından sonra Nebe Suresi'ni, yatsı namazından sonra Mülk Suresi'ni okuyan görevli³⁶² ve hafız-ı kütüp³⁶³ atamaları yapılmıştır. Bu atama beratlarından biri, vefat eden babası Hafız Seyit Ahmet oğlu Mehmet'in yerine 01 Şaban 1204 (16 Nisan

³⁵¹ YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 50–65.

³⁵² ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 49–51.

³⁵³ ÖNTUĞ, *aynı tez*, s. 66–77.

³⁵⁴ Ahmet GÜNDÜZ, *aynı tez*, s. 49–91.

³⁵⁵ KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 33–38.

³⁵⁶ *Seyahatname*, IX, s. 158.

³⁵⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85a.

³⁵⁸ İlhan TEMİZSOY, Vehbi UYSAL, *Karaman*, Konya 1987, s. 59–60.

³⁵⁹ KONYALI, *aynı eser*, s. 182–184.

³⁶⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 28881.

³⁶¹ KKS, No: 290, s. 154/2.

³⁶² KKS, No: 297, s. 268/1.

³⁶³ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 1186; *Cevdet Maarif*, No: 6496.

1790) tarihinden itibaren, cuma ve bayram namazlarında günlük beş akçe ile hatip olarak atanan oğlu Seyit Mehmet Hanifi'ye aittir³⁶⁴.

3.1.2. Alâeddin Camii

Bitişğinde zaviye ve türbe de bulunan Alâeddin Camii, Siyahser Mahallesi'nde idi³⁶⁵. Evliya Çelebi'nin Karabaş Camii dediği cami bu olmalıdır³⁶⁶. Çünkü SAPANCALI, camiyi “*Karabaş*” kitabının yazarı olan Karabaş Veli'nin 850 (1446/1447) yılında yaptırdığını, bu nedenle Karabaş Veli, ayrıca Benna ve Siyahser Camii dendiğini yazmaktadır³⁶⁷. *Lârende Hurufat Defterleri*'ndeki bir kayıta, “*Siyahser Sultan Mahallesi'nde merhûm ve mağfûrun leh Sultan Şeyh Alâeddin-i Rûmî Kuddese sırrahü'l-Azîz Hazretleri'nin binâsı câmi ve zâviye...*” şeklinde geçmektedir³⁶⁸. Başka bir belgede ise Şeyh Alâeddin ile ilgili olarak “*Şeyh Alâeddîn-i Rûmî Siyahser Sultân Kaddese Sırrahü'l-'Azîz...*” denmiştir. O halde Alâeddin Camii'nin banisi mahalleye adını da veren Kutbularifin Alâeddin-i Rumi'dir. Siyahser Sultan olarak da bilinen Alâeddin-i Rumi, Karaman Oğlu İbrahim Bey döneminde Karaman'da yaşayan ve 1465 yılında vefat eden halkın sevgisini ve saygısını kazanmış Halvetiye Tarikatı şeyhidir³⁶⁹.

Fatih döneminde harap vaziyette gösterilen bu cami, 1529 yılında ibadete açıktır³⁷⁰. İncelenen dönemde camiye hatip³⁷¹, imam³⁷², müezzin³⁷³, ferraş³⁷⁴ ve mütevellî³⁷⁵ tayinleri yapılmıştır. 300 yıldır tamir görmediği için harap hale gelen cami ve zaviye, 1224 (1809/1810) yılında 7500 kuruşa tamir ettirilmiştir³⁷⁶.

³⁶⁴ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 3155.

³⁶⁵ VGMA, *LHD*, No: 1147, vr. 101b.

³⁶⁶ *Seyahatname*, IX, s. 158.

³⁶⁷ SAPANCALI'nın eserini kaleme aldığı 1920'li yıllarda cami ile eklentileri, Karaman'ın 1 km dışındaydı. Bk. *Aynı eser*, s. 62.

³⁶⁸ VGMA, *LHD*, No: 569, vr. 7.

³⁶⁹ D. Ali GÜLCAN, *Geçmiş Yüzyılların Karaman Büyükleri ve Şairleri*, (Kısaltma: Karaman Büyükleri), (Basım yeri ve yılı yazılmamış), s. 68.

³⁷⁰ AKÖZ, *aynı tez*, s. 28.

³⁷¹ VGMA, *LHD*, No: 1103, vr. 106b; No: 1126, vr. 121b; No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 100a.

³⁷² VGMA, *LHD*, No: 1091, vr. 150; No: 1126, vr. 122a; No: 1128, vr. 112a; No: 1131, vr. 50b; No: 1131, vr. 53a; No: 1131, vr. 54b; No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 6a; KKS, No: 290, s. 142/1; No: 297, s. 290/7.

³⁷³ VGMA, *LHD*, No: 1150, vr. 2b.

³⁷⁴ VGMA, *LHD*, No: 1131, vr. 51b; No: 1147, vr. 102a; No: 1148, vr. 2a.

³⁷⁵ VGMA, *LHD*, No: 1145, vr. 3b; No: 1150, vr. 2b; KKS, No: 290, s. 142/3.

³⁷⁶ KKS, No: 285, s. 203/4.

3.1.3. Alaca Mescit Camii

Alaca Mescit Camii, Çeltek Mahallesi'nde idi³⁷⁷. Bazı belgelerde “*Alaca Mescid diye bilinen cami*”³⁷⁸, bazı belgelerde ise “*Alaca Mescid*” olarak geçmektedir³⁷⁹. Bu kayıtlardan, mescit olarak yapıldığı ancak sonradan camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılda camide usulsüz çıkartılan beratlarla görev almak isteyenler olmuş, durum anlaşılınca bu kişilerin görevlerine son verilmiştir.

Mescidin mütevellisi olan Hacı Ömer Halife, mescidin nazırı olmadığı için herhangi bir ücret almadan nazırlığı da yürütürken hariçten Abdullah oğlu Şeyh Mustafa ve Eyüp oğlu Seyit Mustafa adlı kişiler, adlarına nazırlık beratı çıkartmışlarsa da, halkın şikâyeti üzerine evahir-i Safer 1169 (26 Kasım/04 Aralık 1755) tarihinde beratları iptal edilmiş, Ömer Halife nazırlığını sürdürmüştür³⁸⁰. Arkasından günlük iki akçe ile vakfın nazırlığına atanan Eyüp Halife oğlu Seyit Mustafa'nın görevinden alınmasını gerektirecek bir kusuru olmadığı halde vakfın mütevellisi Hacı Ömer nazırlığı da üzerine berat ettirmiş, konunun açığa çıkmasından sonra evahir-i Recep 1169 (21/30 Nisan 1756) tarihinde Hacı Ömer nazırlıktan alınmış, Seyit Mustafa'nın nazırlığa devamı sağlanmıştır³⁸¹. Mescidin günlük bir akçe ile mütevellisi Ahmet Halife de görevine devam ederken ve hiçbir kusuru yok iken dışarıdan Abdullah isimli kişi kadıdan habersiz üzerine berat çıkartmış, durum öğrenilince 07 Şevval 1175 (01 Mayıs 1762) tarihinde Abdullah görevden alınmış, Ahmet Halife mütevelliliğini sürdürmüştür³⁸².

Alaca Mescit Camii'nde görev yapan din görevlilerine ait birçok dava, kayıtlara geçmiştir. Camide günlük bir akçe ücret ile hatip olan Abdürrezzak vefat ettiği zaman yerine atanmaya ehil oğlu Mevlânâ Seyit Abdullah Halife varken hariçten Seyit Abdullah kendi adına berat çıkartmış, yapılan atamanın yanlışlığı anlaşılınca Lârende kazası naibi Mevlânâ Seyit Salih'in arzıyla Seyit Abdullah görevden alınarak yerine evahir-i Safer 1169 (26 Kasım/04 Aralık 1169) tarihinde Seyit Abdullah Halife atanmıştır³⁸³. Caminin 1169 (1755/1756) yılında müezzini olmayıp imam aynı

³⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b.

³⁷⁸ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a.

³⁷⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107b.

³⁸⁰ KKS, No: 286, s. 112/2.

³⁸¹ KKS, No: 333, s. 80/2.

³⁸² KKS, No: 288, s. 50/1.

³⁸³ KKS, No: 333, s. 72/4.

zamanda müezzinliği de yürütmekte iken Mehmet isimli kişi günlük ücreti bir akçe olmak üzere adına müezzinlik beratı çıkartmış; halkın, vakfın bundan zarar göreceği gerekçesi ile şikâyetçi olması üzerine evasıt-ı Rebiyülevvel 1169 (15/24 Aralık 1755) tarihinde müezzin Mehmet'in görevine son verilmiş, imam müezzinliği de yapmaya devam etmiştir³⁸⁴. Ancak aynı yılın Şaban ayında Seyit Mehmet Halife adında biri müezzinliğe atanmış, görevden alınmasını gerektirecek bir gerekçe yokken hariçten Seyit Mehmet adlı kişi adına berat çıkartmış, ancak usulsüzlük anlaşılınca evasıt-ı Şaban 1169 (11/20 Mayıs 1756) tarihinde Seyit Mehmet görevinden alınmış, Seyit Mehmet Halife müezzinliğini sürdürmüştür³⁸⁵.

Alaca Mescit Camii'ne XVIII. yüzyılda bunların dışında çok sayıda hatip³⁸⁶, imam-hatip³⁸⁷, imam³⁸⁸, müteveli³⁸⁹, nazır³⁹⁰ ve müezzin³⁹¹ atamaları yapılmıştır³⁹². Camide çok sayıda personelin çalışmasından, işlek bir cami olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.4. Arap-Zade Camii

Camii-i Kebir olarak da bilinen Arap-Zade Camii³⁹³, Arap-Zade isimli bir kişi tarafından yaptırılmıştır³⁹⁴. Yapılış tarihini KONYALI 899 (1493)³⁹⁵, SAPANCALI ise 950 (1543/1544)³⁹⁶ olarak tespit etmiştir. Bugün Arapoğlu Camii olarak bilinen ve Tapucak Mahallesi'nde bulunan Arap-Zade Camii, XVIII. yüzyıl belgelerinde Hatip Mahallesi sınırlarında gösterilmiştir³⁹⁷. İncelenen dönemde bünyesinde bir de darülhuffaz bulunan³⁹⁸ camiye XVIII. yüzyılda vaiz³⁹⁹, hatip⁴⁰⁰, imam, müezzin⁴⁰¹, cüzhan⁴⁰²,

³⁸⁴ KKS, No: 333, s. 72/3.

³⁸⁵ KKS, No: 333, s. 92/3.

³⁸⁶ VGMA, LHD, No: 1119, vr. 183; No: 1145, vr. 2a.

³⁸⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a; No: 1145, vr. 6b.

³⁸⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107b.

³⁸⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b; No: 1103, vr. 107b; No: 1103, vr. 110a; No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; KKS, No: 288, s. 50/1.

³⁹⁰ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; KKS, No: 333, s. 72/4; No: 333, s. 80/2; No: 286, s. 112/2.

³⁹¹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 1b; KKS, No: 333, s. 72/3; No: 333, s. 92/3.

³⁹² KONYALI, bu caminin taş yapı ve toprak damla örtülü olduğunu, Vakıflar genel Müdürlüğü tarafından kadro dışına çıkarılarak satıldığını belirtir. Bk. *Aynı eser*, s. 255.

³⁹³ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 2721.

³⁹⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a.

³⁹⁵ *Aynı eser*, s. 258.

³⁹⁶ *Aynı eser*, s. 61.

³⁹⁷ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1a.

³⁹⁸ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6a; No: 1147, vr. 102a; No: 1147, vr. 104a.

³⁹⁹ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320a.

⁴⁰⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 27786; KKS, No: 289, s. 70/1.

⁴⁰¹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a.

⁴⁰² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108b.

nazır⁴⁰³ ve müteveli⁴⁰⁴ atamaları yapılmıştır. 1165 (1751/1752) yılında günlüğü iki akçe olmak üzere aynı zamanda cemaatin muhtarı olan Derviş İsmail imam olarak tayin edilmiştir⁴⁰⁵. Yine camide günlük üç akçe ile imam olan Halil Halife vefat etmiş, yerine öz oğlu Abdullah Halife'nin atanması gerekirken hariçten İsmail usulsüz bir şekilde imamlığa başladığı için görevden alınmış, evail-i Rebiyülevvel 1168 (16/25 Aralık 1754) tarihinde asıl hak sahibi olan Abdullah Halife imamlığa atanmıştır⁴⁰⁶. 1156 (1743/1744) yılında Arap-Zade Camii vakfına müteveli olarak Atike Hatun isimli bir kadın atanmıştır. Vefat ettiğinde çocuğu ve bir yakını olmadığından yerine ulemadan Şeyh Abdullah müteveli olmuştur⁴⁰⁷. Caminin hatibi olan Osman Karaman'dan göç edip bir kaç sene dönmediği, dolayısıyla görevini terk ettiği için yerine 18 Cemaziyelahir 1180 (21 Kasım 1766) tarihinde Şeyh Hacı İsmail tayin edilmiştir⁴⁰⁸.

3.1.5. Bakla-Zade Camii

Say Mahallesi'ndeki⁴⁰⁹ Bakla-Zade Camii, Baklacı-Zade veya Bakla-Zade olarak bilinen Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır⁴¹⁰. Önceleri mescit iken Say Mahallesi halkı cuma namazı kılma sıkıntısına düşünce 05 Cemaziyellevvel 1170 (26 Ocak 1757) tarihinde padişahattan alınan beratla minber konarak camiye dönüştürülmüştür⁴¹¹. Bir berat kaydında “*Bakla-Zade Mescidi denen Camii*” olarak ifade edilmiştir. İncelenen dönem içinde camiye çok sayıda hatip⁴¹², imam⁴¹³, müteveli⁴¹⁴ ve kayyum⁴¹⁵ atamaları yapılmıştır. 08 Recep 1189 (04 Eylül 1775) tarihinde günlük yarım akçe ile camide imamlık yapan Seyit Mehmet kendi rızası ile görevi bırakınca yerine Hacı Ali Halife atanmıştır⁴¹⁶.

⁴⁰³ KKS, No: 284, s. 47/3.

⁴⁰⁴ KKS, No: 283, s. 20/1.

⁴⁰⁵ KKS, No: 286, s. 25/1.

⁴⁰⁶ KKS, No: 286, s. 83/1.

⁴⁰⁷ KKS, No: 283, s. 20/1.

⁴⁰⁸ KKS, No: 289, s. 70/1.

⁴⁰⁹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a.

⁴¹⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 22636; VGMA, LHD, No: 569, vr. 7.

⁴¹¹ KKS, No: 287, s. 22/4.

⁴¹² VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a; No: 1103, vr. 111a; No: 1155, vr. 4a; KKS, No: 287, s. 21/3.

⁴¹³ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 22636; KKS, No: 284, s. 137/1; No: 1128, vr. 112a; VGMA, LHD, No: 1150, vr. 11a.

⁴¹⁴ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b; No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; No: 1131, vr. 55a; No: 1145, vr. 7a.

⁴¹⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b.

⁴¹⁶ KKS, No: 284, s. 119/2.

Bakla-Zade Camii'nin zengin bir vakfı vardı. Evahir-i Muharrem 1193 (08/17 Şubat 1779) tarihi itibariyle vakfın sahip olduğu malvarlığı şunlardı:

- 1- Yıllık kirası 20 kuruş olan Pazaryeri'nde bir tuzcu dükkânı
- 2- Yıllık kirası 15 kuruş olan Aşağı Çarşı'da bir bakkal dükkânı
- 3- Yıllık kirası beş kuruş olan Eskiciler Çarşısı'nın aşağı başında binası mülk arsası vakıf bir dükkân
- 4- Binası mülk arsası vakıf olan Karabıçak-Zade Hacı Mustafa Efendi'nin kullandığı yağhane
- 5- Yıllık kirası 10 kuruş olan binası mülk arsası vakıf Hacı Abidin Yağhanesi
- 6- Yıllık kirası beş kuruş olan binası mülk arsası vakıf bir eskici dükkânı
- 7- Yukarı Çarşı'da Mandasonlu-Zade Hacı İsmail Ağa'nın kullandığı iki dükkân
- 8- Binaları mülk arsaları vakıf olan At Oğlu'nun kullandığı bir berber dükkânı ve yakınındaki bir helvacı dükkânı
- 9- Yıllık kiralari 20 kuruş olan binaları mülk arsaları vakıf Kavvaf Han'da dört dükkân
- 10- Göl Yeri denen mevkide tahminen dört dönüm tarla
- 11- Mal Köprüsü başında Müderris Efendi'nin işlediği tahminen altı dönüm tarla
- 12- Yağdan mevkiinde boyalık⁴¹⁷.

Göl Yeri denen mevkideki caminin vakfı olan arazinin evahir-i Safer 1169 (26 Kasım/04 Aralık 1755) tarihinde kiralanmasına dair bir temessük vardır. Buna göre arazinin kible tarafı göl, doğu tarafı şehrin suru, batı tarafı kamuya ait yol, kuzey tarafı ise Emir Musa vakfıdır. Arazinin müsteciri Uzun-Zade Seyit Mustafa gurbette vefat etmiş, kızları Ayşe ve Sakine de Karaman dışında yaşadıklarından tarlayı kullanmak istememişlerdir. Bunun üzerine tarla, işlendiği yıllarda ürünün onda biri, boş kaldığı yıllarda ise iki kuruş yıllık kira ücreti ile Seyit İsmail Efendi'ye kiralanmıştır⁴¹⁸.

3.1.6. Bostancı Camii

Bitişğinde bir de medrese bulunan Bostancı Camii, Bostancı adı verilen bir hayır sahibi tarafından inşa edilmiştir. Bazı belgelerde Bostaniye Camii⁴¹⁹ ve Arasta

⁴¹⁷ KKS, No: 297, s. 114/3.

⁴¹⁸ KKS, No: 287, s. 182/2.

⁴¹⁹ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4a.

Sokağı'nda olduğundan Arasta Camii olarak da geçmektedir⁴²⁰. KONYALI Mestçiler Camii olarak da bilindiğini yazmaktadır. 1960'da yıkılmıştır⁴²¹. Evliya Çelebi bu caminin cemaatinin kalabalık olduğunu ifade etmiştir⁴²². Bu yoğunluğu sağlayan muhtemelen caminin şehrin merkezinde, arasta esnafının içinde olmasıdır. Bostancı Camii'ni Bostancı adı ile anılan bir zatın yaptırdığı 1168 (1754/1755) tarihli bir berat kaydında “*Lârende'de vâkî Bostancı nâm sâhibü'l-hayrâtın binâ eylediği câmi...*” ifadesinden anlaşılmaktadır⁴²³. 1140 (1727/1728) tarihli bir berat kaydında “*Lârende'deki Seyyid Ahmed Efendi binası Bostancı denen mescîd*”⁴²⁴ diye bir kaydın bulunması bunu teyit etmektedir.

Bostancı Camii ve eklentisi medreseyi, KONYALI'ya göre 1008 (1599) yılında Seyit Ahmet Efendi, 1180 (1766) yılında ise Zeynel Abidin Ağa yeniden yaptırmak suretiyle tamir ettirmişlerdir⁴²⁵. İncelenen dönem içinde başka tamirler de görmüştür⁴²⁶.

Bostancı Camii'ne XVIII. yüzyılda imam⁴²⁷, müezzin⁴²⁸, hatip⁴²⁹, şeyh⁴³⁰, kayyum⁴³¹, vaiz⁴³², müteveli⁴³³ ve nazır⁴³⁴, atamaları yapılmıştır. Günlük bir akçe ücret ile caminin hatibi ve vaizi olan İbrahim oğlu Mehmet öldüğü zaman yerine atanmaya uygun öz oğulları Mehmet Halife ve diğer Mehmet Halife varken hariçten İsa kendi adına berat çıkartmışsa da, durum öğrenildiğinde evahir-i Şevval 1134 (04/13 Ağustos 1722) tarihinde İsa görevden alınmış yerine vefat eden imam Mehmet'in iki oğlu tayin edilmiştir⁴³⁵. 20 Rebiyülahir 1194 (25 Nisan 1780) tarihinde ise camide günlük beş akçe ücret ile imam olan Seyit Mehmet'in vefat etmesi üzerine Naip

⁴²⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

⁴²¹ *Aynı eser*, s. 260.

⁴²² *Seyahatname*, IX, s. 158.

⁴²³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b.

⁴²⁴ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a.

⁴²⁵ *Aynı eser*, s. 182, 184, 261.

⁴²⁶ KKS, No: 281, s. 34/1.

⁴²⁷ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107b; No: 1103, vr. 108a; No: 1103, vr. 110a; No: 1126, vr. 124a; No: 1145, vr. 5a; No: 1147, vr. 100; No: 1150, vr. 9a; No: 1155, vr. 4a; KKS, No: 284, s. 51/3.

⁴²⁸ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1a No: 1155, vr. 4a.

⁴²⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109b; No: 1131, vr. 56a; No: 1145, vr. 6a; No: 1146, vr. 6a; No: 1147, vr. 99a; KKS, No: 305, s. 241/5.

⁴³⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

⁴³¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99a; KKS, No: 287, s. 2/3.

⁴³² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a; No: 1145, vr. 2a; KKS, No: 281, s. 51/1.

⁴³³ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a; No: 1139, vr. 156a; No: 1149, vr. 1; No: 1150, vr. 1a; No: 1150, vr. 10a; KKS, No: 281, s. 34/1.

⁴³⁴ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4a.

⁴³⁵ KKS, No: 281, s. 51/1.

Mevlânâ İbrahim'in arzıyla büyük oğlu Seyit Ahmet ile kardeşi Seyit Mehmet tayin edilmiştir⁴³⁶. 02 Muharrem 1193 (20 Ocak 1779) tarihinde de hatip olan Ali'nin çocuğu olmadığı için yerine Hacı Ali tayin edilmiştir⁴³⁷.

Bostancı Camii vakfına mütevellî tayinleri de bulunmaktadır. 1123 (1711/1712) yılında mütevellîsi olmadığı için cami bakımsız hale geldiğinden Ayşe Hatun mütevellî olarak atanmıştır⁴³⁸.

3.1.7. Boyalı Kadı Pir Ahmet Efendi Camii

Boyalı Kadı Camii, Hisar/Kale Mahallesi'nde idi⁴³⁹. Evliya Çelebi bu caminin Ortahisar'ın Pazar Kapısı'nın iç tarafında bulunduğunu, kiremitle örtülü yüksek bir kubbesinin olduğunu, minaresinin eksik yapıldığını yazmıştır⁴⁴⁰. Kayıtlardan camiye yaptıran kişinin Boyalı Kadı-Zade Pir Ahmet Halife olduğu anlaşılmaktadır⁴⁴¹. *Lârende Hurufat Defterleri*'nde “Boyalı Kadı demekle ma'rûf Pîr Ahmed Efendi'nin binâ eylediği Kal'a Camii”⁴⁴² olarak geçtiği gibi, “Lârende Hisarı'nda Boyalı Kadı-Zade'nin bina eylediği cami”⁴⁴³ ve “Kal'a Mahallesi Pîr Ahmed Efendi Camii”⁴⁴⁴ olarak da geçmektedir. KONYALI, bu camiye Yılanlı Cami de denildiğini yazmıştır⁴⁴⁵. UYSAL, 1574 yılında tanzim edilen vakfiyesinden hareketle caminin XVI. yüzyılın ilk yarısında yapıldığını tespit etmiştir⁴⁴⁶. Camiye incelenen dönem içinde imamın yanında⁴⁴⁷ beş vakit ezan okuyan müezzin⁴⁴⁸, fahri vaiz⁴⁴⁹, cuma müezzini⁴⁵⁰, mütevellî⁴⁵¹ ve nazır⁴⁵² atamaları yapılmıştır.

Zengin bir vakfa sahip olan Pir Ahmet Camii'nin 1193 (1779/1780) yılında malvarlığı şunlardı: 100 kuruş nakit, Şabaniye yakınında Ermenekli Hasan'ın

⁴³⁶ KKS, No: 284, s. 51/3.

⁴³⁷ KKS, No: 305, s. 241/5.

⁴³⁸ KKS, No: 281, s. 34/1.

⁴³⁹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1147, vr. 98a.

⁴⁴⁰ *Seyahatname*, IX, s. 158.

⁴⁴¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 103.

⁴⁴² VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4b.

⁴⁴³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a.

⁴⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 105a.

⁴⁴⁵ *Aynı eser*, s. 263.

⁴⁴⁶ *Aynı eser*, s. 112.

⁴⁴⁷ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a.

⁴⁴⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a; No: 1103, vr. 111a; No: 1140, vr. 320b.

⁴⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a.

⁴⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 103.

⁴⁵¹ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 24533; VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1150, vr. 10a.

⁴⁵² VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10a.

kullandığı ve yıllık kirası dört kuruş olan bir dükkân, Kızılöbek yakınında üç dönüm boyalık, yine aynı yerde üçer dönümlük iki tarla, Bali oğlu ve Batman Oğlu isimli gayrimüslimlerin kullandığı dokuz dönüm boş arsa, Türütgözü yakınında 16 dönüm boş arsa, Değirmen Deresi mevkiinde altı dönüm boş arsa, aynı yerde bir dönüm boyalık, Hacı Celal Mahallesi'nde üç dönüm boyalık, 10 dönüm boş arsa, Subaşı Değirmeni'nde dört dönüm boş arsa, ayrıca muhtelif yerlerde 16, onbir, sekiz, üçer dönümlük yedi adet boş arsa⁴⁵³.

Boyalı Kadı Camii *Lârende Hurufat Defterleri*'nde bazen "*Hisardaki Câmî*"⁴⁵⁴, bazen "*Hisar Mahallesi'nde vâki' câmî*"⁴⁵⁵, "*derûn-ı Kal'a'da Hisar Câmîi denen câmî*"⁴⁵⁶ olarak yazılmıştır. Bu isimlerle de camiye ele alınan dönem içinde 1154 (1741/1742) yılında imam⁴⁵⁷, 1161 (1748) yılında müezzin⁴⁵⁸, 1173 (1759/1760) yılında cuma müezzini⁴⁵⁹ atamaları yapılmıştır. Camiye 07 Cemaziyelevvel 1173 (27 Aralık 1759) tarihinde 55 kuruş vakfedildiğine dair bir belge de vardır⁴⁶⁰.

3.1.8. Çeltek Mahallesi Camii

Çeltek Mahallesi Camii, başlangıçta mescit olarak yapılmış, mahallelinin ihtiyacı nedeniyle sonradan camiye dönüştürülmüş küçük bir yapıdır. Bu nedenle *Lârende Hurufat Defterleri*'nde "*Çeltek Mahalle Mescidi demekle ma'rûf câmî*" olarak da geçmektedir⁴⁶¹. Camiye 1133 (1720/1721) yılında hatip⁴⁶², 1152 (1739/1740) yılında imam⁴⁶³, 1133 (1720/1721) ve 1149 (1736/1737) yıllarında mütevellî⁴⁶⁴ atamaları yapılmıştır.

3.1.9. Debbâğhane Camii

Debbâğhane'deki bu caminin bazı kayıtlarda Debbâğhane Mescidi olarak geçmesinden⁴⁶⁵; mescit olarak yapıldığı, ihtiyaç nedeniyle camiye dönüştürüldüğü

⁴⁵³ KKS, No: 297, s. 112/1.

⁴⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a.

⁴⁵⁵ VGMA, LHD, No:1148, vr. 5a.

⁴⁵⁶ VGMA, LHD, No:1145, vr. 7b.

⁴⁵⁷ VGMA, LHD, No:1145, vr. 7b.

⁴⁵⁸ VGMA, LHD, No:1148, vr. 5a.

⁴⁵⁹ VGMA, LHD, No:1103, vr. 111a.

⁴⁶⁰ KKS, No: 332, s. 49/2.

⁴⁶¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 11b.

⁴⁶² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

⁴⁶³ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6a.

⁴⁶⁴ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b; No:1131, vr. 55b.

⁴⁶⁵ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a; No: 558, vr. 85b; No: 569, vr. 6; No: 1131, vr. 51a; No: 1139, vr. 156a.

anlaşılmaktadır. 1171 (1757/1758) yılında Fazlullah isimli imam vefat etmiş, yerine günlük bir akçe ücretle büyük oğlu Ömer atanmıştır⁴⁶⁶. Bunun dışında da imam atanmasına dair çok sayıda berat kaydı mevcuttur⁴⁶⁷. Evail-i Muharrem 1193'de (19/28 Ocak 1779) mütevellisi aynı zamanda mescidin imamı olan Ömer Efendi'dir. Vakfın malvarlığı ise şunlardır: Beş kişide 45 kuruş nakit, caminin altında yıllık kiralari üç, dört ve beş kuruş olan üç dükkân, yine binası Yeni Cami'ye, arsaları Debbaghane Mescidi'ne ait olan ve yıllık kirası 60 akçe olan üç adet debbağ dükkânı ile binası mülk, arsası vakıf yıllık kirası 200 kuruş olan bir, yıllık kirası 20 kuruş olan üç ve yıllık kirası 50 akçe olan bir dükkân olmak üzere toplam beş adet debbağ dükkânı⁴⁶⁸.

3.1.10. Fakçı -Zade Camii

Hatip Mahallesi'nde bulunan Fakçı-Zade Camii, Fakçı Oğlu adında bir kişi tarafından yaptırılmıştır⁴⁶⁹. Caminin imamı olan Seyit Mehmet, Karaman'ı terkedip 10 sene süreyle dönmediği, dolayısıyla imamlık görevi aksadığı için gurre-i Cemaziyelevvel 1188 (10 Temmuz 1774) tarihinde yerine Seyit Mehmet Halife atanmıştır⁴⁷⁰. Cami, bazen mescit olarak da geçmiştir⁴⁷¹. Bir şeyh atamasının bulunması, cemaatinin kalabalık olduğuna işaret etmektedir. 12 Zilhicce 1189 (03 Şubat 1776) tarihinde şeyhlik ve mütevelliliğe Seyit Mehmet Halife atanmıştır⁴⁷². 24 Rebiyülahir 1195 (19 Nisan 1781) tarihinde ise günlük bir akçe ücretle imam ve müteveli olan Yunus Halife görevlerini kendi rızası ile Seyit Musa Halife'ye devretmiştir⁴⁷³. Bunların dışında 1188 (1774/1775) yılında imam⁴⁷⁴, 1189 (1775/1776) yılında şeyh ve müteveli⁴⁷⁵ atandığına dair berat kayıtları da vardır. Caminin mütevellisi 02 Cemaziyelevvel 1195 (26 Nisan 1781) tarihinde Kûlahçı Memiş'tir.

Fakçı-Zade Camii'nin vakfına ait incelenen dönemde Panos adlı gayrimüslimde borç olarak verilen beş kuruş nakit para⁴⁷⁶, Şaban Çavuş Camii yakınında Hacı Şeyh

⁴⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109b.

⁴⁶⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b; No: 569, vr. 6; No: 1103, vr. 109b; No: 1131, vr. 51a; No: 1139, vr. 155a; No: 1139, vr. 156a; KKS, No: 287, s. 24/2.

⁴⁶⁸ KKS, No: 297, s. 113/2.

⁴⁶⁹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 101b.

⁴⁷⁰ KKS, No: 290, s. 40/2.

⁴⁷¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 3a; KKS, No, 290, s. 40/2.

⁴⁷² KKS, No: 290, s. 150/2.

⁴⁷³ KKS, No: 305, s. 176/2.

⁴⁷⁴ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 3a.

⁴⁷⁵ KKS, No: 290, s. 150/2.

⁴⁷⁶ KKS, No: 305, s. 287/2.

Ali'nin vakfettiği Cedit Mahallesi'nde oturan Ömer Oğlu lâkaplı kişinin kullandığı, yıllık kirası 4,5 kuruş olan berber dükkânı vardır⁴⁷⁷.

3.1.11. Fakih Camii

Fakih Ahmet tarafından yaptırılan Fakih Camii⁴⁷⁸, bazı kayıtlarda Köhne Bedesten Mahallesi'nde bazı kayıtlarda da Çeltek Mahallesi'nde görülmektedir. Birçok belgede Fakih Mescidi ve Fakih Ahmet Mescidi⁴⁷⁹ olarak yazıldığına bakılırsa daha önce mescit iken sonradan camiye çevrilmiştir⁴⁸⁰. Fakih Camii'ne dair tespit edilen en eski belge, evasıt-ı Şaban 1147 (07/16 Aralık 1734) tarihine aittir. Bu tarihte, camide günlük yarım akçe ücret ile şeyh olan Ahmet öldüğü için, “*cühelâdan*” İsa adlı kişi kendi adına berat çıkartmış, konunun anlaşılması üzerine Kadı Hasan'ın arzıyla İsa görevden alınmış, yerine Mevlânâ Abdullah atanmıştır⁴⁸¹. Fakih Camii'ne şeyh ataması tartışmaları devam etmiş, Şeyh İsa aldığı fetva ile evahir-i Zilkade 1147 (14/23 Nisan 1735) tarihli beratla yeniden şeyhliğe atanmasını sağlamıştır⁴⁸². Camiye imam atamaları da yapılmıştır. Evasıt-ı Şaban 1160 (18/27 Ağustos 1747) tarihinde günlük bir akçe ücretle caminin imamı olan Ahmet Halife görevine devam ederken ve görevinden alınmasını gerektirecek bir durum yokken Seyit Mustafa: “*İmamete istihkakım var*” diyerek inha olmadan adına berat çıkartmıştır. Ancak naip Seyit Ahmet'in arzıyla Seyit Mustafa'nın işine son verilmiş, Ahmet Halife görevine iade edilmiştir⁴⁸³. Evasıt-ı Şevval 1159 (27 Ekim/6 Kasım 1746) tarihinde İsmail Halife vefat ettiğinden yerine günlük yarım akçe ücretle Süleyman tayin edilmiştir⁴⁸⁴. Evail-i Safer 1158 (05/14 Mart 1745) tarihinde caminin imamları olan Ahmet ve Mustafa vefat ettiği için yerlerine Ahmet Halife tayin edilmiştir⁴⁸⁵. Bunun dışında da camiye yapılan imam⁴⁸⁶ ve müteveli⁴⁸⁷ tayinleri mevcuttur.

⁴⁷⁷ KKS, No: 305, s. 251/3.

⁴⁷⁸ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10b.

⁴⁷⁹ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10a.

⁴⁸⁰ KKS, No: 284, s. 42/1.

⁴⁸¹ KKS, No: 282, s. 44/1.

⁴⁸² KKS, No: 282, s. 52/2.

⁴⁸³ KKS, No: 284, s. 42/1.

⁴⁸⁴ KKS, No: 284, s. 26/2.

⁴⁸⁵ KKS, No: 285, s. 222/3.

⁴⁸⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b; No: 1131, vr. 53a; No: 1139, vr. 155a; No: 1147, vr. 98a; No: 1148, vr. 4b; No: 1148, vr. 5b; No: 1155, vr. 10b; KKS, No: 284, s. 42/1.

⁴⁸⁷ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2a; No: 1148, vr. 3a; No: 1148, vr. 4a.

3.1.12. Fasih/Dikbasan Camii

Yakınında bir de medrese bulunan Fasih Camii, Karaman'ın meşhur camilerinden. Bir diğer adı Dikbasan⁴⁸⁸ olan camiyi Evliya Çelebi görmüş, minaresinin olmadığını yazmıştır⁴⁸⁹. Fasih Camii'nin yapım tarihini KONYALI 1493⁴⁹⁰, SAPANCALI ise 900-1000'ler (1494/1495–1591/1592) olarak göstermektedir⁴⁹¹. UYSAL, mihrapta bulunan çini levhaya bakarak Karamanoğlu II. İbrahim Bey dönemine denk gelen 1436 yılını tespit etmiştir⁴⁹². Bugün Mansur Dede Mahallesi'nde bulunan cami, XVIII. yüzyıl belgelerinde⁴⁹³ Köhne Bedesten Mahallesi'nde görünüyordu. Kuzeyindeki medrese tamamen yıkılmıştır⁴⁹⁴. Eldeki belgelere göre XVIII. yüzyıl içinde camiye imamdan başka⁴⁹⁵ şeyh⁴⁹⁶, vaiz⁴⁹⁷, hatip⁴⁹⁸ ve mütevellî⁴⁹⁹ atamaları yapılmıştır.

Paşa Hamamı⁵⁰⁰, bir de mezarlığı bulunan Fasih Camii'nin⁵⁰¹ vakfıdır. Ayrıca evahir-i Muharrem 1193 (08/17 Şubat 1779) tarihli bir kayda göre caminin vakıfları şunlardır: Alacasuluk'ta ve Emekseven yakınında altışar dönüm tarla, yine Emekseven yakınında yedi dönüm tarla, Bey Efendi'nin oğullarının kullandığı sekiz, Yağcı Efendi'nin kölesi oğlunun kullandığı Bozırmak altında sekiz, İdemit yakınında üç, Bağarası'nda üç dönüm tarla, Hacı Celal yakınında bir tarla, üç dönüm boyalık tarlası, Ecir Ahmet Kuyusu yakınında bir bahçe, Bezzazlar Çarşısı'nda yıllık kirası dört kuruş olan Hacı Ömer oğlu Hacı Mehmet'in vakfettiği bezirgân dükkânı⁵⁰².

3.1.13. Gedik Ahmet Paşa Camii

Seki Çeşme Mahallesi'ndeki Gedik Ahmet Paşa Camii, Fatih'in emriyle Karaman'ı Osmanlı sınırları içine alan Gedik Ahmet Paşa⁵⁰³ tarafından yaptırılmıştır⁵⁰⁴.

⁴⁸⁸ VGMA, LHD, No: 1119, vr. 184a.

⁴⁸⁹ Seyahatname, IX, s. 158.

⁴⁹⁰ Aynı eser, s. 282.

⁴⁹¹ Aynı eser, s. 61.

⁴⁹² Aynı eser, s. 112.

⁴⁹³ KKS, No: 282, s. 52/2.

⁴⁹⁴ TEMİZSOY- UYSAL, aynı eser, s. 64.

⁴⁹⁵ KKS, No: 288, s. 400/2.

⁴⁹⁶ KKS, No: 282, s. 44/1.

⁴⁹⁷ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98b.

⁴⁹⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b.

⁴⁹⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110b.

⁵⁰⁰ KKS, No: 305, s. 291/3.

⁵⁰¹ KKS, No: 292, s. 100/5.

⁵⁰² KKS, No: 297, s. 110/1.

⁵⁰³ Şikârî, Karamannâme, s. 238.

⁵⁰⁴ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10b.

Bazı belgelerde mescit olarak geçtiğine bakılırsa⁵⁰⁵, sonradan cami haline getirilmiş olmalıdır.

Gedik Ahmet Paşa Camii'ne XVIII. yüzyılda atanan çok sayıda görevli bulunmaktadır. 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) tarihinde vefat eden imam Ahmet'in çocuğu olmadığı için yerine günlük bir akçe ücretle Seyit Hafız İbrahim tayin edilmiştir⁵⁰⁶. 14 Cemaziyelahir 1190 (31 Temmuz 1776) tarihinde Seyit Ahmet vefat edince, yerine Seyit Ahmet Halife günlük bir akçe ücretle cüzhan tayin edilmiştir⁵⁰⁷. 17 Cemaziyelevvel 1193 (02 Temmuz 1779) tarihinde cami vakfının mütevellisi olan Ahmet kızı Ümmügülsüm adlı bayan, görevini kendi rızası ile ve naip Mevlânâ İbrahim'in arzıyla Seyit Hacı İbrahim oğlu Seyit Ahmet'e devretmiştir⁵⁰⁸. Bunların dışında camiye yapılmış çok sayıda imam⁵⁰⁹, cüzhan⁵¹⁰, nazır⁵¹¹ ve mütevellî⁵¹² atamaları vardır.

3.1.14. Hacı Ahmet Camii

Hacı Ahmet Camii, Sûk-ı Sultânî'deki Aktarlar Çarşısı'ndaydı⁵¹³. Bu nedenle Aktarlar⁵¹⁴ ve Aktar⁵¹⁵ Camii de deniyordu. Bugün hâlâ ayakta olup KONYALI, yaptıranın belli olmadığını yazmıştır⁵¹⁶. Ancak belgelerde “*el-Hac Ahmed'in binâ ettiği cami*” olarak geçmektedir⁵¹⁷. Öyle ise Hacı Ahmet Camii, banisi Hacı Ahmet adlı hayırseverden dolayı bu adı almıştır. İncelenen dönemde işlek bir cami olup buraya birçok vakıf görevlisi atanmıştır. 18 Zilhicce 1211 (14 Haziran 1797) tarihinde “*caminin vakfına beher sene hesâbların görülmesi için*” İbrahim oğlu Mahmut, naip Mevlânâ Hüseyin'in arzıyla nazır tayin edilmiştir⁵¹⁸. 26 Şaban 1210 (06 Mart 1796) tarihinde camide günlük yarım akçe ile imamlık ve cami vakfının mütevelliliğini

⁵⁰⁵ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87a; No: 1147, vr. 99a.

⁵⁰⁶ KKS, No: 291, s. 36/1.

⁵⁰⁷ KKS, No:290, s. 154/1.

⁵⁰⁸ KKS, No: 284, s. 48/3.

⁵⁰⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b; No: 1140, vr. 320b; KKS, No: 291, s. 36/1.

⁵¹⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; No: 1131, vr. 51b; No: 1131, vr. 55b; No: 1145, vr. 6b; No: 1148, vr. 5b; No: 1150, vr. 10a.

⁵¹¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110b.

⁵¹² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108b; No: 1145, vr. 5a; KKS, No: 284, s. 48/3.

⁵¹³ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1147, vr. 101b.

⁵¹⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b.

⁵¹⁵ KKS, No: 297, s. 264/4.

⁵¹⁶ *Aynı eser*, s. 260–261.

⁵¹⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87b; KKS, No: 291, s. 18/2.

⁵¹⁸ KKS, No: 297, s. 264/4.

yapan Seyit Ahmet görevlerini kendi rızası ile Abdülkerim Halife'ye devretmiştir⁵¹⁹. Seyit Abdülkerim ise Selh-i Şaban 1214 (26 Ocak 1800) tarihinde mütevellilik görevini Seyit Mehmet'e devretmiştir⁵²⁰. Camiye birçok din görevlisi ataması da yapılmıştır. 1195 (1780/1781) yılında caminin günlük yarım akçe ile imamı ve hatibi olan Hafız Mustafa vefat etmiş, yerine atanmaya ehil öz oğlu Seyit Hafız Ahmet Halife varken Süleyman adlı kişi "*Seyyid Hâfız Mustafa'nın çocuğu yokdur*" diyerek kendine berat çıkartmıştır. Ahali durumu bildirince Süleyman görevden alınmış, yerine vefat eden imam-hatibin oğlu Seyit Hafız Ahmet tayin edilmiştir⁵²¹. Bunların dışında incelenen dönemde camiye çok sayıda imam⁵²², müezzin⁵²³, hatip⁵²⁴, imam-hatip⁵²⁵, nazır⁵²⁶ ve müteveli⁵²⁷ atanmıştır. Hacı Ahmet Camii'nin vakıfları ile ilgili fazla bir belge tespit edilmemiştir. Bu konudaki tek belgenin tarihi 28 Zilhicce 1141 (25 Temmuz 1729) olup, buna göre caminin avlusunda bulunan bir bakkal dükkânı 150 kuruşa satılmıştır⁵²⁸.

3.1.15. Hacı Ali Camii

Hacı Ali Camii, Cedit Mahallesi'nde Kır Mahalle mevkiindeydi⁵²⁹. Hacı Ali isimli bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır⁵³⁰. Belgelerde bazen Hacı Ali Paşa Camii⁵³¹ bazen de Hacı Ali Mescidi⁵³² olarak geçer. Bu kayıtlar mabedin önceleri mescit olduğunu göstermektedir. Camiye atanan görevliler şunlardır: 1171 (1757/1758) yılında caminin hatibi olan Hacı Ali vefat ettiğinde çocuğu olmadığından yerine Naip Osman'ın arzıyla kardeşi Numan tayin edilmiştir⁵³³. 25 Zilhicce 1192 (15 Aralık 1778) tarihinde camide vaizlik yapan Hacı Ahmet'in yanına yine vaaz etmek üzere ulemadan Mevlânâ Seyit Hasan ücret almamak kaydıyla, kadı Mevlânâ İsmail'in arzıyla şeyh olarak atanmıştır⁵³⁴.

⁵¹⁹ KKS, No: 297, s. 248/4.

⁵²⁰ KKS, No: 291, s. 18/2.

⁵²¹ KKS, No: 305, s. 178/3.

⁵²² VGMA, LHD, No: 562, vr. 9; No: 1145, vr. 2a; KKS, No: 282, s. 52/1.

⁵²³ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a.

⁵²⁴ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87b; No: 569, vr. 5; No: 1126, vr. 122b; No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 2a.

⁵²⁵ KKS, No: 305, s. 178/3.

⁵²⁶ KKS, No: 297, s. 264/4.

⁵²⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87b; No: 1126, vr. 122b; No: 1131, vr. 51b; KKS, No: 291, s. 18/2; No: 297, s. 248/4.

⁵²⁸ KKS, No: 290, s. 5/3.

⁵²⁹ KKS, No: 302, s. 20/4.

⁵³⁰ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b.

⁵³¹ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10b.

⁵³² VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b.

⁵³³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

⁵³⁴ KKS, No: 305, s. 209/4.

Hacı Ali Camii vakfına da tayinler mevcuttur. Evahir-i Muharrem 1193 (08/18 Şubat 1779) tarihinde mütevellisi Ömer Efendi'dir. 24 Cemaziyelevvel 1214 (24 Ekim 1799) tarihinde vakfın günlük bir akçe ücretle mütevellisi olan Seyit Hasan görevini kendi rızası ile imam Hafız Mehmet'e devretmiştir⁵³⁵. İncelenen dönemde camiye çok sayıda imam⁵³⁶, hatip⁵³⁷, vaiz⁵³⁸, şeyh⁵³⁹ ve vakfına müteveli⁵⁴⁰ atamaları yapılmıştır.

Vakfın sahip olduğu malvarlığı ise şunlardır:

Kale Kethüdası Hasan'da 11 kuruş, Eskiciler Çarşısı'nda bir eskici dükkânı, Külâhçı Oğlu Yağhanesi içinde yıllık kirası 10 akçe olan bir dükkân, Porsukkapi dışında bir arsa⁵⁴¹.

3.1.16. Hacı Bekir Camii

Hacı Bekir Camii, Ali Şahne Mahallesi'ndeydi. Bir berat kaydında Hacı Ebubekir Camii olarak yazılmıştır⁵⁴². Cami ile ilgili *Lârende Hurufat Defterleri*'nde iki adet berat kaydı vardır. İkisi de imam atamasına dairdir. Bunlardan birincisi 1108 (1696/1697) yılında yazılmış, imam Mustafa görevini terkettiği için yerine Seyit Mehmet atanmıştır⁵⁴³. Diğer belge ise 1133 (1720/1721) yılında yazılan berat kayıdır. Buna göre imam Seyit Mehmet ölmüş yerine oğlu Seyit Mehmet tayin edilmiştir⁵⁴⁴.

3.1.17. Hacı Beyler Camii

Bugün Külhan Mahallesi'ndeki Hacı Beyler Camii, XVIII. yüzyıla ait bazı belgelerde Ali Şahne Mahallesi⁵⁴⁵ bazı belgelerde de Gazaliye Mahallesi⁵⁴⁶ sınırları içinde gösterilmiştir. Evliya Çelebi, caminin minaresiz olduğunu belirtmiştir⁵⁴⁷.

⁵³⁵ KKS, No: 297, s. 200/1.

⁵³⁶ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b; No: 1146, vr. 6a; No: 1148, vr. 2b; No: 1155, vr. 10a; No: 1155, vr. 10b.

⁵³⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b; No: 1103, vr. 110a; No: 1126, vr. 122b; No: 1131, vr. 51b.

⁵³⁸ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a.

⁵³⁹ KKS, No: 305, s. 209/4.

⁵⁴⁰ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b; No: 562, vr. 9; No: 1126, vr. 122a; No: 1126, vr. 123a; KKS, No: 297, s. 200/1.

⁵⁴¹ KKS, No: 305, s. 257/2.

⁵⁴² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56b.

⁵⁴³ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b.

⁵⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56b.

⁵⁴⁵ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99b.

⁵⁴⁶ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51a; No: 1148, vr. 3b; No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 5a.

⁵⁴⁷ *Seyahatname*, IX, s. 158.

Yakınında bir de muallimhane bulunan camiye Beyler⁵⁴⁸, Hacı Beyler Nizamettin⁵⁴⁹ veya sadece Nizamettin Camii⁵⁵⁰ de denirdi. Camide iki kitabe vardır. Giriş cephesinin doğu bölümünde yer alan birinci kitabede, camiye 1356 yılında Mısır Sultanı en-Nasır'ın temsilcisi Büyük Emir Seyfettin Hacıbeyler'in yaptırdığı yazılıdır. Giriş kapısının üzerindeki ikinci kitabede ise caminin II. Bayezit zamanında 1496 yılında yapıldığı yazılıdır⁵⁵¹. Bunun tecdit kitabesi olduğu anlaşılmaktadır.

Hacı Beyler Camii'ne incelenen dönemde değişik görevlere atamalar yapılmıştır. 1155 (1742/1743) yılında caminin vakfına Seyit Yakup müteveli olarak tayin edilmiştir⁵⁵². Bunun dışında belgelerde camiye vaiz⁵⁵³, nâsih⁵⁵⁴, hatip⁵⁵⁵, imam⁵⁵⁶ ve müezzin⁵⁵⁷ atanmasına dair çok sayıda örnek vardır. Yanındaki muallimhane, 1170 (1756/1757) yıllarında faal durumda idi⁵⁵⁸.

3.1.18. Hacı Hüseyin Camii

Bulunduğu yer itibariyle Yukarı Mescit de denilen ve Hacı Hüseyin adındaki hayırsever tarafından yaptırıldığı için⁵⁵⁹ Hacı Hüseyin Camii adını alan bu mabet, Zaviye Mahallesi'nde idi⁵⁶⁰. İncelenen dönemde camiye çok sayıda hatip⁵⁶¹, imam⁵⁶² ve vakfına müteveli⁵⁶³ ataması yapılmıştır. 1146 (1733/1734) yılında bir akçe ile camide hatiplik yapan Seyit Mehmet görevden ayrılınca yerine Seyit Mehmet tayin edilmiş⁵⁶⁴, 1153 (1740/1741) yılında vefat ettiğinde yerine geçecek oğlu olmadığı için hariçten Ömer Halife atanmıştır⁵⁶⁵. Evahir-i Muharrem 1193 (08/17 Şubat 1779)

⁵⁴⁸ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

⁵⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55a.

⁵⁵⁰ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87a.

⁵⁵¹ Bu cami, 1903 yılında yıkılmış, eski yerinin biraz gerisine tekrar yapılmıştır. Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 295–297.

⁵⁵² KKS, No: 333, s. 25/1.

⁵⁵³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a.

⁵⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b.

⁵⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a; No: 1131, vr. 55a, No: 1131, vr. 56b; No: 1155, vr. 10b.

⁵⁵⁶ VGMA, LHD, No: 569, vr. 5; No: 1103, vr. 108b; No: 1145, vr. 3b; No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 6b; No: 1147, vr. 101a; No: 1148, vr. 3b.

⁵⁵⁷ VGMA, LHD, No: 569, vr. 5; No: 1145, vr. 5a.

⁵⁵⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108b.

⁵⁵⁹ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6a; No: 1150, vr. 10a.

⁵⁶⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b.

⁵⁶¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b; No: 1126, vr. 121b; No: 1145, vr. 3b; No: 1146, vr. 6a.

⁵⁶² VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b; No: 1131, vr. 53a; No: 1139, vr. 156a.

⁵⁶³ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

⁵⁶⁴ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 156a.

⁵⁶⁵ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6b.

tarihinde de caminin vakfının mütevelliliğine Karagöz-Zade İmam Ahmet Efendi tayin edilmiştir⁵⁶⁶.

3.1.19. Hacı Ramazan Camii

Külhan Mahallesiindeki Hacı Ramazan Camii'ne ait *Lârende Hurufat Defterleri*'nde sadece bir adet berat kaydına rastlanmıştır. Recep 1108 (Ocak/ Şubat 1696)'de yazılan bu belge aynen şöyledir: “*Lârende'de Külhân Mahallesi'nde Hacı Ramazan Camii'nde müteveli lâzım olmağla Mehmed'e bir akçe ile kadısı Hüseyin (arzı) ile inâyet*”⁵⁶⁷. Daha sonraki dönem kayıtlarında adının geçmediğine bakılırsa yıkılmış olmalıdır.

3.1.20. Hatip Camii

Bazı belgelerde Hatip Mahallesi Mescidi olarak da geçtiğine bakılırsa⁵⁶⁸ mescit iken sonradan camiye dönüştürülmüştür. Camide imamlık ve mütevellilik görevlerini yürüten Seyit Mehmet 1129 (1716/1717) yılında İstanbul'da öldüğü için yerine Yunus Halife tayin edilmiştir⁵⁶⁹. İncelenen dönemde buraya imam atanmasına dair çok sayıda belge vardır⁵⁷⁰.

3.1.21. İdemit Mahallesi Camii

İdemit Mahallesi'nden adını alan bu cami, Cuma Camii olarak da bilinirdi⁵⁷¹. Camiye 1133 (1720/1721), 1148 (1735/1736) yıllarında hatip⁵⁷², 1133 (1720/1721) yılında imam⁵⁷³ ve 1156 (1743/1744) yılında imam-hatip⁵⁷⁴ atanmıştır. Camiye ait bir de mezarlık vardı⁵⁷⁵. İdemit yakınında üç dönüm ve Bağarası'nda üç dönüm tarla, Bezzazlar Çarşısı'nda Hacı Ömer oğlu Hacı Mehmet'in vakfettiği yıllık kirası dört kuruş olan bezirgân dükkânı⁵⁷⁶ bu camiye vakfedilmiştir.

⁵⁶⁶ KKS, No: 297, s. 115/1.

⁵⁶⁷ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b.

⁵⁶⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a.

⁵⁶⁹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 100b.

⁵⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a; No: 1128, vr. 112a; No: 1131, vr. 51a; No: 1131, vr. 53a; No: 1146, vr. 6b; No: 1150, vr. 3b; KKS, No: 290, s. 55/2.

⁵⁷¹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a; No: 1148, vr. 2a.

⁵⁷² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b; No: 1131, vr. 56a; No: 1145, vr. 3b.

⁵⁷³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b.

⁵⁷⁴ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2a.

⁵⁷⁵ KKS, No: 292, s. 100/5.

⁵⁷⁶ KKS, No: 297, s. 110/1.

3.1.22. Kilise Camii

Kilise Camii'ne, sadece bir belgede, imam atanmasına dair 1110 (1698/1699) tarihli *Lârende Hurufat Defteri*'nde rastlanmıştır⁵⁷⁷. Daha önce kilise olan binanın XVIII. yüzyılda cami olarak kullanılıyor olması muhtemeldir⁵⁷⁸. Bunun için Kilise Camii adını almış olmalıdır.

3.1.23. Kirişçibaba Camii

Kirişçibaba Mahallesi'nde bulunan⁵⁷⁹ ve bazı belgelerde Kirişçibaba Mahallesi Camii olarak da geçen⁵⁸⁰ bu caminin yanında Yunus Emrem Zaviyesi vardı⁵⁸¹. SAPANCALI, bir adı da Yunus Emre olan bu caminin yanındaki türbelerin Yunus Emre ile şeyhi Tabduk Emre'ye ait olduğunu savunur⁵⁸². İncelenen dönemde camiye hatip⁵⁸³, imam-hatip⁵⁸⁴, imam⁵⁸⁵ ve müteveli⁵⁸⁶ atamaları yapılmıştır.

3.1.24. Küpeli Oğlu Camii

Küpeli Oğlu Camii sadece bir belgede geçmekte olup bu, müteveli atanmasına ait bir kayıttır. Bu belgeye göre Külâhçılar Çarşısı'nda Küpeli Oğlu lâkaplı bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır⁵⁸⁷.

3.1.25. Mader-i Mevlânâ Camii

Günümüzde Aktekke Camii adıyla anılan Mader-i Mevlânâ Camii, XVIII. yüzyılda Ali Şahne Mahallesi'nde idi⁵⁸⁸. Mader-i Mevlânâ Türbe ve Camii, Valide Sultan Camii ve Mevlevi Tekkesi olarak da geçer. Evliya Çelebi, bu camiden “*Hazret-i Mevlânâ Vâlidesi Câmî’i, içinde medfûndur ve âsitâne-i Mevlevîdir...*” diye bahseder. Kadı sicillerinde “*Vâlide Sultân Tekyesi*” olarak geçmiştir⁵⁸⁹. Camiyi 1370 yılında Karaman oğlu Mahmut oğlu Halil oğlu Alâeddin Bey yaptırmıştır⁵⁹⁰.

⁵⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 321a.

⁵⁷⁸ KONYALI, *aynı eser*, s. 582.

⁵⁷⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b.

⁵⁸⁰ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

⁵⁸¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10a.

⁵⁸² *Aynı eser*, s. 65–66.

⁵⁸³ VGMA, LHD, No: 561, vr. 14.

⁵⁸⁴ VGMA, LHD, No: 562, vr. 11; No: 1149, vr. 1.

⁵⁸⁵ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a.

⁵⁸⁶ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51a; No: 1148, vr. 5a; No: 1149, vr. 1a.

⁵⁸⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

⁵⁸⁸ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 97b.

⁵⁸⁹ KKS, No: 297, s. 260/1.

⁵⁹⁰ KONYALI, *aynı eser*, s. 232; TEMİZSOY- UYSAL, *aynı eser*, s. 61.

SAPANCALI, bu camiden Mader-i Mevlânâ Zaviyesi ve Camii/Mescidi diye bahseder⁵⁹¹. İncelenen dönemde yapı, tamirattan geçmiştir⁵⁹².

3.1.26. Mansur Dede Mahallesi Camii

Mansur Dede Mahallesi Camii'nin yaptıranı belli değildir. Hacı Mustafa adında bir kişi tarafından tamir ettirilmiş olmalıdır⁵⁹³. Belgelerde mescit olarak da geçer. 1138 (1725/1726) yılında imam olan İbrahim görevinden ayrılınca yerine Ahmet tayin edilmiş⁵⁹⁴, 1193 (1779/1780) yılında günlük iki akçe ile imam olan Seyit İbrahim vefat etmiş, yerine Seyit Mustafa görevlendirilmiş⁵⁹⁵, 16 Rebiyülevvel 1210 (30 Eylül 1795) tarihinde de vefat eden imam Seyit Mustafa'nın yerine çocuğu olmadığından Seyit Yahya atanmıştır⁵⁹⁶. Bunların dışında camiye çok sayıda imam ataması yapılmıştır⁵⁹⁷.

Mansur Dede Mahallesi Camii vakfının evahir-i Muharrem 1193 (08/18 Şubat 1779) tarihindeki malvarlığı şunlardır: Eskiciler Çarşısı'nda yıllık kirası sekiz kuruş olan bir eskici dükkânı, Keçeci Hüseyin'in kullandığı yıllık kirası sekiz kuruş olan bir keçeci dükkânı, Kör İsmail'in kullandığı, yıllık kirası altı kuruş olan bir eskici dükkânı, Değirmenci Mehmet Çelebi'nin kullandığı yıllık kirası 10 kuruş olan bir eskici dükkânı, Tuzcular Çarşısı'nda yıllık kirası 12 kuruş olan bir tuzcu dükkânı⁵⁹⁸.

3.1.27. Nasuh Paşa Camii

Nasuh Paşa Camii, Karamanoğulları dönemi devlet adamlarından Nasuh Bey tarafından yaptırılmış olmalıdır. Nasuh Paşa'nın şehirde hamamı da vardır. İncelenen dönemde vakfının mütevellisi, Karaman dışında oturup görevini ihmal ettiği için 13 Rebiyülahir 1117 (04 Ağustos 1705) tarihinde değiştirilmiştir⁵⁹⁹. Caminin günlük üç akçe ile cuma müezzini ve günlük bir akçe ile bevvabı olan Osman'ın beratı 03

⁵⁹¹ *Aynı eser*, s. 57.

⁵⁹² *KKS*, No: 297, s. 189/3.

⁵⁹³ *VGMA, LHD*, No: 1145, vr. 2a; No: 1139, vr. 155a.

⁵⁹⁴ *VGMA, LHD*, No: 1091, vr. 150.

⁵⁹⁵ *KKS*, No: 305, s. 242/5.

⁵⁹⁶ *KKS*, No: 297, s. 239/2.

⁵⁹⁷ *VGMA*, No: 1103, vr. 105b; No: 1103, vr. 107a; No: 1103, vr. 108b; No: 1126, vr. 121b; No: 1131, vr. 53a; No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 98b; No: 1150, vr. 11a; *KKS*, No: 305, s. 242/5.

⁵⁹⁸ *KKS*, No: 305, s. 253/1.

⁵⁹⁹ *BOA, Cevdet Evkaf*, No: 13212.

Zilhicce 1168 (10 Eylül 1755) tarihinde yenilenmiş⁶⁰⁰, 1171 (1757/1758) yılında Osman'ın yerine hariçten Mehmet kendi adına usulsüz olarak berat çıkartıp bu görevlere sahip olmak istemişse de durumun anlaşılması üzerine Osman görevlerine iade edilmiştir⁶⁰¹.

3.1.28. Nuh Paşa Camii

Nuh Paşa Camii, XVIII. yüzyılda Küçük Dede Mahallesi sınırlarındaydı⁶⁰². Girişte bulunan kitabesine göre 1005 (1596/1597) yılında Nuh Paşa tarafından Karaman Eyaleti valiliği sırasında yaptırılmıştır⁶⁰³.

Nuh Paşa Camii'nden Evliya Çelebi; “*gâyet musanna‘ ve münakkaş kârgîr binâ kubbe-i ‘âlîsi üzre nîlgûn kurşun örtülüdür. Ve bir minâre-i mevzûnu var kim bu şehirde misli yokdur. . . . Vâcibü’s-seyr bir câmi‘-i rûşendir. Bu şehirde bundan gayri kurşunlu câmi‘ yokdur*”⁶⁰⁴ diye bahsetmiştir. İncelenen dönemde camiye; vaiz⁶⁰⁵, hatip⁶⁰⁶ ve imamın⁶⁰⁷ yanı sıra müezzin⁶⁰⁸, cuma müezzini⁶⁰⁹, bev vap⁶¹⁰, ferraş⁶¹¹, kayyum⁶¹², müderris⁶¹³, dersiam⁶¹⁴, cüzhan⁶¹⁵, devirhan⁶¹⁶, mütevellî⁶¹⁷ ve nazır⁶¹⁸, ataması yapılmasına dair çok sayıda berat kaydı vardır. Müezzin atamalarından biri, mevcut müezzin Mehmet, ezanı minarede okumadığı için yapılmıştır⁶¹⁹. 20 Safer 1195 (15 Şubat 1781) tarihli bir belgeye göre caminin imamı ve mütevellisi olan Seyit Nuh,

⁶⁰⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b.

⁶⁰¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109a.

⁶⁰² VGMA, LHD, No: 1147, vr. 104.

⁶⁰³ KONYALI, *aynı eser*, s. 343; Nuh Paşa aslen Karamanlı olup, ülkenin farklı yerlerinde değişik görevlerde bulunmuş ve vezirliğe kadar yükselmiştir. Anadolu serdari iken görevden alınarak Karaman'da ikamete mecbur tutulmuş, bir süre sonra burada vefat etmiştir. Bk. GÜLCAN, *Karaman Büyüklere*, s. 141.

⁶⁰⁴ *Seyahatname*, IX, s. 158.

⁶⁰⁵ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6a.

⁶⁰⁶ KKS, No: 1145, vr. 3b; No: 282, s. 97/1.

⁶⁰⁷ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6b; KKS No: 284, s. 5/1; No: 284, s. 20/3; No: 286, s. 97/2.

⁶⁰⁸ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 3b; No: 1148, vr. 4b; KKS, No: 285, s. 297/2.

⁶⁰⁹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6b; No: 1146, vr. 6a; No: 1147, vr. 100b; No: 1147, vr. 101a; No: 1149, s. 1a; No: 1150, vr. 1a.

⁶¹⁰ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 3b.

⁶¹¹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 3b; No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 4b.

⁶¹² VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 4b.

⁶¹³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a; No: 1145, vr. 6a; No: 1149, vr. 1a.

⁶¹⁴ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

⁶¹⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a; No: 1119, vr. 184a.

⁶¹⁶ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a,

⁶¹⁷ KKS, No: 284, s. 20/4; No: 333, s. 17/2; No: 286, s. 82/2.

⁶¹⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 180; No: 1131, vr. 54a; No: 1147, vr. 98b; No: 1148, vr. 3b.

⁶¹⁹ KKS, No: 284, s. 5/1.

bu görevlerini oğulları Seyit Mehmet, Seyit Eşref Hafız ve Seyit Ahmet'e devretmiştir⁶²⁰. Hatip Mahallesi'nde bulunan Yeni Hamam, Nuh Paşa Camii'nin vakfıydı ve yıllık kirası 400 kuruş idi⁶²¹.

3.1.29. Süleyman Han Camii

Süleyman Han Camii ile ilgili olarak *Lârende Hurufat Defterleri*'nde iki adet belge vardır. İkisi de 1156 (1743/1744) yılında yazılmıştır. Birincisinde; camide hatip olan Seyit Abbas Halife'nin bir kusuru yokken Ebubekir adlı bir kişinin kendi adına berat çıkartıp hatipliği ele geçirmeye çalışması ile ilgilidir⁶²². İkincisi ise yine hatip ataması ile ilgili bir berat kaydır⁶²³.

3.1.30. Şaban Çavuş Camii

Avlusunda bir de medrese bulunan⁶²⁴ Şaban Çavuş Camii, Yukarı Çarşı'da⁶²⁵ Şaban Çavuş tarafından yaptırılmıştır⁶²⁶. İlk defa vaiz, imam, müezzin, mütevellî ve nazır atamaları 1110 (1698/1699) yılında yapılmıştır⁶²⁷. Bu durum XVII. yüzyıl sonlarında inşa edildiğine işaret kabul edilebilir. Yine 29 Cemaziyelevvel 1150 (24 Eylül 1737) tarihinde vaiz ve nazır ataması yapılmıştır⁶²⁸. 1193 (1779/1780) yılında caminin vakfına ait mal varlığı aşağıdaki gibidir: Hepsi caminin yakınında olmak üzere; yıllık kirası üç, beş, beş ve altı kuruş olan dört adet kalaycı dükkânı, yıllık kirası yedi kuruş olan bir saraç dükkânı, yıllık kirası beş kuruş olan bir eskici dükkânı ve bir boş dükkân arsası⁶²⁹. Camiye 29 Zilkade 1110 (29 Mayıs 1699) tarihinde hatip⁶³⁰, 03 Muharrem 1113 (10 Haziran 1701) tarihinde vakfına mütevellî⁶³¹ atanmıştır.

3.1.31. Şampazarı Mahallesi Camii

Birçok belgede mescit olarak geçtiğine bakılırsa⁶³² Şampazarı Mahallesi Camii'nin sonradan ihtiyaç duyulması üzerine camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

⁶²⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 3072.

⁶²¹ KKS, No: 332, s. 93/1.

⁶²² VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2a.

⁶²³ Aynı belge.

⁶²⁴ KKS, No: 289, s. 40/2.

⁶²⁵ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a.

⁶²⁶ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b; KKS, No: 289, s. 40/2.

⁶²⁷ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

⁶²⁸ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 6880.

⁶²⁹ KKS, No: 297, s. 113/3.

⁶³⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 12435.

⁶³¹ BOA, *İbnülemin Evkaf*, No: 3090.

⁶³² VGMA, LHD, No: 559, vr. 1b.

1139 (1726/1727) yılında camiye müteveli olarak Osman Halife tayin edilmiştir⁶³³. Evasıt-ı Şevval 1171 (18 Haziran 1758) tarihinde imam Feyzullah ölmüş, yerine büyük oğlu⁶³⁴, yine 21 Şevval 1215 (07 Mart 1801) tarihinde imam Abdullah ölmüş, yerine Fazlı Halife atanmıştır⁶³⁵. Bunların dışında incelenen dönem içinde camiye başka imam atamaları da yapılmıştır⁶³⁶. Günümüzde Seki Çeşme Mahalle'sinde bulunan Boyahane Camii ile bu cami olmaktadır. Çünkü Boyahane Camii'nin bir adı Şam Pazarı Mescidi'dir⁶³⁷.

3.1.32. Şeyh Ali Camii

Gazaliye Mahallesi'ndeki⁶³⁸ Şeyh Ali Camii, farklı belgelerde Şeyh Ali Mescidi⁶³⁹, Şeyh Ali Semerkandi Mescidi ve Şeyh Semerkandi Mescidi olarak da geçer. Camiyi Şeyh Ali Semerkandi yaptırmıştır⁶⁴⁰. KONYALI'ya göre Şeyh Ali Semerkandi, Zeyne'deki Şeyh Ali Semerkandi'nin torunudur⁶⁴¹. Mescide, incelenen dönem içinde sekiz kez imam ataması yapılmıştır⁶⁴².

3.1.33. Yeni Cami

Yeni Cami, Külhan Mahallesi'nde⁶⁴³. Birçok belgede Cami-i Cedit adıyla geçer⁶⁴⁴. XVIII. yüzyılda bitişiğinde Hacı Abdi-Zade Seyit Hacı Yahya Medresesi vardı⁶⁴⁵. Evliya Çelebi, bu caminin minaresinin olmadığını belirtmiştir⁶⁴⁶. 25 Cemaziyelahir 1211 (26 Aralık 1796) tarihinde caminin hatibi olan Seyit Mehmet görevini kendi rızası ile Mevlânâ Seyit Hafız Mehmet'e devretmiştir⁶⁴⁷. Bunun dışında

⁶³³ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b.

⁶³⁴ KKS, No: 287, s. 46/1.

⁶³⁵ KKS, No: 297, s. 196/1.

⁶³⁶ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1b; No: 1103, vr. 109b; No: 1145, vr. 5a.

⁶³⁷ KONYALI, *aynı eser*, s. 272.

⁶³⁸ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b.

⁶³⁹ KKS, No: 288, s. 101/2.

⁶⁴⁰ KKS, No: 291, s. 62/2.

⁶⁴¹ *Aynı eser*, s. 352.

⁶⁴² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108a; No: 1126, vr. 122a; No: 1126, vr. 123b; No: 1140, vr. 320a; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 103.

⁶⁴³ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b.

⁶⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 104.

⁶⁴⁵ KKS, No: 290, s. 158/4.

⁶⁴⁶ *Seyahatname*, IX, s. 158.

⁶⁴⁷ KKS, No: 297, s. 264/5.

incelenen dönem içinde camiye hatip⁶⁴⁸, imam-hatip⁶⁴⁹, imam⁶⁵⁰ ve müteveli⁶⁵¹ atanmasına dair çok sayıda yazışma yapılmıştır. 28 Cemaziyelevvel 1148 (16 Ekim 1735) tarihinde caminin 112 kuruş nakit parası vardı⁶⁵².

3.1.34. Zaviye Camii

Zaviye Camii, Çeltek Mahallesi'nde idi. Bazı belgelerde Zaviye Mescidi ve Zaviye Mahallesi Mescidi olarak da geçer. 1169 (1755/1756) yılında imamı Ömer, bu camiyi samanlık ve ambara dönüştürdüğü için şikâyet edilmiş, cezalandırılması için Karaman valisi tarafından Karaman kadısına ve diğer yetkililere buyruldu gönderilmiştir⁶⁵³. 1110 (1698/1699) yılında hem imam hem müezzin görevlendirilmiştir⁶⁵⁴. 1176 (1762/1763) yılında Ahmet Halife'nin bir akçe ile müteveli atanmasına dair bir belgesi vardır⁶⁵⁵.

3.2. Mescitler

Mescit, bazı bölgelerde cami ile aynı anlamda kullanılmakla beraber, işlev olarak birbirinden farklı yapılar olduğu göz ardı edilmemelidir. Aslında mescit minbersiz ve sadece vakit namazlarının kılındığı, mahalle ölçeğindeki küçük ibadet yeridir. İnşasında, mimari ve estetik kaygı güdülmeden çoğu zaman yığma taş, ahşap bazen de kerpiç gibi basit malzemeler kullanıldığından zamanla pek çoğu yok olmuştur⁶⁵⁶.

Karaman'da 1530 yılında 25 adet mescit varken⁶⁵⁷, XVII. yüzyılda Evliya Çelebi 53 adet mescit tespit ettiğini yazmaktadır⁶⁵⁸. XVIII. yüzyılda ise şehirde 80 adet mescidin olduğu görülmektedir. Bu sayı, çok yüksek gibi görülebilir. Ancak yüz yıllık dönemde nüfus artışına paralel olarak ihtiyaca binaen birçok mescidin yapıldığı, bazılarının yıkılıp iptal edildiği gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekir. Üstelik Anadolu şehirlerinde mescit sayısının sürekli arttığı bilinmektedir. Nitekim aynı

⁶⁴⁸ VGMA, LHD, No: 561, vr. 14; No: 1131, vr. 53a; No: 1155, vr. 9; KKS, No: 297, s. 127/2; No: 297, s. 264/5.

⁶⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109b; No: 1126, vr. 124a; No: 1128, vr. 111b.

⁶⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b; No: 1155, vr. 3b.

⁶⁵¹ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a; No: 1145, vr. 2a.

⁶⁵² KKS, No: 282, s. 53/1.

⁶⁵³ KKS, No: 333, s. 71/1.

⁶⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

⁶⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122a.

⁶⁵⁶ Şükrü SÖNMEZER-Selçuk SEÇKİN, "İstanbul Mescitleri", *Türkler*, XII, Ankara 2002, s. 140.

⁶⁵⁷ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 84.

⁶⁵⁸ *Seyahatname*, IX, s. 158.

dönemlerde Diyarbakır'da 71⁶⁵⁹, Ankara'da 40⁶⁶⁰, Balıkesir'de 24⁶⁶¹, Kayseri'de 102⁶⁶², Konya da 130⁶⁶³ mescit vardır.

İncelenen dönemde belgelerde adı geçen Karaman kentindeki mescitler şunlardır:

3.2.1. Abbas Bey Mescidi

Abbas Mahallesi'nde Çukur Çeşme yakınında bulunan Abbas Bey Mescidi'nin⁶⁶⁴ KONYALI, Abbas Mahallesi'nde Kuyu Sokak'ta yer aldığını, dam örtülü olduğunu ifade etmiştir⁶⁶⁵. Abbas Mescidi ve Abbas Mahalle Mescidi olarak da geçen⁶⁶⁶ bu mescit, AKÖZ'ün Abbas Veledi Mescidi dediği mabet olmalıdır. Karamanoğulları dönemi eseridir⁶⁶⁷. Seyit Mehmet Ağa oğlu Seyit Hacı Mehmet, Kefere Oyuğu tabir edilen mevkide bulunan 99,5 kuruş değerindeki yaklaşık iki dönüm tarlasını bu mescide bağışlamıştır⁶⁶⁸. Yine 1193 (1779/1780) yılında vakfının üç kişide borç olarak verilmiş 40 kuruş nakit parası, Fisandon Köyü'ndeki iki değirmende hissesi vardı⁶⁶⁹. XVIII. yüzyılda mescide imam⁶⁷⁰ ve müteveli⁶⁷¹ atamaları yapılmıştır.

3.2.2. Abdülgani Mescidi

Abdülgani Mescidi, Sakabaşı Mahallesi'ndeydi. Abdülgani isimli bir hayır-sever tarafından yaptırılmıştır⁶⁷². 1171 (1757/1758) yılında akşam ve yatsı namazlarında imamlık yapan Seyit Hacı Hüseyin ve Hacı Ahmet'in beratları yenilenmiştir⁶⁷³. Bunun dışında incelenen dönemde mescide yedi kez imam ataması yapılmıştır⁶⁷⁴. 25 Muharrem 1193 (12 Şubat 1779) tarihinde mescidin, 16 kişide 143 kuruş nakit parası vardı⁶⁷⁵.

⁶⁵⁹ YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 65–73.

⁶⁶⁰ ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 49–51.

⁶⁶¹ ÖNTUĞ, *aynı tez*, s. 77–92.

⁶⁶² Ahmet GÜNDÜZ, *aynı tez*, s. 91–103.

⁶⁶³ KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 38–48.

⁶⁶⁴ KKS, No: 305, s. 271/1.

⁶⁶⁵ *Aynı eser*, s. 302.

⁶⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10b.

⁶⁶⁷ *Aynı tez*, s. 31.

⁶⁶⁸ KKS, No: 305, s. 271/1.

⁶⁶⁹ KKS, NO: 297, s. 115/2.

⁶⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a; No: 1131, vr. 54a; No: 1150, vr. 10b; No: 1155, vr. 5a.

⁶⁷¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a; KKS, NO: 333, s. 82/1.

⁶⁷² KKS, NO: 305, s. 287/4.

⁶⁷³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

⁶⁷⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a; No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 123a; No: 1126, vr. 124a; No: 1131, vr. 51b; No: 1147, vr. 102a; KKS, No: 285, s. 326/1.

⁶⁷⁵ KKS, No: 297, s. 116/4.

3.2.3. Acem Hoca Mescidi

Acem Hoca Mescidi, Acem Hoca Mahallesi'nde idi. Buraya iki atama yapılmıştır. Birincisinde; mescitte imam olan Ali görevini terk ettiği için yerine 1183 yılının Recep ayında (Ekim 1769) günlük yarım akçe ile Hacı Mehmet tayin edilmiştir⁶⁷⁶. İkinci belge ile ise imam Hacı Mehmet'in görevi beratla yenilenmiştir⁶⁷⁷.

3.2.4. Ahi Osman Mahallesi Mescidi

Ahi Osman Mahallesi Mescidi, Ahi Osman Mahallesi'nde bazen Kulak Mescidi olarak da geçen mabetle aynı olmalıdır. 1158 (1745/1746) yılında mescidin imamı ve vakfın mütevellisi olan Şeyh Mehmet vefat etmiş, yerine oğulları Ahmet, Abdurrahman ve Halil tayin edilmişlerdir⁶⁷⁸. 1180 (1766/1767) yılında ise müteveli Mehmet'in beratı yenilenmiştir⁶⁷⁹. Bunlardan başka imam⁶⁸⁰ ve vakfına müteveli⁶⁸¹ görevlendirilmesine dair birçok belgesi vardır.

3.2.5. Alacasuluk Mahalle Mescidi

Çeltek Mahallesi'ndeki Alacasuluk Mahalle Mescidi, Alacasuluk Mescidi olarak da bilinirdi⁶⁸². Bir belgede "*Alacasuluk Mescidi denen cami*" olarak geçtiğine bakılırsa⁶⁸³, bu mescit de ihtiyaç nedeniyle camiye dönüştürülmüştür.

Alacasuluk Mescidi'ne incelenen dönemde imam⁶⁸⁴ ve müteveli⁶⁸⁵ atamasının yapıldığına dair çok sayıda belge mevcuttur.

3.2.6. Ali Dede Mescidi

Şampazarı Mahallesi'ndeki⁶⁸⁶ Ali Dede Mescidi'nin bahçesinde altı hücreli bir medresenin varlığı⁶⁸⁷ göz önünde bulundurulursa bu mabet, Ali Dede Medresesi'nin mescidi idi. Daha sonra camiye çevrildiği hatip atamasına ait bir belgede "*Lârende'deki*

⁶⁷⁶ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6a.

⁶⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9a.

⁶⁷⁸ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2b.

⁶⁷⁹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9b.

⁶⁸⁰ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a; No: 1150, vr. 3b; No: 1150, vr. 9b.

⁶⁸¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b; No: 558, vr. 84a.

⁶⁸² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111/8.

⁶⁸³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a.

⁶⁸⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b; No: 1103, vr. 111a; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 102b.

⁶⁸⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 6a; No: 1150, vr. 10b; KKS, No: 305, s. 293/1.

⁶⁸⁶ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6b.

⁶⁸⁷ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 102a.

Ali Dede Câmii” olarak geçmesinden anlaşılmaktadır⁶⁸⁸. İncelenen dönemde buraya hatip⁶⁸⁹, imam⁶⁹⁰ ve vakfına müteveli⁶⁹¹ atamaları yapılmıştır. Tespit edilen en eski atama belgesi 1137 (1724/1725) yılında yapılan imam atamasına dair berat kayıdır⁶⁹². Saltanat değişikliği nedeniyle, günlük yarım akçe ücretle bu mescitte imamlık yapan İmam Mehmet’in beratı evahir-i Recep 1173 (09/19 Mart 1760) tarihinde yenilenmiştir⁶⁹³. Ali Dede adındaki bir şahıs 1140 (1727–1728) yılında mahallenin çeşmelerine harcanmak üzere bir miktar bağışta bulunmuştur⁶⁹⁴. İsminin Ali Dede olduğuna bakılırsa, Ali Dede Mescidi ve Ali Dede Medresesi’ni de yaptıran hayırsever olmalıdır. Öyleyse bu mescit, XVIII. yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

3.2.7. Emmi Hoca Mescidi

Emmi Hoca Mescidi, Emmi Hoca Mahallesi’nde idi. Hakkında bir tek belge tespit edilmiş olup bu, 1168 (1754/1755) yılında imamı Ali’nin beratının yenilenmesine dair kayıttır⁶⁹⁵.

3.2.8. Arap Efendi Mescidi

Arap Efendi isminde bir kişi tarafından yaptırılan Arap Efendi Mescidi, Hisar Kale Mahallesi’nde idi⁶⁹⁶. Molla Arap Mescidi olarak da bilinirdi⁶⁹⁷. Osman adlı imam görevine devam ederken ve görevden alınmasını gerektirecek bir sebep yokken, Ömer adlı kişi kendi adına berat çıkartıp mescide imam olmak istemiş, ancak buna izin verilmemiş, evail-i Zilhicce 1142 (17/26 Haziran 1730) tarihinde görevden alınmıştır⁶⁹⁸. Hem mescidde imam hem de mescidin vakfının mütevellisi olan Ömer Halife günlük bir akçe ile görevine devam ederken bu defa Hacı Osman adlı bir kişi bu cihetler için kendisine berat çıkartmış, ancak atamanın usulsüz olduğu anlaşılınca evahir-i Cemaziyelevvel 1143 (02/11 Aralık 1730) tarihinde Osman görevden alınarak

⁶⁸⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a.

⁶⁸⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a.

⁶⁹⁰ VGMA, LHD, No: 1103, s. 107a; No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 124a; No: 1145, vr. 6b; KKS, No: 287, s. 176/1.

⁶⁹¹ KKS, No: 305, s. 211/1.

⁶⁹² VGMA, LHD, No: 1103, s. 112a.

⁶⁹³ KKS, No: 287, s. 176/1.

⁶⁹⁴ KKS, No: 281, s. 39/1.

⁶⁹⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a.

⁶⁹⁶ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87a.

⁶⁹⁷ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b.

⁶⁹⁸ KKS, No: 283, s. 15/2.

Ömer'in görevini sürdürmesi sağlanmıştır⁶⁹⁹. Ömer'den sonraki atamalarda da bazı problemlerin yaşandığı görülmektedir. Nitekim 06 Cemaziyelevvel 1171 (16 Ocak 1758) tarihinde görevini yapmadığı gerekçesi ile mescidin imamı Hacı Mehmet görevden alınmış, yerine Ahmet Halife atanmıştır⁷⁰⁰. Bu imam beratını kaybetmiş, evail-i Recep 1173 (18/27 Şubat 1760) tarihinde yeniden berat verilmiştir⁷⁰¹. XVIII. yüzyılda mescide bunlardan başka imam atanmasına dair belgeler de vardır⁷⁰².

3.2.9. Arslancioğlu Mescidi

Arslancioğlu Mescidi, Arslancı Oğlu Hacı İdris yaptırdığı⁷⁰³ için bu adı almıştır. Birçok yerde Hacı İdris Mescidi olarak geçmiştir⁷⁰⁴, çoğunlukla Çeltak Mahallesi'nde bulunduğu işaret edilmiştir⁷⁰⁵. Bir belgede ise Alacasuluk Mahallesi'nde gösterilmiştir⁷⁰⁶.

Arslancioğlu Mescidi'nin bir akçe ile imamı olan Abdülkadir 1108 (1696/1697) yılında vefat etmiş, yerine Ahmet adlı bir imam atanmıştır⁷⁰⁷. 1112 (1700/1701) yılında ise mescidin günlük bir akçe ile mütevellisi olan Mahmut görevini oğlu Abdülmennan'a devretmiştir⁷⁰⁸. Bunların dışında da XVIII. yüzyılda mescide imam⁷⁰⁹ ve müteveli⁷¹⁰ atamaları yapılmıştır.

3.2.10. Azrailoğlu Mescidi

Sakabaşı Mahallesi'ndeki Azrailoğlu Mescidi, adından anlaşıldığı üzere, Azrailoğlu adlı bir kişi tarafından yaptırılmıştır⁷¹¹. Bazı belgelerde Azrail Mescidi olarak geçmektedir⁷¹². Mescide incelenen dönem içinde imam atanmasına dair altı

⁶⁹⁹ KKS, No: 293, s. 256/1.

⁷⁰⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

⁷⁰¹ KKS, No: 287, s. 172/3.

⁷⁰² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 50b; No: 1139, vr. 156a; No: 1140, vr. 319b; No: 1147, vr. 104; No: 1148, vr. 4b; KKS, No: 283, s. 15/2.

⁷⁰³ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 18648; VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a.

⁷⁰⁴ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 50b.

⁷⁰⁵ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a.

⁷⁰⁶ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 52b.

⁷⁰⁷ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b.

⁷⁰⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 52b.

⁷⁰⁹ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 18466; VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1148, vr. 4b; No: 1150, vr. 1a; No: 1150, vr. 11a; No: 1155, vr. 10a.

⁷¹⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51a; No: 1148, vr. 1b.

⁷¹¹ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10b.

⁷¹² VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2b.

adet belge tespit edilmiştir⁷¹³. 08 Şaban 1214 (05 Ocak 1800) tarihinde günlük yarım akçe ile imam olan İsmail oğlu Hüseyin görevini kendi rızası ile oğlu Mevlânâ Seyit İsmail'e devretmiştir⁷¹⁴.

Azrailoğlu Mescidi'nin vakıf gelirleri de mevcut idi. 25 Muharrem 1193 (12 Şubat 1779) tarihinde mescidin vakfının 15 kişide 101,5 kuruş nakit parası ve Guderekgözü mevkiinde 12 dönüm tarlası vardı⁷¹⁵.

3.2.11. Beşir Efendi Mescidi

Beşir Efendi Mescidi, Mansur Dede Mahallesi'nde bulunan Demirciler Çarşısı'ndaydı. Efendi oğlu Beşir tarafından yaptırılmıştır. Zengin vakıfları bulunan Beşir Efendi Mescidi'nin evahir-i Muharrem 1143 (06/15 Ağustos 1730) tarihinde 80 kuruş nakit parası, Yukarı Çarşı'da yıllık kirası dört kuruş olan bir dükkân Kalaycılar Çarşısı'nda yıllık kirası 12 ve 14 kuruş olan iki kalaycı dükkânı, Pazaryeri'nde yıllık kirası dört kuruş olan bir tuzcu dükkânı vardı.⁷¹⁶ XVIII. yüzyılda mescide imam⁷¹⁷ ve müezzin⁷¹⁸ atamaları yapılmıştır.

3.2.12. Buğdaylı Mescidi

Buğdaylı Mescidi Hoca Mahmut Mahallesi'ndeydi. Hoca Mahmut Mahallesi'nde oluşuna ve Halil Efendi Çeşmesi'ni yaptıran Halil Efendi'nin çeşme vakfı ile bu mescidin vakfının aynı olduğuna bakılırsa⁷¹⁹ bugün Halil Efendi veya Kaya Halil adıyla ayakta olan mescidin bu mabet olması gerekir. Burada adı geçen Kaya Halil Bey, Karamanoğulları'ndan Süleyman Şah ve Alâeddin beylerin komutanıdır. O halde mescit Karamanoğulları döneminde yaptırılmıştır⁷²⁰.

İncelenen dönemde Buğdaylı Mescidi ile ilgili çok sayıda atama işlemi yapılmıştır. Buna göre mescitte imam olan Ahmet Halife görevinin yarı hissesini kendi rızası ile İsmail Halife'ye devretmiştir⁷²¹. 13 Muharrem 1189 (16 Mart 1775) tarihinde

⁷¹³ VGMA, LHD, No: 562, vr. 9; No: 1131, vr. 53a; No: 1146, vr. 6a; No: 1148, vr. 2b; No: 1155, vr. 10b; KKS, No: 291, s. 36/2.

⁷¹⁴ KKS, No: 291, s. 36/2.

⁷¹⁵ KKS, No: 297, s. 117/2.

⁷¹⁶ KKS, NO: 305, s. 256/3.

⁷¹⁷ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b; No: 1126, vr. 124a; No: 1147, vr. 104.

⁷¹⁸ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a; No: 1146, vr. 6a.

⁷¹⁹ KKS, No: 297, s. 110/3.

⁷²⁰ KONYALI, *aynı eser*, s. 302; GÜLCAN, *Karaman Büyükleri*, s. 223.

⁷²¹ KKS, No: 287, s. 49/1.

mütevellid olmadığından bu göreve günlük bir akçe ücretle Hacı İsmail atanmıştır⁷²². Bunların dışında da mescide imam⁷²³, mütevelli⁷²⁴ ve nazır⁷²⁵ atamaları yapılmıştır.

Buğdaylı Mescidi'ne ait vakfın evail-i Muharrem 1193 (19/28 Ocak 1779) tarihinde 81 kuruş nakit parası vardı⁷²⁶.

3.2.13. Çelebi Mescidi

Şeyhi Çelebi Mescidi olarak da geçen Çelebi Mescidi, Kadıdükkâni Mahallesi'ndeydi⁷²⁷. Yapıldığı tarih belli değildir. Ancak KONYALI, Karamanoğulları'ndan kalma olduğunu ileri sürmektedir⁷²⁸.

Çelebi Mescidi'nin 1168 (1754/1755) yılında imamı Hasan vefat ettiği için yerine Mustafa adlı biri atanmıştır⁷²⁹. 1180 yılı Rebiyülevvel ayında (Ağustos/Eylül 1766) mescidin günlük bir akçe ücretle mütevellisi Hacı Süleyman vefat etmiş, yerine oğulları Seyit Ahmet, Seyit Mustafa ve Seyit Abdullah tayin edilmiştir⁷³⁰. Bunların dışında ele alınan dönem içinde mescide başka imam⁷³¹, mütevelli⁷³² ve nazır⁷³³ atamaları da yapılmıştır. Çelebi Mescidi'nin 1193 (1779/1780) yılındaki mütevellisi aynı zamanda mescidin imamı olan Seyit Mehmet'tir.

Çelebi Mescidi vakfının 28 Muharrem 1193 (15 Şubat 1779) tarihindeki malvarlığı şunlardır: Beş kişiye borç olarak verilen 170 kuruş nakit, Değirmen Deresi mevkiinde dörder dönümlük iki tarla ve bir buçuk dönümlük bir bahçe⁷³⁴.

3.2.14. Çukurçeşme Mescidi

Çukurçeşme Mescidi, Abbas Mahallesi'nde bulunmakta olup, yaptıranı belli değildir⁷³⁵. İncelenen dönem içinde yapılmış birçok imam ataması vardır. 1159

⁷²² KKS, No: 290, s. 85/3.

⁷²³ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b; No: 1103, vr. 110b; No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 3b; No: 1145, vr. 6a; No: 1147, vr. 98a; KKS, No: 287, s. 49/1.

⁷²⁴ KKS, No: 290, s. 85/3.

⁷²⁵ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a; KS, No: 305, s. 209/2.

⁷²⁶ KKS, No: 297, No: 10/3.

⁷²⁷ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2a.

⁷²⁸ Aynı eser, s. 278.

⁷²⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b.

⁷³⁰ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123b.

⁷³¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b; No: 1103, vr. 110b; No: 1126, vr. 123b; No: 1139, vr. 155a; No: 1147, vr. 101a; No: 1150, vr. 9a.

⁷³² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a; No: 1103, vr. 108b; No: 1145, vr. 7a.

⁷³³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a.

⁷³⁴ KKS; No: 297, s. 111/4.

⁷³⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a.

(1746/1747) yılında günlük bir akçe ile imam olan Hacı Mehmet vefat ettiğinde yerine oğlu varken Hacı Abdi atanmıştır. Ancak Hacı Mehmet'in oğlunun olduğu öğrenilince bu atama iptal edilmiş, vefat eden imamın oğlu Abdi imam olarak görevlendirilmiştir⁷³⁶.

3.2.15. Ebülfeth Mescidi

Ali Şahne Mahallesi'nde bulunan Ebülfeth Mescidi⁷³⁷, arşiv kaynaklarına göre Karaman'ı Osmanlı topraklarına katan Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır⁷³⁸.

Ebülfeth Mescidi'nin 1161 (1748) yılında yarım akçe ile imamı ve ücretsiz mütevellisi olan Seyit Mehmet vefat ettiği için yerine oğlu İbrahim tayin edilmiştir⁷³⁹. 1175 (1761/1762) yılında İbrahim'in beratı yenilenmiştir⁷⁴⁰. Bunun dışında mescide XVIII. yüzyılda yapılan çok sayıda imam⁷⁴¹ ve müteveli⁷⁴² ataması vardır.

3.2.16. Emir Musa Medresesi Mescidi

Emir Musa Medresesi'nin bünyesinde bulunduğu için Emir Musa Medresesi Mescidi adını almıştır. 1123 (1711/1712) yılında mescidin günlük iki akçe ile bevvabı olan Şaban görevini terkettiği için yerine Nasuh atanmıştır⁷⁴³. Bunun dışında XVIII. yüzyılda yapılan imam⁷⁴⁴ atamaları da vardır

3.2.17. Emir Şah Zaviyesi Mescidi

Emir Şah Zaviyesi Mescidi, zaviyelerle ilgili bölümde değinileceği üzere Emir Şah Zaviyesi'nin içinde bulunuyordu. İncelenen dönem belgelerinde imam atamaları vardır. 23 Rebiyülahir 1190 (11 Haziran 1776) tarihinde mescidin imamı olmadı-

⁷³⁶ VGMA, LHD, No: 569, vr. 6; No: 1126, vr. 123a; No: 1126, vr. 124a; No: 1131, vr. 54a; No: 1140, vr. 320b; No: 1148, vr. 3b.

⁷³⁷ VGMA, LHD, No: 562, vr. 11.

⁷³⁸ Bu defterde "Ebülfeth Sultan Mehmet Hân Hazretleri'nin binâ eylediği mescid" olarak geçer (VGMA, LHD, No: 562, vr. 11). Karaman'da diğer adı Saadettin Ali mescidi olan bir Ebülfeth Mescidi daha bulunmaktadır. Günümüzde Hastane Caddesi'nde hâlâ ayakta olan bu mescidi, 1247 yılında Sultan III. Keykavus döneminde Ebubekir oğlu Saadettin Ali Bey yaptırmıştır (TEMİZSOY-UYSAL, *aynı eser*, s. 56; UYSAL, *aynı eser*, s. 113). KONYALI ise bu mescide Saadettin Ali Mescidi, Yılanlı Mescit, Altıkardeşler Mescidi, Kesikbaş Mescidi ve Mescid-i Selçuk da denildiğini, yapıldığı dönemde hükümdar olan Sultan Keykavus'a nispetle mescide Ebülfeth mescidi de denildiğini yazmıştır. Bk. *Aynı eser*, s. 347.

⁷³⁹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

⁷⁴⁰ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b.

⁷⁴¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 97b; No: 1147, vr. 98b; No: 1147, vr. 99b; No: 1147, vr. 101a.

⁷⁴² VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b; No: 1147, vr. 98a; No: 1148, vr. 5a.

⁷⁴³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

⁷⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

ğından Seyit Hacı Hayrettin imamlığa atanmıştır⁷⁴⁵. 22 Muharrem 1211 (28 Temmuz 1796) tarihinde ise ücretsiz olarak imamlık yapan Hafız Abdullah görevini rızası ile Seyit Mustafa'ya devretmiştir⁷⁴⁶. Bunun dışında da mescide yapılan imam atamaları bulunmaktadır⁷⁴⁷.

3.2.18. Erdoğdu Bey Mescidi

Küçük Dede Mahallesi'ndeki Erdoğdu Bey Mescidi, Eminüttin-Zade Ahmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Bu nedenle bir adı da Eminüttin-Zade Ahmet Bey Mescidi olup⁷⁴⁸, Eminüttin; KONYALI'ya göre Karamanoğulları'nda başvezirlik yapmış bir kişidir⁷⁴⁹. İnşa tarihi belli değildir. Eminüttin-Zade Ahmet Bey'in Karamanoğulları ümerasından olduğuna bakılırsa, XV. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmış olduğu söylenebilir. Ancak Erdoğdu Bey'e ait 1551 yılında düzenlenmiş vakfiye bulunmaktadır⁷⁵⁰. İncelenen dönemde vakfa müteveli atamasına dair belgeleri mevcuttur⁷⁵¹.

Küçük Dede Mahallesi'nde aynı kişi tarafından yaptırılan çeşmeler⁷⁵², bir dârülhuffaz⁷⁵³, bir mektephane ile Eminüttin-Zade Ahmet Bey Zaviyesi⁷⁵⁴ vardır.

3.2.19. Fenarî Hamamı Mescidi

Fenarî Hamamı Mescidi, Fenarî Hamamı'nın bitişiğinde idi. Ünlü Osmanlı âlimi Molla Fenarî tarafından hamamla birlikte XV. yüzyılın başlarında inşa ettirilmiş olmalıdır. Çünkü bu zat, Ankara Savaşı (1402)'ndan kısa bir süre sonra Karaman'a gelmiş, 10 yıl kadar kalmış ve müderrislik yapmıştır. Öyleyse bu mescit, Karamanoğulları dönemi eseridir. 1161 (1748) yılında imam olan Mehmet vefat ettiğinden yerine Halil tayin edilmiştir⁷⁵⁵. Bunun dışında herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

⁷⁴⁵ KKS, No: 290, s. 158/6.

⁷⁴⁶ KKS, No: 297, s. 257/1.

⁷⁴⁷ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 100b; No: 1147, vr. 103a.

⁷⁴⁸ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 101a.

⁷⁴⁹ Aynı eser, s. 499.

⁷⁵⁰ Aynı eser, s. 546.

⁷⁵¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 101a.

⁷⁵² KKS, No: 305, No: 283/2.

⁷⁵³ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 103.

⁷⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b.

⁷⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

3.2.20. Gazaliye Mescidi

Gazaliye Mahallesi'ndeki Gazaliye Mescidi'nin inşa tarihi ile banisi belli değildir. Erken Osmanlı dönem kayıtlarında adı geçmediğine göre, XVII. yüzyıldan sonra yaptırılmış olmalıdır. İncelenen dönem içinde yapılmış üç mütevellî ataması vardır⁷⁵⁶. Belge sayısının az oluşuna bakılırsa mahalle arasında bulunan küçük mescitlerden biri olduğu söylenebilir.

3.2.21. Gözlü Oğlu Mescidi

Gözlü oğlu Mescidi, Şeyhler Mahallesi'ndeydi. Kimin yaptırdığı belli değildir. 1155 nolu *Lârende Hurufat Defteri*'nde "Göz Oğlu Mescidi" biçiminde geçmektedir⁷⁵⁷. İlk belgenin tarihinin 1138 (1725/1726) olduğuna bakılırsa, XVIII. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Bu belgede günlük bir akçe ile imam olan Seyit Ahmet'in yerine Ali Halife'nin tayin edildiği kaydedilmiştir⁷⁵⁸. İncelenen dönem içinde yapılmış bundan başka imam⁷⁵⁹ ve mütevellî⁷⁶⁰ atamaları da vardır.

3.2.22. Gazzaz-Zade Mescidi

Gazzaz Hoca Mescidi olarak da geçen⁷⁶¹ Gazzaz-Zade Hacı Halil'in yaptırdığı⁷⁶² Gazzaz-Zade Mescidi, bazı belgelerde Şah Ruh Mahallesi'nde⁷⁶³ bazı belgelerde ise Külhan Mahallesi'nde⁷⁶⁴ görünür. Mescidin vakfının 1193 (1779/1780) yılında ise mütevellisi İmam Ahmet Efendi'ydi. Bunun dışında da ele alınan dönem içinde mescide yapılan imam⁷⁶⁵ ve mütevellî⁷⁶⁶ atamaları vardır. Vakfın mal varlığı şunlardan oluşuyordu: Musa Ağa oğlu Hanı yakınında yıllık kirası altı kuruş olan bir adet berber dükkânı, Fisandon Köyü'nde bir buçuk dönüm tarla, Mağribi oğlu Hanı yakınında bir eskici dükkânı ve yedi kişide 28 kuruş⁷⁶⁷. 04 Rebiyülevvel 1190 (23

⁷⁵⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 7a.

⁷⁵⁷ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b.

⁷⁵⁸ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150.

⁷⁵⁹ VGMA, LHD, No: 562, vr. 9; No: 569, vr. 7a; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 105a.

⁷⁶⁰ VGMA, LHD, No: 562, vr. 10.

⁷⁶¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108a.

⁷⁶² KKS, No: 289, No: 9/2.

⁷⁶³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107b; No: 1131, vr. 51b; No: 1131, vr. 56a; No: 1145, vr. 7b; No: 1146, vr. 6a; No: 1150, vr. 1b.

⁷⁶⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a; KKS, No: 297, s. 9/2.

⁷⁶⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55a; No: 1139, vr. 155a; No: 1147, vr. 101a; No: 1147, vr. 101b.

⁷⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108a; No: 1131, vr. 56a; No: 1146, vr. 6a; No: 1150, vr. 1b; KKS, No: 291, s. 53/2.

⁷⁶⁷ KKS, No: 297, s. 112/2.

Nisan 1776) tarihinde yeni cülus nedeniyle mütevellisi Seyit Hafız İbrahim'in beratı yenilenmiştir⁷⁶⁸.

3.2.23. Hacı Abdullah Mescidi

Köprübaşı denen mevkideki Hacı Abdullah Mescidi, bazı kayıtlarda Alacasulak Mahallesi'nde görünürken⁷⁶⁹ bazı belgelerde mahallesi yazılmamıştır. 1175 (1761/1762) tarihli ve günlük yarım akçe ile imam olan Osman Halife'nin yenilenen beratında, “*Lârende'de Köprübaşı nâm Mahalde Hacı Abdullah Mescidi*” biçiminde yazılmıştır⁷⁷⁰. 1131 nolu *Lârende Hurufat Defteri*'ne ise “*Lârende'de Alacasulak Mahallesi'nde Köprübaşı'nda mescid...*” diye kaydedilmiştir. Bu belgeye göre mescidin imamı Seyit Ahmet görevini Seyit Mehmet'e devretmiştir⁷⁷¹. 1175 (1761/1762) yılında günlük yarım akçe ile imam olan Osman'ın beratı yenilenmiştir⁷⁷². 1213 (1798/1799) tarihli 569 nolu *Lârende Hurufat Defteri*'nde Seyit Osman Halife'nin imam olarak atandığı hükümde de “*Lârende kazâsında Köprübaşı nâm mahalde Hacı Abdullah binası mescid...*” olarak geçmiştir⁷⁷³.

3.2.24. Hacı Alâeddin Medresesi Mescidi

Hacı Alâeddin Medresesi Mescidi, adından da anlaşıldığı üzere Hacı Alâeddin tarafından yaptırılan medresenin bünyesindeydi⁷⁷⁴. Ele alınan dönem içinde üç kez imam atanması kayıtlara geçmiştir⁷⁷⁵.

3.2.25. Hacı Ali Mescidi

Hacı Ali adındaki bir hayırsever tarafından yaptırılan ve yaptıranın adıyla anılan Hacı Ali Mescidi, Kale Mahallesi'nde idi⁷⁷⁶. Kale Mahallesi kayıtlarında Ali Ağa Mescidi diye bir mescidin adı geçmektedir ki; bu mescidin Hacı Ali Mescidi ile aynı mabet olması gerekir. Ali Ağa adıyla bu mescide ait sadece bir belgeye rastlanmıştır.

⁷⁶⁸ KKS, No: 291, s. 53/2.

⁷⁶⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

⁷⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121.

⁷⁷¹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

⁷⁷² VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b.

⁷⁷³ VGMA, LHD, No: 562, vr. 9.

⁷⁷⁴ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 3a.

⁷⁷⁵ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 7b; No: 1155, vr. 4a.

⁷⁷⁶ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a; No: 1147, vr. 100b.

1133 (1720/1721) yılında yazılan bu belgeye göre mescitte günlük yarım akçe ile imam olan İdris vefat etmiş, yerine Abdülkerim tayin edilmiştir⁷⁷⁷.

Hacı Ali adını taşıyan mescide ise çok sık atama yapılmıştır. Nitekim Hacı Ali Mescidi'nde Seyit Abdullah'ın görevden alınmasından sonra göreve başlayan imam Mehmet Halife'nin hiç bir kusuru olmadığı halde hariçten Abdullah kendi adına berat çıkartıp imamlığı ele geçirmeye çalışmıştır. Ancak konunun açığa çıkmasından sonra 27 Rebiyülevvel 1194 (02 Nisan 1780) tarihinde Abdullah'ın beratı iptal edilmiş, Mehmet Halife'nin göreve devamı sağlanmıştır⁷⁷⁸. Bunun dışında incelenen dönem içinde bu mescide yapılmış imam atamalarına dair çok sayıda kayıt vardır⁷⁷⁹.

3.2.26. Hacı Celal Mescidi

Karamanoğulları dönemi eserlerinden Hacı Celal Mescidi⁷⁸⁰, kalenin yakınında olup Hacı Celal tarafından yaptırılmıştır⁷⁸¹. 1140 (1727/1728) yılında mescidin günlük yarım akçe ile imamı ve yarım akçe ile mütevellisi olan Abdullah öldüğünde yerine geçecek çocuğu olmadığından Abdünnebi atanmıştır⁷⁸². Bunun dışında ele alınan döneme ait çok sayıda imam⁷⁸³, müteveli⁷⁸⁴, nazır ve cabi⁷⁸⁵ atanmasına dair belgeleri vardır.

3.2.27. Hacı Celal Mahallesi Mescidi

Hacı Celal Mahallesi'nde bulunan Hacı Celal Mahallesi Mescidi'nin yanında aynı isimde bir çeşme de vardı. Yapım tarihi ve yaptıranı belli değildir⁷⁸⁶. 1140 (1727/1728) yılında mescidin günlük yarım akçe ücretle mütevellisi olan Yusuf'un vefat etmesi üzerine yerine Hacı Musa atanmıştır⁷⁸⁷. Bundan başka mescide ele alınan dönem içinde çok sayıda imam⁷⁸⁸ ve müteveli⁷⁸⁹ ataması yapılmıştır.

⁷⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

⁷⁷⁸ KKS, No: 305, s. 270/1.

⁷⁷⁹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a; No: 1126, vr. 121b; No: 1128, vr. 112a; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 98b; No: 1147, vr. 99a; No: 1147, vr. 100b; No: 1150, vr. 1b; KKS, No: 305, s. 270/1.

⁷⁸⁰ KONYALI, *aynı eser*, s. 299.

⁷⁸¹ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

⁷⁸² VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

⁷⁸³ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 6b.

⁷⁸⁴ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a; KKS, No: 281, s. 73/1.

⁷⁸⁵ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4b.

⁷⁸⁶ KONYALI, *aynı eser*, s. 300.

⁷⁸⁷ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

⁷⁸⁸ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 99a; No: 1150, vr. 10b.

⁷⁸⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b; No: 1139, vr. 155a; No: 1148, vr. 2b; KKS, No: 284, s. 50/1; No: 281, s. 80/2.

3.2.28. Hacı İbrahim Mescidi

Çeltek Mahallesi'nde gösterilen Hacı İbrahim Mescidi'ne imam atanmasına dair iki adet belge mevcuttur. Bunlar biri günlük iki akçe ile Abdügaffar'ın⁷⁹⁰, diğeri de Abdügaffar'ın ölümü üzerine oğlu Abdülkerim'in⁷⁹¹ atanmasına dair berat kayıtlarıdır.

3.2.29. Hacı İlyas Mescidi

Hacı İlyas Mescidi'nin yeri tespit edilememiştir. *Lârende Hurufat Defterleri*'ne “*Lârende'de Hacı İlyas Mescidi*” şeklinde yazılmıştır. Mescide ait vakfın mütevelliliği imamlara tahsisliydi. 1110 (1698/1699) yılında imam ve müteveli olan Hasan vefat etmiş, yerine Seyit Abdullah tayin edilmiştir⁷⁹². Bunun dışında incelenen dönem içinde bir de nazır ataması yapılmıştır⁷⁹³.

3.2.30. Hacı İshak Medresesi Mescidi

Adın da anlaşılacağı üzere Ali Şahne Mahallesi'ndeki Hacı İshak Medresesi Mescidi⁷⁹⁴, Hacı İshak tarafından yaptırılan medresenin bünyesindeydi. Günlük yarım akçe ile mescide ait vakfın mütevellisi olan Seyit Mustafa'nın vefatı üzerine yerine oğlu Seyit İshak atanmıştır⁷⁹⁵. Bu atamanın dışında mescide XVIII. yüzyılda imam⁷⁹⁶ ve müteveli⁷⁹⁷ atamaları yapılmıştır.

3.2.31. Hacı Mahmut Mescidi

Hisar/Kale Mahallesi'ndeydi. Yaptırının adı *Karaman Kadı Sicilleri*'ndeki bir kayıta Sirkeci-Zade Hacı Mahmut⁷⁹⁸ diye geçmektedir. Bir başka kayda göre ise Hacı Mahmut, bu mescidi tamir ettirmiştir⁷⁹⁹. *Lârende Hurufat Defterleri*'nde sürekli “*Hâcı Mahmûd'un ta'mîr etdiği mescîd*” olarak zikredilmiştir⁸⁰⁰.

⁷⁹⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 50b.

⁷⁹¹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b.

⁷⁹² VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

⁷⁹³ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2b.

⁷⁹⁴ KONYALI, *aynı eser*, s. 302.

⁷⁹⁵ VGMA, LHD, No: No: 558, s. 84a.

⁷⁹⁶ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 3590.

⁷⁹⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86b; No: 1126, vr. 121b.

⁷⁹⁸ KKS, No: 297, s. 115/3.

⁷⁹⁹ KKS, No: 284, s. 20/1.

⁸⁰⁰ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1b.

Hacı Mahmut Mescidi'nde imamlık yapan Hasan evahir-i Zilhicce 1159 (04/13 Ocak 1747) tarihinde görevini kendi rızası ile Mustafa ve Ömer'e bırakmıştır⁸⁰¹. 1172 (1758/1759) yılında ise mescitte yarım akçe ile imam olan Mustafa ve Ömer'in beratları yenilenmiştir⁸⁰². Bunun dışında da incelenen dönemde birçok imam ataması yapılmıştır⁸⁰³.

Hacı Mahmut Mescidi'nin vakıf gelirleri de mevcut idi. Evahir-i Muharrem 1193 (08/17 Şubat 1779) tarihinde mescidin 10 kişide 107 kuruş nakit parası vardır⁸⁰⁴.

3.2.32. Hacı Muharrem Mescidi

Hacı Muharrem adlı hayırsever tarafından yaptırılan⁸⁰⁵ Tapucak Mahallesi-ndeki Hacı Muharrem Mescidi'nin diğer adı Tapucak Mahallesi Mescidi olmalıdır. Çünkü Tapucak Mahallesi'nden Zeynep adlı bir kadın vefatından önce Tapucak Mahallesi Mescidi'ne harcanmak üzere 10 kuruş bağışlamıştır⁸⁰⁶. Kayıtlarda Tapucak Mahallesi mescidi adında bir mescide rastlanmamış olması buna işaret etmektedir.

Hacı Muharrem Mescidi'ne XVIII. yüzyılda müteveli⁸⁰⁷ ve imam⁸⁰⁸ atamaları yapılmıştır. Ayrıca incelenen dönemde Hafız Osman, günlük yarım akçe ile müezziniğe atanmıştır⁸⁰⁹.

3.2.33. Hacı Osman Mescidi

Hacı Osman Mescidi, Çeltek Mahallesi'ndeydi⁸¹⁰. 1108 (1696/1697) yılında mescidin imamı Abdülvahhap yaşlılığı sebebiyle görevden alınmış yerine günlük yarım akçe ile Abdülkerim atanmıştır⁸¹¹. 1172 (1758/1759) yılında ise babasının ölümünden sonra Seyit Mehmet, mescide ait vakfın mütevellisi olmuştur⁸¹². Bunlardan başka mescide XVIII. yüzyılda yapılmış imam⁸¹³ ve müteveli⁸¹⁴ atamaları vardır.

⁸⁰¹ KKS, No: 284, s. 20/1.

⁸⁰² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

⁸⁰³ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 3b; No: 1148, vr. 4a; No: 1150, vr. 1b; KKS, No: 297, s. 259/2.

⁸⁰⁴ KKS, No: 297, No: 115/3.

⁸⁰⁵ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9a.

⁸⁰⁶ KKS, No: 297, s. 316/2.

⁸⁰⁷ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1b.

⁸⁰⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a; No: 1126, vr. 122b; No: 1126, vr. 123a; No: 1147, vr. 97a; KKS, No: 290, s. 52/2.

⁸⁰⁹ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a.

⁸¹⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

⁸¹¹ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b.

⁸¹² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

⁸¹³ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87a; No: 1145, vr. 3b.

⁸¹⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1145, vr. 3b; KKS, No: 282, s. 82/2.

3.2.34. Hacı Resul Oğlu Mescidi

Köhne Bedesten Mahallesi'ndeki Hacı Resul oğlu Mescidi'nin, Hacı Resul-Zade Hüseyin tarafından yaptırıldığına dair belgelerde kayıt vardır⁸¹⁵. 1193 (1779/1780) yılında vakfının mütevellisi aynı zamanda mescidin imamı da olan Süleyman Efendi'dir. İncelenen dönemde imam görevlendirilmesine dair belgeler vardır⁸¹⁶. Bu tarihte çarşıdaki Muıtab Han'da vakfının bir adet mağazası vardı⁸¹⁷.

3.2.35. Hacı Recep Mescidi

Bir kayıтта Hüseyin Halife Mescidi diye de geçen⁸¹⁸ Zaviye Mahallesi'ndeki Hacı Recep Mescidi'ni, Hacı Recep adlı hayırsever yaptırmıştır⁸¹⁹. *Lârende Hurufat Defterleri*'nde görevli atamaları nedeniyle sık sık adı geçer. Görevlilerinin arasında hatibin oluşuna bakılırsa mescit sonradan camiye çevrilmiştir. 1175 (1761/1762) yılında günlük bir akçe ile mescitte hatiplik yapan İsmail Halife'nin beratı yenilenmiştir⁸²⁰. 1178 (1764/1765) yılında İsmail Halife'nin vefatı üzerine Mustafa hatipliğe tayin edilmiştir⁸²¹. 1176 (1762/1763) yılında mescitte günlük bir akçe ile imamlığın yarısına sahip olan İsmail vefat etmiş, yerine İsmail Hamza atanmıştır⁸²². İncelenen dönemde bunlardan başka da imam⁸²³ ve mütevellî⁸²⁴ atamaları yapılmıştır.

Hacı Recep Mescidi vakfının 1193 (1779/1780) yılında yedi kişide 165 kuruş nakit parası vardı⁸²⁵.

3.2.36. Hacı Yahya Mescidi

Cedit Mahallesi'ndeki Hacı Yahya Mescidi, Ömer Dede oğlu Hacı Yahya tarafından yaptırılmıştır. Evasıt-ı Muharrem 1193 (29 Ocak/07 Şubat 1779) tarihi itibarıyla vakfının malvarlığı Kale Kethüdası Hasan'da 10 kuruş, Hacı Osman'da yedi kuruş nakit, Cedit Mahallesi'nin altında Ömer Dede oğlu Hacı Osman tarafından vakfedilen

⁸¹⁵ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1a.

⁸¹⁶ VGMA, LHD, No: 569, vr. 7; No: 1103, vr. 106b; No: 1131, vr. 54b; No: 1145, vr. 3b; No: 1150, vr. 1a.

⁸¹⁷ KKS, No: 305, s. 256/1.

⁸¹⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

⁸¹⁹ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b.

⁸²⁰ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b.

⁸²¹ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b.

⁸²² VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b.

⁸²³ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150; No: 1103, vr. 180; No: 1131, vr. 50b; No: 1131, vr. 51b; No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 6b.

⁸²⁴ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87b; No: 1126, vr. 121b.

⁸²⁵ KKS, No: 297, s. 114/4.

15 dönüm tarladan oluşuyordu⁸²⁶. Mescit, 1193 (1779/1780) yılında 27 kuruş harcanarak tamir ettirilmiştir⁸²⁷.

3.2.37. Hacı Yusuf Mescidi

Hacı Yusuf Mescidi, Kale içinde Su Kapısı yakınındaydı. Hacı Yusuf tarafından yaptırılan mescide Yusuf Bey Mescidi de denirdi. Mütevelli atanmasına dair iki belgesi tespit edilmiştir⁸²⁸.

3.2.38. Hoca Hannan Mescidi

Bir adı da Emekseven Mescidi olan Hoca Hannan Mescidi, bazı belgelerde Alacasuluk Mahallesi'nde⁸²⁹ bazı belgelerde ise Emekseven Mahallesi'nde⁸³⁰ görünür. Hannan Hoca⁸³¹ veya Abdulhannan Mescidi de denirdi⁸³². Bir belgede ise "*Lârende'de Hannan Hoca'nın bina eylediği Emekseven Mescidi'nde...*" biçiminde kaydedilmiştir⁸³³.

Hoca Hannan Mescidi'nin 1133 (1720/1721) yılında imamı ve mütevellisi olan Hüseyin vefat ettiği için yerine Mahmut atanmıştır⁸³⁴. 1180 (1766/1767) yılında imamlığını ve vakfının mütevelliliğini Seyit Mehmet, Seyit Mustafa ve Seyit Ahmet isimli kardeşler yürütüyordu⁸³⁵. 1178 (1764/1765) yılında ise mütevelli Musa vefat edince yerine oğulları Seyit Mehmet, Seyit Ali, Seyit Mustafa ve Seyit Ahmet tayin edilmiştir⁸³⁶. 1179 (1765/1766) yılında mescidin günlük bir akçe ile imamı olan Seyit Ali, görevine devam ederken hariçten Hannan oğlu Mehmet imamlığı elde etmek için bir şekilde üzerine berat çıkartmışsa da, durum anlaşılınca Hannan oğlu Mehmet görevden alınmış, Seyit Ali, kardeşleri Seyit Mehmet, Seyit Mustafa ve Seyit Ahmet ile birlikte imamlığa devam etmiştir⁸³⁷. 1169 (1755/1756) yılında mescitte nazır

⁸²⁶ KKS, No: 297, s. 110/2.

⁸²⁷ KKS, No: 297, s. 111/2.

⁸²⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b; No: 1131, vr. 56b.

⁸²⁹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 100b.

⁸³⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b.

⁸³¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86b.

⁸³² VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98b.

⁸³³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a.

⁸³⁴ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b.

⁸³⁵ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9b.

⁸³⁶ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123a.

⁸³⁷ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123b.

olmadığından Musa Çelebi atanmıştır⁸³⁸. Bunların dışında da çalışılan döneme ait imam⁸³⁹, mütevellî⁸⁴⁰ ve nazır⁸⁴¹ atanmasına dair çok sayıda belge belirlenmiştir.

3.2.39. Hoca Mahmut Mescidi

Hoca Mahmut Mahallesindeki⁸⁴² Hoca Mahmut Mescidi, darülhuffazı ve çeşmesiyle beraber Karamanoğlu İbrahim Bey döneminde 1451 yılında Hacı Bahşayış oğlu Hoca Mahmut tarafından yaptırılmıştır. Tarih içinde bir hayli değişikliğe uğramış, tamirattan geçirilmiştir. İlk bina ahşap olduğundan kısa sürede harabeye dönmüştür. Mescit, ahşap direkler tarafından taşınan, ağaç hatıllara serili, sıkıştırılmış toprak damlı ve basit yapılı iken yakın tarihlerde üstü kiremitle örtülmüştür⁸⁴³.

Hoca Mahmut Mescidi'ne XVIII. yüzyılda mütevellî ve imam atamaları yapılmıştır. Mescitte imamlık yapan Abdullah vefat ettiği için evahir-i Zilkade 1139 (10/19 Temmuz 1727) tarihinde yerine önce hariçten Hüseyin aldığı beratla kendini tayin ettirmiş ise de bu berat iptal edilmiş, vefat eden imamın oğlu Ahmet Halife imamlığa tayin edilmiştir⁸⁴⁴. Evasıt-ı Şaban 1140 (23 Mart/1 Nisan 1728) tarihinde ise mescidin ve çeşmenin mütevellisi olan Mehmet, mütevelliliğin üstesinden gelemediği için mahalleli tarafından kadıya şikâyet edilmiş, yerine Ahmet Halife atanmıştır⁸⁴⁵. Bunların dışında da incelenen dönemde mescide imam⁸⁴⁶ ve mütevellî⁸⁴⁷ atanmasına dair hurufat defterlerinde çok sayıda kayıt tespit edilmiştir.

3.2.40. Hoca Mescidi

Çeltek Mahallesi'ndeki Hoca Mescidi ile ilgili 1719'dan önce herhangi bir kayda rastlanmamıştır. 1132 (1719/1720) tarihli *Lârende Hurufat Defteri*'ndeki bir belgede "*Lârende'de Hoca Mescidi*" biçiminde geçmektedir. Bu defterde, mescitte

⁸³⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a.

⁸³⁹ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1b; No: 562, vr. 9; No: 1103, vr. 107a; No: 1103, vr. 110b; No: 1126, vr. 123a; No: 1126, vr. 123b; No: 1126, vr. 124a; KKS, No: 297, s. 199/5.

⁸⁴⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110b; No: 1126, vr. 123a; No: 1126, vr. 123b; No: 1148, vr. 5b.

⁸⁴¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a; No: 1126, vr. 123a.

⁸⁴² KKS, No: 297, s. 110/4.

⁸⁴³ Semavi EYİCE, "Hoca Mahmud Dârülhuffâzı ve Mescidi", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 189.

⁸⁴⁴ KKS, No: 281, s. 33/1.

⁸⁴⁵ KKS, No: 281, s. 72/1.

⁸⁴⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a; No: 1103, vr. 109a; No: 1119, vr. 183a; No: 1119, vr. 184a; No: 1128, vr. 112a; No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 2a; No: 1147, vr. 98a; No: 1148, vr. 5b; No: 1150, vr. 9b; KKS, 281, s. 33/1; No: 281, s. 61/2.

⁸⁴⁷ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a; No: 1148, vr. 5b; KKS, No: 281, s. 72/1.

yarım akçe ile imamlık yapan Ahmet'in vefatı nedeniyle Mustafa'nın tayini vardır⁸⁴⁸. 1145 nolu ve 1152 (1739/1740) tarihli imam ve müteveli atanmasına dair iki belgede ise “*Lârende'de Çeltek Mahallesi'nde Hoca Mescidi demekle ma'rûf Câmî'...*” şeklinde yazılmıştır⁸⁴⁹. Bu, mescidin daha sonra camiye çevrildiğine işaret etmektedir.

3.2.41. Hoca Veli Mescidi

Dahhak Mahallesi'ndeki Hoca Veli Mescidi'ni Hoca Veli yaptırmıştır⁸⁵⁰. Yapım tarihi bilinmemektedir. Bu mescitle ilgili ilk belgenin tarihinin 1724 olduğuna bakılırsa XVIII. yüzyıl başlarında inşa edilmiştir.

Hoca Veli Mescidi'ne 1137 (1724/1725) yılında müezzin olmadığı için günlük yarım akçe ücretle Molla Abdülkerim atanmıştır⁸⁵¹. 1160 (1747/1748) yılında imamı Hacı Veli vefat etmiş, yerine Ahmet Halife tayin edilmiştir⁸⁵². 1169 (1755/1756) yılında Zekeriya Halife mescide müteveli olarak atanmıştır⁸⁵³. 1181 (1767/1768) yılında Zekeriya Halife'ye ait imamlık beratı yenilenmiş⁸⁵⁴, iki yıl sonra Zekeriya Halife vefat edince yerine günlük bir akçe ücretle oğlu Ahmet tayin edilmiştir⁸⁵⁵. 1199 (1784/1785) yılında da beratı yenilenmiştir⁸⁵⁶. XVIII. yüzyılda bunlardan başka imam atamaları da yapılmıştır⁸⁵⁷.

3.2.42. İdemit Mescidi

Belgelerden XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiği anlaşılan İdemit Mescidi, bazı belgelerde İdemit Mahallesi Mescidi olarak da geçmektedir. 1159 (1746/1747) yılında mescidin imamı olan Seyit Abdullah görevine devam ederken Seyit Mustafa oğlu Seyit Ahmet “*Seyit Abdullah rağbet etmiyor. Görevi hâlî ve muattal kaldı*” diyerek adına berat çıkartarak imamlığa sahip olmaya çalışmış, ancak dört kişinin şahitliği ile gurre-i Ramazan 1159 (17 Eylül 1746) tarihinde Seyit Abdullah tekrar görevine döndürülmüştür⁸⁵⁸. 1161 (1748) yılında ise mescidin günlük

⁸⁴⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55a.

⁸⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6a ve 6b.

⁸⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a.

⁸⁵¹ VGMA, LHD, No: 1119, vr. 184a.

⁸⁵² VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a.

⁸⁵³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a.

⁸⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a.

⁸⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6a.

⁸⁵⁶ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 11b.

⁸⁵⁷ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1148, vr. 5a.

⁸⁵⁸ KKS, No: 284, s. 2/2.

bir akçe ile mütevelliliğine devam ederken, Seyit Ahmet, İsmail ve Hüseyin adlı kişiler kendi üzerlerine berat almışlarsa da yanlışlık evail-i Muharrem 1161 (02/11 Ocak 1748) tarihinde düzeltilmiş, Ahmet, Mustafa ve Yahya adlı kardeşler görevlerine iade edilmiştir⁸⁵⁹. Ele alınan dönem içinde İdemit Mescidi'ne çok sayıda imam⁸⁶⁰, müteveli⁸⁶¹, nazır,⁸⁶² câbi⁸⁶³ ve kâtip⁸⁶⁴ ataması yapılmıştır.

3.2.43. İshak Çelebi Mescidi

İshak Çelebi tarafından 1180 (1766/1767) yılında yaptırılan İshak Çelebi Mescidi⁸⁶⁵, Hatip Mahallesi'ndeydi. 1181 (1767/1768) yılında Abdulhalim ücret almamak kaydıyla mescide imam olarak atanmıştır. 1190 (1776/1777) yılında ise Abdulhalim, mescidin aynı zamanda mütevellisidir⁸⁶⁶. 1203 (1788/1789) yılında ise Abdurrahman, Mustafa ve Ahmet adlı kardeşler yine ücret almadan imamlık yaparlarken Abdurrahman vefat etmiştir⁸⁶⁷. Bunlardan başka imam atanmasına dair çok sayıda belge mevcuttur⁸⁶⁸.

İshak Çelebi Mescidi vakfının evahir-i Muharrem 1190 (12/21 Mart 1776) tarihinde 608 kuruşunun bulunduğu kadı sicilinde kayıtlıdır⁸⁶⁹.

3.2.44. İshak-Zade Seyit Hafız Ömer Efendi Mescidi

Kale içinde bulunan ve Ömer Efendi Mescidi olarak da kayıtlara geçen İshak-Zade Seyit Hafız Ömer Efendi Mescidi'ne dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. 1187 (1773/1774) yılında yarım akçeyle imamı Ömer Efendi'dir⁸⁷⁰. Bunların dışında bir imam⁸⁷¹ ve bir müteveli⁸⁷² atanmasına dair belge vardır.

⁸⁵⁹ *KKS*, No: 285, s. 305/2.

⁸⁶⁰ *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 87b; No: 1103, vr. 105b; No: 1126, vr. 121b; No: 1131, vr. 53a; No: 1145, vr. 3b; No: 1145, vr. 5a; No: 1148, vr. 3a; No: 1148, vr. 3b; *KKS*, No: 284, s. 4.

⁸⁶¹ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 121b; No: 1126, vr. 122b; No: 1145, vr. 3b; No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 6b; No: 1145, vr. 7a; No: 1148, vr. 3a; No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 4b; No: 1145, vr. 7a; *KKS*, No: 285, s. 305/2.

⁸⁶² *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 87b; No: 1103, vr. 105b.

⁸⁶³ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 121b; No: 1126, vr. 122b; No: 1126, vr. 123b.

⁸⁶⁴ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 122b; No: 1126, vr. 123b.

⁸⁶⁵ *VGMA, LHD*, No: 1150, vr. 10b.

⁸⁶⁶ *KKS*, No: 305, s. 252/2.

⁸⁶⁷ *VGMA, LHD*, No: 1155, vr. 5.

⁸⁶⁸ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 124b; No: 1150, vr. 10b.

⁸⁶⁹ *KKS*, No: 305, s. 252/2.

⁸⁷⁰ *VGMA, LHD*, No: 1150, vr. 10a.

⁸⁷¹ *BOA, Cevdet Evkaf*, No: 16380.

⁸⁷² *KKS*, No: 290, s. 158/3.

3.2.45. Kale/Hisar Mahallesi Mescidi

Adından da anlaşılacağı gibi Kale/Hisar Mahallesi Mescidi, Kale/Hisar Mahallesi'nde idi. Mescit hakkında iki kayıt vardır. 1153 (1740/1741) yılında tutulan *Lârende Hurufat Defteri'nde* “*Lârende'de Hisar Mahallesi'nde mescid-i şerif...*” biçiminde yazılmıştır. Bu kayıttan günlük yarım akçe ile mescitte imam olan Seyit Mehmet'in görevi bıraktığı yerine Seyit Abdullah'ın atandığı anlaşılmaktadır⁸⁷³. 1183 (1769/1770) tarihli *Lârende Hurufat Defteri'nde* ise “*Lârende'de Kal'a nâm mahallede mescid...*”de görevli iki imam vardı. Ancak bunlardan Hacı Seyit Ali 13 yıldır görevini yapmadığından, Seyit Abdullah ise vefat ettiği için diğer Seyit Abdullah imam olarak tayin edilmiştir⁸⁷⁴.

3.2.46. Karagöz Mehmet Efendi Mescidi

Zaviye Mahallesi'nde bulunan ve Karagöz Mehmet Efendi adında bir kişi tarafından yaptırılan Karagöz Mehmet Efendi Mescidi'ne ait tespit edilen XVIII. yüzyılda yapılmış sadece bir imam görevlendirmesi vardır⁸⁷⁵.

3.2.47. Karamanoğlu Mescidi

Kavşıt Mahallesi'nde bulunan ve inşa tarihi tespit edilemeyen Karamanoğlu Mescidi, adına bakılırsa Karamanoğulları'ndan bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. 1138 (1725/1726) yılında mescitte imam olan Osman görevinden ayrılınca yerine Ebubekir isimli bir imam atanmıştır⁸⁷⁶. Ebubekir'in 1140 (1727/1728) yılında vefat etmesi üzerine, yerine günlük bir akçe ile Ahmet tayin edilmiştir⁸⁷⁷.

3.2.48. Kavşıt Mahallesi Mescidi

Kavşıt Mahallesi Mescidi'nin yaptıranı belli değildir. Yapıyla ilgili ilk belgenin tarihi 1755 olduğuna göre XVIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olduğu ileri sürülebilir. Mescitte imamlığın yarısına sahip olan Halil “*kendi halinde olmadığından*” ve cemaat de bundan rahatsız olduğundan kadiya şikâyet edilmiş, 14 Muharrem 1169 (20 Ekim 1755) tarihinde görevinden alınarak yerine İbrahim oğlu

⁸⁷³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b.

⁸⁷⁴ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6a.

⁸⁷⁵ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 105a.

⁸⁷⁶ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150.

⁸⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a.

İbrahim görevlendirilmiştir⁸⁷⁸. 1188 (1774/1775) yılında ise mescitte iki imamdan biri olan Mehmet oğlu Hüseyin vefat edince yerine Hafız Musa atanmıştır⁸⁷⁹. 1208 (1793/1794) yılında günlük çeyrek akçe ile imam olan Seyit Hasan görevini kendi rızası ile Hafız Mehmet'e devretmiştir⁸⁸⁰. Bunların dışında da incelenen dönemde Kavşıt Mahallesi Mescidi'ne imam görevlendirmeleri yapılmıştır⁸⁸¹.

3.2.49. Kethüda Mescidi

Kethüda Mescidi, Kale/Hisar Mahallesi'ndeydi. Mescitte imam olan Ahmet'in görevini yapamayacak kadar yaşlı ve hasta olduğu cemaat tarafından kadıya bildirilince 1139 (1726/1727) yılında görevden alınmış, yerine Hasan Halife atanmıştır⁸⁸². Bunun dışında incelenen döneme ait belgeye rastlanmamıştır.

3.2.50. Koyuncu Baba Mescidi

Koyuncu Baba Mescidi Fenarî Mahallesi'ndeydi⁸⁸³. Koyuncu Baba lâkaplı bir kişi tarafından yaptırılmıştır⁸⁸⁴.

Koyuncu Baba Mescidi'nde 1172 (1758/1759) yılında ücret almadan imamlık yapan Seyit Hacı Süleyman Halife'nin beratı yenilenmiştir⁸⁸⁵. 1206 (1791/1792) yılında mescitteki iki imamdan birisi olan Abdülkadir oğlu İbrahim görevinden ayrılınca yerine Seyit Hasan oğlu Seyit Mehmet tayin edilmiştir⁸⁸⁶. Bunlardan başka mescide ele alınan dönem içinde çok sayıda imam ataması yapılmıştır⁸⁸⁷.

3.2.51. Köhne Bedesten Mahallesi Mescidi

Bir adı da Bezzazistan Mescidi⁸⁸⁸ olan Köhne Bedesten Mahallesi Mescidi'nin inşa tarihi bilinmemektedir. İncelenen dönemde faal olan mescitte yarım akçe ile

⁸⁷⁸ KKS, No: 286, s. 87/3.

⁸⁷⁹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 3b.

⁸⁸⁰ KKS, No: 292, s. 240/2.

⁸⁸¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b; No: 1103, vr. 106b; No: 1103, vr. 108b; No: 1150, vr. 3b; KKS, No: 292, s. 240/2; No: 286, s. 87/3.

⁸⁸² VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b.

⁸⁸³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54a.

⁸⁸⁴ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150.

⁸⁸⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110b.

⁸⁸⁶ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84b.

⁸⁸⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84b; No: 558, vr. 83a; No: 1103, vr. 106b; No: 1103, vr. 110b; No: 1126, vr. 121b; No: 1126, vr. 124a; No: 1131, vr. 50b; No: 1147, vr. 97a; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 102b; No: 1147, vr. 105a; No: 1150, vr. 1b.

⁸⁸⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b; No: 1128, vr. 111b.

imamlık yapan Ferruh-Zade Hattat Hacı Seyit Musa Efendi 1139 (1726/1727) yılında vefat etmiş, yerine öz oğlu Seyit Şeyh Mehmet Halife görevlendirilmiştir⁸⁸⁹. Bu mescitle ilgili çalışma dönemine ait başka bir belgeye rastlanmamıştır.

3.2.52. Köhne Bedesten Mahallesi Muallimhanesi Mescidi

Köhne Bedesten Mahallesi'ndeki muallimhanenin bünyesinde bulunan bu mescide ait sadece 1148 sayılı *Lârende Hurufat Defteri*'nde bir atama belgesi vardır⁸⁹⁰.

3.2.53. Kutbettin Mescidi

Kutbettin Mescidi, Ali Şahne Mahallesi'ndeydi. 1146 (1733/1734) yılında mescidde günlük yarım akçe ile imam olan Mehmet Halife görevi bırakmış yerine Çelebi Oğlu Hasan atanmıştır⁸⁹¹. 1169 (1755/1756) yılında imam olan Hüseyin'in beratı yenilenmiş⁸⁹², 1205 (1790/1791) yılında da imam ve müteveli olan Seyit Habip ölmüş, yerine Seyit Hasan atanmıştır. İncelenen dönemde başka imam⁸⁹³ ve müteveli⁸⁹⁴ atamaları da yapılmıştır.

3.2.54. Küçük Dede Mescidi

Küçük Dede Mahallesi'nde olan Küçük Dede Mescidi, mahalleye de adı verilen Küçük Dede tarafından yaptırılmıştır. 1136 (1723/1724) yılında mescidin imamı olan Seyit Hafız Mehmet görevini bıraktığından yerine Süleyman oğlu Yahya tayin edilmiştir⁸⁹⁵. 1204 (1789/1790) yılında da imam Seyit Hafız Mehmet vefat ettiği için yerine Seyit Yahya görevlendirilmiştir⁸⁹⁶. Bugün Koçak Dede mahallesinde halen ayakta⁸⁹⁷.

3.2.55. Leben Kadı Mescidi

Köhne Bedesten Mahallesi'ndeki Leben Kadı Mescidi'ni, adından da anlaşılacağı üzere Leben Kadı yaptırmıştır⁸⁹⁸. Ele alınan dönemde mescidin vakfının mütevellisi

⁸⁸⁹ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b.

⁸⁹⁰ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2a.

⁸⁹¹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b.

⁸⁹² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108a.

⁸⁹³ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123b; No: 1147, vr. 101a; No: 1148, vr. 2b; No: 1148, vr. 3a; No: 1149, vr. 1; KKS, No: 305, s. 264/2; No: 286, s. 111/3; No: 285, s. 229/2.

⁸⁹⁴ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 3b; No: 1150, vr. 1b.

⁸⁹⁵ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85a No: 1147, vr. 99a.

⁸⁹⁶ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b.

⁸⁹⁷ KONYALI, *aynı eser*, 335.

⁸⁹⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b.

Seyit Fazlullah “*vakfi ekl itmekle...*” yani vakfın malını yemekle suçlanmış ve görevden alınmış, yerine Abdalbaki atanmıştır⁸⁹⁹. 1168 (1754/1755) yılında ise günlük bir akçe ile imam olan Musa’nın beratı yenilenmiştir⁹⁰⁰. 1208 (1793/1794) yılında mescitte imamlık ve mütevellilik yapan Musa vefat etmiş yerine oğlu Hafız Mustafa tayin edilmiştir⁹⁰¹. Hafız Mustafa ise 1243 (1827/1828) yılına kadar görev yapmış, bu tarihte Hafız Mustafa vefat edince oğulları Osman ve Ahmet atanmıştır⁹⁰². Bunlardan başka mütevellî⁹⁰³ ve imam⁹⁰⁴ görevlendirmeleri de yapılmıştır.

Leben Kadı Mescidi’nin 1193 (1779/1780) yılında yapılan sayıma göre vakfının Eskiciler Çarşısı’nda yıllık kirası beş kuruş, Mustafa Ağa Hanı yakınında yıllık kirası beş kuruş olan iki dükkânı vardır⁹⁰⁵.

3.2.56. Lutar-Zade Mescidi

Lutar-Zade Mescidi, Fenarî Mahallesi’nde idi. Lutar-Zade tarafından yaptırılmıştır⁹⁰⁶. Evail-i Safer 1149 (11/20 Haziran 1736) tarihinde mescidin imamı vefat etmiş yerine Yusuf Halife tayin edilmiştir⁹⁰⁷. Evasıt-ı Rebiyülahir 1161 (10/19 Nisan 1748) tarihinde ise Mehmet, vefat eden babasının yerine imam olmak istemeyince hariçten Seyit Mehmet atanmıştır⁹⁰⁸. Yine mescidin imamı olan Ali 1170 (1756/1757) yılında vefat etmiş, yerine oğlu Hafız Seyit Mehmet’in atanması gerekirken Seyit Mehmet kendini tayin ettirmiştir. Ancak yanlışlık 20 Zilkade 1170 (06 Ağustos 1757) tarihinde düzeltilmiş, Seyit Mehmet görevden alınarak Seyit Ahmet atanmıştır⁹⁰⁹. Mescitte günlük iki akçe ile imam olan Seyit Ahmet Halife 23 Muharrem 1191 (03 Mart 1777) tarihinde görevini kendi rızası ile Hacı Mehmet oğlu Hacı Mustafa’ya bırakmıştır⁹¹⁰. 1202 (1787/1788) yılında mescitte günlük iki akçe ile imam olan Hacı

⁸⁹⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b.

⁹⁰⁰ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 11a.

⁹⁰¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a.

⁹⁰² VGMA, LHD, No: 558, vr. 86b.

⁹⁰³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b.

⁹⁰⁴ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a; No: 558, vr. 86b; No: 1150, vr. 11a.

⁹⁰⁵ KKS, No: 305, s. 253/5.

⁹⁰⁶ KKS, No: 305, s. 185/3.

⁹⁰⁷ KKS, No: 282, s. 85/1.

⁹⁰⁸ KKS, No: 285, s. 327/2.

⁹⁰⁹ KKS, No: 270, s. 2/2.

⁹¹⁰ KKS, No: 305, s. 185/3.

Mustafa ise vefat edince yerine oğulları Seyit Ömer ve Seyit görevlendirilmiştir⁹¹¹. Bunların dışında da mescide imam atanmasına dair birçok belge tespit edilmiştir⁹¹².

3.2.57. Mansur Dede Mescidi

Mansur Dede Mahallesi'ndeki Mansur Dede Mescidi ile ilgili olarak özellikle *Lârende Hurufat Defterleri*'nde çok sayıda berat kaydı vardır. Bunlardan en eskisi 1138 (1725/1726) yılına aittir. Buna göre mescidin günlük yarım akçe ile imamı olan Seyit İbrahim görevinden ayrılınca yerine Ahmet atanmıştır⁹¹³. 1175 (1761/1762) yılında mescidin imamı Seyit Ahmet'in beratı yenilenmiştir⁹¹⁴. 24 Zilkade 1193 (03 Aralık 1779) tarihinde imam Seyit İbrahim vefat etmiş günlük iki akçe ile yerine Seyit Mustafa tayin edilmiştir⁹¹⁵. 16 Rebiyülevvel 1210 (30 Eylül 1795) tarihinde vefat edem imamın oğlu olmadığı için hariçten Seyit Yahya atanmıştır⁹¹⁶. Bunların dışında da ele alınan dönem içinde yapılmış birçok imam ataması belirlenmiştir⁹¹⁷.

Mansur Dede Mescidi'nin zengin bir vakfı vardı. Evahir-i Muharrem 1193 (08/17 Şubat 1779) tarihinde vakfın mütevellisi Seyit Osman Çelebi idi. Bu tarihteki malvarlığı ise şunlardı⁹¹⁸: Eskiciler Çarşısı'nda yıllık kirası sekiz kuruş olan bir eskici dükkânı; Keçeci Hüseyin tarafından kullanılan ve yıllık kirası sekiz kuruş olan bir keçeci dükkânı; Kör İsmail'in tasarrufundaki yıllık kirası altı kuruş olan bir eskici dükkânı; Değirmenci Mehmet Çelebi tarafından kullanılan yıllık kirası 10 kuruş olan bir eskici dükkânı; Tuzcular Çarşısı'nda vakfın mütevellisi Seyit Osman Çelebi'nin yıllık 12 kuruş kira ödeyerek kullandığı bir tuzcu dükkânı.

3.2.58. Molla Fenarî Mescidi

Fenarî Mahallesi'ndeki Molla Fenarî Mescidi'ni daha önce değinildiği üzere Osmanlı ulemasından Molla Fenarî yaptırmıştır⁹¹⁹. 1139 (1726/1727) yılında Hacı

⁹¹¹ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10b.

⁹¹² VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b; No: 1155, vr. 10b; KKS, No: 305, s. 185/3; No: 270, s. 2/2; No: 285, s. 327/2; No: 282, s. 85/1.

⁹¹³ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150.

⁹¹⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b.

⁹¹⁵ KKS, No: 305, No: 242/5.

⁹¹⁶ KKS, No: 297, s. 239/2.

⁹¹⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 381; VGMA, LHD, No: 569, vr. 7; No: 1091, vr. 150; No: 1103, vr. 109a; No: 1148, vr. 2a; KKS, No: 297, s. 239/2.

⁹¹⁸ KKS, No: 305, s. 253/1.

⁹¹⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a.

Mehmet tarafından tamir ettirilmiş ve aynı kişi mütevellî olarak tayin edilmiştir⁹²⁰. Akşam, yatsı ve sabah namazlarında imamlık yapan Hacı Ahmet, 1184 (1770/1771) yılında vefat edince yerine Hafız Hüseyin tayin edilmiştir⁹²¹. Bunun dışında da mütevellî⁹²² ve imam⁹²³ atanmasına dair belgeleri bulunan Molla Fenarî Mescidi, yanında bulunan medresesi ile birlikte yıkılmış, yeri satılmıştır⁹²⁴.

3.2.59. Mushoğlu Mescidi

Muslı Ağa Hanı Mescidi olarak da bilinen Mushoğlu Mescidi, Köhne Bedesten Mahallesi'ndeki Muslı Ağa Hanı'nın bitişiğindedir. 1138 (1725/1726) yılında günlük bir akçe ile öğle ve ikindi namazlarını kıldırmakla görevli imam Seyit Musa vefat edince Seyit Osman atanmıştır⁹²⁵. 1156 (1743/1744) yılında ise imamı İlyas Halife olup bu tarihte beratı yenilenmiştir⁹²⁶.

3.2.60. Nakip Mescidi

Nakip Çelebi Mescidi de denilen Nakip Mescidi, Cedit Mahallesi'nde idi⁹²⁷. 1133 (1720/1721) yılında mescidin imamı Seyit Mehmet vefat edince yerine oğlu Seyit Ömer tayin edilmiştir⁹²⁸. 1171 (1757/1758) yılında imam Seyit Ömer vefat etmiş, yerine oğlu olmadığı için, kardeşi Seyit Numan atanmıştır⁹²⁹. Bu görevlendirmelerden başka da buraya imam atamalarının yapıldığı anlaşılmaktadır⁹³⁰.

Nakip Mescidi vakfının 1177 (1763/1764) yılında mütevellîleri Seyit Ahmet ve Seyit İbrahim adlı kardeşlerdir⁹³¹. Evahir-i Muharrem 1193 (08/17 Şubat 1779) tarihi itibarıyla mescidin vakfına ait 129 kuruş nakit para ve Eskiçiler Çarşısı'nda yıllık kirası dokuz kuruş olan bir dükkân vardı⁹³².

⁹²⁰ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b.

⁹²¹ VGMA, LHD, No: 1149, vr. 1.

⁹²² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a.

⁹²³ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a; No: 1147, vr. 97b; No: 1148, vr. 5b; No: 1150, vr. 2b.

⁹²⁴ KONYALI, *aynı eser*, s. 289.

⁹²⁵ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150.

⁹²⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b; No: 1131, vr. 54b.

⁹²⁷ KKS, No: 305, s. 258/2.

⁹²⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

⁹²⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109b.

⁹³⁰ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b; No: 1126, vr. 122b; No: 1131, vr. 56a; No: 1140, vr. 320a.

⁹³¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10b.

⁹³² KKS, No: 305, s. 258/2.

3.2.61. Ramazan Çavuş Mescidi

Karaman Çarşısı'nda Bedesten yakınındaki Ramazan Çavuş Mescidi, Ramazan Çavuş adındaki bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır⁹³³. 1160 (1748/1748) yılında İbrahim adlı imam görev yapmaktadır⁹³⁴. 1203 (1788/1789) yılında ise imam Yusuf oğlu İbrahim vefat etmiş, yerine Hacı Ali tayin edilmiştir⁹³⁵. İncelenen dönemde daha başka imam görevlendirmeleri de belirlenmiştir⁹³⁶.

3.2.62. Say Mahallesi Mescidi

Say Mahallesi Mescidi'nde 1178 (1764/1765) yılında imam olan Musa vefat etmiş, yerine oğulları Seyit Mehmet, Seyit Ali, Seyit Mustafa ve Seyit Ahmet adlı kardeşler tayin edilmiştir⁹³⁷. Bunun dışında da imam atanmasına dair incelenen döneme ait belgeler tespit edilmiştir⁹³⁸. Bir belgede Yukarı Mescit olarak geçmiştir⁹³⁹.

3.2.63. Seki Çeşme Mahallesi Mescidi

Seki Çeşme Mescidi olarak da bilinen Seki Çeşme Mahallesi Mescidi'nin 1145 (1732/1733) yılında imamı Ömer Halife'dir⁹⁴⁰. Yine dönem içinde vefat eden imam Feyzullah'ın yerine Ahmet Halife atanmıştır⁹⁴¹.

3.2.64. Seydi Bey Mescidi

Küçük Dede Mahallesi'ndeki Seydi Bey Mescidi⁹⁴², Bey Mescidi olarak da geçerdi⁹⁴³. Ele alınan dönem içinde günlük yarım akçe ile imam olan Seyit Hafız Ömer vefat etmiş, yerine atanacak oğlu olmadığı için hariçten Hafız Mehmet atanmıştır⁹⁴⁴. 1187 (1773/1774) yılında da günlük yarım akçe ile imam olan Seyit Şeyh Ali vefat etmiş, yerine Hafız Seyit Ömer tayin edilmiştir⁹⁴⁵. Bunların dışında dönem içinde başka imam atamaları da yapılmıştır⁹⁴⁶.

⁹³³ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a.

⁹³⁴ VGMA, LHD, No: 1103, 105a.

⁹³⁵ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a.

⁹³⁶ VGMA, LHD, No: 562, vr. 11; No: 569, vr. 5; No: 1148, vr. 2b; No: 1148, vr. 4a.

⁹³⁷ VGMA, LHD, No: No: 1126, vr. 123a.

⁹³⁸ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a; No: 1147, vr. 98b; No: 1148, vr. 2a.

⁹³⁹ KKS, No: 297, s. 114/2.

⁹⁴⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107b.

⁹⁴¹ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a.

⁹⁴² VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9a.

⁹⁴³ KKS, No: 289, s. 18/2.

⁹⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 97b.

⁹⁴⁵ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b.

⁹⁴⁶ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a; KKS, No: 289, s. 18/2; No: 290, s. 156/2; No: 305, s. 189/2.

3.2.65. Sinanüttin Bin Yusuf Bin Sucu Hacı İsmail Mescidi

Bir belgede Kemaraltı mevkiinde olduğu belirtilen⁹⁴⁷ Seki Çeşme Mahallesi'ndeki Sinanüttin Bin Yusuf Bin Sucu Hacı İsmail Mescidi'ni, Hacı İsmail Oğlu Yusuf oğlu Sinanüttin yaptırmıştır⁹⁴⁸. Mescitte, babası Hacı Ahmet'in yerine günlük bir akçe ücret ile imamlığa atanan Musa görevine devam ederken 1136 (1723/1724) yılında hariçten Mehmet bu mescitte imam olabilmek için bir yolunu bulup adına berat çıkartmışsa da mescidin imamı bulunduğu anlaşılınca bu beratı iptal edilmiştir⁹⁴⁹. Bunlardan başka da dönem içinde imam atamaları yapılmıştır⁹⁵⁰.

3.2.66. Sofular Mescidi

Sofular Mescidi de Şeyhler Mahallesi'nde olup yaptıranı belli değildir. *Lârende Hurufat Defterleri*'ndeki berat kayıtlarından mescidin varlığı anlaşılmaktadır. Buna göre 1184 (1770/1771) yılında imam Recep vefat etmiş, yerine atanacak oğlu olmadığından hariçten Abdurrahman atanmıştır⁹⁵¹. 1188 (1774/1775) yılında ise imam Abdurrahman görevini bırakmış yerine oğlu Hafız İshak tayin olmuştur⁹⁵². Bunların dışında çalışma dönemi içinde iki imamın daha ataması yapılmıştır⁹⁵³.

3.2.67. Şah Ruh Mahallesi Mescidi

Şah Ruh Mahallesi'nde bulunan ve KONYALI'nın yakın dönemde yıkıldığını söylediği Şah Ruh Mescidi⁹⁵⁴ hakkında sadece bir belge tespit edilebilmiştir. Buna göre Şah Ruh Mahallesi Mescidi'nde boş olan imamlığa 1140 (1727/1728) yılında günlük bir akçe ücretle Mehmet Halife atanmıştır⁹⁵⁵.

3.2.68. Şeyhler Mahallesi Mescidi

Belgelerde “*Şeyhler Mahallesi'ndeki mescid*” olarak yazılan Şeyhler Mescidi, aynı mahallede bulunan Sofular Mescidi'nden farklı bir mabettir. 1138 (1725/1726)

⁹⁴⁷ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b.

⁹⁴⁸ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a.

⁹⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150.

⁹⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b; No: 1139, vr. 155a; No: 1148, vr. 4b; KKS, No: 281, s. 71/3; No: 297, s. 246/2.

⁹⁵¹ VGMA, LHD, No: 1149, vr. 1a.

⁹⁵² VGMA, LHD, No: 1150, vr. 2b.

⁹⁵³ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9b; No: 1155, vr. 9b.

⁹⁵⁴ *Aynı eser*, s. 499.

⁹⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

yılında mescidin imamı olan Abdullah vefat edince yerine günlük iki akçe ücret ile oğlu Mustafa tayin edilmiştir. 1173 (1759/1760) yılında ise yarım akçe ile imam olan Seyit Mustafa vefat etmiş, yerine atanacak oğlu olmadığı için hariçten Mehmet Halife tayin olmuştur⁹⁵⁶. 1191 (1777/1778) yılında ise vefat eden Mehmet'in yerine Süleyman⁹⁵⁷, 1197 (1782/1783) yılında vefat eden Süleyman'ın yerine de Seyit Ali imam olarak tayin edilmiştir⁹⁵⁸.

3.2.69. Taş Mescit

Taş Mescit, Fenarî Mahallesi'nde idi⁹⁵⁹. Kadı Oğlu lâkaplı bir kişi tarafından yaptırılmıştır⁹⁶⁰. 1168 (1754/1755) yılında günlük yarım akçe ücretle mescitte imamlık yapan Şaban görevden alınmış yerine Musa atanmıştır⁹⁶¹. İncelenen döneme ait bunlardan başka da imam⁹⁶² ve müteveli⁹⁶³ atanmasına dair belgeler tespit edilmiştir.

3.2.70. Türkoğlu Mescidi

Türkoğlu Mescidi, Hacı Celal Mahallesi'nde idi⁹⁶⁴. 1192 (1778/1779) yılında imam olan Mehmet görevini oğulları Seyit Ali ve Seyit İdris'e bırakmıştır⁹⁶⁵. 1153 (1740/1741) yılında da yarım akçe ile müteveli olan Ahmet vefat etmiş, yerine görevlendirilecek oğlu olmadığı için hariçten Seyit Hacı Mehmet tayin edilmiştir⁹⁶⁶. Bunlardan başka da mescide imam⁹⁶⁷ ve müteveli⁹⁶⁸ atamaları yapılmıştır.

3.2.71. Veli Bey Mescidi

Veli Bey Mescidi, Hisar/Kale Mahallesi'nde idi. Veli Bey adlı kişi tarafından yaptırılmıştır⁹⁶⁹. 1173 (1759/1760) yılında mescidin imamı ve vakfının mütevellisi

⁹⁵⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111b.

⁹⁵⁷ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98a.

⁹⁵⁸ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 103.

⁹⁵⁹ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123a.

⁹⁶⁰ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51a.

⁹⁶¹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 7a.

⁹⁶² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b; No: 1131, vr. 51b; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 104; No: 1155 vr. 9a.

⁹⁶³ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a.

⁹⁶⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b.

⁹⁶⁵ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99a.

⁹⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6b.

⁹⁶⁷ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a; No: 1149, vr. 1a.

⁹⁶⁸ VGMA, LHD, No: 561, vr. 3b; No: 1126, vr. 121b.

⁹⁶⁹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a.

Musa Halife olup⁹⁷⁰, 1187 (1773/1774) yılında görevlerini oğlu Mehmet'e devretmiştir⁹⁷¹. Ele alınan dönem içinde bunların dışında da yapılmış atamalara rastlanmıştır⁹⁷².

3.2.72. Yeni Kapı Mescidi

Adından da anlaşılacağı üzere Kale'nin Yeni Kapısı yakınında bulunan Yeni Kapı mescidi, XVIII. yüzyılın ortalarında faal durumda idi. 1169 (1755/1756) yılında Hisar Mahallesi'nden Fatıma Oğulları Hacı Mustafa ve Hacı Ömer tarafından kapatılıp samanlığa dönüştürülmüş, konu Karaman Valisi Melek Ahmet Paşa'ya şikâyet edilmiştir⁹⁷³. Bundan sonra herhangi bir belgeye rastlanmadığına göre, bu tarihten itibaren mabet özelliğini kaybetmiştir.

Yukarıda zikredilen bu mescitlerin dışında haklarında birer belge olan sekiz mescit daha vardı. Bunlar bir diğer mescidin farklı isimle kaydı olabileceği gibi ayrı da olabilirler. Bunlardan *Hacı derviş Mescidi* Çeltek Mahallesi'ndeydi. 1147 (1734/1735) yılında imam atanmıştır⁹⁷⁴. Şeyhler Mahallesi'ndeki *Hacı Mehmet Mescidi*, Hacı Mehmet isminde bir kişi tarafından yaptırılmıştı. Hatip mahallesi'ndeki *Hüseyin Çelebi* tarafından yaptırılan ve kendi adı ile anılan mescide ilk imam ataması 1180 (1766) yılında yapılmıştır⁹⁷⁵. *İbrikli Mahallesi Mescidi*'nin imamı Halil vefat etmiş yerine Seyit Hamza atanmıştır⁹⁷⁶. Bu mescidin bünyesinde bir de mektep vardır⁹⁷⁷. *Nalıncı Mescidi*, Say Mahallesi'ndeydi. Mahallenin avarız, Ali Bey Mescidi ve Nalıncı Mescidi'nin nazırlığını bir kişi yürütüyordu⁹⁷⁸. *Sadık Oğlu Mescidi*, Hacı Celal Mahallesi'ndeydi. ⁹⁷⁹. Fahri olarak imamlık yapan Veli vefat ettiği zaman yerine evasıt-ı Şaban 1168 (23 Mayıs/02 Haziran 1755) tarihinde Seyit Mehmet Halife tayin edilmişti⁹⁸⁰. Zaviye Mahallesi'nde bulunan *Seyit Hüseyin Zaviyesi Mescidi*'ne yapılan bir imam atamasının belgesi vardır⁹⁸¹. Bu mescit Hüseyin Halife Mescidi olarak da

⁹⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a.

⁹⁷¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1b.

⁹⁷² VGMA, LHD, No: 569, vr. 7; No: 1126, vr. 122b; No: 1146, vr. 6a; No: 1147, vr. 98b; KKS, No: 305, s. 285/2.

⁹⁷³ KKS, No: 286, s. 108/2.

⁹⁷⁴ KKS, No: 282, s. 48/2.

⁹⁷⁵ KKS, No: 289, s. 113/4.

⁹⁷⁶ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99a.

⁹⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123a.

⁹⁷⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55a.

⁹⁷⁹ KKS, No: 286, s. 97/3.

⁹⁸⁰ KKS, No: 286, s. 97/3.

⁹⁸¹ KKS, No: 297, s. 196/3.

geçmiştir. Bu isimle mescide 1133 (1720/1721) yılında imam olan Mahmut'un yerine günlük bir akçe ile Hacı Ali tayin edilmiştir⁹⁸². *Şamcı oğlu Mescidi* ise Hatip Mahallesi'ndeydi. Bu mescidin varlığı, mahallede oturanların, 1195 (1780/1781) yılında imamının görevden alınmasını talep etmeleri üzerine yeni imama verilen berattan tespit edilmiştir⁹⁸³.

3.3. Tekke ve Zaviyeler

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından başlamak üzere XVI. yüzyıla kadar, Batı Anadolu ve daha sonra Rumeli'de mektep, medrese gibi eğitim kurumlarının yanında ülkede kendi kültürünü kökleştirmek için çok sayıda tekke ve zaviye yaptırmış, bu yapılanmayı kolaylaştırıcı önlemler almıştır⁹⁸⁴. Asıl fonksiyonlarını tamamladıkları XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tekke ve zaviyelerin önemi gittikçe azalmıştır⁹⁸⁵.

Tekkelerin büyüklerine *âsitâne*, *dergâh* veya *hankah*, küçüklerine ise *zaviye* denirdi. Her tekkede eğitim, burada faaliyet gösteren tarikatın tasavvuf sistemine göre yapılırdı. Özellikle medreselerin olmadığı yerlerde halkın eğitimi konusunda boşluğu tekke ve zaviyeler doldururdu⁹⁸⁶. Zaviyeler birkaç hücreden meydana gelir ve sürekli kalınmazdı⁹⁸⁷. Ancak dergâh denen büyük tekkeler⁹⁸⁸ birer yatılı kurumdu. Tarikatlarca yönlendirildikleri için tekke ve zaviyeler, resmî ulemanınkinden farklı bir kültür geliştirmişlerdir. Bu anlamda, halkın dinî ve kültürel hayatı üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Ancak başta, zengin kişilerce kurulan vakıfların işlettiği tekke ve zaviyelerde olmak üzere, şeyhliklerinin zamanla babadan oğula hatta bazen kızlara geçer hale gelmesi⁹⁸⁹ bu kurumların yozlaşmasına neden olmuştur.

⁹⁸² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

⁹⁸³ KKS, No: 287, s. 177/1.

⁹⁸⁴ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış", *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler-I*, Konya 2004, s. 135.

⁹⁸⁵ Akif ERDOĞDU, "Karaman Vilâyeti Zâviyeleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, (İzmir 1994), s. 98-99.

⁹⁸⁶ Ekmeleddin İHSANOĞLU, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İHSANOĞLU), II, İstanbul 1998, s. 254.

⁹⁸⁷ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa edilen Tekke ve Zâviyeler", (Kısaltma: Zâviyeler), *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler-I*, Konya 2004, s. 147.

⁹⁸⁸ M. Baha TANMAN, "Asitâne", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 486.

⁹⁸⁹ Bahaeddin YEDİYILDIZ, "İslâm'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XIV, İstanbul 1989, s. 47-48.

Tekke ve zaviyeler, aynı zamanda Osmanlı'da edebiyat, tarih ve musiki ocakları olmuştur⁹⁹⁰. Çünkü Mevlevilikte olduğu gibi bazı tekke ve zaviyelerde ayinler, müzik eşliğinde yapılmıştır.

Bir dergâh, tarikat kurucusu şeyhin ölümünden sonra onun türbesinin etrafında inşa edilirdi⁹⁹¹. “*Yatır*” denen bu kişilerin türbelerinden başka, tekkede bir mezarlık, namazların kılındığı mescit, mutfak, su kuyusu ve hayvanlar için ahırlar bulunurdu⁹⁹². Bu yapıların çoğunluğu bir eve yapılan eklerle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ayakta kalan tekke sayısı çok azdır. Ama XVII. yüzyıldan sonra özel tarzda inşa edilenleri de olmuştur. En önemlileri Konya'daki Mevlevi Dergâhı ile Hacıbektaş'taki Bektaşî Dergâhı'dır⁹⁹³.

Osmanlı Devleti'nde tarikat tekkeleri dışında meslek mensupları ile sporla uğraşanların da ayrı zaviyeleri vardı⁹⁹⁴. Buralar da tarikat mensupları gibi belirli disiplin kuralları çerçevesinde işlerdi.

Tekke ve zaviyelerde seccadenişin⁹⁹⁵, postnişin⁹⁹⁶, Tekkenişin⁹⁹⁷ ya da zaviye-dar⁹⁹⁸ denen, tekke ve zaviyeyi idare eden, ders veren şeyhler olurdu.

Karaman'da 1530 yılında 10 adet tekke ve zaviye varken⁹⁹⁹ zamanla bunların sayısı artmıştır. XVIII. yüzyılda varlığı tespit edilen tekke ve zaviye sayısı 18 olup bunlar aşağıda verilmiştir.

3.3.1. Alâeddin Zaviyesi

Siyahser Mahallesi'ndeki Alâeddin Zaviyesi, Alâeddin Camii'nin yanındaydı¹⁰⁰⁰. 29 Safer 1158 (02 Nisan 1745) tarihli bir belgede türbenin Şeyh Alâeddin tarafından yaptırıldığı yazılmıştır¹⁰⁰¹. EYİCE'ye göre Alâeddin Bey, Karamanoğulları soyundandır. Yapı XIV. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir. Türbeye bitişik olan cami

⁹⁹⁰ Ziya KAZICI, “Eğitim”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XIV, İstanbul, 1989, s. 108.

⁹⁹¹ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 182–183.

⁹⁹² Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya'da Söylemez Zaviyesi ve Vakfiyeleri”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 306–312.

⁹⁹³ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 144.

⁹⁹⁴ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Zaviyeler*, s. 148.

⁹⁹⁵ KKS, No: 289, s. 17/2.

⁹⁹⁶ KKS, No: 285, s. 203/4.

⁹⁹⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 50b.

⁹⁹⁸ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10a.

⁹⁹⁹ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 84.

¹⁰⁰⁰ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 101b.

¹⁰⁰¹ KKS, No: 285, s. 212/2.

bilinmeyen bir tarihte yıkılarak ortadan kalkmış, son derece bakımsız kalan türbe, zamanla büyük ölçüde tahribe uğramıştır¹⁰⁰². Kanuni'nin ilk dönemlerinde ERDOĞDU'nun, olduğunu tespit ettiği Karaman zaviyeleri arasında Şeyh Alâeddin Zaviyesi adıyla geçer¹⁰⁰³. 1224 (1809/1810) yılında yazılan bir belgede zaviye için “*Lârende'deki Kutbü'l-arifin Şeyh Alâeddin-i Rumî Siyahser Sultan Kuddese Sirrahü'l-'aziz'in hankahı*” denilmiş ve yanındaki cami ile beraber 300 yıldır onarım görmedikleri için Şeyh Alâeddin'in sülalesinden olan Postnişin Şeyh Abdülaziz tarafından 7500 kuruşa ihtiyaç olduğu İstanbul'a bildirilmiştir¹⁰⁰⁴. Bir vakfiyeden ise Merhum Alâeddin-i Rumi Tekkesi olarak geçen zaviye ile Valide Sultan Tekkesi'nde mevlit kandilleri'nde mevlit okuyanların yemesi içmesi için 375 kuruşun vakfedildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁰⁵. 1148 (1735/1736) tarihli bir belgeye ise Siyahser Tekkesi olarak geçmiştir¹⁰⁰⁶. Öyleyse bu zaviyenin Karamanoğulları ile ilgisi olmayıp Osmanlı döneminde inşa edilmiştir.

Alâeddin Zaviyesi'ne 29 Şevval 1180 (03 Mart 1767) tarihli bir mütevellî ve şeyh görevlendirmesinden, tekkenin Halveti tarikatına ait olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁰⁷. Değişik tarihlerde zaviyeye çok sayıda mütevellî¹⁰⁰⁸ ve zaviyedar¹⁰⁰⁹ atamaları yapılmıştır. İstanbul'da yaşayan Has Ahırî Kâtibi Seyit Ebubekir oğlu Seyit Mehmet Efendi tarafından hem bu tekkenin hem de Valide Sultan Tekkesi'nin giderleri için bir vakıf oluşturulmuş ve 15 Rebiyülevvel 1211 (18 Eylül 1796) tarihinde Seyit Şeyh İsmail Efendi oğlu Seyit Şeyh Mehmet Efendi mütevellî tayin edilmiştir¹⁰¹⁰.

3.3.2. Çayır Çimen Zaviyesi

Çayır Çimen Zaviyesi'nin yeri tespit edilememiştir. Ele alınan dönemde zaviyenin vakfının mezraadarı olan Şeyh Hızır vefat ettiği için yerine Şeyh Ahmet atanmıştır¹⁰¹¹. Çayır çimenin kırsal kesimi hatırlatmasına bakılırsa, Karaman dışında kurulan bir zaviye olabilir.

¹⁰⁰² Semavi EYİCE, “Alâeddin Bey Türbesi”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 324.

¹⁰⁰³ Aynı makale, s. 98, 101.

¹⁰⁰⁴ KKS, NO: 285, s. 203/4.

¹⁰⁰⁵ KKS, No: 297, s. 260/1.

¹⁰⁰⁶ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b.

¹⁰⁰⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 22369.

¹⁰⁰⁸ VGMA, LHD, No: 569, vr. 7; No: 1103, vr. 105b; No: 1126, vr. 122a; No: 1131, vr. 56b; No: 1145, vr. 2a; No: 1147, vr. 97b; No: 1148, vr. 4b; No: 1150, vr. 2b; KKS, No: 290, s. 141/4; No: 290, s. 142/3.

¹⁰⁰⁹ VGMA, LHD, No: 561, vr. 14; No: 1103, vr. 110b.

¹⁰¹⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 16688.

¹⁰¹¹ KKS, No: 285, s. 245/1; No: 285, s. 335/2.

3.3.3. Divan-Zade Zaviyesi

Divan-Zade Zaviyesi, Emekseven Mahallesi'ndeydi. Divan Oğlu Zaviyesi de denirdi. Ele alınan dönemde günlük bir akçe ile mtevellili olan Mehmet vefat etmiş yerine Seyit Mehmet tayin edilmiř¹⁰¹², Mehmet vefat ettiğinde ise oğlu olmadığından Seyit Ahmet Hafız atanmıřtır¹⁰¹³. 1204 (1789/1790) yılında da Seyit Ahmet Hafız vefat etmiş, oğlu Seyit Mehmet Halife mtevellili olmuřtur¹⁰¹⁴. Bir yıl sonra Seyit Mehmet Halife kendi rızası ile görevini Hacı Mehmet oğlu Feyzullah'a devretmiřtir¹⁰¹⁵.

3.3.4. Eminüttin Zaviyesi

Karamanoğulları'nın başvezirlerinden birisi olan Erdoğdu Bey¹⁰¹⁶ tarafından yaptırılan Eminüttin Zaviyesi, Küçük Dede Mahallesi'ndeydi. Eminüttin-Zade Ahmet Bey'in türbesi de bu mahalledeydi¹⁰¹⁷. Bahçe adlı köy, bu zaviyenin vakıflarındandı. Duşan Oğlu Hacı Ahmet ve kardeşi Molla Abdurrahman "*Babamız mutasarrıf oldu*" diyerek bu vakfı üzerlerine çıkarttıkları için kullanımı 1172 (1758/1759) yılında dava konusu olmuřtur¹⁰¹⁸. İncelenen dönem içinde mtevellili atanmasına dair bir belgesi vardır¹⁰¹⁹.

3.3.5. Emir şah Zaviyesi

eltk Mahallesi'ndeki¹⁰²⁰ Emir şah Zaviyesi, Tekke olarak da gemektedir¹⁰²¹. ERDOĞDU'nun, Kanuni'nin ilk dönemlerinde var olduğunu tespit ettiği Karaman zaviyeleri arasında¹⁰²² ve XVI. yüzyıl Karaman vakıf kayıtlarında adı gemektedir¹⁰²³. Günümüze ulařmamıřtır¹⁰²⁴.

¹⁰¹² VGMA, LHD, No: 1147, vr. 104.

¹⁰¹³ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 9a.

¹⁰¹⁴ VGMA, LHD, No: 558 vr. 83b.

¹⁰¹⁵ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a.

¹⁰¹⁶ KONYALI, *aynı eser*, s. 499.

¹⁰¹⁷ KONYALI, *aynı eser*, s. 498, 499.

¹⁰¹⁸ KKS, No: 287, s. 64/2.

¹⁰¹⁹ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b; No: 1147, vr. 101a.

¹⁰²⁰ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a.

¹⁰²¹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b.

¹⁰²² ERDOĞDU, *aynı makale*, s. 98, 101.

¹⁰²³ *Aynı makale*, s. 37.

¹⁰²⁴ KONYALI, *aynı eser*, 541.

Emir Şah Zaviyesi'nin mütevellisi 1110 (1698/1699) yılında Hidayetullah¹⁰²⁵, 1155 (1742/1743) ve 1161 (1748) yılında ise Hasan Halife oğlu Ahmet Halife'dir¹⁰²⁶. 1140 (1727/1728) yılında zaviyenin zaviyedarı olmadığı için Şeyh Mehmet tayin edilmiştir¹⁰²⁷. Bunların dışında da incelenen dönemde müteveli atamaları yapılmıştır¹⁰²⁸.

Emir şah Zaviyesi'nin XVIII. yüzyılda Ermenek kazasına bağlı Resuller Köyü sınırlarında bir vakıf arazisi vardı¹⁰²⁹.

3.3.6. Hacı İsa Zaviyesi

Hacı İsa Zaviyesi, ERDOĞDU'nun, Kanuni'nin ilk dönemlerinde var olduğunu tespit ettiği Karaman zaviyeleri arasında Ahi İsa Zaviyesi adıyla geçmektedir¹⁰³⁰. 1140 (1727/1728) yılında aynı zamanda Emir Şah Zaviyesi'nin de mütevellisi olan mezraadar İneyetullah vefat ettiği için yerine oğlu Seyit Ahmet tayin edilmiştir¹⁰³¹.

3.3.7. Ketenci Baba Zaviyesi

Ketenci Baba Zaviyesi'nin yeri tespit edilememiştir. GÜLCAN, Ketenci Baba'nın meşhur Nakşibendî tarikatının piri Kettani'nin halifelerinden olabileceğini ileri sürmektedir¹⁰³². ERDOĞDU'nun, tespit ettiği Kanuni'nin ilk dönemleri Karaman zaviyeleri arasında¹⁰³³ ve XVI. yüzyıl Karaman vakıf kayıtlarında geçmektedir¹⁰³⁴. 1154 (1741/1742) yılında günlük bir akçe ile zaviyedar olan Şeyh Abdurrahman vefat edince yerine kardeşi Şeyh Emrullah'ın atandığı, bir *Hurufat* kaydından anlaşılmaktadır¹⁰³⁵. Müteveli atanmasına dair de bir belgesi vardır¹⁰³⁶. KONYALI, Sekiçeşme Mahallesi'nde bugün Kethane adıyla anılan caminin bu zaviyeye ait olduğunu yazmaktadır¹⁰³⁷.

¹⁰²⁵ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

¹⁰²⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b; No: 1148, vr. 5a.

¹⁰²⁷ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a.

¹⁰²⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1131, vr. 56a; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 102b; No: 1155, vr. 10a

¹⁰²⁹ VGMA, LHD, No: 1150, 11a.

¹⁰³⁰ Aynı makale, s. 98, 101.

¹⁰³¹ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

¹⁰³² Karaman Biiyükleri, s. 223.

¹⁰³³ Aynı makale, s. 98, 101.

¹⁰³⁴ GÖKBİLGİN, aynı makale, s. 38.

¹⁰³⁵ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 7a.

¹⁰³⁶ KKS, No: 285, s. 343/1; No: 289, s. 17/2.

¹⁰³⁷ Aynı eser, s. 323.

3.3.8. Küçük Dede Zaviyesi

Belgelere göre bu kişi “*eazz-ı kiramdan Kûçek Dede tâbe serâhu Hazretleri...*”¹⁰³⁸ dir. Küçük Dede Zaviyesi, GÜLCAN’a göre mezarı Koçak Dede Sokağı’nda bulunan tekkedeki Halvetiye Tarikatı dervişlerinden biri adına kurulmuştur¹⁰³⁹. Ele alınan dönem içinde mütevellisi Mustafa’nın beratı yenilenmiştir¹⁰⁴⁰. 1117 (1705/1706) yılında ise türbesine Şeyh Hacı Ali türbedar olarak görevlendirilmiştir¹⁰⁴¹.

3.3.9. Mansur Dede Zaviyesi

Mansur Dede Zaviyesi, Seki Çeşme Mahallesi’ndeydi. Adına bir de mahallesi olan Mansur Dede KONYALI’ya göre Horasan’dan gelmiş, bu zaviyeyi 1354 tarihinde inşa ettirmiştir¹⁰⁴². Fatih dönemi vakıf kayıtlarında¹⁰⁴³ ve Kanuni’nin ilk dönemlerinde mevcut olduğu tespit edilen Karaman zaviyeleri arasında mevcuttur¹⁰⁴⁴. XVI. yüzyıl Karaman vakıf kayıtlarında Mansur Dede Zaviyesi olarak geçmektedir¹⁰⁴⁵. Zaviyenin ele alınan dönem içinde yapılmış müteveli ve zaviyedar görevlendirmeleri vardır¹⁰⁴⁶.

3.3.10. Mevlevihane

Mevleviler, Osmanlı padişah ve devlet adamları tarafından ciddi şekilde desteklenmiş, sağlanan maddi imkânlarla Mevlevihane adı verilen tekkeler açmışlardır¹⁰⁴⁷. Tarikatlar içinde merkezîyetçilik geleneği en kuvvetli olan Mevlevilik’ti. Osmanlı Devleti’nin her yanına dağılmış olan Celaliye Vakıfları’na ait gayrimenkullerin gelirleri, Mevlânâ neslinden gelen ve bu vakfın mütevellisi olan bir çelebinin postnişin olduğu Konya Mevlevihanesi’nde toplanır ve buradan tekkelere ihtiyaçlarına göre dağıtılırdı¹⁰⁴⁸. Mevlevihanelerin başına, Konya’daki çelebinin verdiği meşihatname veya icazetname ile şeyhler atanır ve göreve başlarlardı¹⁰⁴⁹.

¹⁰³⁸ KKS, No:297, s. 264/3.

¹⁰³⁹ Karaman, s. 27.

¹⁰⁴⁰ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b.

¹⁰⁴¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85a.

¹⁰⁴² Aynı eser, s. 331, 543.

¹⁰⁴³ UZLUK, aynı eser, s. 27.

¹⁰⁴⁴ ERDOĞDU, aynı makale, s. 98, 101.

¹⁰⁴⁵ GÖKBİLGİN, aynı makale, s. 37.

¹⁰⁴⁶ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b; KKS, No: 285, s. 304/2.

¹⁰⁴⁷ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Seyyid Abdülkadir Efendi Vakfı”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 287.

¹⁰⁴⁸ TANMAN, *Âsitâne*, s. 486.

¹⁰⁴⁹ Barihüda TANRIKORUR, “Mevleviyye”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 471.

Karaman'da Valide Sultan Tekkesi¹⁰⁵⁰, Kalemîye Zaviyesi¹⁰⁵¹, Aktekte, Mader-i Mevlânâ Türbesi olarak da geçen Mevlevî Tekkesi¹⁰⁵², Mevlevîliğin Karaman'daki merkezîydi. Karaman Mevlevîhanesi, Ali Şahne Mahallesi'nde¹⁰⁵³, Mevlânâ Celalettin-i Rumi'nin 1224 yılında vefat eden annesiyle ağabeyinin gömülü olduğu yerde, XIV. yüzyılda tesis edilmiştir¹⁰⁵⁴.

Mevlânâ Celalettin-i Rumi'nin annesiyle bazı aile yakınlarının gömülü olması, Mevlevî zaviyeleri arasında Karaman Mevlevîhanesi'nin önemli bir yere sahip olmasını sağlamış, Mevlevîlerce ziyaret edilmesi gereken bir makam olarak görülmüştür. Karaman'ın bugün Ali Şahane Mahallesi'nde, Gazipaşa ile Mehmet Bey caddeleri arasında yer alan Mevlevîhane, Eflakî'den intikal eden bilgiye göre, Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin müridi Kalemîoğlu Ahi Mehmet Bey tarafından, şeyhinin emri üzerine 710–720 (1310–1320) yılları arasında kurulmuştur. Mevlevîhane, Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde çeşitli onarım ve ilavelerle büyütülmüştür¹⁰⁵⁵. 29 Rebiyülahir 1181 (24 Eylül 1767) tarihinde¹⁰⁵⁶ ve 17 Zilkade 1181 (05 Nisan 1768) tarihinde¹⁰⁵⁷ türbenin tamir ettirilmesi için İstanbul'dan fermanlar gönderilmiştir. 16 Rebiyülahir 1181 (01 Eylül 1767) tarihli bir belgeden türbenin tamiri için gerekli olan 2 000 kuruşun Esbkeşan Mukataası mutasarrıfları tarafından karşılanması gerekirken karşılanmadığı anlaşılmaktadır¹⁰⁵⁸. Yine 06 Safer 1214 (10 Temmuz 1799) tarihinde Mevlevîhane'nin tamiri, türbenin üstüne kurşun kaplanması için gerekli olan 2500 kuruş İstanbul'dan gönderilmiş, ancak 1362 kuruşu sabık Esbkeşan Voyvodası Süleyman tarafından yerine ulaştırılmadığından, anılan paranın Süleyman Bey'den alınması için Karaman Valisi'ne ferman yazılmıştır¹⁰⁵⁹. Mevlevîhane için Osmanlı döneminde vakıflar tahsis edilmiştir. Valide Sultan Tekkesi'nde mevlit kandillerinde mevlit okuyanlara harcanması için Seyit Ebubekir Ağa oğlu Seyit Mehmet Efendi adlı hayırsever tarafından 375 kuruş vakfedilmiştir¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁰ KKS, NO: 297, s. 189/3.

¹⁰⁵¹ Şikârî, *Karamannâme*, s. 146.

¹⁰⁵² KONYALI, *aynı eser*, s. 229.

¹⁰⁵³ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 97b.

¹⁰⁵⁴ GÜLCAN, *Karaman Büyükleri*, s. 21.

¹⁰⁵⁵ Barihüda TANRIKORUR, "Karaman Mevlevîhânesi", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 447.

¹⁰⁵⁶ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 31794.

¹⁰⁵⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 31910.

¹⁰⁵⁸ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 331.

¹⁰⁵⁹ KKS, No: 297, s. 189/3.

¹⁰⁶⁰ KKS, No: 297, s. 260/1.

Yine İstanbul'da yaşayan Has Ahırî Kâtibi Seyit Ebubekir oğlu Seyit Mehmet Efendi tarafından hem bu tekkenin hem de Valide Sultan Tekkesi'nin giderleri için bir vakıf oluşturulmuş ve Seyit Şeyh İsmail Efendi oğlu Seyit Şeyh Mehmet Efendi 15 Rebiyülevvel 1211 (18 Eylül 1796) tarihinde müteveli tayin edilmiştir¹⁰⁶¹. Mevlevihane'ye imam¹⁰⁶² ve müteveli¹⁰⁶³ görevlendirilmesine dair çok sayıda belge belirlenmiştir.

3.3.11. Musa Paşa Zaviyesi

Musa Paşa Zaviyesi hakkında fazla bilgiye rastlanmamıştır. 29 Safer 1118 (12 Haziran 1706) tarihinde bu zaviyenin vakfına bir müteveli atanmıştır¹⁰⁶⁴.

3.3.12. Nakşibendî Tekkesi

Nakşibendî Tekkesi hakkında iki belge tespit edilmiştir. BOA Cevdet tasnifindeki 23 Ramazan 1215 (07 Şubat 1801) tarihli belgeye göre bu tekke, İbrikli Mahallesi'nde Çavuş-Zade kerimesi Fatma Hanım'ın satın alıp vakfettiği arsa üzerine müderris Ebubekir tarafından yedi hücre olarak yaptırılmıştı¹⁰⁶⁵.

3.3.13. Rüknettî Zaviyesi

Rüknettî Zaviyesi, ERDOĞDU'nun, Kanuni'nin ilk dönemlerinde var olduğunu tespit ettiği tarikat yapılarından biridir¹⁰⁶⁶. Belgelere “*Lârende Rükne'd-Dîn Zâviyesi*”, “*Lârende'de Rükne'd-Dîn Zâviyesi*” olarak geçmiş olup yeri belli değildir. Zaviyenin 1172 (1758) yılında mütevellisi Seyit Feyzullah'tır¹⁰⁶⁷. 04 Recep 1188 (10 Eylül 1774) tarihinde ise Müderris Abdurrahman Efendi atanmıştır¹⁰⁶⁸. Bunların dışında zaviyeye yapılmış çok sayıda müteveli ataması belirlenmiştir¹⁰⁶⁹.

3.3.14. Seyit Hüseyin Zaviyesi

Seyit Hüseyin Zaviyesi, Zaviye Mahallesi'nde idi¹⁰⁷⁰. 1131 (1718/1719) yılında zaviyeye ait vakıfta günlük bir akçe ile babaları Ahmet'in ölümü nedeniyle İbrahim ve

¹⁰⁶¹ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 16688.

¹⁰⁶² VGMA, *LHD*, No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 97b; No: 1148, vr. 1b; No: 1148, vr. 5a; No: 1150, vr. 11a.

¹⁰⁶³ KKS, No: 297, vr. 142/3.

¹⁰⁶⁴ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 33150.

¹⁰⁶⁵ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 2255; *Cevdet Evkaf*, No: 16481.

¹⁰⁶⁶ Aynı makale, s. 98, 101.

¹⁰⁶⁷ VGMA, *LHD*, No: 1103, vr. 110b.

¹⁰⁶⁸ KKS, No: 290, s. 45/2.

¹⁰⁶⁹ VGMA, *LHD*, No: 558, vr. 83b; No: 1103, vr. 106b; No: 1103, vr. 110b; No: 1119, vr. 184a; No: 1148, vr. 4b; No: 1150, vr. 3b; No: 1150, vr. 10b; No: 1150, vr. 10b; KKS, No: 290, s. 45/2.

¹⁰⁷⁰ KKS, No: 297, s. 196/3.

Osman mütevellî olmuşlardır. Bunlar görevlerine devam ederlerken İbrahim vefat etmiş, Osman da Karaman'dan başka yere göçetmiş, bunun üzerine Osman'ın oğlu Seyit Mustafa mütevellîliğe atanmıştır¹⁰⁷¹.

3.3.15. Şeyh Ali Baba Zaviyesi

Karaman'da hangi mahallede bulunduğu belirlenemeyen Şeyh Ali Baba Zaviyesi ile ilgili sadece bir belgeye tesadüf edilmiştir. Bu belgeden: Gafriyat kazasına bağlı Kilisecik adlı mezranın gelirinin bu zaviyeye ait olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁷².

3.3.16. Şeyh Şahabettin Zaviyesi

Zaviye Mahallesi'nde gömülü olan Şeyh Şahabettin'e nispet edilen bir zaviye idi¹⁰⁷³. Tesis tarihi belli değildir. 1127 (1715) tarihli bir belgede “*Lârende'de Zaviye Mahallesi'nde medfûn Kutbü'l-Ârifîn Şihâbe'd-Dîn Zâviyesi*” biçiminde kaydedilmiştir. Bu belgeye göre “. . . Şihâbe'd-Dîn Zâviyesi evkâfının tevliyeti evlâda meşrûta olup evlâd-ı vâkıfdan mütevellîsi olan İvaz nâ ehil olduğundan gayri hâsıl olan gallâtı şart-ı vâkıf üzere sarf itmeyüb ekl ve bel' ve kendû mesârifine sarfiyle istihlâk ve dâimâ hıyânet üzere olduğu mürtezika-i vakf ve ahâlî-yi mahalle bâ-ecme'ihim haber virmeleriyle kâdısı Seyyid Mustafa 'arzıyla mezbûr İvaz ref'inden eslah ve erşed olan mahallenin muhtârı olan İbrahim Halîfe'ye tevliyet-i mezkûr 'arz ref'inden merkûm İbrâhîm'e 'inâyet” edilmiştir¹⁰⁷⁴. 1121 (1709/1710) yılında da Osman adlı kişi zaviyeye mütevellî ve tekkenişin olarak tayin edilmiştir¹⁰⁷⁵. 1169 (1755/1756) yılında ihtiyarlığından dolayı görevini yapamayan zaviyenin mütevellîsinin yerine Seyit Mustafa atanmıştır¹⁰⁷⁶.

3.3.17. Tıraşçı Baba Zaviyesi

Karaman'da hangi mahallede bulunduğu tespit edilemeyen bir diğer tarikat yapısı Tıraşçı Baba Zaviyesi'dir. Günümüze kadar ulaşmayan bu zaviyeye¹⁰⁷⁷ zaviyedar ve mütevellî atanmasına dair sadece bir belge vardır¹⁰⁷⁸.

¹⁰⁷¹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54a.

¹⁰⁷² KKS, No: 288, s. 27/4.

¹⁰⁷³ VGMA, LHD, No: 1119, vr. 184a.

¹⁰⁷⁴ VGMA, LHD, No: 1119, vr. 184a. (Bk. EK- II).

¹⁰⁷⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 50b

¹⁰⁷⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108a.

¹⁰⁷⁷ KONYALI, *aynı eser*, s. 546.

¹⁰⁷⁸ KKS, No: 285, s. 214/1.

3.3.18. Yunus Emre Tekkesi

Yunus Emre Tekkesi'nin, büyük halk şairi Yunus Emre adına yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Yunus Emre'nin nereli olduğu konusu tartışmalıdır. GÜLCAN, 1240 yıllarında Karaman'da doğduğunu, bir süre Eskişehir'de bulunan piri Tapduk Emre'nin yanında kaldığını, sonra Karaman'a gelerek dedesinden kalan tekkede yaşadığını ve 82 yaşında yine Karaman'da vefat ettiğini ileri sürmektedir¹⁰⁷⁹. XVIII. yüzyıl belgeleri incelendiğinde, aşağıda görüleceği gibi, Karamanlı olduğu kanaati pekişmektedir. KONYALI, Yunus Emre'nin Karamanlı olduğundan emindir. Hatta bu gerçeğin karartılması için, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Yunus Emre Zaviyesi ve Mescidi'ne ait sayfaların ilgili defterden koparılarak çalındığını belirtmiştir¹⁰⁸⁰. GÜLCAN¹⁰⁸¹ ve DURU¹⁰⁸² da bu tezi doğrulayıcı bilgiler vermişlerdir. Ancak Faruk Kadri TİMURTAŞ, Yunus Emre'nin Karamanlı olmadığını savunur¹⁰⁸³.

Karaman'da bugün olduğu gibi eskiden de var olan Kirişçi Baba Mahallesi'nde adı geçen Kirişçi Baba, belgelere göre Yunus Emre'dir. Zaten Yunus Emre Zaviyesi'nin bir adı Kirişçi Baba Zaviyesi¹⁰⁸⁴ veya Kirişçi Baba Tekkesi'dir¹⁰⁸⁵. Bazı belgelerde ise Yunus Ermem Zaviyesi olarak geçer¹⁰⁸⁶. Yine *Lârende Hurufat Defterleri*'nin birinde “*Lârende'de medfûn meşâyih-ı kibârdan Yunus Ermem kuddese sırrahû'l-azîz. . .*” şeklinde kayıt vardır¹⁰⁸⁷.

Kanuni'nin ilk dönemlerinde ERDOĞDU'nun var olduğunu tespit ettiği Karaman zaviyeleri arasında “*Kirişçi Baba İsmail oğlu Yunus Emre*” adıyla¹⁰⁸⁸ bir zaviye vardır. Yine XVI. yüzyıl Karaman vakıf kayıtlarında *Kirişçi Baba* olarak geçen¹⁰⁸⁹ zaviyeye incelenen dönem içinde; 1169 (1755/1756) yılında mütevellî¹⁰⁹⁰, 1176 (1762/1763) yılında nazır¹⁰⁹¹ ve zaviyedar¹⁰⁹² atamaları yapılmıştır. Vakfının evail-i

¹⁰⁷⁹ *Karaman Büyüklüğü*, s. 24.

¹⁰⁸⁰ *Aynı eser*, s. 374.

¹⁰⁸¹ *Karaman Büyüklüğü*, s. 25.

¹⁰⁸² Ahmet Talat DURU, *Yunus Şeyhliği*, Ankara 1993, s. 7.

¹⁰⁸³ Faruk K. TİMURTAŞ, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972, s. 15.

¹⁰⁸⁴ *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 4b.

¹⁰⁸⁵ *KKS*, No: 305, s. 173/1.

¹⁰⁸⁶ *VGMA, LHD*, No: 1150, vr. 1b.

¹⁰⁸⁷ *VGMA, LHD*, No: 1155, vr. 3a.

¹⁰⁸⁸ *Aynı makale*, s. 98, 101.

¹⁰⁸⁹ GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 37.

¹⁰⁹⁰ *BOA, Cevdet Evkaf*, No: 1753; *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 108a; No: 1103, vr. 110b.

¹⁰⁹¹ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 122a.

¹⁰⁹² *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 4b; No: 1150, vr. 1b; No: 1150, vr. 10a; *KKS*, No: 291, s. 17/2.

Recep 1172 (28 Şubat/18 Mart 1758) tarihine kadar mütevellisi günlük yarım akçe ücret ile Âlime Hatun isimli bir bayan iken, yaşlılığı nedeniyle görevini İsmail Halife'ye devretmiştir¹⁰⁹³. Zamanla yıpranan tekkenin tamiratı için 17 Şaban 1199 (25 Haziran 1785) tarihinde İstanbul'dan 1000 kuruş tahsis edilmiştir¹⁰⁹⁴.

3.4. Türbeler

Önemli olduğu düşünülen ve değer verilen kişilerin mezarlarının üstüne yaptırılan türbelerden bazıları sıradan bir yapı iken bazılarının mimari değeri büyüktür. Türbelerle tekke ve zaviyeler iç içe geçmiş durumdadır. Çünkü birçok türbe aynı zamanda zaviye konumundadır.

Türbelerde çalışan görevlilerin başında kapıları açıp kapatan, Kur'an okuyan, temizlik yapan "türbedarlar" bulunurdu¹⁰⁹⁵. Bazı türbeler imam da görevlendirilirdi¹⁰⁹⁶. Diğer kurumlarda olduğu gibi türbelerin de giderlerini karşılamak üzere vakıflar, bu vakıfları idare eden vakıf görevlileri vardı¹⁰⁹⁷.

Karaman'da XVIII. yüzyılda varlığı tespit edilebilen ve kayıtlara geçen 8 adet türbe vardır. Bu türbeler aşağıda verilecektir.

3.4.1. Cambaz Kadı Türbesi

Fenarî Mahallesi'nde bulunan Cambaz Kadı Türbesi'nden KONYALI Cambaz-Zade Türbesi diye bahseder¹⁰⁹⁸. Cambaz Kadı Türbesine 1159 (1746/1747) yılında türbedar olan Süleyman vefat ettiği için Seyit Ahmet atanmıştır¹⁰⁹⁹.

3.4.2. Cem Sultan Türbesi

Cem Sultan bilindiği üzere 1472'den itibaren bir süre Konya sancak beyliği görevini yürütmüş, 29 Cemaziyelevvel 900 (25 Şubat 1495)'de Avrupa'da vefat etmiş, Gaeta denilen yere gömülen cenazesi 1499 yılında Bursa'daki Muradiye Camii'nin bahçesine nakledilmiştir¹¹⁰⁰. Bu durumda mezarının Karaman'da olması mümkün

¹⁰⁹³ KKS, No: 287, s. 75/2.

¹⁰⁹⁴ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 20515.

¹⁰⁹⁵ VGMA, LHD, No: 561, vr. 3b.

¹⁰⁹⁶ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹⁰⁹⁷ KKS, No: 297, s. 142/3.

¹⁰⁹⁸ Aynı eser, s. 494.

¹⁰⁹⁹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 3b.

¹¹⁰⁰ ŞAKİROĞLU, aynı makale, s. 283.

değildir. Karaman'daki Cem Sultan Türbesi muhtemelen Cem Sultan'ın hatırasına açılan bir zaviyenin şeyhlerinden birinin gömüldüğü türbedir.

Cem Sultan Türbesi'nde iki akçe cüzhanlık yapan Abdurrahman vefat ettiği için yerine 1146 (1733/1734) yılında kardeşi Seyit Hacı Mehmet tayin edilmiş, Seyit Hacı Mehmet de 1161 (1748) yılında vefat edince boşalan cüzhanlığa oğlu Seyit Salih atanmıştır¹¹⁰¹.

3.4.3. Fındıklı Sultan Türbesi

Fındıklı Sultan Türbesi, Seki Çeşme Mahallesi'ndeydi. Türbedarı Hacı Hafız Mustafa öldüğünde 05 Zilhicce 1211 (01 Haziran 1797) tarihinde yerine günlük yarım akçe ile oğlu Seyit Hamit Halife atanmıştır¹¹⁰².

3.4.4. Hacım Sultan Türbesi

Hacım Sultan Türbesi, Uşak'a üç saat mesafede bulunan Hacımköy'dedir¹¹⁰³. Bektaşiliğin önde gelenlerinden kabul edilen Hacım Sultan adına muhtemelen makam olarak yaptırılan bina, daha sonra türbe olarak anılmaya başlanmıştır. Hacım Sultan Türbesi'ne ait, sadece 1161 (1747/1748) yılında günlük iki akçe ile türbedar olan Seyit Salih'e ait berat kaydına rastlanmıştır¹¹⁰⁴.

3.4.5. Kandilli Türbe

Kandilli Türbe, Seki Çeşme Mahallesi'ndeydi. 1126 (1714/1715) yılında Şeyh Hasib'in türbedarlık beratı yenilenmiştir¹¹⁰⁵.

3.4.6. Karamanoğlu Türbesi

Karamanoğlu Mehmet Türbesi diye de geçen¹¹⁰⁶ Karamanoğlu Türbesi, Hisarkapı yakınlarındaydı¹¹⁰⁷. Evail-i Rebiyülevvel 1158 (03 /12 Nisan 1745) tarihinde türbenin mütevellisi Abdullah vefat ettiğinden bir ücret ödenmemek şartıyla Seyit Mustafa Halife ve Seyit Feyzullah Halife müteveli olarak atanmışlardır¹¹⁰⁸. 1161

¹¹⁰¹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹¹⁰² KKS, No: 297, s. 267/4.

¹¹⁰³ Ahmet Yaşar OCAK, "Hacım Sultan", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 505.

¹¹⁰⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105b.

¹¹⁰⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

¹¹⁰⁶ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b; No: 1131, vr. 564b.

¹¹⁰⁷ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4b.

¹¹⁰⁸ KKS, No: 285, s. 212/3.

(1709/1710) yılında Seyit Mustafa vefat etmiş, Seyit Fazlullah görevine tek başına devam etmiştir¹¹⁰⁹. Bunların dışında da Karamanoğlu Türbesi'ne yapılmış mütevellî atamaları vardır¹¹¹⁰.

3.4.7. Raziye Sultan Türbesi

Raziye Sultan Türbesi Bahçe Arası denen mevkideydi. Türbenin varlığı evası-ı Rebiyülevvel 1180 (17/26 Ağustos 1766) tarihinde yakınında bulunan bir bahçenin satış hüccetinden anlaşılmaktadır¹¹¹¹.

3.4.8. Şeyh Ali Semerkandi Türbesi

Şeyh Ali Semerkandi Türbesi, Debbağhane'deydi. 08 Rebiyülevvel 1213 (20 Ağustos 1798) tarihinde türbe harabe haline geldiğinden, türbeyle ilgilenmesi için Tavşan-Zade Süleyman Efendi türbedar tayin edilmiştir¹¹¹². KONYALI, bu Şeyh Ali Semerkandi'nin Zeyne'deki Şeyh Ali Semerkandi'nin torunu olduğunu yazmıştır¹¹¹³. Muhtemelen makam olarak inşa edilen bina, zamanla türbeye dönüşmüştür.

3.5. Muvakkithane

Saat ve iletişim teknolojilerinin gelişmediği dönemlerde ibadetlerin zamanlarının tespiti ile ilgilenen kişilere muvakkit, tespit işleminin yapıldığı kurumlara da muvakkithane denirdi. Muvakkitler vakti önceleri güneş saati ile daha sonra da mekanik saatler ile tespit ederler, buna göre vakitleri gösteren cetvelleri düzenleyip takvim hazırlarlar; kullanılan araç ve gereçlerin bakım ve onarımını yaparlar; vakit konusunda başvuruda bulunanları bilgilendirip sorularına cevap verirlerdi. Muvakkithanelerde güneş saati, basıta ve irtifa tahtaları, usturlap, pusula, kible nûma gibi araç gereçler bulunurdu. Az olduğu dönemlerde ilk saatler muvakkithanelere alınmıştır¹¹¹⁴.

Osmanlı döneminde hemen her büyük kasabada namaz saatlerini tespit eden görevlinin çalıştığı bir muvakkithane bulunurdu¹¹¹⁵.

¹¹⁰⁹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4b.

¹¹¹⁰ VGMA, LHD, No:1131, vr. 56b; No:1131, vr. 54b.

¹¹¹¹ KKS, NO: 289, s. 68/3.

¹¹¹² KKS, No: 287, s. 150/1.

¹¹¹³ Aynı eser, s. 352.

¹¹¹⁴ Hasan ÖZÖNDER, "Konya'nın Son Muvakkiti: Yusuf Ziya TOKCAN ve Vakıt Cetvelleri", (Kısaltma: Muvakkit), *Yeni İpek Yolu, Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya Kitabı VI*, (Ed: Caner ARABACI), Konya 2003, s. 296.

¹¹¹⁵ KÜÇÜKDAĞ, *Sultan Selim*, s. 124.

Karaman'da XVIII. yüzyılda sadece Ağa Camii'nde bir muvakkithane vardı. Hafız Mustafa oğlu Osman başka görevlerinin yanında burada muvakkitlik de yapıyordu. 03 Zilhicce 1211 (30 Mayıs 1797) tarihinde Osman vefat ettiği için yerine oğlu Seyit Mehmet atanmıştır¹¹¹⁶.

3.6. Musalla

Şehirlerde genellikle şehrin dışında bayram namazlarının kılındığı musalla veya namazgâh diye adlandırılan üstü açık ve çoğunlukla etrafı kapatılmamış ibadet yerleri vardı. Buralar bir anlamda açık hava camisiydi¹¹¹⁷. Karaman'da bir musallanın bulunduğu, musallaya gündeliği bir akçe olmak üzere imam ve hatip tayin edilmesinden anlaşılmaktadır¹¹¹⁸. Bu musalla Karaman halkının bayram namazlarını kıldığı yer olmalıdır.

3.7. Kilise

XVIII. yüzyılda şehirde faaliyette olan bir kilise yoktur. Bu durum, Karaman valisi tarafından Karaman kadısına yazılan 15 Ramazan 1164 (07 Ağustos 1751) tarihli ve 27 Rebiyülevvel 1168 (11 Ocak 1755) tarihli buyruclardan¹¹¹⁹ ve 01 Cemaziyelevvel 1166 (06 Mart 1753) tarihli fermanından¹¹²⁰ anlaşılmaktadır. Bu belgelerde gayrimüslimlerin, şehirde kilise olmadığı için han odalarını ve bazı evlerin odalarını ayin için kullandıkları ifade edilmektedir. Hâlbuki XVIII. yüzyılda Karaman'da daha önceki devirlerde yapılmış olan bir kilise binası vardır. GÜLCAN'a göre bu kilise Ermenilere aittir¹¹²¹. Bu yapının, camiler bölümünde açıklandığı üzere XVIII. yüzyılda cami olarak kullanılıyor olması gerekir. Günümüzde Tapucak Mahallesi'nde Çeşmeli Kilise adıyla ayakta olan bu bina bir süre cezaevi olarak da kullanılmıştır¹¹²².

¹¹¹⁶ KKS, No: 297, s. 268/1.

¹¹¹⁷ Yavuz TIRYAKI, "Namazgâh (Mimari)", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 359.

¹¹¹⁸ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a; No: 1147, vr. 102b.

¹¹¹⁹ KKS, No: 285, s. 287/1; No: 286, s. 102/3.

¹¹²⁰ KKS, No: 286, s. 62.

¹¹²¹ *Karaman*, s. 14.

¹¹²² UYSAL, *aynı eser*, s. 116.

4. EĞİTİM KURUMLARI

4.1. Mektepler

Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim ve öğretim sıbyan mekteplerinde yapılırdı. Buralarda resmen belirlenmiş kesin bir eğitim programı henüz tespit edilememiştir. Genel amaç, çocuklara okumayı yazmayı, İslâm Dini'nin kaidelerini ve Kur'an okumayı, dört temel aritmetik işlemi öğrencilere öğretmektir. Mezun olabilmek için en az bir defa Kur'an'ı hatmetmek zorunluydu¹¹²³. Dört-yedi yaşlarındaki kız ve erkek çocukların devam ettiği bu okullara, hemen her mahallede bir tane bulunduğu için halk dilinde *mahalle mektebi* veya çoğu taştan yapıldığından *taş mektep* denirdi. Bu mektepler, hayırseverlerin kurduğu vakıfların gelirleri ile faaliyetlerini sürdürür, vakfiyelerde konulmuş şartlara göre idare edilirdi. Genellikle cami veya mescitlerin yanına yapılırlardı. Kız ve erkek çocukların karışık olarak devam ettikleri sıbyan mektepleri bulunduğu gibi yalnız kız ve yalnız erkek çocuklara ait olanları da vardı. Tanzimat'tan önce, çocukların herhangi bir meslek ve sanata başlatılmadan, bu mekteplerde Kur'an ve ilmihal bilgilerini öğrenmeleri için belli aralıklarla fermanlar çıkarılmıştır. Sıbyan mekteplerinin hocaları, genellikle medrese okumuş, çoğu zaman bir cami veya mescitte imamlık veya müezzinlik yapan kimselerdi. Kız çocuklarına mahsus mekteplerin hocaları ise yaşlı kadınlardan seçilirdi¹¹²⁴. Burada eğitimini tamamlayan öğrencilerden küçük bir bölümü medreselere devam etme imkânı bulabilirdi¹¹²⁵.

Orta Anadolu'da eski bir Türk kültür merkezi olan Karaman'da XVIII. yüzyılda 11 adet mektepte tedrisat yapılıyordu. Bu dönemde faal olduğu tespit edilen mektepler şunlardır:

4.1.1. Eminüttin-Zade Ahmet Bey/Erdoğdu Bey Mektephanesi

Karaman'da medfun Eminüttin-Zade Ahmet Bey diğer adıyla Erdoğdu Bey tarafından yaptırılmıştır. Aynı kişi tarafından yaptırılan üç adet çeşme, bir darülhuffaz ve adına bir türbe vardır. Atamalara bakılırsa darülhuffazla mektep aynı yerde bulunuyordu. Mektep ve darülhuffazda günlük bir akçe ile 1124 (1712/1713) yılında Seyit Hafız Ömer arkasından Seyit Hafız Ömer'in vefatı nedeniyle Hafız Seyit Mehmet¹¹²⁶ cüzhan olarak görev yapmıştır. 1162 (1748/1749) yılında mektephanenin

¹¹²³ Ekmeleddin İHSANOĞLU, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim", *Osmanlı Uygarlığı*, (Yay. Haz.: Halil İNALCIK, Günsel RENDA), I, İstanbul 2003, s. 345-346.

¹¹²⁴ Vedat GÜNYOL, "Mektep (Türkiye'de Mektep)", *İA*, VII, İstanbul 1955, s. 655-657.

¹¹²⁵ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 201.

¹¹²⁶ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 100b.

ve darülhuffazın mütevelliliğine Seyit Nasuh tayin edilmiş¹¹²⁷, 1176 (1762/1763) yılında da beratı yenilenmiştir¹¹²⁸.

4.1.2. Fasih Mektebi

Fasih Camii yakınında bulunan Fasih Mektebi hakkında ayrıntılı bilgi yoktur¹¹²⁹. 1124 (1712/1713) yılında bu mektebe müteveli ataması yapıldığına dair sadece bir berat tespit edilmiştir¹¹³⁰.

4.1.3. Gözlü Oğlu Mektebi

Gözü Oğlu Mektebi, Şeyhler Mahallesi'ndeki Gözüoğlu Mescidi'nin bitişiğindedir. Seyit Ali'nin ücret almamak kaydıyla muallim-i sıbyanlığa atanmasına dair bir belgesi vardır¹¹³¹.

4.1.4. Hacı Ali Mektebi

Hacı Ali Mektebi, Ali Şahne Mahallesi'ndeydi. 1132 (1719/1720) yılında “*muslih-ı sıbyanlığa*” Seyit Mehmet tayin edilmiştir¹¹³². Bunun dışında hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

4.1.5. İbrahim Efendi-Zade Mehmet Efendi Mektebi

İbrahim Efendi-Zade Mehmet Efendi Mektebi, Köhne Bedesten Mahallesi'ndeydi¹¹³³. Mektep için vakfedilmiş dükkânlar vardı. 1225 (1810/1811) yılında bu dükkânların günlük bir akçe ile mütevellisi olan Seyit Ahmet görevini bırakmış, yerine Seyit Mehmet atanmıştır¹¹³⁴.

4.1.6. İbrikli Mektebi

İbrikli Mektebi, İbrikli Mahallesi Mescidi bünyesindeydi. 1178 (1764/1765) yılında Hoca Ahmet müteveli olarak tayin edilmiştir¹¹³⁵. 1179 (1765/1766) yılında ise

¹¹²⁷ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

¹¹²⁸ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b.

¹¹²⁹ VGMA, LHD, No: 569, vr. 6.

¹¹³⁰ VGMA, LHD, No: 559, vr. 5.

¹¹³¹ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 9.

¹¹³² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55a.

¹¹³³ VGMA, LHD, No: 562, vr. 11.

¹¹³⁴ VGMA, LHD, No: 569, vr. 5.

¹¹³⁵ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123b.

İsa oğlu Mehmet evini bu mektepte hocalık yapanların oturmaları için vakfetmiştir. Mektepte hoca olan Ahmet Halife müteveli olarak da görev yapmıştır¹¹³⁶.

4.1.7. Kurşunlu Mektebi

Kurşunlu Mektebi'nin bir adı Cambaz-Zade Yunus oğlu Mevlânâ Kadı Abdurrahman Muallimhanesi'dir¹¹³⁷. Sapancalı bu mektebe Cambaz Gazi demektir¹¹³⁸. 938 (1531/1532) yılında yaptırılmıştır¹¹³⁹. 1148 (1735/1736) yılında cüzhanlığa¹¹⁴⁰, 1159 (1746/1747) yılında muallim-i sıbyanlığa¹¹⁴¹ atamalar yapılmıştır. 1161 (1748) yılında günlük bir akçe ile mektepte hocalık yapan Mehmet vefat ettiği için yerine oğlu Seyit Salih tayin edilmiştir¹¹⁴².

4.1.8. Müftü-Zade Mehmet Efendi Mektebi

Köhne Bedesten Mahallesi'ndeki¹¹⁴³ Müftü-Zade Mehmet Efendi Mektebi, Müftü-Zade Mehmet Efendi'nin vasiyeti üzerine mirasının üçte biri ile Seyit Hacı İsmail tarafından yaptırılmıştır¹¹⁴⁴. 1170 (1756/1757) yılında mektebin günlük bir akçe ile mütevellisi Süleyman Halife'dir¹¹⁴⁵. 1171 (1757/1758) yılında Hızır-Zade Mehmet Halife günlük yarım akçe ücret ile muallim-i sıbyan olarak atanmıştır¹¹⁴⁶.

4.1.9. Raziye Hatun Mektebi

Ali Şahne Mahallesi'nde bulunan Raziye Hatun Mektebi'ni Raziye Hatun adlı bir kadın yaptırmıştı¹¹⁴⁷. Mektebin vakfına müteveli tayin edilmesi ile ilgili çeşitli tarihlere ait belgeler vardır. 1146 (1733/1734) yılında mektebin vakfının mütevellisi Hacı İshak'tır¹¹⁴⁸. 1196 (1782/1783) yılındaki müteveli ise Zeynel Abidin'dir. Ancak bu tarihte görevini Seyit Mehmet'e¹¹⁴⁹; Hafız Seyit Mehmet de 1200 (1785/1786) yılında Hacı Ali oğlu Seyit Mesut'a devretmiştir¹¹⁵⁰. Yine 1187 (1773/1774) yılında

¹¹³⁶ KKS, No: 289, s. 71/1.

¹¹³⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 25026.

¹¹³⁸ Aynı eser, s. 55.

¹¹³⁹ KONYALI, aynı eser, s. 585.

¹¹⁴⁰ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b.

¹¹⁴¹ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 3936; No: 7382.

¹¹⁴² VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹¹⁴³ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹¹⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109b.

¹¹⁴⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108b.

¹¹⁴⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109b.

¹¹⁴⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b.

¹¹⁴⁸ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b.

¹¹⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 102b.

¹¹⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4a.

bu mektepte ücretsiz olarak müdlik yapan Mehmet oğlu Ali vefat etmiş, yerine Mehmet oğlu Seyit Mehmet Sait görevlendirilmiştir¹¹⁵¹.

4.1.10. Seyit Şeyh Hacı Mehmet Mektebi

Hisar Mahalle Camii'nin bitişiğindeki Seyit Şeyh Hacı Mehmet Mektebi, Seyit Şeyh Hacı Mehmet tarafından yaptırılmıştı¹¹⁵². Hakkında fazla bilgiye rastlanmamıştır.

4.1.11. Sirkeci Oğlu Hacı Ahmet Mektebi

Hisar/Kale Mahallesi'ndeki Sirkeci Oğlu Hacı Ahmet Mektebi'ne ait 1193 (1779/1780) yılında tutulmuş bir vakıf muhasebe kaydı vardır¹¹⁵³. Bunun dışında adı geçen mekteple ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

4.2. Darülhuffazlar

Darülhuffaz, Kur'an'ın ezberletildiği mekteplere verilen isimdir. Darülhuffazlarla darülkurrular, genelde araştırmacılar tarafından karıştırılmış, işlevleri bakımından aynı olduğu sanılmıştır. Nitekim BOZKURT, Kur'an öğretilen ve hafız yetiştirilen mekteplere, medreselere veya bölümlere genel olarak darülhuffaz ya da darülkurra denildiğini, bu kurumlara Selçukluların darülhuffaz, Osmanlıların ise darülkurra dediklerini ileri sürmektedir¹¹⁵⁴. KÜÇÜKDAĞ'a göre ise darülkurrular, darülhuffazların bir üst derecesidir. Bunun için darülhuffazı bitirenler darülkurraya devam ederlerdi¹¹⁵⁵.

Karaman'da daha önceki dönemlerde olduğu halde XVIII. yüzyıl belgelerinde rastlanmayan darülhuffazlar da vardır¹¹⁵⁶.

¹¹⁵¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 98b.

¹¹⁵² VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a.

¹¹⁵³ KKS, No: 297, s. 116/1.

¹¹⁵⁴ Nebi BOZKURT, "Dârülkuurrâ, DİA, VIII, İstanbul 1993, s. 543, 544.

¹¹⁵⁵ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Hacı Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsi ve Vakfiyesi", *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 397.

¹¹⁵⁶ Daha önceki dönem kayıtlarında tespit edildiği halde XVIII. yüzyılda rastlanmayan darülhuffazların birincisi Şeyhi Çelebi Darülhuffazı'dır. Aynı isimde bir medrese de vardır. Ancak Kanuni dönemi sonrasında haklarında bir bilgi ya da belgeye rastlanmamıştır. Karamanoğulları döneminde Hacı Alâeddin oğlu Şeyhi Çelebi tarafından yaptırılmıştır (Bk. AKÖZ, *aynı tez*, s. 44). XVI. yüzyıl tahrirlerinde adı geçer (Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 108; GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 38). İkinci darülhuffaz Recep oğlu Çeşnigir Mahmut Darülhuffazı'dır. Bu darülhuffaz Hoca Mahmut Mahallesi'ndeydi. Karamanoğlu İbrahim Bey döneminde Hacı Bahşayış oğlu Hoca Mahmut tarafından M. 1451 yılında yaptırılmıştır (Bk. AKÖZ, *aynı tez*, s. 42). Fatih dönemi vakıf kayıtlarında olduğu gibi XVI. yüzyıl tahrirlerinde ve Kanuni devrinde yapılan 1522 tarihli tahrirlerde de mevcuttur (Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 106; UZLUK, *aynı eser*, s. 26; GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 38). Ancak 1476 yılında harap durumdayken III. Murat döneminde tamamen ortadan kalkmıştır (Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 311, 637, 638; AKÖZ, *aynı tez*, s. 42). Bu yapının

Karaman'daki darülhuffazların bazıları bağımsız binalara sahip iken bazıları camilerin bünyesinde faaliyet göstermiştir. Evliya Çelebi, Karaman'da bir darülkurranın bulunduğunu yazmıştır¹¹⁵⁷. Belgelere göre XVIII. yüzyılda Karaman şehrinde üç adet darülhuffaz mevcut olup bunlar aşağıda incelenecektir:

4.2.1. Arap-Zade Camii Darülhuffazı

Arap-Zade Camii Darülhuffazı, aynı adla anılan caminin bünyesindeydi. 1198 (1783/1784) yılında “*Dârü'l-huffâz cihetine mutasarrıf*” olan Seyit Mehmet görevinden ayrıldığı için yerine Seyit Mehmet oğlu Seyit Mustafa¹¹⁵⁸, 1196 (1781/1782) yılında ise Seyit Osman görevinden ayrıldığı için yerine Seyit Mehmet tayin edilmiştir¹¹⁵⁹. İncelenen dönemde bu darülhuffazla ilgili başka belge tespit edilememiştir.

4.2.2. Eminüttin-Zade Ahmet Bey Darülhuffazı

Bir de mektebi bulunan Eminüttin-Zade Ahmet Bey Darülhuffaz'ının diğer adı, Erdoğan Bey Darülhuffazı'dır. KONYALI'ya göre Eminüttin, Karamanoğulları'nın başveziri olup¹¹⁶⁰, Ahmet Bey onun çocuklarından. 1124 (1712/1713) yılında darülhuffaz ve mektepte günlük bir akçe ile cüzhan olan Seyit Hafız Ömer vefat ettiği için yerine Hafız Seyit Mehmet tayin edilmiştir¹¹⁶¹. 1162 (1748/1749) yılında darülhuffazın mekteple birlikte mütevelliliğine Seyit Nasuh tayin edilmiş¹¹⁶², 1176 (1762/1763) yılında da beratı yenilenmiştir¹¹⁶³.

4.2.3. Saadettin Çelebi Darülhuffazı

Saadettin Çelebi darülhuffazı hakkında ayrıntılı bilgiye rastlanmamıştır. 1138 (1725/1726) yılında darülhuffazda günlük iki akçe ile cüzhan olan Abdurrahim vefat etmiş, yerine oğlu Ali tayin edilmiştir¹¹⁶⁴. Bunun dışında da görevli atanmasına dair berat kayıtları tespit edilmiştir¹¹⁶⁵.

bir adı da Hoca Mahmut Darülhuffazı'ydı ve mescidi ve çeşmesiyle küçük bir külliye idi. (Bk. Semavi EYİCE, “Hoca Mahmud Dârülhuffâzı ve Mescidi”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 189). Üçüncü darülhuffaz ise Hacı Şemsettin Darülhuffazı'dır. KONYALI'nın tespitine göre 903 (1497/1498) yılında yazılmış bir vakfiyesi vardır. Köhne Bedesten'de olan darülhuffazdan bir iz ve eser kalmamıştır. Bk. *aynı eser*, s. 586.

¹¹⁵⁷ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹¹⁵⁸ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 104.

¹¹⁵⁹ *VGMA, LHD*, 1146, vr. 6a; No: 1147, vr. 102a.

¹¹⁶⁰ *Aynı eser*, s. 499.

¹¹⁶¹ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 100b.

¹¹⁶² *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 5b.

¹¹⁶³ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 121b.

¹¹⁶⁴ *VGMA, LHD*, No: 1091, vr. 150.

¹¹⁶⁵ *VGMA, LHD*, No: 562, vr. 9; No: 1091, vr. 150; No: 1131, vr. 51a; No: 1131, vr. 53a; No: 1145, vr. 2a.

Gedik Ahmet Paşa Mescidi'nin 1214 tarihli bir belgeden arsasının bitişiğine yeni bir darülhuffaz inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu darülhuffaz hakkında başka belgeye rastlanmamıştır¹¹⁶⁶.

4.3. Medreseler

Osmanlı Devleti'nde orta ve yüksek öğretim genel olarak medreselerde yapılırdı. Bu kuruluşlar, vakıflar tarafından kurulduğu için öğretim ücretsizdi. Öğrenciler, medrese hücrelerinde barınırlardı. Yemeklerini ise çoğunlukla medreselerin içinde yer aldığı külliye'nin içinde veya yakınındaki imaretlerden yerlerdi. Bazı imaretler, maddi imkânlarına göre öğrencilere 2–10 akçe arasında değişen miktarlarda harçlık da verirdi¹¹⁶⁷. Medreseler vakıflar tarafından kurulduğu ve işletildiği için, kurucusu olan vakfın inanç, hayat görüşü ve temayülleri çerçevesinde mali, ilmî, idari özerklikten son zamanlara kadar faydalandıkları bilinmektedir¹¹⁶⁸. Birçok ilim adamının farklı ülkelerden İstanbul'a gelmesinin¹¹⁶⁹ bir sebebi de bu özerklikle izah edilebilir.

Belgelere göre, yakınında 31 medresesi olan¹¹⁷⁰ Konya gibi gelişmiş bir kültür merkezi bulunmasına rağmen, XVIII. yüzyılda Karaman'da 19 medresenin bulunması dikkat çekicidir. Bu durum, şehrin bir eğitim merkezi olduğunu gösterir. Aynı dönemlerde Diyarbakır'da 19¹¹⁷¹, Ankara'da 26¹¹⁷², Balıkesir'de yedi¹¹⁷³, Kayseri'de 11¹¹⁷⁴ medrese vardır.

Eskiden beri var olan köklü medreselerin kültür hayatı üzerindeki olumlu etkisinin Karaman'da çok sayıda medrese olmasına katkısının olduğu düşünülebilir. Bu medreselerden Emir Musa Medresesi'nin ellili olduğu görülmektedir¹¹⁷⁵. Diğerlerinin büyüklüğü ve dereceleri hakkında bilgi yoktur. Ancak genellikle müderrislerin “*hasbî*” yani ücret talep etmeden gönüllü çalışmaları, medreselerin vakıf gelirlerinin ve buna

¹¹⁶⁶ KKS, No: 291, s. 38/3.

¹¹⁶⁷ KAZICI, *Osmanlı*, s. 64.

¹¹⁶⁸ YEDİYILDIZ, *İslâm'da Vakıf*, s. 45–46.

¹¹⁶⁹ KAZICI, *Eğitim*, s. 95.

¹¹⁷⁰ KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 48–56.

¹¹⁷¹ YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 73–77.

¹¹⁷² ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 51–66.

¹¹⁷³ ÖNTUĞ, *aynı tez*, s. 116–124.

¹¹⁷⁴ GÜNDÜZ, *aynı tez*, s. 103–114.

¹¹⁷⁵ BALTACI, *aynı eser*, s. 190.

bağlı olarak eğitim derecelerinin düşük olduğuna işaret etmektedir. Bu medreselerden bir kısmı mimari değere sahip medrese iken büyük çoğunluğu böyle bir özellikten yoksundur¹¹⁷⁶.

Anadolu şehirlerinde medreselerin inşasına daha Selçuklular döneminden itibaren başlandığı bilinmektedir¹¹⁷⁷. Karaman'daki medreselerin bir kısmının tarihi ise Karamanoğulları'na kadar inmektedir.

Fatih dönemi vakıflarından hareketle şehirde Emir Musa, Hatun ve Eskiçi diğer adıyla Zincirli medreselerinin var olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁷⁸. XVI. yüzyıl kayıtlarında da aynı medreseler mevcuttur¹¹⁷⁹. Ancak GÜMÜŞÇÜ, 1530 yılında Karaman'da yedi medresenin bulunduğunu tespit etmiştir. Bunlar: Emir Musa, Halil Bey, Melek Hatun, Eskiçi (Tecirli), Şeyh Çelebi, Hacı Alâeddin ve İbrahim Bey medreseleridir¹¹⁸⁰. Zamanla medreselerin arttığı görülmektedir. XVIII. yüzyılda tespit edilen ve faal olan medreseler alfabetik sırayla aşağıda yazılacaktır:

4.3.1. Abdülkadir Ağa Medresesi

Abdülkadir Ağa Medresesi, Arap-Zade Camii'nin bitişiğindeydi. Bu medrese, Seyit Osman Ağa oğlu Abdülkadir Ağa tarafından, caminin bitişiğindeki boş ve

¹¹⁷⁶ Daha önceki dönem vakıf kayıtlarında olduğu halde XVIII. yüzyıl belgelerinde bulunmayan medreseler vardır. Örneğin Fatih devrindeki vakıf kayıtlarında ve XVI. yüzyıl tahrirlerinde Eskiçi veya Zincirli adıyla bir medrese vardır (Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 106; UZLUK, *aynı eser*, s. 25; GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 37). Ancak bu medreselerle ilgili olarak XVIII. yüzyıl kaynaklarında bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. KONYALI'nın verdiği bilgilere göre Eskiçi ya da Zincirli Medreseye; Mehmet oğlu Hüsamettin, Hasan oğlu Emir Muhsin Hayrettin yaptırmıştır. Karaman Osmanlılara geçtiğinde harap durumda iken daha sonra tamir ettirilmiş, son dönemde yerinde bulunan han yıkılarak yerine sebze pazarı yapılmıştır (Bk. *Aynı eser*, s. 460–461). Evliya Çelebi, Müftü Medresesi'nden ve Mevlana'nın annesinin medresesinden de bahsetmiş, Mevlana'nın annesinin medresesinin gayet mamur olduğunu, vakıflarının ve talebelerinin çok olduğunu belirtmiştir (Bk. *Seyahatname*, s. 159). Bu iki medreseye bu çalışma yapılırken tesadüf edilmemiştir. Ancak GÜMÜŞÇÜ'nün Karaman'ın merkezindeki medreselerden saydığı Halil Bey Medresesi'nin Ermenek'te olması gerekir (Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 106). Yine SAPANCALI'nın 1920'lerde mevcut olduğunu yazdığı Emir Musa, Arslancı, Cafer-Zade, Hacı İshak, Gözübüyük, Yeniminare, Molla Fenarî, Dikbasan, Çelebi, Kadıbey-Zade, Ali Dede, Yeni Daire, Ağa Dairesi, Paşa Dairesi, Sipahser Sultan, Keşli, Kızillar, Kettani, Debbağhane ve Abdüssamet medreselerinden çoğu XVIII. yüzyılda yoktur (Bk. *Aynı eser*, s. 88). KONYALI'nın verdiği Ağa Camii'nin XVIII. yüzyılda yazılan vakfiyesinde Külahçioğlu isimli bir medrese vardır (Bk. *Aynı eser*, s. 185). Ancak başka bir belgede bu medreseye tesadüf edilmemiştir. Yine KONYALI XVIII. yüzyılda Gözübüyük adında bir medresenin varlığından bahsetmiş, 1920'lerde bu isimde bir medresenin var olduğunu belirtmiştir (Bk. H. Hüseyin Sapancalı, *aynı eser*, s. 88; KONYALI, *aynı eser*, s. 260). Ancak belgelerde bu isimde bir medreseye de rastlanmamıştır.

¹¹⁷⁷ Konya'daki Selçuklu Medreseleri için bk. Mehmet ÖNDER, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya 1952.

¹¹⁷⁸ UZLUK, *aynı eser*, s. 25–26.

¹¹⁷⁹ AKÖZ, *aynı tez*, s. 39–41; GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 37.

¹¹⁸⁰ *Aynı eser*, s. 84.

harabe evler satın alınıp yıktırılarak yerlerine yaptırılmıştır¹¹⁸¹. *Lârende Hurufat Defterleri*'nde ve *Karaman Kadı Sicilleri*'nde bu medreseye ait herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak *BOA Cevdet Tasnifi*'nde bazı belgeleri vardır. Bunlar 26 Cemaziyevvel 1205 (31 Ocak 1791) tarihinde¹¹⁸² ve evail-i Recep 1214 (29 Ekim/07 Kasım 1799) tarihinde¹¹⁸³ müderris, 29 Rebiyülevvel 1207 (14 Kasım 1792) tarihinde de müteveli¹¹⁸⁴ ataması yapılmasına dair belgelerdir.

4.3.2. Alâeddin Medresesi

İçinde bir de mescidi bulunan¹¹⁸⁵ Alâeddin Medresesi'nin, *Lârende Hurufat Defterleri*'nde Alâeddin adında bir hayırsever tarafından yaptırıldığına dair kayıtlar mevcuttur¹¹⁸⁶. XVI. yüzyıl tahrirlerine göre Karaman'da Şeyhi Çelebi Medresesi adında bir medrese vardır¹¹⁸⁷. AKÖZ'e göre bu medreseyi mescit ve darülhuffazıyla birlikte Karamanoğulları döneminde Şeyhi Çelebi oğlu Hacı Alâeddin yaptırmıştır¹¹⁸⁸. Alâeddin Medresesi'nin belgelerde Hacı Alâeddin Medresesi olarak da geçtiği¹¹⁸⁹ göz önünde bulundurulursa, Alâeddin Medresesi XVI. yüzyıl tahrirlerinde Şeyhi Çelebi Medresesi olarak geçen Şeyhi Çelebi oğlu Hacı Alâeddin'in Karamanoğulları döneminde yaptırdığı medrese ile aynı yer olduğu söylenebilir.

Alâeddin Medresesi, XVIII. yüzyılda faal olup değişik görevlere atamalar yapılmıştır. 1123 (1711/1712) yılında müteveli Mehmet vefat etmiş yerine Abdüllatif tayin edilmiştir¹¹⁹⁰. Medresenin müderrisi olan Mustafa vefat ettiği için 22 Cemaziyelahir 1192 (18 Temmuz 1778) tarihinde Şeyhülislam Mevlânâ Mehmet Esat'ın işareti ile Abdurrahman tayin edilmiştir¹¹⁹¹. 26 Safer 1193 (15 Mart 1779) tarihinde ise Hacı Mehmet oğlu Seyit Abdurrahman müteveli olarak atanmıştır¹¹⁹². Bunların dışında da XVIII. yüzyıla ait görevli atamalarına dair beratlar tespit edilmiştir¹¹⁹³.

¹¹⁸¹ *BOA, Cevdet Maarif*, No: 1205.

¹¹⁸² *BOA, Cevdet Maarif*, No: 6044

¹¹⁸³ *BOA, Cevdet Maarif*, No: 6973.

¹¹⁸⁴ *BOA, Cevdet Maarif*, No: 2721.

¹¹⁸⁵ *VGMA, LHD*, No: 1145, vr. 5a; No: 1148, vr. 3a; No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 7b; No: 1148, vr. 3a; No: 1155, vr. 4a.

¹¹⁸⁶ *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 3a; No: 1145, vr. 5a.

¹¹⁸⁷ KONYALI, *aynı eser*, s. 106; GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 37.

¹¹⁸⁸ *Aynı tez*, s. 44.

¹¹⁸⁹ *BOA, Cevdet Maarif*, No: 107.

¹¹⁹⁰ *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 51b.

¹¹⁹¹ *KKS*, No: 305, s. 242/2.

¹¹⁹² *KKS*, No: 305, s. 242/3.

¹¹⁹³ *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 51a; No: 1131, vr. 53a.

4.3.3. Ali Dede Medresesi

Şam Pazarı Mahallesi'ndeki Ali Dede Mescidi'nin bitişiğindeki Ali Dede Medresesi, bazı belgelerde altı hücre¹¹⁹⁴, bazı belgelerde beş-altı oda¹¹⁹⁵, bazılarında ise sadece medrese¹¹⁹⁶ olarak yazılmıştır. Medrese ve mescit sonradan yıkılarak yerine evler yapılmıştır¹¹⁹⁷.

Ali Dede Medresesi XVIII. yüzyılda faal olup değişik atamalar yapılmıştır. 1172 (1758/1759) yılında müderrisi Mehmet'in beratı yenilenmiştir¹¹⁹⁸. Bu müderrisi 1178 (1764/1765) yılında vefat etmiş yerine oğulları Yakup ve Mehmet atanmıştır¹¹⁹⁹. Evahir-i Recep 1173 (09 Mart 1760) tarihinde de günlük yarım akçe ile imam olan Mehmet'in beratı, cülus nedeniyle yenilenmiştir¹²⁰⁰.

4.3.4. Çavuş-Zade Seyit Hacı Zeynel Abidin Ağa Medresesi

Bitişiğindeki kütüphane ve cami ile birlikte inşa edilen Çavuş-Zade Seyit Hacı Zeynel Abidin Ağa Medresesi, ilk vakfiyesinin 1180/ 1766 tarihli oluşuna bakılırsa, 1765'te yaptırılmıştır¹²⁰¹. Dokuz hücreli olan bu medresenin, 05 Recep 1199 (14 Mayıs 1785) tarihinde, günlük 40 akçe ile müderrisi ve yine günlük 50 akçe ile medrese ve camisine ait vakfın mütevellisi olan Zeynel Abidin Ağa'nın oğlu Seyit Hacı Abdurrahman'ın katledilmesi üzerine Seyit Ömer Necip müderris ve mütevelli olarak atanmıştır¹²⁰². Yine Zeynel Abidin Ağa'nın oğlu Seyit Hacı Abdurrahman, 1188 (1774/1775) yılında günlük 40 akçe ile medreseye müderris tayin edilmiştir¹²⁰³.

4.3.5. Dere Mescidi Medresesi

Dere Mescidi Medresesi, Şam Pazarı Mahallesi'ndeki Dere Mescidi'nin bahçesinde bulunan altı hücreden oluşmuştu. 1179 (1765/1766) tarihinde müderrisi Mehmet'in beratının yenilenmesinden başka hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır¹²⁰⁴.

¹¹⁹⁴ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 102a; No: 1150, vr. 11a; No: 1155, vr. 9.

¹¹⁹⁵ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123b.

¹¹⁹⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a; No: 1103, vr. 110/3.

¹¹⁹⁷ KONYALI, *aynu eser*, s. 626.

¹¹⁹⁸ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

¹¹⁹⁹ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123b.

¹²⁰⁰ KKS, No: 287, s. 176/1.

¹²⁰¹ KONYALI, *aynu eser*, s. 182, 184.

¹²⁰² BOA, *Cevdet Maarif*, No: 9106.

¹²⁰³ KKS, No: 290, s. 24/1.

¹²⁰⁴ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 11a.

4.3.6. Emir Musa Medresesi

Evliya Çelebi'nin Musa Bey Medresesi olarak bahsettiği Emir Musa Medresesi¹²⁰⁵, Karamanoğulları'ndan Mahmut Bey'in oğlu Emir Burhanettin Musa tarafından XIV. yüzyılın ortalarında yaptırılmıştır¹²⁰⁶. SAPANCALI, Mevlânâ'nın annesinin Karaman'a gelişinde Emir Musa tarafından 1222/1227 yılları arasında inşa ettirilmiş olabileceğini düşünmektedir¹²⁰⁷. DOĞAN'a göre ise medrese 1340–1356 yılları arasında yaptırılmıştır¹²⁰⁸. Ancak bir belgede İsa oğlu Emir Musa Medresesi olarak geçmektedir¹²⁰⁹.

Emir Musa Medresesi, kapalı avlulu tipindeki medreselerdendir¹²¹⁰. Karamanlılar devrinden kalma en mühim eserlerdendir¹²¹¹. Ellili medrese statüsünde olan¹²¹² medrese, Fatih devrindeki vakıf kayıtlarında bulunduğu gibi¹²¹³, XVI. yüzyıl tahrirlerinde de mevcuttur¹²¹⁴. Sahip olduğu 87 dükkân ile Emir Musa Medresesi'nin güçlü bir vakfı vardı¹²¹⁵. Bu vakıf “*Harameyn Vakıfları*”na bağlı idi.

Emir Musa Medresesi, XVIII. yüzyılda faaliyette idi. Medresenin 1140'lı yıllarda mütevellisi olan Seyit Ömer'in sık sık hüccetlere konu olduğu anlaşılmaktadır. “*Eyalet-i Karaman Kâim-i Makamı Hüseyin Ağa*” tarafından Lârende kadısına yazılan bir emirden; Emir Musa Medresesi'nde müteveli olan Seyit Ömer'in görevine dışarıdan yapılan müdahalelerden dolayı rahatsız olduğu için 1139 (1726/1727) yılında şikâyette bulunduğu anlaşılmaktadır¹²¹⁶. Medresede günlük dört akçe ile imam olan Abdüllatif, yerine vekil bırakmadan “*diyâr-ı âhara*” gittiği için görevden alınarak 06 Muharrem 1140 (24 Ağustos 1727) tarihinde yerine Şeyh Ali tayin edilmiştir¹²¹⁷.

¹²⁰⁵ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹²⁰⁶ Ahmet GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-hadislerin Yeri*, Ankara 1997, s. 25-26.

¹²⁰⁷ *Aynı eser*, s. 53.

¹²⁰⁸ Nermin ŞAMAN DOĞAN, “Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları - Memluklu Sanatı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, S. 1, (Ankara 2006), s. 135.

¹²⁰⁹ *BOA, Cevdet Maarif*, No: 6975.

¹²¹⁰ M. Baha TANMAN, “Karamanoğulları (Mimari)”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 461.

¹²¹¹ KRAMERS, *aynı makale*, s. 309, 310.

¹²¹² BALTACI, *aynı eser*, s. 190.

¹²¹³ UZLUK, *aynı eser*, s. 25.

¹²¹⁴ KONYALI, *aynı eser*, s. 106, 271; GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 37.

¹²¹⁵ FAROQHI, *Kentler*, s. 382.

¹²¹⁶ *KKS*, No: 281, s. 17/4.

¹²¹⁷ *KKS*, No: 281, s. 41/2.

Yine medresenin mütevellisi olan Seyit Ömer ve Seyit Yahya isimli kişiler “*evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere*” görevlerine devam ederlerken Seyit Yahya vefat etmiştir. Yerine kız kardeşi Şerife Ayni’nin atanması gerekirken Seyit Ömer diğer yarı hisse mütevelliliği de üzerine kaydettirerek Şerife Ayni Hanım’a haksızlık etmiş, aralarında bu sebebe dayalı olarak uzlaşmazlık olmuştur. Şahitlerin ifadeleri de dinlenip konunun doğruluğu anlaşılınca Karaman Kadısı Mevlânâ Seyit Abdullah’ın ilamı ile medresenin mütevelliliğinin yarısı 20 Rebiyülevvel 1140 (05 Kasım 1727) tarihinde Seyit Ömer’den alınmış Şerife Ayni’ye verilmiştir¹²¹⁸. Aynı yıl içinde medresenin vakfının mütevellisi olan Seyit Ömer ile bu kez müderrislerin uzlaşmazlığa düştüğü anlaşılmaktadır. Çünkü medresenin vakfından vakıf çalışanlarına 25 akçe, vakfın mütevellilerine ise mahsullerin öşürlerinin ve diğer gelirlerinin verilmesi kural iken müteveli Seyit Ömer bu kuralı inkâr ederek müderrislerin hakkı olan 25 akçeyi alıp kendi masraflarına harcamıştır. Müderrislerin şikâyetçi olması üzerine şahitler dinlenmiş, müderrislerin haklılığına karar verilmiştir¹²¹⁹.

Emir Musa Medresesi ellili bir medreseydi. 1150’li yıllarda (1737/1738) iki müderris görev yapmaktaydı ve 50 akçeyi 25’er akçe paylaşıyorlardı. Ancak 22 Şevval 1158 (17 Kasım 1745) tarihinde müderris İbrahim oğlu Mehmet vefat edince yerine Şeyhülislâm Dürri-Zade Mehmet’in işareti ile diğer müderris Seyit Mehmet atanmıştır¹²²⁰. Daha sonraki dönemlerde de medresede iki müderrisin çalıştığı anlaşılmaktadır. Çünkü 05 Cemaziyelahir 1190 (22 Temmuz 1776) tarihinde vefat eden müderris İsmail Efendi günlük 25 akçe almaktaydı¹²²¹. Medresede bir de muid görev yapıyordu. 1109 (1697/1698) yılında muid olan Mustafa beratını kaybettiği için yeni berat çıkartmıştır¹²²². 03 Muharrem 1143 (19 Temmuz 1730) tarihinde ise Karaman’ın eski müftülerinden Mustafa günlük beş akçe ve yıllık 30 Karaman kilesi arpa karşılığı duagû olarak tayin edilmiştir¹²²³.

¹²¹⁸ *KKS*, No: 281, s. 52/1.

¹²¹⁹ *KKS*, No: 281, s. 13/1.

¹²²⁰ *KKS*, No: 285, s. 233/2.

¹²²¹ *KKS*, No: 290, s. 149/3.

¹²²² *VGMA, LHD*, No: 1140, vr. 320a.

¹²²³ *KKS*, No: 283, s. 9/3.

4.3.7. Emir Şah Medresesi

Emir Şah, Karaman Beyi Alâeddin Halil'in oğlu İshak Bey'in torunudur¹²²⁴. Emir Şah adına Karaman'da bir de zaviye vardır¹²²⁵. Ele alınan dönemde medreseye mütevellî, nazır¹²²⁶ ve müderris¹²²⁷ atanmasına dair belgeler tespit edilmiştir.

4.3.8. Hacı Ahmet Medresesi

Hacı Ahmet Medresesi, Zaviye Mahallesi'ndeydi. Belgelerde Arslancı-Zade Hacı Ahmet Medresesi, Arslancı Medresesi veya Yeni Medrese olarak da geçmiştir. 1121 (1709/1710) yılında yarım akçe ile medrese vakfının mütevellîsi olan Ali vefat edince yerine babası medresede müderris olan Abdülbaki atanmıştır¹²²⁸. 1133 (1720/1721) yılında ise mütevellî olarak Seyit Hacı Mehmet tayin edilmiştir¹²²⁹. Bunun yanında medreseye müderris ve mütevellî atanmasına dair çok sayıda belge belirlenmiştir¹²³⁰.

Hacı Ahmet Medresesi'nde öğrenci iken vefat eden Molla Ali'nin terekesinden çıkan kitaplardan, bu medresede Kur'an'ın yanında, Selbi, Kitab-ı Cami, Birgili Şerhi adlı kitapların okutulduğu anlaşılmaktadır¹²³¹.

4.3.9. Hacı İshak Medresesi

Hacı İshak Medresesi, şu andaki Kale İlköğretim Okulu'nun yerinde¹²³², Hatuniye Medresesi'nin yakınıdaydı¹²³³. Hacı İshak Medresesi'ne İshakiye Medresesi de denirdi¹²³⁴. Bir belgede “*Ali Şahne Mahallesi'nde kadîm Hâtuniyye Medresesi derûnunda el-Hâc İshak Medresesi*” biçiminde tarif edilmiştir¹²³⁵. Aynı isimde bir de mescit tespit edilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere Hacı İshak isimli bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Mütevellî ve nazır atanmasına dair belgeleri vardır¹²³⁶. 08

¹²²⁴ Şikârî, *Karamannâme*, s. 51.

¹²²⁵ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 100b; No: 1147, vr. 103; KONYALI, *aynı eser*, s. 541.

¹²²⁶ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 3b; No: 1155 vr. 10a.

¹²²⁷ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 5580.

¹²²⁸ VGMA, LHD, No: 562, vr. 9.

¹²²⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

¹²³⁰ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 4847; VGMA, LHD, No: 562, s. 9; No: 569, vr. 6a; No: 1103, vr. 110a; No: 1103, vr. 111a; No: 1131, vr. 53a; No: 1148, vr. 2b; No: 1150, vr. 11a.

¹²³¹ KKS, No: 288, s. 110/2.

¹²³² D. Ali GÜLCAN, *Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrani ve Kenzi*, Karaman 1991, s. 7.

¹²³³ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 6503.

¹²³⁴ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 2828.

¹²³⁵ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a.

¹²³⁶ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 1407; *Cevdet Maarif*, No: 6503; VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a; No: 558, vr. 86b; No: 1126, vr. 121b; No: 1150, vr. 10a; KKS, No: 291, s. 41/4.

Şevval 1166 (08 Ağustos 1753) tarihinde vefat eden bir öğrencisinin terekesi ayrıntılı olarak yazılmıştır. Bu tereke, bir medrese öğrencisinin yanında bulundurduğu özel eşyası ve okutulan kitapların bilinmesi açısından önemli olup; Mushaf, Üstüvani, Tezhip, Sarf, Telvih, Usul-i Fıkıh'tan Kitab-ı İnşa, İfsah, İmtihan, Tasavvilat, Tarikat-ı Muhammediye, Mecmua, Birgili Şerhi, Seyyid-i Şerif okutulan kitaplardır. Özel eşya olarak terekesinde; kullanılmış peştamal, bir kürk, iki kullanılmış heybe, bir eski yeşil biniş, bir yeşil kuşak, bir eski bez cübbe, bir eski zıbın, bir eski yeşil kuşak, bir tespih, bir eski sade, bir eski gömlek, bir eski iç çamaşırı, bir eski çit bohça, iki eski minder, iki eski kavuk, iki köhne sarık, bir eski pabuç, bir yeni yorgan, bir yeni pabuç, iki kahve ibriği, bir kapaklı tencere, bir tava, bir küçük leğen, bir yeni peştamal, 25,5 kuruş nakit akçe çıkmıştır¹²³⁷. Tencere ve tavanın bulunması, medresede öğrencilerin yemeklerini kendilerinin pişirdiğini göstermektedir.

Hacı İshak Medresesi, 1920'lerde ayakta idi¹²³⁸. KONYALI bu medresenin Ali Şahne Mahallesi'nde olduğunu, yıkılıp arsa haline getirildikten sonra bir kısmına değirmen yapıldığını, sarnıcının o tarihte hâlâ ayakta olduğunu yazmıştır¹²³⁹.

4.3.10. Hacı Recep Medresesi

Hacı Recep Medresesi, Zaviye Mahallesi'ndeki Hacı Recep Mescidi'nin¹²⁴⁰ bitişiğinde olmalıdır. Bu medrese ile ilgili 1133 (1720/1721) tarihli bir adet belge vardır. Buna göre müderris Ali vefat etmiş, yerine Musa adlı müderris atanmıştır¹²⁴¹.

4.3.11. Hacı Süleyman Efendi Medresesi

Hacı Süleyman Efendi Medresesi'nin adı, XVIII. yüzyılda tutulan *Lârende Hurufat Defterleri*'nde geçmektedir. Bir belgede Kadı Dükkânı Mahallesi'nde¹²⁴², diğer belgelerde ise Say Mahallesi'nde¹²⁴³ gösterilmektedir. 1200 (1785/1786) tarihli *Lârende Hurufat Defteri*'nde geçen “*ashâb-ı hayrâtdan Seyyid Hacı Süleyman Efendi müceddeden inşa eyleyüp...*” ifadesinden; medresenin 1780'li yıllarda yapıldığı

¹²³⁷ KKS, No: 286, s. 10/2.

¹²³⁸ H. Hüseyin Sapançalı, *aynı eser*, s. 88.

¹²³⁹ *Aynı eser*, s. 302.

¹²⁴⁰ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b.

¹²⁴¹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

¹²⁴² VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4a.

¹²⁴³ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a; No: 569, vr. 5a; No: 1155 vr. 4a.

anlaşılmaktadır¹²⁴⁴. 1215 (1800/1801) yılında Karaman'ın müftülerinden Hacı Mehmet Ali Efendi medreseye müderris olarak atanmıştır¹²⁴⁵.

Bu dönemde medreseye başka müderrislerin de atandığını gösteren çok sayıda belge tespit edilmiştir¹²⁴⁶.

4.3.12. Hatuniye Medresesi

Karamanoğulları dönemi eserlerinden olan Hatuniye Medresesi'ne Nefise Sultan Medresesi de denirdi. Karamanoğlu Alâeddin Bey'in hükümranlılığı döneminde, Murat Hüdavendigâr'ın kız kardeşi olan eşi Melek Hatun, diğer adı ile Nefise Sultan tarafından 783 (1381/1382) yılında mimar Hoca Ahmet oğlu Numan'a yaptırılmıştır. Yapı bugün Karaman Müzesi'nin bünyesi içinde yer almakta olup ziyarete açıktır¹²⁴⁷. XVIII. yüzyılda Ali Şahne Mahallesi sınırlarındaydı¹²⁴⁸. Karaman topraklarında Osmanlı etkisinin görüldüğü ilk medresedir¹²⁴⁹. Bu medresenin vakıfları, Fatih devrindeki kayıtlarda Hatun Medresesi Vakfı¹²⁵⁰, XVI. yüzyıl tahrirlerinde ise Melek Hatun Medresesi vakfı olarak geçmektedir¹²⁵¹. Medresenin bir de mescidi vardı ama yıkılmıştır¹²⁵². Medreseye 1190 (1776/1777) ve 1191 (1777/1778) yıllarında yapılan müderris atanmasına dair belgeler vardır¹²⁵³.

4.3.13. Kandilli Medrese

Kandilli Medrese'nin adı, 1091 nolu *Lârende Hurufat Defteri*'nde müderris ataması nedeniyle geçmektedir. Buna göre evahir-i Safer 1138 (29 Ekim/06 Kasım 1725) tarihinde medresede müderris olmadığından Mehmet adlı biri bu göreve atanmıştır¹²⁵⁴. Adını Seki Çeşme Mahallesi'nde bulunan Kandilli Türbe'den¹²⁵⁵ almış olmalıdır. Öyleyse bu iki yapı yan yana bulunuyordu.

¹²⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4a.

¹²⁴⁵ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a.

¹²⁴⁶ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a; No: 569, vr. 5; No: 1103, vr. 105b; No: 1126, vr. 123b.

¹²⁴⁷ KAZICI, *Eğitim*, s. 90; Şebnem AKALIN, "Hatuniye Medresesi", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 503; J. H KRAMERS, *aynı makale*, s. 309–310.

¹²⁴⁸ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a.

¹²⁴⁹ TANMAN, *Karamanoğulları*, s. 460.

¹²⁵⁰ UZLUK, *aynı eser*, s. 26.

¹²⁵¹ KONYALI, *aynı eser*, s. 106; GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 37.

¹²⁵² KONYALI, *aynı eser*, s. 303.

¹²⁵³ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 5007 ve 8617.

¹²⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150.

¹²⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a.

4.3.14. Kara Fakih Mehmet Efendi Medresesi

Kara Fakih Mehmet Efendi Medresesi, XVIII. yüzyılda Çeltek Mahallesi'nde idi. 1136 (1723/1724) yılında medresenin müderrisi Hüseyin vefat edince yerine oğulları Seyit Mustafa ve Seyit Mahmut varken hariçten Seyit Hasan kendi adına berat çıkartmıştır¹²⁵⁶. 1184 (1770/1771) yılında ise Seyit Hasan müderrislikten kendi rızası ile ayrılmış, yerine Mustafa oğlu Hüseyin tayin olmuştur¹²⁵⁷.

4.3.15. Külahçı-Zade Hacı Ahmet ve Hacı Abdullah Medresesi

Külahçı-Zade Hacı Ahmet ve Hacı Abdullah Medresesi, Fenarî Mahallesi'nde idi. Külahçı-Zade Medresesi olarak da geçmektedir¹²⁵⁸. 1161 (1748) tarihli *Lârende Hurufat Defteri*'nde medreseyi Hacı Ahmet ve Hacı Abdullah'ın "müceddeden" yaptırdığı, bir müderrise ihtiyaç olduğundan Halil adlı birinin bu göreve atandığı kayıtlıdır¹²⁵⁹. 1170 (1756/1757) tarihli defterde de medreseyi Hacı Ahmet ve Hacı Abdullah'ın yaptırdığı yazılı iken¹²⁶⁰, 1188 (1774/1775) tarihli başka bir defterde bu kişilerin medreseyi tamir ettirdikleri ifade edilmiştir¹²⁶¹. 1748'de ilk müderris atamasının yapıldığına bakılırsa, bu medrese 1747-1748'de yeni inşa edilmiş yada tamir edilmiştir.

Külahçı-Zade Medresesi'ne, 1161 (1748) yılında atanan medresenin ilk müderrisi Halil ile birlikte görev yapmak üzere sonradan 1175 (1761/1762) yılında Abdurrahman adlı biri müderris tayin edilmiş, bu zat göreve devam ederken Halil vefat etmiş, Abdurrahman tek müderris olarak kalmıştır¹²⁶². Medrese ile ilgili başka atamalara dair de belgeler vardır¹²⁶³.

4.3.16. Rahime Hatun Medresesi

Rahime Hatun Medresesi, Rahime Hankahı olarak da bilinirdi. Hankahın tekke, dergâh anlamlarına geldiği gözönünde tutulursa, bu medresenin daha önce tarikat yapısı olduğu söylenebilir. Medresenin vakfında 1109 (1697/1698) yılında

¹²⁵⁶ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85a.

¹²⁵⁷ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6b.

¹²⁵⁸ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b. Medrese, Ağa Camii'nin 1180 (1766/1767) tarihli vakfiyesinde de geçer. Bk. KONYALI, *aynı eser*, s. 185.

¹²⁵⁹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

¹²⁶⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108b.

¹²⁶¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9b.

¹²⁶² VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b.

¹²⁶³ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b; No: 1103, vr. 106a; No: 1103, vr. 108b; No: 1148, vr. 5b; No: 1150, vr. 9b.

mütevelli olan Mehmet suiistimalde bulunduğu için görevden alınmış, yerine adı yine Mehmet olan başka bir mütevelli tayin edilmiştir¹²⁶⁴. Rahime Hatun Medresesi bunun mütevelliliği döneminde onarılmıştır. Nitekim evail-i Zilhicce 1111 (20 Nisan 1700) tarihli belge bunu göstermektedir. Buna göre Hacı Mehmet, bizzat kendi malı ile yaptırdığını belirttiği medresenin aynı zamanda mütevellisi de olduğu için Seyit Mehmet Efendi'yi bir arzuhalle müderrisliğe teklif etmiştir¹²⁶⁵. Bunun mütevelliliği uzun yıllar devam etmiş; 1224 (1809/1810) yılında vefat edince yerine Seyit Şeyh Mehmet tayin edilmiştir¹²⁶⁶.

4.3.17. Seyit İbrahim Efendi Medresesi

Şaban Çavuş Camii yakınında bulunan Seyit İbrahim Efendi Medresesi¹²⁶⁷, bazı belgelere göre cami ile aynı bahçe içindeydi¹²⁶⁸. İlk müderris atamasının 23 Zilkade 1193 (02 Aralık 1779)'de yapıldığı göz önünde bulundurulursa o tarihlerde yapılmış olması gerekir¹²⁶⁹. Daha sonra da buraya müderris atanmasına dair belgeleri vardır¹²⁷⁰. Şam Pazarı Mahallesi'nden iki kardeş, 15 Zilhicce 1214 (10 Mayıs 1800) tarihinde Kadı Dükkânı Mahallesi'nde bulunan ve bir sofa, bir tabhane ve bir miktar havludan meydana gelen evlerini, bu medresenin müderrisine lojman olarak vakfetmişlerdir¹²⁷¹.

4.3.18. Şeyh Abdullah Medresesi

Çeltek Mahallesi'nden Şeyh Abdullah adlı bir kişi tarafından yaptırılmış olan Şeyh Abdullah Medresesi hakkında da sadece bir belge mevcuttur. 1198 (1783–1784) tarihli mütevellilik beratı olan bu belgeye göre medrese, Çeltek Mahallesi'ndedir. Medresenin sekiz adet tahtani hücre ile bir dersanesi vardı¹²⁷².

4.3.19. Yahya Ağa Medresesi

Yahya Ağa Medresesi Külhan Mahallesi'nde Cami-i Cedit'in bitişiğindeydi. Belgelerde Hacı Abdi-Zade Seyit Hacı Yahya Medresesi olarak da geçmektedir¹²⁷³.

¹²⁶⁴ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

¹²⁶⁵ BOA, İbnülemin Tevcihat, No: 1035.

¹²⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

¹²⁶⁷ KKS, No: 297, s. 142/2.

¹²⁶⁸ KKS, No: 289, s. 40/2.

¹²⁶⁹ KKS, No: 305, s. 242/4.

¹²⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99a; KKS, No: 297, s. 142/2; No: 297, s. 240/1; No: 305, s. 242/4.

¹²⁷¹ KKS, No: 297, s. 193/2.

¹²⁷² VGMA, LHD, No: 1147, vr. 105a.

¹²⁷³ KKS, No: 290, s. 158/4.

Hacı Mahmut oğlu Hacı Yahya Ağa tarafından 1162 (1748/1749) yılında yaptırılmıştır. İlk müderrisi Mehmet oğlu Abdurrahman Efendi'dir¹²⁷⁴. Bundan başka müderris atamasına dair bir belge daha tespit edilmiştir¹²⁷⁵.

4.4. Kütüphaneler

Kitapların bir arada toplanıp hizmete sunulduğu mekânlara kütüphane denmiştir. Kitap, eğitimin vazgeçilmez ögesi olduğu için özellikle büyük kültür merkezlerinde kütüphaneler kurulmuş, eğitimle ilgilenenlerin buralardan kolayca yararlanmaları sağlanmıştır.

Karaman'da modern anlamda kütüphanenin tarihi eski değildir. Çavuş-Zade Zeynel Abidin Ağa tarafından 1766 tarihli vakfiyeden anlaşıldığına göre Dahhak Mahallesi'ndeki cami ve medresenin yanına bir kütüphane yaptırılmıştır¹²⁷⁶. 1877 tarihli *Konya Vilayet Salnamesi*'ne göre Karaman'da bir adet kütüphane vardır¹²⁷⁷. Bu kütüphanenin Zeynel Abidin Ağa'nın yaptırmış olduğu kütüphane olması gerekir. Medresenin içindeki bu kütüphane, konik kubbeli ve sekiz köşeli olup vakfiyesine göre içinde 79 yazma eser bulunuyordu¹²⁷⁸.

Zeynel Abidin Ağa Camii'nin 1766 tarihli vakfiyesine göre; Kütüphane memuruna her gün beş dirhem verilecektir. Kitaplar kesinlikle kütüphaneden çıkmayacak ve kimseye emanet olarak verilmeyecektir. Kütüphane haftanın pazartesi ve perşembe günleri açılacaktır¹²⁷⁹.

5. BAYINDIRLIK VE ALTYAPI TESİSLERİ

5.1. Suyolları ve Sarnıçlar

Çok eski dönemlerden beri birçok şehirde olduğu gibi Karaman'da da özellikle bahçelerin sulanmasında kullanılan bir açık suyolu şebekesi bulunuyordu. İbn Battuta XIV. yüzyılın ikinci yarısında gördüğü şehirdeki suyun bolluğundan bahsetmiştir¹²⁸⁰. Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından, şehrin "*irvâ ve iskâsı*" için bir su şebekesi

¹²⁷⁴ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

¹²⁷⁵ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b; KKS, No: 290, s. 158/4.

¹²⁷⁶ KONYALI, *aynı eser*, s. 184; TOTAYSGIR, *aynı eser*, s. 68, 69.

¹²⁷⁷ UYSAL, *aynı eser*, s. 17.

¹²⁷⁸ KONYALI, *aynı eser*, s. 182.

¹²⁷⁹ *Aynı eser*, s. 186.

¹²⁸⁰ İbn Battuta, *Seyahatname*, I, s. 413.

yaptırılmış, bu sistem, yaklaşık 500 sene şehrin içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılamıştır¹²⁸¹. XVIII. yüzyılda akarsu şebekesine Lârende Nehri de denirdi¹²⁸². Bir belgede; Karaman Oğlu İbrahim Bey İmareti'nin önünden de akan bu nehrin bakımından sorumlu olmak üzere günlüğü beş akçeden nazır tayin edildiği kayıtlıdır¹²⁸³. Yine nehirden halk eskiden olduğu gibi bağ ve bahçelerini sulamakta iken bazı kişiler buna engel olmaya çalışmıştır. Problemin su nazırı tarafından başkent İstanbul'a bildirilmesi üzerine, eskiden olduğu gibi halkın suyu kullanmaya devam etmesinin sağlanması için kadıya ferman yazılmıştır¹²⁸⁴.

Kanuni döneminde (1522) yılında tutulan vakıf kayıtlarında Lârende Maslağı ve Su Yolları vakfı vardır¹²⁸⁵. İncelenen dönemde de su harkı diye geçen su yolu ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Örneğin 1189 (1775/1776) yılında Gazaliye Mahallesi'nde bir tarafında su harkı olan bir boyalığın¹²⁸⁶, Emmi Hoca Mahallesi'nde bir tarafında su harkı olan bir evin¹²⁸⁷, 1192 (1778/1779) yılında Boyacı Köprüsü civarında bir tarafında şehir harkı olan boyalığın¹²⁸⁸, 1173 (1759/1760) yılında Akyokuş yakınında Düdenbaşı denin mevkide bir tarafı hark olan arsa ve boyalığın¹²⁸⁹, 1176 (1762/1763) yılında Siyahser yakınında bir tarafında şehir harkı olan tarlanın¹²⁹⁰, 1176 (1762/1763) yılında şehir yakınında Çallı Bahçe civarında Topraklık Üstü denin yerde bir tarafı hark olan boyalığın¹²⁹¹, 1188 (1774/1775) yılında Kızılmamak denin mevkide bir tarafında hark olan boyalığın¹²⁹² ve 1188 (1774/1775) yılında Dere denin yerde şehir harkı altındaki boyalığın¹²⁹³ satışı yapılmıştır.

Belgelerden anlaşıldığına göre hark adı verilen su kanalı, geniş bir alanı sulamaktaydı. 1163 (1749/1750) yılında yazılan bir belgeye göre Şeyhler Mahallesi'nde oturan Osman Beşe, Şeyhler Mahallesi'ndeki evinin içinden (*menzili derunundan*) akan sudan bir hisseyi Hüseyin Beşe'ye verdiğini Lârende kadısı huzurunda tescil

¹²⁸¹ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 44; ÖZÖNDER, *Karaman-Oğlu*, s. 130, 1 nolu dipnot.

¹²⁸² BOA, *Cevdet Maliye*, No: 29119.

¹²⁸³ VGMA, *LHD*, No: 1103, vr. 110b.

¹²⁸⁴ KKS, No: 290, s. 110/1.

¹²⁸⁵ KONYALI, *aynı eser*, s. 106, 108.

¹²⁸⁶ KKS, No: 290, s. 72/4; No: 297, s. 312/3.

¹²⁸⁷ KKS, No: 297, s. 313/5.

¹²⁸⁸ KKS, No: 305, s. 227/1.

¹²⁸⁹ KKS, No: 287, s. 180/2.

¹²⁹⁰ KKS, No: 288, s. 77/3.

¹²⁹¹ KKS, No: 288, s. 78/2.

¹²⁹² KKS, No: 290, s. 25/4.

¹²⁹³ KKS, No: 290, s. 40/1.

ettirmiştir¹²⁹⁴. 01 Rebiyülahir 1143 (14 Ekim 1730) tarihli bir belgeye göre ise Siyahser Mahallesi'nden Celil oğlu Ömer, şehrin suyollarının tamiri için senede 20 kuruş vermeyi yazılı olarak taahhüt etmiştir¹²⁹⁵.

Karaman şehir merkezindeki hark, belgelerde bazen su harkı¹²⁹⁶ bazen şehir harkı¹²⁹⁷ bazen de sadece hark olarak geçmektedir¹²⁹⁸. Bazı mahallerde değişik isimli harklar da vardı. Örneğin; Hacı Celal Mahallesi'nde 1172 (1758/1759) yılında bir tarlanın tarifi verilirken bir tarafında “Özdek Harkı”nın olduğu¹²⁹⁹, yine 1173 (1759/1760) yılında şehrin dışında Fakih Ahmet Değirmeni yakınında bulunan arsanın bir tarafında “Yörük Harkı”nın bulunduğu¹³⁰⁰ belirtilmiştir. Hatip Mahallesi'nde ise bir adet su sarnıcı ve bu sarnıca ait de bir vakıf vardır¹³⁰¹.

5.2. Su Kuyuları

Su kuyuları, eski dönemlerin önemli su kaynaklarındandı. Herkesin yararlanmasına açık kuyular olduğu gibi bazı evlerin bahçelerinde de özel kuyular bulunurdu¹³⁰². Evlerde su ihtiyacının karşılanmasının yanında gıda maddeleri de bozulmalarını için bir çengelle su kuyularına asılırdı¹³⁰³.

Karaman'da XVIII. yüzyılda ırmak dışında su ihtiyacının karşılanması için kuyular açılmıştır. İdemit Mahallesi'ndeki Atık Su Kuyusu¹³⁰⁴, Ali Şahne Mahallesi'ndeki Parmakkapı Kuyusu¹³⁰⁵, Kirişçibaba Mahallesi Su Kuyusu¹³⁰⁶, Cedit Mahallesi'nde bulunan üç adet kuyu¹³⁰⁷, şehrin dışında bulunan Rami Kuyusu¹³⁰⁸, yeri tespit edile-

¹²⁹⁴ KKS, No: 285, s. 249/5.

¹²⁹⁵ KKS, No: 283, s. 12/3.

¹²⁹⁶ KKS, No: 297, s. 313/5.

¹²⁹⁷ KKS, No: 288, s. 77/3.

¹²⁹⁸ KKS, No: 287, s. 180/2.

¹²⁹⁹ KKS, No: 287, s. 70/1.

¹³⁰⁰ KKS, No: 287, s. 92/1.

¹³⁰¹ KKS, No: 305, s. 253/3. Karaman'ı sulayan ırmak, XIX. yüzyılda da akıyor, çevresindeki bahçeler buradan sulanıyordu. DAVIS 1876 yılında Karaman'a geldiğinde şehirdeki bahçelerin ve ağaçların, ırmağın büyük bir kolu tarafından sulandığını, İbrahim Bey İmareti'nin içinden bir akarsu kolunun geçtiğini yazmaktadır (Bk. *Aynı eser*, s. 292, 298). Ayrıca bir belgeye göre “Nehr-i Kebir” olarak geçen bir su vardı (KKS, No: 305, s. 271/1) ki bu da aynı ırmak olmalıdır.

¹³⁰² Nur AKIN, “Ev (Tarihî Gelişimi)”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 509.

¹³⁰³ A. Sefa ODABAŞI, *Konya Mutfağı Kültürü*, Konya, 2001, s. 70.

¹³⁰⁴ *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 87b; No: 1145, vr. 6b; No: 1148, vr. 2b; No: 1148, vr. 3a; No: 1148, vr. 3b.

¹³⁰⁵ *VGMA, LHD*, No: 562, vr. 11.

¹³⁰⁶ KKS, No: 282, s. 53/3.

¹³⁰⁷ KKS, No: 297, s. 111/2.

¹³⁰⁸ KKS, No: 290, s. 93/3.

meyen İzzettin Kuyusu¹³⁰⁹ ve Ecir Ahmet Kuyusu¹³¹⁰ XVIII. yüzyıl belgelerine giren ve tespit edilen Karaman şehrindeki kuyulardır¹³¹¹.

5.3. Çeşmeler

İlk çağlardan itibaren insanoğlu daima bir su kaynağının yakınında yaşama ihtiyacı duymuştur. Suyun insan hayatındaki öneminden dolayı, tarih boyunca bütün medeniyetleri oluşturan toplumlar, suyu temin etmek, ona kolay ve kesintisiz olarak ulaşabilmek için çeşitli mimari çözümler aramışlar ve bulmuşlardır. Bunlardan biri de çeşmeler olup, bunlardan bazıları mimari değeri çok yüksektir. Ama Anadolu'nun genelinde çeşmeler sade birer yapıya sahiptir¹³¹².

Karaman, çeşmeleriyle ünlü şehirlerden biridir. Evliya Çelebi şehirde 23 adet çeşmenin varlığından bahsetmiştir¹³¹³. DAVIS ise hemen hemen her caddede suyu bol bir çeşmenin bulunduğunu, çoğunun güzel bir tarzda yapılmış olduğunu görmüştür¹³¹⁴.

Karaman'da kamuya ait çeşmelerin yanında bazen evlerin bahçelerinde özel çeşmeler vardı¹³¹⁵. Belgelere değişik vesilelerle yansıyan Karaman çeşmeleri şunlardır:

5.3.1. Abdurrahman Efendi Çeşmeleri

Yerleri belirlenemeyen Abdurrahman Efendi Çeşmeleri, eski Karaman müftüsü Tavşan-Zade Abdurrahman Efendi tarafından yaptırılmıştır. 20 Şevval 1211 (19 Mart 1797) tarihinde bu çeşmelerin mütevellisi Abdurrahman oğlu Mustafa idi. Aynı tarihte Mustafa oğlu Hacı Mustafa Tabakhane'deki bir ambarını bu çeşmelere vakfetmişti¹³¹⁶.

5.3.2. Ahi Osman Mahalle Çeşmesi

Ahi Osman Mahalle Çeşmesi, 03 Muharrem 1193 (21 Ocak 1779) tarihli vakıf muhasebe defterinde geçmektedir. Bu deftere göre mahallenin avarız vakfı ile mahalle çeşmesinin vakfının altı kişide 212 kuruş nakit parası vardır¹³¹⁷.

¹³⁰⁹ KKS, No: 290, s. 26/2.

¹³¹⁰ KKS, No: 297, s. 110/1.

¹³¹¹ KONYALI, bu kuyuların dışında Karamanoğulları döneminden kalma oluşunu yazdığı Kalenin batı tarafına düşen Akyokuş tepesindeki Alacasuluk Kuyusu'nu, Musa Bey Medresesi'nin batısındaki Ayıboğulu/Musa Bey Kuyusu'nu, Alacasuluk Bağı yakınındaki Bali Bey Kuyusu'nu tespit etmiştir. Bk. *Aynı eser*, s. 649–650.

¹³¹² Mustafa DENKTAŞ, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 872-873.

¹³¹³ *Seyahatname*, IX, s. 159.

¹³¹⁴ *Aynı eser*, s. 293.

¹³¹⁵ KKS, No: 287, s. 23/2.

¹³¹⁶ KKS, No: 297, s. 258/4.

¹³¹⁷ KKS, No: 305, s. 251/2.

5.3.3. Bali-Zade Çeşmeleri

Bali-Zade Çeşmeleri'nin biri Baloğlu semtinde diğeri de Ali Şahne Mahallesi'nde olmak üzere iki adet idi¹³¹⁸. 1202 (1787/1788) yılında Bali-Zade tarafından yaptırılan çeşmelere Seyit Hacı İbrahim müteveli tayin edilmiştir¹³¹⁹.

5.3.4. Bilgili Ahmet Çavuş Çeşmesi

Bilgili Ahmet Çavuş Çeşmesi, Kirişçi Baba Mahallesi'ndeydi. Osman oğlu Seyit Şeyh İsa'nın müteveli atanmasına dair bir berat kaydının dışında hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır¹³²⁰.

5.3.5. Bucak Kadı Çeşmesi

Bucak Kadı Çeşmesi, Tapucak Mahallesi'ndeydi. KONYALI, bu çeşmenin adının Kadı Budak Çeşmesi olduğunu ve 1551 yılında Budak Kadı tarafından yaptırıldığını yazmıştır¹³²¹. Mahalle mescidinin ve Bucak Kadı Çeşmesi'nin bir müteveliye ihtiyacı olduğundan 1168 (1754/1755) yılında Hacı Yahya oğlu Hacı Ali müteveli olarak atanmıştır¹³²².

5.3.6. Cedit Mahallesi Çeşmesi

Yeri belirlenemeyen Cedit Mahallesi Çeşmesi ile ilgili tek belge 1193 (1779/1780) yılında tutulan vakıf muhasebe defterindeki kayıttır¹³²³. Bunun dışında bir bilgiye rastlanmamıştır.

5.3.7. Çukur Çeşme

Çukur Çeşme, Hisar /Kale Mahallesi'nin güneyindeydi. 1162 (1748/1749) yılında bu çeşme ile birlikte yine Kale Mahallesi'nde, batı kapısının önünde bulunan çeşmenin mütevellisi olan Seyit Yahya'nın vakıfta bazı suiistimallerde bulunduğu tespit edilmiş, bu nedenle görevden alınarak yerine Seyit Hacı Mehmet tayin edilmiştir. Bu tarihte Çukurçeşme'nin bakıma ihtiyacı olduğundan Şeyh Mustafa vakfın ilk nazırı olarak göreve başlamıştır¹³²⁴.

¹³¹⁸ KONYALI, *aynı eser*, 626–627.

¹³¹⁹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a.

¹³²⁰ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10b.

¹³²¹ *Aynı eser*, s. 640.

¹³²² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a.

¹³²³ KKS, No: 305, s. 282/2.

¹³²⁴ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

5.3.8. Eminüttin-Zade Çeşmeleri

Küçük Dede Mahallesi'nde bulunan Eminüttin-Zade Çeşmeleri, üç adet idi¹³²⁵. Gurre-i Muharrem 1193 (19 Ocak 1779) tarihinde çeşmelerin mütevellisi Seyit Nasuh'tur¹³²⁶. Bu tarihte vakfın 17 kişide 338 kuruş alacağı bulunuyordu¹³²⁷.

5.3.9. Mehmet Oğlu Seyit Hüseyin Efendi Çeşmeleri

Çeltek Mahallesi'nde bulunan Mehmet oğlu Seyit Hüseyin Efendi çeşmelerinin iki adet olduğu tespit edilmiştir. 1221 (1806/1807) yılında bu çeşmelerin günlük dört akçe ile mütevellisi olan Seyit Hasan oğlu Seyit Hasan Baki vefat etmiş yerine Osman oğlu Mehmet atanmıştır¹³²⁸.

5.3.10. Fakih-Zade Mehmet Çeşmesi

Mansur Dede Mahallesi'nde bulunan Fakih-Zade Mehmet Çeşmesi¹³²⁹, Fakih-Zade Hacı Mehmet Efendi tarafından 1209 (1794/1795) yılında yaptırılmıştır¹³³⁰.

5.3.11. Hacı Ebubekir Çeşmesi

Kirişçi Baba Mahallesi'ndeki Hacı Ebubekir Çeşmesi'nin gurre-i Muharrem 1193 (19 Ocak 1779) tarihinde vakfının mütevellisi Ahmet isimli kişiydi. Bu tarihte vakfın birikmiş 146 kuruş nakit parası vardı¹³³¹.

5.3.12. Halil Efendi Çeşmesi

Halil Efendi Çeşmesi, Hoca Mahmut Mahallesi'nde idi. Şeyh Halil Efendi tarafından yaptırılan¹³³² çeşmeye ait bir vakıf mevcut olup bu vakfa 1202 (1787/1788) yılında Hacı Seyit Ali'nin mütevellisi¹³³³ ve 1192 (1778/1779) yılında Seyit Ahmet'in nazır¹³³⁴ atanmasına dair kayıtlar vardır.

¹³²⁵ KKS, No: 305, s. 283/2.

¹³²⁶ KKS, No: 305, s. 251/1.

¹³²⁷ KKS, No: 305, s. 250/1.

¹³²⁸ VGMA, LHD, No: 569, vr. 7.

¹³²⁹ KONYALI, *aynı eser*, s. 631.

¹³³⁰ VGMA, LHD, No: 559, vr. 6; No: 569, vr. 5.

¹³³¹ KKS, No: 305, s. 251/2.

¹³³² VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99a.

¹³³³ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a.

¹³³⁴ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99a.

5.3.13. Hoca Mahmut Çeşmesi

Hoca Mahmut Mahallesi'nde adı verilmeyen bir çeşme daha vardı. Bu çeşme KONYALI'nın Hoca Mahmut Çeşmesi olarak tespit ettiği çeşme olmalıdır¹³³⁵. Ona göre bu çeşmenin bir adı Sofuoğlu Çeşmesi idi. Yanında aynı kişi tarafından yaptırılan bir de mescit bulunuyordu¹³³⁶. XVIII. yüzyılda bu çeşmenin vakfına müteveli atamaları yapılmıştır¹³³⁷.

5.3.14. Hacı Abdi-Zade Çeşmesi

Hacı Abdi-Zade Çeşmesi de Ahi Osman Mahallesi'ndeydi. Bu çeşmenin, vakfına dair bir kayıttan başka belge tespit edilememiştir¹³³⁸.

5.3.15. Hacı Yahya-Zade Hacı Ali Çeşmeleri

Hacı Yahya-Zade Hacı Ali çeşmelerinin yerleri belli değildir. KONYALI, bu çeşmelerden birisinin Kadı Dükkâni Mahallesi'nde bulunduğunu tespit etmiştir¹³³⁹. Aynı kişi bir de şadırvan yaptırmıştır. 16 Cemaziyelevvel 1190 (03 Temmuz 1776) tarihinde vakfının mütevelliliğine Seyit Hacı Ahmet atanmıştır¹³⁴⁰. 12 Şevval 1190 (24 Kasım 1776) tarihinde ise günlük bir akçe ile nazır olan Seyit Hacı Latif vefat ettiğinden oğlu Seyit Mehmet tayin edilmiştir¹³⁴¹.

5.3.16. Kadı Çeşmeleri

Tapucak Mahallesi'nde bulunan iki adet Kadı Çeşmesi'ne 1168 (1754/1755) yılında ücret almamak kaydıyla Ramazan adında bir müteveli atanmıştır¹³⁴². 1181 (1767/1768) yılında hem bu çeşmelerin hem de mahalle mescidinin ücret almadan mütevelliliğini yürüten Hacı Yahya-Zade Hacı Ali vefat ettiği için yerine oğlu Seyit hacı Ahmet tayin edilmiştir¹³⁴³.

¹³³⁵ Aynı eser, 637.

¹³³⁶ Aynı eser, s. 181, 634.

¹³³⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a; No: 281, s. 72/1; No: 1139, vr. 155a; No: 1148, vr. 5b.

¹³³⁸ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b.

¹³³⁹ Aynı eser, s. 630.

¹³⁴⁰ KKS, No: 290, s. 157/4.

¹³⁴¹ KKS, No: 290, s. 162/5.

¹³⁴² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a.

¹³⁴³ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a.

5.3.17. Kale Kapısı Mahallesi Çeşmesi

Kale Mahallesi'nde kalenin batı kapısının önünde bulunan Kale Kapısı Mahallesi Çeşmesi'nin vakfına evail-i Şevval 1160 (6/15 Ekim 1747) tarihinde Seyit Yahya, nazır olmuştur¹³⁴⁴. Hakkında başka bilgiye rastlanmamıştır.

5.3.18. Külâhçı-Zade Medresesi Çeşmesi

Adında da anlaşılacağı üzere Külâhçı-Zade Medresesi'nde bulunan Külâhçı-Zade Medresesi Çeşmesi ile ilgili vakıf kaydına dair bir belge belirlenmiş olup¹³⁴⁵ bunun dışında hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

5.3.19. Leben Kadı Çeşmeleri

Leben Kadı adı verilen iki adet çeşme, Köhne Bedesten Mahallesi'nde yapılmıştı¹³⁴⁶. Evasıt-ı Ramazan 1195 (31 Ağustos/09 Eylül 1781) tarihinde çeşmelere ait vakfın mütevellisi Vaiz-Zade Hacı Siyami idi. Çeşmenin suyolu Molla Mehmet'in evinin bahçesinden geçiyordu. Zamanla bozulan çeşmeye ait suyolunun, tamire ihtiyacı olduğu halde Molla Mehmet buna izin vermeyince müteveli Hacı Siyami, mahkemeye başvurarak tamir için izin almıştır¹³⁴⁷. Bu tarihlerde çeşmenin Kalaycılar Çarşısı'nda yıllık kirası beş kuruş olan bir dükkânı ve 101 kuruş nakit parası vardı¹³⁴⁸.

5.3.20. Musa Ağa Çeşmesi

Musa Ağa Çeşmesi, Debbağhane'deydi¹³⁴⁹. Debbağhane Çeşmesi de denen bu çeşmeyi 1540 yılında Musa Ağa yaptırmıştır¹³⁵⁰. Evail-i Muharrem 1193 (19/28 Ocak 1779) tarihinde çeşmenin vakfının muhasebesi debbağ ihtiyarları marifetiyle ve Ahi Baba nezaretinde görülmüştür. Bu tarihte vakfın 567 kuruş nakit parası vardı¹³⁵¹.

5.3.21. Müftü Çeşmeleri

Karaman Müftüsü Mustafa Efendi tarafından yaptırılan ve bu nedenle onun adıyla anılan beş adet çeşmeydi. Yerleri belli değildir. 1152 (1739/1740) yılında

¹³⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a; KKS, No: 285, s. 254/2.

¹³⁴⁵ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b.

¹³⁴⁶ KKS, No: 305, s. 289/1; No: 305, s. 255/4.

¹³⁴⁷ KKS, No: 305, s. 289/1.

¹³⁴⁸ KKS, No: 305, s. 255/4.

¹³⁴⁹ KKS, No: 305, s. 282/1.

¹³⁵⁰ KONYALI, *aynı eser*, s. 629.

¹³⁵¹ KKS, No: 305, s. 254/2.

mütevelli olarak çeşmeleri yaptıran Mustafa Efendi'nin oğlu Hafız Ahmet'in görev yaptığına bakılırsa 1730'lu yıllarda yaptırılmıştır. Hafız Ahmet'in vefatından sonra mütevelli olarak bir ücret almamak kaydıyla Şeyh Abdullah atanmıştır¹³⁵².

5.3.22. Pir Ahmet Çeşmesi

Pir Ahmet Çeşmesi, Vezir Şah Ruh Mahallesi'ndeydi. 1193 (1779/1780) yılında çeşmenin vakfının mütevellisi İmam Ahmet'tir. Bu tarihte vakfın 16 kişiye borç olarak verilmiş 167 kuruş nakit parası vardı¹³⁵³.

5.3.23. Sağır Kadı-Zade Çeşmesi

Sağır Kadı-Zade Çeşmesi, Ahi Osman Mahallesi'ndeydi. Çeşmenin vakfına dair bir berat kaydından başka belge tespit edilememiştir¹³⁵⁴.

5.3.24. Top Kapısı Çeşmesi

Top Kapısı Çeşmesi, Hisar/Kale Mahallesi'ndeydi. 1160 (1747/1748) yılında vakfının nazırı Seyit Mustafa'nın bir kusuru yokken hariçten Mustafa kendi adına berat çıkartmışsa da, vakfın nazırının bulunduğu anlaşılınca Mustafa'nın beratı iptal edilmiştir¹³⁵⁵.

5.3.25. Veli Kapısı / Veli Bey Çeşmesi

Hisar/Kale Mahallesi'nde bulunan Veli Kapısı diğer adıyla Veli Bey Çeşmesi'nin vakfının 1147 (1734/1735) yılında mütevellisi olan Seyit Abdullah vefat etmiş, yerine atanacak oğlu olamadığından Seyit Yahya tayin edilmiştir¹³⁵⁶. Evasıt-ı Ramazan 1165 (23 Temmuz 1752) tarihinde ise beratı yenilenmiştir¹³⁵⁷.

5.3.26. Yeni Kapı Çeşmesi

Hisar/Kale Mahallesi'nde bulunan Yeni Kapı Çeşmesi'nin 15 Muharrem 1193 (02 Şubat) tarihi itibarıyla 11 kişide nakit parası, Akyokuş altında Karpuz Yeri denen mevkide Sirkeci-Zade Hacı'nın vakfettiği bir boyalığı vardı¹³⁵⁸.

¹³⁵² VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6b.

¹³⁵³ KKS, No: 297, s. 113/2.

¹³⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b.

¹³⁵⁵ KKS, No: 286, s. 171/2.

¹³⁵⁶ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b.

¹³⁵⁷ KKS, No: 286, s. 60/3.

¹³⁵⁸ KKS, No: 297, s. 116/2.

5.3.27. Yelekli Çavuş Çeşmesi

Yelekli Çavuş Çeşmesi'nin yeri tespit edilememiştir. Mütevellisi olmadığından 1162 (1749/1750) yılında Ali Bey Mescidi ile birlikte ikisine Musa Halife mütevellisi olarak atanmıştır¹³⁵⁹.

5.4. Köprüler

Karaman Kadı Sicilleri'nde Karaman'daki bazı köprü adları da geçmektedir. Buna göre Hacı Celal Mahallesi'ndeki Hacı Şaban Köprüsü¹³⁶⁰, şehrin hemen dışında İbrala Köyü yolunda Sıdırva Köprüsü¹³⁶¹, yerleri tespit edilemeyen Boyacı Köprüsü¹³⁶² ve Mal Köprüsü¹³⁶³ XVIII. yüzyılda Karaman şehrinde bulunan köprülerdi.

5.5. Su Değirmenleri

Yerleşim birimlerinde, orada oturanların ihtiyacı olan unun öğütülmesi amacıyla ırmakların uygun yerlerine değirmenler yapılmıştır¹³⁶⁴. Yukarıda değinildiği üzere, sulak bir mevkide kurulan Karaman şehrinin yakınında su değirmenleri de bulunuyordu. Hayati önem taşıyan su değirmenleri, bazı seneler kış aylarının sert geçmesi yüzünden çalışmazdı. 1170 yılının Kanun-ı evvelinde (Aralık 1757/Ocak 1758) kış mevsiminin başlangıcında yağın aşırı kar ve don nedeniyle 25 gün akan sular donmuş, değirmenler çalışmamış, bu nedenle halk büyük sıkıntıya düşmüştür¹³⁶⁵.

Karaman'da XVIII. yüzyılda iki adet değirmen tespit edilmiştir. Bunlar; Değirmenderesi mevkiindeki Sakabaşı Değirmeni¹³⁶⁶ ile yeri tespit edilemeyen Subaşı Değirmeni'dir¹³⁶⁷.

6. KONUTLAR

İnsanların en önemli yaşam alanlarından olan evler, inşa edildikleri şehirlerin coğrafi özellikleri ile çevresinde bulunan yapı malzemelerine göre şekillenir. Osmanlı'da

¹³⁵⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b.

¹³⁶⁰ KKS, No: 288, s. 48/1.

¹³⁶¹ KKS, No: 285, s. 330/2.

¹³⁶² KKS, No: 305, s. 227/1.

¹³⁶³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a.

¹³⁶⁴ Bir yerleşim birimi oluşturulurken insan için gerekli kurumların başında olan değirmen, öncelikle yapılırdı. Bk. KÜÇÜKDAĞ, *Sultan Selim*, s. 73–79.

¹³⁶⁵ KKS, No: 302, s. 12/4.

¹³⁶⁶ KKS, No: 289, s. 30/2.

¹³⁶⁷ KKS, No: 297, s. 112/1.

taş ve ahşap en yaygın yapı malzemeleridir. Taş ve ahşabın ayrı ayrı kullanıldığı bölgeler olduğu gibi ahşapla taşın birlikte kullanıldığı yöreler de vardı. İster kent içinde isterse yeşil alan içinde olsun evlerin bir iç bahçeleri yani avluları bulunurdu. Evler çoğunlukla iki katlıydı. Zemin katlar ahır, depo, kiler olarak kullanılırdı. Yaşanan yer üst katlardı. Evin birinci katına taşlıktan ahşap bir merdivenle çıkılır, esas yaşam katında sofa, sofaya açılan odalar bulunurdu. Mutfak, zemin katta veya bahçede olurdu. Evlerin tuvaletleri de zemin kata veya bahçenin uzakça bir kenarına yerleştirilirdi¹³⁶⁸. Ev eşyası az, yer sergileri kolay taşınır türdendi. Sanat tarihçileri bunu, atalarının göçebe geçmişiyle izah etmişlerdir¹³⁶⁹.

Osmanlı'da geleneksel ev mimarisinin içe dönük bir biçimlenmeyle geliştiği söylenebilir. Evin yüksek duvarlarla sınırlı bir avlu veya iç bahçeyle çevrilmesinin nedeni İslâm toplumunun aile hayatının gizliliğine verdiği önemle açıklanabilir. Evin kadını yoğun ev işlerini giriş katında ve özellikle avluda yapmaktadır. Bundan dolayı geleneksel evlerde zemin katlar ya tamamen kapalı ya da çok az yeri açıktır. Evin sokakla doğrudan bağlantı kurduğu nokta, ailenin gizliliğini koruyan avlunun büyük kapısıdır. Yüksek duvarla çevrili avlu; havuzu, kuyusu ve bol yeşiliyle evin, günün hemen her saatinde en fazla yaşanan alanıdır. Zemin kattaki avluya açılan mekânlar depo, ahır, kiler gibi tali işlevlere ayrılmıştır¹³⁷⁰. Ancak her evde bu unsurlarının hepsinin bulunduğu söylenemez. Genellikle cumbalı olan evlerin odalarının boyutları arasında büyük farklar yoktur. Evdeki ocak, eğer bir tane ise, divanhane denen ana odada bulunurdu. Evler küçük boyutlu olmalarına rağmen çok kullanışlı olup bir veya iki oda; mutfak, oturma odası ve yatak odası işlevlerini bir arada görebilirdi¹³⁷¹.

Karaman evleri hakkında *Karaman Kadı Sicilleri*'nde değerli bilgiler vardır. O dönemde alım-satımı yapılan gayrimenkuller, taraflar isterse, şahitlerle birlikte kadının huzurunda yapılır, işlem kayıt altına alınır. Ayrıca kaydın bir örneği de taraflara verilir. Bu alım-satım kayıtlarında; mülkün cinsi, sınırları, özellikleri, mülkü satan, satın alan, şahitler, kadının adı ve işlem tarihi yazılırdı. İşte bu kayıtlardan ev alım satımına ait olanlar hem evlerin mimarisi hem de fiyatları hakkında bilgiler verir.

¹³⁶⁸ Haşim KARPUZ, "Türk Evi, Osmanlı Evi", *Yeni Türkiye Dergisi*,(Osmanlı Özel Sayısı), IV, (Ankara 2000), s. 485–486.

¹³⁶⁹ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 179.

¹³⁷⁰ AKIN, *aynı makale*, s. 509.

¹³⁷¹ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 153.

Karaman Kadı Sicilleri'nde evlerden menzil olarak bahsedilmektedir¹³⁷². İncelenen 36 alım-satım belgesinden¹³⁷³ evlere ait eklentilerin birbirine çok benzediği görülmektedir. Buna göre evlerin tamamına yakınında avlu vardır¹³⁷⁴. Avluların büyüklüğü için aynı tanımlama vardır; “*bir miktar havlu*”. İncelenen evlerden birinin iki kıta bahçesi varken¹³⁷⁵, dört evin de bir miktar bahçesi vardır¹³⁷⁶. Üç bahçe yine bir miktar olarak tanımlanmışken biri bir dönüm ev bahçesidir. Biri ise bir miktar “*bahçe havlusu*” olarak geçmektedir. Bu bahçelerden ikisinde meyveli ve meyvesiz ağaçlar vardır¹³⁷⁷. Bir belgede meyve ağacının üzüm olduğu belirtilmiştir¹³⁷⁸. Avlusu ve bahçesi olmayan bir evin bir miktar boş arsası varken¹³⁷⁹ bir evin de üç tarafı, ismi zikredilmeyen bir tekkenin avlusu ile çevrilidir¹³⁸⁰.

Yukarıda zikredilen özellikler dışında 36 evden 11'inin avlusunda üstü kapalı, önü açık yer anlamına gelen bir adı da örtme olan “*önü açıklar*” vardı. Muhtemelen Konya'da olduğu gibi kış ve yağışlı havalarda örtme altında yemek pişirilirdi¹³⁸¹. Bu önü açıklar bazen altı ahır olarak kullanılan iki katlı binaların üst katında da olabiliyordu¹³⁸². Yine avlularda yaygın olarak bulunan bir yapı da hayvanların barındığı ahırlardı. Bu ahırlar bağımsız olabildiği gibi¹³⁸³ evlerin alt katlarında da olabiliyordu¹³⁸⁴. Bazen samanhaneye denilen samanlıklar ahırlardan bağımsız olurdu¹³⁸⁵. Bir belgeye “*develik tabir edilen örtme*” geçmiştir¹³⁸⁶. Bunun develerin barındığı ahır olması gerekir. Evlerden ikisinin avlusunda “*zir-i zemin*” denilen bir yapı vardır ki¹³⁸⁷ bu yapı,

¹³⁷² KKS, No: 297, s. 291/2.

¹³⁷³ KKS, No: 297, s. 291/2; No: 297, s. 296/5; No: 297, s. 297/7; No: 297, s. 300/1; No: 297, s. 300/4; No: 297, s. 311/5; No: 297, s. 313/5; No: 297, s. 315/3; No: 305, s. 162/4; No: 305, s. 173/1; No: 305, s. 173/2; No: 305, s. 175/2; No: 305, s. 175/3; No: 305, s. 178/2; No: 305, s. 180/2; No: 305, s. 182/4; No: 305, s. 240/1; No: 305, s. 242/6; No: 305, s. 266/1; No: 305, s. 276/1; No: 305, s. 278/3; No: 305, s. 280/1; No: 305, s. 282/2; No: 305, s. 288/1; No: 305, s. 288/3; No: 305, s. 296/1; No: 305, s. 296/3; No: 305, s. 297/5; No: 305, s. 300/1; No: 332, s. 51/1; No: 332, s. 65/3; No: 332, s. 91/1; No: 333, s. 85/2; No: 333, s. 87/1; No: 333, s. 104/3.

¹³⁷⁴ KKS, No: 297, s. 297/7; No: 297, s. 300/1; No: 297, s. 300/4.

¹³⁷⁵ KKS, No: 297, s. 300/1.

¹³⁷⁶ KKS, No: 297, s. 315/3; No: 332, s. 91/1; No: 305, s. 240/1; No: 333, s. 104/3.

¹³⁷⁷ KKS, No: 332, s. 91/1; No: 333, s. 104/3.

¹³⁷⁸ KKS, No: 281, s. 45/2.

¹³⁷⁹ KKS, No: 297, s. 296/5.

¹³⁸⁰ KKS, No: 305, s. 173/2.

¹³⁸¹ ODABAŞI, *aynı eser*, s. 69.

¹³⁸² KKS, No: 333, s. 85/2.

¹³⁸³ KKS, No: 297, s. 300/4; No: 305, s. 175/2; No: 305, s. 175/3; No: 305, s. 178/2; No: 332, s. 51/1.

¹³⁸⁴ KKS, No: 297, s. 300/1.

¹³⁸⁵ KKS, No: 332, s. 91/1.

¹³⁸⁶ KKS, No: 305, s. 300/1.

¹³⁸⁷ KKS, No: 297, s. 313/5.

muhtemelen gıda maddelerinin bozulmaması için toprak altında yapılan kilerdi. Yine bir evin eklentileri arasında “*su damı*” vardır¹³⁸⁸. Su deposu ya da havuzu anlamında kullanılmış olmalıdır. Evahir-i Cemaziyelahir 1140 (03/13 Şubat 1728) tarihinde hibeye konu olan bir evde ise diğerlerinden farklı olarak bir tür cumba anlamına gelen “*şahnişin*” vardır¹³⁸⁹. Kenif veya kenef denen tuvaletler ise bahçedeydi. Evlerin içinde kapalı su şebekesinin olmadığı bir dönemde tuvaletlerin bahçede olması bir zorunluluktan ve oturulan mekânlardan uzak bir köşeye yapılırdı.

Karaman’da tek katlı evler çoğunlukta idi. İncelenen 36 evden yedi tanesi iki katlı, kalanlar tek katlıydı. İki katlı evlerde zemin katlar genellikle hem bakım açısından hem de kışın ısınmaya katkısı olması için ahır olarak kullanılırdı. İki katlı evlerin zemin katlarında, evlerin girişinde odalara geçit veren mabeyinli evlerde ise avlularda, gıda maddelerinin bozulmadan saklanabileceği mutfığa yakın kilerler vardı. İki katlı binaların bazen iki katında da kiler olabiliyordu¹³⁹⁰. Bu gelenek XIX. yüzyılda sürdürülmüştür. Evin bir diğer mekânı ise başoda veya misafir odası olarak kullanılan tabhanelerdi. Tabhane birden fazla olabiliyordu¹³⁹¹. Tabhane geleneği Konya’da XVII. yüzyıldan beri mevcut idi¹³⁹². Öyleyse Karaman evlerindeki bu ünitenin tarihini de eskilere götürmek mümkündür.

¹³⁸⁸ KKS, No: 305, s. 288/1.

¹³⁸⁹ KKS, No: 281, s. 45/3.

¹³⁹⁰ KKS, No: 297, s. 296/5.

¹³⁹¹ KKS, No: 297, s. 300/1; No: 305, s. 175/2.

¹³⁹² Ruhi ÖZCAN, “17. Yüzyılda Konya’da Mülk Satışları ve Fiyatlar (1640–1665)”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1993, s. 16.

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI VE MAHALLELER

I. KARAMAN'IN İDARİ YAPISI

Osmanlı'da bir bölgeyi yönetmek için ilk dönemlerden itibaren hep iki yetkilinin atandığı bilinmektedir. Bunlar askerî sınıftan padişahın yürütme yetkisini temsil eden “*bey*” ve ulema sınıfından padişahın yargılama yetkisini temsil eden “*kadı*”dır. Bey, kadının kararı olmadıkça kimseyi cezalandıramaz, kadı da kendi kararlarını beyin yardımı olmadan icra edemezdi. Kadı, beye değil doğrudan padişaha bağlıydı. Yani Osmanlı yönetiminde yargı ve yürütme erkleri birbirinden bağımsız kimselerde toplanmıştı¹³⁹³.

Karaman, Karamanoğulları'nın önemli şehirlerinden biri olmakla birlikte bu dönemindeki statüsü hakkında bilgi yoktur. Osmanlılar, Konya ve çevresini aldıktan sonra idari yapısı netleşmiştir.

1. KARAMAN SANCAĞI

Klasik dönemde Osmanlı ülkesi bir yandan askerî-idari olarak eyalet ve sancaklara, diğer yandan da adli olarak kazalara ayrılmıştır. Merkez, eyalet ve sancaklara bey unvanlı valiler; bu idari birimlerin içinde kurulan kazalara da efendi unvanlı kadılar görevlendirmiştir¹³⁹⁴. Osmanlı idari sisteminde temel birim sancaktır¹³⁹⁵. Bununla birlikte sancak merkezleri aynı zamanda bir kaza merkezidir.

Karaman, Osmanlı'ya bağlandıktan sonra, 922 (1516/1517) ve 929 (1522/1523) yıllarında sancak statüsündeydi ve mirliva/sancakbeyi de Mustafa Bey adında bir kişiydi¹³⁹⁶. 937 (1530) tarihli *Tapu Tahrir Defteri*'nin fihristinde Karaman eyaleti; paşa sancağı olan Konya ile Beyşehir, Akşehir, Lârende, Aksaray, Niğde, Kayseriye ve İçel livalarından oluşmaktaydı. Karaman her ne kadar sancak olarak

¹³⁹³ İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 108; İlber ORTAYLI, “Kadı, (Osmanlı Devleti'nde Kadı)”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 69.

¹³⁹⁴ Hülya TAŞ, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara 2006, s. 28.

¹³⁹⁵ M. Ali ÜNAL, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*, Ankara 1989, s. 29.

¹³⁹⁶ GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 32.

yazılmışsa da, sancaklıktan bozulmuş olduğu belirtilmiş¹³⁹⁷, sipahileri ise Konya sancağı sipahileri ile birlikte sefere gitmiştir. Yani başlarına ayrı bir sancak beyi verilmemiştir¹³⁹⁸. Bundan da anlaşılmaktadır ki; Karaman'ın sancaklık statüsü çok kısa sürmüştür.

2. KARAMAN KAZASI VE BAĞLI KÖYLERİ

Kaza, Osmanlı Devleti'nde hem kadının idare bölgesinin hem de bu bölgeyi oluşturan coğrafyanın adı idi¹³⁹⁹. Hukuki ve idari birim olarak sancaktan ve sancak beyinden tamamen bağımsız olmakla beraber mali yönden sancakta bulunan kazalar bir bütün teşkil ederdi. Eyalet, mali yükümlülükleri sancak bazında dağıtırdı. Bu anlamda XVIII. yüzyılda Karaman kazası, Konya Sancağı'nın sınırları içindeydi. 22 Rebiyülahir 1163 (31 Mart 1750) tarihli bir belgede “*Lârende*”, “*Konya Sancağı'nda vaki*” 13 kazadan birisi idi¹⁴⁰⁰.

Kaza merkezi olan Karaman'a XVIII. yüzyılda bağlı, sayıları dönem dönem değişmekle birlikte, çok sayıda köy vardı. 29 Rebiyülahir 1177 (06 Kasım 1763) tarihinde kazaya bağlı olan 29 köy şunlardır: Beydili, Bucakkışla, Buğdaylı, Çatak, Çukurbağ, Dağa, Dağal, Afgan, Fisandin, Göçer, Gökçe, Göves, İbrala, İlisıra, Karaca-araplı, Kılbasan, Kızıllar, Kızıllarağını, Kürd, Kürdağını, Madenşehir, Menderegözü, Morcaali, Ogan, Özdemir, Seyithasan, Sıdırva, Yılangözü ve Zengen¹⁴⁰¹.

II. KARAMAN ŞEHİRİ MAHALLELERİ

Bir mekân ismi olan mahalle kelimesi, şehirde devamlı veya geçici olarak ikamet için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder. Osmanlı şehirlerinde mahallenin en önemli özelliği temel yönetim birimi olmasıydı. Vergi yükümlüsü reaya, tahrir defterlerine ve diğer vergi kayıtlarına yaşadıkları mahallelere göre yazılır, oturdukları binaların hangi mahalle sınırları içinde bulunduğu mutlaka belirlenirdi. Mahalle halkı, birbirlerine zincirleme kefil yapılırdı. Mahallede meydana gelen bir olayın aydınlatılmasından ve doğan bir zararın karşılanmasından mahalleli ortaklaşa

¹³⁹⁷ 387 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri*, (Yay. Haz.: Ahmet ÖZKILINÇ vd.) I, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1996, s. VIII, 51, 85.

¹³⁹⁸ GÖKBİLGİN, *aynı makale*, s. 32.

¹³⁹⁹ Tuncer BAYKARA, “Kaza”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 120.

¹⁴⁰⁰ *KKS*, No: 285, s. 247/2.

¹⁴⁰¹ *KKS*, No: 288, s. 89/2.

sorumluydu. Mahallelerde genellikle yüz ile beş yüz arasında aile yaşardı. En yaygın mahalleler otuz kırk aileli mahallelerdi¹⁴⁰².

Mahallenin tanımı yapılırken bu sosyal durum göz önüne alınmış, genel hatlarıyla; “*Ortak bir mabette ibadet eden ve nüfusu yaklaşık olarak 1000 kişiden oluşan yerleşim birimi*” olarak tanımlanmıştır. Mahalle ve köyler Osmanlı klasik döneminden itibaren; iktisadi, mali ve idari yönden kendi içine kapalı en alt yönetim birimleri olmuştur. Geleneksel Osmanlı şehirlerindeki mahallelerde sınıf ve statü farkı göz önüne alınmamış bu birimler, sadece fiziki bir mekân niteliği taşımıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Müslüman mahallelerinin sorumlu yöneticisi imam, gayrimüslim mahallelerinin yöneticisi ise haham veya papaz olmuştur¹⁴⁰³.

Mahalleler, isimlerini genellikle cami, mescit, tekke, zaviye, mektep, medrese, çeşme veya hamamı yaptırıp vakfedenin adından, orada mülk edinen ünlülerden ya da kaleden, sur kapısından, aynı işi yapan esnaftan, aynı bölgeden gelmiş göçmenlerden veya kurulu pazardan alırdı. Ancak hiç camisi, mescidi olmayan ya da zamanla yıkılıp kaybolan mahalleler, halkı komşu mahalle camisine cemaat olunca zamanla unutulur, eski mahalle isimleri semt ismi haline gelirdi¹⁴⁰⁴.

Zanaatkâr ve tüccarın çoğunun eviyle işinin ayrı yerlerde bulunması, genellikle mahallelerin dış dünyaya kapanmasını beraberinde getirmiştir. Mahallelerde açıkta kurulan pazarlar ya da dükkânlar, daha çok erkek satıcılarla müşterilerin bir araya geldikleri yerler olmuştur¹⁴⁰⁵.

Mahalleler, sosyal sınıflaşmaya göre değil, genellikle etnik ve dinî farklılığa göre biçimlenir, bu durum sosyal birlik bakımından idarecilerle halk arasındaki ilişkilerde belirleyici bir rol oynardı. Genelde Müslim ve gayrimüslimler aynı mahallede oturmazdı. Ancak göçmenlerin ve şehir çingenelerinin aynı mahallelerde yaşadıkları yerler de vardı. Şehirlerin hemen dışında tarımsal araziler, özellikle bostanlar, bahçeler, bazı konaklama tesisleri ve kokusu ile etrafını rahatsız eden debbağlar, çömlekçiler gibi esnafın iş yerleri bulunurdu. XVIII. yüzyıldan sonra İstanbul ile birlikte Anadolu şehirlerinde de sayfiye ve bağ evleri yapılmaya başlanmıştır¹⁴⁰⁶.

¹⁴⁰² FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 165.

¹⁴⁰³ ÖZBİLGİN, *aynı makale*, s. 247; Ali Murat YEL, “Mahalle”, *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, s. 323–325.

¹⁴⁰⁴ ÖZBİLGİN, *aynı makale*, s. 247.

¹⁴⁰⁵ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 166.

¹⁴⁰⁶ ATALAY, *aynı makale*, s. 360.

Osmanlı mahallelerinde varlıklı ailelerle, fakirler aynı mahallede yan yana evlerde otururlardı. En değerli mahalleler çarşıya yakın olanlardı ama buralarda da her türlü maddi yapıdaki insan yaşardı¹⁴⁰⁷.

Karamanoğulları döneminde Karaman'da çok sayıda mahalle vardı. Şikârî, Karaman'ın Osmanlıya geçtiği tarih olan 1474'de 117 mahallesinin varlığından bahseder¹⁴⁰⁸. II. Bayezit (1481 – 1512) döneminde şehirde 32 mahalle vardır ve bunlardan biri gayrimüslim mahallesidir¹⁴⁰⁹. Bu sayı, 1518'de 34, 1541'de 36 ve 1584'de 38 olmuştur¹⁴¹⁰. Bu mahalleler şunlardır: Abbas, Ahi Osman, Alacasuluk, Ali Fakih, Ali Şahne, Emmi Hoca/Ömer Hoca, Bazar-ı Galle-i Köhne, Çardak, Çeltek, Dahhak, Emekseven, Eski Bezzazistan/Bazaristan, Fenarî, Hacı Celal, Hatip, Hisariçi, Hoca Mahmut, İbrikli, İdemit, Kadı Dükkânı, Kavşıt, Kazalpa, Kiçi Zaviye, Kirişçi Baba, Küçük Dede, Külhan/Savcı, Mansur Dede, Mescid-i Muhip Fakih, Mescid-i Şeyh Zeynel Abidin, Say/Siyahser, Sekizçeşme, Şam Pazarı, Şeyh Alâeddin, Şeyhler, Tapucak/Tapduk Emre, Taşkesik ve Cedit, Ulu Zaviye, Zımmiyân/Gebrân¹⁴¹¹. Kanuni (1520 – 1566) döneminde şehirde; Abbas, Ahi Osman, Ali Şahne, Çeltek, Dahhak, Emekseven, Eski Buğday Pazarı, Eski Ekmek Pazarı, Faruk, Hacı Celal, Hatip, Hisariçi, Hoca Mahmut, İbrikli, İdemit, Kadı Dükkânı, Kazalpı, Kiçi Zaviye, Kirişçi Baba, Köçek Dede, bir adı Savcı olan Külhan, Mansur Dede, Ömer Hoca, Sarı, Sekizçeşme, Şam Pazarı, Şeyh Alâeddin, Şeyhler, Tapduk Emre, Ulu Zaviye, Zimmîler ve son olarak adı okunamayan bir mahalle olmak üzere toplam 33 mahalle bulunuyordu¹⁴¹². Yine III. Murat (1574- 1595) döneminde; Abbas, Ahi Osman, Alacasuluk, Ali Fakih, Ali Şahne, Emmi Hoca, Çardak, Çeltek, Dahhak, Emekseven, Eski Bedesten, Eski Buğday Pazarı, Fenarî, Gazalpı, Gebran, Hacı Celal, Hisariçi, Hoca Mahmut, İbrikli, İdemit, Kadı Dükkânı, Kavşıt, Kiçi Zaviye, Kirişçi Baba, Köçekdede, Külhan/Savcı, Mansur Dede, Say, Sekiz Çeşme, Şam Pazarı, Şeyh Alâeddin, Şeyhler, Şeyh Zeynel Abidin Mescidi, Tapucak, Uluzaviye ve üç de okunamayan olmak üzere toplam 38 mahalle vardı¹⁴¹³. Burada dikkati çeken, tahrir defterlerinde bulunan zimmîler mahallesinin¹⁴¹⁴ daha sonraki dönemlerde olmayışıdır.

¹⁴⁰⁷ Feridun M. EMECEN, “Osmanlılarda Yerleşik Hayat: Şehirliler ve Köylüler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 364.

¹⁴⁰⁸ Şikârî, *Karamannâme*, s. 238.

¹⁴⁰⁹ AKÖZ, *aynı tez*, s. 122.

¹⁴¹⁰ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 96.

¹⁴¹¹ *Aynı eser*, s. 91; AKÖZ, *aynı tez*, s. 18–26.

¹⁴¹² KONYALI, *aynı eser*, s. 105.

¹⁴¹³ *Aynı eser*, s. 122.

¹⁴¹⁴ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91.

Karaman'da XVIII. yüzyılda bulunan mahallelerin tespiti sırasında, kadı sicillerinde bulunan ve salyane dağıtımlarını gösteren defterlerden yararlanılmıştır. Bilindiği üzere şehir merkezinden avarız vergileri, bu listelere göre alınmıştır. Buna göre bazen sayı düşmüş olmakla birlikte vergiye tabi mahalle sayısı ortalama 30'dur. Salyane ve avarız listelerinde olmayıp değişik vesilelerle kadı sicilleri ile *Lârende Hurufat Defterleri*'nde geçen mahalle adlarıyla bu konu daha gerçekçi olarak ortaya konmuştur. Çünkü vakıf kayıtları, vergiden muaf mahallelerin tespitinde önemli ipuçları vermiş olup, bunlarla birlikte sayı 44'e ulaşmıştır. Bunlar hakkında belgelerde ve ihtiyaç duyulduğunda başka kaynaklarda geçen bilgiler aşağıda verilecektir.

Lârende Salyane Defterleri'nde XVIII. yüzyılda adı geçen mahalleler şunlardır: Abbas, Ahi Osman, Alacasuluk, Ali Şahne, Emmi Hoca, Cedit, Çeltek, Dahhak, Fenarî, Gazaliye, Hacı Celal, Hatip, Hisar/ Kale, Hoca Mahmut, İbrikli, İdemit, Kavşıt, Kirişçi Baba, Köhne Bedesten, Küçük Dede, Külhan, Mansur Dede, Sakabaşı, Say, Seki Çeşme, Siyahser, Şam Pazarı, Şeyhler, Tapucak ve Zaviye. Bunların dışında salyane defterlerinde bir vergi birimi olarak geçmemekle beraber değişik belgelerde bulunan mahalleler de vardır ki; bunlar ya Konya örneğinde olduğu gibi¹⁴¹⁵ avarız vergilerinden muaf olduğu için listelere girmemiştir ya da tüzelkişiliği olan bağımsız mahalle değillerdir. Bunlar, Acem Hoca¹⁴¹⁶, Emekseven¹⁴¹⁷, Emir Ahmet¹⁴¹⁸, Göçeri¹⁴¹⁹, Hacı Nuh¹⁴²⁰, Hacılar¹⁴²¹, Helvacı¹⁴²², İçtekte¹⁴²³, Kale Kapı¹⁴²⁴, Kır¹⁴²⁵, Nuh Paşa¹⁴²⁶, Sarı¹⁴²⁷, Şah Ruh¹⁴²⁸, Tekke¹⁴²⁹, Yenimahalle¹⁴³⁰, Yukarı Çarşı¹⁴³¹ ve Yukarı¹⁴³² isimli mahallelerdir.

¹⁴¹⁵ KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 76.

¹⁴¹⁶ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99b.

¹⁴¹⁷ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 104.

¹⁴¹⁸ KKS, No: 292, s. 100/5.

¹⁴¹⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a.

¹⁴²⁰ KKS, No: 282, s. 50/1.

¹⁴²¹ KKS, No: 332, s. 69/2.

¹⁴²² KKS, No: 282, s. 52/1.

¹⁴²³ KKS, No: 286, s. 121/3.

¹⁴²⁴ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a.

¹⁴²⁵ KKS, No: 281, s. 40/5.

¹⁴²⁶ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4b.

¹⁴²⁷ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105a.

¹⁴²⁸ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1b.

¹⁴²⁹ KKS, No: 281, s. 69/3.

¹⁴³⁰ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹⁴³¹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a.

¹⁴³² VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

Menzil ücretlerini gösteren 25 Muharrem 1160 (06 Şubat 1747) tarihli bir hükümde Karaman'daki mahalleler, maddi durumlarına göre iyi, orta ve zayıf diye üç kategoriye ayrılmışlardır. Buna göre Ahi Osman, Cedit, Çeltek, Fenarî, Kadı Dükkânı, Külhan, Kale, Küçük Dede, Mansur Dede, Say mahalleleri iyi grupta; Abbas, İbrikli, Ali Şahne, Emmi Hoca, Gazaliye, Hatip, Hoca Mahmut, Kirişçi Baba, Köhne Bedesten, Sakabaşı, Şam Pazarı, Şeyhler, Zaviye mahalleleri orta grupta; Alacasuluk, Hacı Celal, Kavşıt, Seki Çeşme, Siyahser, Tapucak mahalleleri ise zayıf grupta yer almıştır¹⁴³³.

Bugün Karaman'da bulunan toplam 53 mahallenin 20'sinin adı XVIII. yüzyılda mevcut olan mahallelerdendir¹⁴³⁴. Yukarıda görüldüğü üzere mahallelerde şahıs adlarının ağırlıklı olduğu görülür. XVIII. yüzyılda Karaman'da bulunan mahalleler şunlardır:

1. ABBAS MAHALLESİ

Abbas Mahallesi, GÜLCAN'a göre adını hayırsever bir vatandaş olan Abbas isimli kişiden almıştır¹⁴³⁵. 1500, 1518, 1530, 1541 ve 1584 yıllarında yapılan tahrirlerde mahallenin adının bulunduğu bakılırsa, geçmişi XV. yüzyıla kadar gidiyordu¹⁴³⁶. XVIII. yüzyılda Karaman'ın kalabalık mahallelerin biriydi. Bazı salyane defterlerine İbrikli Mahallesi ile birlikte kaydedilmiştir¹⁴³⁷. Çukurçeşme¹⁴³⁸, Abbas Mahallesi¹⁴³⁹ meşitleri, bir adı Abbas Bey olan¹⁴⁴⁰ Abbas Mescidi¹⁴⁴¹ mahalledeki kamu hizmeti gören binalardı.

2. ACEM HOCA MAHALLESİ

Acem Hoca Mahallesi, adından da anlaşılacağı üzere Azerbaycan kökenli bir tüccar veya din adamı tarafından yaptırılan mescitten dolayı bu adı almış olmalıdır.

¹⁴³³ KKS, No: 284, s. 18/3.

¹⁴³⁴ XVIII. yüzyılda mevcut olup bugün de Karaman'da bulunan mahalleler şunlardır: Abbas, Ahi Osman, Alacasuluk, Ali Şahane, Cedit, Çeltek, Fenarî, Gazi Dükkânı, Hacı Celal, Hisar, Kirişçi, Koçak Dede, Külhan, Mansur Dede, Sakabaşı, Seki Çeşme, Siyahser, Tabduk Emre, Tapucak, Yeni.

¹⁴³⁵ Karaman, s. 1.

¹⁴³⁶ GÜMÜŞÇÜ, aynı eser, s. 91.

¹⁴³⁷ KKS, No: 285, s. 227/1.

¹⁴³⁸ VGMA, LHD, No: 569, vr. 6a; No: 1126, vr. 123a; No: 1126, vr. 123b; No: 1126, vr. 124a; No: 1131, vr. 53a; No: 1140, vr. 320b; No: 1148, vr. 3b.

¹⁴³⁹ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1b; No: 1103, vr. 107a; No: 1131, vr. 54a; No: 1142, vr. 1b; No: 1155, vr. 5a.

¹⁴⁴⁰ KKS, No: 305, s. 271/1; KKS, No: 297, s. 115/2; No: 333, s. 82/1.

¹⁴⁴¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10b.

Adı, sadece mahalledeki mescide yapılan imam atamaları dolayısıyla XVIII. yüzyıl belgelerine girmiştir¹⁴⁴². Hakkında başka bilgiye rastlanmamıştır.

3. AHI OSMAN MAHALLESİ

Ahi Osman Mahallesi'ne adını veren Ahi Osman, GÜLCAN'a göre Ebülfeth Alâeddin Ali Bey (1361–1398) veya oğlu II. Mehmet Bey (1398–1423) dönemi yetkililerinden biridir¹⁴⁴³. “Ahi” lakaplı olduğuna bakılırsa, esnaf ileri gelenlerinden biriydi. 1500, 1518, 1530, 1541 ve 1584 yıllarında yapılan tahrirlerde de adı geçmektedir¹⁴⁴⁴. Mahallede; Kulak¹⁴⁴⁵ ve Ahi Osman Mahallesi mescitleri¹⁴⁴⁶, Müftü Abdurrahman Efendi'nin Demirbağı mevkiinde yaptırdığı çeşme ile tamir ettirdiği Sağır Kadı-Zade Çeşmesi¹⁴⁴⁷ vardır. GÜMÜŞÇÜ'ye göre kalabalık mahallelerden biri idi. Ancak XVIII. yüzyılda istenen avarız vergisini ödeyemeyecek duruma düşmüştür. 1144 (1731/1732) yılında mahalle sakinleri, zamanla mahalle halkının fakir düşmesini gerekçe göstererek 2,5 olan avarız hanelerinin 1,5'a düşürülmesi için başvurmuşlar, bunun üzerine avarız ödemeleri dışındaki yükümlülüklerini 1,5 hane üzerinden ödemeleri kabul edilmiştir¹⁴⁴⁸. Yine mahalleli, 1157 (1744/1745) yılında halkın ödeme gücünün azalmasını ve nüfusun azaldığını gerekçe göstererek 2,5 olan avarız hanesinin avarız ödemeleri dışındaki yükümlülükler için bir semen olarak kabul edilmesi talebinde bulunmuşlardır¹⁴⁴⁹. Bu iki belge, mahallenin zamanla nüfusunun azaldığını, maddi gücünün zayıfladığını göstermektedir.

4. ALACASULUK MAHALLESİ

Alacasuluk Mahallesi'nin kurulduğu bölgenin suluk olması GÜLCAN'a göre bu ismin verilmesine neden olmuştur¹⁴⁵⁰. 270, 3016 ve 3074 nolu *Tapu Tahrir Defterler*'ine Alacasuluk Mahallesi olarak yazılmıştır¹⁴⁵¹. 1500, 1518, 1541 ve 1584

¹⁴⁴² VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99b; No: 1150, vr. 9a.

¹⁴⁴³ Karaman, s. 2.

¹⁴⁴⁴ Aynı eser, s. 91.

¹⁴⁴⁵ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a; No: 558, vr. 83b; No: 558, vr. 84a; No: 1150, vr. 3b; No: 1150, vr. 9b.

¹⁴⁴⁶ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9b; KKS, No: 287, s. 6/1.

¹⁴⁴⁷ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b.

¹⁴⁴⁸ KKS, No: 298, s. 152/4.

¹⁴⁴⁹ KKS, No: 283, s. 74/2.

¹⁴⁵⁰ Karaman, s. 5.

¹⁴⁵¹ BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, No: 270, s. 1; No: 3016, s. 11; No: 3074, s. 110.

yıllarında yapılan tahrirlerde de adı geçmektedir¹⁴⁵². Hannan Hoca¹⁴⁵³, Alacasuluk Mahallesi¹⁴⁵⁴ ve Köprübaşı mescitleri¹⁴⁵⁵, mahalledeki kayıtlara giren önemli yapılarıdır. Sınırlarında bulunan Emekseven mevki bazı belgelerde Emekseven Mahallesi olarak geçmektedir¹⁴⁵⁶. Bu durum, Alacasuluk Mahallesi'nin zamanla büyüyerek ikiye bölündüğüne işaret etmektedir.

5. ALİ ŞAHNE MAHALLESİ

Mahallenin adı sonradan nedense Ali Şahane olarak değiştirilmiştir. Şehrin güvenlik hizmetlerinden sorumlu memurlarından birine “*şahne*” ya da “*subaşı*” denirdi¹⁴⁵⁷. GÜLCAN, mahallenin adını Karamanoğulları döneminde şahne olan Saadettin Ali'den aldığını düşünmektedir¹⁴⁵⁸. 1500, 1518, 1530, 1541 ve 1584 yıllarında yapılan tahrirlerde bu mahalle geçmektedir¹⁴⁵⁹. Mahallede; Hatuniye Medresesi¹⁴⁶⁰, Hacı Bekir¹⁴⁶¹ ve bir adı Nizamettin olan Hacı Beyler camileri¹⁴⁶², Kutbettin¹⁴⁶³ ve Ebülfeth mescitleri¹⁴⁶⁴, Parmakkapı adlı kale kapısı¹⁴⁶⁵, Raziye Hatun Mektebi¹⁴⁶⁶ ve Hacı Ali¹⁴⁶⁷, Cambaz-Zade Yunus oğlu Mevlânâ Kadı Abdurrahman/Kurşunlu¹⁴⁶⁸ ve Hacı Ali mektepleri¹⁴⁶⁹, Mevlânâ'nın annesinin türbesi¹⁴⁷⁰, Süleyman Bey Hamamı¹⁴⁷¹, Bali-Zade'nin iki adet çeşmesi¹⁴⁷² ve bir mezarlık¹⁴⁷³ bulunuyordu.

¹⁴⁵² GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91.

¹⁴⁵³ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86b; No: 559, vr. 1b; No: 562, vr. 9; No: 1103, vr. 107a; No: 1103, vr. 110b; No: 1126, vr. 123a; No: 1126, vr. 123b; No: 1126, vr. 124a; No: 1147, vr. 100b; KKS, No: 297, s. 199/5.

¹⁴⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b; No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; No: 1131, vr. 51a; No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 6a; No: 1147, vr. 98a; KKS, No: 305, No: 293/1.

¹⁴⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

¹⁴⁵⁶ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 104.

¹⁴⁵⁷ PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 305.

¹⁴⁵⁸ Karaman, s. 2-4.

¹⁴⁵⁹ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91.

¹⁴⁶⁰ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a.

¹⁴⁶¹ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b.

¹⁴⁶² VGMA, LHD, No: 569, vr. 5; No: 1103, vr. 108b; No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 6b; No: 1147, vr. 101a; No: 1148, vr. 2b.

¹⁴⁶³ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108a; KKS, No: 285, s. 229/2; No: 305, s. 255/2; No: 305, s. 264/2.

¹⁴⁶⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 121b; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 97b; No: 1147, vr. 98b; No: 1147, vr. 99b; No: 1147, vr. 101a; No: 1148, vr. 5a.

¹⁴⁶⁵ VGMA, LHD, No: 562, vr. 11.

¹⁴⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 98b; No: 1149, vr. 1.

¹⁴⁶⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55a.

¹⁴⁶⁸ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 25026.

¹⁴⁶⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55a.

¹⁴⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 97b.

¹⁴⁷¹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹⁴⁷² VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a.

¹⁴⁷³ KKS, No: 290, s. 2/1.

Bu yapılar, adı geçen mahallenin Karaman'ın en büyük mahallesi olduğuna işaret kabul edilebilir.

6. EMMİ HOCA MAHALLESİ

Emmi Hoca Mahallesi'nin bir diğer adı da Ömer Hoca Mahallesi idi¹⁴⁷⁴. Bazı salyane defterlerinde İbrikli Mahallesi ile birlikte yazılmıştır¹⁴⁷⁵. Öyleyse küçük bir mahalleydi. 1500, 1518, 1530, 1541 ve 1584 yıllarında yapılan tahrirler ile¹⁴⁷⁶ XVIII. yüzyıla ait *Karaman Kadı Sicilleri*'nde yer alan Emmi Hoca Mescidi'ne yapılan atamalar¹⁴⁷⁷, mülk satışları¹⁴⁷⁸ ve tereke ile ilgili kayıtlar¹⁴⁷⁹ nedeni ile adı geçmiştir.

7. CEDİT MAHALLESİ

Cedit Mahallesi, bazı belgelerde Yeni Mahalle olarak¹⁴⁸⁰ geçmektedir. 1541 yılında yapılan 415 nolu tahrirde adı kaydedilmiştir. GÜLCAN, mahallenin, kalenin dışında Sinleköy veya Sileköy denen eski bir yerleşim yerinde kurulduğunu yazmıştır¹⁴⁸¹. Bu mahalledeki Hacı Ali Camii'nin bulunduğu bölge, bazı belgelerde Kır Mahalle olarak geçer¹⁴⁸². Mahallede, XVIII. yüzyılda önemli yapı olarak; Hacı Ali Camii¹⁴⁸³, Nakip¹⁴⁸⁴ ve Hacı Yahya mescitleri¹⁴⁸⁵, mahalle çeşmeleri¹⁴⁸⁶ ile üç tane kuyunun bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁸⁷.

8. ÇELTEK MAHALLESİ

Çeltek Mahallesi, 1500, 1518, 1530, 1541 ve 1584 yıllarında yapılan tahrirlerde adı geçer ve büyük bir mahalledir¹⁴⁸⁸. Karafakih Mehmet Efendi Medresesi¹⁴⁸⁹, Fakih

¹⁴⁷⁴ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91.

¹⁴⁷⁵ KKS, No: 286, s. 46/1.

¹⁴⁷⁶ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91.

¹⁴⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a.

¹⁴⁷⁸ KKS, No: 290, s. 95/1; No: 290, s. 99/3; No: 297, s. 313/5; No: 305, s. 297/5.

¹⁴⁷⁹ KKS, No: 289, s. 21/1; No: 305, s. 179/2.

¹⁴⁸⁰ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

¹⁴⁸¹ *Karaman*, s. 6.

¹⁴⁸² KKS, No: 302, s. 20/4.

¹⁴⁸³ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6a; No: 1147, vr. 98a; No: 1148, vr. 2b; No: 1150, vr. 10b.

¹⁴⁸⁴ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85b; No: 1103, vr. 109b; No: 1126, vr. 122b; No: 1131, vr. 56a; KKS, No: 305, s. 258/2.

¹⁴⁸⁵ KKS, No: 297, s. 10/2.

¹⁴⁸⁶ KKS, No: 305, s. 257/3; No: 305, s. 282/2.

¹⁴⁸⁷ KKS, No: 297, s. 111/2.

¹⁴⁸⁸ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91, 168.

¹⁴⁸⁹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85a; No: 1146, vr. 6a; No: 1147, vr. 98b; No: 1150, vr. 9b.

Ahmet¹⁴⁹⁰, Alaca¹⁴⁹¹, Hacı İdris¹⁴⁹², Arslancı Oğlu¹⁴⁹³, Hacı Osman/Meydan¹⁴⁹⁴, Hacı İbrahim¹⁴⁹⁵, Hacı Derviş¹⁴⁹⁶, Çeltek Mahalle Mescidi denen mescitler¹⁴⁹⁷ ve Zaviye¹⁴⁹⁸, Hoca Mescidi camileri¹⁴⁹⁹, Emirşah Zaviyesi¹⁵⁰⁰, Alâeddin Türbesi¹⁵⁰¹ ve Mehmet oğlu Hüseyin Efendi'nin yaptırdığı iki çeşme¹⁵⁰² bu mahallede bulunan kamu yapılarıydı.

9. DAHHAK MAHALLESİ

Dahhak Mahallesi, 1500, 1518, 1530, 1541 ve 1584 yıllarında yapılan tahrirlerde kayıtlıdır¹⁵⁰³. Hacı Veli'nin yaptırdığı mescit bu mahalledeydi¹⁵⁰⁴. Bu mescidin yanında bulunan bir oda 26 Şevval 1171 (03 Temmuz 1758) tarihinde âyandan Seyit Abdurrahman Ağa oğlu Seyit Zeynel Abidin Ağa tarafından 20 kuruşa satın alınmıştır¹⁵⁰⁵.

10. EMEKSEVEN MAHALLESİ

Tahrirlerde geçen ancak bir vergi birimi olarak salyane listelerinde bulunmayan Emekseven Mahallesi, Alacasuluk Mahallesi'nin bünyesinde olması gerekir. Çünkü Hoca Hannan Mescidi bazı belgelerde Alacasuluk Mahallesi'nde, bazı belgelerde ise Emekseven Mahallesi'nde gösterilmektedir. Abdülcabbar Hoca Mescidi¹⁵⁰⁶ ve Divan-Zade Zaviyesi¹⁵⁰⁷ mahalledeki diğer kamu yapıları idi.

¹⁴⁹⁰ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10a; No: 1155, vr. 10b; KKS, No: 284, s. 26/2; No: 285, s. 222/3.

¹⁴⁹¹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1145, vr. 6b; No: 1155, vr. 3a; KKS, No: 286, s. 112/2; No: 288, s. 50/1; No: 333, s. 72/3.

¹⁴⁹² VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a; No: 1131, vr. 50b; No: 1148, vr. 1b; No: 1150, vr. 1a.

¹⁴⁹³ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4b; No: 1150, vr. 11a.

¹⁴⁹⁴ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 319b; No: 1142, vr. 1b; No: 1145, vr. 3b; KKS, No: 281, s. 75/1.

¹⁴⁹⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 50b; No: 1131, vr. 54b.

¹⁴⁹⁶ KKS, No: 282, s. 48/2.

¹⁴⁹⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a; No: 1131, vr. 55b; No: 1150, vr. 11b.

¹⁴⁹⁸ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122a.

¹⁴⁹⁹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 6a; No: 1145, vr. 6b.

¹⁵⁰⁰ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 112a; No: 1147, vr. 102b; No: 1155, vr. 10a.

¹⁵⁰¹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56b.

¹⁵⁰² VGMA, LHD, No: 569, vr. 8.

¹⁵⁰³ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91.

¹⁵⁰⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a; No: 1119, vr. 184a; No: 1126, vr. 124a; No: 1146, vr. 6a; No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 5a; No: 1150, vr. 11b.

¹⁵⁰⁵ KKS, No: 287, s. 32/2.

¹⁵⁰⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a.

¹⁵⁰⁷ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a; No: 558 vr. 83b; No: 1147, vr. 104; No: 1155, vr. 9b.

11. EMİR AHMET MAHALLESİ

Emir Ahmet Mahallesi'nin tarihi eski değildir. Bu mahallenin adı, Dikbasan Camii ile ilgili 26 Zilkade 1142 (12 Haziran 1730) tarihli bir belgede geçmektedir¹⁵⁰⁸. O halde XVII. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan mahallelerden birisidir.

12. FENARİ MAHALLESİ

Mahalle, adını Molla Fenarî'den almıştır. Molla Şemsettin Fenarî, aslen Gerede'ye bağlı Fener köyünden olup babası Konya'ya göç etmiştir. Şemsettin Fenarî'yi XV. yüzyılın başlarında Karamanoğlu beyi, Karaman'a davet ederek uzun yıllar misafir etmiş, kadıaskerlikle görevlendirmiştir. Daha sonra Karaman'dan Bursa'ya göçen Şemsettin Fenarî, Yıldırım Bayezit döneminde Osmanlı'nın ilk Şeyhülislamı olmuş, 1430 yılında 87 yaşında vefat etmiştir¹⁵⁰⁹. Karaman'da kaldığı yıllarda adı bir mahalleye verilmiş, yine bu mahallede adına bir mescit¹⁵¹⁰, medrese ve hamam¹⁵¹¹ yaptırılmıştır. Ancak bu medrese ve hamam günümüze ulaşmamıştır.

Külahçı-Zade Hacı Ahmet ve Hacı Abdullah Medresesi¹⁵¹², Koyuncu Baba¹⁵¹³, Kadı Oğlu tarafından yaptırılan Taş¹⁵¹⁴, Lutar da denen¹⁵¹⁵ Lutar-Zade¹⁵¹⁶ mescitleri, Külahçılar Çarşısı¹⁵¹⁷, Külahçı Dede oğlu Seyit Yahya'nın yağhanesi¹⁵¹⁸ bu mahallede bulunan önemli yapılarıdır.

13. GAZALİYE MAHALLESİ

Gazaliye Mahallesi'nin adı bu mahallede bulunan vakıf yapılarına olan atamalar nedeniyle belgelerde sık sık geçer. Hatuniye Medresesi¹⁵¹⁹, bir adı Seyit

¹⁵⁰⁸ KKS, No: 292, s. 100/5.

¹⁵⁰⁹ GÜLCAN, *Karaman Büyükleri*, s. 87–89.

¹⁵¹⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1128, vr. 111b; No: 1128, vr. 112a; No: 1155, vr. 3b.

¹⁵¹¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a; No: 558, vr. 83b; No: 1147, vr. 97b; No: 1148, vr. 5b; No: 1150, vr. 2b.

¹⁵¹² VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108b.

¹⁵¹³ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a; No: 558, vr. 84b; No: 1103, vr. 106b; No: 1103, vr. 110b; No: 1126, vr. 121b; No: 1126, vr. 124a; No: 1131, vr. 50b; No: 1147, vr. 97a; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 102b; No: 1147, vr. 105a; No: 1150, vr. 1b.

¹⁵¹⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123a.

¹⁵¹⁵ KKS, No: 282, s. 85/1.

¹⁵¹⁶ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b; No: 1148, vr. 5a; No: 1155, vr. 10b; KKS, No: 282, s. 85/1; No: 285, s. 327/2; No: 287, s. 2/2; No: 305, s. 185/3.

¹⁵¹⁷ KKS, No: 305, s. 279/1.

¹⁵¹⁸ Aynı yer.

¹⁵¹⁹ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 5007 ve 8617; VGMA, LHD, No: 1147, vr. 101a.

Şeyh Ali Semerkandi olan Şeyh Ali¹⁵²⁰, bazı belgelerde Ali Şahne Mahallesi'nde görünen¹⁵²¹ Beyler¹⁵²², Tekke Kapı yakınında bulunan Girit Hacı¹⁵²³ ve Gazaliye mescitleri¹⁵²⁴ bu mahallede bulunan önemli yapılarıdır.

14. HACI CELAL MAHALLESİ

Hacı Celal Mahallesi bu adı, GÜLCAN'a göre Karamanoğlu Halil Yahşi ve Ebülfeth Alâeddin Ali Bey döneminde yaşayan ahilerden Mehmet Celalettin Bey'den almıştır¹⁵²⁵. Türkoğlu¹⁵²⁶, Sadık Oğlu¹⁵²⁷, Mahalle¹⁵²⁸, Hacı Celal mescitleri¹⁵²⁹ mahallede bulunan önemli binalardır.

15. HACI NUH MAHALLESİ

Hacı Nuh Mahallesi, Osmanlı döneminde kurulan mahallelerden biri idi. Bu mahalle, adını vermeyen bir Karaman kadısının 1148 (1735/1736) tarihli arzuhalinde¹⁵³⁰ ve bu mahalleden hac yolunda vefat eden Hacı İsa ile ilgili 18 Şevval 1171 (25 Haziran 1758) tarihli belgede geçmektedir¹⁵³¹.

16. HACILAR MAHALLESİ

Hacılar Mahallesi de Osmanlı dönemi mahallelerinden biri idi. Adı, Esbkeşan reayaları ile ilgili sadece bir belgede geçmektedir¹⁵³².

17. HATİP MAHALLESİ

Eski tapu tahrirlerinde adı geçmeyen Hatip Mahallesi, XVIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış olmalıdır. Vakıf yapılarına yapılan atamalar nedeniyle belgelerde adının geçmesi buna işaret etmektedir. Fakçı-Zade¹⁵³³ ve Arap-Zade

¹⁵²⁰ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 108a; No: 1126, vr. 122a; No: 1140, vr. 320a; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 98a; No: 1147, vr. 103; KKS, No: 288, s. 101/2; No: 291, s. 62/2.

¹⁵²¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99b.

¹⁵²² VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51a; No: 1148, vr. 3b; No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 5a.

¹⁵²³ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51b.

¹⁵²⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; No: 1139, vr. 155a No: 1145, vr. 7a.

¹⁵²⁵ Karaman, s. 18.

¹⁵²⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105a.

¹⁵²⁷ KKS, No: 286, s. 97/3.

¹⁵²⁸ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b; No: 1139, vr. 155a; No: 1148, vr. 2b; No: 1139, vr. 155a; KKS, No: 281, s. 80/2; No: 284, s. 50/1.

¹⁵²⁹ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

¹⁵³⁰ KKS, No: 282, s. 50/1.

¹⁵³¹ KKS, No: 287, s. 40/2.

¹⁵³² KKS, No: 332, s. 69/2.

¹⁵³³ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 101b; KKS, No: 305, s. 176/2.

camileri¹⁵³⁴, Hüseyin Çelebi¹⁵³⁵, İshak Çelebi¹⁵³⁶ ve Mahalle mescitleri¹⁵³⁷, Nuh Paşa Camii'nin vakfı olan Yeni Hamam¹⁵³⁸ mahallede bulunan önemli binalardır.

18. HELVACI MAHALLESİ

Helvacı Mahallesi de eski olmayıp adı, sadece mahalledeki Hacı Ahmet Ağa Mescidi'ne evahir-i Zilkade 1147 (14/23 Nisan 1735) tarihinde yapılan bir imam atamasında geçmektedir¹⁵³⁹.

19. HİSAR/KALE MAHALLESİ

Hisar Mahallesi'nin tarihî geçmişi, Karamanoğulları'na kadar gitmekte olup kale duvarlarının içinde kurulduğu için en eski ve en merkezî mahalleydi. Kale Mahallesi ya da 1500, 1518, 1530, 1541 ve 1584 yılları tahrirlerinde olduğu gibi Hisariçi Mahallesi olarak da geçmektedir¹⁵⁴⁰. Karaman Kalesi, Hisar Camii veya Hisar Mahallesi Camii de denen¹⁵⁴¹ Boyalı Kadı Camii¹⁵⁴², Kethüda¹⁵⁴³, Veli Bey¹⁵⁴⁴, Yelekli Çavuş¹⁵⁴⁵, Ali Bey¹⁵⁴⁶ ve Arap Efendi¹⁵⁴⁷ mescitleri, Çukur¹⁵⁴⁸, Top Kapısı¹⁵⁴⁹, Veli Kapısı veya Veli Bey¹⁵⁵⁰ çeşmeleri, bu mahalledeki önemli yapılarıdır.

20. HOCA MAHMUT MAHALLESİ

Hoca Mahmut Mahallesi, XV. yüzyılda kurulmuş olmalıdır. GÜLCAN, bu mahallenin adının Karamanoğlu II. İbrahim Bey (1423–1464) devrinin ileri gelenlerinden, zengin bir tüccar olan Hoca Mahmut'tan geldiği kanaatindedir¹⁵⁵¹.

¹⁵³⁴ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 1a.

¹⁵³⁵ KKS, No: 289, s. 113/4.

¹⁵³⁶ KKS, No: 305, s. 252/2.

¹⁵³⁷ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 3b.

¹⁵³⁸ KKS, No: 332, s. 93/1.

¹⁵³⁹ KKS, No: 282, s. 52/1.

¹⁵⁴⁰ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91, 168; GÜLCAN, *Karaman*, s. 15.

¹⁵⁴¹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a; No: 1103, vr. 106a; No: 1145, vr. 7b.

¹⁵⁴² VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a; No: 1147, vr. 98a.

¹⁵⁴³ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b; KKS, No: 289, s. 4/1.

¹⁵⁴⁴ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a; No: 1150, vr. 1b.

¹⁵⁴⁵ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106b.

¹⁵⁴⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 107a.

¹⁵⁴⁷ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 110a; No: 1131, vr. 50b; No: 1139, vr. 156a; No: 1140, vr. 319b; No: 1142, vr. 1b; No: 1147, vr. 104; No: 1148, vr. 4b; KKS, No: 283, s. 15/2; No: 287, s. 172/3.

¹⁵⁴⁸ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

¹⁵⁴⁹ KKS, No: 286, s. 171/2.

¹⁵⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 3b; KKS, No: 290, s. 100/1.

¹⁵⁵¹ *Karaman*, s. 19.

Buğdaylı¹⁵⁵², Hoca Mahmut¹⁵⁵³ ve Hoca Mahmut Mahallesi¹⁵⁵⁴ mescitleri, Halil Efendi Çeşmesi¹⁵⁵⁵ bu mahalledeydi.

21. İBRİKLİ MAHALLESİ

İbrikli Mahallesi, Karaman'ın küçük mahallelerinden biri idi. GÜLCAN'a göre mahallenin adı, İbrikli Dede adıyla bilinen bir dervişten gelmektedir¹⁵⁵⁶. Salyane defterlerinde vergi birimi olarak bazen bağımsız¹⁵⁵⁷, bazen Emmi Hoca Mahallesi ile¹⁵⁵⁸ bazen de Abbas Mahallesi ile¹⁵⁵⁹ birlikte yazılmıştır. Mahalle mescidi¹⁵⁶⁰ ile mescidin bünyesindeki mektep¹⁵⁶¹ ve Nakşibendî Tekkesi¹⁵⁶² mahallede bulunan önemli yapılarıdır.

22. İÇTEKKE MAHALLESİ

İçtekke Mahallesi, adından da anlaşılacağı üzere, surların içinde bulunan bir tekmeden adlandırılmış olmalıdır. Mahallenin adı, sadece 27 Şaban 1166 (29 Haziran 1753) ve 11 Şaban 1189 (07 Ekim 1775) tarihli iki arzuhalde geçmiştir¹⁵⁶³.

23. İDEMİT MAHALLESİ

İdemit Mahallesi, XVIII. yüzyıl belgelerinde geçtiğine bakılırsa Osmanlı döneminde ortaya çıkmış bir mahalle olmalıdır. Adı, 1120 (1708/1709)'li yıllardan itibaren mahallede bulunan vakıf yapılara olan atamalarda geçmektedir. Cuma Camii¹⁵⁶⁴ de denen İdemit Mahallesi Camii¹⁵⁶⁵, İdemit Mahallesi Mescidi¹⁵⁶⁶, Dikilitaş Hanı¹⁵⁶⁷, Atık Su kuyusu ve maslağı¹⁵⁶⁸ mahallede bulunan önemli yapılarıdır.

¹⁵⁵² VGMA, LHD, No: 558, vr. 83b; No: 1103, vr. 110b; No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 3b; No: 1145, vr. 6a; No: 1147, vr. 98a; KKS, No: 287, s. 49/1.

¹⁵⁵³ KKS, No: 297, s. 110/4.

¹⁵⁵⁴ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 2a.

¹⁵⁵⁵ VGMA, LHD, No: 558, vr. 83a.

¹⁵⁵⁶ Karaman, s. 25.

¹⁵⁵⁷ KKS, No: 281, s. 83/1.

¹⁵⁵⁸ KKS, No: 286, s. 46/1.

¹⁵⁵⁹ KKS, No: 285, s. 227/1.

¹⁵⁶⁰ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 99a.

¹⁵⁶¹ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 11a.

¹⁵⁶² BOA, Cevdet Evkaf, No: 2255.

¹⁵⁶³ KKS, No: 286, s. 121/3; No: 290, s. 116/1.

¹⁵⁶⁴ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a; No: 1148, vr. 2a.

¹⁵⁶⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 55b.

¹⁵⁶⁶ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87b; No: 1103, vr. 105a; No: 1126, vr. 121b; No: 1131, vr. 53a; No: 1148, vr. 3a; No: 1148, vr. 3b; No: 1145, vr. 3b; No: 1145, vr. 5a; KKS, No: 284, s. 4.

¹⁵⁶⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54a; No: 1145, vr. 6a; No: 1148, vr. 3a.

¹⁵⁶⁸ VGMA, LHD, No: 558, vr. 87b; No: 1145, vr. 6b; No: 1148, vr. 2b; No: 1148, vr. 3a; No: 1148, vr. 3b.

24. KADI DÜKKÂNI MAHALLESİ

Kadı Dükkâni Mahallesi ismi, XVI. yüzyıl tapu tahririlerine bulunmamaktadır. O halde Osmanlı dönemi mahallelerinden biri idi. Kadı Dükkâni Mahallesi de, mahallede bulunan vakıf yapılara XVIII. yüzyılda yapılan atamalarda geçmektedir. Şeyhi Çelebi ya da Vaiz Çelebi¹⁵⁶⁹ de denen Çelebi Mescidi¹⁵⁷⁰, Hacı Süleyman Efendi Medresesi¹⁵⁷¹ bu mahalledeydi.

25. KALE KAPISI MAHALLESİ

Kale Kapısı Mahallesi, adından da anlaşılacağı üzere kalenin kapılarından birinin dışında kurulmuştur. Mahallenin adı, çeşmelerine yapılan nazır atamalarında geçmektedir¹⁵⁷².

26. KAVŞIT MAHALLESİ

Karamanoğlu Mescidi'nin¹⁵⁷³ bu mahallede bulunduğu bakılırsa Osmanlı'dan önce kurulmuş olduğu düşünülebilir. Kavşit Mahallesi de mahalledeki vakıf yapılara yapılan atamalarda geçer. Kavşit Mahalle¹⁵⁷⁴ ve Karabaş¹⁵⁷⁵ mescitleri mahalledeki önemli binalardı.

27. KIR MAHALLE

Salyane defterlerinde adı geçmeyen Kır Mahalle, adından anlaşılacağı üzere şehrin kenarında sonradan kurulmuştur. Cedit Mahallesi'ndeki Hacı Ali Camii'nin bu mahallede de geçişine bakılırsa¹⁵⁷⁶ Cedit Mahallesi ile iç içedir. Mahallede oturan vatandaşlarla ilgili XVIII. yüzyıla ait çok sayıda belge vardır¹⁵⁷⁷.

¹⁵⁶⁹ VGMA, LHD, No: 569, vr. 5.

¹⁵⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 2a.

¹⁵⁷¹ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4a.

¹⁵⁷² VGMA, LHD, No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 4b.

¹⁵⁷³ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150; No: 1128, vr. 112a.

¹⁵⁷⁴ VGMA, LHD, No: 558 vr. 83b; No: 558, vr. 86a; No: 1103, vr. 106b; No: 1103, vr. 108b; No: 1150, vr. 3b.

¹⁵⁷⁵ KKS, No: 297, s. 290/7.

¹⁵⁷⁶ KKS, No: 302, s. 20/4.

¹⁵⁷⁷ KKS, No: 285, s. 218/2; No: 285, s. 271/4; No: 286, s. 73/5; No: 287, s. 48/1; No: 287, s. 193/2; No: 287, s. 193/6; No: 288, s. 60/2; No: 288, s. 120/4; No: 289, s. 27/3; No: 332, s. 68/4; No: 332, s. 79/6; No: 332, s. 68/4.

28. KİRİŞÇİ BABA MAHALLESİ

Kirişçibaba Mahallesi, adına bakılırsa Kirişçibaba adlı bir mutasavvıf tarafından kurulmuştur. GÜLCAN, Kirişçi Baba'nın Halvetiye Tarikatı şeyhlerinden biri olduğunu yazmışsa da¹⁵⁷⁸ belgelere göre bu kişinin Yunus Emre olması gerekir¹⁵⁷⁹. Mahallede Kirişçi Baba Camii¹⁵⁸⁰, Yunus Emre Zaviyesi¹⁵⁸¹, Ahmet Çavuş¹⁵⁸² ve Hacı Ebubekir¹⁵⁸³ çeşmeleri ile mahalleye ait bir kuyu¹⁵⁸⁴ vardı.

29. KÖHNEBEDESTEN MAHALLESİ

Köhnebedesten Mahallesi, adını daha önce ortadan kalkmış olan eski bedestenden almış olmalıdır. Köhne Bezzazistan¹⁵⁸⁵, Eskibedesten¹⁵⁸⁶ ya da Köhne Mahalle¹⁵⁸⁷ de denirdi. Bir adı Fasih Camii olan Dikbasan Camii¹⁵⁸⁸, İbrahim Efendi-Zade Mehmet Efendi Mektebi¹⁵⁸⁹ ve Mescidi¹⁵⁹⁰, Hacı Resul Oğlu Mescidi¹⁵⁹¹, Muslı Ağa Hanı ve bitişiğindeki mescit¹⁵⁹², Mahalle¹⁵⁹³, Leben Kadı¹⁵⁹⁴ mescitleri, Leben Kadı çeşmeleri¹⁵⁹⁵, Müftü-Zade Mehmet Efendi¹⁵⁹⁶ ve İbrahim Efendi-Zade Mehmet Efendi mektepleri¹⁵⁹⁷ bu mahallenin önemli binalarıydı.

30. KÜÇÜK DEDE MAHALLESİ

Küçük Dede Mahallesi, adını "*Medine-i Lârende'de medfûn e'azz-ı kirâmdan Kûçek Dede tâbe şerâhü Hazretleri*"nden almıştır¹⁵⁹⁸. GÜLCAN'a göre Küçük Dede, mezarı Koçak Dede Sokağı'ndaki tekkede olan Halvetiye tarikatı dervişlerinden

¹⁵⁷⁸ *Karaman*, s. 26.

¹⁵⁷⁹ *VGMA, LHD*, No: 1155, vr. 3a.

¹⁵⁸⁰ *VGMA, LHD*, No: 561, vr. 14; No: 1103, vr. 105a; No: 1148, vr. 5a; No: 1149, vr. 1.

¹⁵⁸¹ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 110b; No: 1131, vr. 55a; No: 1148, vr. 4b; No: 1150, vr. 1b; *KKS*, No: 287, s. 75/2.

¹⁵⁸² *VGMA, LHD*, No: 1155, vr. 10b.

¹⁵⁸³ *KKS*, No: 305, s. 251/2.

¹⁵⁸⁴ *KKS*, No: 282, s. 53/3.

¹⁵⁸⁵ *VGMA, LHD*, No: 1145, vr. 5a.

¹⁵⁸⁶ *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 54b.

¹⁵⁸⁷ *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 2b.

¹⁵⁸⁸ *VGMA, LHD*, No: 1119, vr. 184a; *KKS*, No: 297, s. 110/1.

¹⁵⁸⁹ *VGMA, LHD*, No: 562, vr. 11a.

¹⁵⁹⁰ *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 2a.

¹⁵⁹¹ *VGMA, LHD*, No: 1150, vr. 1a.

¹⁵⁹² *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 86b; No: 1103, vr. 106b.

¹⁵⁹³ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 105a.

¹⁵⁹⁴ *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 54b.

¹⁵⁹⁵ *KKS*, No: 305, s. 255/4; No: 305, s. 289/1.

¹⁵⁹⁶ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 109b; No: 1148, vr. 5a.

¹⁵⁹⁷ *VGMA, LHD*, No: 562, vr. 11a; No: 569, vr. 5a.

¹⁵⁹⁸ *KKS*, No: 297, s. 264/3.

biridir¹⁵⁹⁹. Bugün Koçakdede şekline gelmiş olan kelimenin aslı yukarıdaki belgeye göre Kûçek Dede idi. Osmanlıca alfabesinde Koçak ile Kûçek'in yazılışları ve anlamları farklıdır. Kûçek Farsça'da küçük, koçak ise cesur, kahraman anlamına gelir. Bu çalışmada eldeki belgeye bakılarak Küçük Dede adı tercih edilmiştir. İncelenen dönemde mahallede Nuh Paşa Camii¹⁶⁰⁰, bir adı Eminüttin-Zade Ahmet Bey olan Erdoğan Bey¹⁶⁰¹, Mahalle¹⁶⁰², Küçük Dede¹⁶⁰³ ve Seydi Bey¹⁶⁰⁴ mescitleri, Küçük Dede Türbesi¹⁶⁰⁵, Eminüttin-Zade Çeşmeleri¹⁶⁰⁶ vardı.

31. KÜLHAN MAHALLESİ

Külhan Mahallesi'nin tapu tahrirlerinde adı geçmemektedir. O halde Osmanlı dönemi mahallelerinden biri idi. Mahallenin adı sınırları içindeki vakıf yapılara ait XVIII. yüzyıldaki atama belgelerinde geçer. Cami-i Cedit de denen Yeni Cami¹⁶⁰⁷ ve bu caminin bitişiğindeki Yahya Ağa Medresesi¹⁶⁰⁸, Hacı Ramazan Camii¹⁶⁰⁹, Gazzaz-Zade Mescidi¹⁶¹⁰ ve Gümüş Ağa Kahvehanesi¹⁶¹¹ mahallede bulunan önemli binalardı.

32. MANSUR DEDE MAHALLESİ

Mansur Dede Mahallesi, Karamanoğulları döneminden kalma mahallelerden biri idi. GÜLCAN'a göre mahalleye adını veren Mansur Dede, Karamanoğulları'nın ilk devirlerinde Karaman'a gelerek Nakşibendî tarikatını kuran Ketani Baba'nın oğludur¹⁶¹². Bir belgede Mansur Dede Yamağı Mahallesi olarak geçmiştir¹⁶¹³. Mansur Dede Mahalle Camii¹⁶¹⁴, Beşir Efendi¹⁶¹⁵, Mansur Dede¹⁶¹⁶, Mahalle¹⁶¹⁷ ve Hacı

¹⁵⁹⁹ *Karaman*, s. 27.

¹⁶⁰⁰ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 104.

¹⁶⁰¹ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 101a.

¹⁶⁰² *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 83b; No: 1147, vr. 99a.

¹⁶⁰³ *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 83b.

¹⁶⁰⁴ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 122b; No: 1147, vr. 97b; No: 1147, vr. 98a; *KKS*, No: 289, s. 18/2; No: 290, s. 156/2; No: 305, s. 189/2.

¹⁶⁰⁵ *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 85a.

¹⁶⁰⁶ *KKS*, No: 305, s. 250/1; No: 305, s. 251/1; No: 305, s. 283/2.

¹⁶⁰⁷ *VGMA, LHD*, No: 1155, vr. 3b.

¹⁶⁰⁸ *KKS*, No: 290, s. 158/4.

¹⁶⁰⁹ *VGMA, LHD*, No: 1140, vr. 319b.

¹⁶¹⁰ *VGMA, LHD*, No: 1126, vr. 124a; No: 1103, vr. 107b; No: 1131, vr. 51b; No: 1131, vr. 56a; No: 1145, vr. 7b; No: 1146, vr. 6a; No: 1150, vr. 1b; *KKS*, No: 290, s. 9/2.

¹⁶¹¹ *KKS*, No: 332, s. 51/1.

¹⁶¹² *Karaman*, s. 35.

¹⁶¹³ *KKS*, No: 281, s. 45/2.

¹⁶¹⁴ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 109a; No: 1150, vr. 11a.

¹⁶¹⁵ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 104.

¹⁶¹⁶ *VGMA, LHD*, No: 569, vr. 7.

¹⁶¹⁷ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 97a; No: 1147, vr. 98b; No: 1148, vr. 5b.

Mustafa mescitleri¹⁶¹⁸, Mansur Dede Zaviyesi¹⁶¹⁹ mahalledeki dinî eserlerdi. Demirciler Çarşısı da bu mahalledeydi¹⁶²⁰.

33. NUH PAŞA MAHALLESİ

Nuh Paşa Mahallesi, adına bakılırsa Osmanlı dönemi mahallelerinden biri idi. Mahallenin en büyük mabedi olan Nuh Paşa Camii'nin bazı belgelerde Nuh Paşa Mahallesi'nde bulunduğu işaret edilmektedir¹⁶²¹.

34. SAKABAŞI MAHALLESİ

Sakabaşı Mahallesi, adını Karaman'da sakabaşılık yapan ünlü birinden almış olmalıdır. GÜLCAN, mahallenin adını şehre gelen su kaynaklarının baş dağıtım yerine verilen sakabaşı kelimesinden almış olduğunu ifade etmişse de¹⁶²², Osmanlı'da sakabaşı, sarayda görevli sakaların amirine verilen unvan idi¹⁶²³. O halde mahallenin adının, suyun baş dağıtım yeri ile ilgisini kurmak oldukça zor görülmektedir. Azrail Oğlu¹⁶²⁴ ve Abdülğani mescitleri¹⁶²⁵ mahalledeki önemli binalardır. Evail-i Şaban 1147 (27 Aralık 1734/04 Ocak 1735) tarihinde mahalle sakinleri ve şehir kethüdası Osman, mahallenin fakirleştiğini gerekçe göstererek iki olan avarız hanesinin 1,5'a düşürülmesi için başvuruda bulunmuşlardır¹⁶²⁶.

35. SAY MAHALLESİ

Say Mahallesi'nin tarihi de eski değildir. Bu mahallenin adı görevli atamalarında geçer. Hacı Süleyman Efendi Medresesi¹⁶²⁷, Mahalle¹⁶²⁸, Bakla-Zade¹⁶²⁹, Yukarı¹⁶³⁰ ve Ali Bey mescitleri¹⁶³¹ mahalledeki önemli binalardır.

¹⁶¹⁸ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a; No: 1145, vr. 2a.

¹⁶¹⁹ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5b.

¹⁶²⁰ KKS, No: 305, s. 256/3.

¹⁶²¹ VGMA, LHD, No: 1147, vr. 101a; No: 1148, vr. 4a; No: 1148, vr. 4b; KKS, No: 285, s. 297/1.

¹⁶²² Karaman, s. 37.

¹⁶²³ PAKALIN, aynı eser, III, s. 96.

¹⁶²⁴ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10b.

¹⁶²⁵ KKS, No: 305, s. 287/4.

¹⁶²⁶ KKS, No: 282, s. 31/1.

¹⁶²⁷ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a; No: 569, vr. 5; No: 1155, vr. 4a.

¹⁶²⁸ VGMA, LHD, No: 559, vr. 1a; No: 1126, vr. 123a; No: 1147, vr. 98b; No: 1148, vr. 2a; KKS, No: 287, s. 23/1.

¹⁶²⁹ VGMA, LHD, No: 558, vr. 86a; No: 1103, vr. 108b; KKS, No: 287, s. 22/4; No: 290, s. 119/2; No: 290; s. 137/1.

¹⁶³⁰ KKS, No: 297, s. 114/2.

¹⁶³¹ VGMA, LHD, No: 1142, vr. 1b.

36. SEKİ ÇEŞME MAHALLESİ

Seki Çeşmesi, adından da anlaşılacağı üzere mahalleye adını vermiş olmalıdır. GÜLCAN'a göre Seki Çeşme adı, mahallede bulunan Sükker Çeşmesi'nden gelir¹⁶³². Sucu Hacı İsmail oğlu Sinanettin¹⁶³³, Gedik Ahmet Paşa¹⁶³⁴ ve Mahalle mescitleri¹⁶³⁵, Fındıklı Sultan¹⁶³⁶ ve Kandilli¹⁶³⁷ türbeleri mahallede bulunan önemli yapılarıdır.

37. SİYAHSER MAHALLESİ

Siyahser Mahallesi, adını halk arasında *Siyahser Sultan* denen Alâeddin Rumi'den almıştır¹⁶³⁸. Alâeddin Türbesi¹⁶³⁹ ve Alâeddin Camii¹⁶⁴⁰ mahalledeki önemli yapılarıdır.

38. ŞAH RUH MAHALLESİ

Şah Ruh Mahallesi, bazı belgelerde mevki adı¹⁶⁴¹, bazı belgelerde Emir Şah Ruh Mahallesi¹⁶⁴² bazı belgelerde ise Vezir Şah Ruh Mahallesi¹⁶⁴³ olarak geçmektedir. GÜLCAN'a göre adını Fatih Sultan Mehmet'in kayınbiraderi Dulkadiroğulları'ndan Alâüddeve'nin oğlu Şah Ruh'tan almıştır¹⁶⁴⁴. Bazen mevki adı olarak da geçmesi, şehrin kenarında olduğuna işaret kabul edilebilir. Gazzaz-Zade Mescidi¹⁶⁴⁵ ve Pir Ahmet Çeşmesi¹⁶⁴⁶ mahalledeki önemli yapılarıdır.

39. ŞAM PAZARI MAHALLESİ

Şam Pazarı Mahallesi, Şam Mahallesi olarak da geçer¹⁶⁴⁷. GÜLCAN'a göre adını, kalenin güney doğuya açılan kapısının adı olan Şam Kapısı'ndan almıştır¹⁶⁴⁸.

¹⁶³² *Karaman*, s. 39.

¹⁶³³ *KKS*, No: 281, s. 26/1; No: 281, s. 71/3.

¹⁶³⁴ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 111a; No: 1126, vr. 121b; No: 1131, vr. 51b; No: 1131, vr. 55b; No: 1145, vr. 6b; No: 1148, vr. 5b; No: 1150, vr. 10a; *KKS*, No: 284, s. 48/3; No: 291, s. 36/1.

¹⁶³⁵ *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 86a; No: 1103, vr. 107b; No: 1128, vr. 112a.

¹⁶³⁶ *KKS*, No: 297, s. 267/4.

¹⁶³⁷ *VGMA, LHD*, No: 561, vr. 3b; No: 1103, vr. 110a.

¹⁶³⁸ *GÜLCAN, Karaman*, s. 40.

¹⁶³⁹ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 97b; *KKS*, No: 285, s. 203/4; No: 285, s. 212/2; No: 290, s. 141/4.

¹⁶⁴⁰ *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 101b; *KKS*, No: 290, s. 142/1.

¹⁶⁴¹ *KKS*, No: 287, s. 125/3.

¹⁶⁴² *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 56a.

¹⁶⁴³ *KKS*, No: 297, s. 113/2.

¹⁶⁴⁴ *Karaman*, s. 41.

¹⁶⁴⁵ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 107b; No: 1131, vr. 51b; No: 1131, vr. 56a; No: 1145, vr. 7b; No: 1146, vr. 6a; No: 1150, vr. 1b; *KKS*, No: 291, s. 53/2.

¹⁶⁴⁶ *KKS*, No: 297, s. 113/2.

¹⁶⁴⁷ *VGMA, LHD*, No: 1103, vr. 112a.

¹⁶⁴⁸ *Karaman*, s. 46.

Anadolu'da çam cinsi ahşaba şam denmektedir. Mahalle, adını ya çam ya da Şam'dan gelen Pazar eşyasının satıldığı yer olmasından almış olmalıdır. Ali Dede Mescidi¹⁶⁴⁹, bu mescidin avlusundaki Ali Dede Medresesi¹⁶⁵⁰ ve Şam Pazarı Mahalle Mescidi¹⁶⁵¹ önemli binalarıydı.

40. ŞEYHLER MAHALLESİ

Şeyhler Mahallesi adı, tasavvufla ilgisinin olduğuna işaret etmektedir. Burada Sofiler Mescidi'nin bulunması¹⁶⁵² bunu teyit etmektedir. Şehirdeki gayrimüslimlerden çoğunun bu mahallede oturduğuna bakılırsa Karaman'ın en eski mahallelerinden biri olmalıdır¹⁶⁵³. Şeyhler Mahallesi, Gözlü Oğlu¹⁶⁵⁴ ve Hacı Mehmet mescitleri¹⁶⁵⁵ ile ilgili belgelerde adı sık sık geçer.

41. TAPUCAK MAHALLESİ

Tapucak Mahallesi'nin bu adı nereden aldığı bilinmemektedir. GÜLCAN, adı mahalleye verilen Tapucak'ın Tapduk Emre olabileceğini belirtmiştir¹⁶⁵⁶. Ancak Tapucak'la Tapduk Emre arasında ilişki kurulması biraz zor görünmektedir. Hacı Muharrem Mescidi¹⁶⁵⁷, Kadı¹⁶⁵⁸ ve Bucak Kadı çeşmeleri¹⁶⁵⁹ bu mahalledeydi.

42. TEKKE MAHALLESİ

Tekke Mahallesi'nin adı belgelerde fazla geçmemektedir. 20 Şaban 1140 (01 Nisan 1728) tarihli bir belgede "*Tekye mahallesinde sakin Abdülmûîn oğlu Ahmed Bey kendi halinde olmayıp*" şeklinde geçmektedir¹⁶⁶⁰. Bunun dışında herhangi bir belgeye rastlanmadığından tekkenin Karaman'daki hangi tekkeye işaret ettiği belirlenememiştir.

¹⁶⁴⁹ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6b; KKS, No: 305, s. 211/1.

¹⁶⁵⁰ VGMA, LHD, No: 1147 vr. 102a; No: 1150, vr. 11a; No: 1155 vr. 9.

¹⁶⁵¹ KKS, No: 297, s. 196/1; VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a; No: 1131, vr. 54b; No: 1128, vr. 111b; No: 1103, vr. 109b; No: 559, vr. 1b.

¹⁶⁵² VGMA, LHD, No: 1149, vr. 1a; No: 1150, vr. 2b; No: 1150, vr. 9b; No: 1155, vr. 9b.

¹⁶⁵³ KKS, No: 290, s. 65/1; No: 297, s. 301/4; No: 305, s. 187/1; No: 305, s. 260/3.

¹⁶⁵⁴ VGMA, LHD, No: 562, vr. 9; No: 569, vr. 7; No: 1091, vr. 150; No: 1145, vr. 3b; No: 1147, vr. 105a; No: 1155, vr. 3b.

¹⁶⁵⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 53a.

¹⁶⁵⁶ Karaman Büyüklere, s. 225.

¹⁶⁵⁷ VGMA, LHD, No: 1150, vr. 9a; KKS, No: 290, s. 52/2.

¹⁶⁵⁸ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 124a.

¹⁶⁵⁹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 106a.

¹⁶⁶⁰ KKS, No: 281, s. 69/3.

43. YUKARIÇARŞI MAHALLESİ

Yukarıçarşı Mahallesi, adından da anlaşılacağı üzere, çarşıda bulunuyordu. Mahallenin adı Şaban Çavuş Camii ile ilgili 1151 (1738/1739) ve 1152 (1739/1740) yıllarında yazılmış iki belgede geçmektedir¹⁶⁶¹.

44. ZAVİYE MAHALLESİ

Bir adı Ulu Zaviye¹⁶⁶² olan Zaviye Mahallesi, adını Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in devlet adamlarından Şeyh Ali Semerkandi'nin halifesi Ahi Ahmet Halife'nin zaviyesinden almıştır. Bu zaviye zamanla yok olmuştur¹⁶⁶³. Seyit Hüseyin Zaviyesi¹⁶⁶⁴ ve mescidi¹⁶⁶⁵, Hacı Recep Mescidi¹⁶⁶⁶ ve Medresesi¹⁶⁶⁷, Şeyh Şahabettin Zaviyesi¹⁶⁶⁸, Mahalle¹⁶⁶⁹ ve Yukarı mescitler¹⁶⁷⁰, Arslancı/Yeni¹⁶⁷¹ ve Arslancı-Zade Hacı Ahmet medreseleri bu mahalledeydi.

III. ŞEHRİN YÖNETİMİ

Karaman, XVIII. yüzyılda Osmanlı kazasında bulunması gereken görevlilerin olduğu klasik bir Osmanlı şehriydi. Bu görevlilerden bazıları sadece şehir merkezinden, bazıları ise tüm kazadan sorumluydu.

Bu çalışmada, şehirdeki kamu görevlileri merkezî personel ve mahallî personel olarak iki sınıfta incelenmiştir. Merkezden atanan ve merkezin yetkilerini kullananlar merkezî personel; mahallî hizmetleri gören, halkın temsilcisi durumundaki personel ise mahallî personel olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶⁶¹ VGMA, LHD, No: 1145, vr. 5a; No: 1145, vr. 6a.

¹⁶⁶² GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 91; GÜLCAN, *Karaman*, s. 49.

¹⁶⁶³ GÜLCAN, *Karaman*, s. 49.

¹⁶⁶⁴ KKS, No: 297, s. 196/3.

¹⁶⁶⁵ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

¹⁶⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b; KKS, No: 297, s. 114/4.

¹⁶⁶⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 56a.

¹⁶⁶⁸ VGMA, LHD, No: 1091, vr. 150; No: 1119, vr. 184a.

¹⁶⁶⁹ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 320b.

¹⁶⁷⁰ VGMA, LHD, No: 1146, vr. 6a.

¹⁶⁷¹ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 4847; VGMA, LHD, No: 562, vr. 9a; No: 569, vr. 6a; No: 1103, vr. 110a; No: 1103, vr. 111a; No: 1131, vr. 53a; No: 1148, vr. 2b; No: 1150, vr. 11a.

1. MERKEZÎ PERSONEL

Osmanlı Devleti, klasik dönemde merkeziyetçiliğe önem veren bir yapıya sahipti. Hemen hemen tüm atamalar sarayın onayından geçer, yetersizliği ya da yolsuzluğu tespit edilen personel yine merkez tarafından görevden alınırdu. Taşrada merkezi temsil eden çok sayıda kamu görevlisi bulunurdu. Bunların önde gelenleri aşağıda verilecektir.

1.1. Kadı ve Mahkeme Görevlileri

1.1.1. Kadı

Osmanlı'da kadı, yargılamanın dışında da çok çeşitli yetkileri olan, kaza yönetiminin başındaki görevliydi ve ilmiye sınıfından sayılırdı. Kadının mülki, beledi, mali, askerî ve adli görevleri göz önüne alınırsa taşrada onun kadar çeşitli ve geniş görevi olan bir başka kamu görevlisi yoktur¹⁶⁷². Gerek İstanbul'dan gerekse valilikten gelen her yazı kadıya hitaben yazılırdı. Kadının dışındaki görevlileri ve yetkilileri ilgilendiren yazılar da kadının sicillerine kaydedildikten sonra ilgililere tebliğ edilirdi. Bu siciller aynı zamanda şehrin arşivi gibiydi. Kadının evinde veya camide saklanırlardı¹⁶⁷³.

Bazen Karaman'ı ilgilendiren bir konuda Karaman kadısı yerine Konya kadısına talimat verildiği olurdu. Karaman'da serdarlık yapan Memiş Ahmet ve Hüseyin'in haksız olarak tahsil ettikleri paraların kendilerinden alınmak üzere Konya'ya getirilmelerine dair Yeniçeri Ağası İbrahim tarafından evasıt-ı Zilhicce 1159 (24 Aralık 1746/02 Ocak 1747) tarihinde İstanbul'dan gönderilen hüküm buna örnektir¹⁶⁷⁴. Karaman kadısının birlikte çalıştığı ve askerî sınıftan kabul edilen serdarlara sözü geçmeyeceği yani, gücünün onlara yetmeyeceği endişesi ile eyalet valisinin de ikamet ettiği yerin kadısına bu iş havale edilmiş olmalıdır.

Sefer sırasında kullanılacak yol, köprü ve çeşmelerin tamiri, gerekli savaş araç gereçleri ile gıda maddelerinin temini ve nakli, ordunun sevki, donanma inşası gibi olağanüstü durumlarda acil olarak usta, kalfa ve inşaat işçisi ile inşaat malzemesinin sağlanması, avarız vergilerinin toplanması, kahvehane ve meyhanelerin kontrolü,

¹⁶⁷² ORTAYLI, *aynı makale*, s. 69.

¹⁶⁷³ *Aynı makale*, s. 73.

¹⁶⁷⁴ KKS, No: 284, s. 17/2.

gerekiyorsa kapatılması, şehirde asayişin sağlanması, kalede görev yapan görevlilerin kontrolü, inşaatların düzenli ve sağlam yapılması, pazaryeri değişikliği, imam, müezzin, mütevellî gibi görevlilerin tayini için arzda bulunulması, vakıf mütevellilerinin denetlenmesi, tekkelerin kontrol edilerek ehliyetsiz şeyh ve dervişlerin suistimallerinin engellenmesi, medreselerin ve öğrencilerinin kontrolü, usulsüz atanan müderrisler ve idareciler hakkında merkezin bilgilendirilmesi hep kadının göreviydi. Bir yerin aranması ve baskın düzenlenmesi veya bazı şahısların tutuklanması ancak kadı emriyle olurdu. Nikâhları kadı kaydeder, alım satım işlemleri ve diğer sözleşmeler onun huzurunda yapılırdı. Yani kadı günümüzün hem hâkimi hem de savcısıydı. Yine bugün belediyelerin yaptığı çarşı ve pazarların denetlenmesi, muhtesip, lonca kethüdası ve yiğitbaşlarıyla bazı ürünlere narh konulması da onun göreviydi¹⁶⁷⁵. Bu görevleriyle belediye başkanı gibi olduğu söylenebilir.

Kadı, savaş zamanlarında eyalet valisi ile işbirliği yaparak kazasından istenenleri tedarik etmek zorunda idi. Bu konuyu hallederken vali, kadıyı muhatap olarak alır, bir yazıyla merkezin isteklerini kadıya bildirirdi. Karaman kadısının sefer sırasında görevlerinden biriyle ilgili olarak Karaman Valisi'nin Karaman Kadısı'na hitaben yazdığı buyruldu örnek olarak aşağıda verilmiştir:

*“Şer’at-şîâr Lârende kâdısı efendi zâde fazluhû ve mefâhirü’l-emâsil ve ’l-akrân voyvodası ve serdârı ve a’yân-ı vilâyet zâde kadruhû inhâ olunur ki; Karaman eyâletinden ihrâcı fermân buyurulan develerden kazânız sehmine isâbet idenlerin bir sâ’at evvel tedârik ve cem’ ve tahsîl ve tekâmî...”*¹⁶⁷⁶

Devletin resmî mezhebi durumundaki Hanefiliğe göre yargılama yapan kadı¹⁶⁷⁷, padişahın vekili olarak verdiği mahkeme kararlarında bağımsızdı. Devletten maaş almaz, geçimini gördüğü dava ve yaptığı diğer işlemlerin harçlarından sağlardı. Bu harçlar, bazı işlemlerde yüzde hesabıyla, bazen de maktu olarak belirlenirdi. Örneğin; miras davalarından miras bedellerinin binde yirmisi, temlik işlemlerinden binde otuz ikisi alınırken, yeni evlenenlerin nikâh işleminden ise 36 akçe harç alınırdı¹⁶⁷⁸. XVI. yüzyıl sonlarıyla XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise kadılara, miras

¹⁶⁷⁵ ORTAYLI, *aynı makale*, s. 72.

¹⁶⁷⁶ KKS, No: 281, s. 3/3. (Bk. EK- III).

¹⁶⁷⁷ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, (Kısaltma: İlimiye Teşkilâtı), Ankara 1988, s. 83; M. Akif AYDIN, “Mahkeme (Osmanlı Devletinde Mahkeme)”, *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, s. 344.

¹⁶⁷⁸ Bahaeddin YEDİYILDIZ, “Klâsik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, (Kısaltma: Klâsik Dönem), *Genel Türk Tarihi*, (Ed: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 316.

taksiminden binde 15; kızların nikâh resminden kadıya 20, yardımcılara beş; dulların nikâhından kadıya 10, yardımcılara beş; hüccet ve resm-i kısmetten kadıya 20, yardımcılara beş; azadnamelerden kadıya 50, naip, emin ve kâtibe 10, toplam 60; sicil kaydından kadıya sekiz; müraseleden altı akçe resim verilirdi¹⁶⁷⁹. Ayrıca sicile kaydı gereken belgelerden, halktan toplanan vergilerden de harç adı altında mahkemeye ve kadıya para ayrılırdı. Örneğin; Karaman Kazası'nın 1140 (1727/1728) yılının giderlerini gösteren 08 Şevval 1140 (18 Mayıs 1728) tarihli *Salyane Defteri*'ne göre halktan toplanan paralardan 160 kuruşu mahkemeye ve kadıya ayrılmıştır¹⁶⁸⁰. Ayrıca *Salyane Defterleri*'nde; resmî giderler için kadıdan sık sık borç para alındığı ve ertesi yılın giderlerine bunun dâhil edildiği görülmektedir. Örneğin; 1171 (1757/1758) yılının gider kalemlerinden biri, kadı efendiden borç olarak 400 kuruş alınıp vilayet işlerine harcanmıştır¹⁶⁸¹.

Kadılarının tayini mutlaka padişah beratı ile olur, bu tayinler ruzname denen deftere kaydedilirdi¹⁶⁸². Meslekteki terfi ve özlük işleri merkezdeki kazaskere bağlı olduğu için kadıların mahalli otoriteye minneti olmaz, rahat çalışırlardı¹⁶⁸³. Anadolu'daki kazaların kadıları Anadolu kadılığı defterinde kaydolurlar, başka vilayetlerin kadılıklarına geçemezlerdi¹⁶⁸⁴. Eğer bir kadılığa birden fazla aday çıkarsa aralarında sınav yapılırdı. Kadıların bir yerdeki görev süresi 18 aydan üç seneye kadar değişmiştir. Ancak Karaman'a atanan kadıların yukarıda belirtilen sürelerden daha az periyotlarda görev yaptıkları belgelerden anlaşılmaktadır. Karaman naibi olan Seyit Ahmet görev süresinin dört ay uzatılmasını istemiş, Karaman kadısı da bunu uygun bulup İstanbul'a teklif etmiş, ancak tespit edilen örfi sürenin aşılması için sadece iki aylık bir uzatma yapılmıştır¹⁶⁸⁵. Mevlânâ Seyit Mustafa Efendi, Karaman Kadılığı'nın boş olması nedeniyle Cemaziyelevvel 1211 (01 Aralık 1796) sonundan itibaren sadece 10 aylığına kadılığa tayin edilmiştir¹⁶⁸⁶. Daha kısa süreli görevlendirmeler de olmuştur. Örneğin; Mevlânâ Seyit Hacı Mahmut Efendi 01 Cemaziyelahir 1174 (08 Ocak 1761) tarihinden itibaren Mustafa Efendi'nin yerine

¹⁶⁷⁹ UZUNÇARŞILI, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 85.

¹⁶⁸⁰ KKS, No: 281, s. 92/1; No: 283, s. 27/2.

¹⁶⁸¹ KKS, No: 287, s. 30/1.

¹⁶⁸² ORTAYLI, *aynı makale*, s. 70.

¹⁶⁸³ Hasan Tahsin FENDOĞLU, "Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", *Osmanlı (Teşkilât)*, (Ed: Güler EREN), VI, Ankara 1999, s. 457.

¹⁶⁸⁴ UZUNÇARŞILI, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 91.

¹⁶⁸⁵ KKS, No: 285, s. 224/2.

¹⁶⁸⁶ KKS, No: 297, s. 256/3.

dört ay için kadı tayin edilmiştir¹⁶⁸⁷. Zorunlu hallerde kadının görevinin başına gelmemesi durumunda yargıda boşluk oluşmaması için halk, olayı taşradaki en üst makam kabul edilen eyalet valisine bildirir, şehirde bu işi yapacak ulemadan birinin görevlendirilmesini sağlardı. Örneğin; görev süresi biten Karaman kadısının yerine, Ankara'dan gelecek olan yeni kadının yol güvenliğinin olmaması nedeniyle gecikmesi söz konusu olunca, gelinceye kadar yerine eski naiplerden Müderris Mehmet Efendi'nin bakması için kaza halkı validen izin istemiştir¹⁶⁸⁸. Bu belge, görev süresi biten kadıların yeni kadı gelmeden kazadan ayrıldığını göstermektedir. Görev sürelerinin kısıtlığından olmalıdır ki; Karaman'a sık sık kadı ataması yapılmış¹⁶⁸⁹, bazıları ise yerine naip görevlendirmiştir.

Bir yerde süresini dolduran kadı, bir üst dereceye yükselmek için İstanbul'daki kadıasker dairesinde mesaiye devam eder, atama için sıra beklerdi. Bu durumdaki kadınlara “*işsizlik tazminatı*” gibi belli bir miktar gelir getiren arpalık denen bir ücret ödenirdi. Yaşlılık veya hastalık sebebiyle işinden tamamen ayrılanlara da zorunlu ihtiyaçlarını karşılaması için arpalık verilirdi¹⁶⁹⁰.

Kadıların, vefat eden kişilerin mirasını mirasçılar arasında paylaşırma yetkisi de vardı. Bu işi, emrinde çalışan kassamlar aracılığıyla yaparlardı¹⁶⁹¹. Askerlerin mirasını ise askerî kassamlar paylaşırdı. Eğer askerî kassam yoksa bu görevi de kadılar yürütürdü. Karaman'da askerî kassam bulunmadığı için bu görevi de kadılar yürütmüştür¹⁶⁹².

Sonradan özel mahkeme binaları kurulmuşsa da¹⁶⁹³ başlangıçta kadılar, özel bir mahkeme binası bulunmadığı için davaları camilerde görmüşlerdir. 1166 (1752/1753) tarihlerinde Karaman'da bir mahkeme binasının bulunduğu ancak bakımsızlıktan yıkılmak üzere olduğu için kadılar tarafından kullanılmadığı anlaşılmaktadır¹⁶⁹⁴. Bu durumda Karaman kadıları ya evlerinde veya bir camide davalara bakmış olmalıdır. Davacının talebi ve davanın çeşidine göre kadı, mahallinde de duruşma yapabilirdi.

¹⁶⁸⁷ KKS, No: 288, s. 5/2.

¹⁶⁸⁸ KKS, No: 289, s. 123/2.

¹⁶⁸⁹ KKS, No: 285, s. 246/1; No: 286, s. 21/1; No: 286, s. 21/3; No: 286, s. 64/1; No: 286, s. 116/1; No: 288, s. 5/2; No: 289, s. 1/1; No: 332, s. 55/1; No: 333, s. 70/3.

¹⁶⁹⁰ YEDİYILDIZ, *Klasik Dönem*, s. 316.

¹⁶⁹¹ KKS, No: 286, s. 21/4; No: 286, s. 64/3; No: 286, s. 116/1; No: 305, s. 217/2; No: 305, s. 228/1; Sait ÖZTÜRK, “Kassâm”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 580.

¹⁶⁹² KKS, No: 333, s. 86/1.

¹⁶⁹³ Ebul'ulâ MARDİN, “Kadı”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 45.

¹⁶⁹⁴ KKS, No: 286, s. 11/5.

Örneğin 12 Cemaziyevvel 1188 (20 Temmuz 1774) tarihinde Karaman’da, Hisar Mahallesi’nde Fatıma-Zade Hacı Ömer’in evinde naibin nezaretinde alacak davası görülmüştür¹⁶⁹⁵.

Birçok devlet kurumunda olduğu gibi XVIII. yüzyılda kadılık kurumunda da yozlaşmalar başlamıştır. Kadılara ve öteki mahkeme görevlilerine maaş ödenmeyip sadece harçlarla geçinmek zorunda olmaları, görev sürelerinin kısalması¹⁶⁹⁶ kadıları, az zamanda çok kazanmaya yöneltmiştir. Birçok kadı görevlendirildikleri kadılığa gitmeyip, yerlerine naip yollayınca, bazı naipler hem kendi kazancını, hem de vekili olduğu kadının gelirini çıkartmak için görevlerinde suistimaller yapmışlardır. Bunlardan başka, bazı kadılar paşa ve ayanlarla anlaşarak vergi defterlerinde olmadığı halde yeni vergiler ihdas etmişler, reayanın perişan olmasına neden olmuşlardır¹⁶⁹⁷. Örneğin sübut bulmayan suçlara ait soruşturmaların işlemden kaldırılması için “*ref’iyye*” adı altında bir harç konmuş, ancak hukuksuz olduğu için evahir-i Şaban 1165 (04–13 Temmuz 17582) tarihinde iptal edilmiştir¹⁶⁹⁸.

Osmanlı toplumunda mağdur olanlar, buna sebep olanları üst makamlara ve merkeze şikâyet etme hakkına sahipti. Sicillerde, Karaman kadılarının yaptıkları yanlışlıklardan dolayı halk tarafından şikâyet edildiğine dair çok sayıda belge mevcuttur. Örneğin; sicilde adı yazılmayan bir kişi, Kadının seyisi olan Ali’nin bir miktar nakit parasını ve eşyasını çaldığını, Kadının da seyisine sahip çıktığını, bu nedenle hakkını alamadığını belirtmiş, şikâyetçi olmuştur¹⁶⁹⁹. Halkın bazen kadıya hakarete varan muamelelerde bulunduğu olurdu. Kadınlı erkekli bir grup, çarşıda Karaman Kadısı’nın önüne geçip belirtilmeyen bir sebepten dolayı yakasına yapışmıştır. Ancak garip olan durum, kadı bunları şikâyet yönüne gitmemiştir. Kendisine yapılan tecavüzkâr davranışı normal bulmayan Karaman halkı olayı, valiye bildirip bunların cezalandırılmasını istemiştir¹⁷⁰⁰.

¹⁶⁹⁵ KKS, No: 290, s. 39/1.

¹⁶⁹⁶ QUATAERT, taşradaki yetkililerin görev sürelerinin XVI ve XVII. yüzyılların aksine atananların atayanlarla yaptıkları pazarlıklar nedeniyle XVIII. yüzyılda arttığını, dolayısıyla XVIII. yüzyılda merkezden taşraya atanmış kişilerin sirkülasyonunun, XVI ve XVII. yüzyıllara kıyasla önemli ölçüde yavaşladığını savunur. Bk. *Aynı eser*, s. 86.

¹⁶⁹⁷ Yücel ÖZKAYA, “18. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye’nin İç Durumu”, *Belleten*, XXXVIII/149–152, (Ankara 1974), s. 4465.

¹⁶⁹⁸ KKS, No: 288, s. 62/1.

¹⁶⁹⁹ KKS, No: 285, s. 308/3.

¹⁷⁰⁰ KKS, No: 333, s. 28/2.

1.1.2. Naip

Kadı vekillerine naip denirdi¹⁷⁰¹. Naipler, görev yerine gitmeyen kadıların yerine vekâleten görev yaparlardı. Bu uygulama mevleviyet derecesindeki büyük kazalarda XVII. yüzyıldan sonra başlamıştır¹⁷⁰².

Naipler, medrese eğitimi almış ve ihtilafları çözebilecek kadar, özellikle fıkıh alanında, bilgili kişilerden o yerdeki özellikle müderrislerden seçilirdi. Naibi kadı teklif eder, atama Kazasker tarafından onaylanırdı. Görevleri ise genellikle süresiz olurdu. Ancak naip, göreve teklif eden kadı tarafından görevinden alınmazdı. Kadısı görevden alınsa veya vefat etse bile naip göreve devam ederdi. Ancak yetersizlikleri veya görevlerini kötüye kullanmaları halinde görevlerine son verilirdi. Yerlerine vekâlet etmek üzere naip gönderen kadılar, mahkeme gelirlerinin çoğunluğunu kendileri alırlardı. Harçların ancak beşte veya altıda biri naibe kalırdı. Zaman zaman naipler aldıkları harçlarda aşırıya kaçtıkları için adaletnamelerle uyarılmışlardır¹⁷⁰³.

Karaman, XVIII. yüzyılda mevleviyet derecesinde kabul edilen kazalardan biri idi. Burada görev yapan naiplerin bir kısmı kazaya gelmeyen kadıların yerine vekâleten görev yapmış olurlardı. Bu göreve atamalarda kadı, naibin yapacağı işleri gönderdiği bir “mürâsele” ile bildirirdi. Buna ilişkin bir kadı mürâselesi şöyledir:

İzzet-me'âb, şerî'at-nisâb, es-Seyyid Mustafa Efendi kâmyâb, ba'de't-tahıyye ve'l-vâfiye inhâ olunur ki; ber vech-i mansûb mutasarrıf olduğum Medîne-i Lârende kazâsının umûr-ı şer'ıyyesi sene tis'a ve sittîn ve mi'e ve elf mâh-ı Zilka'de guresinden cenâbınıza tefvîz ve sipâriş olunmakla iş bu mürâsele tahrîr ve ısdâr kılındı. Gerekdir ki; kazâ-yi mezbûrun 'umûr-ı şer'ıyye ve kismet-i 'askeriyyesi mâh-ı mezbûre guresinden rü'yet ve beyne'l-ahâli icrâ-yı ahkâm-ı şer'ıyye idüüb hilâf-ı şer'-i şerîf hareketden mücânebet birle mücib-i mürâsele ile 'amel buyurasız. Ve's-selâm. es-Seyyid Ömer. Lârende Kādısı¹⁷⁰⁴.

Karaman kadılarından şehir dışındaki davalara yardımcı olması için kâtiplerden birini naibi olarak görevlendirdiği de görülmektedir. Örneğin, 10 Rebiyülevvel 1189 (11 Mayıs 1775) tarihinde vefat eden Seyit Halil'in Cedit Mahallesi'ndeki keşfini, kadı tarafından görevlendirilen Seyit Ahmet oğlu Seyit İsmail Efendi yapmıştır¹⁷⁰⁵.

¹⁷⁰¹ Mehmet İPŞİRLİ, “Bab Mahkemesi”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 362.

¹⁷⁰² KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 130. Sonra da bu uygulama bir süre daha devam etmiştir. Bk. Muhittin TUŞ, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya 2001, s. 72.

¹⁷⁰³ Mehmet İPŞİRLİ, “Naib (Osmanlılarda)”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 312-313.

¹⁷⁰⁴ *KKS*, No: 333, s. 86/1. (Bk. EK- IV).

¹⁷⁰⁵ *KKS*, No: 290, s. 93/3.

Karaman'da incelenen dönem içinde birçok naip görev yapmıştır¹⁷⁰⁶. Bunlardan halkı memnun edenlerin görevine devam etmesi için talepte bulunulmuştur. Naip İbrahim Efendi'nin görev süresi, halkla iyi geçinmesi gerekçe gösterilerek, 01 Şaban 1193 (14 Ağustos 1779) tarihinden itibaren uzatılmış, bu kendisine kadı tarafından bildirilmiştir¹⁷⁰⁷. Yine aynı şekilde Karaman naibi olan Ali Efendi'nin görev süresi, kazanın ileri gelenlerinin yazdığı özel mektuptan ve sair yazışmalardan iyi hali anlaşıldığından, 10 Şevval 1179 (22 Mart 1766) tarihinden itibaren uzatılmıştır¹⁷⁰⁸. Belgede kullanılan ifade aynen; “*kazânın havâss ahâlisi tarafından vürûd iden mektûb-ı mahsûs*” şeklindedir ki bu, “*kazanın seçkin tabakası tarafından gönderilen özel mektup*” demektir. Bundan anlaşılıyor ki; naip görev süresini uzatmak istiyorsa kazanın ilerigelenlerini de memnun etmek durumundaydı. Ancak bunun, adaletin düzgün işlemesi açısından, sağlıklı bir durum olmadığı açıktır.

Prosedüre uygun olan, naiplerin görev sürelerinin belli olmamasıdır. Ancak Karaman kazasında diğerlerinden farklı olarak, bir naip görevlendirmesinde görev süresi belirlenmiştir. Hafız Efendi, 20 Safer 1160 (03 Mart 1747) tarihinden başlamak üzere aynı senenin Rebiyülevvel başına kadar (13 Mart 1747) naip tayin edilmiştir¹⁷⁰⁹. Gurre-i Recep 1210 (11 Ocak 1796) tarihinde Mehmet Efendi¹⁷¹⁰, beş ay sonra gurre-i Zilhicce 1210 (07 Haziran 1796) tarihinde de Mevlânâ Hüseyin Karaman'a naip olarak atanmıştır.

Görevlendirilen naiplerin Mevlânâ lâkaplı olanlarının çoğunlukta olduğu görülür ki; bunların ilmiye sınıfından olduğu anlaşılmaktadır¹⁷¹¹. Efendi lâkaplı olanlar da çoktur. Bunların en az medrese mezunu olması gerekir¹⁷¹².

Ele alınan döneme ait naip görevlendirilmelerine dair kadı sicillerinde oldukça çok örnek bulunmaktadır. Bununla birlikte en eski naip 1109 (1697/1698) tarihli *Lârende Hurufat Defteri*'nde bulunan Naip Osman'dır¹⁷¹³. Zaman geçtikçe naip görevlendirmeleri artmıştır. Ancak genel uygulama naiplerin değil kadınların çalışma-

¹⁷⁰⁶ KKS, No: 281, s. 30/1; No: 283, s. 60/1; No: 285, s. 226/1; No: 286, s. 64/4; No: 286, s. 89/2; No: 286, s. 92/2; No: 287, s. 88/4; No: 287, s. 158/1; No: 288, s. 84/1; No: 289, s. 32/1; No: 290, s. 160/4; No: 293, s. 250/3; No: 293, s. 252/1; No: 297, s. 248/1; No: 305, s. 298/2; No: 305, s. 278/1; No: 305, s. 228/3.

¹⁷⁰⁷ KKS, No: 284, s. 57/4.

¹⁷⁰⁸ KKS, No: 289, s. 32/1.

¹⁷⁰⁹ KKS, No: 284, s. 21/1.

¹⁷¹⁰ KKS, No: 282, s. 240/2.

¹⁷¹¹ KKS, No: 281, s. 30/1; No: 287, s. 158/1; No: 288, s. 84/1; No: 290, s. 105/2; No: 297, s. 248/1; No: 305, s. 278/1; No: 305, s. 298/2; No: 305, s. 228/2.

¹⁷¹² KKS, No: 283, s. 60/1; No: 286, s. 64/4; No: 293, s. 250/3.

¹⁷¹³ VGMA, LHD, No: 1140, vr. 322b.

sıdır. Belgelerde geçen kadı unvanı, naip unvanıyla kıyaslanmayacak kadar çoktur. Bu durum, kadıların Karaman'a naiplerini göndermek yerine çoğunlukla bizzat geldiklerini göstermektedir.

1.1.3. Diğer Mahkeme Görevlileri

Osmanlı'da mahkemenin fonksiyonları, başında bulunan kadının görevlerine paralel olarak çok çeşitliydi. Yani şimdi olduğu gibi mahkemede sadece yargı işlerine bakılmazdı. Ayrıca mahkemeler, taşrada resmî kayıtların tutulduğu ve korunduğu tek arşiv merkezi konumundaydı. Bu kadar önemli bir kurumda kadı dışında, çalışan diğer elemanlar üzerinde ayrıca durulacaktır.

1.1.3.1. Kâtipler

Her mahkemede kadıdan başka başkâtip ve kâtipler bulunurdu. Bunlar, güzel yazı yazabilen ve dürüstlüğü ile tanınan bilgili kimselerin arasından mahkeme kadısı ile şehrin ileri gelenleri tarafından seçilirdi¹⁷¹⁴. Kâtipler, mahkemeyi ilgilendiren yazışmaları yaparlar, çoğaltılması gereken hükümlerin örneklerini yazarlar, bunları düzenli bir şekilde saklardı.

Karaman mahkemesinde çalışanlar arasında başkâtibe rastlanmamıştır. Onun görevleri muhtemelen kâtipler tarafından yapılmaktaydı. Karaman mahkemesine kâtip atamasına dair birçok belge mevcuttur. Ancak kadı ve naip gibi sık sık kâtip değişikliğine gidilmezdi. Çünkü kâtip kadrosu, ölüm dışında kolay kolay boşalmazdı. 01 Şaban 1179 (13 Ocak 1766) ve 14 Cemaziyelahir 1190 (31 Temmuz 1776) tarihlerinde yapılan kâtip atamalarının mevcut kâtiplerin vefatı nedeniyle yapılması, bunu göstermektedir¹⁷¹⁵. Bazen usulsüz olarak tayinler söz konusu olur, bu yüzden kâtipler sıkıntıya düşebilirlerdi. Karaman mahkemesinde 15 seneden fazla bir zamandır kâtip olan Hamit Efendi-Zade Emrullah'ın herhangi bir hatası yokken yerine Sirkeci oğlu Mehmet'in usulsüz bir şekilde kendini tayin ettirmesi, kadı Mevlânâ Seyit Ahmet'in teklifiyle 15 Şaban 1158 (12 Eylül 1745) tarihinde bu usulsüzlüğün giderilmesi ve asıl kâtip Emrullah'ın göreve devam etmesinin sağlanması bu duruma örnektir¹⁷¹⁶.

¹⁷¹⁴ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 89.

¹⁷¹⁵ KKS, No: 289, s. 28/1; No: 290, s. 154/3.

¹⁷¹⁶ KKS, No: 285, s. 220/2.

Mahkemelerde kâtiplerin görevleri, sadece kendilerine verilen deftere yazmakla sınırlıydı. Bunun dışında normal vatandaş gibi davranıp iş görebilirlerdi. Bu nedenle davalarda şahitlik de yapmışlardır¹⁷¹⁷.

1.1.3.2. Muhzirbaşı ve Muhzırlar

Her mahkemede kadı dışında muhzirbaşı ve yeteri kadar muhzir bulunurdu. Bir muhzirbaşının emrinde çalışan muhzırlar, mahkemenin istediği kişileri getirip götürmek, mahkemede düzen ve güvenliği sağlamakla görevliydi¹⁷¹⁸. Kadının verdiği hükümleri muhzırlar icra ederdi¹⁷¹⁹. Muhzırlara yaptıkları hizmetin karşılığı olarak ihzariye adıyla bir ücret ödenirdi. Bu ücretle ilgili salyane defterlerinde çok sayıda kayıt vardır¹⁷²⁰.

Kâtipler gibi muhzırlar da bir hataları olmazsa uzun yıllar çalışabilirlerdi. Örneğin; muhzirbaşı olan Mehmet kendi halinde olmadığı için kaza halkı tavırlarından rahatsız olmuş, Naip Hacı Abdullah'ın arzıyla gurre-i Rebiyülevvel 1160 (13 Mart 1747) tarihinde görevden alınarak yerine Mustafa adlı bir kişi tayin edilmiştir¹⁷²¹. Yine Sermuhzir Hacı Mehmet, kadı beratıyla görevine devam ederken ve görevden alınmayı gerektiren bir kusuru yok iken hariçten Mustafa bir yolunu bulup üzerine berat çıkartmış, ahali durumu naibe bildirmiş, naibin arzıyla Mustafa, 15 Recep 1160 (23 Temmuz 1747) tarihinde görevden alınmış, Hacı Mehmet tekrar görevine döndürülmüştür¹⁷²². Bu sefer Muhzirbaşı Mehmet vefat ettiği için yerine 10 Safer 1167 (07 Aralık 1753) tarihinde Kâsım adlı bir muhzirbaşı atanmış, atama beratında “*müddeînin mâl-ı makhbûzundan*” % 2 akçe ihzariye resmi alması hükme bağlanmıştır¹⁷²³.

Belgelerde bir muhzir hakkında Konya Valisi'ne verilmiş ilginç bir dilekçe vardır. Buna göre; Külâhçioğlu isimli bir kişi, Karaman muhzirlerinden Ahmet'in, eşini kandırıp kendisinden boşattığını, sonra kendisine nikâhlandığını, hanesinin perişan olmasına neden olduğunu, durumun araştırılıp hakkının aranmasını istemiştir¹⁷²⁴.

¹⁷¹⁷ KKS, No: 289, s. 31/1; No: 291, s. 66/3; No: 297, s. 246/3.

¹⁷¹⁸ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 89.

¹⁷¹⁹ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 85.

¹⁷²⁰ KKS, No: 283, s. 27/2; No: 286, s. 90/2; No: 287, s. 66/1; No: 288, s. 74/1.

¹⁷²¹ KKS, No: 284, s. 35/4.

¹⁷²² KKS, No: 284, s. 40/1.

¹⁷²³ KKS, No: 286, s. 78/1.

¹⁷²⁴ KKS, No: 291, s. 32/2.

Muhzırlara bazen yed-i eminlik görevi de verilirdi. Örneğin; Aydınlı bir bıçakçı Karaman'dan bazı eşyasını almadan ayrılmış, onun bu eşyası emaneten 01 Ramazan 1164 (24 Temmuz 1751) tarihinde Muhzır Ömer Beşe'ye teslim edilmiştir¹⁷²⁵. Bu belgede geçen muhzırın sahip olduğu beşe lâkabından hareketle muhzırlardan bazılarının yeniçeri sınıfından olduğu söylenebilir. Mahkemedeki kâtipler gibi muhzır ve muhzırbaşılar da bazı davalarda tanıklık yapmışlardır¹⁷²⁶.

1.1.3.3. Şuhudülhal

Aslında şuhudülhal denen kadı tarafından verilen kararları takip edenlerin resmî bir belge ile atanmaları söz konusu olmazdı. Bunlardan hazır bulunanlardan bir kısmının adları dava tutanaklarına yazılırdı. Bunlara duruma tanık olanlar anlamına gelen şuhudülhal denirdi. Bu, duruşmanın açık yapıldığını, yargılamanın kurallara uygun geçtiğini ispatlamak için gerekli kabul edilirdi. Tarafların gösterdikleri şahitler dışında duruşmaları izlemek veya sırasını beklemek üzere mahkemede bulunanlar arasından bir kaçının adı mutlaka şuhudülhal olarak yazılırdı. Eğer hiç kimse yoksa muhzırların adı tutanıklara geçirilirdi. Görülen davanın önemine göre şuhudülhal oluşumu değişirdi. Ciddi davalarda önemli kişiler şuhudülhal olurdu¹⁷²⁷. Örneğin; Alâeddin-i Rumî Tekkesi'nde ve Valide Sultan Tekkesi'nde mevlitlerde mevlit okuyanların yemeleri ve içmeleri için 375 kuruşun vakfedildiği vakfiyede Müftü Seyit Mehmet Raşit, Mevlevîhane'nin Postnişini Ebubekir Efendi, Voyvoda Seyit İbrahim Ağa, Muhzırbaşı Zekeriya oğlu Molla Ömer, Mukayyit Fevzi Efendi'ler şuhudülhal olarak yazılmışlardır¹⁷²⁸.

1.1.3.4. Mukayyit

Kâtiplerin yardımcısı olan mukayyitler, sicillerin usulüne uygun tutulmasından, yazıların düzgün ve okunaklı olmasından sorumluydular. Gerekteğinde olay yerine keşfe de gönderilirdi. Mukayyitler, belli bir süre çalıştıktan sonra genellikle üçüncü kâtipliğe atanırlardı¹⁷²⁹. Karaman mahkemesindeki mukayyitlerin davalarda

¹⁷²⁵ KKS, No: 283, s. 76/3.

¹⁷²⁶ KKS, No: 291, s. 42/2; No: 291, s. 66/3; No: 297, s. 246/3; No: 297, s. 260/1.

¹⁷²⁷ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 90.

¹⁷²⁸ KKS, No: 297, s. 260/1.

¹⁷²⁹ ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 205.

sık sık şahitlik yapmış¹⁷³⁰ olduklarına bakılırsa bunlar da mahkemede etkin bir görevli durumunda idiler.

1.1.3.5. Emin-i Mahkeme

Emin-i mahkeme, adından da anlaşılacağı üzere kendisine her bakımdan güvenilen kişi demektir. Karaman mahkemesinde *Salyane Defterleri*'ndeki kayda göre ödenek ayrılan emin-i mahkeme unvanlı bir personel daha bulunmakta idi¹⁷³¹. Ancak görevi konusunda ayrıntılı bilgiye rastlanmamıştır. Yed-i eminlik yapmış olabilir.

1.1.3.6. Fetihhan

Mahkemelerde, doğrudan davalarla ilgili görevleri yürütenlerin dışında da görevliler bulunurdu. Lârende mahkemesinde her gün ikindi namazından sonra Fetih Suresi'ni okuyan bir fetihhan vardı¹⁷³².

1.1.3.7. Kahveci

Mahkemeler, görevlilerinin uzun süre kaldığı mekânlardı. Bu nedenle bir de kahveci görev yapardı. Salyâne kayıtlarında, Karaman mahkemesinde kendisine ücret ödenen kahveci adında bir görevli daha vardı ki¹⁷³³; bu kişi kahve yapmanın yanında teşrifattan da sorumlu idi¹⁷³⁴.

1.2. Müftü

İlmiye sınıfına dâhil olan müftüler¹⁷³⁵, kazada ihtiyaç duyulduğunda Hanefi Mezhebi'ni ve sahih kavli esas alarak fetva vermekle görevliydi¹⁷³⁶. Bu nedenle birçok belgede müftü için “*me'zûn-ı bi'l-iftâ*” unvanı kullanılmıştır. İstisnalar dışında bunların idarî görevleri yoktu. Tereddüde düştükleri davalarda elini güçlendirmek isteyen kadılar, aynı zamanda bir hukuk otoritesi kabul edilen müftülerin görüşünü yani fetvasını alırlardı¹⁷³⁷. Bu durumda başkentte bulunan ve ulemanın başı konumunda olan Şeyhülislâmın, devlet ve hükümet merkezinde gördüğü işleri, taşrada

¹⁷³⁰ KKS, No: 289, s. 22/2; No: 289, s. 31/1; No: 297, s. 260/1.

¹⁷³¹ KKS, No: 287, s. 30/1; No: 288, s. 10/1; No: 288, s. 89/2.

¹⁷³² VGMA, LHD, No: 558, vr. 87b.

¹⁷³³ KKS, No: 287, s. 30/1; No: 288, s. 10/1; No: 288, s. 80/1; No: 288, s. 89/2; No: 289, s. 97/1.

¹⁷³⁴ REDHOUSE, *Turkish and English Lexion*, (Tıpkıbasım), İstanbul 1978, s. 1502.

¹⁷³⁵ KAZICI, *Osmanlı*, s. 61.

¹⁷³⁶ KKS, No: 281, s. 69/1.

¹⁷³⁷ YEDİYILDIZ, *Klasik Dönem*, s. 317.

müftüler görürlerdi. Bir uygulamada problem yaşandığında kadıya gönderilen fermanla müftüye de kadıya yardımcı olması hususunda emir verilirdi. Örneğin; Karaman'daki Emir Musa Medrese'sinin müderrisleri ile mütevellisi arasında ücretler konusunda bir ihtilaf çıkmış, Şeyhülislâm'ın işaretiyle çıkan fermanın uygulanması için müftüye kadıya yardımcı olması için emir verilmiştir¹⁷³⁸.

Müftüler, şehir hayatında sözü geçen saygın kişiler oldukları için kendi görevleri dışında vakıflarda nazırlık¹⁷³⁹ ve duagûluk¹⁷⁴⁰; vakfiyelerde şahitlik¹⁷⁴¹, âyan seçimine katılmak¹⁷⁴² gibi görevleri de yaparlardı. “Âyan-ı vilayet” denen şehrin ileri gelenlerinin arasında müftüler de vardı¹⁷⁴³. Bazı davaların seyri hakkında kadıyla beraber müftüye de hüküm yazılır, bir anlamda kadı denetlenmiş olurdu¹⁷⁴⁴. Bunların dışında Karaman müftüsünün, köylerin avarız hanelerinin düşürülmesi için arzda bulunmak¹⁷⁴⁵, verilen narha uyacaklarına dair kasap esnafına kefil olmak¹⁷⁴⁶, kazanın resmî işlerini takip için İstanbul'a gidecek temsilcinin seçimine ve masraflarının karşılanmasına katkı yapmak¹⁷⁴⁷ gibi işlere de katıldığı görülür.

Müftüler, görev yaptıkları yerlerin aynı zamanda varlıklı kişileri idi. Bu nedenle devlete borç para verdikleri olurdu. Salyane defterlerinde, bazen kaza masrafları için Konya müftüsünden borç para alınması buna işaret etmektedir¹⁷⁴⁸.

Müftülerin tayinleri ve azilleri şeyhülislâmın mektubu ile olurdu¹⁷⁴⁹. Görev sürelerinin bir sınırı yoktu. Ancak görevinde suistimal yapması durumunda işine son verilirdi. Şeyh Seyit Mehmet Efendi Karaman'da 40 yılı aşkın bir süre müftülük yapmıştır. Bu zat, “*ashâb-ı ağraz*” denen kişiler tarafından şikâyet edildiği için görevden alınmış, memleketi olan Alâiye'de ikamete mecbur tutulmuştur. Şikâyet konularının gerçek olmadığı sonradan anlaşılınca Karaman'daki evinde oturabilmesi için, Şeyhülislâmın işaretiyle “*emr-i şerif*” yazılmış¹⁷⁵⁰ ve Karaman'a geri dönmüştür.

¹⁷³⁸ KKS, No: 281, s. 13/1.

¹⁷³⁹ Bahaeddin YEDİYILDIZ, *İslâm'da Vakıf*, s. 62–63.

¹⁷⁴⁰ KKS, No: 283, s. 9/3.

¹⁷⁴¹ KKS, No: 297, s. 260/1.

¹⁷⁴² ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 34.

¹⁷⁴³ Özcan MERT, “Ayan”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 195-196.

¹⁷⁴⁴ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 13246; KKS, No: 281, s. 53/1; No: 285, s. 306/2; No: 288, s. 8/2.

¹⁷⁴⁵ KKS, No: 332, s. 49/1.

¹⁷⁴⁶ KKS, No: 286, s. 92/5.

¹⁷⁴⁷ KKS, No: 286, s. 68/2.

¹⁷⁴⁸ KKS, No: 285, s. 356/1.

¹⁷⁴⁹ ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 192–193.

¹⁷⁵⁰ KKS, No: 286, s. 112/1.

Müftü atamaları yapılırken merkez, bu göreve getirilecek kişinin ehliyetli olmasına dikkat ederdi. Ehliyetsizliği ortaya çıkanlar ise görevden alınırdı. Karaman müftülüğüne atanan Şeyh Abdurrahman Efendi'nin fetva mektubu buna örnek olarak aşağıda verilmiştir:

EŞ-ŞEYH ABDURRAHMAN EFENDİ'NİN FETVÂ MEKTÛB-U SÛRETİ

Fazîletli Belde-i Lârende'de sâbıkan me'zûn-ı bi'l-iftâ olan eş-Şeyh Abdurrahman Efendi, ba'de's-selâm inhâ olunur ki; belde-i merkûma müftisi el-Hâc Mehmed'in umûr-ı fetvâda 'adem-i ehliyeti ve senin her vecihle liyâkat ve istihkâkını ahâlî-yi kazâ ve âsitânedede mukîm kuzât-ı ulemâ haber virmeleriyle işbu sene tis'in ve mi'e ve elf Şevvâli'nde meşîhat-i İslâmiyye ile mükerrem olmanızla sene-i mezkûre Zilka'desi gurrasinden belde-i merkûmede mezbûr el-Hâc Mehmed'in hacrinden sana iftâya izin virilmiştir. Gerekdir ki; lede'l- istiftâ esahh-ı akvâl ve eimme-i Hanefiyye 'aleyhim ile iftâ idüb kitâb-ı mu'ayyeneden nakl-i sarîh ve imzâlarında Lârende'de müftî olduğuni tasrîh eylesin ve's-selâm. Mehmed Esa'd¹⁷⁵¹.

Karaman kazasında vazifeli iken değişik nedenlerle birçok müftü görevinden alınmış, yerine yenisi atanmıştır. Örneğin; Seyit Hasan Efendi “*hüsn ü sülûkı*” olmadığı için¹⁷⁵²; Şeyh Abdurrahman “*adem-i idâresi*” nedeniyle¹⁷⁵³; Abdurrahman¹⁷⁵⁴, Seyit Mehmet Reşit¹⁷⁵⁵ ve diğer Abdurrahman “*hacri*” gerektiğinden¹⁷⁵⁶; Seyit Mehmet “*hizmet-i fetvâya 'adem-i liyâkati*” nedeniyle¹⁷⁵⁷; Fazıl-Zade Mehmet Efendi ise “*sû-i hâli*” nedeniyle¹⁷⁵⁸ görevlerinden alınmışlardır.

Kadı ve ahalinin referansıyla müftülerin görev süresi uzatılabilirdi¹⁷⁵⁹. Bazen civardaki kadılar¹⁷⁶⁰ bazen de İstanbul'da bulunan ulemanın görüşleri¹⁷⁶¹ müftü atamada etkili olurdu.

Müftüler, yolsuzluk yapmaları durumunda diğer görevliler gibi zaman zaman vatandaşlar tarafından İstanbul'a şikâyet edilmişlerdir. Örneğin Müftü Seyit Mehmet

¹⁷⁵¹ KKS, No: 290, s. 160/3. (Bk. EK- V).

¹⁷⁵² KKS, No: 293, s. 270/1.

¹⁷⁵³ KKS, No: 305, s. 183/2.

¹⁷⁵⁴ KKS, No: 297, s. 249/1.

¹⁷⁵⁵ KKS, No: 297, s. 263/2.

¹⁷⁵⁶ KKS, No: 305, s. 262/3.

¹⁷⁵⁷ KKS, No: 305, s. 297/1.

¹⁷⁵⁸ KKS, No: 333, s. 95/1.

¹⁷⁵⁹ KKS, No: 283, s. 9/2.

¹⁷⁶⁰ KKS, No: 281, s. 69/1.

¹⁷⁶¹ KKS, No: 290, s. 160/3.

Efendi, kayınpederi Seyit Abdullah ve akrabalarından Hacı Oğlu Yahya ile birlikte, 1150 (1737/1738) yılından itibaren insanlardan zorla vilayet masrafı adıyla otuzar ve kırkar kese akçe toplayarak fakir halka zulmettikleri için durum merkeze bir arzuhalle bildirilmiştir¹⁷⁶². Yine adı verilmeyen bir Karaman müftüsü, Konya Sancağı İhtisap ve Lârende Mukataası gelirlerini toplamalarına engel olduğu gerekçesi ile Hassa Silahşörleri'nden İsmail Bey tarafından şikâyet edilmiştir¹⁷⁶³.

Müftü olanlardan hayırseverliği ön plana çıkmış olanlar vardır. Karaman'daki bazı çeşmeler ve okullar müftüler tarafından yaptırılmıştır. Seyit Şeyh Hacı Mehmet'in Hisar Mahallesi Camii bitişiğinde yaptırdığı mektep¹⁷⁶⁴, Mustafa Efendi'nin yaptırdığı beş adet¹⁷⁶⁵ ve Tavşan-Zade Abdurrahman Efendi'nin Ahi Osman Mahallesi'nde yaptırdığı çeşmeler¹⁷⁶⁶ bunlara örnek olarak verilebilir.

1.3. Nakibüleşraf Kaymakamı

Osmanlı Devleti'nde Nakibüleşraf, Hz. Peygamberin torunu Hazreti Hüseyin'in neslinden olan “*seyitler*” ile Hazreti Hasan'ın soyundan gelen “*şerifler*” den¹⁷⁶⁷ sorumluydu ve ilmiye sınıfından sayılırdı¹⁷⁶⁸. İstanbul'da görev yapan Nakibüleşrafı taşrada, Nakibüleşraf kaymakamları temsil ederdi.

Nakibüleşraflar taşradaki kaymakamları aracılığıyla ülkedeki bütün seyit ve şeriflerin isimlerini “*şecere-i tayyibe*” denen defterlerde tutarlardı. Bu defterlerde peygamber soyundan geldiklerini belgeleyenlerin soy kütükleriyle birlikte yaşadıkları yerler ve haklarındaki diğer bilgiler kaydedilirdi. Seyit ve şerifler, yasalara aykırı tutum ve davranışları görüldüğünde, İstanbul'da Nakibüleşraf, taşrada ise Nakibüleşraf kaymakamları tarafından yargılanır, yöneticilerle kadılar bunlara karışmazlardı. Halktan ayırt edilmeleri için de başlarına yeşil sarık sararlardı¹⁷⁶⁹. Nakibüleşraf kaymakamları bölgelerindeki sahte seyit ve şerifleri tespit ederler, mahkeme kararıyla menederler, başlarından yeşil sarıklarını alırlar, dinlemeyenleri cezalandırırlardı. Seyit ve şeriflerden birisinin cezalandırılması gerekirse önce başındaki yeşil sarık alınarak

¹⁷⁶² KKS, No: 333, s. 58/1.

¹⁷⁶³ KKS, No: 286, s. 7/1.

¹⁷⁶⁴ VGMA, No: 558, s. 86a.

¹⁷⁶⁵ VGMA, No: 1145, s. 6b.

¹⁷⁶⁶ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 3b; KKS, No: 297, s. 258/4.

¹⁷⁶⁷ PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 200.

¹⁷⁶⁸ KAZICI, *Osmanlı*, s. 61.

¹⁷⁶⁹ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 93.

öpülür, nakibüleşraf kaymakamı tarafından dövüldükten sonra sarık kendisine iade edilirdi¹⁷⁷⁰.

Osmanlı toplumunda “*soy imtiyazına ve muafiyetine sahip*” bu sınıf, bir istisna teşkil eder¹⁷⁷¹. Seyit ve şeriflerin bir diğer imtiyazı; vergi muafiyeti idi. Bu muafiyet, onların askerî sınıfa da girdiklerini gösterir¹⁷⁷². Verilen bu ayrıcalıklar nedeniyle zamanla seyitlik/şeriflik kurumu istismar edilmiş, yalancı şahitlerle ve uydurma şecerelerle hak etmediği halde bu zümreye girenler olmuştur¹⁷⁷³.

Nakibüleşraf kaymakamları ulema sınıfından seçilirdi. Kadıların aksine, uzun süre görev yaparlardı. Resmi giysileri, konakları ve hizmet eden adamlarıyla taşrada saygın bir yerleri vardı¹⁷⁷⁴. Bu nedenle kazanın ileri gelen ailelerinden birine bu görev verilirdi. Karaman nakibüleşraflarının bazen kazanın âyan ailesi olan Çavuş-Zadeler’den seçildiği görülmektedir. Çavuş-Zade Seyit Abdurrahman Ağa 01 Şaban 1143 (09 Şubat 1731) tarihinde¹⁷⁷⁵, Çavuş-Zade Seyit Abidin Ağa evası-ı Recep 1161 (07/16 Temmuz 1748) tarihinde¹⁷⁷⁶, Çavuş-Zade Seyit Mehmet Çelebi ise 02 Zilhicce 1163 (02 Kasım 1750) tarihinde Nakibüleşraf kaymakamı olarak atanmışlardır¹⁷⁷⁷.

Taşra yöneticilerinden olan nakibüleşraf kaymakamları, vergi toplanması hususunda kadılara yardımcı olurlar, bazen yolsuzluk da yaparlardı. Nakibüleşraf kaymakamları, halka salınacak salyane tespit komisyonunda görev alırlardı¹⁷⁷⁸. 1155 (1742/1743) yılında yazılan bir hükümden; nakibüleşraf kaymakamı olan Seyit Abdullah, fazla kazanç hırsıyla; “*Sizin için 24 kese akçe verdim*” diyerek adam tayin edip, Karaman halkından bu parayı zorla tahsil etmek istediği, vermeyenlerin hanelerini haksız olarak mühürlettiği için İstanbul’a şikâyet edilmiştir¹⁷⁷⁹. Yine nakibüleşraf kaymakamı olan Şeyh Ahmet Efendi yetkilerini aşan davranışlarda bulunup, seyit ve şerifleri taciz ettiği ve fazla vergi istediği gerekçesi ile İstanbul’a

¹⁷⁷⁰ UZUNÇARŞILI, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 168.

¹⁷⁷¹ Ömer Lütfi BARKAN, “Edirne Askerî Kassamı’na Ait Tereke Defterleri (1545–1659)”, (Kısaltma: Edirne), *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, III, 1966, S. 5–6, (Ankara 1993), s. 7.

¹⁷⁷² Murat SARICIK, “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Kurumu”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 388.

¹⁷⁷³ BARKAN, *Edirne*, s. 8.

¹⁷⁷⁴ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 93.

¹⁷⁷⁵ KKS, No: 297, s. 248/1.

¹⁷⁷⁶ KKS, No: 285, s. 328/1.

¹⁷⁷⁷ KKS, No: 285, s. 271/2.

¹⁷⁷⁸ KKS, No: 284, s. 25/2.

¹⁷⁷⁹ KKS, No: 332, s. 61/1.

şikâyet edildiği için 15 Rebiyülevvel 1169 (19 Aralık 1755) tarihinde görevden alınmış, yerine Hacı Abdi-Zade Seyit Hacı Eyüp tayin edilmiştir¹⁷⁸⁰.

Nakibüleşraf kaymakamları, normalde görevden alınmazdı. Ancak yolsuzluğu tespit edilenler ile otorite kuramayanların işine son verilirdi. Karaman kazası nakibüleşraf kaymakamı Seyit Hacı Abdurrahman kötü hali sebebiyle¹⁷⁸¹; Hacı Seyit Yahya Efendi ise otorite noksanlığı sebebiyle¹⁷⁸² görevden alınmıştır. Karaman nakibüleşraf kaymakamları başka kazalardaki seyit ve şeriflerin işlerine de bakarlardı. Nitekim bazı Karaman nakibüleşraf kaymakamları, merkezden gönderilen atama yazısı ile Gafriyat kazasında bulunan seyit ve şeriflerden de sorumlu tutulmuşlardır¹⁷⁸³.

1.4. Beytülmal Emini

Beytülmal, devlet hazinesi demektir. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında savaşlarda alınan ganimetler ve toplanan vergiler beytülmalda tutulurken, sonraki dönemlerde sadece mirasçısı bulunmayan veya bilinmeyen tereke malları ile buna benzer genel eşya ve malların saklandığı yer haline gelmiştir. Buraya gelen malların kırkta birinden “*eminiyye resmi*” alınır¹⁷⁸⁴.

Ele alınan dönemde, vefat eden ve ortada mirasçısı olmayan kimselerin terekelerinin Beytülmal'a teslim edildiğine dair örnekler oldukça fazladır. Silifkeli olup Karaman'da Kasap Ali'nin yanında çalışırken 06 Şevval 1159 (22 Ekim 1746) tarihinde vefat eden Yusuf Ali'nin terekesi¹⁷⁸⁵, Muslı Ağa Hanı'nda misafir iken 30 Rebiyülevvel 1167 (25 Ocak 1754) tarihinde vefat eden Acem asıllı Karabaş Fizar veledi Cihan'ın terekesi¹⁷⁸⁶ buna örnek olarak verilebilir. Bu mallar, “*sûk-ı sultânî*” denen haraçmezat yerinde açık artırma ile satılırdı¹⁷⁸⁷.

Şark seferlerine gidip de dönemeyen askerlerin terekelerinin de mutlaka Beytülmal'a teslim edilmesi ve bu eşyanın iyi korunması gerekirdi. Cemaziyelevvel 1140 (Aralık 1727/Ocak 1728) yılında Karaman'a bir ferman gönderilerek, beytülmalî zarara uğratanlar varsa hapse atılmaları için isimlerinin bildirilmesi istenmiştir¹⁷⁸⁸.

¹⁷⁸⁰ KKS, No: 286, s. 106/1.

¹⁷⁸¹ KKS, No: 286, s. 102/3.

¹⁷⁸² KKS, No: 297, s. 255/4.

¹⁷⁸³ KKS, No: 281, s. 66/1; No: 281, s. 76/2.

¹⁷⁸⁴ PAKALIN, *aynu eser*, I, s. 225–226.

¹⁷⁸⁵ KKS, No: 284, s. 4/2.

¹⁷⁸⁶ KKS, No: 286, s. 76/3.

¹⁷⁸⁷ KKS, No: 286, s. 76/3.

¹⁷⁸⁸ KKS, No: 281, s. 48/2.

Beytülmal eminine toplanan örfi vergilerden belli miktar bir pay ayrılırdı. Salyanelerdeki “*eminiyye*” denen gider kalemi, beytülmal eminine ödenen parayı ifade etmiş olmalıdır¹⁷⁸⁹.

1.5. Voyvoda

Osmanlı taşra teşkilatında Tanzimat’ın ilanına kadar bazı yerlerde mali, askerî ve idari yetkileri olan voyvodalar görev yapmıştır. Voyvodaların mali görevleri ağırlıklıdır¹⁷⁹⁰. Voyvodalar, kendilerine verilen gelir bölgesinde hem bir yönetici olarak hem de hazine gelirlerini toplayan bir tahsildar olarak görev yaparlardı. İhtiyaç duyulduğunda da asker toplayıp sefere katılmak zorundaydılar. Vali ve mütesellimler, voyvodaların bölgelerine karışamazlardı. Yani sancakta mütesellimlerin yaptığı hizmeti, bölgelerinde voyvodalar yaparlardı¹⁷⁹¹. Karaman kazasına gerek İstanbul’dan gerekse eyalet merkezi Konya’dan gönderilen hüküm ve mektuplarda muhatap olarak voyvoda, sürekli kadıdan hemen sonra yazılmıştır. Bu, voyvodanın kaza yönetimindeki önemi gösterir.

Atanmaları ve görevleri bakımından voyvodalar iki gruptur. Birinci grup; vali ve mutasarrıflar tarafından tayin edilirken ikinci grup; geliri doğrudan hazineye bağlanan yerlere merkezden atanırdı. Karaman voyvodaları genelde İstanbul’dan atanmıştır. 01 Muharrem 1167 (29 Ekim 1753) tarihinden itibaren aynı yılın Zilhicce ayının sonuna (17 Ekim 1754) kadar bir yıl süre ile Karaman voyvodası olarak atanan Ömer Bey’in temessükü incelendiğinde; Hassa silahşörlerinden İsmail Bey’in arzıyla atandığı, İhtisap ve Damga Mukataası’nın aşar-ı şeriyesinin, rüsumat-ı örfiye gibi gelirlerin iltizamından sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Voyvoda Ömer’den, kendinden önceki voyvodaların izlediği usulü izlemesi istenmiştir¹⁷⁹². Seyit Hüseyin Ağa ise 1155 (1742/1743) yılında altı aylığına voyvoda olarak tayin edilmiştir. Ancak bu defa atama, vali buyruğusu ile yapılmıştır¹⁷⁹³. Kısa süreli olduğuna bakılırsa atamanın valilikçe geçici olarak yapıldığı düşünülebilir.

¹⁷⁸⁹ KKS, No: 284, s. 5/3.

¹⁷⁹⁰ YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 197.

¹⁷⁹¹ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 29–30.

¹⁷⁹² KKS, No: 286, s. 582.

¹⁷⁹³ KKS, No: 333, s. 24/1.

Sicillerden anlaşıldığına göre bu görevlerine ek olarak Voyvoda; kadıyla birlikte savaş yükümlülüklerinin yerine getirilmesi¹⁷⁹⁴, düşük ayarlı paraların kullanımının engellenmesi¹⁷⁹⁵, ahlaka aykırı hareket eden kadınların şehirden uzaklaştırılması¹⁷⁹⁶, gayrimüslimlerin kurallara uygun hareket etmesinin sağlanması¹⁷⁹⁷, mahallelerin ödeyeceği vergilerde esas alınan avarız hanelerinin değiştirilmesi için halkla birlikte İstanbul'a arzda bulunulması¹⁷⁹⁸, eşkıya ile mücadele edilmesi¹⁷⁹⁹, mahalle mescidini kapatıp, kiler ve samanlığa dönüştüren imamın cezalandırılması¹⁸⁰⁰, vakfiyeye tanıklık edilmesi¹⁸⁰¹ ve şehrin Beytülmal eminliği¹⁸⁰² gibi görevleri de yapmakta idi. Yargı kararlarının infazından da voyvoda sorumlu idi. Nitekim 05 Cemaziyelahir 1207 (18 Ocak 1793) tarihinde eşkıyadan Karamanlı Abdülkadir'in adamlarından olan Gazzazoğlu Mehmet'in idam cezası, Lârende Voyvodası Hacı İsmail Ağa marifeti ile infaz edilmiştir¹⁸⁰³. Yaptığı işlere bakılırsa yörenin en güçlü kişinin bu göreve atanması gerekirdi. Ele alınan dönemde şehir âyanlarından voyvoda atanması bunu göstermektedir¹⁸⁰⁴.

Voyvodaların yaptığı işler, toplumun en problemlili konularıydı. Bu yüzden halkla ilişkileri iyi olmazdı. Vergi toplama, asker yazma ve benzeri işlerden dolayı halkla karşı karşıya kalırlardı. Bunlar arasından yolsuzluğa bulaşanlar da vardı. Voyvodalardan bazıları kendileri ve yakınları için zorla para toplar, bazıları da devlet hazinesine ödemeleri gereken vergi ve gelirleri zimmetine geçirirlerdi¹⁸⁰⁵. Mağdur olan halk, durumu üst makamlara şikâyet eder, voyvodanın görevden alınmasını sağlardı.

Karaman'da yaşayan gayrimüslimlerden bir kısmı İstanbul'a gönderdikleri bir dilekçede; voyvodanın kendilerinden Bad-ı Heva ve Resm-i Arusane'nin dışında fazladan para isteğini belirtmişler, bunun üzerine Karaman valisine ve Karaman

¹⁷⁹⁴ KKS, No: 281, s. 3/3; No: 281, s. 11/1; No: 282, s. 20/1; No: 283, s. 13/5.

¹⁷⁹⁵ KKS, No: 281, s. 69/4.

¹⁷⁹⁶ KKS, No: 281, s. 78/1; No: 285, s. 211/1.

¹⁷⁹⁷ KKS, No: 285, s. 287/1.

¹⁷⁹⁸ KKS, No: 283, s. 73/1.

¹⁷⁹⁹ KKS, No: 281, s. 14/2.

¹⁸⁰⁰ KKS, No: 333, s. 71/1.

¹⁸⁰¹ KKS, No: 297, s. 260/1.

¹⁸⁰² KKS, No: 286, s. 76/3.

¹⁸⁰³ BOA, Hat, No: 3253.

¹⁸⁰⁴ KKS, No: 288, s. 53/1; No: 305, s. 229/1; No: 305, s. 234/5.

¹⁸⁰⁵ ÇADIRCI, aynı eser, s. 30.

kadisına voyvodanın görevden alınması için ferman gönderilmiştir¹⁸⁰⁶. Yine Asri isimli bir gayrimüslim, valiye gönderdiği arzda; ticaretle uğraştığını, paraya ihtiyaç duyduğundan Mıgırviç adlı gayrimüslimden 270 kuruş borç aldığını, borcunu ödeyemeden alacaklının öldüğünü, parayı Mıgırviç'in Konya'da bulunan varislerine ödemek için giderken Karamanlı bazı zimmîlerin voyvodadan adam alıp; “*Biz Mıgırviç'in mûrisiyiz*” diyerek üzerindeki parayı ve eşyayı zorla aldıklarını beyan ederek şikâyetçi olmuştur¹⁸⁰⁷. Yine 01 Şaban 1154 (12 Ekim 1741) tarihinde Gazaliye Mahallesi'nden bir kadın, Voyvoda Seyit Hasan Ağa'nın zorbalıkla kendisini tomruğa vurup hapsettiğini, üç gümüş kuşak, bir altın küpe ve evindeki tüm eşyasını haksız yere alıp kendisini başka bir yere sürerek zulmettiğini ileri sürerek merkeze bir arzuhalle şikâyet etmiş, yüzleştirilmelerini ve hakkının aliverilmesini istemiştir¹⁸⁰⁸. 1192 (1778) yılında yazılan bir belgeden; Voyvoda Çavuş-Zade Seyit Abdurrahman'ın halktan fazla para talep ettiği anlaşılmaktadır¹⁸⁰⁹.

Voyvodaların yolsuzlukları, devletin gözünden kaçmamış, onların olumsuz davranışlarını önlemek için öldüklerinde mallarını müsadere etme yönüne gittiği olmuştur. Lârende voyvodası Koca Abdülkadir'in terekesine, yolsuzlukta aşırıya gitmiş olmalı ki, 04 Muharrem 1208 (12 Ağustos 1793) tarihinde devlet el koymuştur¹⁸¹⁰.

Salyane Defterleri'nde voyvodalara ödenecek meblağlar hep yazılmıştır¹⁸¹¹.

1.6. Askerler ve Askerî Görevliler

Osmanlı yönetim sistemine göre bugünden farklı olarak, vakıf görevlileri dışında kalan kamu görevlisi statüsündeki herkes, askerî sınıfa dâhil kabul edilirdi¹⁸¹². Bunda, devletin ilk dönemlerindeki fetih ruhunun yönetici kesim üzerindeki etkisinin payı vardır¹⁸¹³. Ancak bu çalışmada sınıflandırma günümüz asker tanımı çerçevesinde yapılmış, iç güvenlik ve savunma yönü ağır basan görevlere askerî görev, bunları yapan personele de askerî personel denmiştir. Bunun dışındaki personel de ilgili

¹⁸⁰⁶ KKS, No: 333, s. 96/1.

¹⁸⁰⁷ KKS, No: 285, s. 280/3.

¹⁸⁰⁸ KKS, No: 332, s. 73/8.

¹⁸⁰⁹ KKS, No: 305, s. 229/1.

¹⁸¹⁰ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 3097.

¹⁸¹¹ KKS, No: 282, s. 104/1; No: 290, s. 22/1; No: 297, s. 143/1; No: 305, s. 203/1; No: 333, s. 39/1.

¹⁸¹² KAZICI, *Osmanlı*, s. 22.

¹⁸¹³ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 143.

hizmet grubuna dâhil edilmiştir. Birden fazla fonksiyonu olan personel, hangi görevi ağırlıklı ise o gruba katılmıştır.

Anadolu kentlerinde 1596 ile 1607 yılları arasında ortaya çıkan Celali İsyanları'ndan önce küçük askerî birlikler vardı. Bu tarihlerden sonra kentlere yerleşen yeniçeriler, taşradan ayrılmamışlardır. Çünkü hem önemli noktaları ele geçirmişler hem de ekonomik yönden güçlenmişlerdir¹⁸¹⁴.

Yeniçeriler, şehirlerde garnizonlar halinde bulunurlardı. İlgili ocakların en yüksek yetkilileri tarafından yeniçerilerin başına serdar veya yeniçeri zabiti, sipahilerin başına da Kethüda Yeri unvanıyla bir komutan tayin edilirdi. Acemi Oğlanları'nın ve az ulufeli yeniçerilerin çoğu bekârdı ve bekâr odalarında topluca ikamet ederlerdi. Kapıkulu askerleri ise orta halli halk tabakası ile ilişki kurar, evlenme yolu ile onlarla bütünleşirlerdi. Yeniçerilerin köylerde gezginci olarak ticaretle, şehirlerde yemişçilikle, kasaplıkla, ekmekçilikle¹⁸¹⁵, börekçilikle, hamallıkla ve manavlıkla¹⁸¹⁶ uğraşmaları yaygındı. Devletin bir anlamda buna göz yumduğu anlaşılmaktadır. Bağdat Seferi esnasında asker sıkıntısı yaşanınca savaşa katılmayan askerlerin geçimlerini sağladıkları işlerinin ellerinden alınacağıının belirtilmesi buna işaret etmektedir¹⁸¹⁷.

Yeniçeriler, taşrada esnaf örgütlenmesini ellerine geçirmişlerdir. XVIII. yüzyıl öncesinde ve sonrasında ülkenin her yerinde Müslüman lonca üyeleri hep yeniçerilerden oluşmaya başlamıştır¹⁸¹⁸. Karaman'da bulunan kasap tüccarları, 03 Şevval 1142 (21 Nisan 1730) tarihinde Süleyman Beşe adında birisini aralarında yiğitbaşı seçmişler, bunu kadıya giderek tescil ettirmişlerdir. Bilindiği gibi "beşe" yeniçerilerin unvanıdır¹⁸¹⁹. Esnaf içindeki bu örgütlenme, suç işleseler bile onların disiplin altına alınmalarını zorlaştırmıştır. Kadılar, esnaflığa başlayan yeniçeri gruplarıyla mücadele edebilmek için ağalarıyla işbirliği yaparak suçluları hafif cezalarla geçiştirmek zorunda kalmışlardır¹⁸²⁰. Yeniçerilerin bu tarz davranışları, yeniçerilerin şehir ve

¹⁸¹⁴ Suraiya FAROQHI, "Krizler ve Değişim 1590–1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Ed: Halil İNALCIK, Donald QUATAERT), II, İstanbul 2004, s. 707.

¹⁸¹⁵ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 131.

¹⁸¹⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat, (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)*, (Sadeleştiren, Notlar ve Açıklamaları Ekleyen: Neşet ÇAĞATAY), III-IV, Ankara 1980, s. 150.

¹⁸¹⁷ KKS, No: 290, s. 120/1.

¹⁸¹⁸ QUATAERT, *aynı eser*, s. 205.

¹⁸¹⁹ KKS, No: 292, s. 96/5.

¹⁸²⁰ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 121.

kasabalarda halka eziyet etmeleri, idareye karşı düşmanca duyguların gelişmesini hızlandırmıştır¹⁸²¹.

Yeniçeriler, bazı vergilerden muaf kabul edilirdi¹⁸²². Ancak Karaman'da onlar, tüm vergilerden muaf olduklarını iddia etmişler, sivil halkı sıkıntıya sokmuşlardır. Örneğin; evasıt-ı Safer 1163 (20/29 Ocak 1749) tarihinde Karaman kadısı Mevlânâ Altıparmak-Zade Hüseyin İstanbul'a bir mektup yazmış; şehrin ileri gelenlerinin ve sade vatandaşların mahkemeye gelerek, 5–10 yıldır kasabada oturan çoğunlukla yeniçeri ve yeniçeri akrabalarının haneye bağlı vergileri ödemedikleri için şikâyet ettiklerini bildirmiştir. Mektuptan anlaşıldığına göre yeniçeri de olsa mali gücüne göre herkesin vergi ödemesi gerektiğine dair bir “*emr-i şerif*” vardır ama kaybolmuştur. Bu nedenle İstanbul'dan yeni bir emr-i şerif daha yazılmış; her kim olursa olsun, emlak ve arazi tasarruf edenlerin az, orta veya çok gruplarından birine dâhil olarak avarız vergisi ödemesi zorunlu kılınmıştır. Bir daha emir yazılmasına ihtiyaç bırakılmaması ve emre uymayanlar varsa İstanbul'a bildirilmesi de istenmiştir¹⁸²³.

Adalet önünde imtiyazlı hale gelen yeniçerilerin olumsuz davranışları, halkın tepkisine de neden olmuş, adaletten ümidini kesen halk bazen kendi imkânlarıyla bu sınıfa karşı koyma yönüne gitmiştir. Örneğin; Karaman'da Musa adlı yeniçeri İstanbul'a bir arzihal göndermiş; kendi halinde iken ve kimseye zararı yok iken Karaman sakinlerinden ve eşkıya taifesinden Külâhçı Dede oğlu Abdullah ile birlikte adları sicilde kayıtlı 20 kişinin, halkın ırzına kastettiklerini, evlerini ve mallarını yağmaladıklarını, kendisinin de evini 1146 (1733/1734) yılında basarak üzerine harp aleti ile hücum edip öldürmeye çalıştıklarını, sahibi olduğu bir atını, bir kürkünü, iki çukasını, 100 kuruş parasını, gümüşten yapılmış altı fincan zarfını aldıklarını, annesini, kız kardeşini ve iki erkek kardeşini harp aleti ile vurup yaraladıklarını, başka kötülükleri de olduğunu bildirmiş, çalınan para ve eşyasının aliverilmesini talep etmiştir¹⁸²⁴. Burada dikkat çeken husus, kendisinden başka mağdur olduğunu söyleyen hiçbir kimsenin şikâyetçi olmamasıdır. Bu, saldırının sadece adı geçen yeniçeriye tepki olarak yapıldığına işaret kabul edilebilir.

¹⁸²¹ Mücteba İLGÜREL, “Zirveden Dönüş: II. Selim'den II. Mehmed'e”, (Kısaltma: Zirveden Dönüş), *Genel Türk Tarihi*, (Ed: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 72.

¹⁸²² BARKAN, *Edirne*, s. 8.

¹⁸²³ KKS, No: 285, s. 245/1.

¹⁸²⁴ KKS, No: 332, s. 41/1.

Taşrada yasakçı adıyla güvenliği sağlamanın yanında kalelerin muhafazasından da sorumlu olan yeniçeriler¹⁸²⁵, savaş zamanlarında orduya katılmak zorunda idi. Bunun için fermanlar çıkarılırdı. Evail-i Zilhicce 1187 (13/22 Şubat 1174) tarihli bir fermenda Karaman'da bulunan yeniçerilerin Özi ve Kırım'da bulunan orduya katılmaları bunu işaret etmektedir¹⁸²⁶.

1.6.1. Yeniçeri Serdarı

Taşrada yeniçeriler etkili olmaya başlayınca, belli bir düzen içinde örgütlenmeleri yönüne gidilmiştir. Bunun sonucu XVI. yüzyıldan itibaren taşrada başarılarına idareci olarak yeniçeri serdarı atanmıştır¹⁸²⁷. Kazada bulunan yeniçerilerin, acemi oğlanların, cebeci ve topçuların sorumluluğu serdara aitti. Yeniçeri Ağası tarafından atanırdı¹⁸²⁸. Serdar, sefer zamanında maiyetindeki yeniçerilerle birlikte yeniçeri kuvvetlerine katılırdı¹⁸²⁹. Yeniçeri serdarı bazı belgelerde Serdar Ağa olarak da geçirdi¹⁸³⁰. Ele alınan dönem içinde Karaman'a çok sayıda serdar ataması yapılmıştır¹⁸³¹. 1139 (1726/1727) yılında atanan bir serdar ağası mektubu, görevlerinin ne olduğunun bilinmesi için aşağıda örnek olarak verilmiştir:

“Şerî’at-şi’âr Lârende kâdısı efendi zîde fazlühû inhâ olunur ki; dergâh-ı ‘âlî yeniçerileri kulları dîn ü devlet-i ‘âliyyenin güzîde ve mu’temed ‘askeri olub kadîmden serdâr nasb olunagelen yerlere ocakda isimleri ma’lûm emekdârlar serdâr nasb ve istihdâm olunub onlar dahî ecnebîlere sâhib çıkmayub ocağın ahvâline hüsn ü nizâm virilüb isim yerleri açık mektûb virilmek için hatt-ı hümâyûn şevket-makrûn sâdir olmağın taht-ı hükûmetinizde serdâr olan ref’ olunub yerine kıdvetü’l-emâsil ve’l-akrân kırkaltı bölük Alemdâr Seyyid Mehmed Ağa zîde kadruhû serdâr nasb ve ta’yîn olunmağın iş bu mektûb tahrîr ve irsâl olundu. Vusûlünde gerekdir ki, mezbûru

¹⁸²⁵ Abdülkadir ÖZCAN, “Osmanlılarda Askeri Teşkilat”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1996, s. 67.

¹⁸²⁶ KKS, No: 290, s. 8/2.

¹⁸²⁷ Bayram ÜREKLİ, “17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya Örneği”, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 07–09 Nisan 1999, Bildiriler*, (Yay. Haz.: Alâaddin AKÖZ, Bayram ÜREKLİ, Ruhi ÖZCAN), Konya 2000, s. 708.

¹⁸²⁸ Yeniçerilerin başsız kalması durumunda eyalet valisi, geçici olarak asker kökenli birini serdar tayin ederdi. Karaman Valisi Mehmet Paşa'nın 03 Rebiyülahir 1149 (11 Ağustos 1737) tarihli buyruldu-sundan anlaşıldığına göre; serdarlık makamı boşalmış, Yeniçeri Ağası bir atama yapıncaya kadar Karaman valisi Mehmet Paşa tarafından Karaman'da oturan Altı Bölük'ten Musa Beşe geçici serdar olarak atanmıştır. KKS, No: 282, s. 85/3.

¹⁸²⁹ PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 179.

¹⁸³⁰ KKS, No: 285, s. 329/2.

¹⁸³¹ KKS, No: 281, s. 45/1; No: 281, s. 46/1; No: 281, s. 47/1; No: 286, s. 108/1; No: 282, s. 73/2; No: 332, s. 26/4.

serdârluk 'umûrunda istihdâm idüb âharı dahl etdirmeyesiz ve ol tarafda olan yeniçeri ve cebeci ve tobcu ve tob arabacısı ve kuloğulları ve gilmân-ı 'acemî mezbûrları üzerlerine serdâr ve zâbit bilüb sözünden taşra ve re'yinden hâric va'z ve hareketde bulunmayub itâ'at ve inkıyâd üzere olalar ve tavâyif-i mezbûrdan bilâ-vâris ma'rûf-ı fevt olanların muhalledfât-ı metrûkâtlarını mezbûra ahz ve kabz etdirdüb ma'rîfet-i şer'le sûk-ı sultânîde fûruht ve hâsıl olan nukûdı mumzî ve mahtûm müfredât defterleriyle taraf-ı beytü'l-mâla irsâl ve îsâl etdirdesiz ve sen ki serdârsın hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugâyir-i kânûn-ı kadîm emr-i münîf hareketden ihtirâz idüb mûcib-i mektûb ile 'âmil olasız. Tahrîren fî gurre-i şehr-i Ramazân-ı şerîf. Sene tis'a ve selâsîn ve mi'e ve elf"¹⁸³².

Yukarıdaki belgeden de anlaşıldığı gibi yeni atanan serdar; İstanbul'da Yeniçeri Ocağı'nda kayıtlı Alemdar Seyit Mehmet Ağa isimli biridir. Kazada bulunan yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, kuloğulları ve acemi oğlanlar, sorumluluğuna verilmiştir. Askerî sınıfa mensup bu kişilerden ölüp de mirasçısı olmayanların terekelelerinin sûk-ı sultânî denem haraçmezat yerinde sattırılıp hazineye teslim ettirilmesi de serdarın görevidir. Bu görevlerin dışında askerlerden vergilerin toplanmasından¹⁸³³, ölü bulunanların katilinin bulunmasından¹⁸³⁴, savaş araç gereci temininden¹⁸³⁵ diğer kaza yetkilileri ile birlikte yeniçeri serdarı da sorumlu idi. Serdarlar, buldukları kaza bölgesinde asayişin sağlanmasına yardımcı olmak zorunda idiler. 1146 (1733/1734) ve 1148 (1735/1736) yıllarında yapılan serdar atamalarında serdara eşkıya ile mücadele görevi de verilmişti¹⁸³⁶.

Taşradaki yeniçeriler, katıldıkları savaşlarda ücretlerini aldıktan sonra bazen savaşmayarak kaçar, büyük problemlerin çıkmasına neden olurlardı. Evahir-i Safer 1140 (08/17 Ekim 1727) tarihinde sadece serdarlara yazılan bir padişah fermanında şark seferlerine katılan askerlerin ulufelerini aldıktan sonra savaşmayıp ordudan kaçarak vilayetlerine gittikleri, "Biz seferden geldik" dedikleri, çeşit çeşit şekavete karıştıkları, bazılarının da serdar ve vilayetin ileri gelenlerince desteklendikleri bildirilmiş, bunlara engel olunması istenmiştir¹⁸³⁷.

¹⁸³² KKS, No: 286, s. 108/1. (Bk. EK- VI).

¹⁸³³ KKS, No: 281, s. 11/2.

¹⁸³⁴ KKS, No: 281, s. 12/1.

¹⁸³⁵ KKS, No: 281, s. 11/1.

¹⁸³⁶ KKS, No: 282, s. 73/2; No: 332, s. 26/4.

¹⁸³⁷ KKS, No: 281, s. 47/1.

Güçlü aileler, yeniçerilere karşı tavır aldıkları için serdarlar sürekli problem yaşarlardı. Bunun için bazen serdar tayin edilecek kişi bulunamaz, serdarlığın boş kaldığı zamanlar olurdu. Örneğin; Karaman'da âyan ailesinden olan ve sonraları âyanlık da yapan ve belgede “*mütegallibe*” olarak nitelendirilen Çavuş-Zade Abdurrahman'dan korktukları için birkaç sene hiç kimse serdarlığı kabul etmemiş, sonunda İstanbul'dan Haseki Hüseyin tayin edilmiştir¹⁸³⁸.

Serdarların, emri altındaki askerlerle iyi geçinmesinin yanında üzerlerinde yeterli otoriteyi kurmaları da istenirdi. Örneğin 27 Şevval 1172 (23 Haziran 1759) tarihinde serdar Kamış Ağa bu konularda eksik bulunduğu için azledilmiş, yerine Musa Ağa atanmıştır¹⁸³⁹. Musa Ağa ise disiplinde aşırıya kaçıp yeniçerileri dövmüş, halka ve seyit kökenli olanlara zulmetmiş, o da 25 Şevval 1173 (10 Haziran 1770) tarihinde vali tarafından görevinden alınıp İstanbul'daki Yeniçeri Ağası bir atama yapıncaya kadar Kamış Hacı Ahmet Ağa serdar tayin edilmiştir. Ancak görevden alınan Yamak Musa, kardeşi Debbağ Ahmet ve Carullah oğlu Ahmet ile birlikte eşkıyalığa başlayıp halka çeşit çeşit kötülük edince valiye şikâyet edilmişlerdir. Vali, Selam Ağası Ahmet ile gönderdiği buyruhduda, bu kişilerin Karaman kalesine hapsedilmelerini, konunun ayrıntılı olarak araştırıldıktan sonra sorumluların yargılanmak üzere il merkezi Konya'ya gönderilmelerini, eğer karşı koymaya kalkarlarsa ahzedilmelerini istemiştir¹⁸⁴⁰.

Yeniçeri serdarları, güçlerini kullanarak halkı zorla çalıştırır, bu durum bazen şikâyete neden olurdu. Karaman Yeniçeri serdarı Yunus Ağa'nın gençleri yanında zorla alıkoyup çalıştırdığı gündeme gelmiş olmalı ki; Cemaziyelevvel 1161 (Nisan/Mayıs 1748)'de Mustafa oğlu Seyit Mehmet, küçük oğlu Mustafa ile mahkemeye gelmiş ve bazı kimselerin, “*Serdar Yunus Ağa Mustafa isimli genci yanında zorla tutuyor*” iddiasında bulduklarını, hâlbuki buna kendisinin rızası olduğunu ifade ederek tutanak tutturmuştur¹⁸⁴¹.

Bazı serdarlar yasa dışı işler de yapmışlardır. Örneğin Yeniçeri Ağası İbrahim Ağa tarafından Konya Kadısı'na gönderilen bir mektuptan¹⁸⁴²; önceki tarihlerde Karaman

¹⁸³⁸ KKS, No: 290, s. 117/1.

¹⁸³⁹ KKS, No: 287, s. 75/3.

¹⁸⁴⁰ KKS, No: 287, s. 180/1.

¹⁸⁴¹ KKS, No: 285, s. 329/2.

¹⁸⁴² KKS, No: 284, s. 17/2.

serdari olan Memiş Ahmet'in Hüseyin adlı bir kişiyi serdar tayin ettirdiği, merkeze gönderilmesi gereken 20 aylık "caizeyi" göndermeyip el koyduğu anlaşılmaktadır.

1.6.2. Kethüda Yeri

Kethüda Yeri, taşrada bulunan kapıkulu süvarilerinin amiri ve kumandanı durumunda olan yetkiliydi¹⁸⁴³. Ayrıca kadının denetimi altında reayanın korunması, asayişin sağlanmasından da sorumluydu¹⁸⁴⁴. Sipahi, silahtar, sağ ulûfeciler, sol ulufeciler, sağ garipler ve sol garipler bölük ağalarının birlikte imzaladıkları mektupla atanıyordu¹⁸⁴⁵.

Belgelerden anlaşıldığına göre Kethüda Yeri'nin kaza yönetiminde önemli bir yeri vardı. Kazaya gönderilen ferman ve buyruclularda diğer görevlilerin yanında Kethüda Yeri'nin adı da geçerdi. Örneğin; Kıbrıs'tan gelip Karaman üzerinden İstanbul'a giden mirî hazinenin kaza sınırlarında korunmasından kethüda yeri de sorumluydu¹⁸⁴⁶. Ayrıca vergilerin toplanması¹⁸⁴⁷, savaş için araç gereç istenmesi¹⁸⁴⁸, ölü bulunan kişinin katillerinin tespiti¹⁸⁴⁹, suçların önlenmesi¹⁸⁵⁰, ayarı düşük paraların kullanımının engellenmesi¹⁸⁵¹, eşkıyanın bertaraf edilmesi¹⁸⁵² ile ilgili emirler, diğer bazı taşra görevlileriyle birlikte kethüda yerine de verilmiştir. Belgelerde kethüda yerinin unvanı hep geçmiş, ancak bir kethüdanın adına veya atamasına dair kayda rastlanmamıştır. Salyane kayıtlarında da kethüda yerine herhangi bir ödeme yapıldığına dair işaret yoktur.

1.6.3. Yasakçılar

Yasakçı, şehrin güvenliğinden sorumlu olan yeniçeri askerlerine denirdi. Bir şehre gereği kadar yasakçı tayin edilir, başlarına bir de yasakçıbaşı getirilirdi. Yasakçıların tayini, normalde yeniçeri ağasının mektubu ile olurdu¹⁸⁵³. Ancak 1167

¹⁸⁴³ Mehmet İPŞİRLİ, "Klâsik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", (Kısaltma: Klâsik Dönem), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 238.

¹⁸⁴⁴ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 76.

¹⁸⁴⁵ ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 152.

¹⁸⁴⁶ KKS, No: 282, s. 91/1.

¹⁸⁴⁷ KKS, No: 281, s. 11/2; No: 282, s. 122/1.

¹⁸⁴⁸ KKS, No: 282, s. 20/1.

¹⁸⁴⁹ KKS, No: 281, s. 12/1.

¹⁸⁵⁰ KKS, No: 287, s. 182/3.

¹⁸⁵¹ KKS, No: 281, s. 69/4.

¹⁸⁵² KKS, No: 281, s. 14/2.

¹⁸⁵³ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 73.

(1753/1754) yılındaki atama, başkentte bulunan yeniçeriler kethüdası tarafından yapılmıştır¹⁸⁵⁴.

Yasakçılık, normal düzende subaşı ve yanındaki örf mensupları tarafından yürütülen kolluk görevinin, XVI. yüzyılın sonlarında desteklenmesi ihtiyacından doğmuştur. Yasakçılık ilk önce asayişin bozulduğu, yol kesme, adam öldürme, gasp olaylarının arttığı zamanlarda kurulmuştur. Yasakçılara ayrıca, yeniçeri ve acemi oğlanı kisvesine bürünerek yolsuzluk yapanları takip ve kapıkulu askerinin düzenini sağlama görevi de verilmiştir¹⁸⁵⁵.

Karaman'a yasakçı atanmasına dair çok sayıda belge vardır. Bundan, yasakçıların kısa sürelerle atandıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Yusuf Beşe ve Hacı Mehmet Beşe isimli yeniçeriler, 01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728) tarihinden itibaren¹⁸⁵⁶, Recep Beşe isimli yeniçeri ise 01 Cemaziyelevvel 1144 (01 Kasım 1731) tarihinden itibaren¹⁸⁵⁷ altı ay süreyle yasakçılığa getirilmişken bazı atamalarda bu süre 12 aydır¹⁸⁵⁸. Görevlendirmelerde genelde isim verilmişken bazı atamalarda isim belirtilmemiştir¹⁸⁵⁹. 03 Rebiyülevvel 1167 (29 Aralık 1753) tarihli bir hükümden; Kantar Akçesi'nin dörtte birinin, Yük Akçesi'nden bir akçenin ve Bâc'dan alınan akçenin yarısının yasakçılara tahsis edildiği anlaşılmaktadır¹⁸⁶⁰.

1.6.4. Kale Görevlileri

Osmanlı şehirlerinde bulunan kalelerin ahmedek adı verilen bölümünün¹⁸⁶¹ adli, idari ve askerî pek çok fonksiyonu vardı. Bunlar, şehrin savunmasının yanında içinde zindan bulunan bir hapisane idi. Bazı yerlerde tüccarın değerli eşyaları ve paraları burada saklanır, ayrıca barut depoları, cephanelikler, hatta bazı kalelerde darphane ve bununla ilgili araç ve gereçler yer alırdı. Bu nedenle kalelerin güvenliği ciddi kabul edilir, görevlilerine önem verilirdi¹⁸⁶². İncelenen dönemde kalede bulunan görevliler aşağıda verilmiştir:

¹⁸⁵⁴ KKS, No: 286, s. 5/2.

¹⁸⁵⁵ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 72.

¹⁸⁵⁶ KKS, No: 281, s. 76/1.

¹⁸⁵⁷ KKS, No: 298, s. 151/1.

¹⁸⁵⁸ KKS, No: 284, s. 20/6; No: 286, s. 5/2; No: 287, s. 62/1; No: 333, s. 29/1.

¹⁸⁵⁹ KKS, No: 282, s. 50/3; No: 284, s. 20/6; No: 286, s. 5/2.

¹⁸⁶⁰ KKS, No: 286, s. 6/2.

¹⁸⁶¹ KÜÇÜKDAĞ, *Ahmedek*, s. 13-14.

¹⁸⁶² Yusuf OĞUZOĞLU, "Dizdar", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 480.

1.6.4.1. Dizdar

Genellikle kapıkulu askerleri arasından seçilen dizdar, kale ile ilgili her konunun ve kale erlerinin baş sorumlusuydu. “*Kale Serdari*” da denilen¹⁸⁶³ dizdar, görevi gereği beylerbeyi ve kadıya karşı sorumluydu. Yolsuzluk yapması veya başarısız olması halinde bu yöneticilerin arzıyla görevden alınabilirdi. Savaş sırasında da orduya katılırdı¹⁸⁶⁴. Dizdarların merkezdeki kapıkulu ocaklarının yeniçeri, cebeci, sipahi gibi bölüklerinden ve genellikle yaşlı ve tecrübeli kişilerin arasından seçtikleri ve merkezden beratla atandıkları, uzun süre görev yaptıkları görülür. Dizdarlar görevlerini tımar karşılığı yaparlardı. Ancak bu tımarların geliri düşüktü. Kalenin önemine göre emrinde kethüda denen bir yardımcı, bölükbaşılar, kale imamı, müezzin, kapıcı, topçu, nöbetçi, terzi, demirci, marangoz gibi özel görevliler ve kale erleri bulunurdu. XVIII. yüzyıldan itibaren dizdarların askerî hizmetli olarak önemi azalmış, XIX. yüzyılda ise tamamen ortadan kalkmıştır¹⁸⁶⁵.

Karaman kalesi, XVI. yüzyılda önemli bir şehir savunma tesisiydi. 1500 yılında Karaman kalesinde bir dizdar, bir kethüda ve 37 müstahfız vardı¹⁸⁶⁶. Kalede bulunan cephaneliğin belli dönemlerde sayımından¹⁸⁶⁷, cezaevi olarak kaleye kapatılan insanların tutulmasından ve salıverilmesinden¹⁸⁶⁸, imdad-ı hazeriye vergisinin toplanmasından¹⁸⁶⁹, eşkıya ile mücadeleden¹⁸⁷⁰ diğer kaza yetkilileri ile birlikte dizdar da sorumluydu. Ayrıca dizdar şehrin muhafazasıyla da yükümlüydü¹⁸⁷¹.

Dizdarlar, buldukları yerlerde uzun süre kalırlar, hatta ev alarak yerleşirlerdi. Karaman’da uzun süre görev yapmasından olacak ki; Dizdar Hacı Mehmet Ağa, Zaviye Mahallesi’nden bir ev satın almış¹⁸⁷², Mehmet Beşe’ye Dizdar Salih ağa kefil olmuştur¹⁸⁷³.

Kale görevlilerine mahalli kaynaklardan para ayrılır, muhtemelen maddi sıkıntılarını gidermeye destek olunurdu. 14 Rebiyülahir 1189 (14 Haziran 1775)

¹⁸⁶³ ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 154.

¹⁸⁶⁴ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 76.

¹⁸⁶⁵ OĞUZOĞLU, *Dizdar*, s. 480.

¹⁸⁶⁶ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 200.

¹⁸⁶⁷ KKS, No: 284, s. 7/1; No: 286, s. 166/3.

¹⁸⁶⁸ KKS, No: 284, s. 26/1; No: 287, s. 174/2; No: 332, s. 67/1; No: 333, s. 23/4; No: 333, s. 40/3; No: 333, s. 110/3.

¹⁸⁶⁹ KKS, No: 281, s. 11/2.

¹⁸⁷⁰ KKS, No: 282, s. 19/1; No: 287, s. 180/1.

¹⁸⁷¹ İPŞİRLİ, *Klasik Dönem*, s. 238.

¹⁸⁷² KKS, No: 288, s. 84/3.

¹⁸⁷³ KKS, No: 283, s. 18/4.

tarihinde yazılan bir Salyane Defteri'nde dizdar ağaya ve maiyetindekilere bahşiş olarak 130 kuruş ayrıldığı görülmektedir¹⁸⁷⁴.

1.6.4.2. Kale Kethüdası

Kale kethüdası, dizdarın yardımcısıydı. Kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması, diğer kale hizmetlerinin görülmesinden dizdar ile birlikte sorumluydu. Dizdar gibi tayin olurdu¹⁸⁷⁵. Karaman kalesinde dizdarın yanında kale kethüdası da sürekli bulunmuştur. 15 Muharrem 1193 (02 Şubat 1779) tarihinde Karaman kale kethüdası, Hasan isimli bir kişi idi¹⁸⁷⁶.

1.6.4.3. Kale Neferleri

Kale müstahfızı denen kale erleri, kaleyi gece ve gündüz beklemekle görevliydi. Dizdar ve kale kethüdasının emrinde olup onların arzı ile tayin edilir veya azledilirlerdi.

Kale erleri, topçu, cebeci ve tüfenk-endaz diye çeşitli askerî sınıflara ayrılırlar, bu görevlerine karşılık tımar sahibi olurlardı¹⁸⁷⁷. Örneğin İsa adlı görevlinin ölümü nedeniyle evahir-i Zilkade 1124 (20/29 Aralık 1712) tarihinde kale müstahfızı olan Hacı Mehmet 700 akçe gedik tımara mutasarrıf olmuştur¹⁸⁷⁸. Hacı İshak ve Kaş nahiyesinde tımarı bulunan Mustafa'nın¹⁸⁷⁹ da ihtiyarlıklarını gerekçe göstererek kendi rızaları ile neferlikten istifa ettiklerine dair iki belge tespit edilmiştir¹⁸⁸⁰. Yine vefat eden müstahfız Ahmet'in yerine Hasan'ın tayini için dizdarı Mustafa¹⁸⁸¹, Hacı Mehmet'in tayini için de dizdarı Mehmet¹⁸⁸² arzda bulunmuşlardır. Çatak köyü, 30 Cemaziyelahir 1139 (13/22 Şubat 1727) tarihli kayda göre kale topçularından Mehmet ve müstahfızlardan Mehmet'in tımarı olup Darüssaade Ağası Beşir Ağa, Dağa ve Davgandos köyleri sınırlarında olduğu halde bazı toprakların, Çatak sınırlarına girdiğini iddia ederek, Topçu Mehmet ve Müstahfız Mehmet tarafından kullanıldığı gerekçesi ile şikâyetle bulunmuştur¹⁸⁸³. Ayrıca 1113 (1701/1702) yılında Davda köyünde kale

¹⁸⁷⁴ KKS, No: 290, s. 19/1.

¹⁸⁷⁵ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 74.

¹⁸⁷⁶ KKS, No: 297, s. 110/2.

¹⁸⁷⁷ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 80.

¹⁸⁷⁸ BOA, *İbnülemin Askeriye*, No: 7255.

¹⁸⁷⁹ BOA, *İbnülemin Askeriye*, No: 4575.

¹⁸⁸⁰ KKS, No: 281, s. 51/3.

¹⁸⁸¹ BOA, *İbnülemin Askeriye*, No: 2722.

¹⁸⁸² BOA, *İbnülemin Askeriye*, No: 7255.

¹⁸⁸³ KKS, No: 281, s. 37/1.

müstahfızlarının 1900 akçe gedik tımarının bulunduğuna işaret edilmiştir¹⁸⁸⁴. Kalede görev yapan müstahfızların belli aralıklarla yoklaması yapılmış, boş olanların yerine yenileri atanmıştır¹⁸⁸⁵. Kale müstahfızları vefat ettiği zaman tımarları dizdarın arzıyla başka bir müstahfıza devredilirdi¹⁸⁸⁶.

1.6.5. Diğer Askerler

Belgelerden anlaşıldığına göre serdarın emri altında yeniçerilerin dışında; cebeciler, copçular, top arabacıları, acemi oğlanlar ve kuloğulları vardı. Örneğin; evail-i Zilhicce 1187 (13/22 Şubat 1774) tarihinde gelen bir fermanda çok sayıda askere ihtiyaç olması nedeniyle öncelikle yeniçerilerin ve onlara tabi cebeci, topçu, top arabacı ve acemi oğlanlar sınıflarının Kırım ve Özi tarafında bulunan orduya katılmaları emredilmiştir¹⁸⁸⁷. Şehirde hatırı sayılır bir miktarda bulunması gereken diğer askerî sınıf mensuplarına dair bir belgeye ulaşılamamıştır.

2. YEREL GÖREVLİLER

Osmanlı yönetimi, ilk dönemlerde esnaf yönetiminde daha sonraki yıllarda buna ek olarak genel yönetimde hep yerel yetkililere inisiyatif tanımış, yönetme erkini paylaşmaktan çekinmemiştir. XVIII. yüzyılda taşraya yazılan emirler incelendiğinde; merkezden atananlarla birlikte yerel yetkililere de sorumluluk verilmiştir. Bunda, devletin kendi atadığı yetkilileri destekleme ve rahatlatma amacının yanında halkın da yönetime katılmasının hedeflendiği düşünülebilir. Böylece devlet yerel yetkileri tek elde toplama yerine fonksiyonları ayrıştırarak otoriteyi bölmüş, herkesi merkezin temsilcisi olan kadı ve valiye karşı ayrı ayrı sorumlu tutmuştur. İdareciler arasında zincirleme bir hiyerarşi kurmamaya özen göstermiştir. Aşağıda Karaman'da görev yapan ve tespit edilebilen yerel görevliler incelenecektir.

2.1. Halk Temsilcileri

Halkın temsilcileri olarak değerlendirilebilecek kişilerden bazıları bizzat halk tarafından seçilmiş, bazıları ise şartların zorlaması sonucu bu görevi üstlenmişlerdir.

¹⁸⁸⁴ BOA, *İbnülemin Askeriye*, No: 2722.

¹⁸⁸⁵ BOA, *Cevdet Tımar*, No: 1718.

¹⁸⁸⁶ Aynı yer.

¹⁸⁸⁷ KKS, No: 290, s. 8/2.

2.1.1. Âyan

Genel olarak âyan, bir yerin ileri gelenleri demektir. Belgelerde sık sık “*Âyan-ı vilayet*” tabiri geçerdi. Kadı, müftü, müderris, seyit ve tarikat şeyhi gibi ilmiye mensupları, kethüdayeri ve yeniçeri serdari gibi kapıkulları ve bunların görevden alınanları ve emeklileri ile çocukları, kasapbaşı ve bakkalbaşı gibi esnafın önde gelenleri, zahireci, kuyumcu, sarraf, bezzaz ve çuhacı gibi tüccarla mültezimler âyandan sayılmış, Osmanlı’da bunların hepsine birden “*Âyân-ı vilayet*” denmiştir¹⁸⁸⁸. Osmanlı idaresinde vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvodalar merkezden tayin edilirken, bu idarecilerden başka her şehir ve kasabada âyan-ı vilayet arasından bir de âyan seçilmiştir¹⁸⁸⁹.

Özel anlamı ile âyan; halkın kendi arasından seçtiği kişi demektir. Şehir ve kasabalarda devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen ve seçimle gelen âyanlık, ilk defa XVII. yüzyılın sonlarında uygulanmaya başlanmıştır¹⁸⁹⁰. XVIII. yüzyılda taşraya atanan valilerin ve kadıların, görev yerlerine gitmeyip buralara vekillerini göndermeleri, 1702 yılından itibaren mukataaların erkek evlada da intikal etmek kaydıyla mültezimlere “*mâlikâne*” olarak verilmeye başlanması, merkezî otoritenin İstanbul dışında zayıflamasına, mirî toprak rejiminin bozulmasına, buna bağlı olarak âyanların güçlenmesine neden olmuştur¹⁸⁹¹. Yeni şartlar, âyanların kiracı veya vergi müstahsilleri olarak mirî toprakları tasarruf eden tımar sahiplerinin yerine geçerek taşrada feodal beyler haline gelmesini kolaylaştırmıştır¹⁸⁹². Bunun sonucu olarak XVIII. yüzyılda toplumsal hiyerarşinin en tepesinde, âyan haneleri yer almıştır¹⁸⁹³.

Âyanların XVIII. yüzyılda bir güç olarak yönetimde yer almasıyla kendilerine bir takım yükümlülükler getirilmiştir. Âyanlar, bazen Karaman mukataasının iltizamını¹⁸⁹⁴, bazen voyvodalığı¹⁸⁹⁵ üstlenmişler; Kazanının başta eşkıyalıkla mücadele olmak üzere asayiş ve genel ahlaki ilgilendiren önemli konularda kadıya, yazılan

¹⁸⁸⁸ MERT, *aynı makale*, s. 195-196.

¹⁸⁸⁹ *Aynı makale*, s. 196.

¹⁸⁹⁰ İPŞİRLİ, *Klâsik Dönem*, s. 237.

¹⁸⁹¹ Mustafa ÖZTÜRK, “18. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, (Kısaltma: Antakya), *Belleten*, LIV, S. 210, (Ağustos 1990), s. 964.

¹⁸⁹² Mümtaz’er TÜRKÖNE, “Osmanlılarda Islahat ve Teceddüd”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1996, s. 23.

¹⁸⁹³ Dina Rizk KHOURY, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul, 1440–1834*, (Çev: Ülkün TANSEL), İstanbul 2003, s. 23.

¹⁸⁹⁴ KKS, No: 287, s. 99/1.

¹⁸⁹⁵ KKS, No: 288, s. 53/1; No: 305, s. 229/1; No: 305, s. 234/5.

talimatlar çerçevesinde yardımcı olmuşlardır. Kadıya hitaben yazılan emr-i şeriflerde onların adları da zikredilmiştir. Nitekim Akşehirli Yahya adlı şakinin yakalanması¹⁸⁹⁶, Karataş eşkıyası ile savaşılmaması¹⁸⁹⁷, “*kapısız*” tabir edilen eşkıya ile savaşılmaması¹⁸⁹⁸, Karaman’ın eski Yeniçeri serdarlarından olan¹⁸⁹⁹ asi Yamak Musa ve kardeşi Debbâğ Ahmet’in yakalanıp zindana atılması¹⁹⁰⁰, Âbit adlı şakinin adamlarıyla birlikte yakalanıp Konya’ya teslim edilmesi¹⁹⁰¹, Kale’de bulunan cephaneliğin sayılması¹⁹⁰², cizyelerin toplanması¹⁹⁰³, savaş hazırlığı yapılması¹⁹⁰⁴, mahkemeye gelmesi gerekirken bazı zorbalara güvendiği için mahkemeye getirilemeyen Molla Musa’nın mahkemeye getirilmesi¹⁹⁰⁵, Ramazan ayında herkesi rahatsız eden Mandasonlu oğlu Seyit İbrahim hakkındaki şikâyetlerin gereğinin yapılması¹⁹⁰⁶, bir kadına tecavüzde bulunduğu iddia edilen kölenin, eğer iddia doğruysa, Konya’ya teslim edilmesi¹⁹⁰⁷, hamile olduğu anlaşılan bekâr bir kızı hamile bırakanın tespit edilmesi¹⁹⁰⁸ gibi konuların hallinde Karaman kadısı ile birlikte ayanların da adının zikredilmesi, şehir yönetimindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Âyanlar, genelde disiplinsiz davranışları ile zihinlerde yer etmişlerdir. Oysa hayırsever âyanların, yaşadıkları yerlere güzel hizmetleri de olmuştur. Karaman Âyanı Çavuş-Zade Seyit Hacı Zeynel Abidin Ağa’nın Karaman şehrinde yaptırdığı bünyesinde cami, medrese ve kütüphane bulunan külliyesi buna güzel bir örnek teşkil etmektedir¹⁹⁰⁹.

Devrin diğer yöneticileri gibi, âyanların da halkla ve birbirleriyle olan ilişkileri çok iyi değildi. İlişkilerin bozulmasında; çıkarları için vergi dağıtım ve toplanmasında yolsuzluk yapmaları, özellikle âyan seçimlerine hile karıştırmaları, halka rağmen istenmeyen kimselerin âyan seçilmesi etkili olmuştur¹⁹¹⁰. Bu sebeple bazen halkın şikâyeti üzerine âyanlar görevden alınırdı. Örneğin Karaman yakınlarındaki Ereğli’de

¹⁸⁹⁶ KKS, No: 285, s. 331/1.

¹⁸⁹⁷ KKS, No: 288, s. 49/1.

¹⁸⁹⁸ KKS, No: 283, s. 44/3; No: 289, s. 98/1.

¹⁸⁹⁹ KKS, No: 286, s. 44/2.

¹⁹⁰⁰ KKS, No: 287, s. 180/1.

¹⁹⁰¹ KKS, No: 287, s. 84/3.

¹⁹⁰² KKS, No: 288, s. 70/1.

¹⁹⁰³ KKS, No: 286, s. 113/2.

¹⁹⁰⁴ KKS, No: 281, s. 16/1; No: 290, s. 22/1.

¹⁹⁰⁵ KKS, No: 286, s. 113/1.

¹⁹⁰⁶ KKS, No: 288, s. 75/2.

¹⁹⁰⁷ KKS, No: 287, s. 40/1.

¹⁹⁰⁸ KKS, No: 288, s. 48/2.

¹⁹⁰⁹ KONYALI, *aynı eser*, s. 187.

¹⁹¹⁰ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 35.

Âyan Gaffar-Zade Halil, ahaliye zulmettiği gerekçesi ile 1178 (1764/1765) yılında görevden alınmıştır¹⁹¹¹. Diğer bir Ereğli âyanı Bayburtlu Hasan'ın 1226 (1811/1812) yılında önce idamına hükmedilmiş, ancak 500 askerle orduya katılmayı kabul etmesi üzerine affedilmiştir¹⁹¹².

Valilerin ve sancak beylerinin, savaş sonrasında ekonomik krizler nedeniyle kapı halklarını azaltmaları yüzünden XVIII. yüzyılda Anadolu'da çok sayıda başıboş levent ortaya çıkmıştır. Bunları âyanlar yanlarına kabul etmişler¹⁹¹³; zamanla bu kapı halkının masraflarını çeşitli yollarla halka yüklenmiştir. Bu leventlere güvenerek isyan edip hükümete kafa tutan âyanlar da çıkmıştır. Devlet, bunlardan bazılarını ancak valilik vererek kontrol edebilmiştir¹⁹¹⁴. Âyanların baskıları sonucu bazı makamlara devlet, görevli atayamamıştır. Örneğin Karaman'da âyan sülalesinden Çavuş-Zade Abdurrahman'ın korkusundan yeniçeri serdarlığına atama yapılamadığı için bu önemli makam birkaç sene boş kalmıştır¹⁹¹⁵.

Âyanlık, genellikle babadan oğula geçerdi. Bu nedenle Karaman âyanlığını uzun yıllar babadan oğula geçmek suretiyle, KONYALI'ya göre Mut'a bağlı Zeyne Köyü'nde mezarı bulunan ve 838 (1434) yılında Karamanoğlu İbrahim Bey zamanında Karaman'a gelen tefsir âlimi Semerkanlı Şeyh Ali'nin torunları olan¹⁹¹⁶ Çavuş Oğlu sülalesi mensupları yapmıştır.

Çavuş-Zadeler'in âyanlığı bazen halkın tepkisini çekmiş, birçoğu ölümler biten sürtüşmelere neden olmuştur. Sicillerde kayıtlı ilk Karaman âyanı 1143 (1730/1731) tarihli belgede adı geçen Çavuş-Zade Mehmet oğlu Abdurrahman Ağa¹⁹¹⁷ olup bu kişi 1150 (1737/1738) yılında bir Ramazan gecesi, beş kişi tarafından öldürülmüştür¹⁹¹⁸.

Sicillerdeki ikinci âyan ise yine Çavuş-Zadeler'den Seyit Abdurrahman Ağa oğlu Zeynel Abidin Ağa'dır¹⁹¹⁹. Bazı belgelerde Âbit Ağa¹⁹²⁰ veya Zeynel Ağa¹⁹²¹

¹⁹¹¹ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 12940.

¹⁹¹² BOA, *Cevdet Askeriye*, No: 51926.

¹⁹¹³ Yücel ÖZKAYA, "18. Yüzyılda Mütessellimlik Müessesesi", (Kısaltma: Mütessellimlik), *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 28, (Ankara 1977), s. 383.

¹⁹¹⁴ M. ÖZTÜRK, *Antakya*, s. 964- 966.

¹⁹¹⁵ KKS, No: 290, s. 117/1.

¹⁹¹⁶ *Aynı eser*, s. 187, 195.

¹⁹¹⁷ KKS, No: 282, s. 14/1.

¹⁹¹⁸ KKS, No: 333, s. 51/1.

¹⁹¹⁹ KKS, No: 286, s. 113/1.

¹⁹²⁰ KKS, No: 333, s. 71/1.

¹⁹²¹ KKS, No: 333, s. 83/1.

olarak da geçen bu zatın Karaman'da hâlâ ayakta olan bir camisi vardır¹⁹²². Halkın şikâyeti üzerine bir defasında 1172 (1758/1759) yılında Adana Valisi'nin huzurunda yargılanmıştır¹⁹²³. Yine 1175 (1761/1762) yılında İbrala köyünde yaşayanlar, o tarihte Karaman Voyvodası da olan Çavuş-Zade Seyit Zeynel Abidin Ağa'yı İstanbul'a şikâyet etmişler; davanın valilik divanında görülmesi için merkezden ferman gönderilerek şikâyetçi olan köylülerin Zeynel Abidin Ağa ile yüzleşmesi için Konya'ya gelmeleri istenmiştir¹⁹²⁴. İbrala Köyü'nün imamı ve bazı köylüler “*Şikâyetten bizim haberimiz yok, biz şikâyetçi değiliz*” diye ifade verince¹⁹²⁵ dava düşmüştür.

Zeynel Abidin Ağa, âyanlığın yanında Lârende mukataası¹⁹²⁶ ile İçel sancağı avarızı mültezimliği¹⁹²⁷ ve Karaman voyvodalığı da yapmıştır¹⁹²⁸. Bir belgeye göre Ereğli'de¹⁹²⁹ “*eşkiya elinde şehit*” edilmiştir¹⁹³⁰. Bir başka belgeye göre ise “*mütegallibe ve zâlimlerden*” olduğu için 1180 (1766/1767) yılında idam edilerek mallarına devlet el koymuştur¹⁹³¹. Zeynel Abidin Ağa'nın öldükten sonra el konan mallarını üç çocuğunun 150 000 kuruş vererek geri aldığına¹⁹³² bakılırsa, idam edildiği ileri sürülebilir. Ayrıca öldükten sonra mallarının halk tarafından yağma da edilmiş olduğuna işaret edilmiştir¹⁹³³.

Belgelerdeki üçüncü âyan Çavuş-Zade Abdurrahman Ağa olup¹⁹³⁴, bir belgede Karaman hanedanlarından “*Çavuş-Zade Seyit Hacı Abdurrahman Ağa*” olarak geçmiştir¹⁹³⁵. Halktan fazla vergi istediği için 1192 (1778/1779) yılında şikâyet edilmiştir¹⁹³⁶. Abdurrahman Ağa'nın Şeyhler Mahallesi'nden Seyit Nuh Paşa ve oğulları Seyit Eşref ve Seyit Ahmet tarafından konağında 1198 (1783/1784) yılında öldürüldüğü yazılmışken, nedense belge sonradan karalanmıştır¹⁹³⁷. Katledilen Abdurrahman

¹⁹²² KONYALI, *aynı eser*, s. 187.

¹⁹²³ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 7975.

¹⁹²⁴ KKS, No: 288, s. 53/1.

¹⁹²⁵ KKS, No: 288, s. 53/2.

¹⁹²⁶ KKS, No: 287, s. 99/1.

¹⁹²⁷ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 21960.

¹⁹²⁸ KKS, No: 288, s. 53/1; No: 305, s. 229/1; No: 305, s. 234/5.

¹⁹²⁹ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 18567.

¹⁹³⁰ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 1780.

¹⁹³¹ BOA, *Cevdet Zaptiye*, No: 4126.

¹⁹³² BOA, *Cevdet Maliye*, No: 18774.

¹⁹³³ *Aynı belge*.

¹⁹³⁴ KKS, No: 290, s. 22/1.

¹⁹³⁵ KKS, No: 290, s. 36/2.

¹⁹³⁶ KKS, No: 305, s. 229/1.

¹⁹³⁷ KKS, No: 284, s. 48/1.

Ağa'nın güherçile nedeniyle devlete ve diğer kişilere olan borçları terekesinden tahsil edilmiştir¹⁹³⁸. Öldürüldüğünde Abdurrahman Ağa, babası tarafından yaptırılan medresenin günlük 40 akçe ile müderrisi ve yine günlük 50 akçe ile medrese ve camisinin mütevellisi idi¹⁹³⁹.

Ele alınan dönemin belgelerinde geçen son âyan Koca Ağa'dır¹⁹⁴⁰. Koca Abdülkadir olarak da bilinir¹⁹⁴¹. Koca Ağa, 1206 (1791/1792) yılında idam edilmiştir. İdamından önce bir hizmetkârı Sarıkavak tarafına 4500 kuruş ile bir takım özel eşyasını saklamışsa da sonradan itiraf edince geri getirmiştir¹⁹⁴². 1199 (1784/1785) yılında yazılan bir belgede Koca Abdülkadir'den "şöhretli eşkıya" diye bahsedilmiştir¹⁹⁴³. Muhtemelen âyan Abdurrahman Ağa öldürülünce Koca Ağa âyanlığı zorla ele geçirmiştir.

Karaman âyanları hakkında yazılmış çok sayıda şikâyet vardır. Örneğin; Kars Muhafızı Mustafa Paşa'nın eşyasının, tayin olduğu İçel'e giderken Karaman'da âyan Çavuş-Zade Zeynel Abidin oğlu Abdurrahman tarafından yağma edildiği¹⁹⁴⁴, yine Mehmet oğlu Abdurrahman Ağa ve 30–40 adamı tarafından Hacı İbrahim'in koyunlarının, parasının, bir cariyesi ile iki kölesinin alındığı¹⁹⁴⁵, katil oldukları iddia edilen kişilerin Seyit Abit Ağa tarafından korunduğu¹⁹⁴⁶, Zeynel Abidin oğlu Seyit Abdurrahman'ın kethüdası Hüseyin'in bazı adamlarla birlikte Kılbasan Derbendi ahalisinden altı sene boyunca zorla 60 kese akçe aldığı¹⁹⁴⁷ iddia edilmiştir. 1192 (1778/1779) yılında yazılan bir belgeden voyvoda Çavuş-Zade Seyit Abdurrahman'ın halktan fazla para talep ettiği için şikâyet edildiği anlaşılmaktadır¹⁹⁴⁸.

*Karaman Kadı Sicilleri'*nde, âyan sülalesi olan Çavuş-Zadeler'in mülk alımına dair birçok hüccet vardır. Zeynel Abidin Ağa'nın 1171 (1757/1758) yılında çarşıda Kapan denen yerde bir keçeci dükkânını¹⁹⁴⁹, Eminüttin Kapısı dışında beş dönüm

¹⁹³⁸ BOA, *Cevdet Askeriye*, No: 48691; *Cevdet Maliye*, No: 11089.

¹⁹³⁹ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 9106.

¹⁹⁴⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, No: 39852.

¹⁹⁴¹ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 2499.

¹⁹⁴² BOA, *Cevdet Zaptiye*, No: 596.

¹⁹⁴³ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 16845.

¹⁹⁴⁴ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 15356.

¹⁹⁴⁵ KKS, No: 282, s. 14/1

¹⁹⁴⁶ KKS, No: 285, s. 306/2.

¹⁹⁴⁷ KKS, No: 297, s. 122/2.

¹⁹⁴⁸ KKS, No: 305, s. 229/1.

¹⁹⁴⁹ KKS, No: 287, s. 16/3.

tarlayı¹⁹⁵⁰, Gazaliye Mahallesi'nde bir ev ile birlikte, samanlığı ve avluyu¹⁹⁵¹, İdemit altında tahminen 10 dönüm tarlayı¹⁹⁵², Karakulah Hanında bulunan ve “*şirhâne*” denen üst katta bulunan bir odanın yarısını¹⁹⁵³ satın almasına dair kayıtlar buna örnek olarak gösterilebilir. Yine Çavuş-Zade Abdurrahman Ağa 1188 (1774/1775) yılında Seydi Hamam Kapısı'nda kale surunun bitişiğindeki beş dönüm tarlayı, Karatepe altındaki altı dönüm tarlayı, Ada Oğlu Bahçesi yakınındaki dört dönüm tarlayı, Sultan Alâeddin Türbesi yakınındaki üç dönüm bahçeyi, Külahçı ve Nalbant Oğlu bahçesi denen bahçeyi, Harko bahçesi denen boyalığı satın almıştır¹⁹⁵⁴.

Çavuş-Zadeler'in âyanlık dışında Karaman kazasının tahsildarlığını yürüttüklerine dair bilgiler de mevcuttur. 1157 (1744/1745) yılında yazılan Salyane Defteri'nden tahsildarlık görevini yine Çavuş-Zade Seyit İbrahim Ağa'nın üstlenmiş olduğu görülmektedir¹⁹⁵⁵.

2.1.2. Şehir Kethüdası

Bugün kâhya olarak kullanılan kelimenin aslı kethüdadır¹⁹⁵⁶. Kâhya ve kethüda hemen hemen eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte devlet hizmeti gören kethüdanın kullanımı daha eskidir. Kâhya ise çok sonra Osmanlılar zamanında ortaya çıkmış, resmî görevliler için pek kullanılmamıştır. Kethüda tabiri, Osmanlı devlet teşkilatında XV. yüzyıldan itibaren “*bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı*” anlamını da kazanmıştır. Sivil hayatta büyük konakların veya çiftliklerin işlerini yönetenlere daha çok kâhya denmiştir¹⁹⁵⁷.

Anadolu'nun belli başlı kentlerinde âyanlardan başka yine şehrin ileri gelenleri tarafından kadının huzurunda seçilen şehir kethüdaları bulunurdu. Şehir kethüdalarının başlıca görevleri, şehre uğrayan kamu görevlilerini, sefere çıkan veya eşkıya izleyen askerî birlikleri, yolculuk yapan, göreve giden vali, mutasarrıf, mütesellim gibi yöneticileri ağırlamak, konaklamalarını sağlamaktı. Bunlar için yaptıkları harcama-

¹⁹⁵⁰ KKS, No: 287, s. 18/4.

¹⁹⁵¹ KKS, No: 287, s. 19/3.

¹⁹⁵² KKS, No: 287, s. 24/1.

¹⁹⁵³ KKS, No: 288, s. 79/1.

¹⁹⁵⁴ KKS, No: 290, s. 36/2.

¹⁹⁵⁵ KKS, No: 283, s. 37/1.

¹⁹⁵⁶ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 140.

¹⁹⁵⁷ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 41.

ların defterini tutarlar, bu masraflar, altı ayda bir hazırlanan şehrin gider bütçesine dâhil edilir, halktan toplanırdı. Hazırda para yoksa kasap, bakkal gibi esnaftan borçlanılarak karşılanırdı ¹⁹⁵⁸. Karaman kazasının masrafları için kadıdan ¹⁹⁵⁹, hatta Konya Müftüsünden ¹⁹⁶⁰ borç alınmıştır.

Şehir Kethüdası'nın en önemli görevi, şehri ilgilendiren her hususta ve devletle ilişkilerde, halkı temsil etmektir. Diğer yandan, devlet işlerinin yürütülmesine yardımından dolayı, askerî sınıf içinde yer almıştır ¹⁹⁶¹. Şehir kethüdarları ayrıca mahkemelerde şahitlik etmişler ¹⁹⁶², vergiye esas olan avarız hanelerinin düşürülmesi için arzda bulunmuşlar ¹⁹⁶³, savaş hazırlıklarına katılmışlardır ¹⁹⁶⁴.

Karaman kaza yöneticileri arasında XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kethüdarların önemli bir yeri vardı. Şehir kethüdarları, voyvodaların yardımcısı pozisyonunda idi. XVII. yüzyılda şehir kethüdası sadece tüccar ve seçkin esnaftan değil askerî sınıf üyeleri ve şehir âyanı arasından da seçilebiliyordu. Babîâli tarafından 1786'da şehir âyanlığı lağvedilip seçimle iş başına şehir kethüdarlarının getirilmesi kararlaştırıldı. Böylece merkezî hükümet âyanlar tarafından yapılan işleri bu kethüdalara yüklemiştir. Beldeyle ilgili birçok görevi gördükleri için şehir kethüdasına "kethüdaiye" adı verilen bir ücret ödenmiştir ¹⁹⁶⁵. Şehir kethüdası, kadıya karşı da sorumlu tutulmuştur ¹⁹⁶⁶.

Zamanla nüfuzu artan şehir kethüdarları diğer birçok görevli gibi halka zulmetmeye ve hükümet işlerine müdahale etmeye başlamışlar ¹⁹⁶⁷, bu nedenle şikâyet edilmişlerdir. Örneğin Hacı Şaban, evini iki kez basarak atını ve 30 kuruş parasını aldığı için şehir kethüdasından şikâyetçi olmuş ¹⁹⁶⁸, yine şehir kethüdası Sabuncu Oğlu Hüseyin hakkında halka zulmettiği için soruşturma açılmıştır ¹⁹⁶⁹. Hatta bir vali buyruldunda Karaman şehir kethüdası Sabuncu oğlu Hüseyin, "kendini bilmeyen bir

¹⁹⁵⁸ Aynı eser, s. 41, 42.

¹⁹⁵⁹ KKS, No: 287, s. 30/1.

¹⁹⁶⁰ KKS, No: 285, s. 356/1.

¹⁹⁶¹ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 141.

¹⁹⁶² KKS, No: 286, s. 86/1; No: 286, s. 100/2; No: 289, s. 26/2.

¹⁹⁶³ KKS, No: 282, s. 31/1; No: 282, s. 31/2; No: 283, s. 73/1; No: 298, s. 152/4; No: 298, s. 152/4.

¹⁹⁶⁴ KKS, No: 282, s. 21/1.

¹⁹⁶⁵ KKS, No: 284, s. 25/2; No: 290, s. 163/2 (Bu konuda geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Âyân", *İA*, II, İstanbul 1961, s. 41; Mehmet CANATAR, "Kethüdâ", *DİA*, XXV, İstanbul 2002, s. 332-333.

¹⁹⁶⁶ İPŞİRLİ, *Klâsik Dönem*, s. 238.

¹⁹⁶⁷ PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 120-122.

¹⁹⁶⁸ KKS, No: 287, s. 171/5.

¹⁹⁶⁹ KKS, No: 288, s. 8/2.

bozguncu” olarak değerlendirilmiş, şahsi giderleri ve vilayet giderleri için halka zulmettiğinin ihbar edildiği bildirilerek durumun araştırılması için kadıya, müftüye ve âyana görev verilmiştir¹⁹⁷⁰. Başka bir şehir kethüdası olan Abdülkerim ise soruşturma için Konya’ya gelmek istememiş olacak ki; Darüssaade Ağası Baş Çuhadarı Halil ağa marifetiyle getirilmiştir¹⁹⁷¹.

2.2. Esnaf Temsilcileri

Şehirde yaşayanların önemli bir kısmını oluşturan esnaf grubunun, Osmanlı döneminde sağlam bir teşkilatlanması vardı. Selçuklu esnaf birliklerinin devamı olan bu kuruluşlar, rekabet prensibi yerine karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esası üzerine kurulmuşlardı¹⁹⁷². XIII. yüzyılın ilk yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar esnaf ve sanatkârları bir çatı altında toplayan bu teşkilatın adına genel olarak ahilik denirdi¹⁹⁷³. Önceleri ahi zaviyelerinde toplanan zanaat erbabı, sonraki dönemlerde her esnaf için ahiliğe benzer ayrı teşkilatlanan loncalarda bir araya gelmeye başlamışlardır¹⁹⁷⁴. Osmanlı esnaf loncalarının, değişmez ve katı kuralları vardı. Devlet bunlara yalnızca hazinenin ya da halkın çıkarlarını korumak için karışmış, loncanın iç faaliyetlerine müdahale etmemiştir¹⁹⁷⁵. Esnaf teşkilatının üyeleri aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.2.1. Esnaf Şeyhi

Loncalar, dinî ve manevi bir dayanak aramışlar, bu sebeple her meslek loncasının başına manevi ve dinî yetkiyi temsil eden bir şeyh getirmişlerdir. Şeyh, çıraklık ve ustalık törenlerine başkanlık etmiş, loncada cezaları tespit edip uygulayarak önemli bir rol oynamıştır.

Esnaf şeyhleri, hepsi fütüvvet ahlakını iyi bilen deneyimli lonca ustaları arasından seçilirdi¹⁹⁷⁶. Ancak XVIII. yüzyılda Karaman’da bunların seçimle işbaşına geldiğine dair herhangi bir belge tespit edilememiş, şeyhliğin diğer bazı mesleklerde

¹⁹⁷⁰ Aynı yer.

¹⁹⁷¹ KKS, No: 332, s. 103/2.

¹⁹⁷² Ahmet KAL’A, “Esnaf”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 424.

¹⁹⁷³ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya’da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H. /1687 M. Tarihli Vakfiyesi”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 85.

¹⁹⁷⁴ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Osmanlı Döneminde Konya’da Ahilik ve Ahiler”, (Kısaltma: Ahilik), *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 71.

¹⁹⁷⁵ İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 159–161.

¹⁹⁷⁶ Aynı eser, s. 159.

olduğu gibi babadan oğula geçtiği tespit edilmiştir. 1179 (1765/1766) ve 1200 (1785/1786) yıllarında yazılmış iki beratla vefat eden şeyhin çocuğu olmadığı gerekçesi ile şeyhliğe hariçten atama yapılmıştır. Bu, şeyhliğin babadan oğula geçen bir görev olduğunu göstermektedir¹⁹⁷⁷. *Lârende Hurufat Defterleri*'nde *şeyh-i seb'a* olarak geçen bu yöneticinin atanması ile ilgili çok sayıda belge vardır¹⁹⁷⁸.

Esnaf şeyhlerinin şikâyet üzerine görevden alındığı da olurdu. Karaman'da şeyh olan Abdullah'ın kendi halinde olmadığı için görevinden alınması buna örnek olarak gösterilebilir¹⁹⁷⁹.

2.2.2. Yiğitbaşı

Loncanın işlerini yöneten yiğitbaşı, önemli bir lonca üyesi idi. O da yaşlı ve deneyimli ustalar arasından seçilirdi. Pazardan hammaddeyi satın alıp ustalara dağıtır, üretilen malların lonca kurallarına uyup uymadığını denetler, diğer loncalara ya da dükkânlara dağıtımını sağlardı. Birisi, lonca kurallarını çiğnemişse ya da birisi ustalığa terfi etmek istiyorsa şeyhe haber vermek onun görevi idi¹⁹⁸⁰.

Lonca mensupları yiğitbaşını esnaf şeyhinden farklı olarak kendi aralarından seçimle tespit ederler, bunu kadiya kaydettirirlerdi. Karaman'da bulunan kasap tüccarları, 03 Şevval 1142 (21 Nisan 1730) tarihinde Süleyman Beşe'yi aralarında yiğitbaşı seçmişler, bunu kadiya giderek tescil ettirmişlerdir¹⁹⁸¹.

2.2.3. Ahi Baba

Ahilik, Ahi Evran ile birlikte debbağ zanaatkârlarının örgütü şeklini almıştır. Bir ara ahi teşkilatı tüm esnaf gruplarını içine almışsa da sonradan ahi baba, kethüda ve yiğitbaşından oluşan teşkilat, tekrar sadece debbağ hırketini temsil eder hale gelmiştir.

Ahi Baba, debbağların ihtiyacı olan hammadde üretiminin düzenli bir şekilde yürütülmesine de nezaret ederdi. Hammadde imalatının aksaması durumunda kadiya başvurarak buna sebep olanları iş yerinden uzaklaştırma ve yerlerine daha ehil olan ustaları alma yetkisi vardı. Yine ahi baba, debbağ esnafından olmayanların dericilikle uğraşmalarını engeller, esnafın ihtiyacı olan hammaddenin geçerli fiyattan alınıp

¹⁹⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 4a; KKS, No: 289, s. 18/1.

¹⁹⁷⁸ VGMA, LHD, No: 558, vr. 84a; No: 1140, vr. 320b; No: 1131, vr. 56a.

¹⁹⁷⁹ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 54b.

¹⁹⁸⁰ İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 159.

¹⁹⁸¹ KKS, No: 292, s. 96/5.

satılmasını sağlar, buna uymayanları engellerdi¹⁹⁸². FAROQHI, İstanbul ve Manisa debbağ loncalarının da başında Ahi Babaların bulunduğunu yazmıştır¹⁹⁸³. Karaman'a ait belgelerde birçok Ahi Baba görevlendirilmesine dair örnek tespit edilmiştir¹⁹⁸⁴.

Ahi Baba esnaf tarafından seçimle iş başına getirilirdi¹⁹⁸⁵. Bir beratta Ahi Baba'nın öldüğünde çocuğu olmadığı için hariçten birinin görevlendirildi anlaşılmaktadır ki bu, Karaman'da ahi babalık görevinin babadan oğula geçtiğini gösterir¹⁹⁸⁶.

2.3. Sağlıkla İlgili Görevliler: Tabipler

Osmanlı'da sağlık kurumları hekimbaşuya bağlıydı. Bütün hastane, darüşşifa, ve bîmarhanelerin tabiplerinin, cerrahlarının, göz doktorluğu yapan kehhallerin ve eczacıların tayinleri, ayrıca ordu tabiplerinin belirlenmesi, hekimbaşı tarafından yapılırdı. Darüşşifalarda eğitim görenler mezun olduktan sonra hekimbaşının defterine kaydedilir, tayinlerini beklerlerdi¹⁹⁸⁷.

Osmanlı'da sağlıkla ilgili ayrıntılı denebilecek kurallar tespit edildiği halde¹⁹⁸⁸ Karaman'da sağlık kuruluşlarının ve sağlık görevlilerinin belgelere çok yansımaması dikkat çekicidir. Bu, halkın sağlık problemlerini kendi yöntemleri ile halletmesinden kaynaklanıyordu. Tecavüze uğrayan ve hamile kalan bir bayanın “*muskıtı*” denen ve çocuk düşüren bir ilaç kullandığı kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁹⁸⁹. Bir belgeden de akıl hastası olan Hacı İsmail oğlu Molla Mehmet vecd halinde Müderris Osman Efendi'nin evine girdiği için şikâyet edilmiş, yakalanarak şehirde tımarhane bulunmadığı için iyileşinceye kadar kalede gözetim altına alınmıştır. Bu örnek, akıl hastalarının muhtemelen insanlara zarar vermemeleri için bir süre hapsedildiğini göstermektedir¹⁹⁹⁰. Yine Abbas Mahallesi'nden Mehmet Ağa oğlu Seyit Mustafa Ağa ve Seki Çeşme Mahallesi'nden Bavroz ve Karagöz adlı gayrimüslimler 15 Rebiyülevvel 1170 (08 Aralık 1756) tarihinde mahkemeye gelip Seki Çeşme Mahallesi'nden Karakos oğlu Kırkor'un bir yıldır mecnun olduğunu kaydettirmişler¹⁹⁹¹, kadı bunun tedavisine yönelik bir karar vermemiştir.

¹⁹⁸² KÜÇÜKDAĞ, *Ahîlik*, s. 72.

¹⁹⁸³ *Kentler*, s. 194.

¹⁹⁸⁴ *KKS*, No: 288, s. 29/1.

¹⁹⁸⁵ KÜÇÜKDAĞ, *Ahîlik*, s. 71.

¹⁹⁸⁶ *VGMA, LHD*, No: 1155, vr. 4a.

¹⁹⁸⁷ İHSANOĞLU, *Osmanlı*, s. 258.

¹⁹⁸⁸ Gülден SARIYILDIZ, “Hıfzısıhha (Osmanlılar'da Hıfzısıhha)”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 319–320.

¹⁹⁸⁹ *KKS*, No: 332, s. 63/2.

¹⁹⁹⁰ *KKS*, No: 285, s. 258/2.

¹⁹⁹¹ *KKS*, No: 333, s. 100/3.

Karaman’da görev yapan tabipler de vardı. Ancak bunların sayısı belli değildir. Fıtık hastalığı için bazı kimselerin Konya’ya gidip oradaki cerrahlara ameliyat olduğuna¹⁹⁹² bakılırsa, sayıları çok fazla olmamalıdır. Bununla birlikte şehirde en az bir tabibin görev yaptığı aşağıdaki belgeden anlaşılmaktadır.

*“Emekseven Mahallesi sâkinlerinden mecrûh Mehmed oğlu Hüseyin meclisde Evanis veled-i Kirkor mahzarında bi’t-tav’ ve’r-rıza ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb; bundan akdem mezbûr Evanis ile Aşağı Çarşı’da vâki’ Berber Mahmud nâm kimesnenin dükkânında mesfûr Evanis’in elinde olan tabancası hataen boşanıp beni baldırından mecrûh eyledi. Tabibe gidip masrafı görmek üzere bi’t-tav’ ve’r-rıza cemi’ dâvâmdan ve metâlibemden mezbûrun zimmetini ibrâ-yı ‘âmm ile iskât-ı hakk eyledim.... . 20 Muharrem 1180”*¹⁹⁹³.

Bu belgeden, Emekseven Mahallesi’nde yaşayan Mehmet oğlu Hüseyin’in 20 Muharrem 1180 (28 Haziran 1766) tarihinde Kirkor oğlu Evanis tarafından kazaen tabancayla yaralanması nedeniyle bir tabip tarafından tedavi edildiği anlaşılmaktadır. Bu tabip, işini ücret karşılığı yapan profesyonel bir görevli olmalıdır ki; tedavi masraflarının Evanis tarafından ödeneceği hüküm altına alınmıştır.

2.4. Su Teşkilatı Görevlileri

Şehirler başta olmak üzere yerleşim birimlerinde suyun idaresi hep önem arzemiş, bunun için bazı görevliler atanmıştır.

2.4.1. Su Nazırı

Su nazırı, şehre gelen suyun, kaynağından alınıp çeşmelerden akıtılmasına kadar yapılan işlerden birinci derecede sorumlu olan görevli olup İstanbul’dan gelen beratla göreve başlardı. Ele alınan dönem belgelerinde sadece Su Nazırı Mehmet Arif’le ilgili bir kayda rastlanmıştır¹⁹⁹⁴. Ayrıca vakıf yapılara ait özel su şebekelerinin işlemesinden vakıf görevlilerinin sorumlu olduğuna dair belgeler vardır¹⁹⁹⁵.

2.4.2. Çeşmeci

Şehirlerde çeşmeci, ortak çeşmelerin düzenli akmasıyla görevli olmalıdır. Karaman’da çeşmeci adlı bir görevli de istihdam edilirdi. 01 Safer 1143 (16 Ağustos

¹⁹⁹² KOKS, No: 16, s. 28/4, (21 R.âhir 1083/17 Mayıs 1672).

¹⁹⁹³ KKS, No: 289, s. 52/2. (Bk. EK- VII).

¹⁹⁹⁴ KKS, No: 290, s. 110/1.

¹⁹⁹⁵ KKS, No: 285, s. 285/1.

1730) tarihinde Çeşmeci Kara Süleyman, hainliği gerekçesi ile kadı tarafından görevden alınmış, yerine halkın da tasvibiyle Çeşmeci Mehmet tayin edilmiştir¹⁹⁹⁶. Ancak gariptir ki; hain olduğu gerekçesi ile görevden alınan Kara Süleyman, 25 Rebiyülevvel 1147 (25 Ağustos 1734) tarihinde, yıllık 20 kuruş ücretle tekrar çeşmeciliğe tayin edilmiştir¹⁹⁹⁷.

2.5. Vakıf Görevlileri

Vakıflar mali güçlerine ve ihtiyaçlarına göre farklı sayıda görevli istihdam ederdi. Vakıf kuranlar, düzenledikleri vakfiyede vakıfta çalışacak olanları, atanma usullerini, sayılarını, yapacakları görevleri, bunlara ödenecek ücretleri ayrıntılı bir biçimde yazdırırlardı. Karaman'daki vakıflarda çalışan başlıca görevliler aşağıda verilmiştir:

2.5.1. Müteveli

Müteveli, vakıfla ilgili bütün işlerden sorumlu olup vakfın gelirini toplamak ve artırmak için önlem alan kişiydi. Vakfın gelirleri ancak vakfi kuranın şartlarının yerine getirilmesi, vakıfta çalışanların ücretlerinin ödenmesi, vakfın sorumluluğundaki binaların bakım ve onarımlarının yapılması için kullanılabilirdi¹⁹⁹⁸. Müteveli, vakfi kuranın belirlediği şartlara göre seçilir, bir şart belirlenmemişse kadı tarafından atanırdı.

Mütevelliler, kadıların kontrolü altındaydı. Yolsuzluk yaptıkları tespit edilirse kadı tarafından görevden alınırlardı¹⁹⁹⁹. Örneğin Nuh Paşa Camii'nin mütevellisi Seyit İbrahim, ihaneti gerekçesi ile görevden alınmış, yerine 01 Rebiyülevvel 1134 (20 Aralık 1721) tarihinde Seyit Abdurrahman tayin edilmiştir²⁰⁰⁰. Görevden alma sebeplerinden bir diğeri görevinin başından ayrılmaktır. Nasuh Bey Camii vakfının mütevellisinin Karaman dışında oturup görev yerini terkettiği gerekçesi ile 13 Rebiyülahir 1117 (02 Ekim 1705) tarihinde görevinden alınması buna örnektir²⁰⁰¹. Mütevellinin görevlerinin üstesinden gelememesi de bir görevden alma sebebiydi²⁰⁰². Sicillerde geçen mütevelliyi görevden almanın son gerekçesi ise vakfa ait binaların bakımsız

¹⁹⁹⁶ KKS, No: 283, s. 13/3.

¹⁹⁹⁷ KKS, No: 332, s. 33/7.

¹⁹⁹⁸ Aynı eser, s. 148.

¹⁹⁹⁹ PAKALIN, aynı eser, II, s. 640.

²⁰⁰⁰ BOA, Cevdet Evkaf, No: 2300.

²⁰⁰¹ BOA, Cevdet Evkaf, No: 13212.

²⁰⁰² KKS, No: 281, s. 72/1.

hale gelmesidir. Karamanoğlu İbrahim Bey'in vakıflarına ait mescit, medrese, han ve hamamlara akan suyollarının zamanla bozulması, çeşmelerinin ve imaretinin harap olması nedeniyle mütevellî İbrahim Bey, Darüssaade Ağası Haremeyn vakıflarının nazırı Beşir Ağa'nın teklifi ile görevden alınmış, yerine Hasan adlı mütevellî getirilmiştir²⁰⁰³.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda mütevellîlerin %51'i vakıf kurucularının tayin ettiği kişilerdi. Mütevellîler, ölünce yerlerine genellikle çocuklarının atanmasını şart koşarlardı. Küçük vakıflarda tüm yönetimi mütevellî tek başına yürütürken büyük vakıflar için mütevellîye yardımcı olarak kâtib, câbi, müfettiş, muhasip ve veznedar gibi memurlar da tayin edilmiştir²⁰⁰⁴.

Ülkedeki genel uygulama doğrultusunda Karaman'daki vakıfların kurucularından bazıları mütevellîlerin kendi evladından olmasını şart koşmuşlardır. Çavuş-Zade Seyit Zeynel Abidin Ağa'nın kurduğu vakıf buna örnek teşkil etmektedir²⁰⁰⁵.

Mütevellî genellikle tek kişi olurdu. Ancak zamanla kardeşlerin hemen tamamı mütevellî olmuştur. Karaman'ın Gazaliye Mahallesi'ndeki Şeyh Ali Semerkandi vakfının mütevellîsi Seydi Halife vefat ettikten sonra oğullarından sadece Seyit İbrahim kendisine berat çıkartmış, ancak diğer oğulları Seyit Hüseyin, Seyit Mehmet, Seyit Yahya ve Seyit Süleyman kendilerine haksızlık yapıldığını söyleyince 27 Rebiyülahir 1188 (07 Temmuz 1774) tarihinde beş kardeş ortaklaşa mütevellî tayin edilmiştir²⁰⁰⁶.

Vefat eden mütevellînin yerine bazen akrabaları da geçebilirdi. Seydi Hamamının vefat eden mütevellîsi Seyit Eşref'in yerine akrabası Seyit Abdurrahman'ın tayini buna örnek gösterilebilir²⁰⁰⁷. Bazı durumlarda hak sahibi mütevellîliğe rağbet etmez, böyle durumlarda hariçten bir mütevellî atanırdı²⁰⁰⁸.

Hakkı olmadığı halde kendini mütevellî tayin ettirenler de olur, eğer bu durum açığa çıkarsa o kişiler görevden alınırdı. Bu konuda *Lârende Hurufat Defterleri*'nde çok sayıda belge bulunmaktadır. Örneğin; Çeltek Mahallesi'ndeki Alaca Mescit'in

²⁰⁰³ KKS, No: 285, s. 285/1.

²⁰⁰⁴ YEDİYILDIZ, *İslâm'da Vakıf*, s. 62-63.

²⁰⁰⁵ KKS, No: 284, s. 24/3.

²⁰⁰⁶ KKS, No: 284, s. 46/2.

²⁰⁰⁷ KKS, No: 285, s. 298/1.

²⁰⁰⁸ KKS, No: 286, s. 32/4.

vakfının mütevellisi olan Ahmet Halife görevine devam ederken ve hiçbir kusuru yok iken hariçten Abdullah adlı bir kişi bir inhası da olmadığı halde kendi üzerine berat çıkartmış, durumun ortaya çıkmasından sonra şehir kadısının arzıyla Abdullah görevden alınmış, 07 Şevval 1175 (01 Mayıs 1762) tarihinde Ahmet Halife görevine iade edilmiştir²⁰⁰⁹. Yine Hacı Şemsettin Vakfı'nın evlada şartlı olan mütevelliliğini yürüten Hacı Osman ve Seyit Yahya vefat etmişler, yerlerine öz oğulları Hacı Osman oğlu Mehmet ve Yahya oğlu Süleyman varken hariçten Seyit Ali, “*Ölenlerin çocukları yoktur*” diyerek kendine berat çıkartmıştır. Durum anlaşılınca Seyit Ali görevden alınmış, yerine 29 Rebiyülahir 1176 (17 Kasım 1762) tarihinde gerçek hak sahipleri atanmıştır²⁰¹⁰.

Mütevellilik çoğunlukla ölümle boşalırken bazen mütevelliler kendi rızaları ile görevlerini devretmişlerdir. Cedit Mahallesi'ndeki Hacı Ali Camii mütevellisi Seyit Hasan'ın görevini bu caminin imamı olan Hafız Mehmet'e²⁰¹¹; Cem Sultan Vakfı mütevellisi olan Musa-Zade Seyit Mehmet'in görevini öz oğulları Seyit Mustafa ve Seyit Ahmet'e devretmeleri²⁰¹² buna örnektir.

Mütevellilikle başka görevler aynı kişide toplanabilirdi. Örneğin Hacı Osman Mescidi'nin imamlığı ve mütevelliliği²⁰¹³, Hacı Celal Mahallesi Mescidi'nin imamlığı ve mütevelliliği²⁰¹⁴, Zeynel Abidin Ağa Medresesi'nin müderrisliği ve mütevelliliği²⁰¹⁵, Tıraşçı Baba Zaviyesi'nin zaviyedarlığı ve mütevelliliği²⁰¹⁶ bir kişide toplanmıştır.

Karaman'da kadın mütevelliler de bulunuyordu. Arap-Zade Camii vakfının Mütevellisi Atike Hatun²⁰¹⁷, Seki Çeşme Mahallesi'ndeki Gedik Ahmet Paşa Mescidi vakfının mütevellisi Ahmet kızı Ümmügülsüm Hatun²⁰¹⁸ ve Emir Musa Medresesi'nin mütevellisi Şerife Aynî Hatun²⁰¹⁹ bunlara örnektir. Evasıt-ı Muharrem 1123 (01/10 Mart 1711) tarihinde Ayişe Hatun isimli bir kadının Bostancı Camii'ne mütevellisi olarak atanmasına dair berat, örnek olarak aşağıda verilmiştir:

²⁰⁰⁹ KKS, No: 288, s. 50/1.

²⁰¹⁰ KKS, No: 288, s. 64/5.

²⁰¹¹ KKS, No: 297, s. 200/1.

²⁰¹² KKS, No: 284, s. 55/1.

²⁰¹³ KKS, No: 282, s. 82/2.

²⁰¹⁴ KKS, No: 281, s. 80/2.

²⁰¹⁵ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 9106.

²⁰¹⁶ KKS, No: 285, s. 214/1.

²⁰¹⁷ KKS, No: 283, s. 20/1.

²⁰¹⁸ KKS, No: 284, s. 48/3.

²⁰¹⁹ KKS, No: 281, s. 52/1.

NIŞÂN-I ÂLIŞÂN ÂYİŞE HÂTUN'UN BERÂTIDIR

Medîne-i Lârende'de vâki' Bostancı Câmî'-i Şerîfi harâbe müşrif olub es-Seyyid Ahmed Efendi ta'mîr ve tevsî' ve ?(okunamadı) meşrûta idüub lâkin cami'-i şerîfin mütevellîsi olmayub hâlî ve mahlûl olmağın evlâd-ı vâkıfıdan işbu râfi'atü't-tevkî-'i refî'i'ş-şân-ı hâkânî Şerife Âyişe nâm hâtun her vecihle lâyük, mahall ve müstehakk olmağla evlâdiyet ve meşrûta üzere tevcîh olunub, berât-ı şerîf-i 'âlişânı virmek bâbında Mevlânâ Osman 'arz itmeğın vâki' ise sadaka idüub bu berât-ı hümayûnı virdim ve buyurdum ki; ba'de'l-yevm varub mezbûre evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere mütevellîsi olub hizmet-i lâzimesin mer'î ve müeddî kıldıkdan sonra yevmî bir akçe vazîfe ile mutasarrıf olub vâkıfın rûhı ve devâm-ı 'ömr-i devletim için du'âya müdâvemet göstere. Ol bâbda taraf-ı âhardan bir ferd mâni' ve müzâhim olmayub dahl ve ta'arruz kılmaya. Şöyle bilüub 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar. Tahrîren fî evâsıt-ı şehr-i Muharremü'l-harâm sene selâse ve 'ısrîn ve mi'e ve elf. Kostantınıyyetü'l-mahrûse"²⁰²⁰.

Mütevelliler, yerlerine vekillik yapmak üzere bir kaymakam tayin edebilirlerdi. Kale Mahallesi'ndeki Boyalı Kadı Camii mütevellisi Mehmet'in, vakfın işlerini görmek üzere evail-i Rebiyülevvel 1166 (06/15 Ocak 1753) tarihinde Piri Yusuf Ağa'yı yerine kaymakam tayin etmesi buna örnek gösterilebilir²⁰²¹.

Mütevellilere ödenen ücretler vakıf gelirlerine bağlı olarak farklı farklı olurdu. Günlük olmak kaydıyla en yaygın ücret bir akçe idi. Yarım akçe alan mütevellî de çoktu. Rekor ücret, Zeynel Abidin Ağa Medresesi ve Camii vakfının mütevelliliğini yürüten oğlu Abdurrahman'ın aldığı günlük 50 akçedir. Abdurrahman Ağa aynı anda medresenin müderrisidir ve o görevinden dolayı da günlük 40 akçe almaktadır. Abdurrahman Ağa öldürülünce bu görevleri Seyit Ömer Necip üstlenmiştir²⁰²². Yine ücretlerini Zeynel Abidin Ağa'nın vakfından almak kaydıyla Hafız Mustafa, camide vakit namazlarında, cumalarda ve bayramlarda müezzinlik, naathanlık, kârilik, ferraşlık, bevvaplık gibi çok sayıda görevi uhdesinde toplamış, günlük 23 akçe almayı hak etmiştir²⁰²³. Bazı vakıfların gelirleri az olduğu için mütevelliliği yürütenler, ücret

²⁰²⁰ KKS, No: 281, s. 34/1. (Bk. EK- VIII).

²⁰²¹ KKS, No: 286, s. 53/4.

²⁰²² BOA, *Cevdet Maarif*, No: 9106.

²⁰²³ KKS, No: 297, s. 268/1.

almazlardı. Çeltek Mahallesi'ndeki Alaca Mescidin mütevellisi ile²⁰²⁴ Arap-Zade Camii vakfının mütevellisi²⁰²⁵ hasbi yani ücret almadan görev yapan mütevellilere örnektir.

2.5.2. Nazır

Nazırlar, vakfi kuranın şartlarının yerine getirilip getirilmediğini taşrada kontrol eden bir çeşit müfettiş gibi çalışırdı²⁰²⁶. Osmanlı vakıf sistemi özerk ve demokratik bir sivil toplum sistemi olmakla birlikte devletin denetiminin dışında değildi. Nazırlar, bu denetimi yerine getiren ilk görevliler konumunda idi²⁰²⁷.

Nazırlar vakfın gelirine orantılı olarak ücreti ya almaz hasbi olarak görev yapar²⁰²⁸ ya da ortalama günlük bir akçe alırlardı. Daha zengin vakıfların nazırları arasında günlük üç, dört ve beş akçe alanlar da vardı ama rekor ücret günlük 30 akçe ile yine Zeynel Abidin Ağa Camii ve Medresesi vakfının nazırına aitti²⁰²⁹. Hünkâr ve vezir vakfı konumunda olduğu için Haremeyn vakıflarından kabul edilen Karaman'daki Karaman Oğlu İbrahim Bey ve Emir Musa vakıflarının nazır Darüssaade Ağası idi. Bu vakıflara personel atamalarını adı geçen nazır teklif ederdi. Örneğin Emir Musa Medresesi imamlığına 22 Muharrem 1140 (09 Eylül 1727) tarihinde Şeyh Ali'nin atanmasını Haremeyn vakıfları Nazır Beşir Ağa teklif etmiştir²⁰³⁰. Yine evahir-i Ramazan 1214 (16/25 Şubat 1800) tarihinde Emir Musa Medresesi müderrisliğine Haremeyn Vakıfları Nazır Beşir Ağa'nın inhası ile Şeyh Abdurrahman teklif edilmiştir²⁰³¹.

2.5.3. Kayyum

Vakfın mallarını korumakla görevli kişiydi. Kayyumluğun kanunsuz bir şekilde ele geçirildiği olurdu. Örneğin; Nuh Paşa Camii'nin müezzinliğini, ferraşlığını ve kayyumluğunu yapan Hacı Abdurrahman görevine devam ederken hariçten Osman kanunsuz bir şekilde kendini kayyum tayin ettirmiş, durum öğrenildikten sonra görevden alınmış, Abdurrahman görevine iade edilmiştir²⁰³². Akabinde Abdurrahman'ın

²⁰²⁴ KKS, No: 286, s. 112/2.

²⁰²⁵ KKS, No: 286, s. 76/2.

²⁰²⁶ İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 148.

²⁰²⁷ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 210.

²⁰²⁸ KKS, No: 286, s. 112/2.

²⁰²⁹ KKS, No: 284, s. 25/3.

²⁰³⁰ KKS, No: 281, s. 41/2.

²⁰³¹ KKS, No: 291, s. 38/3.

²⁰³² KKS, No: 285, s. 289/2.

müezzinliğinin, ferraşlığının ve kayyumluğunun da kanunsuz olduğu ortaya çıkmış, bu sefer Abdurrahman görevden alınıp yerine asıl hak sahibi Osman atanmıştır²⁰³³. Bu belgeden kayyumluk, müezzinlik ve ferraşlığın tek bir kimse tarafından yürütülebildiği de anlaşılmaktadır.

2.5.4. Kâtip

Vakfın gelir ve giderleri için defter tutan görevliydi. Karaman'da İdemit Mahalle Mescidi'nin vakfına atanan kâtip dışında²⁰³⁴ bu göreve getirilen herhangi bir kişi tespit edilememiştir.

2.5.5. Câbi

Vakfın gelirlerini toplayan tahsildara câbi denirdi. Belgelerde İdemit Mahalle Mescidi'ne²⁰³⁵ ve Karamanoğlu İbrahim Bey vakfına câbi atamaları vardır. İbrahim Bey vakfının câbisine günlük dört akçe ödenmekteydi²⁰³⁶.

Bu görevlilerin dışında vakıflarda vakfa ait köylerdeki halkın başka yerlere taşınmasını engelleyen zabıt, vakıf idare binalarını koruyan müstahfız gibi görevliler de çalışırdı. Ancak Karaman'a ait belgelerde bu görevlilere rastlanmamıştır.

2.6. Eğitim Görevlileri

2.6.1. Müderris

Müderris, Osmanlı ilmiye teşkilatında kadı ve müftüden sonra, medreselerde ders veren önemli bir görevli idi. Medrese bina olarak önem taşımazdı. Zaten medresenin odalarına hücre denirdi ki; konfor ön plânda değildi. Müderris varsa medrese de bir şekilde ortaya çıkardı. İcazetnamelerde mezun olunan medresenin adı geçmez, ders veren müderrisin adıyla alınan dersler ve okunan kitaplar yazılırdı. Müderrisler erken dönemlerde yüksek ilmî kesimlerden, ilerleyen yıllarda ise medreselerden yetişmiştir. Müderrislerin tayinleri XVI. yüzyılın sonlarına kadar kazaskerlerin teklifiyle yapılırken, XVI. yüzyıldan itibaren ilk kademelerdeki medreselerin müderrislerini kazaskerler teklif etmeye devam etmiş, üst düzey medreselerin müderrisleri ise şeyhülislâmın teklifi ve sadrazamın arzıyla padişah

²⁰³³ KKS, No: 285, s. 297/1.

²⁰³⁴ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 123b.

²⁰³⁵ VGMA, LHD, No: 1126, vr. 122b.

²⁰³⁶ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

tarafından atanmıştır. Müderris olmak isteyenler bir medreseden icazet aldıktan sonra kazasker defterine yazılır, sırası gelince ilk kademe medreselerinin birinde ders vermeye başlardı²⁰³⁷.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıldan itibaren müderris tayinlerinde liyakat ikinci plana itilmiş, bunun yerine görevden ayrılan ya da vefat eden müderrislerin çocukları tercih edilmiştir²⁰³⁸. Hatta bir müderris kadrosuna iki kişinin atandığı olmuştur. Birden fazla müderris aynı medresede görev yaparlarsa müderrisliğin yarısına sahip olmuş olurlar, ücreti de bölüşürlerdi²⁰³⁹. Medreseler, müderrislerinin aldıkları günlük ücretlere göre derecelere ayrılmıştı. Bu derecelendirme 20 akçeden başlıyor 60 akçeye kadar çıkıyordu.

Müderrisler bir medreseden diğerine geçerken terfi ederek üst derece medreseye geçerlerdi. Medreselerde zorunlu çalışma süreleri ise farklı farklıydı. İlk devirlerde üç yıl iken zamanla bu süreler kısalmıştır²⁰⁴⁰.

Karaman'da bazı müderrislere eğitim dışında naiplik görevi de verilmiştir. Müderris Abdullah Efendi'nin Kadı Mehmet tarafından 01 Recep 1143 (10 Ocak 1731) tarihinden itibaren naip olarak tayini²⁰⁴¹, Karaman'a atanan kadının yol güvenliği nedeniyle gecikmesi yüzünden Ankara'dan gelinceye kadar Müderris Mehmet Efendi'nin geçici olarak onun yerine davalara bakması buna örnektir²⁰⁴².

Karaman'daki medreselere çoğu kere vâkîfin şartları çerçevesinde evlattan müderris olanlar atanırdı. Zeynel Abidin Ağa, Karaman'da yaptırdığı medresesine atanacakların evladından olmasını şart koşturmuştu. Medresenin müderrisliğine günlük 40 akçe ücretle 22 Safer 1188 (04 Mayıs 1774) tarihinde Zeynel Abidin Ağa'nın oğlu Abdurrahman tayin edilmişken, Abdurrahman Ağa'nın öldürülmesi sebebiyle müderrisliğe 05 Recep 1199 (14 Mayıs 1785) tarihinde muhtemelen aynı aileden Seyit Ömer Necip atanmıştır²⁰⁴³.

Medreselerde müderrislerin ücretleri, derecelerine göre farklı olurdu. Karaman'da bulunan Emir Musa Medresesi'nin müderrisliğinin yarısına sahip olan İbrahim oğlu

²⁰³⁷ Mehmet İPŞİRLİ, "Müderris (Osmanlı'larda)", (Kısaltma: Müderris), *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 468.

²⁰³⁸ Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler", *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya 2003, s. 128.

²⁰³⁹ *KKS*, No: 285, s. 233/2; No: 290, s. 149/3.

²⁰⁴⁰ BALTACI, *ayn eser*, s. 26-27.

²⁰⁴¹ *KKS*, No: 293, s. 252/1.

²⁰⁴² *KKS*, No: 289, s. 123/2.

²⁰⁴³ *BOA*, *Cevdet Maarif*, No: 9106.

Mehmet vefat ettiğinden yerine Harameyn vakıflarının nazırı Darüssaade Ağası el-Hâc Beşir Ağa'nın arzı ve Şeyhülislam Dürri-Zade Mehmet Efendi'nin işaretiyle günlük 25 akçe ücretle 22 Şevval 1158 (17 Kasım 1745) tarihinde Seyit Mehmet atanmıştır²⁰⁴⁴. Yine aynı medresenin yarı müderrisliğine sahip olan İsmail Efendi vefat ettiği için 05 Cemaziyelahir 1190 (22 Temmuz 1776) tarihinde günlük 25 akçe ile Seyit Abdurrahman tayin edilmiştir²⁰⁴⁵. Arap-Zade Camii'nin bitişiğindeki Seyit Osman Ağa oğlu Seyit Abdülkadir Ağa tarafından yaptırılan medreseye 01 Recep 1214 (29 Kasım 1799) tarihinde atanan müderrise verilecek ücret günlük 15 akçedir²⁰⁴⁶. Şaban Çavuş Camii'nin bitişiğindeki İbrahim Efendi Medresesi'nin müderrisi²⁰⁴⁷, Yeni Cami'nin bitişiğindeki Hacı Abdi-Zade Seyit Hacı Yahya Medresesi'nin müderrisi²⁰⁴⁸ ise ücret almadan görev yapmışlardır.

Gelirlerini arttırmak için müderrislere bazen başka görevler de verilebilirdi. Rüknettin Zaviyesi müderrisi Abdurrahman Efendi'ye mütevellilik görevinin verilmesi buna örnek olarak gösterilebilir²⁰⁴⁹.

2.6.2. Dersiam

Medreselerde yer darlığı çekildiği için medrese öğrencilerine camilerde ders verilirdi. Dersi veren müderrise ise dersiam denirdi. Karaman'da sadece Nuh Paşa Camii'nde günlük bir akçe ile görev yapan bir dersiam vardı²⁰⁵⁰.

2.6.3. Muid

Medreselerde müderrisin yardımcılığını yapan muid, müderrisin verdiği dersi öğrencilere tekrar etmekle görevliydi. Ayrıca öğrencilerin gözetiminden de sorumluydu²⁰⁵¹.

Belgelere sadece günlük beş akçe ile Emir Musa Medresesi'ne yapılan muid atamasına rastlanmıştır²⁰⁵². Bu personelin mevcudiyeti, medresede çok sayıda öğrencinin bulunduğuna işaret kabul edilebilir.

²⁰⁴⁴ *KKS*, No: 285 s. 233/2.

²⁰⁴⁵ *KKS*, No: 290, s. 149/3.

²⁰⁴⁶ *BOA, Cevdet Maarif*, No: 6973.

²⁰⁴⁷ *VGMA, LHD*, No: 1155, vr. 9; *KKS*, No: 297, s. 142/2.

²⁰⁴⁸ *KKS*, No: 290, s. 158/4.

²⁰⁴⁹ *KKS*, No: 290, s. 45/2.

²⁰⁵⁰ *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 51b.

²⁰⁵¹ Sami ESS-SAKKAR, "Muîd", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 86–87.

²⁰⁵² *VGMA, LHD*, No: 1140, vr. 320a.

2.6.4. Muallim

Muallim, mahalle mektebi ya da sıbyan mektebi denen eğitim kurumlarında belli bir müfredat dâhilinde çocukları eğiten ve ücretini mektebin vakfından alan eğitim görevlisiydi. Bazı belgelerde “*mektep hocası*” olarak geçen²⁰⁵³ muallimler, şehir kadısının arzı padişahın beratı ile görev yaparlardı. Muallim olmak için medreseden mezun olmak gerekirdi. İyiliklere meyilli, kötülüklerden korunan, çocukları eğitmede becerikli, görevine düşkün olmaları istenirdi. Anormal bir gelişme olup görevden alınmadıkça muallimler hayat boyu görev yaparlardı. Eğer meşru bir mazereti varsa yerine vekil bırakarak ayrılabilirlerdi. Muallimler günlük bir–altı akçe arası ücret alırlardı²⁰⁵⁴. Her mektepte bir muallim görev yapardı²⁰⁵⁵.

Belgelerdeki Gözlüoğlu Mescidi bitişiğindeki mektepte²⁰⁵⁶ ve Cambaz-Zade Mektebi’nde çalışan muallimler üç akçe alıyordu²⁰⁵⁷. 1158 (1745/1746) yılında vefat eden Cambaz-Zade Mektebi muallimi Şeyh Mehmet’in yerine öz oğulları Ahmet ve Abdurrahman birlikte atanmışlar, günlük birer buçuk akçe almışlardır²⁰⁵⁸. Yine göreve başladıktan bir yıl sonra vefat eden muallim Ahmet’in yerine oğlu Hacı Mehmet Emin geçmiştir²⁰⁵⁹. İbrikli Mescidi’nde bulunan mektepte çalışanlar ise ücret almıyorlardı ama muallime vakfedilmiş evde kalıyorlardı²⁰⁶⁰.

2.6.5. Muslih

Köhne Bedesten Mahallesi’ndeki Müftü-Zade Mehmet Efendi Mektebi’nde görev yapan muslih²⁰⁶¹ unvanlı, günde yarım akçe alan bir görevli daha vardır ki; muallimin yardımcısı olmalıdır.

2.6.6. Kütüphaneci

Karaman’da XVIII. yüzyılda sadece Zeynel Abidin Ağa’nın yaptırdığı medresenin bünyesinde kütüphane vardı. Vakfiyede kütüphane memuruna günlük beş

²⁰⁵³ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 5a.

²⁰⁵⁴ Mefail HIZLI, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı (Toplum)*, (Ed: Güler EREN), I, Ankara 1999, s. 208–209.

²⁰⁵⁵ Bahaeddin YEDİYILDIZ, “Osmanlı Toplum”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 462.

²⁰⁵⁶ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 9.

²⁰⁵⁷ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 3936.

²⁰⁵⁸ BOA, *Cevdet Maarif*, No: 7382.

²⁰⁵⁹ Aynı yer.

²⁰⁶⁰ KKS, No: 305, s. 280/2.

²⁰⁶¹ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 109b.

dirhem ödenmesi şart koşulmuştur²⁰⁶². Bunun dışında kütüphaneciye dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

2.7. Din Görevlileri

Din görevlileriyle kastedilen cami, mescit ve zaviyelerde çalışanlardır. Karaman'da XVIII. yüzyılda görev yapan din görevlilerinin başlıcaları aşağıda verilmiştir.

2.7.1. Hatip

Hatipler, cuma günleri büyük camilerde hutbe okumakla görevliydi. Cuma kılınmadığı için mescitlerde hatip görev yapmazdı. İncelenen dönemde camilere yapılan çok sayıda hatip ataması mevcut olup ilgili bölümde camiler incelenirken bu görevliler gösterilmiştir.

2.7.2. İmam

Osmanlı devletinde imamlar, Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içinde en geniş yeri işgal ederdi. Padişah beratı ile hizmete alındıklarından Osmanlı devlet sisteminde askerî sınıfa²⁰⁶³, yaptıkları hizmetin özelliği nedeniyle de ilmiye sınıfına dâhildiler²⁰⁶⁴. Tayinleri genellikle vakıf mütevellisinin teklifiyle gerçekleşirdi. Bu hizmeti yerine getirmek için yeterli dinî bilgilere sahip ve iyi ahlaklı olmaları gerekirdi. Ancak imamlarda her zaman belli seviyede eğitim şartı aranmazdı. Dolayısıyla imamlık, özellikle küçük yerleşim birimlerinde ve kırsal kesimlerde babadan oğula veya aile fertlerinden birine geçebilmekteydi.

Büyük yerleşim birimlerinde ise adaylar arasında yapılan imtihanlar belirleyici rol oynar, dinî bilgide daha üstün olanlar tercih edilirdi²⁰⁶⁵. Vefat eden Şam Pazarı Mahallesi Mescidi imamı Abdullah'ın yerine oğlu Fazıl'ın tayini²⁰⁶⁶, yine vefat eden Lutar-Zade Mescidi imamı Ali Halife'nin yerine büyük oğlu Mehmet'in tayini²⁰⁶⁷ babasının yerine atanmaya örnek olarak verilebilir. Vefat eden Aktarlar Çarşısı'ndaki

²⁰⁶² KONYALI, *aynı eser*, s. 182.

²⁰⁶³ ORTAYLI, *aynı makale*, s. 72; Kemal BEYDİLLİ, "İmam (Osmanlı Devleti'nde İmamlık)", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 181.

²⁰⁶⁴ KAZICI, *Osmanlı*, s. 61.

²⁰⁶⁵ BEYDİLLİ, *aynı makale*, s. 181.

²⁰⁶⁶ *KKS*, No: 297, s. 196/1.

²⁰⁶⁷ *KKS*, No: 285, s. 327/2.

Hacı Ahmet Camii imam ve hatibi Seyit Hafız Mustafa'nın yerine ise göreve uygun öz oğlu varken, Süleyman adlı bir kişi, “*Ölen imamın oğlu yoktur*” diyerek kendi adına berat çıkartmış, durum ortaya çıkınca görevden alınmış, vefat eden imamın oğlu Seyit Hafız Ahmet tayin edilmiştir²⁰⁶⁸.

Usulsüz berat çıkartmalar, imamlık kadrosu doluyken de yapılabilirdi. Örneğin Kale Mahallesi'ndeki Arap Efendi Mescidi'nin imamlığını ve mütevelliliğini yürüten Ömer Halife, görevinin başındayken ve görevden alınmasını gerektirecek bir hal yokken, hariçten Hacı Osman bir yolla kendi adına berat çıkartmış, şehir kadısının devreye girmesi ile bu usulsüz berat iptal edilmiştir²⁰⁶⁹. Çeltek Mahallesi'ndeki Alaca Mescit'in imamı ise aynı zamanda müezzinlik yapmakta iken hariçten Mehmet usulsüz bir biçimde adına müezzinlik beratı çıkartmış, onun bu berat da cemaatin ihbarı mütevellinin arzıyla iptal ettirilmiştir²⁰⁷⁰.

İmamlar, görev yerini terketmek gibi durumlarda görevden alınabilirlerdi. Ele alınan dönemde bir imam Bursa'ya taşınıp buradaki bir köyde üç yıldır imamlık yaptığı için²⁰⁷¹ görevine son verilmiştir. Bunun dışında değişik nedenlerle görevlerinden uzaklaştırılan imamlar da olmuştur. Bir imam kendi halinde olmayıp cemaat bundan rahatsız olduğu için²⁰⁷²; bir imam görevine yeterli ehliyeti olmadığı için²⁰⁷³; bir imam yerine bir vekil tayin etmeden Karaman dışına gittiği için²⁰⁷⁴; bir imam da piri faniliğinden dolayı görevini yapamadığı için²⁰⁷⁵ görevden alınmış, yerlerine yeni imamlar atanmıştır.

İmamlar kendi rızaları ile görevlerini şehir kadısının kabul etmesi ve genellikle çocuklarına olmak kaydıyla bir başkasına devredebilirlerdi²⁰⁷⁶. Ayrıca yerlerine vekil tayin edebilirlerdi²⁰⁷⁷. Eğer “*vazife*” denen ücreti tatmin edici değilse bazen imamlık boş da kalabilirdi²⁰⁷⁸. Ücretler günlük olarak hesaplanır, çoğunlukla vakıflar tarafından ödenirdi²⁰⁷⁹.

²⁰⁶⁸ KKS, No: 305, s. 178/3.

²⁰⁶⁹ KKS, No: 293, s. 256/1.

²⁰⁷⁰ KKS, No: 333, s. 72/3.

²⁰⁷¹ KKS, No: 284, s. 59/3.

²⁰⁷² KKS, No: 286, s. 87/3.

²⁰⁷³ KKS, No: 289, s. 22/3.

²⁰⁷⁴ KKS, No: 281, s. 41/2.

²⁰⁷⁵ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b.

²⁰⁷⁶ KKS, No: 287, s. 49/1; No: 297, s. 199/5.

²⁰⁷⁷ KKS, No: 281, s. 41/2.

²⁰⁷⁸ KKS, No: 285, s. 229/2.

²⁰⁷⁹ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 40.

Karaman'da görev yapan imamların çoğunluğu günlük ya yarım ya da bir akçe alırdı. Kayıtlardaki en fazla ücret günlük sekiz akçe ile Şaban Çavuş Camii imamınıdır²⁰⁸⁰. Günlük dört akçe ile Emir Musa Medresesi imamı da yüksek ücret alan diğer bir imamdır²⁰⁸¹. Bazı imamlar, sahip oldukları vakıfların gelirleri ile yetinmeyip Lârende Mukataası gelirlerine el atınca Mukataa Emmini tarafından şikâyet edilmişlerdir²⁰⁸². İmamlar bazen bir vakfın mütevelliliğini de üstlenirlerdi²⁰⁸³.

Bazı imamlıklar birden fazla kişi tarafından yürütülürdü. Bir belgeye göre Hoca Mahmut Mescidi'nde nim akçe görev yapan Ahmet ve Hüseyin isimli iki imam varken Ahmet, Hüseyin'in haberi olmadan imamlığın tamamı için kendi adına berat çıkartmış, Hüseyin'in ihbarı ile bu berat iptal ettirilmiştir²⁰⁸⁴.

Günümüzde muhtarların yaptığı görevi Osmanlılarda XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Müslüman mahallerde imam, gayrimüslim mahallerde haham veya papaz yapardı. İmamlar, mahallelerinde mülki ve beledi amir olan kadının temsilciliğini yaparlardı. Mahallede meydana gelen doğum, ölüm, evlenme gibi olayları kaydetmek imamın göreviydi. Bir kimsenin mahalleye yerleşebilmesi için mahalle sakinlerinden birinin ve imamın güvencesi şarttı. İmamın bir diğer önemli görevi de mahalle halkına vergilerin paylaşılması ve toplanması işiydi²⁰⁸⁵. Kadı; çarşı, pazar denetimlerini, mahallenin imamı aracılığıyla yapardı²⁰⁸⁶. Yine köy ve mahalle imamları nikâh kıyarlardı. Gayrimüslimlerin nikâhlarını bile kıydıkları olmuştur. Yardımlaşma sandığı gibi çalışan avarız vakıfları imamın sorumluluğu altında muhafaza edilir²⁰⁸⁷, şehrin genel ahlakını ilgilendiren konularda mahalle imamına görev verildiği olurdu. 09 Cemaziyelevvel 1158 (09 Haziran 1745) tarihinde Karaman valisi tarafından Karaman'a gönderilen bir buyrulduca, şehirde ahlâka aykırı işlerle uğraşan kadınların, mahalle imamları aracılığıyla tespit edilmesi istenmiştir²⁰⁸⁸. Karaman kadısı, bir defasında genel ahlaka aykırı fiil ve hareketleri herkesçe bilinen Sakabaşı Mahallesi'nde oturan Seyit İbrahim'in idamı için İstanbul'dan izin isterken

²⁰⁸⁰ KKS, No: 305, s. 242/1.

²⁰⁸¹ KKS, No: 281, s. 41/2.

²⁰⁸² KKS, No: 286, s. 7/1; No: 286, s. 36/3.

²⁰⁸³ KKS, No: 293, s. 256/1.

²⁰⁸⁴ KKS, No: 281, s. 61/2.

²⁰⁸⁵ YEL, *aynı makale*, s. 325.

²⁰⁸⁶ ORTAYLI, *aynı makale*, s. 73.

²⁰⁸⁷ BEYDİLLİ, *aynı makale*, s. 181–182.

²⁰⁸⁸ KKS, No: 285, s. 211/1.

mahalle imamının tanıklığına dayanmıştır²⁰⁸⁹. Yine; Hatip Mahallesi'nden Leblebici Ali eşkıya ile gezip dolaştığı ihbar edildiği için hapse atılmış, evinde bulunan eşyası, aralarında mahalle imamının da bulunduğu bir komisyon marifeti ile 21 Cemaziyel-evvel 1168 (05 Mart 1755) tarihinde emaneten korunmaya alınmıştır²⁰⁹⁰.

2.7.3. Şeyh

Tekke şeyhlerinden farklı olarak camilerde görev yapan şeyhler, büyük camilerde vaaz etmekle görevliydi. Belgelerde Fakih Camii'nde günlük yarım akçe ile görev yapan bir şeyhe tesadüf edilmiştir²⁰⁹¹.

2.7.4. Vaiz

Camilerde vazeden vaizlere nâsih de denirdi²⁰⁹². Belgelerden Bostancı, Beyler ve Arap-Zade camilerinde vaizlerin görev yaptığı anlaşılmaktadır²⁰⁹³.

2.7.5. Müezzin

Cami ve mescitlerde ezan okumak ve kamet getirmekle görevli olan müezzinler, kadının arzı ve padişahın beratı ile tayin edilirdi²⁰⁹⁴. Vefat eden müezzinin yerine kural olarak oğlu atanırdı²⁰⁹⁵. Müezzinliğin yanında imamlık²⁰⁹⁶, bevvalık²⁰⁹⁷, naathanlık, duahanlık, karilik ve ferraşlık²⁰⁹⁸ tek kişide birleşebilirdi. Hakkı olmadığı halde bazı kimselerin usulsüz bir şekilde berat çıkartarak müezzinlik elde etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu durum açığa çıkınca bu kişiler görevlerinden alınmışlardır²⁰⁹⁹.

Müezzinler, işlerini yapmada kusurlu buldukları zaman görevden alınırlardı. Örneğin; Nuh Paşa Camii müezzini Mehmet ezanları okumadığı için görevden alınmıştır²¹⁰⁰.

²⁰⁸⁹ KKS, No: 285, s. 354/2.

²⁰⁹⁰ KKS, No: 286, s. 92/4.

²⁰⁹¹ KKS, No: 282, s. 44/1; No: 282, s. 52/2.

²⁰⁹² VGMA, LHD, No: 558, vr. 86b.

²⁰⁹³ VGMA, LHD, No: 1128, vr. 111b; KKS, No: 281, s. 51/1; No: 297, s. 247/2.

²⁰⁹⁴ ORTAYLI, *aynı makale*, s. 72.

²⁰⁹⁵ KKS, No: 297, s. 268/1.

²⁰⁹⁶ KKS, No: 333, s. 72/3.

²⁰⁹⁷ KKS, No: 290, s. 110/2.

²⁰⁹⁸ KKS, No: 297, s. 268/1.

²⁰⁹⁹ KKS, No: 285, s. 289/2; No: 285, s. 297/2.

²¹⁰⁰ KKS, No: 284, s. 5/1.

Müezzinlerden bazıları yarım akçe alırken çoğunluğu bir akçe alırdı. İki, üç ve dört akçe alanlar da vardı.²¹⁰¹ Bazı müezzinler beş vakit²¹⁰² bazı müezzinler ise sadece cuma ve bayram namazlarında görev yaparlardı²¹⁰³.

2.7.6. Duagû

Emir Musa Medresesi'nde, görevi vakfın kurucusu için dua etmek olan bir duagû vardı ve ücret olarak günlük beş akçe ile yılda 30 Karaman Keyli arpa alıyordu²¹⁰⁴.

2.7.7. Muvakkit

Muvakkit, şehirde önceleri güneş saati ile saatin yaygınlaşmasından sonra ise normal saatler ile namaz vakitlerini tespit eder, namaz vakitlerini gösteren cetvelleri hazırlar, vakit konusunda başvuruda bulunanları bilgilendirirdi. Bu nedenle muvakkitlik son derece önemli, dolayısıyla saygınlığı olan bir görevdi²¹⁰⁵. Karaman'da sadece Zeynel Abidin Ağa Camii'nde muvakkit görevlendirilmişti ve günlük üç akçe ücret alıyordu²¹⁰⁶.

2.7.8. Cüzhan

Cüzhan, Kuran'dan bir cüz okuyan görevliydi. Birçok cami, mescit, darülhuf-faz ve mektebe cüzhan ataması yapılmıştır. Cüzhanlara yarım akçeden başlamak üzere üç akçeye kadar günlük ücret verilirdi.

2.7.9. Postnişin

Tekke şeyhlerine postnişin, seccadenişin ve tekkenişin denirdi. Belgelerde Valide Sultan Tekkesi'ne postnişin²¹⁰⁷, Ketenci Baba Zaviyesi'ne seccadenişin²¹⁰⁸, Şeyh Şahabettin Zaviyesi'ne tekkenişin görevlendirildiğine dair berat kayıtları vardır²¹⁰⁹.

²¹⁰¹ KKS, No: 290, s. 110/2; No: 297, s. 268/1.

²¹⁰² KKS, No: 285, s. 297/2.

²¹⁰³ KKS, No: 290, s. 110/2; No: 297, s. 268/1.

²¹⁰⁴ KKS, No: 283, s. 9/3.

²¹⁰⁵ ÖZÖNDER, *Muvakkit*, s. 296.

²¹⁰⁶ KKS, No: 297, s. 268/1.

²¹⁰⁷ KKS, No: 297, s. 189/3; No: 297, s. 260/1.

²¹⁰⁸ KKS, No: 289, s. 17/2.

²¹⁰⁹ VGMA, *LHD*, No: 1131, vr. 50b.

2.7.10. Zaviyedar

Zaviye şeyhlerine zaviyedar denirdi. Ele alınan dönem içinde Emirşah²¹¹⁰, Tıraşçı Baba²¹¹¹ ve Ketenci Baba²¹¹² zaviyelerine zaviyedar atanmasına dair belgeler vardır. Emirşah Zaviyesi zaviyedarı günlük dört akçe alırken diğer zaviyedarlar birer akçe almakta idiler.

2.7.11. Türbedar

Türbelerde çalışan görevlilerin başında kapıları açıp kapatan, Kur'an okuyan, temizlik yapan türbedarlar gelirdi²¹¹³. Bir belgede türbedarın günlük yarım akçe aldığına dair bilgi vardır²¹¹⁴. Sicillerde Cambaz Kadı²¹¹⁵, Hacım Sultan²¹¹⁶, Kandilli²¹¹⁷, Küçük Dede²¹¹⁸, Şeyh Ali Semerkandi²¹¹⁹ ve Fındıklı Sultan türbelerine²¹²⁰ türbedar görevlendirilmesine dair berat kayıtları tespit edilmiştir.

2.7.12. Naathan

Hız. Peygamberi övmek için yazılan kasideleri okumakla görevli kimseye naathan denirdi. Zeynel Abidin Ağa Camii'ne günlük bir akçe ücretle bir naathan görevlendirilmişti²¹²¹.

2.7.13. Yasinhan

Yasin Suresi'ni okumakla görevli olan kişiye yasinhan denirdi. Nuh Paşa Camii'nde sabah namazından sonra Yasin Suresi'ni okuyan bir yasinhan vardı²¹²².

2.7.14. Devirhan

Devirhan, camilerde vakit namazlarından önce bir miktar Kur'an okuyan görevliydi. Nuh Paşa Camii'nde günlük iki akçe ile cuma günleri bir devirhan görev yapardı²¹²³.

²¹¹⁰ VGMA, LHD, No: 1155, vr. 10a.

²¹¹¹ KKS, No: 285, s. 214/1.

²¹¹² KKS, No: 285, s. 343/1.

²¹¹³ VGMA, LHD, No: 561, vr. 3b.

²¹¹⁴ KKS, No: 297, s. 267/4.

²¹¹⁵ VGMA, LHD, No: 1148, vr. 3b.

²¹¹⁶ VGMA, LHD, No: 1103, vr. 105a.

²¹¹⁷ VGMA, LHD, No: 561, vr. 3b; No: 1103, vr. 110a.

²¹¹⁸ VGMA, LHD, No: 558, vr. 85a.

²¹¹⁹ KKS, No: 287, s. 150/1.

²¹²⁰ KKS, No: 297, s. 267/4.

²¹²¹ KKS, No: 297, s. 268/1.

²¹²² KKS, No: 290, s. 100/3.

²¹²³ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a; No: 1147, vr. 102b.

2.7.15. Diğer Görevliler

Yukarıda sayılanların dışında da dinî kurumlarda çalışan görevliler vardı. Camilerin temizliğinden sorumlu olan ferraşlar, caminin kapılarını sabah açıp akşam kapatmakla görevli olan bevvaplar ve cami hademeleri olan kayyumlar bu gruba dahil edilebilir. Ferraşlar, günlük ortalama bir akçe alırlardı. Nuh Paşa²¹²⁴, Zeynel Abidin Ağa camilerine²¹²⁵ ve Karaman Oğlu İbrahim Bey vakfına²¹²⁶ ferraş atanmasına dair belgeler vardır. Bevvaplar günlük ortalama iki akçe ücret alırdı²¹²⁷. Nuh Paşa²¹²⁸, Zeynel Abidin Ağa camilerine²¹²⁹, Karamanoğlu İbrahim Bey vakfına²¹³⁰ ve Emir Musa Medresesi'ne²¹³¹ yapılan bevvap atamaları ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Kayyumlar ise günlük bir veya iki akçe ücret alıyorlardı. Bostancı²¹³² ve Nuh Paşa camilerine²¹³³, Bakla-Zade Mescidine²¹³⁴ yapılmış kayyum atamaları tespit edilmiştir.

²¹²⁴ *KKS*, No: 285, s. 289/2; No: 285, s. 297/1.

²¹²⁵ *KKS*, No: 297, s. 268/1.

²¹²⁶ *KKS*, No: 293, s. 255/2.

²¹²⁷ *KKS*, No: 290, s. 150/1.

²¹²⁸ *KKS*, No: 290, s. 110/2.

²¹²⁹ *KKS*, No: 297, s. 268/1.

²¹³⁰ *KKS*, No: 289, s. 101/2; No: 290, s. 100/4.

²¹³¹ *KKS*, No: 290, s. 150/1.

²¹³² *VGMA, LHD*, No: 1147, vr. 99a; *KKS*, No: 287, s. 2/3.

²¹³³ *VGMA, LHD*, No: 1148, vr. 4a, No: 1148, vr. 4b.

²¹³⁴ *VGMA, LHD*, No: 1131, vr. 54b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL HAYAT VE DEMOGRAFİK YAPI

Şehir, insanla vardır, onunla canlılık kazanır. Bu nedenle şehir tarihi çalışmalarında sosyal ve demografik yapı önemli bir yer tutar. Bu bölümde Karaman şehrinin XVIII. yüzyıldaki sosyal ve demografik yapısı ile halkın yaşamı ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

I. ŞEHRİN TOPLAM NÜFUSU

Nüfusun, bir yerleşim yerinin ekonomik, askerî ve kültürel hayatı için önemi büyüktür. Ordu için insan unsurunun silahtan daha önemli olduğu dönemlerde nüfus demek asker demektir. Dolayısıyla sanayi devrimi öncesinde devletler yaşayabilmeleri için nüfusa şiddetle ihtiyaç duymuşlardır.

Karaman, Osmanlı'ya bağlandıktan sonra öneminin azalmasının yanında nüfusu da düşmüştür. Bunda İstanbul'a olan zorunlu göçlerin ve Osmanlı'nın ilim adamlarını başkentte toplama düşüncesinin büyük etkisi olmuştur²¹³⁵. Ancak Karaman'a asıl gerilemeyi Bursa-Kütahya-Konya-Karaman-Ereğli-Adana-İskenderun-Halep-Şam-Medine-Mekke güzergâhındaki²¹³⁶ Konya-Karaman-Ereğli hattının daha kısa olan Konya-Karapınar-Ereğli güzergâhına kayması yaşatmıştır²¹³⁷.

Osmanlı döneminde zaman zaman nüfusla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ancak bunlardan hemen hiçbirinin sonucu derlenerek yayımlanmamıştır²¹³⁸. Zaten yapılan yazımların amacı nüfusun sayısını tespit etmekten çok vergi potansiyelini tespit etmektir. Mali amaçlarla yapılmış bu çalışmalardan hareketle şehirlerin nüfusları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Modern anlamda nüfus sayımı denebilecek ülke çapındaki ilk çalışma 1830–1831 yıllarında yapılmıştır. Ancak Karaman eyaletindeki

²¹³⁵ Karaman'ın Osmanlı şehri olmasının hemen akabinde Karaman'dan göçenler tarafından İstanbul'da bir semt kurulduğu bilinmektedir. Bk. Stephan GERLACH, *Türkiye Günlüğü, 1577-1578*, (Ed: Kemal BEYDİLLİ, Çeviri: Türkiş NOYAN), I, İstanbul 2006. s. 36, 307, 328, 381, 778, 801.

²¹³⁶ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 590.

²¹³⁷ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 70–71.

²¹³⁸ Zakir AVŞAR, Ferruh SOLAK, “İmparatorluk Türkiye'sinde Yapılan Nüfus Sayımları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 615.

sayım, sancaklar esas alınarak yapıldığı için müstakil olarak Karaman şehrinin nüfusu gösterilmemiştir²¹³⁹.

Karaman'ın nüfusuna dair ilk veriler 1500 yılına aittir. Şehirle ilgili nüfus tahminleri bu verilere dayanılarak çıkarılmıştır²¹⁴⁰. Buna göre XVI. yüzyılın başlarında Karaman şehrinde 701 nefer ve 511 hane kayıtlıdır ve 2555–3505 civarında insan yaşamaktadır²¹⁴¹. Bu nüfus, tahminen 1518'de 2663'ü Müslüman 90'ı zimmi olmak üzere 2753²¹⁴², 1523'te 2079–2426²¹⁴³, 1529 yılında 2509'u Müslüman 90'nı gayrimüslim olmak üzere 2599²¹⁴⁴, 1530 yılında 2310–2850, 1541'de 5875²¹⁴⁵, 1575–1576 yıllarında 7035–7623²¹⁴⁶ civarında olmuştur. 1584 yılındaki nüfusu AKÖZ 7066²¹⁴⁷, KOÇ 7000–8000²¹⁴⁸, GÜMÜŞÇÜ ise 10240²¹⁴⁹ olarak tahmin etmiştir. Yine BEHAR'a göre 1585 yılında şehrin nüfusu 6144–7168 civarındadır²¹⁵⁰. Görüldüğü gibi nüfusta inişler çıkışlar vardır. Bu farklılıklarda, meydana gelen değişimin yanında hesaplama tarzlarının çeşitliliğinin etkili olduğu söylenebilir.

Karaman'ın XVII. yüzyıl nüfusunun tahmini için bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan avarız tahrirleri kullanılmıştır. Bunlardan ilki 01 Cemaziyevvel 1051 (08 Ağustos 1641) tarihinde yapılmış olanıdır. 3074 nolu bu tahrirde Karaman eyaletindeki tüm köy ve mahallelerde bulunan avarız vergisine alt yapı oluşturmak için haneler tek tek yazılmıştır. Kayseri Kadısı Mevlânâ Şerci tarafından tutulan bu defter²¹⁵¹, bir anlamda mufassaldır. Buna göre Karaman'da 44 mahalle ve vergiye tabi 756 gerçek hane vardır. Osmanlı'da bir hanede ortalama beş kişinin yaşadığı ağırlıklı görüştür²¹⁵². Bu hesaba göre 756 hanede tahminen 3780 kişi yaşamaktadır. Yine Osmanlı'da avarız vergisi yazımlarında kaydedilmeyen, avarız

²¹³⁹ Enver Ziya KARAL, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s. 112,116, 203.

²¹⁴⁰ FAROQHI, *Kentler*, s. 11.

²¹⁴¹ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 199.

²¹⁴² AKÖZ, *aynı tez*, s. 122.

²¹⁴³ Cem BEHAR, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500–1927*, (Kısaltma: Nüfus), Ankara 2003, s. 8.

²¹⁴⁴ AKÖZ, *aynı tez*, s. 123.

²¹⁴⁵ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 199.

²¹⁴⁶ FAROQHI, *Kentler*, s. 377.

²¹⁴⁷ *Aynı tez*, s. 130.

²¹⁴⁸ Yunus KOÇ, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300- 1900)”, (Kısaltma: Nüfus), *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 602.

²¹⁴⁹ *Aynı eser*, s. 199.

²¹⁵⁰ *Nüfus*, s. 8.

²¹⁵¹ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3074, s. 7.

²¹⁵² Nejat GÖYÜNÇ, “Hane”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 552.

vergisine tabi olmayan bir kesim vardır ki bu konudaki tahminler ağırlıklı olarak % 10 ile % 15 arasındadır²¹⁵³. Ancak KÜÇÜKDAĞ, Lâle Devri'nde Konya'nın nüfusunu hesap ederken bu kesimi, vergi ödeyenlerin yaklaşık % 144'ü olarak tahmin etmiştir²¹⁵⁴. Diğer taraftan KÜÇÜKDAĞ'ın dışındaki araştırmacılar avarız vergisinden muaf mahalleleri nedense dikkate almamışlardır.

Karaman'da XVIII. yüzyılda 34 cami, 80 mescit, 18 tekke ve zaviye, sekiz türbe, 11 mektep, üç darülhuffaz, 19 medrese ve 40 civarında çeşme tespit edilmiştir. Eş ve çocuklarıyla buralarda görevli olanlar, medreselerde okuyan öğrenciler ve askerler toplandığında avarız vergisinden muaf kalabalık bir kesimin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca şehirde *Avarız Defterleri'ne* kayıtlı 30 mahallenin dışında, başka belgelerde geçen 14 mahallenin daha adı vardır. Açıkça yazılmamışsa da bu mahallelerden bazıları Konya'daki gibi avarız vergisinden muaf mahalleler olmalıdır. Çünkü Konya'daki muafiyet uygulamasının, tarihi ve kültürel yapı olarak benzer özellikler taşıyan Karaman'da da bulunması gerekir. Konya şehrinde, paşa sancağı olduğu için, görevli sayısının ve medreselerin Karaman'a göre daha fazla olacağı dikkate alınarak, Konya için KÜÇÜKDAĞ'ın %144 olarak kabul ettiği avarız vergisine tabi olmayanların tabi olanlara oranı, Karaman için bu çalışmada tahmini olarak % 100 kabul edilmiştir. Buna göre 3074 nolu 1641 tarihli tahrir defterindeki vergiye tabi nüfus olan 3780 sayısı ikiyle çarpıldığında bulunan 7560 sayısı Karaman şehrinin Ağustos 1641'deki tahmini nüfusedir. Adı geçen avarız defterinin bir özelliği de Karaman için her avarız hanesinin 14 gerçek haneye karşılık geldiğinin yazılmış olmasıdır. Aynı deftere göre bu sayı Konya için 11, Akşehir için 12, İnsuyu için 11, Aladağ için 11, Pirlogonda için 10,5'dur²¹⁵⁵.

Şehrin 1051 (1641) tarihli 3074 sayılı tahrir defterine göre tahmini nüfusu:

Vergiye tabi gerçek hane sayısı	756
Vergiye tabi nüfus	3780
Vergiye tabi olmayan nüfus	3780
Toplam nüfus	7560

²¹⁵³ YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 109; ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 114–115; Halime DOĞRU, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992, s. 53.

²¹⁵⁴ Aynı tez, s. 77–78.

²¹⁵⁵ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3074, s. 4, 5.

Karaman için aynı tarihlerde tutulan bir kayıt daha vardır ki bu, avarız hanesine ait 3016 nolu defterdir²¹⁵⁶. Bu deftere göre şehirde toplam 48,75 avarız hanesi vardır. 48,75 sayısı 1046 nolu defterde tespit edilen 14 sayısı ile çarpıldığında 682,5 sayısı bulunur. Bunun vergiye tabi gerçek hane sayısı olması gerekir. Hane sayısı beşle çarpıldığında 3412,5 çıkar. Buna vergiye tabi olmayan % 100'lük kesim eklendiğinde 6825 sayısı bulunur ki; 3074 nolu tahrir defterindeki 7560 sayısından bir hayli düşüktür. Aynı tarihlerde tutulan farklı iki defterden ortaya iki farklı nüfus çıkmaktadır. Burada 3074 nolu tahrir defteri tercih edilebilir. Çünkü 3074 nolu defterde vergiye tabi haneler tek tek yazılmıştır. Bu defterde her avarız hanesi 14 gerçek haneye karşılık gelirken 270 sayılı, 21 Ekim 1648 tarihinde tutulan üçüncü bir defterde her avarız hanesinin 10 gerçek haneden oluştuğu kaydedilmiştir²¹⁵⁷. Bundan da anlaşılmaktadır ki; avarız hanesi her kazada farklı hane sayılarını temsil ettiği gibi, bir kazada bile tarihleri yakın olduğu halde farklı avarız defterlerinde değişik sayılarda avarızhaneler verilmiştir. Bu durum, nüfusu tespit etme konusunda avarız defterlerinin çok güvenilir olmadığını gösterir.

Avarız vergisi, duraklamanın başlamasından sonra yani XVI. yüzyılın sonlarına doğru zorunlu sefer harcamalarının karşılanması amacıyla konmuşken, XVII. yüzyıla gelindiğinde düzenli olarak her yıl alınır hale gelmiş, hükümetin doğrudan kendi adına topladığı baş vergi olmuştur²¹⁵⁸. Bölgenin zenginliğine, halkın şehirli, köylü, göçebe ve muhacir olup olmadığına, dükkân, ev ve tarla miktarına ve diğer şartlara göre bu verginin toplanmasında bir birim olarak kabul edilen farazi avarız hanelerinin, üç, beş, 10, 15 hatta daha fazla gerçek haneye karşılık geldiği kabul edilmiştir. Devlet, herhangi bir bölgedeki avarız hanelerinin sayısını azaltarak veya çoğaltarak vergi yükünü ayarlama yönüne gitmiştir. Askerî ve ilmî sınıf mensupları, derbentçi, tuzcu, çeltikçi, ortakçı, katrancı ve doğancılar ile bazı vakıfların halkı avarız vergilerinden muaf tutulmuştur²¹⁵⁹.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan XVII. yüzyıla ait diğer bir avarız defteri, 1079 (1668) yılında tutulan 270 nolu defterdir. Bu defterde mahallelerin hem gerçek hanelerinin hem de bu gerçek hanelere karşılık gelen avarız hanelerinin sayısı verilmiştir ki; buna göre her bir avarız hanesi vergiye tabi 10 gerçek haneyi temsil etmektedir. Bu deftere göre mahallelerin nüfus durumu aşağıdaki gibidir²¹⁶⁰:

²¹⁵⁶ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3016, s. 5.

²¹⁵⁷ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 270, s. 1.

²¹⁵⁸ KHOURY, *aynı eser*, s. 55.

²¹⁵⁹ Ö. Lûtfi BARKAN, "Avârız", *DİA*, II, İstanbul 1961, s. 15.

²¹⁶⁰ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 270, s. 1.

**Karaman'daki Mahallelerin 1079 (1668) tarihli Avarız Defteri'ne
göre nüfus durumu:**

SIRA NO	MAHALLENİN ADI	AVARIZ HANESİ	VERGİYE TABİ GERÇEK HANE SAYISI	VERGİYE TABİ NÜFUSU
1	Abbas	3,5	35	175
2	Ahi Osman	3	30	150
3	Alasuluk	1,5	15	75
4	Ali Şahne	5,25	52	260
5	Emmi Hoca	1,25	12,5	63
6	Cedit	2,25	22	110
7	Çeltek	2,75	28	140
8	Fenarî	1,5	16	80
9	Gazaliye	1,5	16	80
10	Gazi Dükkânı	2	19	95
11	Hacı Celal	2,75	28	140
12	Hatip	1,5	15	75
13	Hoca Mahmut	7	70	350
14	İbrikli	1,25	13	65
15	İdemit	2	19	95
16	Kale	2,75	28	140
17	Kavşıt	2,25	22, 5	113
18	Kirişçi Baba	2,25	26	130
19	Köhne Bezzazistan	1,25	12	60
20	Küçük Dede	2,25	22, 5	113
21	Külhan	2,5	25	125
22	Mansur Dede ve Dahhak	2	19	95
23	Sakabaşı	5,25	50,5	253
24	Say	2,5	25	125
25	Seki Çeşme	2	21	105
26	Siyahser	1	9	45
27	Şeyhler	2,5	26	130
28	Tapucak	2,25	22	110
29	Zaviye	2,5	25	125
	TOPLAM	72,25	724	3622

Vergiye tabi hane sayısı, ortalama hane halkı sayısı olan beş ile çarpıldığında 3622, buna vergiye tabi olmayan % 100'lük kesim eklendiğinde de 7244 sayısı bulunur ki; 15 Cemaziyelahir 1079 (21 Ekim 1668) tarihi itibariyle şehrin nüfusu bu olmalıdır. 1051 (1641/1642) yılının nüfusu olan 7560 sayısı ile karşılaştırıldığında yaklaşık % 4'lük bir azalma meydana gelmiştir. En kalabalık mahalle, 700 nüfusıyla Hoca Mahmut Mahallesi'dir. Bunu 520 nüfuslu Ali Şahne ve 506 nüfuslu Sakabaşı mahalleleri izlemektedir. En küçük mahalleler ise 120 nüfuslu Köhne Bezzazistan ile 90 nüfuslu Siyahser'dir.

Şehrin 1079 (1668) tarihli avarız tahrir defterine göre tahmini nüfusu:

Avarız hanesi sayısı	72,25
Vergiye tabi gerçek hane sayısı	724
Vergiye tabi nüfus	3622
Vergiye tabi olmayan nüfus	3622
Toplam nüfus	7244

Şehirlerin XVIII. yüzyıldaki nüfus ve üretime ilişkin rakamlarını tespitte önceki yüzyıllara göre zorluklar vardır. Çünkü gayrimüslimlerden alınan cizye, nüfusa göre değil tebaa arasında paylaştırılan sabit sayıdaki listeye göre toplanmaya başlanmış; avarız, gelir sisteminin bütünü içindeki önemini yitirmiş; iltizamların kişilere bir bedel üzerinden hayat boyu sürecek sözleşmelerle devredilmesi sistemine geçilmiştir²¹⁶¹. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren tımar sistemi bozulduğu için nüfus tahminlerinde de kullanılan ve bir vergi aracı olarak tutulan tapu tahrirleri önemini kaybetmiştir²¹⁶². Tımar sistemindeki bu bozulma, şehirlere doğru nüfus akışını artırmış²¹⁶³, bu durum önceki dönemlerde yapılan nüfus tahminlerini de tamamen değiştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın bir özelliği de daha bu yüzyılın başlarından itibaren kırsal alandaki konargöçerlerin iskân edilmelerine hız verilmesidir²¹⁶⁴. Sonuçta bu dönemde kaynak olarak avârızhâneler ve cizye evrakı dışında, ne önceki dönemlerde tutulan tapu tahrir defterleri ne de sonradan yapılan nüfus sayımları

²¹⁶¹ Linda T. DARLING, "Mali Belgeler ve Osmanlı Tarihi: Yeni Bin Yıl İçin Bazı Hedefler", *Osmanlı (İktisat)*, (Ed: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 137.

²¹⁶² BEHAR, *Osmanlı*, s. 67.

²¹⁶³ Mutullah SUNGUR, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", *Osmanlı (Toplum)*, (Ed: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 559.

²¹⁶⁴ KOÇ, *Nüfus*, s. 546.

vardır²¹⁶⁵. Aslında XVIII. yüzyıl başlarında ülkenin nüfusu XVI. yüzyıldakinden daha azdır²¹⁶⁶. Çünkü XVII. yüzyılda meydana gelen celali isyanları, eşkıyalık hareketleri, savaşlar gibi sebeplerle özellikle genç erkek nüfusu azalmıştır²¹⁶⁷. Karaman'ın nüfusunda da bu durum açıkça gözlenmektedir.

Karaman kazası için XVIII. yüzyılda yazılan çok sayıda avarız defteri vardır. Ancak bunlardan nüfusu tespit etmek, XVII. yüzyıldaki avarız defterlerinde olduğu kadar kolay değildir. En başta kaç avarız hanesinin gerçek haneye denk geldiği belirtilmemiş, vergiler mahallelere sadece pay edilmekle yetinilmiştir. Ayrıca XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren avarız hanesi uygulamasından vazgeçilmiş, mahallelerin ödeyeceği vergiler rakam olarak yazılmaya başlanmıştır. Nitekim avarız hanesi esasına göre tutulan en son avarız defteri, 1162 (1748/1749) tarihli olup bu defterde bazı mahallelere maktu bazılarında da avarız hanesine göre vergi salınmıştır²¹⁶⁸.

Karaman şehrine yönelik XVIII. yüzyılda bir yılda birden fazla avarız defteri tutulduğu da olmuştur. Örneğin elde 1157 (1744/1745) yılına ait üç adet avarız defteri vardır ki²¹⁶⁹; bu durum ihtiyaç oldukça avarız vergisi toplandığını gösterir. Ancak bu üç avarız defterinde de avarız hane sayıları farklıdır. Örneğin bir defterde toplam 21,75 avarız hanesi varken²¹⁷⁰, bir diğer avarız defterinde 37,5 hane vardır²¹⁷¹. Rakam farklarının, toplanacak verginin farklılığından doğmuş olması gerekir.

Karaman için XVIII. yüzyılda tutulan defterlerde tespit edilen en yüksek avarız hanesi 45 olup bu, 1150 (1737/1738) yılında tutulan avarız defterine aittir²¹⁷². Üç defterde ise 37 civarında avarız hanesi tespit edilmiştir²¹⁷³. Bu defterlerden biri 1141 (1728/1729); biri 1142 (1729/1730) diğeri ise 1157 (1744/1745) yılına ait olup bunlarda XVII. yüzyıldakiler gibi gerçek hane gösterilmemiştir. Öyleyse 3074 sayılı tahrir defterinde verilen²¹⁷⁴ her avarız hanesinin 14 gerçek haneye karşılık geldiği

²¹⁶⁵ DEMİREL, *aynı makale*, s. 946.

²¹⁶⁶ QUATAERT, *aynı eser*, s. 172.

²¹⁶⁷ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 140.

²¹⁶⁸ KKS, No: 285, s. 345/1.

²¹⁶⁹ KKS, No: 283, s. 58/1; No: 284, s. 13/1; No: 293, s. 81/1.

²¹⁷⁰ KKS, No: 284, s. 13/1.

²¹⁷¹ KKS, No: 283, s. 58/1.

²¹⁷² KKS, No: 285, s. 208/1.

²¹⁷³ KKS, No: 283, s. 58/1; No: 292, s. 81/1; No: 298, s. 4/1.

²¹⁷⁴ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3074, s. 4, 5.

düşünülebilir. Buna göre şehirde XVIII. yüzyılın ortalarında şehirde 37 avarız hanesi bulunduğu varsayılırsa 5180 kişinin; 45 avarız hanesinin bulunduğu varsayılırsa 6300 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir. Bu sayılar, 1051 (1641) yılındaki tahmini nüfus olan 7560 ile ve 1079 (1668) yılındaki tahmini nüfus olan 7244 ile kıyaslandığında bir hayli düşüktür. Bu durum, incelenen dönemde meydana gelen savaşlar, isyanlar ve salgın hastalıklarla izah edilebilir. Ancak şehirde bulunan avarız hanesi sayısının 1051 (1641) yılında 48,75²¹⁷⁵, 1079 (1668) yılında 72,25²¹⁷⁶, XVIII. yüzyılda ise en fazla 45 olması, avarız hane defterlerine göre yapılan nüfus tahminlerine temkinle yaklaşmanın zorunlu olduğunu gösterir.

Şehrin XVIII. yüzyılın ortalarında tahmini nüfusu:

	37 avarız hanesine göre	45 avarız hanesine göre
Vergiye tabi gerçek hane sayısı	518	630
Vergiye tabi nüfus	2590	3150
Vergiye tabi olmayan nüfus	2590	3150
Toplam Nüfus	5180	6300

Karaman şehir merkezinde yukarıda görüldüğü gibi, bir önceki yüzyıla göre XVIII. yüzyılın ortalarında nüfus düşük gözükmektedir. 1079 (1668) tarihli avarız tahrir defterinde 72,25 olan avarız hanesinin XVIII. yüzyıl ortalarında 45'lere kadar düşmesinin, nüfusun azalması ile de izah edilmesi mümkün değildir. Muhtemelen halkın ödeme güçlüğü bu değişikliğe etki etmiştir. Bazı mahallelerin, vergi hesabında esas alınan avarız hane sayılarının düşürülmesi talepleri, ödeme gücünün azaldığına işaret kabul edilebilir.

Karaman'a XVIII. yüzyılın sonunda uğrayan Fransız seyyah OLIVIER'e göre; şehirde 1000 Türk ve 100 Ermeni hanesi, 6000–7000 civarında da nüfus vardır²¹⁷⁷. Bu bilgi, yukarıdaki 5180–6300 sayılarını doğrular niteliktedir²¹⁷⁸.

²¹⁷⁵ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3016.

²¹⁷⁶ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, No: 3016, s. 5.

²¹⁷⁷ Aynı eser, s. 385–386.

²¹⁷⁸ Bu tarihlerden yaklaşık 100 yıl sonra, 1876 yılının Temmuz ayında Karaman'a uğrayan Davis ise şehrin nüfusunu 4000–5000 civarında tahmin etmiştir (Bk. Aynı eser, s. 291–300). XIX. yüzyılın sonunda Şemseddin Sami tarafından yazılan *Kamus'ul-A'lâm*'da şehrin nüfusu 7500 olarak gösterilmiştir. Bk. Cilt: V, s. 3644.

II. TOPLUMU OLUŞTURAN UNSURLAR

Şehirlerde yaşayanlar genel olarak yönetenler ve yönetilenler diye ikiye ayrılır. Âyan gibi, halkı temsil eden gruplar da vardır ki; bunlar gördükleri görev itibarıyla yönetenler grubuna dâhil edilebilir. Yönetenlerle yönetilenleri ayıran en önemli özellik; yönetenlerin vergilerden muaf olmalarıdır. Ancak Osmanlı toplumunda yönetenlerle yönetilenler arasında bir geçişkenlik söz konusudur. Sonradan Müslüman olanlarla devşirmelerden bile sadrazamların çıkması, bunu açık bir biçimde göstermektedir.

1. YÖNETENLER

Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki fetih ruhu, yönetici grubun ortaya çıkışında belirleyici olmuştur. Çünkü fethedilen yeni topraklara idareci olarak öncelikle bu toprakların fethinde bulunan gaziler, ahiler, dervişler ve aşiret liderleri gibi toplum önderleri gönderilmiştir²¹⁷⁹. Sivil-asker ayırımı olmaksızın tüm yöneticilere askerîler denmiştir. Bunda, devletin askerî kimliğinin ve askerî hizmetlerin ağırlıklı olmasının etkisi çoktur.

Askerî kabul edilen bu sınıfın en önemli özelliği vergiden muaf olmasıdır²¹⁸⁰. Bu ayrıcalık nedeniyle birçok vatandaş yönetici sınıfına dâhil olabilmek için usulsüzlük yapmayı bile göze almıştır. Hakkı olmadığı halde, bir yolunu bularak usulsüz bir şekilde adına imamlık²¹⁸¹, hatiplik, vaizlik²¹⁸², şeyhlik²¹⁸³, müezzinlik²¹⁸⁴, mütevellilik²¹⁸⁵ ve kâtiplik²¹⁸⁶ gibi görevler için adına berat çıkartan çok sayıda insan vardır.

Osmanlı sistemi içerisinde askerî zümre gelir ve servet bakımından reayadan üstündü. Ancak askerî zümrenin imkânları görevli oldukları dönemle sınırlıydı. Devlet, bunların görevlerine herhangi bir gerekçeyle son verebileceği gibi mallarını müsadere de edebilirdi²¹⁸⁷.

Şehirde bulunan yöneticiler dört grupta incelenebilir: Seyfiye, ilmiye, kalemiye ve diğer görevliler.

²¹⁷⁹ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 143.

²¹⁸⁰ BARKAN, *Avâız*, s. 15.

²¹⁸¹ KKS, No: 293, s. 256/1.

²¹⁸² KKS, No: 281, s. 51/1.

²¹⁸³ KKS, No: 282, s. 52/2.

²¹⁸⁴ KKS, No: 285, s. 289/2.

²¹⁸⁵ KKS, No: 288, s. 50/1.

²¹⁸⁶ KKS, No: 285, s. 220/2.

²¹⁸⁷ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 147.

1.1. Seyfiye

Taşra yöneticilerinin birinci grubu, seyfiye sınıfıdır. Bu sınıfa ehl-i örf de denir. Aslı görevleri askerlik olmakla beraber yöneticilik görevleri de vardır²¹⁸⁸. İkinci bölümde ayrıntılı bir şekilde görüldüğü gibi Karaman'da görev yapan ehli örf; yeniçeri serdarı, voyvoda, âyan, kethüda yeri, şehir kethüdası, yasaççı, cebeciler, topçular, top arabacıları, acemi oğlanlar, kuloğulları, muhızırbaşı ve muhızırlar, kalede görev yapan dizdar, kale kethüdası ve kale neferlerinden oluşmuştu.

1.2. İlmiye

Taşrada görev yapan yöneticilerin ikinci grubu, ilmiye sınıfıydı. Bu sınıfa ehl-i şer' de denirdi. Bu grup, temel olarak toplumun din, yargı, eğitim-öğretim hizmetlerinden sorumluydu. Hâkimlik, noterlik ve birçok beledi görevi yürüten kadılar, camilerde görev yapan imam, müezzin gibi din görevlileri, tasavvufla uğraşan tarikat şeyhleri, Hz. Peygamberin soyundan gelen seyit ve şerifler hep bu sınıfa dâhildi²¹⁸⁹.

Karaman'da dinî ve eğitim kurumlarının çok oluşunun, şehirde bu sınıfa ait birçok görevlinin bulunmasını zorunlu kıldığı söylenebilir. Ele alınan dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde bulunan *Lârende Hurufat Defterleri* başta olmak üzere Osmanlı Arşivi'ndeki değişik tasniflerde bu sınıfa ait yüzlerce atama beratı vardır. Bu nedenle en kalabalık yönetici bir başka deyişle memur grubu, ilmiye sınıfı mensuplarıdır. İkinci bölümde ayrıntılı olarak incelendiği gibi Karaman'da görev yapan ve belgelerde geçen ilmiye sınıfına mensup görevliler şunlardır: Kadı, naip, müftü, nakîbüleşraf kaymakamı, müderris, dersiam, muallim, müteveli, nazır, mahalle imamı, muîd, muslih, imam, müezzin, fetihhan, şeyh, vaiz, duâgû, yasinhan, muvakkit, türbedar, cüzhan, postnişin, tekkenişin zaviyedar, seccadenişin, naathan, devirhan.

1.3. Kalemîye

Yöneticilerin son grubu kalemîye sınıfıydı. Bugün devlet dairesi denen Osmanlı'nın devlet kalemlerinde çalışan her seviyedeki memuruna kalemîye ya da kalem ehli denirdi. Bunlar, devşirmelerin tersine medrese tahsili görmüş Müslüman ailelerin çocuklarından seçilir, bürolarda usta-çırak ilişkisi içinde yetiştirilirdi.

²¹⁸⁸ YEDİYILDIZ, *Osmanlı Toplumunu*, s. 450.

²¹⁸⁹ Aynı makale, s. 457-458.

Devletin gizlilik gerektiren işleri de bu sınıf tarafından görüldüğü için kalem ehli son derece dikkatlice seçilir, çoğunlukla çalışanların çocukları da bu işlerde çalıştırılırdı²¹⁹⁰.

Başkâtip ve kâtipler, mukayyitler, emin-i mahkemeler, beytülmal eminleri, kütüphane memurları; Karaman'da görev yapan kalemiye sınıfına dâhil edilebilecek kamu görevlileridir.

1.4. Diğer Personel

Yukarıdaki gruplara girmeyen kamu görevlileri diğer görevliler başlığı altında incelenebilir. Bunlar, bevvaplar, ferraşlar, cabiler ve mahkemede görev yapan kahveciler gibi yardımcı hizmetlerde çalışan memurlardır.

2. YÖNETİLENLER

Osmanlı Devleti'nde askerî sınıf dışında kalan, geçimini tarım, ticaret ve sanayi ile uğraşarak temin eden, devlete vergi veren kesime, yönetilenler anlamına gelen reaya denirdi. Osmanlı topraklarında hâkim unsur olan Türklerden başka; Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Romenler, Slavlar, Müslüman Arnavut ve Boşnaklar ile Araplar gibi değişik dinlerden, mezheplerden ve ırklardan insan toplulukları yaşıyordu. Bu çeşitliliğin nedeni ülkenin yayıldığı coğrafyanın büyük oluşu idi²¹⁹¹. Osmanlı yöneticileri, Müslüman olsun olmasın bu gruplar arasında tarafsız kalmaya özen göstermişlerdir. Bu nedenle tüm kesimler bir arada, bölünüp parçalanmadan, birlik halinde uzun yıllar yaşayabilmişlerdir. Farklı din ve ırktan olan topluluklar birbirinden kopuk birer toplum olmaktan çok, birbirleri ile kaynaşma yönüne gitmişlerdir²¹⁹². Bu ahenk, Fransız İhtilâli (1789)'nin getirdiği milliyetçi duygularla zamanla bozulmuş, aynı topraklarda yüzlerce yıl rahat yaşamış toplumlar, kendilerini huzursuzluğun ortasında bulmuşlardır.

Reaya durumundan çıkmak ve askerî sınıfa girmek için özel ve nadiren verilen bir sultan beratı gerekirdi. Reayadan bir kişinin askerî sınıfa girmesi için genellikle bu sınıfla belli bağlantılarının olması, ya sınırda ya da padişahın seferlerinde gönüllü olarak savaşması gerekirdi. Hizmetlerinin karşılığında padişah onu beratla askerliğe geçirebilirdi²¹⁹³.

²¹⁹⁰ KAZICI, *Osmanlı*, s. 75-76.

²¹⁹¹ YEDİYILDIZ, *Osmanlı Toplumunu*, s. 465.

²¹⁹² Rifat ÖZDEMİR, "Tokat'ta Ailenin Sosyo- Ekonomik Yapısı (1771- 1810)", (Kısaltma: Tokat), *Bellekten*, LIV, S. 210, (Ağustos 1990), s. 1048.

²¹⁹³ İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 75.

Yönetilenler; esnaf, tüccar ve çiftçiler diye üç grup altında incelenebilir. Bu arada her kesimden olmakla birlikte hal ve hareketleriyle diğer insanlardan ayrılan toplum önderleri denilebilecek sivil inisiyatif grubu, tanınan bazı ayrıcalıklarla sade vatandaştan ayrılan seyitler, az sayıdaki köle ve cariyeler bu bölümde ele alınacaktır.

2.1. Esnaf

Osmanlı Devleti'nde, daha kuruluşundan itibaren şehirlerde çarşı ve pazarlar kurularak esnaf gruplarının oluşması teşvik edilmiştir. Eski bir Anadolu kenti olan Karaman'da XVIII. yüzyılda devrin ihtiyaçlarına göre ortaya çıkmış çok sayıda esnaf grubu vardı. Debbağlar, bezirciler, mumcular, yağhaneciler, kasaplar, aktarlar, bakkallar, berberler, bezzazlar, tütüncüler, eskiciler, helvacılar, kalaycılar, kavukçular, keçeciler, külahçılar, nalbantlar, nalıncılar, saraçlar, semerciler, terziler, tuzcular, zahireciler, habbazlar ve sabuncular şehirdeki başlıca esnaf grupları idi. Bu grup, dördüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2. Tüccarlar

Bu grupta her türlü gıda maddesi, deri, kumaş, barut yapımında kullanılan güherçile, zahire ve canlı hayvan ticareti ile uğraşan tüccar sınıfından esnaf vardı. Tüccarların bir kısmı ağırlık Kayserililer olmak üzere başka illerden gelirdi. Şehirde Acem asıllı yani Osmanlı uyruğundan olmayan tacirler de faaliyet gösterirdi. Bu grup da dördüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.3. Çiftçiler

Karaman'da, bulunduğu coğrafi konum itibariyle hem sulu hem de susuz tarım yapılıyordu. Sanayiye dönük olarak boyacılıkta kullanılan bitkilerin yanında susam üretimi de yaygındı. Bu arada hayvancılık da yapılıyordu. Bu kesim de dördüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.4. Seyitler

Nakibüleşraflıkta değinildiği üzere Hz. Peygamberin torunu Hz. Hüseyin'den çoğalan nesline seyit, yine torunu Hz. Hasan'dan çoğalan nesline de şerif denirdi²¹⁹⁴. Karaman'da seyit unvanlı çok sayıda insan vardı. Şehirde nakibüleşraf kaymakamı

²¹⁹⁴ PAKALIN, *aym eser*, III, s. 200.

bulunur, onların işlerini görürdü²¹⁹⁵. Seyit ve şerifler her ne kadar yönetilenler sınıfına dâhil olsalar da ayrıcalıklı bir sınıftı. Askerî sınıftan sayılırlardı ve belli oranlara kadar malvarlığından vergi vermezlerdi²¹⁹⁶.

Osmanlı idaresi, dinine ve peygambere olan derin saygısından dolayı başka gruplara tanımadığı istisnaî bir ayrıcalığı şerif ve seyitlere tanımıştır²¹⁹⁷. Seyit ve şerifler ulema arasında ve halk üzerinde etkili bir nüfuz elde etmişler, sosyal ve siyasi kuvvet olarak Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahip olmuşlardır²¹⁹⁸.

Belgeler incelendiğinde Karaman’da özellikle idareci olarak çok sayıda seyidin çalıştığı görülür. Örneğin; uzun yıllar şehirde âyanlık yapan Çavuş-Zadeler seyit idiler. Yine şehirde bulunan dinî kurumlarda görev yapan ilmiye mensuplarının çoğu seyit unvanlıydı.

Her vatandaş gibi seyit unvanlı kişilerin bazen vatandaşlar tarafından şikâyet edildiği görülür. Örneğin Hacı Şemsettin Vakfı’nın evlada şartlı olan mütevelliliğini yürüten Hacı Osman ve Seyit Yahya vefat etmiş, yerlerine öz oğulları Hacı Osman oğlu Mehmet ve Yahya oğlu Süleyman varken hariçten Seyit Ali, “ölenlerin çocukları yoktur” diyerek kendi adına berat çıkarttığı için şikâyet edilmiş, görevden alınmıştır²¹⁹⁹. Başka bir belgeden ise; hırsızlık, şarap içme, fitnecilik ve zina suçlarını alışkanlık haline getiren Sakabaşı Mahallesi’nden Seyit İbrahim’in idam edilmesi için Karaman kadısının Karaman valisinden buyruldu istediği anlaşılmaktadır²²⁰⁰. Bu örnekte olduğu gibi kendilerine gösterilen saygı ve tanınan ayrıcalıklara rağmen itibarlarını zedeleyici tutum ve davranışlar içine giren seyit unvanlı kişilere de ağır cezalar verilmiştir. Ancak seyit ve şerifler suç işlediklerinde kadılar tarafından değil nakibüleşraf kaymakamları tarafından yargılanırlardı.

2.5. Köleler ve Cariyeler

Kölelik kurumu, tüm sanayi öncesi toplumların bir gerçeğidir. Mantığı da sanayi devrimine kadar üretimin tek kaynağının insan gücü olmasıdır. Kölelerin en be-

²¹⁹⁵ KAZICI, *Osmanlı*, s. 61.

²¹⁹⁶ SARICIK, *aynı makale*, s. 388.

²¹⁹⁷ BARKAN, *Edirne*, s. 7.

²¹⁹⁸ *Aynı makale*, s. 8.

²¹⁹⁹ KKS, No: 288, s. 64/5.

²²⁰⁰ KKS, No: 285, s. 354/2.

lirgin özellikleri, alınıp satılabilmeleri ve miras bırakılabilmeleridir. Bir başka deyişle sahipleri köle ve cariyeler üzerinde birer mal ve eşya gibi tasarrufta bulunabilirdi²²⁰¹.

Karaman şehrinde incelenen dönem belgelerinde daha çok zengin kişilerin terekeleri arasında köle ya da cariyenin bulunduğu görülür. Çok zengin olduğu anlaşılan Seki Çeşme Mahallesi'nden Ömer Bey'in terekesinde bir Arap cariyeye vardır²²⁰². Yine Ali Şahne'den İbrahim kızı Emine²²⁰³, Köhne Bedesten Mahallesi'nden Hacı Hüseyin kızı Fatıma²²⁰⁴ ve İbrikli Mahallesi'nden Hacı Mehmet oğlu Seyit Hacı Ahmet²²⁰⁵ terekelerinde cariyeye olan zenginlerdir. Hatip Mahallesi'nden Seyit Mehmet Çelebi'nin terekesinde ise bir köle vardır²²⁰⁶. Hacı Mehmet'in kölesinin olduğu, bu kölenin Halil adlı kişi tarafından öldürüldüğü için şikâyetçi olmasından anlaşılmaktadır²²⁰⁷. Alacasulak Mahallesi'nden Seyit Veli'nin iki kölesi²²⁰⁸, Kirişçi Baba Mahallesi'nden Hacı Abit Behram'ın²²⁰⁹, Veli Beyoğlu Abdullah'ın²²¹⁰, Yirik Oğlu'nun²²¹¹, Ak Hasan Oğlu'nun²²¹², Seyit Eyüp'ün²²¹³ birer kölesi vardır. Ticaretle uğraşan zenginlerin köle sayısı daha çoktu. Tüccar olan Hacı İbrahim'in bir cariyesi ve iki kölesinin bulunması²²¹⁴ buna işaret etmektedir.

Kölelerin alım-satım değeri ile ilgili iki belge vardır. Birinci belgeye göre; tahminen 14 yaşlarındaki Acem ve Ermeni asıllı Manuk oğlu Evanis adlı esirin 180 kuruşu nakit olmak üzere, bir katır, bir boylu tüfek toplam 200 kuruşa²²¹⁵; ikinci belgeye göre ise orta boylu Siyah Fatıma adlı cariyenin 26 Şaban 1195 (17 Ağustos 1781) tarihinde 160 kuruş değerinde tüfek ve at karşılığında alınıp satıldığı anlaşılmaktadır²²¹⁶.

²²⁰¹ Nurcan ABACI, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara 2001, s. 181-183; İzzet SAK, "Konya'da Köleler (16. Yüzyıl Sonu-17. Yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, (Neşir Heyeti: Halil İncalcık, Nejat GÖYÜNÇ, Heath W. LOWRY), IX, İstanbul 1989, s. 161-162; Nihat ENGİN, "Köle (Osmanlılar'da Kölelik)", *DİA*, XXVI, İstanbul 2002, s. 246-247.

²²⁰² *KKS*, No: 288, s. 40/1.

²²⁰³ *KKS*, No: 288, s. 70/2.

²²⁰⁴ *KKS*, No: 297, s. 305/1.

²²⁰⁵ *KKS*, No: 290, s. 60/2

²²⁰⁶ *KKS*, No: 281, s. 63/1.

²²⁰⁷ *KKS*, No: 281, s. 30/3.

²²⁰⁸ *KKS*, No: 282, s. 20/2.

²²⁰⁹ *KKS*, No: 283, s. 23/1.

²²¹⁰ *KKS*, No: 285, s. 299/2.

²²¹¹ *KKS*, No: 285, s. 327/3.

²²¹² *KKS*, No: 285, s. 532/2.

²²¹³ *KKS*, No: 287, s. 40/1.

²²¹⁴ *KKS*, No: 282, s. 14/1.

²²¹⁵ *KKS*, No: 281, s. 36/4.

²²¹⁶ *KKS*, No: 305, s. 182/1.

Şehirde köle unvanlı bazı kişiler vardır; Köle Hacı Mehmet²²¹⁷, Yağcı Efendi'nin Kölesi oğlu²²¹⁸, Köle Sinan Oğlu²²¹⁹ gibi. Bu kişiler, muhtemelen köleyken özgürlüklerine kavuşan kişilerdir.

3. SİVİL İNİSİYATİF

Osmanlı, taşrada merkezî yöneticileri tek otorite olarak görmemiş, yürütme erkini değişik organlar arasında dağıtmış, halkı yönetime bir şekilde katmıştır. Bunu, âyan örneğinde olduğu gibi bazen seçilmiş yetkililerle bazen de durumun gerektirdiği hallerde halktan kişilerle yapmıştır. Sivil inisiyatif denilebilecek bu gruplar, belgelerde değişik adlar altında geçmektedir. Bunların nasıl tespit edildiklerine dair ise elde bilgi ve belge yoktur. Bu gruplar aşağıda incelenecektir.

3.1. İhtiyarlar

Birçok belgede geçen ihtiyarlardan kasıt, sözü dinlenen, saygınlığı olan kişi demektir. Belgelerde; “*Söz bilen kişi*” olarak geçer²²²⁰. Örneğin; bir anlamda yıllık bilânçoları gösteren vakıf defterleri, bazen bir şehir ihtiyarının²²²¹ bazen birden fazla şehir ihtiyarının huzurunda tutulmuş²²²², savaşlara asker gönderilmesi için ihtiyarlardan yardım istenmiş²²²³, kötü alışkanlıkları olanlara ihtiyarlar tarafından nasihatte bulunmuş²²²⁴, halkın ahlâkının korunması için bu kişilere görevler verilmiş²²²⁵, mahkemelerde bilirkişi²²²⁶ ve jüri²²²⁷ olarak adalete katkı yapmışlardır. Belli kesimlerin ileri gelenlerine de “*ihitiyar*” denmiştir. Yeniçerilerde “*Ocağın ihtiyarları*”²²²⁸; debbağların²²²⁹ ve gayrimüslimlerin de²²³⁰ “*ihitiyarları*” zaman zaman bu grupları temsil etmişlerdir.

²²¹⁷ KKS, No: 289, s. 57/1.

²²¹⁸ KKS, No: 297, s. 110/1.

²²¹⁹ KKS, No: 281, s. 53/1.

²²²⁰ KKS, No: 287, s. 84/3.

²²²¹ KKS, No: 297, s. 111/3.

²²²² KKS, No: 305, s. 257/2.

²²²³ KKS, No: 290, s. 8/2.

²²²⁴ KKS, No: 287, s. 63/3.

²²²⁵ KKS, No: 285, s. 211/1.

²²²⁶ KKS, No: 281, s. 46/2.

²²²⁷ KKS, No: 285, s. 300/2.

²²²⁸ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 131.

²²²⁹ KKS, No: 305, s. 254/2.

²²³⁰ KKS, No: 287, s. 84/3.

3.2. Muslihûn-ı Müslimîn

Halkın temsilcileri olarak değerlendirilebilecek bir grup da “*muslihûn-ı Müslimîn*”dir ki; kısaca arabulucular ya da uzlaştırıcılar demektir. Muslihûn-ı Müslimîn, tanımlanmış resmî bir organ değildir. Şartların gerektirmesi ile ortaya çıkan sivil bir gruptur. Oluşumu hakkında bir bilgi yoktur. İnsanlar arasında bir problem olduğunda bu insanlar arayış bulmaya çalışırlardı. Böylece husumet büyümeden problem çözülür, mahkemenin yükü de artmamış olurdu. Eğer problem muslihun-ı Müslimîn tarafından çözülemezse kadiya gidilirdi. Sicillerde muslihun-ı Müslimîn tarafından çözülmüş çok sayıda uzlaşmazlık vardır. Bu grubun halkın sevdiği ve saydığı kişilerden oluşmuş olması gerekirdi.

3.3. Ahali

Belgelerden ahali olarak geçen sade vatandaşın da yönetime aktif bir biçimde katıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin; halkın yanlış yolda olan kamu görevlileri hakkındaki şikâyetleri birçok kez görevden almaya sebep olduğu gibi²²³¹, halkın referansı ile görev süreleri uzatılan kamu görevlileri de vardı²²³².

III. ŞEHİR HALKININ İNANÇLARINA GÖRE DAĞILIMI

Karaman ve çevresi, Türk yurdu olduktan sonra hep Müslümanların çoğunlukta olduğu bir yöre olmuştur. Ama az sayıda da olsa gayrimüslim bir nüfusu da barındırmıştır. Aşağıda Müslüman halkla gayrimüslim halk ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1. MÜSLÜMAN HALK

Karaman, Türk-İslâm kenti olduktan sonra bir ilim ve kültür merkezi hüviyetini kazanmıştır. Mevlânâ ve ailesinin 1222 yılında Konya’dan önce Karaman’a gelip yerleşmesi ve yedi yıl burada yaşaması, meşhur İslâm âlimi Molla Fenârî’nin 1402 yıllarında Bolu’dan gelip Karaman’da 10 yıl müderrislik yapması, yine meşhur tefsir âlimi Semerkantlı Şeyh Ali’nin 1434 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey zamanında Karaman’a gelip yerleşmesi Karaman’ın ilmî ve kültürel önemini göstermektedir. Şehirde 34 cami, 80 mescit, 18 tekke ve zaviye, sekiz türbe, 11 mektep, üç

²²³¹ BOA, Hat, No: 17759.

²²³² KKS, No: 283, s. 9/2.

darülhuffaz ve 19 medresenin bulunuşuna bakılırsa XVIII. yüzyılda da ilim ve kültür merkezi olma pozisyonu sürmüştür.

1.1. Aile

Bir arada yaşayan anne, baba ve çocuklardan oluşan aile, temelini oluşturduğu toplumun yapısını yansıtan önemli bir kurumdur. Aile, toplum olma anlayışının da başlangıcıdır²²³³. Özet olarak aile kurumu evrenseldir²²³⁴. Biçim farklılıkları göstermekle birlikte, tarihin hemen her aşamasında aile var olmuş, toplumlara göre değişik biçimler almış olmakla beraber temelde köklü bir değişikliğe uğramamıştır.

Osmanlı ailesi genellikle dört–yedi kişilik çekirdek ailelerden oluşurdu. Bununla birlikte özellikle kasaba ve şehirlerdeki zengin kesimlerde karı-koca ve çocukların yanında, kayınvalide, kocanın kız kardeşi, sütkardeşi, uşak ve cariyelerden oluşan 30–35 kişilik büyük ailelere de rastlanırdı²²³⁵.

Klasik dönem Osmanlı ailesi hakkında yapılacak araştırmalarda kadı sicilleri önemli kaynaklardır. Özellikle tereke defterleri, vefat eden kişinin varisleri ve aile fertleri hakkında kesin bilgiler vermektedir²²³⁶. Aşağıda kadı sicillerinden de yararlanılarak aile konusuna ayrıntılı bir biçimde değinilecektir.

1.1.1. Ailenin Kurulması

Aileye verilen önem nedeniyle kurulması bazı formalitelere bağlanmıştır. Genel olarak çiftler bir süre nişanlı kaldıktan sonra evlenmişlerdir.

1.1.1.1. Nişanlanma

Ailenin kurulması, evlenecek kızla erkeğin kendi hür iradeleri ile anlaşmalarına bağlıydı. Aralarında anlaşan adaylar, önce belli bir süre nişanlı kalırlar, bu döneme de namzetlik denirdi. Birbirlerine “*namzet*” olan yani nişanlanan adaylar, bu süre içinde birbirlerini ve ailelerini daha iyi tanımış olurlardı. Eğer bu süre içinde, kendi aralarında evlenmeye engel bir durum ortaya çıkarsa, mahkemeye başvurarak şahitler huzurunda, namzetliklerini sona erdirirlerdi²²³⁷.

²²³³ Salim KOCA, “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Türkler*, III, Ankara 2002, s. 15.

²²³⁴ Ali ERKUL, “Eski Türklerde Aile”, *Türkler*, III, Ankara 2002, s. 97.

²²³⁵ YEDİYILDIZ, *Osmanlı Toplumunu*, s. 483.

²²³⁶ Ahmet TABAKOĞLU, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Aile*, I, Ankara 1992, s. 93.

²²³⁷ ÖZDEMİR, *Tokat*, s. 1014–1015.

Karaman'da ele alınan dönem içinde değişik sebeplerle namzetlikten ayrılmaların olduğu görülmektedir. Örneğin Kavşıt Mahallesi'nden Hasan oğlu Seyit Mustafa, mahkemeye tek başına gelerek Fatıma isimli nişanlısından tek taraflı olarak feragat ettiğini beyan etmiş, bu ifadesi diğer tarafın çağrılmasına gerek duyulmadan kayıt altına alınmıştır²²³⁸. Bazen kız da nişanı bozabilirdi. Abdülkerim oğlu Seyit Hasan'ın nişanlısı olan Ömer kızı Emine'nin, babası öldükten sonra kardeşi Halil'in kendisine sormadan nişanladığını gerekçe göstererek nişanlısından ayrılması ve Ahmet oğlu İbrahim ile evlenmesi buna örnektir²²³⁹.

Nişanlılık döneminde erkeğin kıza bazı hediyeler verdiği anlaşılmaktadır. Abdülkerim oğlu Seyit Hasan'ın nişanlısı Ömer kızı Emine'ye verdiği iki kile arpa ve bir zincirli altın buna örnektir²²⁴⁰.

Nişanlı erkeğin evlilik için yeterli maddi güce sahip olmaması yüzünden bazen nişanın bozulması sözkonusu olmuştur. Kirişçi Baba Mahallesi'nden Ali oğlu İbrahim, Mehmet kızı Asiye ile nişanlı iken, Asiye; “*Ya benimle hemen evlenirsin ya da namzetlikten feragat edersin*” diye ısrar etmiş, Ali oğlu İbrahim maddi gücü olmadığı için evliliğe yanaşmayınca aralarında uzlaşmazlık olmuştur. Arabulucular devreye girerek, kız tarafının oğlan tarafına iki kuruş vermesi şartıyla nişan bozulmuştur²²⁴¹. Hüseyin oğlu Şaban ise Mehmet kızı Şerife ile beş sene nişanlı kalmış, Şaban evlilik için yeterli parayı temin edemeyince taraflar anlaşarak nişanı bozmuşlardır²²⁴². Bu iki örnekten evlilik için önemli bir maddi gücün gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.1.2. Nikâh

Evlenme, erkek ve kadının şahitlerin huzurunda yaptığı nikâh adı verilen akitle gerçekleşir. Osmanlıda, nikâhın geçerli olabilmesi için resmî bir yetkilinin huzurunda yapılması gerekmediği halde nikâha verilen önem sebebiyle genellikle gelişigüzel bir şekilde yapılmamış, bir görevlinin önünde yapılmasına dikkat edilmiştir²²⁴³. Hatta aleniliğin sağlanması için birçok nikâh, kadı sicillerine kaydedilmiştir. Araştırmalar,

²²³⁸ KKS, No: 281, s. 2/1.

²²³⁹ KKS, No: 283, s. 22/1.

²²⁴⁰ KKS, No: 283, s. 22/1.

²²⁴¹ KKS, No: 289, s. 25/2.

²²⁴² KKS, No: 289, s. 40/1.

²²⁴³ KAZICI, *Osmanlı*, s. 192.

Osmanlı toplumunda hiç evlenmeden vefat eden çok az insanın bulunduğunu ortaya koymuştur. Evlilikleri genellikle aileler ayarlamışlardır²²⁴⁴.

Bazen evlenecek kız mahkemeye gelmeden yerine gönderdiği bir yakını aracılığı ile nikâh kıydırabilirdi. Zaman zaman bunu erkeklerin de uyguladığına tesadüf edilir²²⁴⁵. Abdullah kızı Şehir, dayısı Hatip oğlu Hacı Ali’yi vekil tayin ederek Seyit Mehmet Beşe ile²²⁴⁶; Hisar Mahallesi’nden Muharrem kızı Raziye, Seyit Süleyman oğlu Hüseyin’i vekil tayin ederek Mustafa oğlu Fazlı ile²²⁴⁷ nikâh yaptırmışlardır.

Vekâleten veya velâyeten evlendirmeler bazen istismar edilebilirdi. Örneğin Abdullah kızı Âlime, babası öldüğü için küçük yaşta olmasına rağmen amcası Hamza tarafından velâyeten Hüseyin oğlu Süleyman ile evlendirilmiş, ancak Âlime tasvip etmediği için reşit olunca nikâhı kadıya iptal ettirmiştir²²⁴⁸.

Her erkek evlendiği bayana ekonomik gücüne, bayanın toplumsal statüsüne göre mehir adı altında bir ödeme yapardı. Bu bir anlamda kadının kimsesiz kalması halinde kullanabileceği bir kaynak gibi düşünülürdü. Mehir iki türlü olurdu. Birinci mehire “*mehr-i müaccel*” denirdi. Bu mehir evlilik esnasında peşin ödenir, daha çok ayni varlıklardan oluşurdu. “*Mehr-i müeccel*” denen ikinci tür mehir ise kadına hemen ödenmezdi. Miktarı para olarak tespit edilir, koca ileride bu parayı eşine ödeyeceğini taahhüt ederdi. Taraflardan birinin ölümü halinde taahhüt edilen mehirin vadesinin dolduğu kabul edilir ve ödenirdi. Mehir tamamen kadının malı olup, onda istediği gibi tasarrufta bulunabilirdi. Taahhüt edilen mehirin yüksek olması kocanın boşama hakkını kötüye kullanmasının önünde bir engel olarak da görülürdü. Osmanlı devletinde sadece yeniçerilerde mehir için bir üst sınır getirilmişti²²⁴⁹. Kadı huzurunda yapılan nikâh akitlerinde taahhüt edilen mehirin miktarı mutlaka belirtilir, peşin ödenen mehir ise bazen ayrıntılı olarak yazılır bazen de hiç yazılmazdı. Sicillere göre Karaman’da taahhüt edilen en yüksek mehir Mustafa oğlu Fazlı’nın Muharrem kızı Raziye’ye taahhüt ettiği 41 000 akçe²²⁵⁰, en düşük mehir ise Hacı Mehmet oğlu İsmail’in Musa kızı Ayşe’ye taahhüt ettiği 500 akçedir²²⁵¹.

²²⁴⁴ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 116.

²²⁴⁵ ÖZDEMİR, *Tokat*, s. 1012.

²²⁴⁶ KKS, No: 288, s. 109/3.

²²⁴⁷ KKS, No: 302, s. 12/3.

²²⁴⁸ KKS, No: 289, s. 32/3.

²²⁴⁹ M. Akif AYDIN, “Mehir”, *DİA*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 289–290.

²²⁵⁰ KKS, No: 290, s. 169/5.

²²⁵¹ KKS, No: 288, s. 110/3.

Peşin ödenen mehir daha çok eşya veya mülk olarak yapılırdı. Aynı mehir, kuşak, küpe²²⁵², burma bilezik, dökme bilezik²²⁵³, sim kuşak²²⁵⁴, altın cebe²²⁵⁵ gibi takı eşyası; kumaş kaftan²²⁵⁶, entari, gömlek²²⁵⁷, puşi, diba terlik,²²⁵⁸ serpuş²²⁵⁹, zıbın²²⁶⁰ gibi giyim eşyası; ev²²⁶¹ gibi mülk olabilirdi.

Boşanan kadın ikinci kez evlenirken de mehir talep ederdi. Kör Müftü lâkaplı kişinin, boşadığı eşi Ayişe Hatun'la 7 000 akçe mehir taahhüdü ile evlenmesi²²⁶² ve Gödel oğlu Mustafa'nın, boşandığı eşi Ayşe ile 1100 akçe taahhüdü ile evlenmesi²²⁶³ buna verilebilecek örneklerdir.

1.1.2. Ailenin Dağılması: Boşanma

Arzu edilen bir durum olmamasına rağmen bazı evliliklerin boşanma ile sona ermesi normal bir durumdur. FAROQHI, Osmanlı'da boşanmanın sık görülen bir olay olmadığını savunur²²⁶⁴. QUATAERT ise bunu “*Boşanma yasak değildi ender de değildi*” diye ifade etmiştir²²⁶⁵. Uygulamada karı koca, aralarındaki anlaşmazlıkları önce kendi aralarında çözmeye çalışırlar, eğer çözemelerse tarafların ailelerinden seçilecek temsilciler anlaşmazlığı gidermeyi dener, bütün çabalara rağmen anlaşmak mümkün olmazsa, kadınlara hakları verilerek boşanma gerçekleşirdi²²⁶⁶. Bazen boşanmak isteyen karı-koca kendi aralarında anlaşarak, kadının, kocasının vermeyi taahhüt ettiği mehirinden ve iddet nafakasından vazgeçmesi kaydıyla boşanma olurdu²²⁶⁷. Örneğin Şam Pazarı Mahallesi'nden Ayşe isimli bayan geçimsizlik nedeniyle kocası Ahmet oğlu Hasan'dan, alacağı olan mehirinden ve iddet nafakasından vazgeçerek boşanmıştır²²⁶⁸. Yine Emmi Hoca Mahallesi'nden Ayşe isimli bayanın kocası

²²⁵² KKS, No: 288, s. 109/3.

²²⁵³ KKS, No: 286, s. 13/3.

²²⁵⁴ KKS, No: 286, s. 17/2.

²²⁵⁵ KKS, No: 288, s. 111/3.

²²⁵⁶ KKS, No: 288, s. 109/3.

²²⁵⁷ KKS, No: 285, s. 340/2.

²²⁵⁸ KKS, No: 286, s. 17/2.

²²⁵⁹ KKS, No: 288, s. 1/8.

²²⁶⁰ KKS, No: 288, s. 120/4.

²²⁶¹ KKS, No: 288, s. 112/4.

²²⁶² KKS, No: 288, s. 109/5.

²²⁶³ KKS, No: 288, s. 112/2.

²²⁶⁴ *Gündelik Yaşam*, s. 117.

²²⁶⁵ *Aynı eser*, s. 174.

²²⁶⁶ ÖZDEMİR, *Tokat*, s. 1023.

²²⁶⁷ *Aynı eser*, s. 1024.

²²⁶⁸ KKS, No: 305, s. 232/1.

başka bir yöreye gitmiş, kendisine bir yazı göndererek mehir ve nafakadan vazgeçerse boşanabileceğini bildirmiş, Ayşe de mehir ve nafakadan vazgeçerek boşanmıştır²²⁶⁹. Bu tür boşanmalarda kocanın, boşanmanın mali yükünden kurtulma düşüncesi vardır²²⁷⁰.

Boşanma sebeplerinin başında, belgelere “*hüsn-i zindegâninin olmaması*” olarak geçen geçimsizlik gelir²²⁷¹. Bazı belgelerde ise bu neden; aşırı uyumsuzluk olarak çevrilebilecek “*şikâk-ı külli*” olarak tanımlanmıştır²²⁷².

Kocası boşanmak istemediği halde bazen kadınlar boşanır, bu durum şikâyete konu olurdu. Örneğin; Külahçioğlu lâkaplı bir kişi Muhzır Ahmet’in, eşini kandırdığını, boşattırdığını ve kendi nikâhına aldığını belirtmiş, validen Muhzır Ahmet’in cezalandırılmasını istemiştir²²⁷³.

Bazı erkekler uzak bir yere gideceklerinde belli bir sürede dönmeleri durumunda kullanılmak üzere eşlerine tek taraflı olarak boşanabilme yetkisi vermişlerdir. Örneğin Kirişçi Baba Mahallesi’nden Mehmet oğlu Mustafa bu izni üç ay gelmemesi şartına bağlamışken²²⁷⁴, Zaviye Mahallesi’nden Mehmet oğlu Bayram 20 günlük bir süre vermiştir²²⁷⁵. Sakabaşı Mahallesi’nden Hacı Ömer kızı Fatıma ise kocası Hacı Ali’nin memleketine göçmeyi kabul etmemiş, kocası mehir ve nafakasından vazgeçmesi şartıyla Fatıma’ya tek taraflı olarak boşanma izni vermiştir²²⁷⁶.

Boşanan kadına, eğer feragat etmediyse, evlenirken taahhüt edilen mehirin yanında kocası tarafından bir de iddet nafakası ödenirdi. Taahhüt edilen mehir nikâh esnasında kayıt altına alınırken iddet nafakası, tarafların anlaşması ile tespit edilirdi. Belgelerde 70²²⁷⁷, 10²²⁷⁸, 25 kuruşluk²²⁷⁹ iddet nafakalarının tespit edildiği görülür. Bazen, boşanan kadına sürekli nafaka da bağlanabilirdi. Mustafa oğlu Halil’in boşadığı eşi Ali kızı Fatıma’ya aylık birer kuruş nafaka vermeye hükmedilmesi buna örnektir²²⁸⁰. Nafaka, kadının yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarını karşılaması

²²⁶⁹ KKS, No: 288, s. 2/5.

²²⁷⁰ AKYILMAZ, *aynı makale*, s. 369.

²²⁷¹ KKS, No: 287, s. 60/1; No: 290, s. 52/1; No: 296, s. 3; No: 297, s. 3; No: 297, s. 296/4; No: 305, s. 177/5; No: 305, s. 232/1; No: 305, s. 233/1; No: 305, s. 272/3.

²²⁷² KŞS, No: 289, s. 17/1; No: 289, s. 19/1.

²²⁷³ KKS, No: 291, s. 32/2.

²²⁷⁴ KKS, No: 332, s. 27/3.

²²⁷⁵ KKS, No: 333, s. 67/4.

²²⁷⁶ KKS, No: 285, s. 300/3.

²²⁷⁷ KKS, No: 284, s. 51/5.

²²⁷⁸ KKS, No: 290, s. 52/1; No: 296, s. 3.

²²⁷⁹ KKS, No: 305, s. 272/3.

²²⁸⁰ KKS, No: 332, s. 63/4.

için verilirdi. Bir boşanmada ise kadın mehirden ve iddet nafakasından feragat etmiştir ama buna karşılık içinde dört ev olan bir bahçe almıştır²²⁸¹.

Kocanın seferde ya da uzak bir yerde vefat ettiğinin şahitler marifeti ile ispat edilmesi durumunda kadın boşanmış sayılır, isterse başkası ile evlenebilirdi. Abdullah oğlu Mustafa'nın Adana'da vefat etmesi ve bu duruma Karaman oğlu Mustafa ve Hasan oğlu Ahmet'in şahitlik etmesi üzerine, eşi Ümmügülsüm'ün Borlu Emir Mehmet oğlu Musa ile evlenmesi²²⁸²; Say Mahallesi'nden Hacı Hasan'ın Balıkesir'de öldüğüne Gümüşgöz Himmet'in Şahitlik etmesinden sonra eşi Abdülkadir kızı Ümmügülsüm'ün Diyarbakırlı Abdullah oğlu Mustafa ile evlenmesi²²⁸³ buna örnektir. Bazen bu durumun istismar edildiği de olmuştur. Örneğin Hacı Kerim, Hançerli oğlu Hacı Mehmet, Oyuklu oğlu Ahmet Ağa, Yusuf Beşe, Şamkerten oğlu Mehmet ve Kasap Ali isimli kişiler Kır Mahallesi'nden Hasan'ın seferde öldüğüne dair şahitlikte bulunmaları üzerine Hasan'ın eşi evlenmiş, Hasan sağ salim evine geldiğinde durumu öğrenince şikâyetle bulunmuştur²²⁸⁴.

Boşanmaya ait bir belge örnek olarak aşağıda verilmiştir:

*“Ali Şahne'den İmirza oğlu Hasan nâm kimesnenin zevcesi Musa kızı Fâtumâ nâm hâtûn ile hüsn-i zindegânîleri olmayup mehr-i mü'eccelesi ve iddet nafakası üzerine hâl'ini murâd eyledikde merkûm dahî hal' idüb mehr-i mü'eccele dâ'vâsından, 'iddet nafakası dâ'vâsından ibrâ-yı zimmet eylediği kayd şud. 06 Şevval 1188” (10 Aralık 1774)*²²⁸⁵.

1.2. Kadın

Osmanlı'da kadının statüsü, Batılı yazarların verdiği bilgiler yüzünden hep ön yargıyla değerlendirilmiştir. Bu yazarlar, Osmanlı kadınlarının, aşırı derecede baskı altında tutulduklarını, önce babalarının veya büyük kardeşlerinin ve daha sonra kocalarının malı gibi olduklarını, kendi mülkiyetlerinin bulunmadığını, mirastan daima mahrum edildiklerini ve hür iradeleriyle evlenemeyip velileri tarafından bir eşya gibi satıldıklarını, kanunî haklarını savunmak için mahkemeye bile gidemedik-

²²⁸¹ KKS, No: 287, s. 60/1.

²²⁸² KKS, No: 288, s. 113/3.

²²⁸³ KKS, No: 288, s. 120/1.

²²⁸⁴ KKS, No: 332, s. 79/6.

²²⁸⁵ KKS, No: 297, s. 296/4. (Bk. EK- IX).

lerini iddia etmişlerdir²²⁸⁶. Osmanlı'da kadının statüsünün tatmin edici olmadığı bir gerçektir. Ancak aynı dönemlerde Avrupa'da da kadınlar için birçok onur kırıcı uygulama vardır²²⁸⁷. Avrupalı kadınlardan farklı olarak Osmanlı kadını, XIX. yüzyıla kadar en azından teorik olarak evlendikten sonra da servetini yönetebilmiştir²²⁸⁸. Aşağıda bu konu ile ilgili çok sayıda örnek verilecektir.

Osmanlı'da kadınların; iddiaların aksine rahatlıkla mahkemelere gidebildikleri görülür. Bazen kadınlar için mahkemelerde özel bir gün ayrılmışsa da genelde ihtiyaç duyduklarında başvurmaları usulü uygulanmıştır²²⁸⁹. Karaman'da yaşayan ve özellikle mirastan alması gereken payı alamayan kadınlar, diğer mirasçıları şikâyet etmekten ve haklarını istemekten çekinmemişlerdir. Yine kendileri ile ilgili konularda valiye arzuhal gönderen çok sayıda kadın tespit edilmiştir²²⁹⁰. Sicillerde kadınların şahıslarını ilgilendiren konularda kadınlara vekilleri ile yaptıkları başvurunun yanında bizzat yaptıkları başvurularla ilgili de çok sayıda örneğe rastlanmıştır. Gazaliye Mahallesi'nden Kerime mahkemeye başvurarak eşinin kendisine 45 000 cedit akçe mehir taahhüt ettiğini, bir miktar eşya vermesi şartıyla bu mehirinden vazgeçmiş iken eşinin vereceğim dediği eşyayı vermeyerek kendisini mağdur ettiğini beyan etmiş, 45 000 cedit akçe olan mehirinin kocasından alıverilmesini istemiştir²²⁹¹. Belgede, şikâyetçi bayanın kocasından ayrıldığına dair bir ifade bulunmadığına bakılırsa evlilikleri devam ederken bu talepte bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Yine bir kadın, kızının 25 gündür kayıp olduğunu bildiren bir arzuhal yazmıştır²²⁹². Halime isimli bir bayan, babasından kendisine intikal eden Kır Mahalle'deki evinin Kara Mehmet oğlu Himmet tarafından zabtedildiği²²⁹³; Havva isimli kadın Hanesiz Köyü'nden Türkmen oğlu Mehmet'in 36 kuruşunu ve sim kuşağını çaldığı²²⁹⁴; Hanım, Ayşe ve Hatice isimli bayanlar 25 dönüm tarlalarını senelik 13 kile buğday karşılığında eken Hacı Abdi oğlu Hacı İsmail ve kardeşi Hacı Halil'in 15 senedir kendilerine borçlarını

²²⁸⁶ Abdurrahman KURT, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 636.

²²⁸⁷ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız*, (Baskıya Hazırlayan: Niyazi Ahmet BANOĞLU), İstanbul, (Baskı Yılı Belirsiz), s. 197.

²²⁸⁸ M. Akif AYDIN, "Kadın (İslâm'da Kadın)", *DİA*, XXIV, İstanbul 20013, 91.

²²⁸⁹ Aynı yer.

²²⁹⁰ *KKS*, No: 282, s. 50/1; No: 284, s. 16/4; No: 284, s. 16/7; No: 285, s. 206/4.

²²⁹¹ *KKS*, No: 282, s. 129/2.

²²⁹² *KKS*, No: 285, s. 206/4.

²²⁹³ *KKS*, No: 285, s. 271/4.

²²⁹⁴ *KKS*, No: 282, s. 30/2.

ödededikleri²²⁹⁵; Hatice, Fatma ve Ayşe isimli bayanlar, mülkiyetlerindeki hamamı 10 kese akçeye satın alan Mandosonlu Hacı Mehmet ve kardeşi Yahya'nın borçlarının hepsini ödededikleri²²⁹⁶ için bizzat kadıya gelerek şikâyetçi olmuşlardır.

Kadınlar bazen şikâyet de edilebilirdi. Terzi Agop isimli gayrimüslim, duvarını yıktığı gerekçesiyle yine gayrimüslim asıllı Kır Yaslı adlı kişinin hanımından şikâyetçi olmuştur²²⁹⁷.

Kadınlar bazen mahkemeye bir yakınıyla beraber gelirler ve bu yakınının adını sicillere geçirtirlerdi. Kardeşi Yahya Beşe ile nafaka talebi için mahkemeye gelen Molla Ali kızı Fatıma buna örnektir²²⁹⁸.

Kadınların mahkemeye bizzat gelmeyip vekillerini göndermeleri de yaygın bir uygulama idi. Kadınların vekilleri daha çok kocaları²²⁹⁹ ve kardeşleri gibi²³⁰⁰ yakınları olurdu²³⁰¹. Aynı şekilde gayrimüslim bayanlar da işlerini bazen vekillere gördürürlerdi. Pederviş kızı Ağsa adlı kadının boşanmak için Bıdırveç oğlu Orhan'ı vekil tayin etmesi²³⁰² buna örnektir. Vekiller kendilerine vekâlet verildiğini mahkemeye getirdikleri şahitlerle ispat ederlerdi²³⁰³. Miras davasında Seyit Abdurrahman Ağa'yı mahkemeye vekil olarak gönderen Seyit Mustafa kızı Şerife²³⁰⁴, buna örnek olarak verilebilir. Kadınlar bazen vekâlet yoluyla nikâhlandıkları gibi²³⁰⁵, boşanma davaları için de vekil görevlendirebilirlerdi²³⁰⁶. Mülk alım satımlarını ise daha çok vekillere yaptırırlardı²³⁰⁷. Örneğin Ali Şahne Mahallesi'nden Mustafa kızı Şerife aynı mahallede bulunan evinin satış işlemini Saraç Seyit Mustafa'ya vekâlet vererek yaptırmıştır. Bu durum, en azından bazı kadınların evliken kocalarından bağımsız mülk sahibi olduklarını yani evlilikte karı-kocanın mal ayrılığı rejiminin geçerli olduğunu gösterir²³⁰⁸.

²²⁹⁵ KKS, No: 284, s. 16/4.

²²⁹⁶ KKS, No: 284, s. 16/2.

²²⁹⁷ KKS, No: 283, s. 18/3.

²²⁹⁸ KKS, No: 285, s. 297/3.

²²⁹⁹ KKS, No: 284, s. 50/3.

²³⁰⁰ KKS, No: 287, s. 24/1.

²³⁰¹ KKS, No: 284, s. 66/4.

²³⁰² KKS, No: 305, s. 233/1.

²³⁰³ KKS, No: 287, s. 60/1.

²³⁰⁴ KKS, No: 281, s. 43/1.

²³⁰⁵ KKS, No: 302, s. 12/3.

²³⁰⁶ KKS, No: 305, s. 296/3.

²³⁰⁷ KKS, No: 284, s. 50/3; No: 284, s. 66/4; No: 287, s. 24/1.

²³⁰⁸ YEDİYILDIZ, *Osmanlı Toplumunu*, s. 483.

Kadınlar, mahkemede bazen başkalarının vekili olarak da duruşmalara katılmışlardır. Hoca Mahmut Mahallesi'nden Veli oğlu Osman, mahalledeki bir evi satın alması için Hacı Mahmut kızı Hâkime'yi görevlendirmiştir²³⁰⁹.

Kocası evden herhangi bir sebeple ayrılıp da uzun süre dönmeyen kadınlar, mahkemeden kendilerine nafaka bağlanmasını isteyebilirlerdi. Örneğin; Topak oğlu Hacı Osman şark seferine gitmiş, kendisinden bir haber alınamayınca eşi Hasan kızı Banu'ya ve iki küçük çocuğuna Osman'ın malından nafaka bağlanmıştır²³¹⁰. Veli isimli bir kişi ise evini bırakıp gitmiş, eşi Molla Ali kızı Fatıma'nın başvurusu üzerine Veli'nin malından günlük üç para²³¹¹, Fatıma isimli bayana ise boşandığı eşi Mustafa oğlu Halil'den aylık birer kuruş nafaka takdir edilmiştir²³¹².

Osmanlı'da iddia edilenin aksine kadınlar kamu görevlerinde çalışmış, kamu görevi de üstlenmişlerdir. Şerife Ayşe adlı kadının günlük bir akçe ücretle 1123 (1711/1712) yılında Bostancı Camii'ne müteveli tayin edilmesi buna açık bir örnektir²³¹³. Yine Atike adlı kadın Arap-Zade Camii vakfının mütevelliliğini yapmıştır²³¹⁴. Seki Çeşme Mahallesi'ndeki Gedik Ahmet Paşa Mescidi vakfında Ahmet kızı Ümmügülüm²³¹⁵, Emir Musa Medresesi vakfında Şerife Ayşe²³¹⁶ ve Şerife Aynı²³¹⁷ vakıflarda müteveli olarak görev yapan diğer Karamanlı kadınlardır. Zaviyeleri zaviyedar sıfatıyla yönetenler arasında kadınlar da bulunuyordu. Şerife Zahide Seyit Veli ile birlikte Şeyh Ali Baba Zaviyesi'nde şeyhlik ve zaviyedarlık yapmıştır²³¹⁸.

Ayrıldığı kocasından takdir edilen nafakayı alamayan kadınlar, mahkemeye başvurarak nafakanın ödenmesini isteyebilirdi. Kavşıt Mahallesi'nden Ali kızı Ümmî'nin boşandığı eşi Hüseyin oğlu Hamza'dan alması gereken 17 000 akçe mehir ile nafaka iddetinin alınması için açtığı dava buna örnektir²³¹⁹.

Osmanlı'da, evlenme ehliyetine sahip olan bir kızın, nikâhta mutlaka rızası alınırdı. Aksi halde şikâyetçi olursa nikâh feshedilirdi. Bazen velileri tarafından küçük

²³⁰⁹ KKS, No: 297, s. 287/1.

²³¹⁰ KKS, No: 282, s. 79/4.

²³¹¹ KKS, No: 285, s. 297/3.

²³¹² KKS, No: 332, s. 63/4.

²³¹³ KKS, No: 281, s. 34/1.

²³¹⁴ KKS, No: 283, s. 20/1.

²³¹⁵ KKS, No: 284, s. 48/3.

²³¹⁶ KKS, No: 305, s. 277/2.

²³¹⁷ KKS, No: 332, s. 31/1.

²³¹⁸ KKS, No: 288, s. 27/4.

²³¹⁹ KKS, No: 289, s. 19/1.

yaşta evlendirilen kız çocuklarına rastlanırdı. Küçük kızlardan bir kısmı yaşlıları erkek çocuklarla evlendirildikleri gibi, çok sık olmasa gelir elde etmek amacıyla bazen yaşlı erkeklere de nikâhlandıkları olurdu. Fakat küçük yaşta evlendirilen kızlar fiziki olgunluğa erişinceye kadar babalarının evinde kalır, evlilik fiilen başlamazdı. Kadı, yeterli fiziki olgunlukta bulunmayan çocukları velilerinden alıp kendi evlerine götürmek isteyen kocaların isteklerini, cüsseleri yeterli olmadığı gerekçesiyle reddedebilir ve çocukların fiziki olgunluğa erişinceye kadar velilerin evlerinde kalmasına hükmedebilirdi²³²⁰. Örneğin Abdullah kızı Âlime, babası öldüğü için küçük yaşta olmasına rağmen amcası Hamza tarafından velâyeten Hüseyin oğlu Süleyman ile evlendirilmiş, ancak reşit olunca Âlime bu kişi ile evlenmek istemediğini belirtmiş, nikâhı kadı tarafından iptal edilmiştir²³²¹.

Erkeklerin eşlerini haksız yere dövmeleri, hakaret etmeleri ve eve hapsetmeleri gibi örneklere az da olsa rastlanırdı. Böyle durumlarda kadılar kadınlara sahip çıkar, hanımlarının haklarına riayet etmeleri konusunda kocalarını ikaz ederlerdi²³²². Ele alınan dönemde Karaman'da kocası tarafından dövülen ve belgelere geçen üç kadın vardır. Birincisinde adı verilmeyen kadın kocasının eziyetlerine dayanamamış babasının evine dönmüş, babası damadından şikâyetçi olmuştur²³²³. İkinci olayda; Bânu isimli kadın mahkemeye başvurarak, eşinin kendisine olan 5 000 akçelik mehir borcundan döverek feragat ettirdiğini, alacağı olan mehirinin alıverilmesini istemiştir²³²⁴. Üçüncüsü ise Halime isimli bayandır. Bu da kocasının kendisini dövmesinden ve küfürlerinden dolayı valiye arzuhal yazmıştır²³²⁵.

Bunun yanında birçok kadın, eşinin dışındaki kişiler tarafından şiddete maruz bırakılmış, pek çoğu çeşitli suçlardan zarar görmüştür. Bu suçların başında kadınların dövülmesi, hamile bayanların dövülerek çocuklarının düşürülmesi ve cinsel taciz gelmektedir. Emine isimli bayan valiye gönderdiği arzuhalinde; önceden kocası olan Seyit Hacı Osman oğlu Mehmet'in kendisi ile evliyken gece gündüz şarap içerek sarhoş gezdiğini, çeşit çeşit kötülükleri olduğunu, kendisine; “Eğer bir daha şarap

²³²⁰ Gül AKYILMAZ, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 365-366.

²³²¹ *KKS*, No: 289, s. 32/3.

²³²² AKYILMAZ, *aynı makale*, s. 368.

²³²³ *KKS*, No: 333, s. 79/4.

²³²⁴ *KKS*, No: 290, s. 47/2.

²³²⁵ *KKS*, No: 292, s. 98/2.

*içersem üç talakla boş ol” dediği halde yine şarap içtiği için boşandıklarını, ancak kayın pederinin kendisine ait malları vermek istemediğini belirterek şikâyetçi olmuştur*²³²⁶. Ayşe isimli bayan ise İbrahim Ağa tarafından şiddetli bir şekilde dövülmüş, hamile olduğu için çocuğu düşmüştür²³²⁷. Kale Mahallesi’nde oturan Pazarbozan oğlu Abdurrahman, Mehmet isimli bir kişinin kızının önüne geçmiş, bıçak ile vurarak döve döve evine götürmüş akşama kadar evinde hapsedmiştir²³²⁸. Hatice isimli kadının evine giren birkaç erkek evdeki mal ve eşyayı almışlar, Hatice’yi, Ağa’ya haksız yere hapsedirmişlerdir²³²⁹. Ahi Osman Mahallesi’nden Mali isimli gayrimüslim bayan ise Heybet kızı Uhan ve kardeşi Kirkor adlı gayrimüslimler tarafından evlerine çağrılmış, kötülük etmek için başına çuval geçirilmiştir²³³⁰. Ümmügülsüm adlı bayan 15 yıl hizmetinde bulunduğu Fatıma oğlu Hacı Ömer tarafından ücreti ödenmediği gibi yine Hacı Ömer tarafından hamile bırakılmış, bunu gizlemek için de Mahmut isimli çırağa nikâhlanmıştır. Ancak Hacı Ömer’in tacizleri devam edince Ümmügülsüm durumu valiye şikâyet etmiştir²³³¹.

Bazen kadınlar, kocaları öldüğü için mahkeme tarafından çocuklarına vasi tayin edilmeleriyle ilgili kadı sicillerinde çok sayıda kayıt mevcuttur. Gazaliye Mahallesi’nden Veli Beşe kızı Abide’nin kocasının ölümünden sonra üç çocuğuna vasi tayin edilmesi buna örnek gösterilebilir²³³².

1.3. Çok Eşlilik

Yaygın kanaatin aksine teorik imkâna rağmen Osmanlı’da birden fazla kadınla evlilik oranının % 5 ile % 9 gibi düşük oranlarda olduğu görülür²³³³. Birçok araştırmacı gibi FAROQHI de çok eşliliğin yaygın olmadığı görüşündedir²³³⁴.

Eş sayılarını tespit etmede kullanılan kaynak tereke defterleridir. Çünkü tereke defterlerinde ölenin mirasçıları tek tek yazılmıştır. Ele alınan dönem içinde Karaman’da

²³²⁶ KKS, No: 292, s. 97/2.

²³²⁷ KKS, No: 285, s. 361/1.

²³²⁸ KKS, No: 285, s. 312/2.

²³²⁹ KKS, No: 290, s. 149/5.

²³³⁰ KKS, No: 297, s. 313/3.

²³³¹ KKS, No: 288, s. 72/3.

²³³² KKS, No: 281, s. 50/2.

²³³³ M. Akif AYDIN, *Kadın*, s. 89.

²³³⁴ *Gündelik Yaşam*, s. 116.

sicillere geçen 177 adet tereke defteri vardır. Bunlardan 124 tanesi kadınlara, bekârlara ve Karaman'da geçici olarak bulunanlara aittir. Kalan 81 adet tereke defterinde adı geçen erkeklerden 71 gibi büyük çoğunluğu tek eşlidir. Kalan 10 kişiden sekizi iki kadınla ikisi ise üç kadınla evlilik yapmıştır. Üç eşle evli olanlardan birincisi İbrikli Mahallesi'nden Hacı Mehmet oğlu Seyit Hacı Ahmet'tir. Eşlerinin isimlerine bakıldığında üçü de Şerife'dir. Yani soylu ailelerdendir. Hatta biri Karaman'da uzun süre âyanlık yapan Abidin Ağa'nın kızıdır²³³⁵. Tereke defterlerinde adı geçen sekiz gayrimüslim erkeğin hepsi tek kadınla evlidir.

Karaman'da *Kadı Sicilleri*'ne yansıyan davalar içinde kumalar arasında meydana gelen kavgalara ait örnekler de vardır. Ali Şahne Mahallesi'nde yaşayan Hacı İshak'ın ikinci eşi Halide'nin, birinci eşi ve kızı tarafından dövüldüğü için şikâyetle bulunması gibi²³³⁶. İki eşli Hacı İbrahim'im eşleri Meryem ve Ayşe ise birlikte ayan Abdurrahman Ağa ve adamları tarafından kocaları Hacı İbrahim'in paralarının, koyunlarının, bir cariyesinin ve iki kölesinin zorla alındığı gerekçesi ile valiye arzuhal göndermişlerdir²³³⁷.

1.4. Çocuk Sayısı

Osmanlı ailesinin anne baba ve üç çocuk olmak üzere ortalama beş kişiden oluştuğu kabul edilir. XVIII. yüzyıl kadı sicillerinde bulunan 177 adet tereke defterinden yabancılara ve bekârlara ait olanlar çıkarıldığında, çocuk sayılarının tespit edilebilmesi için kullanılabilir 142 adet defter kalır. Bu terekelerde toplam 257 çocuk vardır. Çocuğu olmayan 35 çift çıkarılırsa XVIII. yüzyılda her ailenin ortalama 2,4 çocuğa sahip olduğu görülür. 35 çocuksuz çift de hesaplamalara dâhil edilirse ortalama çocuk sayısı 1,8'e düşer. 257 çocuktan 140'ı kız 112'si ise erkektir. Beş hamile bayan hesaplamalara çocuk sahibi olarak katılmıştır. Terekelerde geçen 17 gayrimüslim aileden dört'ü çocuksuzdur. Çocuksuz aileler toplama dâhil edilmediğinde gayrimüslimlerde çocuk sayısı ortalama iki iken çocuksuz çiftler dâhil edildiğinde bu ortalama 1,5'a düşmektedir.

Terekelerde dikkati çeken bir konu da birden fazla eşli ailelerde çocuk sayısının tek eşli ailelerle paralel olmasıdır. En fazla çocuğu olan üç aile yedişer çocuktur. İki

²³³⁵ KKS, No: 290, s. 60/2.

²³³⁶ KKS, No: 282, s. 7/3.

²³³⁷ KKS, No: 282, s. 14/1.

ailenin ise altışar çocuğu vardır. Bu durum, Karaman'da XVIII. yüzyılda nüfus artışının yavaş olduğunu göstermektedir.

2. GAYRİMÜSLİMLER

Osmanlı'da uzun yıllar Müslüman halkla gayrimüslimler iç içe yaşamışlardır. Ülkede yaşayan her cemaate örf ve âdetlerine göre bir düzen kurma, her türlü dinî işlerini düzenleme hakkı tanınmıştır. Devlet, cemaatlerin din işlerine karışmamış, aynı zamanda idari vazifeleri de olduğu için sadece cemaati tarafından serbestçe seçilen dinî liderleri onaylamakla yetinmiştir. Osmanlılar'ın gösterdiği hoşgörü ve geliştirdiği bu sistem sayesinde ülkede yaşayan çeşitli dinlere, mezheplere ve ırklara mensup insanlar asırlarca varlıklarını koruyabilmişler, huzur ve barış içinde yaşamışlardır²³³⁸. Dini bayramlarda Türk ve Hristiyan komşuların birbirlerine hediye vermeleri, bu huzurun ve barışın en güzel örneklerindendir²³³⁹. Karaman'da da ülkedeki bu genel kurallar işlemiş, gayrimüslimler günlük hayatta hep Müslüman halkla iç içe olmuşlardır.

2.1. Gayrimüslimlerin Etnik Kökeni

Ermeniler, XVIII. yüzyılda Karaman'da yaşayan en kalabalık gayrimüslim grubudur. Ermenileri ilgilendiren çok sayıda belge vardır. Örneğin Hüseyin adlı bir Müslüman, mahkemeye başvurarak oğlunun Ermeni kökenli Kara Bet tarafından dövüldüğü, başının yarılıp kolunun kırıldığı gerekçesi ile şikâyetçi olmuştur²³⁴⁰. Kayseri'den gelip Karakülâh Hanı'nda kalan Hüseyin oğlu Ali Beşe ile Ermeni asıllı Karabali oğlu Yusuf yine Ermeni kökenli köle Manuk oğlu Evanir'in alım satımını yapmışlardır²³⁴¹. Ayrıca 29 Muharrem 1189 (01 Nisan 1775) tarihli bir kadı defterinden, Fenarî Mahallesi'nde Körükçüoğulları lakaplı bir ermeni sülalenin bulunduğu anlaşılmaktadır²³⁴². İkinci gayrimüslim grubu Rumlardır. Her ne kadar Rum nüfus belgelere yansımamışsa da Cumhuriyet dönemine kadar Karaman'da bu gruptan gayrimüslimlerin yaşadığı bilinmektedir. Şehirde kullanılan İvaz, Ohannis

²³³⁸ Mehmet İPÇİOĞLU, *Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Ankara 2001, s. 14; Cevdet KÜÇÜK, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", *Osmanlı (Toplum)*, (Ed: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 210.

²³³⁹ Gülgün ÜÇEL AYBET, "17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 363.

²³⁴⁰ KKS, No: 282, s. 45/4.

²³⁴¹ KKS, No: 281, s. 36/4.

²³⁴² KKS, No: 290, s. 77/1.

gibi Rum isimleri bunu doğrulamaktadır. Karaman'da incelenen dönemde çok sayıda Acem asıllı gayrimüslim de vardır. Bunlar, dördüncü bölümde ayrıntılı bir biçimde görüleceği üzere ticaret için gelen Acem tüccarları olup bir kısmı hanlarda kalırken²³⁴³ bir kısmı şehirden ev alarak yerleşmiştir²³⁴⁴. Hatta bunlardan Agop ve Dalyas, salyanelerini mahallelerine hep verdikleri halde Dasel adlı gayrimüslimin; “*Mahallenizden çıkıp hana geçerseniz sizden tekrar salyane alırım*” dediği için şikâyetçi olmuşlardır²³⁴⁵. Yine Acem asıllı Nahcivan kazasından İbrahim ise ihtida ederek Ahi Osman Mahallesi'ne yerleşmiş, ancak soydaşı olan Acem asıllıları sürekli gammazladığı için İstanbul'a kadar şikâyet edilmiştir²³⁴⁶. Bu Acem tüccarlarından en az bir kısmı Ermeni asıllı olmalıdır. Çünkü şehirdeki acem kölelerden biri Ermeni asıllıdır²³⁴⁷.

Karaman'da bir grup gayrimüslim daha vardır ki bunlar; kadı sicillerine göre Arslan²³⁴⁸, Aslan²³⁴⁹, Asri²³⁵⁰, Aziz²³⁵¹, Balı²³⁵², Banu²³⁵³, Devlet²³⁵⁴, Gökgez²³⁵⁵, Huri²³⁵⁶, Karaca²³⁵⁷, Karagöz²³⁵⁸, Karakaş²³⁵⁹, Kır Yashı²³⁶⁰, Nevrus²³⁶¹, Sefer²³⁶², Şaban²³⁶³, Şehzade²³⁶⁴ Yusuf²³⁶⁵, Zeki²³⁶⁶ gibi Türk ve Müslüman adı taşımaktadırlar. Karaman'da bu grubun XVI. yüzyılda da yaşadığını, JENNINGS²³⁶⁷ ve GÜMÜŞÇÜ²³⁶⁸ tespit etmiştir. Türkçe isimler taşıdıklarına göre bunların Türkçe konuşuyor olması

²³⁴³ KKS, No: 281, s. 42/3.

²³⁴⁴ BOA, *Ahkâm d.*, No: 220, s. 1.

²³⁴⁵ KKS, No: 285, s. 211/4; No: 285, s. 307/4.

²³⁴⁶ BOA, *Ahkâm d.*, No: 220, s. 1.

²³⁴⁷ KKS, No: 290, s. 77/1.

²³⁴⁸ KKS, No: 284, s. 11/6; No: 285, s. 247/3; No: 285, s. 294/6; No: 290, s. 98/4.

²³⁴⁹ KKS, No: 297, s. 292/2.

²³⁵⁰ KKS, No: 285, s. 280/3.

²³⁵¹ KKS, No: 305, s. 175/2.

²³⁵² KKS, No: 333, s. 87/1.

²³⁵³ KKS, No: 281, s. 33/4.

²³⁵⁴ KKS, No: 289, s. 66/1.

²³⁵⁵ KKS, No: 285, s. 294/6.

²³⁵⁶ KKS, No: 290, s. 65/1.

²³⁵⁷ KKS, No: 297, s. 317/5.

²³⁵⁸ KKS, No: 333, s. 100/3.

²³⁵⁹ KKS, No: 284, s. 15/2.

²³⁶⁰ KKS, No: 283, s. 18/3.

²³⁶¹ KKS, No: 305, s. 187/1.

²³⁶² KKS, No: 287, s. 27/2.

²³⁶³ KKS, No: 289, s. 48/3; No: 289, s. 21/2.

²³⁶⁴ KKS, No: 290, s. 17/2.

²³⁶⁵ KKS, No: 332, s. 51/1.

²³⁶⁶ KKS, No: 282, s. 123/3.

²³⁶⁷ Ronald C. JENNINGS, “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon, and Erzurum” *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 7, No. 1. (Jan., 1976), p. 36.

²³⁶⁸ *Aynı eser*, s. 194.

gerekir. SAPANCALI da bunu doğrulamaktadır²³⁶⁹. O dönemlerde Anadolu'nun başka yerlerinde gayrimüslim olup Türkçe konuşan ve isimleri Türkçe olan çok sayıda gayrimüslim bulunmaktadır²³⁷⁰. Literatürde daha çok “*Karamanlides*” olarak bilinen bu gayrimüslimlerin kökeni konusunda iki görüş vardır. Bunlar ya Türk fetihlerinden önce bu topraklara gelip Hristiyanlaşan ve Bizans ordusunda ücretli asker olarak görev yapan Türklerin torunlarıdır ya da Türklerle temas ettikten sonra Türkler gibi konuşmaya ve yaşamaya başlamış Yunan kökenli insanlardır²³⁷¹. Türklerin 530 senesinden itibaren Anadolu'ya yerleşmeleri²³⁷² ve Büyük Selçuklu Devleti ile birlikte Anadolu'nun Türk hâkimiyeti altına girmesi, bu iki tezin de doğru olabileceğini göstermektedir. Ancak ANZERLİOĞLU'nun zikrettiği 1437 yılında yazılan Latince bir raporda bu gruptan “*Türkçe konuşan Rum Hristiyanlar*” diye bahsedilmiştir²³⁷³.

Anadolu'da bulunan ve Türkçe konuşan gayrimüslimlerin bir kısmı Rum kökenli iken bazıları Ermeni kökenlidir²³⁷⁴. Karaman'da bulunan bu grup gayrimüslimlerin Ermeni kökenli olmasından ziyade Rum kökenli olması gerekir. Çünkü daha önce belirtildiği gibi, XV ve XVI. yüzyıllarda Karaman'dan İstanbul'a göçedip Yedikule yakınlarında Karaman adında bir semt kurarak yerleşen gayrimüslimler, Rum kökenlidirler. Bunlar Türkçe konuşurlar, ibadetlerini Türkçe yaparlardı. Çok az Rumca bilirdi²³⁷⁵.

2.2. Gayrimüslimlerin Sayısı

Orta Anadolu'da eski bir Türk şehri olan Karaman'da tam olarak kaç gayrimüslimin yaşadığı tespit edilememiştir. Karaman'a ait nüfus sayısına dair eldeki ilk veriler XVI. yüzyıl başına aittir. Bu kayıtlardan, şehirde 1500 yılında 13; 1518 yılında 18; 1541 yılında 28 ve 1584 yılında 32 gayrimüslimin yaşadığı görülmektedir²³⁷⁶. BEHAR, XVI. yüzyılda Müslümanların gayrimüslimlere oranını % 97-% 98 olarak vermiş²³⁷⁷, AKÖZ ise 1518 yılında 2753 kişiden 90'ının, 1584 yılında da 7066

²³⁶⁹ Aynı eser, s. 27.

²³⁷⁰ Mehmet ERÖZ, *Hristiyanlaşan Türkler*, Ankara 1983, s. 50–63; Yonca ANZERLİOĞLU, “Ortodoks Karamanlılar”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 268, Yıl: XL, (Ankara 2002), s. 214.

²³⁷¹ Evangelia BALTA, “Türkofon Bir Halk Olarak Karamanlı”, *Osmanlı*, IV, Ankara 1999, s. 367.

²³⁷² ERÖZ, aynı eser, s. 17.

²³⁷³ Yonca ANZERLİOĞLU, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara 2003, s. 137.

²³⁷⁴ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye'si*, (Çev. Hrand D. ANDREASYAN, Sadeleştiren: Resul BOZYEL), İstanbul 2007, s. 188, 191.

²³⁷⁵ GERLACH, aynı eser, I, s. 307, 328, 381, 778, 801.

²³⁷⁶ GÜMÜŞÇÜ, aynı eser, s. 195.

²³⁷⁷ *Nüfus*, s. 8.

kişiden 111'inin gayrimüslim olduğunu tespit etmiştir²³⁷⁸. Yine AKÖZ'e göre II. Bayezit döneminde şehirde yaşayan toplam 2559 kişiden 45'i gayrimüslimdir. 32 mahalleden biri ise gayrimüslim mahallesidir²³⁷⁹. Bu oran XVI. yüzyılın sonlarında % 2'ye gerilemiştir²³⁸⁰. XVIII. yüzyılda şehirde kaç gayrimüslimin yaşadığına dair ise net rakamlar yoktur. Ancak bu dönemde önceki yüzyıllara göre sayının artmış olması gerekir. Çünkü tüccar sınıfından şehre yerleşen gayrimüslimler olmuştur. XVIII. yüzyılın sonunda Karaman'a uğrayan OLIVIER 1000 Türk hanesinin yanında 100 Ermeni hanesinin bulunduğunu belirtmiştir²³⁸¹.

2.3. Gayrimüslimlerde Dinî Hayat

Osmanlı yöneticilerinin Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında tarafsız bir tutum takınmaları iki kesim arasında kaynaşmaya neden olmuş, bu hoşgöründen dolayı ülkede yaşayan bazı gayrimüslimler, Müslümanlığı seçmiştir²³⁸². Ele alınan dönem içinde Karaman'da gayrimüslim olup İslâm Dini'ni kabul eden dört kişi vardır. Bunlar; Kıtmirlerden Yârin²³⁸³, Acem asıllı Boğos kızı Meryem²³⁸⁴, Murat kızı Meryem²³⁸⁵ ve Acem asıllı İbrahim'dir²³⁸⁶.

Osmanlı'da her inanç sahibi, kendi inancına göre ibadet ve ayinini tam bir özgürlük içinde yapabiliyordu. Durumu fermanlarla tayin ve tespit edilen ibadet yerlerinin dokunulmazlığı vardı. Buraların yönetimine devlet karışmazdı. İbadet yerlerinin tamiri için padişah'tan ya da bab-ı âliden izin alınması gerekirdi. Yeni kilise ya da havra yapımına ise sınırlı düzeyde izin verilirdi. Gayrimüslimler nikâh akdi ve feshi, çeyiz, nafaka, veraset ve vasiyet, doğum ve ölümle ilgili kayıtlarını kendileri tutarlardı. Özel hukukta kendi dini hukuklarını uygularlarken, ceza hukuku alanında Osmanlı hukuku uygulanırdı. Ancak gayrimüslimlere, Müslümanlara verilecek cezanın yarısı tatbik edilirdi. Şarap içmeleri serbestti ama Müslümanlara şarap satamazlardı. Her cemaat üyesi, bağlı olduğu millet teşkilatının nüfus defterine

²³⁷⁸ Aynı tez, s. 130.

²³⁷⁹ Aynı tez, s. 122.

²³⁸⁰ JENNINGS, aynı makale, s. 36.

²³⁸¹ Aynı eser, s. 385–386. 100 yıl sonra, XIX. yüzyılın sonunda şehirde yaşayan 7500 kişiden 500 kadarı Ermeni 50 kadarı Rum'dur (Bk. Şemseddin Sami, aynı eser, V, s. 3645). XX. yüzyılın başında ise H. Hüseyin Sapançalı, 1100 Ermeni ve 830 Rum'un yaşadığını belirtmiştir. Aynı eser, s. 27.

²³⁸² ÖZDEMİR, Tokat, s. 1048.

²³⁸³ KKS, No: 283, s. 29/2.

²³⁸⁴ KKS, No: 293, s. 246/3.

²³⁸⁵ KKS, No: 332, s. 69/3.

²³⁸⁶ BOA, Ahkâm d. , No: 220, s. 1.

kayıtlıydı. Yine gayrimüslimler okul açıp programlarını serbestçe düzenleyebilirlerdi. Din özgürlüklerini rahatça kullanabilmeleri için papazların kiliselerdeki vaaz ve öğütlerine müdahale edilmezdi. Kiliselerin süslenmesine ve ayinlerin icrasına mahsus olan eşyanın ithali, gümrük vergisinden muafı²³⁸⁷. Ancak bir gayrimüslim ile bir Müslüman'ın ihtilafını kadı çözerdi²³⁸⁸. Özel hukuk alanında serbest olmalarına rağmen gayrimüslimler, birçok konuyu kadıya taşımayı tercih ederlerdi²³⁸⁹. Bunda kadınların mirası taksim ederken, kızlara, babalara, amcalara, kız kardeşlere, hak tanınmasının etkisi vardır. Yine istekleri dışında görücü usulle evliliğe zorlanan Hristiyan ve Yahudi kızları da, kadınların evlilikte rızasını şart koşan kadı mahkemelerine başvurup gönülsüz evliliği engelleyebilirlerdi²³⁹⁰.

Karaman merkezinde XVIII. yüzyılda gayrimüslimlere ait bir kilise yoktu. Bir belgeden merkezde ve köylerde yaşayan gayrimüslimlerden, kiliseleri olmadığı halde, vali tarafından evlerinde ibadetlerini yapmaları bahane edilerek “*Kilise Teftişi*” adı altında para istendiği için evail-i Cemaziyelahir 1166 (05 Nisan 1753) tarihinde şikâyetle buldukları anlaşılmaktadır²³⁹¹. Bu şikâyet yüzünden olmalı ki; Karaman valisi Mehmet Paşa, 27 Rebiyülahir 1168 (10 Şubat 1755) tarihinde Karaman'a gönderdiği buyruldu; şehirde bir kilise olmadığı halde ve bir kilise yapılmasına da padişah izin vermediği halde bazı evlerin ve han odalarının kilise gibi kullanılarak ayin yapıldığını bildirmiş, papazlık ve keşişlik yapanlarla ileri gelen gayrimüslimlerin Konya'ya gönderilmesini istemiştir²³⁹². Yine Karaman'a 11 Şevval 1163 (13 Eylül 1750) tarihinde gönderilen bir vali buyrulduşunda kiliselerin izin alınmadan tamir edilmesine göz yumulmaması istenmiştir²³⁹³. Değişik tarihlerde buna benzer başka buyrulduklar da gönderilmiştir²³⁹⁴.

2.4. Gayrimüslimlerde Toplum Hayatı

Karaman'da Müslüman halkla gayrimüslim halkın birlikte yaşadıklarına dair belgelerde çok sayıda örnek mevcuttur. Ortaklık kurmuşlar, mal alıp satmışlar, ticaret

²³⁸⁷ Bilal ERYILMAZ, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1996, s. 239-241.

²³⁸⁸ M. Akif AYDIN, *Hukuk*, s. 423.

²³⁸⁹ YEDİYILDIZ, *Osmanlı Toplumunu*, s. 483.

²³⁹⁰ QUATAERT, *aynı eser*, s. 255.

²³⁹¹ KKS, No: 286, s. 575.

²³⁹² KKS, No: 286, s. 102/3.

²³⁹³ KKS, No: 285, s. 267/1.

²³⁹⁴ KKS, No: 286, s. 165/1; No: 287, s. 84/2; No: 290, s. 108/1; No: 290, s. 164/1; No: 305, s. 198/1.

yapmışlardır. Gayrimüslim halk mağdur edildiklerini düşündüklerinde eyalet valisini dahi şikâyet etmekten çekinmemişlerdir. Yine birçok gayrimüslim, hakkını aramak için mahkemeye müracaat etmiştir.

Gayrimüslimler mahkemelere bazen davacı bazen de davalı olarak başvurmuşlardır. Örneğin Hüseyin adlı bir Müslüman, hiçbir suçu olmayan oğlunu dövdüğü, başını yardığı ve kolunu kırdığı için Gülhan Mahallesi'nde oturan Ermeni asıllı Kara Bet'i şikâyet etmiştir²³⁹⁵. Musli Ağa Hanı'nda kalan Acem asıllı Yasef Karamas ise Silifke'den gelirken İlpınarı mevkiinde önüne üç kişinin geçtiğini, sağ kolunu bıçakla yaraladıklarını bildirmiş, kadıdan durumun tutanak altına alınmasını istemiştir²³⁹⁶. Şah Ruh Mahallesi'nde yaşayan Karakaş isimli gayrimüslim ise Abbas Mahallesi'nde oturan Seyit Hasan ve Dalbaz İbrahim adlı kimselerden; kendisi evde yokken zorla evine girerek bir miktar eşyasını götürdükleri ve eşine zarar verdikleri için şikâyetçi olmuştur²³⁹⁷. Emekseven Mahallesi'nde oturan Mehmet oğlu Hüseyin, kendisini Kirkor oğlu Evanis'in kaza sonucu yaraladığını, tedavi masrafını karşılamak kaydıyla kendisinden şikâyetçi olmadığını kadı huzurunda beyan etmiştir²³⁹⁸. Terzi Agop isimli gayrimüslim ise duvarını yıktığı gerekçesiyle yine gayrimüslim asıllı Kır Yaslı adlı kişinin hanımından şikâyetçi olmuştur²³⁹⁹.

Bazen gayrimüslimlerle Müslümanların ihtilafları, kadıya gitmeden muslihun-ı Müslimîn denen Müslüman arabulucular tarafından çözüldü. Örneğin İbrikli oğlu Ahmet Beşe ile Mumcu Serkiz ortaklaşa mumhane işletirlerken aralarında ihtilaf çıkmış, muslihun-ı Müslimîn araya girerek Mumcu Serkiz'in Ahmet Beşe'ye 20 kuruş ödemesi karşılığında problemi çözmüşlerdir²⁴⁰⁰.

Gayrimüslimler, kendileri için kurdukları cemaat vakıflarından başka Türk vakıflarından hem buralarda ücret karşılığı çalışarak hem de yardım alarak yararlanabilirlerdi²⁴⁰¹. Müslüman ve gayrimüslimlerin karışık olarak oturdukları mahalle ve köylerde avarız vakfının kaynakları her iki zümrenin de ihtiyaçlarına sarf edilir, vakfi

²³⁹⁵ KKS, No: 282, s. 45/4.

²³⁹⁶ KKS, No: 282, s. 112/4.

²³⁹⁷ KKS, No: 284, s. 15/2.

²³⁹⁸ KKS, No: 289, s. 52/2.

²³⁹⁹ KKS, No: 283, s. 18/3.

²⁴⁰⁰ KKS, No: 282, s. 2/3.

²⁴⁰¹ Bahaeeddin YEDİYILDIZ, "Osmanlı Dönemi'nde Türk Toplumunun Gayr-i Müslim Reâyâya Sunduğu Hizmetler", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Dergisi*, S. 302, (Haziran 1988), s. 327.

yapanın Müslüman veya gayrimüslim olması bunu etkilemezdi²⁴⁰². Karaman'da bulunan avarız vakıflarının paralarının Müslüman vatandaşlar gibi gayrimüslim vatandaşlara da kullanıldığına dair çok sayıda örnek vardır. Küçük Dede Mahallesi'ndeki Eminüttin-Zade Çeşmeleri'nin vakıf parasından Serkiz isimli gayrimüslime verilen 18 kuruş ile Arzıman isimli gayrimüslimin hanımına verilen beş kuruş buna örnektir²⁴⁰³. Gazi Dükkânı mahallesinde oturan İpek oğlu Dartan vefat ettiğinde mahallenin avarız sandığına 70 kuruş borcu olduğu için mahallede bulunan evi, çocuklarının vekili Nanik tarafından 90 kuruşa satılmış ve 70 kuruşluk avarız borcu ödenmiştir²⁴⁰⁴.

Gayrimüslimler vasi, vekil ve veli tayinlerini kadı huzurunda yapsalar bile bunları hep kendilerinden seçtikleri anlaşılmaktadır. Vefat eden Seknan'ın İçil'deki malları için Gökez oğlu Haldet'in vekil tayin edilmesi²⁴⁰⁵, Gazidükkânı Mahallesi'nde vefat eden Dartan'ın yetimlerine Nanik'in vekil tayin edilmesi²⁴⁰⁶, Küçük Dede Mahallesi'nde vefat eden Kıbrıslı Oğlu İstafan'ın mallarına kardeşi İvadis'in vasi tayin edilmesi²⁴⁰⁷, Say Mahallesi'nden Sare'nin İvan'ı vekil tayin etmesi²⁴⁰⁸, buna verilebilecek örneklerdir. Pederviş kızı Ağsa adlı kadının boşanmak için Bıdırveç oğlu Orhan'ı vekil tayin etmesi²⁴⁰⁹ örneğinde olduğu gibi gayrimüslim bayanlar da işlerini bazen vekillerine gördürmüşlerdir. Vekillerin, kendilerine vekâlet verildiğini getirdikleri şahitlerle mahkemeye ispat etmeleri şarttı²⁴¹⁰.

Müslüman ve gayrimüslim tüccarlarla zanaatkârlar, gerçekte aynı sınıftan sayılmışlar, aynı haklara sahip olmuşlardır. Zaman zaman gayrimüslimlerin, Müslümanlar gibi giyinmemeleri, köle edinmemeleri ve ata binmemeleri yönünde fermanlar çıkarılmışsa da bunlar etkisiz kalmıştır²⁴¹¹.

Karaman'da yaşayan gayrimüslimler hakkında bilgi edinilebilecek kaynakların başında terekeler gelir. Bu çalışma için incelenen terekelerden 15 adedi gayrimüslimlere aittir. Bunlardan 11'i Karaman'da yaşayan gayrimüslimlere, dördü ise dışarıdan

²⁴⁰² Mehmet İPŞİRLİ, "Avârız Vakfı", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 109.

²⁴⁰³ *KKS*, No: 305, s. 251/1.

²⁴⁰⁴ *KKS*, No: 289, s. 66/2.

²⁴⁰⁵ *KKS*, No: 289, s. 48/3.

²⁴⁰⁶ *KKS*, No: 289, s. 66/2.

²⁴⁰⁷ *KKS*, No: 290, s. 78/2.

²⁴⁰⁸ *KKS*, No: 297, s. 291/4.

²⁴⁰⁹ *KKS*, No: 305, s. 233/1.

²⁴¹⁰ *KKS*, No: 287, s. 60/1.

²⁴¹¹ İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 157.

gelen gayrimüslimlere aittir. Yerli gayrimüslimlerden dördünün mahallesi belli değildir. Dördü Şeyhler Mahallesi'nden, biri Hatip Mahallesi'nden, biri Fenarî Mahallesi'nden, biri de Say Mahallesi'ndendir. Bu durum, gayrimüslimlerin ağırlıklı olarak Şeyhler Mahallesi'nde yaşadığını gösterir. Ancak Şeyhler Mahallesi'nde Müslüman ahali de vardı. Hatta tereke kaydı bulunan Müslüman ahaliden yedisi Şeyhler Mahallesi'nde yaşıyordu. Bu mahallede Müslümanlarla gayrimüslimlerin iç içe yaşadığı anlaşılmaktadır. KONYALI'ya göre ise Tapucak Mahallesi gayrimüslim mahallesidir²⁴¹². Tapu Tahrir Defterleri'nde zimmîler mahallesi adında bir mahalle bulunmaktadır²⁴¹³. Sonraki dönemlerde ise Müslim gayrimüslim mahallesi ayırımının ortadan kalktığı görülmektedir²⁴¹⁴.

Karaman'la ilgili incelenen 11 gayrimüslimin bıraktığı mirasın parasal değerinin ortalaması 615 kuruştur. En fazla mirası 1801,3 kuruşla Nevrus oğlu Mıgırviç bırakmıştır²⁴¹⁵. En az miras ise 189 kuruşla Davut isimli kişidir²⁴¹⁶. Dikkati çeken bir nokta, kadınların terekelerinin ortalama olarak erkeklerden daha fazla olmasıdır. Erkeklerin tereke ortalaması, 568,5 iken kadınların tereke ortalaması 684,4 kuruştur. Gayrimüslimlerin terekelerinde Müslüman halkın terekeleriyle bir paralellik dikkati çekmektedir. Gerek giyim kuşam malzemeleri gerekse ev eşyaları hemen hemen aynıdır. Bu, Osmanlı'da gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi giyinemeyeceği kuralının Karaman'da uygulanmadığını gösterir.

Müslüman terekelerinden masraf olarak düşülen teçhiz, tekfin, resm-i kısmet, eminiye, kâtibiyeye, çuhadariye, ihzariye gibi masraf kalemleri gayrimüslim terekelerinde de vardır. Bazı gayrimüslim terekelerinde mirasçılar arasında taksim gösterilmemişken bir terekede gösterilmiştir²⁴¹⁷. Buna göre Şeyhler Mahallesi'nde vefat eden Tahmas Ason oğlu İstefan'ın 23 Safer 1191 (02 Nisan 1777) tarihli terekesi toplamı 229 kuruştur. Bu meblağdan 15 kuruş 15 para masraf olarak düşülmüş, kalan meblağ eşine 2019 para ve üç kızına da 2495'er para olarak taksim edilmiştir. Taksim, Müslüman halkın taksimine uygun oluşu dikkat çekicidir.

²⁴¹² Aynı eser, 510.

²⁴¹³ GÜMÜŞÇÜ, aynı eser, s. 91.

²⁴¹⁴ QUATAERT, aynı eser, s. 257–259.

²⁴¹⁵ KKS, No: 305, s. 187/1.

²⁴¹⁶ KKS, No: 289, s. 21/2.

²⁴¹⁷ KKS, No: 305, s. 260/3.

Terekeler, mesleklerin tespitinde de önemli ipuçları vermektedir. Küçük Dede mahallesinden Keles adlı gayrimüslimin bıraktığı terekesinden; 63 kişide alacaklı olduğu anlaşılmaktadır²⁴¹⁸. Bu kadar para alacağının bulunması, bankerlik benzeri bir iş yapmış olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Yine Şeyhler Mahallesi'nden Nevrus oğlu Mıgırviç'in²⁴¹⁹, aslen Ankaralı olup Pazarbozan Hanı'nda kalırken vefat eden Esetor'un²⁴²⁰, Şeyhler Mahallesi'nden Ason oğlu Tahmas İstefan'ın²⁴²¹, Bedel oğlu Haçek'in²⁴²² terekelerinden manifaturacı oldukları; Karakülâh Hanı'nda ticaret yapmak üzere kalırken kaçan ve dönmeyen Şâz adlı gayrimüslimin bıraktığı eşyasından²⁴²³; aslen Kayseri'nin Talas Köyü'nden olup ticaret için geldiği Karaman'da Karakülâh Hanı'nda kalırken vefat eden Devlet oğlu Vasıl'ın terekesinden²⁴²⁴ kuyumcu oldukları anlaşılmaktadır. Şehirde Agop isimli bir kuyumcu²⁴²⁵, yine yağhane²⁴²⁶ ve mumhane²⁴²⁷ işleten gayrimüslimler ile Acem asıllı gayrimüslim marangozlar da vardı²⁴²⁸. Karaman'da vefat eden gayrimüslimlerin ya misafirlik için²⁴²⁹ ya da ticaret için²⁴³⁰ Karaman'a geldikleri anlaşılmaktadır.

Gayrimüslimler birbirlerine kefaletlerini kadiya tescil ettirmişlerdir. Şeyhler Mahallesi'nden Arslan'a Gökgöz ve diğer Arslan'ın kefil olması buna örnek olarak verilebilir²⁴³¹.

Müslümanlarda olduğu gibi mirasçı bırakmadan ölen gayrimüslimlerin terekeleri, beytül mala teslim edilir, açık artırma ile satılır²⁴³².

Çok sayıda gayrimüslimin Karaman şehir merkezinden ev aldığı anlaşılmaktadır. Serkiz oğlu İstefan'ın Gazidükkânı Mahallesi'nden²⁴³³, Sak oğlu Tora'nın Köhne Bedesten Mahallesinden²⁴³⁴, Çukator kızı Marsim'in Cedit Mahallesi'nden²⁴³⁵, Arslan

²⁴¹⁸ *KKS*, No: 290, s. 23/1.

²⁴¹⁹ *KKS*, No: 305, s. 187/1

²⁴²⁰ *KKS*, No: 305, s. 190/2.

²⁴²¹ *KKS*, No: 305, s. 260/3.

²⁴²² *KKS*, No: 286, s. 51/1.

²⁴²³ *KKS*, No: 305, s. 296/2.

²⁴²⁴ *KKS*, No: 289, s. 66/1.

²⁴²⁵ *KKS*, No: 285, s. 211/4.

²⁴²⁶ *KKS*, No: 284, s. 59/4.

²⁴²⁷ *KKS*, No: 282, s. 2/3.

²⁴²⁸ *KKS*, No: 285, s. 280/6.

²⁴²⁹ *KKS*, No: 305, s. 190/2.

²⁴³⁰ *KKS*, No: 289, s. 66/1.

²⁴³¹ *KKS*, No: 285, s. 294/6.

²⁴³² *KKS*, No: 286, s. 76/3.

²⁴³³ *KKS*, No: 288, s. 53/2.

²⁴³⁴ *KKS*, No: 289, s. 38/3.

²⁴³⁵ *KKS*, No: 290, s. 55/3.

adlı gayrimüslimin Küçük Dede Mahallesi'nden²⁴³⁶, Ohannis'in Emmi Hoca Mahallesi'nden²⁴³⁷, Mutafyan'ın Fenarî Mahallesi'nden²⁴³⁸, Manek oğlu Ebrahim'in Emmi Hoca Mahallesi'nden²⁴³⁹, Kara Ben'in Ahi Osman Mahallesi'nden²⁴⁴⁰ ve Esator adlı Nasranî'nin Cedit Mahallesi'nden²⁴⁴¹ aldıkları evler bunlara örnektir.

Gayrimüslimler, satın alma yoluyla ev dışında da gayrimenkul sahibi olabilirlerdi. Kirmakos oğlu Kürekçi beş adet üzüm bağı²⁴⁴², aslen Kayserili olup ticaret için Karaman'da bulunan Agop Aşağı Çarşı'da iki dükkân²⁴⁴³ ve Fenarî Mahallesi'nden Mutafyan bir adet ambar²⁴⁴⁴ satın almışlardır.

Gayrimüslimlerle Müslüman vatandaşların bazen ortaklaşa iş yaptıkları görülmektedir. Hacı Abdurrahman isimli bir kişinin yağhanede bir gayrimüslim ile²⁴⁴⁵, İbrikli oğlu Ahmet Beşe'nin Serkiz ile mumhanede²⁴⁴⁶ ve Gülhan Mahallesi'nden Seyit Abdülkadir oğlu Mustafa'nın bir gayrimüslim ile²⁴⁴⁷ ortaklıkları buna örnektir.

Müslümanlarla gayrimüslim tebaa arasındaki tek fark, gayrimüslimlerden alınan cizye vergisidir. Bu verginin gayrimüslimlerin çok aleyhinde olmadığı görülür. Çünkü gayrimüslim erkekler, cizye vererek hem askerlik yapmaktan kurtulur, hem de hakları devlet tarafından korunurdu²⁴⁴⁸. Cizyeye karşılık Müslümanlar aşar vergisi öderlerdi.

2.5. Gayrimüslimlerde Aile Yapısı

Karaman'da yaşayan gayrimüslimlerin aile yapısının tespitinde *Karaman Kadı Sicilleri* özellikle tereke kayıtları kullanılmıştır. Aile yapısının tespitinde terekeler, malvarlıklarının miktarı, eş ve çocuk sayılarının tespitinde kullanılacak en önemli

²⁴³⁶ KKS, No: 290, s. 98/4.

²⁴³⁷ KKS, No: 290, s. 99/3.

²⁴³⁸ KKS, No: 291, s. 10/3.

²⁴³⁹ KKS, No: 297, s. 290/8.

²⁴⁴⁰ KKS, No: 305, s. 175/2.

²⁴⁴¹ KKS, No: 305, s. 280/1.

²⁴⁴² KKS, No: 290, s. 43/1.

²⁴⁴³ KKS, No: 297, s. 203/4.

²⁴⁴⁴ KKS, No: 291, s. 10/3.

²⁴⁴⁵ KKS, No: 305, s. 236/3.

²⁴⁴⁶ KKS, No: 282, s. 2/3.

²⁴⁴⁷ KKS, No: 289, s. 37/1.

²⁴⁴⁸ Ziya KAZICI, "Osmanlılarda Hoşgörü", *Genel Türk Tarihi*, (Ed: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 368.

kaynaklardır. Terekesi incelenen 11 Karamanlı gayrimüslimden birinin mirasçıları arasında kocası olmadığından bekâr kabul edilmiş, çocuk ve eş sayılarının hesaplamasında dışarıda tutulmuş, terekelerin ortalamalarının hesabına dâhil edilmemiştir. Sonuçta terekesi incelenen ve çocuk sayısında esas alınan 11 gayrimüslim terekesinden dört tanesi kadın, altı tanesi erkeklere aittir. Altı erkek gayrimüslimden hepsi tek eşle evlidir. Dört kadın gayrimüslimin tek eş olduğu varsayımından hareketle kadınların çocuk sayısı ailenin çocuk sayısı olarak kabul edilebilir. Bu şartlarda gayrimüslimlerde ortalama çocuk sayısı 1,9'dur. Çocuksuz çiftler hesaba dâhil edildiğinde bu ortalama 1,5'a düşmektedir. İki aile dört çocukludur. Dört çocuklu ailelerden birinin üç kızı bir oğlu²⁴⁴⁹, diğer dört çocuklu ailenin ise iki kızı iki oğlu vardır²⁴⁵⁰. Üç çocuklu iki aileden birinin bir kızı iki oğlu²⁴⁵¹, diğerinin ise üç kızı vardır²⁴⁵².

Bazı gayrimüslimlerin boşanmak için kadıya başvurdukları görülür. Seki Çeşme Mahallesi'nden Tanos oğlu Arton eşi Pederviş kızı Ağsa'dan geçimsizlik gerekçesi ile 120 kuruş vermek kaydıyla²⁴⁵³; Abbas Mahallesi'nden Hahib oğlu Evanis Ermeni asıllı eşi Arak kızı Ağsa'dan mehir ve iddet nafakası ödememek şartıyla²⁴⁵⁴; yine Tanos oğlu Arton adlı Nasranî, eşi Pederviş kızı Ağsa'dan 120 kuruş ödemek kaydıyla²⁴⁵⁵ kadı huzurunda boşanmışlardır. Abbas Mahallesi'nden Ermeni asıllı Arak kızı Ağda, kocası Hahib oğlu Avanis'ten geçimsizlik gerekçesi ile kendi inançlarına göre alması gereken mehirinden ve iddet nafakasından vazgeçerek boşanmıştır²⁴⁵⁶. Bu belgeden gayrimüslimlerin evlenirken Müslümanlar gibi mehir aldıkları, kocalarından nafaka talep edebildikleri anlaşılmaktadır.

Gayrimüslimler, aralarındaki ihtilafların çözümü için Müslüman mercilerden bazen yardım talep etme ihtiyacını hissetmişlerdir. Örneğin; Karaman'da oturan Niyaz vefat ettikten sonra, Bani isimli gayrimüslimde bulunan malları ve eşyası alınmadan Bani vefat etmiş, Bani'nin oğlu Agop bu malları ve eşyayı vermek istemeyince, Niyaz'ın kızı Gül Ana validen yardım istemiş, vali ise gerekenin yapılması için

²⁴⁴⁹ KKS, No: 305, s. 187/1.

²⁴⁵⁰ KKS, No: 289, s. 21/2.

²⁴⁵¹ KKS, No: 333, s. 133/2.

²⁴⁵² KKS, No: 305, s. 260/3.

²⁴⁵³ KKS, No: 305, s. 233/1.

²⁴⁵⁴ KKS, No: 289, s. 17/1.

²⁴⁵⁵ KKS, No: 305, s. 233/1.

²⁴⁵⁶ KKS, No: 289, s. 17/1.

Karaman Kadısı'na buyruldu yazmıştır²⁴⁵⁷. Yine Kapan Han'da kalan Acem asıllı Dirador, kadıya başvurarak Kirakos oğlu Devros'dan alacağı olduğu için davacı olmuştur²⁴⁵⁸. Esedor isimli gayrimüslim ise Paşa Hanı'nda kalan Şehbender'den diğer bezirgânlarla birlikte kardeşini suya atıp öldürdüğü ve malını yediği için şikâyetçi olmuştur²⁴⁵⁹. Acem asıllı olup Kapan Han'da kalan Zeki isimli gayrimüslim Niğde Han'daki birkaç keseden ibaret malın Kefeli Han'da kalan bazı gayrimüslimler tarafından alındığı için²⁴⁶⁰; Küçük Dede Mahallesi'nden Terzi Agop ise duvarının aynı mahalleden Kır Yashlı adlı gayrimüslimin eşi tarafından yıkıldığı için²⁴⁶¹ şikâyetçi olmuşlardır. Bazen gayrimüslimler mirasla ilgili konularda aralarında anlaşırılar, bunu kadıya tescil ettirirlerdi. Örneğin; Kapan Han'da kalan Evanis ile Makro, amcaları ile birlikte 22 Şaban 1179 (03 Şubat 1766) tarihinde kadıya gelerek; babaları Avak'ın dokuz sene önce öldüğünde amcası ile ortak olduğunu, amcaları ile babalarının alacak ve borçlarını bölüştüklerini, bu konuda daha sonra gelecek şikâyetlerin dikkate alınmamasını istemişler, bunu tutanak altına aldirmişlardır²⁴⁶².

IV. KARAMAN'DA YAŞAM

İnsanoğlu, diğer yaratıklardan farklı olarak toplu yaşamak zorundadır. Bunun sonucu olarak zaman zaman değişik problemlerle karşılaşır. Kuşkusuz Karaman'da da birçok problem ortaya çıkmış, bunlar kadı sicillerine yansımıştır. Aşağıda özellikle halkın çoğunluğunu etkileyen sosyal olaylar ele alınacaktır.

1. EŞKIYALIK HAREKETLERİ

Karaman'da XVIII. yüzyıl, eşkıyalığın kendisini fazlaca hissettirdiği yüzyıl olmuştur. Sicillerde halkın eşkıyalıkla ilgili çok sayıda şikâyeti vardır. Buna karşılık kazadaki yetkililer eşkıyayla mücadele konusunda sık sık uyarılmışlardır. Kılbasan köyü sakinlerinin eşkıya ile baş edemedikleri için köyün etrafına duvar örmek amacıyla izin istemeleri bu dönemde eşkıyalığın ulaştığı boyutu göstermesi bakımından önemlidir. Kılbasanlı köylüler Divan-ı Hümayun'a arzda bulunmuş, kapısız leventlerin ve yol

²⁴⁵⁷ *KKS*, No: 281, s. 39/2; No: 281, s. 39/3.

²⁴⁵⁸ *KKS*, No: 281, s. 42/3.

²⁴⁵⁹ *KKS*, No: 282, s. 45/2.

²⁴⁶⁰ *KKS*, No: 282, s. 123/3.

²⁴⁶¹ *KKS*, No: 283, s. 18/3.

²⁴⁶² *KKS*, No: 289, s. 23/2.

kesici eşkıyasının köylerine sürekli zarar verdiğini, köyde bulunan haneleri basıp emval ve eşyaya zararları olduğunu, bu nedenle Çavuşlu ve Kadınhanı derbentleri gibi köylerinin etrafına duvar çevirmeye şiddetle ihtiyaçları olduğunu belirterek izin istemişlerdir. Kendi imkânları ile yapmaları, duvar bahanesi ile civardaki köy ve kazalardan aynı ve bedenî yardım talep etmemeleri şartıyla 15 Recep 1158 (13 Ağustos 1745) tarihinde duvar için izin çıkmıştır²⁴⁶³. 1212 (1797/1798) yılında köylülerin köye dönmeleri için Divan-ı Hümayun'dan emir çıkmasına bakılırsa²⁴⁶⁴, ileriki yıllarda zorbarların köyü boşalttırdıkları anlaşılmaktadır.

Soygun yapıp halkın malına ve canına kasteden, etrafı haraca bağlayan gruplara “yol kesen” anlamında “*kuttâu't-tarîk*”, “*şakî*” ve bunun çoğulu olarak “*eşkıyâ*” denmiştir. Osmanlı kaynaklarında ayrıca “*Celâlî*”, “*eşîrrâ*”, “*harâmî*”, “*haram-zâde*”, “*türedi*”, “*haydut*”, “*uğru*” kelimeleri de eşkıya anlamında kullanılmıştır²⁴⁶⁵. XVI. yüzyılın son 10 yılında ve XVII. yüzyılın ilk 10 yılında devlet düzenine karşı, başlıca resmî devlet görevlilerinin öncülük ettiği isyanlara ise “*Celâlî İsyânları*” denmiştir²⁴⁶⁶. Sosyal bir buhran sonucu ortaya çıkan Celali isyanları, devlet otoritesinin zayıflaması ile daha da artmıştır²⁴⁶⁷.

Kanuni (1520–1566) döneminin sonlarına doğru eyaletlere gönderilmeye başlanan yeniçerilerin ve kapıkulu süvarilerinin halka zulümleri devlete karşı düşmanca duyguların gelişmesine neden olmuştur²⁴⁶⁸. XVIII. yüzyılda doğu ve batıda yapılan yoğun savaşlar ordunun asilerle mücadele gücünü azaltmıştır. Ayrıca ordunun ihtiyacı olan parayı sağlamak için yeni vergilerin ihdası halkı fakir düşürmüş, çift ve çubuğunu terk edenlerden bazıları da şaki gruplarına katılmıştır²⁴⁶⁹. Kadıya gönderilen bir vali buyrulduşunda Anadolu'daki valilerin sefer-i hümayunda görevlendirilmele-
rinin levent eşkıyasını cesaretlendirdiği bildirilmiştir²⁴⁷⁰. XVIII. yüzyılda beylerbey-
lerinin ve sancak beylerinin savaş sonrasında kapı halklarını azaltmaları, bunların
boşta kalmalarına ve levent adı altında isyan edip çapulculuk yapmalarına neden

²⁴⁶³ KKS, No: 258, s. 215/1.

²⁴⁶⁴ KKS, No: 297, s. 141/2.

²⁴⁶⁵ Mücteba İLGÜREL, “Eşkıya (Osmanlılar'da Eşkıyalık Hareketleri)”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 467.

²⁴⁶⁶ Fatma ACUN, “Celali İsyânları”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 695.

²⁴⁶⁷ Mücteba İLGÜREL, “Celali İsyânları”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 256.

²⁴⁶⁸ İLGÜREL, *Zirveden Dönüş*, s. 72.

²⁴⁶⁹ Yusuf HALAÇOĞLU, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1997, s. 36.

²⁴⁷⁰ KKS, No: 281, s. 10/2.

olmuştur²⁴⁷¹. DABAĞYAN ise Osmanlı Devleti'nde meydana gelen isyanların çıkmasında tarikatların özellikle Melâmiliğin de etkili olduğunu savunmuştur²⁴⁷². Oysa Celâliliğin temelinde Melâmilik değil Safevîlik, diğer deyişle Alevîlik anlayışının Osmanlı Devleti'ne tepkisi yatmaktadır²⁴⁷³.

Valilerin, XVIII. yüzyılda vilayetlere atanınca, görev yerlerine gitmeyip yerlerine mütesellim, aynı şekilde kadıların da yerlerine naip yollaması, öte yandan 1702'de devlet mukataalarının mültezimlere erkek evlada geçmesi şartıyla “*mâlikâne*” olarak verilmeye başlanması merkezî otoriteyi zayıflatmış, mirî toprak rejimini bozmuştur. Anadolu'da bu yolla güçlenen ve bu güçleri sayesinde bir takım resmî görevler de alan mahallî beyler ortaya çıkmıştır. Ayan olarak adlandırılan bu mahallî beyler, gerek hükümet kuvvetlerine karşı ve gerekse kendi hasımlarına karşı, leventlerden oluşan kalabalık bir “*kapı halkı*” beslemeye başlamışlardır. Âyanlar bu leventleri kullanarak birer zorba kesilmişlerdir. İç güvenliği tehdit eden başka bir unsur da aşiretler olmuştur. Devlet yaylak-kışlak hayatı sürdüren aşiretleri, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren; alamadığı vergileri tam olarak alabilmek, askerî güçlerinden yeterince faydalanabilmek, Anadolu'da meydana gelen karışıklıklardan dolayı boşalan köyleri şenlendirmek, tarımsal üretimi artırmak ve onları kontrol altında tutmak amacıyla iskân etmek istemiştir. Bu da isyanlara neden olmuştur. Yine Avrupa'daki gelişmelerin etkisiyle para politikası ve fiyatlar olumsuz etkilenmiş, sonuçta 1704, 1718, 1732 ve 1789 yıllarında hazineye gelir sağlamak amacıyla yapılan sikke ayarlamaları da iktisadi hayatı etkilemiştir²⁴⁷⁴.

Lale Devri'nde başta padişah ve sadrazam olmak üzere devlet adamlarının geleneklere aykırı bir şekilde israfa varan eğlenceleri, sarayın ölçsüz masrafları, sadrazam tarafından konulan aşırı vergiler başta ulema olmak üzere halkın büyük çoğunluğunun hoşuna gitmemiştir. Yeniçeriler hem askerî reformlardan hem de boş zamanlarında ticaretle uğraştıklarından, yeni vergilerden dolayı küçük zanaatkârlarla birlikte isyanları desteklemişlerdir²⁴⁷⁵.

²⁴⁷¹ ÖZKAYA, *Mütesellimlik*, s. 383.

²⁴⁷² Levon Panos DABAĞYAN, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, İstanbul 2005, s. 13.

²⁴⁷³ Bk. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Safevî Tarikatı Türkiye'de Alevîlik'tir”, *Çalı*, S. 99 (Ocak 2008), s. 1-4.

²⁴⁷⁴ Aynı makale, s. 964- 966.

²⁴⁷⁵ Abdülkadir ÖZCAN, “Lâle Devri”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 83.

Karaman ve çevresinde de yeniçeri kökenlilerin eşkıyalık yaptıkları anlaşılmaktadır. Evahir-i Safer 1140 (08/17 Ekim 1727) tarihli bir fermenda; bazı yeniçerilerin şark seferleri çerçevesinde Tebriz, Hamedan, Gence gibi yerlere savaş için gidip ulufelerini aldıktan sonra savaş alanından firar ettikleri, vilâyetlerine “*Biz savaştan geldik*” deyip çeşitli eşkıyalıklara karıştıkları, bazılarının yeniçeri serdarlarından, vilâyet âyanlarından ve ileri gelenlerden destek gördüklerinin vurgulanması dikkat çekicidir²⁴⁷⁶.

Eşkîya çeteleri gruplar halinde dolaşır, genellikle sarp dağlarda yuvalanırlardı. Yiyecek, içecek temini, haber alma konularında bazen köylüler, bazen de buldukları yörenin ağalarından yardımcı görürlerdi. Devlet bazen eşkıya liderlerine bir görev vererek onları kontrol altına almaya çalışırdı. Eşkîyalık hareketlerini yoğunlaştığı dönemlerde Anadolu orta, sağ ve sol kol olarak üçe ayrılır ve teftişe tabi tutulurdu. Yakalanan eşkıya liderleri mahkemeye sevk edilir; suçlu bulunanlar idam, kısas, sürgün, kalebent, cezirebent, küreğe konma gibi çeşitli cezalara çarptırılırlardı²⁴⁷⁷. Eşkîyaya gözdağı vermek ve bunlarla mücadeledeki kararlılığı göstermek için devlet sert tedbirlere de başvurmuştur. Örneğin Karaman’da Gazzaz Oğlu Mehmet isimli eşkıya 1207 (1792/1793) yılında idam edilmiştir²⁴⁷⁸.

Karaman valisi olarak atanan Hamedan muhafızı Mehmet Paşa’nın Karaman’a gönderdiği 11 Cemaziyelahir 1139 (03 Şubat 1727) tarihli bir buyruldundan; kazaya bağlı köylerde ve civarında eşkıyanın zuhur ettiği anlaşılmaktadır. Buyrulduda eşkıyanın bulunduğu yerlerin tespit edilerek bildirilmesi istenmiştir²⁴⁷⁹. Bununla birlikte sicillerde eşkıya taifesinin karıştığı çok sayıda olay vardır. Bu olayların başında adam öldürme gelir. Örneğin, Hacı Mehmet 1139 (1726/1727) yılında valiye yazdığı arzuhalde kölesinin İçtekke’de oturan Halil adlı şaki tarafından öldürüldüğünü bildirmiştir²⁴⁸⁰. Veli Bey isimli eşkıya ise birkaç adamıyla birlikte bir kişiyi öldürdükleri için hapse atılmış²⁴⁸¹; yine Ahmet Bey ve adamları olan Koca Beşe, Köse

²⁴⁷⁶ KKS, No: 281, s. 47/1.

²⁴⁷⁷ İLGÜREL, *Eşkîya*, s. 467-468.

²⁴⁷⁸ BOA, *Hat*, No: 3253.

²⁴⁷⁹ KKS, No: 281, s. 14/2.

²⁴⁸⁰ KKS, No: 281, s. 30/3.

²⁴⁸¹ KKS, No: 281, s. 46/2.

Veli'nin Ömer, Seyit Çelebi, Halil Beşe oğlu Mustafa, Kızıl Oğlan, Deli Yusuf, Abdülkerim, Emirze Kâfir oğlu, Adalı ve oğulları, Köle Sinan Oğlu ve Kasım oğlu Ali 1140 (1727/1728) yılında Seki Çeşme Mahallesi'nden Süleyman'ı öldürmüşlerdir²⁴⁸². Harameyn reayası olan Anamaslı aşiretinden Yusuf ve Mustafa ise 1165 (1751/1752) yılında Aladağ ve İçil civarında eşkıyalık yapan üç kişi tarafından²⁴⁸³, Toy oğlu İbrahim eşkıyadan Abdurrahman Beşe tarafından²⁴⁸⁴ öldürülmüşlerdir. İbrala Köyü'nden Müezzın Oğlu Ali adlı eşkıya ise 1168 (1754/1755) yılında bir kızı evlenmek kastıyla almış, hamile kaldığını görünce üzerine değirmen taşı koyup öldürmüştür²⁴⁸⁵.

Eşkayanın varlığını sürdürebilmek için yaygın bir şekilde yağma ve hırsızlık yaptığı görülür. Örneğin; Mahmut isimli bir kişinin evi 1140 (1727/1728) yılında Tekke Mahallesi'nde oturan Abdülmuin oğlu Ahmet Bey ve 50–60 kadar adamı tarafından Yörük olması bahane edilerek basılmış, bir miktar koyunu ile sığırı, eşinin belindeki kuşağı, küpesi gasbedilmiştir²⁴⁸⁶. Yine Halil, Mehmet ve Süleyman isimli kişiler Karaman'da oturan 10 kadar eşkıya tarafından evlerinin basıldığını üç çift öküzlerinin, kilim ve diğer ev eşyalarının, nakit paralarının, arpa ve buğdaylarının çalındığını belirterek validen çalınan eşyalarının kurtarılmasını yazılı olarak istemişlerdir²⁴⁸⁷. Daha önce değinildiği üzere Ümmügülsüm isimli bayan da hamama giderken şehrin ortasında Mustafa ve Deli Ahmet isimli şakiler tarafından durdurulmuş, bir katar boğaz altını, bir çift bileziği, yedi tane altın yüzüğü, bir kemer kuşağı, iki katar incisi ve 40 kuruş nakit parası alınmıştır²⁴⁸⁸.

Eşkıya taifesi hırsızlık için gittikleri yerlerde insanları dövmekten, yaralamaktan ve öldürmekten de çekinmemişlerdir. Örneğin Karaman'da oturan Külahçı Dedeoğlu Abdullah, Kamış Ahmet, Atçeken Hızır, Yerebakan Oğlu Musli, Tos Oğlu İbrahim, Salih, Kırış Osman, Karakulakçı Mehmet, Küçük Mehmet, Küçük Mehmet oğlu Hasan, Berber Yusuf ve diğerleri yeniçerilik iddiasında bulunup eşkıyalık ederek baskınlar yapmışlar, yine yeniçeri olan Musa'nın evini 1146 (1733/1734) yılında basarak silahla saldırmışlar, bir atını, bir kürkünü, iki çukasını, altı sim fincan zarfını,

²⁴⁸² *KKS*, No: 281, s. 53/1.

²⁴⁸³ *KKS*, No: 286, s. 33/2.

²⁴⁸⁴ *KKS*, No: 332, s. 32/1.

²⁴⁸⁵ *KKS*, No: 286, s. 95/3.

²⁴⁸⁶ *KKS*, No: 281, s. 69/3.

²⁴⁸⁷ *KKS*, No: 333, s. 89/2.

²⁴⁸⁸ *KKS*, No: 284, s. 16/7.

100 kuruş nakit parasını almışlar, annesini, iki erkek bir kız kardeşini silahla yaralamışlardır²⁴⁸⁹.

Eşkîyalık nedeniyle XVIII. yüzyılda ulaşım güvenliğinin büyük ölçüde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Yeni atanan Karaman kadısının yol emniyeti olmadığı için Ankara'dan gelememesi bunu açıkça göstermektedir²⁴⁹⁰. İbrala köyünden Beydeğer Oğlu Mustafa, Hacı Halil ve Hüseyin adlı şakilerin Mustafa adlı kişinin yolunu kesip döverek iki dişini çıkarmaları²⁴⁹¹; Tapucak Mahallesi'nden Mustafa oğlu Veli Süleyman Beşe'nin 1162 (1748/1749) yılında Eskiil tarafından gelirken Yassıviran denen harabeye geldiğinde iki eşkıya tarafından yolunun kesilerek kılıçla öldürülmesi²⁴⁹²; Seyit Osman'ın Bor kasabasından Karaman'a gelirken Ayrancı'da eşkıya tarafından öldürülmesi²⁴⁹³; Karataş'tan Seyit Mehmet'in 1172 (1758/1759) yılında Ereğli pazarına giderken Karaman'a bağlı Kızıllar köyünden 20–30 kadar eşkıya tarafından Kırış Yaylası'nda sabah namazı vaktinde kurşunlanarak öldürülmesi²⁴⁹⁴; Karapınar ve Kilisehisar'dan İstanbul Baruthanesi'ne taşınan güherçilenin 1184 (1770/1771) yılında Kaçar Yorgi eşkıyası tarafından Akşehir civarında gasbedilmesi²⁴⁹⁵ diğer örneklerdir.

Eşkîyalık hareketleri, kamu otoritesinin işleyişinde ciddi pürüzler oluşmuştur. 300 askerle birlikte savaşa katılması gereken Karaman Voyvodası Abdülkadir Ağa, ayrıldığı takdirde eşkıyanın şehri basacağı endişesi ile savaşa gidememiştir²⁴⁹⁶. Başka bir örnek de 1190 (1776/1777) yılında Karaman valisinin halk tarafından Aksaray'a sokulmaması, hatta bu yüzden çatışmanın bile çıkmasıdır²⁴⁹⁷. Ayrıca daha önce değinildiği gibi Karaman âyanı Abdurrahman Ağa²⁴⁹⁸ eşkıya tarafından öldürülmüştür.

Eşkîyanın kadınları hedef alan suçları da yaygındır. Örneğin Karaman'da oturan eşkıyadan Deli Serdar Oğlu Hasan ve Sabuncu Taviil Musa oğlu Seyit Mustafa adlı kişiler sürekli sarhoş ve silahlı olarak gezip insanları rahatsız ederlerdi. Bir

²⁴⁸⁹ KKS, No: 332, s. 41/1.

²⁴⁹⁰ KKS, No: 289, s. 123/2.

²⁴⁹¹ KKS, No: 282, s. 4/5.

²⁴⁹² KKS, No: 285, s. 347/2.

²⁴⁹³ KKS, No: 286, s. 12/2.

²⁴⁹⁴ KKS, No: 287, s. 81/2.

²⁴⁹⁵ BOA, *Cevdet Askeriye*, No: 26788.

²⁴⁹⁶ BOA, *Cevdet Askeriye*, No: 7819.

²⁴⁹⁷ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 15317.

²⁴⁹⁸ KKS, No: 333, s. 51/1.

keresinde sarhoş bir vaziyette ellerinde bıçak olduğu halde yedi aylık hamile olan Rabia Hatun adlı kadının evini basıp tecavüze yeltenmişler, çocuğunun düşmesine neden olmuşlardır²⁴⁹⁹. Yine bir belgede eşkıyadan İbralı Bekir'in de kadınları taciz için defalarca evlere girmeyi alışkanlık haline getirdiği ifade edilmiştir²⁵⁰⁰. Gölekli-Zade Himmet Ağa 70–80 adamıyla 1140'lı (1727/1728) yıllarda²⁵⁰¹; 1160'lı (1747/1748) yıllarda Kaçor Oğlu²⁵⁰², 400–500 adamıyla; 1190'lı (1776/1777) yıllarda Delibaş Çungarlı Musa²⁵⁰³; 1190'lı (1776/1777) yıllarda İçil'e bağlı Hisarkavak sakinlerinden Koca Abdülkadir²⁵⁰⁴ Karaman civarında faaliyet gösteren meşhur isyancılarıdır. Bir belgeden Koca Abdülkadir'in idam edildiği anlaşılmaktadır²⁵⁰⁵.

Kamu görevlilerinden de çok sayıda isyan eden vardı. İlgin voyvodası Deli Bekir²⁵⁰⁶, Karaman valisinin Delilbaşı İsmail²⁵⁰⁷ bunlara örnektir. Karaman âyanından Zeynel Abidin'in bir belgede eşkıya tarafından öldürüldüğü yazılmışken²⁵⁰⁸, başka bir belgede ise zorbalardan ve zalimlerden olduğu için idam edildiği yazılıdır²⁵⁰⁹. İsyan edenlerden biri de Karaman'da yeniçeri serdarlığı yapan Yamak Musa'dır²⁵¹⁰.

Eşkayanın bertaraf edilmesi için birçok önlem alınmıştır. Karaman valisi Osman Paşa'ya 1122 (1710/1711) yılında gönderilen ferman²⁵¹¹, Karaman şehrinde oturan ve alenen bir kişiyi öldüren 18 eşkıyanın cezalandırılmaları için Konya'ya gönderilmelerini isteyen vali buyruldu²⁵¹², Karaman çarşısında ve kahvehanelerde taşıdıkları büyük bıçaklarla zahire satışı engelleyip ucuz fiyattan almak isteyen eşkıyanın engellenmesi için yazılan vali buyruldu²⁵¹³, Karaman civarında olduğu öğrenilen Akşehirli Yahya'nın yakalanması için gönderilen vali buyruldu²⁵¹⁴, Kara Oğlu diye bilinen Seyit Musa'nın 200 adamıyla birlikte yakalanmasında ihtiyaç

²⁴⁹⁹ KKS, No: 286, s. 35/3.

²⁵⁰⁰ KKS, No: 282, s. 119/1.

²⁵⁰¹ KKS, No: 282, s. 19/1.

²⁵⁰² KKS, No: 284, s. 43/2.

²⁵⁰³ BOA, *Cevdet Zaptiye*, No: 588.

²⁵⁰⁴ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 16845.

²⁵⁰⁵ BOA, *Hat*, No: 3253.

²⁵⁰⁶ BOA, *Hat*, No: 3304.

²⁵⁰⁷ BOA, *Hat*, No: 3253.

²⁵⁰⁸ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 1780.

²⁵⁰⁹ BOA, *Cevdet Zaptiye*, No: No: 4126.

²⁵¹⁰ KKS, No: 287, s. 180/1.

²⁵¹¹ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 8005.

²⁵¹² KKS, No: 293, s. 261/3.

²⁵¹³ KKS, No: 282, s. 90/1.

²⁵¹⁴ KKS, No: 285, s. 331/1.

duyulan ve tüm kazalardan istenen paradan Karaman'ın hissesine düşen 450 kuruşun istenmesi²⁵¹⁵, eşkıyalığı ve genel ahlâka aykırı davranışları ile bilinen Sakabaşı Mahallesi'nden Seyit İbrahim'in idamı için İstanbul'dan izin istenmesi²⁵¹⁶, kazadaki eşkıyanın kökünün kurutulmasını isteyen vali buyruldu²⁵¹⁷, başına 100'den fazla gayrimüslimi toplayıp silahlı bir şekilde sokaklarda gezdiren ve eşkıyalık yaptıran Karamanlı Âbit'in hakkından gelinebilmesi için etrafında toplananların tespit edilmesini isteyen vali buyruldu²⁵¹⁸ bunlara örnektir. Ayrıca eşkıyalarla savaşılması için “*harbe ve darbe kadir olanların*” katılımıyla genel seferberlik ilanı isteyen çok sayıda ferman ve buyruldu vardır²⁵¹⁹. Bu fermanların en meşhurları ağaçların yapraklanmasını fırsat bilip araziye çıkan ve ormanda gizlenen eşkıya ile savaşılmasını emreden “*Yaprak Fermanları*”dır²⁵²⁰.

2. SAVAŞLAR VE SAVAŞ PROBLEMLERİNİN KARAMAN HALKINA YANSIMASI

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın büyük çoğunluğunu değişik cephelerde savaşarak geçirmiştir. İnsanlığın en dramatik olaylarından biri olan savaşın faturaları her zaman ağır olmuştur. Savaş dönemlerinde Karaman halkı, gönderdiği askerler ve yüklendiği maddi yükümlülükler nedeniyle savaşları hep yakından hissetmiştir. Bu konularda diğer yerlere olduğu gibi Karaman Kazası'na da fermanlar ve buyruldu gönderilmiştir.

Karaman'dan XVIII. yüzyılda savaşa katılmaları için çok sık asker istendiği anlaşılmaktadır. Örneğin 01 Zilkade 1156 (17 Aralık 1743) tarihinde dört hak mezhebin beşincisi olduğunu iddia ettiği için Caferi Mezhebi'ne karşı savaş hazırlığı emri verilmiştir²⁵²¹.

Savaş dönemlerinde halktan istenen mali yükümlülüklerin başında “*İmdad-ı Seferiye*” denen ve savaşa katılan valilerin olağanüstü giderlerinde kullanılan vergi gelir²⁵²². İmdad-ı seferiyenin toplanması için Karaman'a yazılmış çok sayıda vali

²⁵¹⁵ KKS, No: 285, s. 343/2.

²⁵¹⁶ KKS, No: 285, s. 354/2.

²⁵¹⁷ KKS, No: 286, s. 37/2.

²⁵¹⁸ KKS, No: 287, s. 84/3.

²⁵¹⁹ KKS, No: 283, s. 44/3.

²⁵²⁰ KKS, No: 284, s. 45/1.

²⁵²¹ KKS, No: 283, s. 25/2.

²⁵²² ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 147.

buyruldu. Örneğin kazanın genelinden 1147 (1734/1735) yılında 2510 kuruş²⁵²³, 1188 (1774/1775) yılında ise 2638 kuruş²⁵²⁴ İmdad-ı seferiye talep edilmiştir. Aynı olarak ise daha çok yük taşımak için mekkâre denen deve ve at istenmiştir.

Osmanlı döneminde taşımacılık hayvanlarla yapılırdı. Bu iş için devletin elinde çeşitli yük hayvanları bulunur, özellikle sefer dönemlerinde ihtiyaca yetmediği zaman kiralama usulüne gidilirdi. Bu iş için kazaların kadılarına hükümler gönderilir ve her kazadan ne kadar at, deve, katır ve araba istendiği bildirilirdi. Mekkâre istenilen yerden ordunun bulunduğu yere kadar olan mesafede hayvanların yem ve benzeri ihtiyaçları ile deveci, katırcı ve arabacı gibi kimselerin yiyecek ihtiyacı için gerekli harcamalar, çoğunlukla avarız vergisi olarak bölge halkından istenirdi. Genellikle uzun mesafeler için deve, yakın mesafeler için araba, dağlık ve engebeli araziler için ise katır tercih edilirdi. Araba ve yük hayvanlarının taşıdığı malzemelerin içinde hububat ve erzak başta olmak üzere top ve top mühimmatı ilk sırayı alırdı²⁵²⁵. Karaman kazasından örneğin 1136 (1723/1724) yılında 26 deve²⁵²⁶, 1139 (1726/1727) yılında Isfahan seferindeki askere malzeme taşımak için 44 deve²⁵²⁷, 1143 (1730/1731) yılında 20 deve²⁵²⁸, 1147 (1734/1735)²⁵²⁹ ve 1149 (1736/1737) yılında 37 deve²⁵³⁰ istenmiştir. Talep edilen develerin bir an önce temin edilip gönderilmesi için sık sık buyruldu gönderilmiştir²⁵³¹.

Bazı belgelerde deve başına ödenecek paralar tespit edilmiştir. Bundan develerin bedellerinin ödendiği anlaşılmaktadır. Örneğin 08 Safer 1143 (23 Ağustos 1730) tarihinde²⁵³² ve 15 Zilkade 1149 (17 Mart 1737) tarihinde²⁵³³ toplanan her deve için 50 kuruş bedel takdir edilmiştir. Karaman'da ayanlık da yapan ancak sonradan ayaklanan ve idam edilen Koca Abdülkadir gibi bazı kişiler keyfî olarak, esbkeşan mukataası sakinleri gibi bazıları da muaf olduklarını ileri sürerek kendilerinden istenen develeri vermek istememişlerdir²⁵³⁴.

²⁵²³ KKS, No: 332, s. 20/3.

²⁵²⁴ KKS, No: 290, s. 21/2.

²⁵²⁵ Ömer İŞBİLİR, "Mekkâre", *DİA*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 554.

²⁵²⁶ KKS, No: 281, s. 89/1.

²⁵²⁷ KKS, No: 281, s. 21/3.

²⁵²⁸ KKS, No: 293, s. 253/3.

²⁵²⁹ KKS, No: 282, s. 20/1.

²⁵³⁰ KKS, No: 282, s. 17/2.

²⁵³¹ BOA, *Cevdet Askeri*, No: 46109; *Cevdet Askeri*, No: 50030; KKS, No: 281, s. 3/3.

²⁵³² KKS, No: 283, s. 13/5.

²⁵³³ KKS, No: 282, s. 17/2.

²⁵³⁴ BOA, *Cevdet Askeri*, No: 39852.

Savaşa giden askerlerin yiyecek ihtiyaçları da halktan istenirdi. Örneğin 1147 (1734/1735) yılında Şark Seferi'ne bölgeden giden askerler için Karaman'dan 5237 İstanbul kilesi arpa ve buğday istenmiştir²⁵³⁵.

Rusya ile Kırım ve Özi civarında devam eden savaş için 01 Zilhicce 1187 (13 Şubat 1774) tarihinde gönderilen iki fermada çok sayıda askere ihtiyaç olduğundan kaza, kasaba ve köylerde bulunan savaş erbabının toplanarak orduya katılmaları²⁵³⁶, 01 Muharrem 1189 (04 Mart 1775) tarihinde²⁵³⁷ ve Şaban 1189 (Eylül/Ekim 1775) tarihinde ise yine savaşmaya gücü yeten tüm askerlerin ve tüm vatandaşların Allah rızası için bir dakika bile gecikmeden Bağdat seferine katılmaları²⁵³⁸, üstün gayret gösterenlerin ödüllendirileceği, emre kayıtsız kalanların ise cezalandırılacağı bildirilmiştir. Bu savaştan üç sene sonra tekrar 20 Rebiyülahir 1192 (18 Mayıs 1778) yılında savaşa katılmak üzere Karaman'dan teçhizatı ile beraber 1000 süvari çağırılmıştır²⁵³⁹.

Bazı askerlerin bir bahane bularak savaşa katılmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin 18 Rebiyülevvel 1205 (25 Kasım 1790) tarihinde 300 askerle birlikte savaşa katılması gereken Karaman voyvodası Seyit Abdülkadir Ağa, savaşa gittiği takdirde şehre eşkıyanın saldıracağı gerekçesi ile yerine amcasının oğlu Halil Ağa'yı göndermiştir²⁵⁴⁰.

Savaşlar, kamu otoritesinin sarsılmasına neden olmuştur. Çünkü yeniciler ve diğer askerle birlikte çoğu zaman eyalet valileri de savaşlara katılmışlardır. Bu zafiyetten yararlanmak isteyen eşkıya grupları sık sık ayaklanmışlardır²⁵⁴¹. Celâlî isyanlarıyla birlikte savaşların bu dönemdeki bir olumsuz etkisi de nüfus üzerinde olmuştur. Özellikle genç nüfus azalmış, üretimde dolayısıyla ekonomide bir durgunluk meydana gelmiştir. Artan malzeme ve vergi talepleri aynı zamanda zirai ve sınaî üretimi geriletmiş, iç ticaretin küçülmesine yol açmıştır²⁵⁴². Bu dönemlerde artan fiyatlar nedeniyle narhlar da sık sık değiştirilmiştir²⁵⁴³.

Savaşların sonuçlarına dair bazı örnekler belgelere yansımıştır. 22 Rebiyülevvel 1149'da (31 Temmuz 1736) Şark Seferi'ne katılan Topak oğlu Hacı Osman'ın

²⁵³⁵ KKS, No: 282, s. 21/1.

²⁵³⁶ KKS, No: 290, s. 8/2; No: 290, s. 12/2.

²⁵³⁷ KKS, No: 290, s. 4/1.

²⁵³⁸ KKS, No: 290, s. 120/1.

²⁵³⁹ BOA, *Cevdet Askeri*, No: 51074.

²⁵⁴⁰ BOA, *Cevdet Askeri*, No: 7819.

²⁵⁴¹ KKS, No: 281, s. 47/1; Mücteba İLGÜREL, "II. Mustafa", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (İlmi Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun YILDIZ), XI, İstanbul 1988, s. 107.

²⁵⁴² TABAKOĞLU, *Türk*, s. 140, 216.

²⁵⁴³ Davut AYDÜZ, "Osmanlı Devleti'nde Narh Uygulaması", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 80.

sağ olup olmadığı öğrenilememiş, eşi Hasan kızı Banu ile küçük çocukları Hatice ve Emine'ye Hacı Osman'ın malından nafaka bağlanmışır²⁵⁴⁴. Alacasulak Mahallesi'nden Hüseyin oğlu İsmail Beşe'nin ise katıldığı şark seferinde şehit olduğuna Mustafa oğlu Emir Ali Beşe ve Abdi oğlu Osman şahitlik etmiş, buna dayanarak şehidin eşi Osman kızı Zahide 1157 (1744/1745) yılının Rebiyülevvel ayında tekrar evlenmiştir²⁵⁴⁵. Yine bir fermenda yeniçeri serdarlarından, Şark Seferleri'ne katılıp şehit olan yeniçerilerin yanlarında bulundurdıkları zati eşyalarının korunması ve ihmal edilmeden beytümale teslim edilmesi istenmiştir.

3. ŞEHİRDE İŞLENEN SUÇLAR

Hukukun çiğnenmesi olarak özetleyebileceğimiz suç olgusu, toplum olmanın doğal bir sonucudur. Ele alınan dönemde Karaman'da işlenen suçlar çağının suçlarıydı. Kompleks olmaktan uzak, çeşit olarak da az sayıdaydı. Ancak yaygınlığına bakılırsa insanların yeterince can ve mal güvenliklerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bunlar devlete, insanlara, mallara ve genel ahlâka karşı işlenen suçlar olarak ele alınabilir.

3.1. Devlet İdaresi Aleyhine İşlenen Suçlar

İnsanlar, kendilerini güçlü hissettiklerinde kamu düzenini bozacak davranışlarda bulunabilirler. Buna engel olmak, devletin görevlerinin başında gelir. Bu sebeple devlete karşı hep tavır alınmış, bu yüzden bazı problemler yaşanmıştır. Aşağıda kamu düzenini ciddi şekilde ihlal eden suçlar ele alınacaktır.

3.1.1. Ayaklanma

XVIII. yüzyılda Karaman ve çevresinde eşkıyalık hareketleri başlığı altında ayrıntılı olarak görüldüğü gibi, kutta-i tarik, kapısız levent, başıboş levent, başıbozuk levent, şaki, Celali, eşirra, harami, haram-zade, türedi, haydut, çiftbozan ve kapı kaçıkmı adı verilen grupların devlete karşı sık sık ayaklandıkları, kamu düzenini bozdukları, halkın ırzına ve malına göz diktikleri, insanları öldürdükleri anlaşılmaktadır²⁵⁴⁶. Bu gruplara bazen devlet kademelerinde görev yapmış kişiler veya ayanlar da katılmışlardır.

²⁵⁴⁴ KKS, No: 282, s. 79/4.

²⁵⁴⁵ KKS, No: 283, s. 78/3.

²⁵⁴⁶ KKS, No: 258, s. 215/1; No: 282, s. 4/5; No: 285, s. 331/1.

3.1.2. Sahtecilik

Hakkı ve yetkisi olmadığı halde bir yolunu bulup üzerine berat çıkartarak kamu görevi üstlenmek, devlet idaresi aleyhine işlenen sahtecilik olarak değerlendirilebilecek bir suçtur ve çok yaygındır. Arap-Zade Camii'nde imam olan Halil'in vefatından sonra hak sahibi olan oğlu Abdullah Halife'nin yerine İsmail adlı bir kişinin üzerine berat çıkartması²⁵⁴⁷; Hacı Şemsettin Vakfı'nın evlada şartlı olan mütevelliliğini yürüten Hacı Osman ve Seyit Yahya'nın vefatından sonra yerlerine öz oğulları Hacı Osman oğlu Mehmet ve Yahya oğlu Süleyman varken hariçten Seyit Ali'nin, “Ölenin çocukları yoktur” diyerek kendine berat çıkartması²⁵⁴⁸; Çeltek Mahallesi'ndeki Alaca Mescidi'nin mütevelliliğini ve nazırlığını Hacı Ömer yürütürken Abdullah oğlu Şeyh Mustafa ve Eyüp oğlu Seyit Mustafa'nın üzerlerine nazırlık beratı çıkartmaları²⁵⁴⁹; İdemit Mahallesi Mescidi'nin mütevelliliğini Ahmet, Mustafa ve Yahya adlı kardeşler yürütürken “Hizmette kusurları var” diyerek Seyit Ahmet, İsmail ve Hüseyin isimli kişilerin kendilerine berat çıkartmaları²⁵⁵⁰; Nuh Paşa Camii'nde müezzin olan Mehmet görevini yaparken ve azlini gerektiren bir sebep yokken Seyit Hacı Abdurrahman'ın kendi üzerine berat çıkartması²⁵⁵¹; yine Nuh Paşa Camii'nde ferraş ve kayyum olan Osman görevine devam ederken Hacı Abdurrahman'ın üzerine berat çıkartması üstelik caminin mumlarını çalması²⁵⁵² bu suçla ilgili örneklerdir. Usulsüz bir şekilde çıkartıldığı tespit edilen beratlar iptal edilmiş, görev asıl hak sahibine iade edilmiştir.

3.1.3. Kamu Hizmetini Engelleme

Yenikapı'daki mescidin Hisar Mahallesi'nde oturan Fatıma Oğulları Hacı Mustafa ve Hacı Ömer tarafından ahır ve samanlığa dönüştürülmesi²⁵⁵³; Zaviye Mahallesi Mescidi'nin imamlığını bir yolla ele geçiren Ömer Efendi tarafından bir han gibi kullanılarak bir tarafını samanlığa, bir tarafının kilere ve ambara dönüştürülmesi²⁵⁵⁴ bu suçla örnek olarak verilebilir.

²⁵⁴⁷ KKS, No: 286, s. 83/1.

²⁵⁴⁸ KKS, No: 288, s. 64/5.

²⁵⁴⁹ KKS, No: 286, s. 112/2.

²⁵⁵⁰ KKS, No: 285, s. 305/2.

²⁵⁵¹ KKS, No: 285, s. 297/2.

²⁵⁵² KKS, No: 285, s. 297/1.

²⁵⁵³ KKS, No: 286, s. 108/2.

²⁵⁵⁴ KKS, No: 333, s. 71/1.

3.1.4. Serbest Ticarete Müdahale Etme

Eşkıya denebilecek bazı zorbalar, ticareti engelleyecek tavırlar içine girebiliyorlardı. 24 Şevval 1149 (25 Şubat 1737) tarihli bir vali buyruğundan; çiftçiler tarafından satılmak üzere çarşıya getirilen zahirenin satışının, büyük bıçaklar taşıyan bazı zorbalar tarafından, biraz da zabitlerin ihmal ve müsamahaları sonucu, engellenerek zorla ucuz fiyata satın alındığını anlaşılmaktadır²⁵⁵⁵.

3.1.5. Kalpazanlık

Osmanlı Devleti'nde paranın ayarıyla oynamak demek olan kalpazanlık, yaygındı. Bu ya piyasaya sahte para sürerek ya da piyasadaki resmî paraların kenarlarını kırarak veya kazıyarak esas veznini ve değerini düşürerek gerçekleştirilirdi²⁵⁵⁶. Fenarî Mahallesinde oturan gayrimüslimlerden Serkiz ve kardeşinin kârlarıyla yetinmeyip kalpazanlık yaptıklarına dair bir belge vardır²⁵⁵⁷.

3.1.6. Yalancı Şahitlik

Karaman'da yalancı şahitlik yapanlar da olurdu. Kır Mahallesi'nden Hacı Kerim, Hançerli Oğlu Hacı Mehmet, Oyuklu Oğlu Ahmet Ağa, Yusuf Beşe, Şam Kerten Oğlu Mehmet isimli kimselerin, seferde bulunan Hasan adlı kişinin öldüğüne şahitlik edip eşinin bir başkası ile evlenmesini sağlamaları bu suça örnek olarak verilebilir²⁵⁵⁸.

3.1.7. Kaçakçılık

Osmanlı toplumunda silah ve bunda kullanılan barutu kaçak olarak alıp satanların mevcut olduğu bilinmektedir. Karaman'da 11 Muharrem 1147 (13 Haziran 1734) tarihli bir belgeden, Kapan Hanı'nda kalan Acem tüccarlarından Barutçu Makisi'nin kaçak olarak güherçile ve silah sattığı anlaşılmaktadır²⁵⁵⁹.

3.1.8. Savaşta Kaçma

Osmanlı, çok sık sefer düzenleyen devletlerden biri idi. Tımar sisteminin bozulmasından sonra taşradan asker sağlanması güçleşmiş; halktan toplananlar da

²⁵⁵⁵ KKS, No: 282, s. 90/1.

²⁵⁵⁶ Bekir Sıtkı BAYKAL, "Osmanlı İmparatorluğunda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni ile İlgili Belgeler", *Belgeler, Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, IV, S. 7-8, (Ankara 1967), s. 49.

²⁵⁵⁷ KKS, No: 290, s. 119/4.

²⁵⁵⁸ KKS, No: 332, s. 79/6.

²⁵⁵⁹ KKS, No: 332, s. 38/1.

disiplinsizlik yapmış ve cepheden kaçmışlardır. İncelenen dönem içinde Şark seferleri sırasında bazı askerlerin savaş alanına gitmeden yarı yoldan, bazılarının ise savaş alanına gidip ulufelerini aldıktan sonra memleketlerine dönerek “*Biz seferden geldik*” deyip eşkıyalık yapmaları buna örnektir²⁵⁶⁰.

3.1.9. Delilleri Karartma

Osmanlı toplumunda şüpheli ölümlerde cenazenin gömülmesinden önce keşif yapılır, ölüm sebebi tespit edilirdi. Aladağ’dan gelirken şüpheli bir şekilde ölen Agop’u keşif yapılmadan gömen İstefan, Papaz oğlu Mıgırviç ve arkadaşları cezalandırılmak üzere vilâyet makamına gönderilmişlerdir²⁵⁶¹.

3.1.10. Teşhir Ederek Silah Taşıma

Türk toplumunda silah taşımak ve çevresine korku vermek yaygındı. Çarşıda ve sokaklarda bazı kişiler büyük bıçaklarla ve silahla gezerler, sade vatandaşları huzursuz ve tedirgin ederlerdi. Bunun için silahları teşhir ederek dolaşmak yasaklanmış, konu münadilerle duyurulmuş, yasağa aykırı davrananların vilâyet makamına bildirilmesi 27 Rebiyülevvel 1169 (31 Aralık 1755) tarihinde hüküm altına alınmıştır²⁵⁶².

3.1.11. Meskûn Mahalde Ateş Ederek Yaralanmaya Neden Olma

Osmanlı toplumunda eğlenmek için silah atmak da yaygındı. 1192 (1778/1779) yılında Sıdırva Köyü’nden Çakırgöz Oğlu İsmail Bey’in oğlu Himmet’in düğününde gelin alıcılardan beş kişi tüfek atarlarken Cedit Mahallesi’nden Musa adlı kişinin küçük kızını yaralamışlar, Çakırgöz Oğlu İsmail’in kefaleti ile sanıklar serbest bırakılmışlardır²⁵⁶³. Bu olay günümüzde sık sık gündeme gelen ve “*magandalık*” diye adlandırılan, eğlence için havaya ateş etmenin tarihi kökeni hakkında fikir vermektedir.

3.1.12. Devlet Emirlerine Aykırı Davranma

Atçeken reayasının kanunsuz bir şekilde “*Biz Atçeken reayasını değiliz*” diyerek vergi vermekten kaçınması²⁵⁶⁴; yine yeniçerilerin ve akrabalarının kullandıkları

²⁵⁶⁰ KKS, No: 281, s. 47/1.

²⁵⁶¹ KKS, No: 285, s. 298/2.

²⁵⁶² KKS, No: 286, s. 105/1.

²⁵⁶³ KKS, No: 305, s. 233/3.

²⁵⁶⁴ KKS, No: 285, s. 218/2.

emlakle arazilerin vergisini vermek istememeleri²⁵⁶⁵; voyvodaların fazla vergi talep etmeleri²⁵⁶⁶; Hacı Bayram Oğlu, Hancı Hacı Osman, Kabakçı Oğlu, Kalyoncu adlı kişilerin “*Biz tüccarız*” diyerek voyvodaya öşür vermek istememeleri²⁵⁶⁷; düşen davalardan kadıların “*ref’iyye*” adı ile kanunsuz bir şekilde harç almaları²⁵⁶⁸; Karaman müftüsünün halktan “*vilâyet masrafı*” adı altında fazladan para istemesi²⁵⁶⁹; Karaman valilerinin kiliseleri olmayan gayrimüslimlerden “*Kilise Teftişi*” adı altında para talep etmeleri²⁵⁷⁰ bu grup suçlara dâhil edilebilir.

3.2. Şahıslara Karşı İşlenen Suçlar

3.2.1. Cinayetler

Osmanlı’da devletin aldığı tüm önlemlere rağmen cinayetlerin önüne geçilememiş, çeşitli nedenlerle insanlar öldürülmüştür. Karaman’da ele alınan dönemde çok sayıda cinayet işlenmiştir. Bazıları şunlardır:

1- Kirişçi Baba mahallesinden İsmail oğlu Süleyman, yine aynı mahallede oturan Seyit Mehmet adlı kimse tarafından 1140 yılının Ramazan ayında (Nisan/Mayıs 1728) kesici bir aletle başından ve diğer organlarından yaralandıktan sonra ölmüştür²⁵⁷¹.

2- Zaviye Mahallesi’nden Yusuf Oğlu lâkaplı kişi 1157 (1744/1745) yılında İbrahim oğlu Abdullah, Borlu Süleyman, Carullah oğlu Ahmet ve arkadaşları tarafından evinde, Yatağan bıçağı ile öldürülmüştür²⁵⁷².

3- Seyit Mehmet adlı bir kişi, Adil oğlu Kör Seyit ile Seyit Mehmet tarafından dövülmüş, yarasından ölmüştür²⁵⁷³.

4- Seyit Osman adlı kişinin yolu Bor kasabasından Karaman’a gelirken Ayrancı köyü yakınında eşkıya tarafından kesilmiş ve öldürülmüştür²⁵⁷⁴.

²⁵⁶⁵ KKS, No: 285, s. 245/1.

²⁵⁶⁶ KKS, No: 286, s. 49/2.

²⁵⁶⁷ KKS, No: 286, s. 70/3.

²⁵⁶⁸ KKS, No: 288, s. 62/1.

²⁵⁶⁹ KKS, No: 333, s. 58/1.

²⁵⁷⁰ KKS, No: 286, s. 62.

²⁵⁷¹ KKS, No: 281, s. 72/3.

²⁵⁷² KKS, No: 283, s. 60/2.

²⁵⁷³ KKS, No: 285, s. 255/4.

²⁵⁷⁴ KKS, No: 286, s. 12/2.

5- Hasan isimli kişi Arnavut oğlu İbrahim ve Ali adlı kimseler tarafından öldürülmüřtür²⁵⁷⁵.

6- Anamashlı aşiretinden Yusuf ve Mustafa adlı kimseler kutta-i tarik olan üç eşkiya tarafından öldürülmüřtür²⁵⁷⁶.

7- Ahmet adlı kişi Çukurbağ köyünden Ömer oğlu Ali tarafından tüfikle öldürülmüřtür²⁵⁷⁷.

8- Karaman'dan Hacı Abdi oğlu Eyüp Ağa ve kardeşi Ali, Ogan Köyü'nden Ahmet isimli kimsenin babasını zorla, “*Yol göster*” diyerek yola çıkarıp öldürmüşlerdir²⁵⁷⁸.

9- Kimliği belirsiz kimseler Karaman'da oturan Havva Hatun'u, evine gece vaktinde girerek öldürmüşlerdir²⁵⁷⁹.

10- Toy Oğlu İbrahim Beşe, Abdurrahman Beşe tarafından öldürülmüřtür²⁵⁸⁰.

11- Karaman ayanından Çavuş-Zade Seyit Abdurrahman Ağa, beş şaki tarafından öldürülmüřtür²⁵⁸¹.

12- Mustafa Beşe, Akçaşehirli Hani oğlu İbrahim tarafından öldürülmüřtür²⁵⁸².

13-Kirişçi Baba Mahallesi'nden İsmail oğlu Süleyman aynı mahalleden Seyit Mehmet tarafından kesici bir aletle yaralanmış, bu yarasından dolayı ölmüřtür²⁵⁸³.

14-Hacı Mehmet isimli kişinin kölesi, İçtekk'e'de oturan Halil tarafından öldürülmüřtür²⁵⁸⁴.

15- Göndere denen yerde 1139 (1726/1727) yılında kimliği belirsiz bir maktul bulunmuş, keşif yapılmadan gömüldüğü valiliğe ihbar edilmiştir. Vali konunun soruşturulması için bir mübaşir görevlendirmiřtir²⁵⁸⁵.

²⁵⁷⁵ KKS, No: 286, s. 26/4.

²⁵⁷⁶ KKS, No: 286, s. 33/2.

²⁵⁷⁷ KKS, No: 287, s. 65/2.

²⁵⁷⁸ KKS, No: 288, s. 6/2.

²⁵⁷⁹ KKS, No: 290, s. 98/3.

²⁵⁸⁰ KKS, No: 332, s. 32/1.

²⁵⁸¹ KKS, No: 333, s. 51/1.

²⁵⁸² KKS, No: 333, s. 94/2.

²⁵⁸³ KKS, No: 281, s. 72/3.

²⁵⁸⁴ KKS, No: 281, s. 30/3.

²⁵⁸⁵ KKS, No: 281, s. 12/1.

3.2.2. Darp ve Yaralama

Ağır şekilde dövmeyi anlatan “*darb-ı şedit*” ve yaralama, şahıslara karşı işlenen yaygın suçlardandır. Birçok kez dövülen kişilerin dişleri dökülmüş, hamile bayanlar darp sonucu düşük yapmışlardır. Külhan Mahallesi’nden Hüseyin adlı kimsenin oğlunun Ermeni asıllı Kara Bet tarafından dövülerek başının yarılıp kolunun kırılması²⁵⁸⁶; hamile olan Ayşe isimli kadının Şam Mahallesi’nden İbrahim Ağa tarafından dövülerek çocuğunun düşürülmesi²⁵⁸⁷; Topal Musa’nın Hallaç Oğlu Deli Ahmet tarafından dövülerek bir dişinin kırılması²⁵⁸⁸; Kirişçi Baba Mahallesi’nden Kürt Oğlu Abdullah’ın 12 yaşındaki çırak oğlunun köylere giderken berber olan ustası tarafından dövülüp her yanının yara bere içinde bırakılması, iki kere yatırılıp boğazlanmaya kalkışılması²⁵⁸⁹; Ali isimli kimsenin eşinin, Mandosonlu Oğlu diye bilinen Hacı Mehmet’in eşi İrebiş ve beraberindekiler tarafından dövülerek bir dişinin çıkarılması²⁵⁹⁰; Seyit Emrullah’ın ve eşinin, Hacı Abdi oğlu Hacı Bekir, Berber İbrahim oğlu Seyit ve Bani oğlu Musa Beşe tarafından, evine gece vakti girilerek, Yatağan bıçağı ile yaralanması, daha sonra Seyit Emrullah’ın bu yaralardan dolayı ölmesi²⁵⁹¹; hamile olan Ayşe isimli bir kadının Şam Mahallesi’nden İbrahim Ağa tarafından dövülmesi neticesinde çocuğunun düşürülmesi²⁵⁹²; Mustafa adlı kişinin kardeşinin, Hisar Mahallesi’nden Hasan Efendi oğlu Ahmet ve çırağı tarafından tarla sularken suyunun kesilerek hakaret edilip elindeki topuz ile başına vurularak yaralanması²⁵⁹³ XVIII. yüzyılda Karaman’da işlenen darp ve yaralamalara verilebilecek örneklerdir.

Bazen kiralık katil tutarak hasmını öldürtmek isteyenler olurdu. 1163 (1749/1750) yılında Kafasız Mehmet lâkaplı kişi, kendisini şikâyete giden Ali Beşe oğlu Halil’i öldürmesi için 50 kuruşu peşin 50 kuruşu iş bittikten sonra ödenmek üzere bir adam tutmuş, Suğla Nahiye’inde Halil’i yakalayan kiralık katil, öldürmek kastıyla bir aletle vurmuş ancak Halil yaralı kurtulmuştur²⁵⁹⁴.

²⁵⁸⁶ KKS, No: 282, s. 45/4.

²⁵⁸⁷ KKS, No: 285, s. 361/1.

²⁵⁸⁸ KKS, No: 333, s. 72/1.

²⁵⁸⁹ KKS, No: 332, s. 73/3.

²⁵⁹⁰ KKS, No: 284, s. 21/3.

²⁵⁹¹ KKS, No: 284, s. 44/3.

²⁵⁹² KKS, No: 285, s. 361/1.

²⁵⁹³ KKS, No: 284, s. 47/2.

²⁵⁹⁴ KKS, No: 285, s. 243/2.

3.2.3. Korkularak Düşüğe Neden Olma

Kır Mahallesi'nden Oyukluoğlu Süleyman sarhoş bir halde elinde yaralayıcı bir aletle Selime Hatun isimli kadının evini basmış, hamile olan Selime Hatun korkusundan düşük yapmıştır²⁵⁹⁵. Siyahser Mahallesi'nden Ahi Baba ve Yahya isimli kimseler ise Molla Abdullah'ın evine zorla girmişler, hamile olan eşinin çocuğunu düşürmesine sebep olmuşlardır²⁵⁹⁶.

3.2.4. Kadın-Kız Kaçırma

Kadın ve kızların, değişik nedenlerle kaçırıldığı olurdu. 1155 (1742/1743) yılında Başhan'da kalan Acem ve gayrimüslim asıllı tüccarlardan birkaç kişi Müslüman bir kadını kaçırarak handa üç gün saklamışlar, olayın açığa çıkacağını anlayınca kadını öldürmüşlerdir²⁵⁹⁷. Tapucak Mahallesi'nden Ahmet oğlu Mehmet, amcası Ömer'in bekâr kızını dağa kaçırmış, birkaç gün sonra Kadir oğlu Kerim'in evine bırakmıştır²⁵⁹⁸. Kirişçi Baba Mahallesi'nden Osman Oğlu lâkaplı Hasan, Ayşe adlı bir kızı evine götürmüş, mahalleli durumu öğrenip evini basınca, kız kurtulmuştur²⁵⁹⁹. Kirişçi Baba Mahallesi'nden Katırcı oğlu Halil hacca gittiğinde, eşi bayram gecesini kimliği belirsiz kişilerce kaçırılmıştır²⁶⁰⁰. Kale Mahallesi'nde oturan Pazarbozan oğlu Abdurrahman, Mehmet isimli kişinin kızının önüne geçmiş, bıçakla tehdit edip döve döve evine götürerek akşama kadar hapsetmiştir²⁶⁰¹.

3.2.5. Tecavüz ve Tecavüze Teşebbüs

Karaman'da ele alınan dönemde çok sayıda ırza geçme suçunun işlendiği görülmektedir. Fenarî Mahallesi'nden Ermeni asıllı Körükçü Oğlu'nun Candar Oğlu ile beraber gayrimüslim asıllı bir kadının evine getirerek zorla tecavüz etmeleri²⁶⁰²; Seyit Eyüp'ün kölesinin bir kadını zorla bir bahçeye götürüp tecavüz etmesi²⁶⁰³; Tapucak Mahallesi'nden Hacı Yahya oğlu Hacı Lütfullah'ın aynı mahallede oturan müteveffa Köle Hacı Mehmet'in evine giderek eşine “*Seni alırım*” deyip tecavüze

²⁵⁹⁵ KKS, No: 286, s. 73/5.

²⁵⁹⁶ KKS, No: 281, s. 40/2.

²⁵⁹⁷ KKS, No: 333, s. 16/1.

²⁵⁹⁸ KKS, No: 333, s. 68/4.

²⁵⁹⁹ KKS, No: 333, s. 13/4.

²⁶⁰⁰ KKS, No: 332, s. 24/6.

²⁶⁰¹ KKS, No: 285, s. 312/2.

²⁶⁰² KKS, No: 284, s. 77/1.

²⁶⁰³ KKS, No: 287, s. 40/1.

teşebbüs etmesi²⁶⁰⁴; Ahi Osman Mahallesi'nden Mali isimli gayrimüslim kadının Serkiz ve Terzi lâkaplı gayrimüslimler tarafından eve çağırılıp başına çuval geçirilerek tecavüze teşebbüs edilmesi²⁶⁰⁵; Kır Mahallesi'nden Ahmet isimli kişinin kızına tecavüz edilmesi²⁶⁰⁶; Çelttek Mahallesi'nden Hacı Ahmet oğlu İbrahim'in, kocası vefat eden Yahya kızı Emine'yi "*Seni alırım*" diyerek tecavüz etmesi²⁶⁰⁷; Dış Tekke Mahallesi'nden Ömer oğlu Abdülkerim Beşe'nin kızına Abdülkerim Beşe oğlu Osman Çelebi'nin tecavüz etmesi²⁶⁰⁸; Hoca Mahmut Mahallesi'nden Hacı Ahmet'in kızına tecavüz edilip hamile bırakılması²⁶⁰⁹; Kala Mahallesi'nden İbrahim oğlu Ahmet'in aynı mahalleden Mehmet isimli kişinin kızına tecavüz etmesi²⁶¹⁰; Ahi Osman Mahallesi'nden Recep, Osman, Saraç oğlu İbrahim Bey, Arap Ali ve Abdullah adlı kişilerin İsmail isimli bir kişinin evine giderek kız kardeşine tecavüze teşebbüs etmeleri²⁶¹¹; Aydın oğlu Gökgöz adlı gayrimüslim asıllı bir kişinin Gaferiyat Köyü'nde Mehmet Ağa'nın evinde misafir olarak kalırken gece ev sahibinin kızına tecavüz etmesi²⁶¹²; Gazaliye Mahallesi'nden Kör Ömer Beşe'nin gece vakti Ayşe isimli kadının evini basarak tecavüz etmesi, sim kuşağını ve 150 kuruşluk eşyasını çalması²⁶¹³; Abbas Mahallesi'nden Seyit Hasan ve Dalbaz İbrahim adlı kişilerin Şah Ruh Mahallesi'nden Karakaş adlı gayrimüslim dışarıda iken evine girerek eşine tecavüze yeltenmeleri²⁶¹⁴; Şaki Süleyman'ın Mahmut adlı kişinin eşine tecavüze yeltenmesi²⁶¹⁵ bu suçta örnek olarak verilebilir.

3.2.6. Hürriyeti Engelleme, Tehdit

Toplumda güçlü olanlar, bazen yasalara aykırı olarak insanların hürriyetini kısıtlayıp, tehdit ederdi. Ahmet isimli kişi İbrahim Çavuş oğlu Abdurrahman Ağa'nın iki adamı tarafından bir yere hapsedilmiş ve "*Bir tarlada mal bulmuşsun. Onları getir.*"

²⁶⁰⁴ KKS, No: 289, s. 57/1.

²⁶⁰⁵ KKS, No: 297, s. 313/3.

²⁶⁰⁶ KKS, No: 281, s. 82/1.

²⁶⁰⁷ KKS, No: 333, s. 90/3.

²⁶⁰⁸ KKS, No: 286, s. 123/3.

²⁶⁰⁹ KKS, No: 332, s. 63/2.

²⁶¹⁰ KKS, No: 332, s. 72/5.

²⁶¹¹ KKS, No: 298, s. 7/3.

²⁶¹² KKS, No: 286, s. 57/3.

²⁶¹³ KKS, No: 286, s. 22/2.

²⁶¹⁴ KKS, No: 284, s. 15/2.

²⁶¹⁵ KKS, No: 282, s. 46/6.

*Yoksa seni öldürürüz” diye tehdit edilmiş, bir kumaş tüccarından kumaş ve alaca almış gibi 75 kuruş borçlandırılmıştır*²⁶¹⁶.

3.2.7. Yol Kesme

Yol emniyeti yetersiz olduğundan otorite boşluğundan yararlanan eşkiya takımı, soygun için sık sık yol keser, cana kastederdi. Karataş Kazası’ndan Seyit Mehmet’in Ereğli pazarına giderken Kırış Yaylası’nda bir sabah namazı vakti Karaman’a bağlı Kızıllar Köyü’nde oturan 20–30 kişi tarafından tüfekte öldürülmesi²⁶¹⁷; Tapucak Mahallesi’nden Mustafa oğlu Veli Süleyman Beşe’nin Eskil’e giderken Yassıviran denen yerde iki yol kesici tarafından kılıçla öldürülmesi²⁶¹⁸; Musli Ağa Hanı’nda kalan Acem asıllı Yasef Karamas’ın Silifke’den gelirken İlpınarı denen mevkide üç kişi tarafından önünün kesilip sağ kolunun bıçak ile yaralanması²⁶¹⁹; Mustafa isimli kişinin yolda giderken İbrala Köyü’nden Beydeğer oğlu Mustafa, Hacı Halil ve Hüseyin isimli kişiler tarafından önüne geçilip dövülmesi ve iki dişinin kırılması²⁶²⁰ bu suça verilebilecek örneklerdir.

3.2.8. Konut Dokunulmazlığının İhlali

Osmanlı’da mesken masuniyeti olmakla birlikte otorite boşluğu olduğunda konut dokunulmazlığını bazı kimseler ihlâl edebilirdi. Şam Mahallesi’nden Hafız isimli kişinin Gülnar Kazası’ndan Seyit Mehmet’in evini basıp 800 kuruşu alması, eşini dövmesi ve hakaret etmesi²⁶²¹; Kır Mahallesi’nden İşçi Mehmet’in evinin aynı mahalleden Kasap Hacı Kerim, Mağribi Oğulları Musa ve Hacı Ahmet Oğlu’nun uşakları tarafından gece vakti basılıp İşçi Mehmet’in bıçakla yaralanması²⁶²²; İç Tekke Mahallesi’nden Ali’nin evinin gece yarısı aynı mahallede oturan Şeyh oğlu Mehmet tarafından basılması²⁶²³; Hacı Celal Mahallesi’nden Emrullah’ın evinin Hacı Abdi oğlu Hacı Bekir, hizmetçisi Yirik İbrahim oğlu Seyit ve Banu oğlu Musa Beşe tarafından basılması ve Emrullah’ın Yatağan bacağı ile yaralanması ve bu yaradan

²⁶¹⁶ KKS, No: 281, s. 84/2.

²⁶¹⁷ KKS, No: 287, s. 81/2.

²⁶¹⁸ KKS, No: 285, s. 347/2.

²⁶¹⁹ KKS, No: 282, s. 112/4.

²⁶²⁰ KKS, No: 282, s. 4/5.

²⁶²¹ KKS, No: 284, s. 7/5.

²⁶²² KKS, No: 288, s. 60/2.

²⁶²³ KKS, No: 290, s. 116/1.

dolayı ölmesi²⁶²⁴; Hafız Mehmet'in evinin Seyit Abdullah tarafından basılması ve bıçakla yaralanması²⁶²⁵; Tüccar Hacı İbrahim'in evinin Çavuş-Zade Abdurrahman Ağa ile Kızılcaкую Köyü'nden Ömer Beşe oğlu Osman ve 30–40 adamı tarafından basılıp koyunlarının, parasının, bir cariyesinin, iki kölesinin götürülmesi²⁶²⁶ bu suçla ilişkin örneklerdir.

3.2.9. Hakaret

Hakaret etme, belgelerde “*şütûm-ı galîza ve itâle-i lisân*” olarak geçer. Bu konuda dört olay, sicillere geçmiştir²⁶²⁷. 1155 (1742/1743) yılında bazı kadınların Karaman kadısının yakasına yapışıp türlü türlü hakaretler etmeleri bu suçla dair ilginç bir örnektir²⁶²⁸.

3.3. Mala Karşı İşlenen Suçlar

3.3.1. Hırsızlık

Osmanlı toplumunda hırsızlık suçu işleyenlere de rastlanırdı. Ele alınan dönemde Karaman'da hırsızlık da yaygın suçlardandır. Şam Pazarı Mahallesinden adı verilmeyen bir kişinin bir miktar nakit parasını ve eşyasını çaldıkları gerekçesi ile kayınvalidesinden ve Karaman kadısının Seyisi Ali'den şikâyetçi olması²⁶²⁹; Kır Mahallesi'nden Hacı Mustafa'nın 15 koyununun Canasun Köyü'nden Hamza ve Seydi oğlu Ali tarafından çalınması²⁶³⁰; Acem asıllı iki kişinin evinin açılıp 800 kuruşluk nakit ve eşyasının çalınması²⁶³¹; İbrikli Mahallesi'nden Ali ve Garip Hasan'ın Fatıma isimli kadının evinden 400 kuruşluk eşyasını çalması²⁶³²; hac dönüşü vefat eden Hacı Nuh Mahallesi'nden Hacı İsa'nın yanında bulunan 2000 kuruş tutarındaki eşyasının Hacı Mustafa ve Hacı Mehmet tarafından alındığı halde teslim edilmemesi²⁶³³; Hanesiz Köyü'nden Türkman oğlu Mehmet'in Havva Hatun'a ait 36 kuruş nakit akçeyi ve bir sim kuşağı çalması²⁶³⁴ hırsızlık suçuna verilebilecek örneklerdir.

²⁶²⁴ KKS, No: 286, s. 18/2.

²⁶²⁵ KKS, No: 282, s. 81/2.

²⁶²⁶ KKS, No: 282, s. 14/1.

²⁶²⁷ KKS, No: 281, s. 40/2; No: 285, s. 532/2; No: 333, s. 28/2.

²⁶²⁸ KKS, No: 333, s. 28/2; No: 333, s. 45/4.

²⁶²⁹ KKS, No: 285, s. 308/3.

²⁶³⁰ KKS, No: 332, s. 68/4.

²⁶³¹ KKS, No: 292, s. 97/1.

²⁶³² KKS, No: 287, s. 101/3.

²⁶³³ KKS, No: 287, s. 40/2.

²⁶³⁴ KKS, No: 282, s. 30/2.

3.3.2. Gasp

Bilindiği üzere başkasına ait bir şeyi rızası olmadan zorla almaya gasp denir. Karaman'da XVIII. yüzyılda gasp olaylarına da rastlanmıştır. Serkiz adlı gayrimüslimin evinin, Pazarbozan Hanı'nda kalan gayrimüslim asıllı Fakula tarafından basılarak dövülmesi ve eşyasının gasbedilmesi²⁶³⁵; Şam Pazarı Mahallesi'nden Deli Ahmet ve Şeyhler Mahallesi'nden Seydi oğlu Molla'nın Ömer adlı kişinin evini basıp 150 kuruşluk eşyasını gasbetmeleri²⁶³⁶; Kavşıt Mahallesi'nden Kel Hatice adlı kadının 12 kuruşunun, bir altın küpesinin ve bir altın cebesinin gasbedilmesi²⁶³⁷; Çıyan Türkmanı'ndan Bıyıklı Ali'nin, Mehmet'in 50 kuruşunu gasbetmesi²⁶³⁸; Kirişçi Baba Mahallesi'nden Fatıma'nın evinin Carullah oğlu Ahmet Beşe tarafından basılıp dövülerek parmağındaki altın yüzüğünün ve bir miktar eşyasının gasbedilmesi²⁶³⁹; Saçlı lâkaplı İbrahim'in gece sokakta Gümrükçü lâkaplı kişinin önüne geçip içinde 31 akçe bulunan kesesini koynundan gasbetmesi²⁶⁴⁰; Fisandon Köyü'nden birkaç kişinin Süleyman adlı kimseyi dövüp dokuz yıldız altınını ve bir kısım eşyasını gasbetmeleri²⁶⁴¹; Seyit Abdurrahman'ın koynunda sakladığı 55 kuruşunun Fisandon köyünde gasbedilmesi²⁶⁴² konu ile ilgili örneklerdir.

3.3.3. Yağma

Karaman'da yağma olayları da eksik olmazdı. Mahmut isimli kişinin evi, Yörük olması bahane edilerek, 1140 (1727/1728) yılında Abdülmuin oğlu Ahmet Bey'in başında bulunduğu 50–60 eşkıya tarafından basılmış, bir miktar koyunu, sığırı, evi, eşinin kulağındaki küpesi ve kuşağı yağmalanmıştır²⁶⁴³.

3.4. Genel Ahlaka Karşı İşlenen Suçlar

3.4.1. Fuhuş

Karaman halkı arasında fuhuş yaygın değildi. Bununla birlikte bu konu ile ilgili davalara da rastlanmıştır²⁶⁴⁴. Fuhuşu daha çok şehre dışarıdan gelen, bunu meslek

²⁶³⁵ KKS, No: 332, s. 79/4.

²⁶³⁶ KKS, No: 285, s. 330/4.

²⁶³⁷ KKS, No: 282, s. 130/4.

²⁶³⁸ KKS, No: 332, s. 71/7.

²⁶³⁹ KKS, No: 332, s. 71/5.

²⁶⁴⁰ KKS, No: 284, s. 8/4.

²⁶⁴¹ KKS, No: 282, s. 130/2.

²⁶⁴² KKS, No: 282, s. 47/3.

²⁶⁴³ KKS, No: 281, s. 69/3.

²⁶⁴⁴ KKS, No: 281, s. 78/1; No: 284, s. 20/5; No: 285, s. 354/2; No: 285, s. 354/3; No: 287, s. 63/3; No: 287, s. 174/2; No: 287, s. 182/3; No: 305, s. 231/2.

edinenler yaparlardı. İncelenen dönemde Karaman dışından gelen ve fuhuş yapan kadınlarla mücadele için üst makamlardan ikaz mahiyetinde birçok emir gelmiş, sicillere kaydedilmiştir. Bunlardan 09 Cemaziyelahir 1158 (09 Haziran 1745)²⁶⁴⁵, 17 Zilhicce 1166 (15 Ekim 1753)²⁶⁴⁶, 15 Zilkade 1168 (23 Ağustos 1755)²⁶⁴⁷ ve 05 Recep 1172 (04 Mart 1759) tarihli²⁶⁴⁸ olanlar dikkat çekicidir.

3.4.2. Şarap İçme

Osmanlı toplumunda Müslümanların şarap içmeleri yasaktı. Bununla birlikte gizli olarak şarap içenler olurdu. XVIII. yüzyılda şarap içme, belgelere tek başına bir suç olarak yansımamış, şarap içenler bir suça karıştıkları için şikâyete konu olmuştur. Şarap içtikleri bilinen; Sipahi Bekir, Er Oğlu, İbrahim Oğlu, Tabak Öküz lâkaplı kişilerin Hacı Nuh oğlu Ahmet'i döverek yaralamaları²⁶⁴⁹; Deli Serdar oğlu Hasan ve Sabuncu Tavail Musa oğlu Seyit Mustafa ve Seyit Mustafa adlı kişilerin sarhoş vaziyette silahla gezerek evlere girip ırz düşmanlığı yapmaları, hamile olan Rabia Hatun adlı kadının evine de sarhoş bir halde gelip Aydın bıçağı ile hücum ederek çocuğunu düşürmeleri²⁶⁵⁰ buna örnektir.

4. HUKUK DAVALARI

Karaman'da yaşayanlar arasında bir uzlaşmazlık olduğunda problem önce muslihûn-ı müslimîn denen arabulucular tarafından çözülmeye çalışılırdı. Arabulucuların çözdüğü uzlaşmazlıklara ait çok sayıda örnek vardır. Eğer halledilemezse konu kadıya götürülürdü.

Kadılar, başvurdukları takdirde gayrimüslimlerin davalarına da bakarlardı. Gayrimüslimlerin kadı mahkemelerini tercih etmesinin sebebi, genellikle, akrabalara, kızlara, babalara, amcalara, kız kardeşlere, mirastan pay verilmesiydi. Dolayısıyla, bir mirastan mahrum kalmaktan ya da daha az miras almaktan korkan gayrimüslimler kadı mahkemelerine başvururdu. Dul Hristiyan kadınları, ölenin karısına mirastan kilise hukukundakinden daha büyük pay veren kadı mahkemelerine başvururdu. İstekleri

²⁶⁴⁵ KKS, No: 285, s. 211/1.

²⁶⁴⁶ KKS, No: 286, s. 73/2.

²⁶⁴⁷ KKS, No: 286, s. 86/1.

²⁶⁴⁸ KKS, No: 287, s. 62/2.

²⁶⁴⁹ KKS, No: 287, s. 63/2.

²⁶⁵⁰ KKS, No: 286, s. 35/3.

dışında görücü usulle evliliğe zorlanan gayrimüslim kızları da kadının evlilikte rızasını şart koşan kadı mahkemesine başvurup gönülsüz evliliği engelleyebilirlerdi²⁶⁵¹.

Mahkemelerde görülen hukuk davaları çok çeşitlidir. Bazı davalar örnek olarak aşağıda verilmiştir.

4.1. Miras Davaları

En yaygın davalar miras davalarıdır²⁶⁵². Seyit Ali'nin, annesi ölmeden önce malından 387 kuruş nakit parayı kız kardeşi Hatice'nin alarak eşi Ali'yi hacca gönderdiği iddiası ile davacı olması²⁶⁵³; Hisar Mahallesi'nden Seyit Ali'nin kız kardeşi Şerife Hatun'dan, annesi öldüğü zaman kendisinin Ermenek'te, babasının da İstanbul'da olmasından yararlanarak annesinin mirasının bir kısmını saklayıp kendisine mal ettiği iddiası ile davacı olması²⁶⁵⁴ miras davalarına örnektir.

4.2. Boşanma Davaları

Boşanma, toplumun en büyük problemlerinden biridir. Çünkü aile, boşanma ile dağılır. Bu konu, daha önce "Ailenin Dağılması" başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ali Şahne'den İmirza oğlu Hasan'ın eşi Musa kızı Fatıma'dan boşanmasına dair dava bu davalara örnektir²⁶⁵⁵.

4.3. Mehir ve Nafaka Davaları

Boşanma sırasında kadınlara verilmesi gereken mehir ve nafaka çok sık dava konusu olurdu. Kavşıt Mahallesi'nden Ali kızı Ümmî'nin boşandığı eşi Hüseyin oğlu Hamza'dan alması gereken 17 000 akçe mehir ile nafaka iddetinin alınması için açtığı dava²⁶⁵⁶; Gazaliye Mahallesi'nden Kerime adlı kadının, eşinin kendisine 45 000 cedit akçe mehir taahhüt etmişken, bir miktar eşya vermesi şartıyla bu mehirden vazgeçtiğini ancak eşinin vereceğim dediği eşyayı vermeyerek kendisini mağdur ettiğini beyan ederek, 45 000 cedit akçelik mehirinin kocasından aliverilmesini dair dava²⁶⁵⁷; Ali

²⁶⁵¹ QUATAERT, *aynı eser*, s. 255.

²⁶⁵² KKS, No: 281, s. 43/1; No: 287, s. 68/1; No: 288, s. 48/1; No: 289, s. 19/2; No: 290, s. 10/2; No: 290, s. 42/1.

²⁶⁵³ KKS, No: 287, s. 28/1.

²⁶⁵⁴ KKS, No: 287, s. 28/2.

²⁶⁵⁵ KKS, No: 297, s. 296/4.

²⁶⁵⁶ KKS, No: 289, s. 19/1.

²⁶⁵⁷ KKS, No: 282, s. 129/2.

Şahne'den Ayşe adlı kadının boşandığı eşi Mehmet'ten 30 000 akçelik mehirini ve evde bulunan eşyasını istemesine dair dava²⁶⁵⁸ bu davalara örnek olarak verilebilir.

4.4. Alacak Davaları

Osmanlı toplumunda alacak davaları oldukça sık görülürdü. Tapucak Mahallesi'nden Kedi Tartan Oğlu lâkaplı Hacı Mustafa'nın vefat eden Hasan oğlu Abdülkadir'de olan 443 kuruş alacağını mirasçılarında istemesine dair dava²⁶⁵⁹; Hisar Mahallesi'nden Hacı Nuh kızı Şerife'nin, alacağını babasına 280 kuruş borca kefil olan Hacı Nuh kızı Fatıma'dan istemesine dair dava²⁶⁶⁰; Hacı Mehmet'in Fisandon Köyü'nden Musa oğlu Mahmut Beşe'de olan 124 kuruşluk alacağına dair dava²⁶⁶¹; Kapan Hanı'nda kalan Acem asıllı Kelos oğlu Dirador'da olan alacağına dair dava²⁶⁶²; Hatice ve Fatıma isimli kadınların, Mandosonlu Hacı Mehmet ve kardeşi Yahya'da olan ve sattıkları hamamdan doğan 10 kese akçe alacaklarına dair dava²⁶⁶³; Ayşe ve Fatıma adlı kadınların, 25 dönüm tarlalarının senelik kirası olan 12 kile buğdayı 15 yıldır vermeyen Hacı Abdi oğlu Hacı İsmail ve kardeşi Hacı Halil'de olan alacaklarına dair dava²⁶⁶⁴; Ereğli Kazası'ndan İsmail'in, birkaç gün orakla ekinini biçtiği Bozbey oğlu Hamit Çelebi'de olan alacağına dair dava²⁶⁶⁵; Seyit İsmail ve Seyit Hasan'ın Hacı Seyit Abdullah'ta olan 12 yıllık hizmetten doğan ücret alacağı için açtıkları dava²⁶⁶⁶; Ümmügülsüm adlı bayanın Kale Mahallesi'nden Hacı Ömer'de olan 15 senelik hizmetinden doğan alacağına dair dava²⁶⁶⁷ bu davalara örnek olarak verilebilir.

4.5. Mülk Davaları

Mahkemeleri en fazla meşgul eden konulardan biri mülk davalarıydı. Abdülkadir kızı Ayşe'nin gayrimüslim asıllı Menas'ın kullandığı evde olan hissesine dair davası²⁶⁶⁸; Sakabaşı Mahallesi'nden Mustafa oğlu Seyit Abdülkerim'in Bekir

²⁶⁵⁸ KKS, No: 290, s. 72/3.

²⁶⁵⁹ KKS, No: 290, s. 48/1.

²⁶⁶⁰ KKS, No: 283, s. 61/2.

²⁶⁶¹ KKS, No: 281, s. 34/2.

²⁶⁶² KKS, No: 281, s. 42/3.

²⁶⁶³ KKS, No: 284, s. 16/2.

²⁶⁶⁴ KKS, No: 284, s. 16/4.

²⁶⁶⁵ KKS, No: 332, s. 73/3.

²⁶⁶⁶ KKS, No: 287, s. 172/2.

²⁶⁶⁷ KKS, No: 288, s. 72/3.

²⁶⁶⁸ KKS, No: 290, s. 82/4.

oğlu Mustafa'dan satın aldığı mülklerin teslim edilmediği iddiası ile açtığı dava²⁶⁶⁹; İbrikli Mahallesi'nden Ayşe ve Hanım adlı kadınların Hacı Ahmet oğlu Seyit Hacı İbrahim'den; babalarından intikal eden tahminen üç dönüm tarlayı zorla zabtettikleri gerekçesi ile açtıkları dava²⁶⁷⁰ buna örnek olarak verilebilir.

5. HALKIN ŞİKÂYET ETME HAKKI VE ARZUHALLER

Osmanlılarda şikâyet etme hakkının daha başlangıçtan itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır. Halk, karşılaştığı problemi anlatan ve çare bulunmasını isteyen arzuhalle bizzat padişah'tan başlayarak taşradaki en küçük idareciye ve makamlara kadar başvurabilirdi. Bazı yönleriyle günümüzdeki dilekçeye benzerlik göstermekle birlikte, oldukça gelişmiş bir şekilde ve kalıplaşmış ifadelerle düzenlenen arzuhallerin yazılması zordu. Bu durum zamanla arzuhalcilik adıyla bir mesleğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur²⁶⁷¹.

Osmanlı Devleti, halkının isteklerine önem veren bir yapıya sahipti. Halkın şikâyeti ile görevden alınan çok sayıda kamu görevlisi vardır. Karaman'da 40 yılı aşkın müftülük yapmış olan Seyit Mehmet Efendi'nin "*ashab-ı ağraz*" denen kişiler tarafından şikâyet edilerek görevden aldırılması ve memleketi olan Alâiye'de ikamete mebur tutulması buna örnektir²⁶⁷².

Sicillere geçen arzuhaller, daha çok Karaman Valisi'ne ve İstanbul'a yazılanlardır. Konu bir kamu görevlisini şikâyetse arzuhallerin daha çok İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır. Kamu görevlileri hakkında yazılmış çok sayıda arzuhal vardır. Bazen mahkemenin başı olan kadılar da şikâyet edilirdi. Düşen davalardan kadıların "*ref'iyye*" adı ile kanunsuz bir şekilde harç almaları şikâyet konusu olmuştur²⁶⁷³. Karaman halkı tarafından kadı hakkında verilen bir şikâyet dilekçesi ve günümüz Türkçesi aşağıda örnek olarak verilmiştir:

"Devletlü, 'inâyetlü, 'âmme-i fukarâya merhametlü Sultânım Hazretleri sağ olsun. 'Arz-ı hâli bende-i dâ'îleridir ki; bu du'âcıları Lârende ahâlîleri fukarâlarından olup hâlâ kâdımız Seyyid Mustafa Efendi her birlerimize zulm ü te'addîsinden mâ'dâ umûr-ı şer'iyyeyi 'âlim olmayub ve hâlâ nâibi Emrullah nâm kimesne levendât

²⁶⁶⁹ KKS, No: 290, s. 10/3.

²⁶⁷⁰ KKS, No: 290, s. 42/1.

²⁶⁷¹ Mehmet İPŞİRLİ, "Arzuhal", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 447-448.

²⁶⁷² KKS, No: 286, s. 112/1.

²⁶⁷³ KKS, No: 288, s. 62/1.

tâifesinden olub ve hevâ-yi hevesâtına tâbi' ba'zı muhızır nâmında müzevvir ve müfsid kimesneler peydâh idüb hukuk-ı 'ibâdı, rüşvet ile ibtâl itmekle aslâ şer'-i şerîf icrâ olunmayub ve bu sene-i mübârekede her sâliyânede beşyüz ve bin gurûş tevzî' ve taksîm idüb ile'l-ân ahz itdiği akçe on kîseye bâliğ olub 'ulemâ ve e'imme ve hutebâ ve sâdât-ı kirâm tekâlif-i şâkkadan mu'âf ve müberrâlar iken hilâf-ı emr-i 'âlî ve mugâyir-i kânûn-ı sultânî her birlerine sâliyâne tahmül ve hükmidiüb kesr-i ırz olmağla ve tam'-ı hâmundan nâşî ba'zı eşirrâlara beyâz üzere mühür virüb nice mel'aneti zuhûr itmeğile ve bunun emsâli zulm ü te'addîsinin nihâyeti olmamağile ahâlî-yi fukarâ parâkende ve perîşân olmağa bâ'is olmağın lillâh ve rasûle merâhimi 'âliyelerinden mercûdur ki mezbûrın keyfiyet-i ahvâli âsitânede bulunan misâfir ve mücâvir (okunamadı) Müslimînden dahî su'âl ba'dehû fukarânın hâline merhamet buyurub mezbûr azl fukarâya hayırlı kadî-yı âhar irsâl buyurmaları bâbında arzuhâle cesâret olundu. Bâkî emr u fermân Sultânım Hazretleri'nindir. Bende-i ahâlî-yi fukarâ-yı Lârende"²⁶⁷⁴.

Özet olarak günümüz Türkçesi'ne çevirmek gerekirse, Lârende ahalileri 1159 (1746/1747) yılında İstanbul'a gönderdikleri şikâyet dilekçesinde; Karaman kadısı Seyit Mustafa'nın halka zulmetmesinden başka, Karaman kadısının naibi olan Emrullah'ın da eşkıyadan birisi olduğu, heveslere uyan kendisi gibi bazı kimselerle birlikte rüşvetle insanların hakkını yediği, her yıl iki defa toplanan vergiler için halka birinci defa beş yüz diğer defa bin kuruş saldıği, o ana kadar topladıği vergilerin on keseyi bulduğu, ehl-i ilim, imamlar, hatipler ve seyitler vergiden muaf olduğu halde kanuna aykırı bir şekilde onlara da vergi saldıği, fazla tamahkârlık edip bazı kötü kimselere mühürlü kâğıt verip pek çok kötülüğe yol açtığı, sonuçta halkın perişan olduğu bildirilmiş ve konunun İstanbul'da araştırıldıktan sonra adı geçen kadının görevden alınarak bir başkasının gönderilmesi istenmiştir.

Yukarıdaki dilekçe üzerine, Karaman kadısının toplam yirmi ay için gönderildiği, ancak daha on iki ayının olduğu gerekçesi ile sadece naip görevden alınmış, yerine Hacı Abdullah Efendi gönderilmiştir²⁶⁷⁵.

Şikâyet, hep kamu görevlileri için yazılmaz, bazen kamu görevlileri, halktan birini şikâyet etmek için arzuhal verebilirlerdi. Karaman'dan Hacı Bayram Oğlu, Hancı Hacı Osman, Kabakçı Oğlu ve Kalyoncu lâkaplı kişilerin, kendisine borçları

²⁶⁷⁴ BOA, Cevdet Adliye, No: 3444. (Bk. EK- X).

²⁶⁷⁵ Aynı belge.

olan 55 kantar boya ile öşrünü vermedikleri için Karaman voyvodası Osman tarafından şikâyet edilmeleri²⁶⁷⁶; Kılbasan Köyü'nden Seyit Mehmet'in iki senelik öşür borcu olan 50 kile zahireyi vermediği için Suğla Mukataası voyvodası İbrahim tarafından şikâyet edilmesi²⁶⁷⁷ gibi. Bu durum, yetkililerin görevleri gereği almaya yetkili oldukları vergi ve benzeri alacakların takibini kanuni yollardan yaptıklarını da gösterir.

Arzuhal bir kişi tarafından verildiği gibi birden fazla kişi tarafından da verilebilirdi. Karaman âyanı hakkında 1172 (1758/1759) yılında payitahta gönderilen arzuhalde 50'ye yakın Karamanlı vatandaşın imzası ve mührü vardır²⁶⁷⁸.

Bir dileği bildirmek için hazırlanan arzuhalleri gönderenlerin arasında erkekler kadar kadınların da bulunduğu belgelerdeki imzalardan anlaşılmaktadır²⁶⁷⁹.

Arzuhaller, ilgilinin kardeşi, kocası, babası gibi yakınları tarafından verilebilirdi. Örneğin; Abdurrahman adlı kişinin, taş ile uyluğundan yaralanan kardeşi için valiliğe verdiği arzuhal²⁶⁸⁰; Karakaş adlı gayrimüslimin eşine eziyet edenleri şikâyet için valiliğe gönderdiği arzuhal²⁶⁸¹; Meryem ve Ayşe adlı kadınların kocaları olan Hacı İbrahim'in koyunlarının, parasının, bir cariyesinin, iki kölesinin gasbedildiğini bildiren arzuhalleri²⁶⁸² bunlara örnektir.

Şikâyeti meslek haline getiren ve asıllı asılsız şikâyetleriyle çevresini rahatsız edenler de vardı. Bunlar, halkı kandırarak yetkilileri şikâyet ettirirlerdi. Bunlardan biri Abdurrahman adlı kişidir. Bu kişi 1193 (1779/1780) yılında bir daha şikâyette bulunursa 20 kese akçe vereceğine dair söz alınarak nezre bağlanmıştı²⁶⁸³.

Arzuhaller, kişilerin ceza davası gerektiren şikâyetlerini içerdiği gibi hukuk davasını gerektiren şikâyetlerini de içerirdi. Arzuhal eğer İstanbul'a verildiyse gereğinin yapılması için Karaman valisi ve Karaman kadısına emir yazılır, eğer valiliğe verildiyse Karaman kadısına buyruldu yazılır ve arzuhalin doğruluğunun araştırılmasından sonra gereğinin yapılması istenirdi.

²⁶⁷⁶ KKS, No: 286, s. 70/3.

²⁶⁷⁷ KKS, No: 288, s. 9/3.

²⁶⁷⁸ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 7975.

²⁶⁷⁹ KKS, No: 282, s. 30/2; No: 282, s. 129/2; No: 284, s. 44/3.

²⁶⁸⁰ KKS, No: 281, s. 71/2.

²⁶⁸¹ KKS, No: 284, s. 15/2.

²⁶⁸² KKS, No: 282, s. 14/1.

²⁶⁸³ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 12150.

6. ÖLÜM SEBEPLERİ

Ölüm sebepleri başta tereke kayıtları olmak üzere kadı sicillerindeki kayıtlardan tespit edilebilmektedir.

6.1. Normal Ölümler

Hiçbir sebep gösterilmeksizin kaydedilen ölümler bu gruba dâhil edilebilir. Bu tür ölümler sicillere Müslüman teba için “*bi-emri’l-lâhi taâlâ fevt oldu*”, gayri-müslim teba için ise “*mürd oldu*” şeklinde kaydedilmiştir.

6.2. Cinayet

Şahıslara karşı işlenen suçlar başlığı altında görüldüğü gibi cinayet sebebiyle vefat eden çok sayıda insan vardır. Cinayetler bazen tüfek gibi ateşli bir silahla²⁶⁸⁴, bazen kılıç ve bıçak gibi kesici ve delici bir aletle²⁶⁸⁵, bazen de suya atarak²⁶⁸⁶ işlenmiştir.

6.3. Şüpheli Ölümler

Bazen ölüm sebebi belli olmaz, keşifle tespit edilmeye çalışılırdı. Aladağ’dan gelirken şüpheli bir şekilde ölen Agop adlı gayrimüslimin ölüm sebebinin belirlememesi buna örnek olarak verilebilir²⁶⁸⁷.

6.4. İntihar

Karaman’da az sayıda intihar olayına rastlanır. Bunlardan biri Ali adlı kölenin 1148 (1735/1736) yılında kendini ipe asarak intihar etmesidir²⁶⁸⁸. Yine Hacı Celal Mahallesi’nden Hacı Mehmet oğlu İsmail intihar ederek ölmüştür²⁶⁸⁹.

6.5. Kuduz Sebebiyle Ölüm

Ölüm sebebi bazen hayvandan bulaşan bir hastalıktan da olabilirdi. Meryem adlı kadın 1141 (1728/1729) yılında kuduz bir köpek tarafından ısırıldıktan sonra ölmüştür²⁶⁹⁰.

²⁶⁸⁴ KKS, No: 283, s. 21/2; No: 287, s. 65/2.

²⁶⁸⁵ KKS, No: 283, s. 60/2.

²⁶⁸⁶ KKS, No: 282, s. 45/2.

²⁶⁸⁷ KKS, No: 285, s. 298/2; No: 290, s. 93/3.

²⁶⁸⁸ KKS, No: 282, s. 20/2.

²⁶⁸⁹ KKS, No: 305, s. 174/3.

²⁶⁹⁰ KKS, No: 298, s. 8/3.

6.6. Kaza İle Ölüm

Bazen insanlar, değişik kazalar sonucu ölebilirdi. Kirişçi Baba Mahallesi'nden Hacı Abit'in kölesi Arap Ali'nin suya götürdüğü atın ürkerek sürmesi sonucu ölmesi²⁶⁹¹ ve Mansur Dede Mahallesi'nden Süleyman kızı Fatıma'nın oturduğu evin çöken duvarının altında kalarak ölmesi²⁶⁹² kayıtlara giren ve tespit edilen kaza ile ölümlerdir.

6.7. Ağır Hava Şartları Nedeniyle Ölüm

Doğal afetler de ölüm sebeplerinden biridir. 01 Zilhicce 1155 (27 Ocak 1743) tarihinde İlisıralı Mahmut, şehirden köyüne giderken şiddetli kış nedeniyle donarak ölmüştür²⁶⁹³.

6.8. İdam

İnsan hayatına son vermek, olağan kabul edilmezdi. Bu nedenle yargılanmadan ve suçu sabit olmadan idama karar verilmezdi. Başta devlete karşı baş kaldırmalar, idam sebebi sayılırdı. Karaman'da ayanlık da yapan ancak sonradan ayaklanan Koca Abdülkadir'in 1206 (1791/1792) yılında idam edilmesi buna örnektir²⁶⁹⁴.

6.9. Şehitlik

Savaşta ölmek, şehitlik olarak kabul edilir. Kayıtlarda buna işaret edilirdi. Alacasulak Mahallesi'nden Hüseyin oğlu İsmail Beşe'nin katıldığı şark seferinde şehit olması gibi²⁶⁹⁵.

7. BESLENME: TÜKETİLEN GIDA MADDELERİ

Yaygın olarak tüketilen gıda maddeleri narh kayıtlarından ve kazaya gelen yetkililer için tedarik edilen zahire listelerinden tespit edilebilmektedir. Buna göre XVIII. yüzyılda Karaman'da öncelikli zorunlu gıda maddesi ekmektir. “*Nan-ı aziz*” denen ekmeğin 30, 45, 60, 65, 70, 80, 100, 105, 110, 120, 130 ve 165 dirhem ağırlıklarda üretilirdi. Ekmeğin yanında “*nan-ı gerde*” denen ve 50, 90, 95, 100, 120 ve 160 dirhem ağırlığında üretilen ince pide ile kaliteli undan ince ve uzun şekilde yapılan 40 ve 50 dirhem ağırlıklarda pişirilen francala da tüketilirdi. Yine unlu mamul olarak

²⁶⁹¹ KKS, No: 283, s. 23/1.

²⁶⁹² KKS, No: 297, s. 304/2.

²⁶⁹³ KKS, No: 333, s. 59/1.

²⁶⁹⁴ BOA, Hat, No: 3253.

²⁶⁹⁵ KKS, No: 283, s. 78/3.

pekmezli çörek, 70, 90 ve 100 dirhem ağırlıklarında has çörek, 50 dirhem ağırlığında has ekmek, 170 dirhem ağırlığında has somun, 25, 35, 40, 50, 60, 90 ve 100 dirhem ağırlıklarda katmer ve 50 dirhem ağırlığında çürük ile nişasta ve has un da satılırdı.

Türkler, daha çok koyun, keçi gibi küçükbaş hayvan eti yer, büyükbaş hayvan kolay kolay kesmezlerdi. D'OHSSON'ın; Türklerin sığır etinden çok koyun, kuzu ve kümes hayvanı yedikleri yönündeki tespiti²⁶⁹⁶ Karaman için de geçerlidir. Çünkü narh listelerinden sığır eti hiç geçmemektedir. Kasaplarda et olarak erkeç, keçi, koyun ve oğlak eti ile iç yağı ve sakatat cinsinden paça ve beyin, pişmiş oğlak eti satılırdı. Et narhının sık sık yenilenmesinden ve dokuz adet kasap dükkânının varlığından²⁶⁹⁷ Karaman'da XVIII. yüzyılda et tüketiminin fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Karaman'da tatlı olarak cevizli, çöz, kaba, pişmani, tahinli ve tel helva diye çeşitleri olan helva yaygındı. Ayrıca kadayıf, pekmez ve Anamur, efilah ve musaffa adı altında satılan bal da tüketilirdi. Yağlardan ise zeytinyağı, kuyruk yağı, susam yağı, sadeyağ ve yörük yağı kullanılırdı. Peynir; taze, yağlı ve yağsız peynir diye satılırdı. Meyvelerden elma, incir, karpuz, kiraz, kuru kayısı, beyaz üzüm, siyah üzüm, rezzaki üzüm, zebib denen kuru üzüm ve limon, bakliyattan İçel pirinci, nohut; baharat olarak kişniş, tarhun, sumat, karanfil, tarçın, zefiran; ıspanak, pancar, patlıcan, taze ve kuru soğan kayıtlara geçen sebzelerdir. Kuru yemiş olarak leblebi, keyif verici olarak karışık kahve ve Yemen Kahvesi ile Tarsus tütününü kullanılırdı. Yasak olmasına rağmen şarap da tüketilirdi. Kayıtlarda yumurta ve tuz da geçmektedir.

8. GÖÇ VE SEYAHAT

İnsan, sürekli hareket halindedir. Bu nedenle göç ve seyahat hep olmuştur. XVIII. yüzyıl, nüfustaki hareketlenmenin arttığı yüzyıldır²⁶⁹⁸. Bu yüzyılın başlarında meydana gelen sosyal huzursuzluklar, güvenliğin azalması ve bazı yıllar meydana gelen kuraklık, büyük kasaba ve şehirlere göçü artırmıştır. Asayişin yeteri kadar sağlanamaması nedeniyle, Kılbasan köylüsünün yaptığı gibi²⁶⁹⁹ bazı köylüler topraklarını terk ederek, dağlık alanlara çekilmişler, bazıları da şehir ve kasabalara göç etmişlerdir²⁷⁰⁰.

²⁶⁹⁶ M. De M. D'OHSSON, *XVIII. Türkiye'sinde Örf ve Âdetler*, (Çeviren: Zerhan YÜKSEL), (Baskı yeri ve yılı yazılmamış), s. 3–26.

²⁶⁹⁷ KKS, No: 286, s. 95/1.

²⁶⁹⁸ KOÇ, *Nüfus*, s. 546.

²⁶⁹⁹ KKS, No: 297, s. 141/2.

²⁷⁰⁰ QUATAERT, *aynı eser*, s. 180; ATALAY, *aynı makale*, s. 360-361.

Anadolu'daki nüfus hareketlerinin bir sebebi de Fatih'in İstanbul'u dünyanın siyasi ve iktisadi merkezlerinden biri haline getirmek için fetihten sonra Konya, Aksaray, Karaman ve Ereğli'den çok miktarda Müslüman Türk'ü İstanbul'da toplamasıdır²⁷⁰¹.

Üretimin ve vergi gelirlerinin düşmemesi için Osmanlı genel olarak ihtiyaç olmadan yer değiştirmeye pek sıcak bakmamıştır. Yerlerinden ayrılanlardan “*çiftbozan resmi*” veya “*leventlik akçesi*” almasının temelinde bu yatar. Ancak XVII. yüzyılın sonlarında balkanların komple savaş alanı haline gelmesi göçü zorunlu hale getirmiştir²⁷⁰².

XVIII. yüzyılın ortalarında, aynı durum Karaman ve çevresi için de geçerlidir. 17 Zilhicce 1139 (05 Ağustos 1727) tarihinde Karaman Eyaleti'ne yazılan bir fermanın, devam eden savaşlar sebebiyle artan yükümlülüklerin halkı perişan hale getirdiği, bu yükümlülüklerden kurtulmak için etraflarındaki şehir ve kasabalara göç ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak aynı fermanın göç eden vatandaşların tekrar kendi memleketlerine gönderilmeleri hüküm altına alınmıştır²⁷⁰³. Benzer bir örnek de İstanbul için vardır. Artan savaşlar sebebiyle artan yükümlülükler bazı “*erâzil ve ırgat*” gruplarının Anadolu'dan İstanbul'a göç etmesine neden olmuş, bundan dolayı İstanbul'da hırsızlık gibi olaylar artmıştır. Taşranın da harap olduğu belirtilerek evahir-i Recep 1161 (18/27 Haziran 1748) tarihli bir fermanın bu gibi kimselerin memleketlerine gönderilmesi, İstanbul'a gelişin de engellenmesi istenmiştir²⁷⁰⁴.

Diğer bir göç sebebi âyanların baskısı ve ağır vergi yüküdür. 1139 (1726/1727) yılında bir avarız hanesine sahip olan Mandason adlı köye Karaman âyanı kasıtlı olarak daha fazla vergi yükleyince, vatandaşlar gizlice köyü terk etmişler, bunun üzerine köyün bir avarız hanesi Suğla Nahiyesi'ne nakledilmiştir²⁷⁰⁵.

Toplumda sükûneti bozacağı endişesi ile bir şehirdeki mahalleden bir diğer mahalleye göç bile bazen sorun olabilirdi. Örneğin Küçük Dede Mahallesi'nde yaşayanlar valiye sundukları bir arzuhalde; Hacı İsmail'in bazı kimselere güvenerek başka bir mahalleye göçtüğünü, bazı kimseleri de göç için tahrik ettiğini ifade etmişler ve Hacı İsmail'in tekrar mahallelerine döndürülmesini istemişlerdir²⁷⁰⁶.

²⁷⁰¹ Halil İNALCIK, “Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi”, (Kısaltma: Osmanlı), *Osmanlı Uygarlığı*, (Yay. Haz.: Halil İNALCIK, Günsel RENDA), I, İstanbul 2003, s. 92.

²⁷⁰² TABAKOĞLU, *Türk*, s. 159; aynı yazar, “Klâsik Dönemde Osmanlı Ekonomisi”, (Kısaltma: Klâsik Dönem), *Genel Türk Tarihi*, (Ed: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 417.

²⁷⁰³ KKS, No: 281, s. 39/4.

²⁷⁰⁴ KKS, No: 285, s. 332/1; No: 290, s. 82/2.

²⁷⁰⁵ KKS, No: 281, s. 41/1.

²⁷⁰⁶ KKS, No: 286, s. 107/2.

Göç hareketleri; Karaman'a olanlar, Karaman'dan dışarıya olanlar diye iki başlık altında incelenmiştir. Tespitler, sadece göçle sınırlı değildir. Ticarete yönelik sebeplerle yapılan seyahatler de incelemeye dâhil edilmiştir.

8.1. Karaman'a Olan Göçler ve Seyahatler

Karaman civarındaki köylülerin XVIII. yüzyılda şehir merkezine göç ettikleri, ancak bu göçün hoş görülmediği anlaşılmaktadır. 24 Muharrem 1155 (31 Mart 1742) tarihli buyruldu ile Karaman'a göç edenlerin, köylerinin perişan olmasına neden olmaları gerekçe gösterilerek, görevliler vasıtasıyla köylerine geri gönderilmeleri istenmiştir²⁷⁰⁷. Evahir-i Rebiyülevvel 1159 (13/22 Nisan 1746) tarihli bir ferman da, Karaman'da oturan bir grup vatandaşın, 25 yıl önce Güderekgözü Köyü'nden göç ettikleri, üzerlerine düşen tüm vergileri ödedikleri halde bazı kişilerin kendilerini rahatsız ederek fazladan şeyler istedikleri anlaşılmaktadır²⁷⁰⁸. Yine Gaferiyat kasabasından Hacı Abdurrahman Oğlu, Balaban Oğlu ve Emir Süleyman Oğlu lâkaplı kişiler Karaman'a göç etmişler, ancak 19 Safer 1189 (21 Nisan 1775) tarihinde memleketlerine dönmeleri için tezkere yazılmıştır²⁷⁰⁹. Dirbeyan ve Duğandos halkı da köylerini terk ederek Karaman'a yerleşmişler, konu valiye intikal edince 1143 (1730/1731) yılında yazılan bir buyruldu ile köylerine dönmeleri talimatı verilmiştir²⁷¹⁰. Adı geçenler köylerine dönmemiş olacaklar ki; 03 Şevval 1175 (27 Nisan 1762) tarihinde aynı konuda bir buyruldu daha yazılmıştır²⁷¹¹.

Belgelerden anlaşıldığına göre Karaman'a göç eden çok sayıda insan bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı civar köylerden bir kısmı ise uzak yerlerden Karaman'a gelip yerleşmişlerdir. Köhne Bedesten Mahallesi'nde oturan Recep oğlu Hacı Mahmut²⁷¹², Şam Pazarı Mahallesi'nde oturan Abdülvahap kızı Alaiya²⁷¹³, Hacı Ahmet oğlu Ali²⁷¹⁴ Ermenek'ten; Sakabaşı Mahallesi'nde oturan Karaman Oğlu Ömer oğlu Seyit Kızıllar Köyü'nden²⁷¹⁵; Seyit Ali kızı Şerife Gülnar'dan²⁷¹⁶; Hatuniye

²⁷⁰⁷ KKS, No: 332, s. 92/1.

²⁷⁰⁸ KKS, No: 284, s. 3/1.

²⁷⁰⁹ KKS, No: 290, s. 90/2.

²⁷¹⁰ KKS, No: 293, s. 251/7.

²⁷¹¹ KKS, No: 288, s. 51/3.

²⁷¹² KKS, No: 289, s. 47/3.

²⁷¹³ KKS, No: 288, s. 111/4.

²⁷¹⁴ KKS, No: 332, s. 51/1.

²⁷¹⁵ KKS, No: 288, s. 111/4.

²⁷¹⁶ KKS, No: 305, s. 176/3.

Medresesi'nde müderris olan Şeyh Osman Efendi Çankırı'nın Şeyh Osman Mahallesi'nden²⁷¹⁷; Tapucak Mahallesi'nde oturan Hacı Ahmet Ağa²⁷¹⁸ ve Bakırcı Narsız²⁷¹⁹, Kayseri'den; Ümmügülsüm Ürgüp'ten²⁷²⁰ gelmişlerdir.

Çok sayıda acem tüccarı da Karaman'a gelip ticaretle uğraşmış, bir kısmı hanlarda kalırken²⁷²¹, bir kısmı da şehre yerleşmiştir²⁷²². Bunun gibi ülkenin değişik yerlerinden ticaret için şehre gelip giden yerli tüccarlar da bulunuyordu. Hacı Yakup Bitlis'ten²⁷²³; Bıçakçı Aydın'dan²⁷²⁴; Kasap Ali Beşe'nin yanında çalışırken vefat eden Yusuf Silifke'den²⁷²⁵; Vezir Han'da vefat eden Seyit Mehmet İstanbul Vefa'dan²⁷²⁶; ticaret için gelen ve Vezir Han'da vefat eden İmam Hüseyin Aksaray'dan²⁷²⁷; misafirlik için geldiği Karaman'da Mağribi Oğlu Hanı'nda vefat eden Leblebici Ahmet Beşe Adana'dan²⁷²⁸; Karakülah Hanı'nda vefat eden Mehmet Ağa İstanbul'dan²⁷²⁹; Hacı İbrahim oğlu Hacı Mehmet İstanbul'dan²⁷³⁰; Pazarbozan Hanı'nda vefat Esetor adlı gayrimüslim Ankara'dan²⁷³¹; Karaman Dizdarı Mehmet Salih'in hizmetçisi iken vefat eden Ali oğlu Ahmet Gülnar'dan²⁷³²; Vezir Hanı'nda vefat eden Yusuf Çavuş Kudüs'ten²⁷³³; Karaman'da misafir olarak bulunan Mustafa kızı Hatice İstanbul'dan²⁷³⁴; ticaret için Karakülah Hanı'nda bulunan Şaz Kayseri'den²⁷³⁵; misafir olarak bulunduğu sırada vefat eden Basra Defteri Edip Mehmet Efendi İstanbul'dan²⁷³⁶; Pazarbozan Hanı'nda kalan Ahmet Erzurum'dan²⁷³⁷ Karaman'a gelmişlerdir.

²⁷¹⁷ KKS, No: 305, s. 192/3.

²⁷¹⁸ KKS, No: 305, s. 280/3.

²⁷¹⁹ KKS, No: 297, s. 203/4.

²⁷²⁰ KKS, No: 332, s. 106/3.

²⁷²¹ KKS, No: 282, s. 112/4; No: 282, s. 123/3.

²⁷²² KKS, No: 285, s. 307/4.

²⁷²³ KKS, No: 283, s. 75/2.

²⁷²⁴ KKS, No: 283, s. 76/3.

²⁷²⁵ KKS, No: 284, s. 4/2.

²⁷²⁶ KKS, No: 285, s. 298/3.

²⁷²⁷ KKS, No: 288, s. 9/2.

²⁷²⁸ KKS, No: 287, s. 61/2.

²⁷²⁹ KKS, No: 298, s. 3/9.

²⁷³⁰ KKS, No: 293, s. 264/2.

²⁷³¹ KKS, No: 305, s. 190/2.

²⁷³² KKS, No: 305, s. 221/1.

²⁷³³ KKS, No: 297, s. 304/3.

²⁷³⁴ KKS, No: 297, s. 317/4.

²⁷³⁵ KKS, No: 305, s. 296/2.

²⁷³⁶ KKS, No: 332, s. 106/1.

²⁷³⁷ KKS, No: 333, s. 45/4.

8.2. Karaman'dan Dışarıya Olan Göçler ve Seyahatler

Karaman'da göç, sadece şehir merkezine olmamıştır. Belgelere geçen bir göç olayı da şehirden köye olmuştur. Siyahser Mahallesi'nden Musli Beşe, mahallesindeki evini yıkarak 1166 (1753) yılında Seyit Hasan Köyü'ne taşınmıştır²⁷³⁸. Ele alınan dönemde kaza dışına da taşınanlar olmuştur. 23 Şevval 1155 (21 Aralık 1742) tarihli bir vali buyrulduğundan; Konya merkezine çok sayıda taşınan olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu buyruldunda Konya dâhiline ve haricine yerleşip perişan halde yaşayanların kendi köylerine döndürülmeleri istenmiştir²⁷³⁹. Kale Mahallesi'nden Seyit Abdullah 1193 (1779/1780) yılında Bursa'ya taşınmış, bir köyde imamlığa başlamıştır²⁷⁴⁰. Üç küçük çocuğu ile Şerife²⁷⁴¹ ve Hatice adlı kadınlar da Bursa'ya taşınmışlar, Hatice'nin eşi Bursa'da ölünce kendisi Karaman'a dönmüştür²⁷⁴². Ahi Osman Mahallesi'nden Abdullah, Adana'ya yakın Payas Kasabası'na²⁷⁴³; Kirişçi Baba Mahallesi'nden Mustafa oğlu Hüseyin Beşe²⁷⁴⁴, Müderris Seyit Abdullah²⁷⁴⁵, Seyit Hafız Mehmet²⁷⁴⁶, Şeyh Ömer Efendi²⁷⁴⁷ İstanbul'a göç edenlerdir.

Ticaret ve seyahat amacıyla Karaman dışına gidenlerin bir kısmı da kadı sicillerine geçmiştir. Gazi Dükkânı Mahallesi'nden Hacı Ahmet oğlu Sabuncu-Zade Hacı İbrahim 1192 (1778/1779) senesinde İstanbul'da vefat etmiştir²⁷⁴⁸. Yine Ahi Osman Mahallesi'nden Hacı Mehmet oğlu Hacı Mustafa ticaret için gittiği İstanbul'da 1192 (1778/1779) yılında Ağa Han'da vefat etmiştir²⁷⁴⁹. İstanbul'da vefat edenlerin biri de Kale Mahallesi'nden Mehmet'tir²⁷⁵⁰. Külhan Mahallesi'nden Seyit Hacı Mustafa oğlu Gazzaz-Zade Seyit Hacı Halil'in 12 Cemaziyelahir 1173 (31 Ocak 1760) tarihinde vefat ettiğinde İstanbul'da Bodrum Hanı'nda Abdullah oğlu Topak-Zade Seyit Ağa ile ortak iş yapmakta olduğu anlaşılmaktadır²⁷⁵¹. Ahi Osman Mahallesi-

²⁷³⁸ KKS, No: 286, s. 168/1.

²⁷³⁹ KKS, No: 333, s. 32/2.

²⁷⁴⁰ KKS, No: 284, s. 59/3.

²⁷⁴¹ KKS, No: 289, s. 54/1.

²⁷⁴² KKS, No: 287, s. 99/3.

²⁷⁴³ KKS, No: 287, s. 1/6.

²⁷⁴⁴ KKS, No: 290, s. 57/2.

²⁷⁴⁵ KKS, No: 290, s. 94/1.

²⁷⁴⁶ KKS, No: 288, s. 97/2.

²⁷⁴⁷ KKS, No: 333, s. 85/2.

²⁷⁴⁸ KKS, No: 284, s. 59/1.

²⁷⁴⁹ KKS, No: 305, s. 223/3.

²⁷⁵⁰ KKS, No: 287, s. 31/2.

²⁷⁵¹ KKS, No: 287, s. 173/1.

nden Hacı Abdi-Zade Seyit Abdullah Bursa'da²⁷⁵², Say Mahallesi'nden Abdülkadir kızı Ümmügülüm'ün eşi Hacı Hasan 1174 (1760/1761) yılında Balıkesir'de²⁷⁵³ vefat etmiştir.

9. KULLANILAN ÖLÇÜ BİRİMLERİ

Osmanlı ölçü ve tartı sistemi, Türk-İslâm geleneklerinden etkilenmesinin yanında yerel özellikler de taşır. İran ve Çin ile yoğun ticari ilişkilerden dolayı Orta Asya'da arşın ve batman üzerine kurulu bir ölçü sistemi vardı. 1074 veya 1077'de yazılmış olan Divan-ı Lügati't-Türk'de yer alan batman, kulaç, karış daha sonraları Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. Batman sisteminde 100 dirhemden oluşan Osmanlı lidresi, Bizans'ta "*likra*" veya "*ratl*" adı altında yaygın olarak kullanılmış olmakla birlikte, Osmanlıların yükselişinden önce Anadolu'daki ölçme sisteminin temelini İran-İlhanlı geleneği olan batman oluşturur. Osmanlı döneminde geleneksel ağırlık ölçü birimleri kullanılıyordu.

9.1. Takvim

Osmanlı'da XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar gerek devlet işlerinde ve gerekse elyazması kitaplarda hep Mekke'den Medine'ye hicreti başlangıç kabul eden ve ayın hareketlerini esas alan Hicri-Kameri takvim kullanılmıştır. Bu takvime göre aylar ve günler yazışmalarda bazen tam olarak yazılmış bazen de kısaltılmış rumuzlar halinde kullanılmıştır. Ayrıca yine devlet işlerine ait resmî belgelerde gün sayısı gösterilmeksizin ayın ilk günü için "*gurra*", son günü için "*selh*"²⁷⁵⁴, ayın 1-10. günleri için "*evâil*", ayın 11-20. günleri için "*evâsıt*", ayın 21-30. günleri için de "*evâhir*" tabirleri kullanılmıştır. Günlerin başlangıcı Pazar günüdür. Ayrıca Rumi/Mali Nisan ayının yirmi üçüne ve miladi Mayıs ayının altısına rastlayan güne "*Rûz-ı Hızır /Hıdrellez*", miladi Ekim ayının yirmi altısına ve rumi/mali teşrin-i sani/Kasım ayının dokuzuna rastlayan güne de "*Rûz-ı Kasım*" denmiştir²⁷⁵⁵. Halk arasında da aylık yerine bunlar kullanılır, Kasımdan Hıdrellez'e yahut Hıdrellez'den Kasım'a kadar vade konulurdu²⁷⁵⁶.

²⁷⁵² KKS, No: 305, s. 270/3.

²⁷⁵³ KKS, No: 288, s. 120/1.

²⁷⁵⁴ KKS, No: 286, s. 13/1.

²⁷⁵⁵ Tefvik TEMELKURAN, "Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri ", *Türkler*, III, Ankara 2002, s. 436.

²⁷⁵⁶ PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 60.

Hicri- Kameri takvimin değişiklik göstermesi ve yılbaşının aynı zamanlara denk gelmemesi, devletin mali işlerinde bazı aksaklıklara neden olunca, 1697 yılında Defterdar Moralı Osman Efendi tarafından yeni bir takvim sistemi geliştirilmiş, adına da Mali-Rumi takvim denmiştir. Devletin mali işlerinde kullanılmak üzere 1205 (1790/1791) tarihinden itibaren kısmen, 1840'dan sonra ise resmen kullanılmaya başlanan mali yılın başlangıç ayı Mart ayı olduğu için bu sisteme ayrıca rumi takvim de denmiş ve Dünya'nın güneş etrafındaki hareketine göre işletilmiştir.

Mali sene ile miladi sene arasında 584 senelik bir noksanlık olduğu gibi aylar arasında da 13 günlük bir fark vardır. Hicri/Kameri takvim esasına göre hicri yılların kısalıkları dolayısıyla yaklaşık olarak her 33 yılda, tam bir yıl mali yıldan ileri gider. Bunun için mali yıldan her 33 yılda bir hicri yılın düşülmesi esası kabul edilmiştir. Mali tarih sistemi Osmanlı devleti için faydalı olmamış, bunun için çeşitli zamanlarda mali işlerde düzeltmeler yapılmak zorunda kalınmıştır. Mali/Rumi takvim esasına göre ad ayları; Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Teşrin-i evvel veya Birinci Teşrin (Ekim), Teşrin-i sani veya İkinci teşrin (Kasım), Kanun-i evvel veya Birinci kanun (Aralık), Kanun-i sani veya İkinci kanun (Ocak), Şubatır²⁷⁵⁷. Mali/Rumi tarihin miladi karşılığını bulmak için mali tarihe 584 ilave edilir. Miladi yılı mali yıla çevirmek için ise 584 çıkarılır²⁷⁵⁸.

Yukarıda verilen bilgiler, uygulamada yaygındı. Belgelerde ve sicil kayıtlarında Hicri takvime uygun olarak gün, ay ve yıllar yazılıyordu. Malî-Rumi takvim ise malî konularda ve alış verişlerde kullanılıyordu. Karaman'a ait belgelerde 1205 (1790/1791) yılından önce de Rumî/Mali takvimin resmen kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Hoca Hası Mukataası iltizama 1140 yılında Mart ayının başından (01 Mart 1724) sonraki yılın Şubat'ı sonuna kadar verilmiştir. Belgenin yazılış tarihi de evail-i Mart 1140 (01-10 1724)'tır²⁷⁵⁹. Aynı şekilde Eminler Mukataası 1157 yılının Mart ayı başından itibaren (01 Mart 1741) bir yıllığına iltizama verilmiştir²⁷⁶⁰.

9.2. Ağırlık Ölçüleri

Selçuklu ve İtalyan kaynakları, Osmanlı sisteminde kullanılan “batman”, “lidre”, “okka”, “kantar” ve “kile” gibi terimlerin Osmanlı döneminden önce de Selçuklu'da yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Osmanlı tartı sisteminin

²⁷⁵⁷ TEMELKURAN, *aynı makale*, s. 437.

²⁷⁵⁸ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 399.

²⁷⁵⁹ KKS, No: 281, s. 77/2.

²⁷⁶⁰ KKS, No: 283, s. 56/1.

temel birimi haline gelen ve “vukiyye” veya “vakıyye” denen Osmanlı okkası, 400 dirheme eşittir²⁷⁶¹.

Karaman’da XVIII. yüzyılda ağırlık ölçüsü olarak dirhem²⁷⁶², kıyye²⁷⁶³, kantar²⁷⁶⁴, miskal²⁷⁶⁵, okka²⁷⁶⁶, batman²⁷⁶⁷ kullanılırdı. 1 okka 1. 2828 kg’a, 1 kıyye 400 dirheme ve 1282 gr’a²⁷⁶⁸, 1 dirhem 3,207 gr’a²⁷⁶⁹, 1 miskal 4,5 gr’a²⁷⁷⁰, 1 kantar 56. 443 kg’a²⁷⁷¹, 1 batman 23. 090 kg’a²⁷⁷² eşittir.

9.3. Hacim Ölçüleri

Zahire ölçü birimi olarak keyl de denen kile kullanılmıştır. FAROQHI, Konya’da da tahıl alımlarında kilenin dışında bir ölçü kullanılmadığını yazar²⁷⁷³. Kilenin değişik şekilleri vardı. İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre ortalama 25 kg gelirken, İbrail kilesi 100 kg civarında idi²⁷⁷⁴. Konya kilesi ise 32. 07 kg tahıla denkti²⁷⁷⁵. Hacim ölçüsü olarak Karaman’da İstanbul keyli²⁷⁷⁶ ve Karaman keyli²⁷⁷⁷ kullanılıyordu.

9.4. Uzunluk Ölçüleri

Osmanlı’da uzunluk ölçüleri de klasik İslâm ölçüleri idi. Dolayısıyla Karaman’da zira²⁷⁷⁸ veya arşın²⁷⁷⁹ ile ayak²⁷⁸⁰, yaygın olarak kullanılan uzunluk ölçüleri idi. Zira ile arşın aynı ölçü birimiydi ve dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan kısma denirdi²⁷⁸¹. Ayak ise yarım arşın kadar uzunluğundaki ölçü birimiydi²⁷⁸².

²⁷⁶¹ Feza GÜNERGUN, “Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine”, *Osmanlı Uygarlığı*, (Yay. Haz.: Halil İNALCIK, Günsel RENDA), I, İstanbul 2003, s. 403.

²⁷⁶² KKS, No: 281, s. 43/2; No: 282, s. 74/1; No: 282, s. 107/1.

²⁷⁶³ KKS, No: 282, s. 107/1; No: 284, s. 36/3; No: 285, s. 364/1.

²⁷⁶⁴ KKS, No: 290, s. 59/1; No: 305, s. 294/1.

²⁷⁶⁵ KKS, No: 282, s. 24/1; No: 282, s. 44/4; No: 288, s. 70/2.

²⁷⁶⁶ KKS, No: 290, s. 5/2.

²⁷⁶⁷ KKS, No: 290, s. 42/3; No: 290, s. 81/1; No: 305, s. 221/2.

²⁷⁶⁸ M. ÖZTÜRK, *Antakya*, s. 966-967.

²⁷⁶⁹ GÜNERGUN, *aynı makale*, s. 403-404.

²⁷⁷⁰ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 546.

²⁷⁷¹ GÜNERGUN, *aynı makale*, s. 403-404.

²⁷⁷² *Aynı yer.*

²⁷⁷³ *Kentler*, s. 255.

²⁷⁷⁴ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 281.

²⁷⁷⁵ FAROQHI, *Kentler*, s. 239.

²⁷⁷⁶ KKS, No: 282, s. 3/3. (Şevval 1147 (Şubat/Mart 1735)).

²⁷⁷⁷ KKS, No: 283, s. 9/3. (03 Muharrem 1143 (19 Temmuz 1730)).

²⁷⁷⁸ KKS, No: 290, s. 132.

²⁷⁷⁹ KKS, No: 305, s. 282/2.

²⁷⁸⁰ KKS, No: 286, s. 100/1.

²⁷⁸¹ PAKALIN, *aynı eser*, III, s. 663.

²⁷⁸² PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 117.

9.5. Alan Ölçüleri

Alan ölçüsü olarak XVIII. yüzyılda Karaman'da “dönüm”²⁷⁸³ ve “evlek”²⁷⁸⁴ kullanılırdı. Bunun yanında arsalar için ayakla da alan belirtilebilirdi. “*Kifle Hanı ile Kabzan Hanı arasında... tulen 34 ayak ve arzen 18 ayak arsa-i hâliye*”²⁷⁸⁵ gibi. Boyalıklar ise hendek tabir edilen bir ölçü ile tarif edilirdi²⁷⁸⁶ ki, bir dönümde yaklaşık 15 adet hendek olurdu²⁷⁸⁷. Dönüm 2500 m²'ye, evlek ise 1/4 dönüme yani 625 m²'ye karşılık kullanılırdı²⁷⁸⁸. Adım cinsinden dönüm; genellikle geniş adımlarla yürüyen dönümcünün adımı ile 40x40=1600 adım yani 1600 m²'lik bir yüzölçümü ifade ederdi²⁷⁸⁹.

9.6. Tedavüldeki Paralar

Osmanlı'da klasik dönemde madeni para rejimi kullanılmıştır. 1326–1757 arasında son zamanlarda çok küçülerek öneminin azalmasına ve kullanışsız hale gelmesine rağmen hesap parası olarak akçe kullanılmış, 1757'den sonra artık akçe basılmamış, bunun yerini tamamen, hesap parası olmaya önceden başlayan kuruş almıştır²⁷⁹⁰. Osmanlıda 1688–1880 dönemi kuruş dönemidir. Bu dönemde, o zamana kadar sadece Avrupa kuruşları kullanılırken, akçenin değerindeki düşüş üzerine, Osmanlı ilk defa kuruş bastırmıştır. Kuruş, aslında XIII. yüzyılda ilk defa Fransa'da kesilmiş olan 1 paradır. Daha sonraları her ülkenin dil kurallarına göre değişik isimlerle Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yayılmıştır²⁷⁹¹. XVIII. yüzyılın ortalarında bütçe vs. rakamları için para da birim olarak kullanılmıştır²⁷⁹². Yeni düzenlemede 1 para= 3 akçe, 1 kuruş= 40 para olarak kabul edilmiştir²⁷⁹³.

²⁷⁸³ KKS, No: 284, s. 50/3; No: 286, s. 103/2; No: 290, s. 132.

²⁷⁸⁴ KKS, No: 289, s. 53/2; No: 297, s. 287/6.

²⁷⁸⁵ KKS, No: 305, s. 265/4.

²⁷⁸⁶ KKS, No: 287, s. 9/1.

²⁷⁸⁷ KKS, No: 290, s. 132.

²⁷⁸⁸ R. ÖZCAN, *aynı tez*, s. 83.

²⁷⁸⁹ Feridun EMECEN, “Dönüm”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 521.

²⁷⁹⁰ Ahmet TABAKOĞLU, “Osmanlı İktisadî Yapısının Ana Hatları”, (Kısaltma: İktisadî Yapı), *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 19.

²⁷⁹¹ Mustafa ÖZTÜRK, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, (Kısaltma: Para Tarihi), X, *Türkler*, Ankara 2002, s. 802.

²⁷⁹² TABAKOĞLU, *İktisadî Yapı*, s. 21.

²⁷⁹³ FAROQHI, *Kentler*, s. 402; Oğuz TEKİN, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Para”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 173.

Karaman'da para birimi olarak Osmanlı'nın genelinde yaygın olan kuruş²⁷⁹⁴, para²⁷⁹⁵ ve akçe²⁷⁹⁶ kullanılmıştır. Çok nadir olarak bir kabza şeklinde “*fülûs*” denen bir para birimine de rastlanır²⁷⁹⁷. Fülûs, Fels'in çoğulu olup İslâmiyet'in ilk dönemlerinden itibaren Mısır darphanesinde basılan bakır veya bronz sikkedir²⁷⁹⁸. Bu durum, Karaman'da Osmanlı parası dışındaki paraların da tedavülde olduğunu göstermektedir.

10. ŞEHİRDE YARDIMLAŞMA

Osmanlı toplumu, yardımlaşmanın yaygın olduğu bir yapıya sahipti. Hayır yapma, vakıf yoluyla kurumsallaşmış, ihtiyaç hissedilen konulara yönelik vakıflar kurulmuştur. Çeşitli yardımlaşma kurumlarından önemli olanlar, aşağıda incelenecektir.

10.1. Vakıflar

Osmanlı devleti bir vakıf medeniyetiydi. İslâm Dini'nin de özendirilmesi ile başta ileri gelen yöneticiler ve yakınları olmak üzere hemen herkes maddi gücü oranında vakıf kurmaya çalışmıştır. Vakıflar aracılığı ile dinî ve sosyal hizmetlerin görülmesinin yanı sıra, fethedilen ülkelerde Türk-İslâm kültürünün yerleştirilmesi, ordunun donatılması, donanmaya yardım edilmesi, öğrenci yurtları yapılması gibi hususlarda önemli hizmetler görülmüştür²⁷⁹⁹. Vakıf sisteminden yararlanılarak ülke zenginliklerinin paylaşılması, mamur şehirlerin kurulması konularında, kendinden önceki hiçbir devlet, Osmanlı devletinde olduğu kadar başarılı olamamıştır. Osmanlı yönetiminde ülke ekonomisinin %17'si vakıfların elindeydi ve istihdamın da % 8'ini vakıflar sağlıyordu²⁸⁰⁰.

²⁷⁹⁴ KKS, No: 281, s. 94/2; No: 297, s. 287/6.

²⁷⁹⁵ KKS, No: 282, s. 107/1; No: 283, s. 77/3; No: 284, s. 36/3.

²⁷⁹⁶ KKS, No: 282, s. 3/3. Akçenin değeri konusuna insanlar hep merak etmiştir. PAMUK yaptığı çalışmada; 1469 ile 1914 yılları arasında kullanılan akçenin 1998 yılındaki TL ve ABD doları cinsinden karşılıklarını 1998 yılından bugüne Türk Lirası'nın değerindeki değişimler ve Amerikan dolarının nispeten daha istikrarlı oluşuna bakarak dolar cinsinden vermiştir. Buna göre 1469 yılındaki 1 akçe 0,43 dolar, 1914 yılındaki 1 akçe ise 0,470 dolar değerindedir. Ele alınan XVIII. yüzyılın başında ise 1 akçenin karşılığı 0,18 dolar iken yüzyılın sonunda 0,06 dolardır. Pamuk, XVIII. yüzyılda 1 akçenin 1998 yılındaki ABD doları cinsinden karşılıklarını tek tek tespit etmiştir. Bk. *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469- 1998*, Ankara 2000, s. 26–29.

²⁷⁹⁷ KKS, No: 286, s. 103/2.

²⁷⁹⁸ PAKALIN, *aym eser*, I, s. 636; İbrahim ARTUK, “Fels”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 309.

²⁷⁹⁹ HALAÇOĞLU, *Klasik*, s. 206.

²⁸⁰⁰ Nazif ÖZTÜRK, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Genel Türk Tarihi*, (Ed: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 391.

Ülke çapındaki vakıflara paralel olarak Karaman’da hemen her alanda vakıflar kurulmuş, kamu hizmetleri vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür. Başta şehir merkezinde bulunan Mevlânâ’nın annesi Mü’mine Sultan’ın tekkesi olmak üzere tekke ve zaviyelerin, cami ve mescitlerin, mektep ve medreselerin sayısı vakıflar sayesinde artmıştır.

Yerli halkın yanında Karaman dışında yaşayanlar da şehirde vakıflar kurmuşlardır. Bir dönem Karaman eyaleti valisi olan Cem Sultan’ın kurduğu vakıflar²⁸⁰¹, Karaman’ı Osmanlıya bağlayan Gedik Ahmet Paşa’nın vakıfları²⁸⁰², İstanbul’da yaşayan Has Ahırî Kâtibi Seyit Ebubekir oğlu Seyit Mehmet Efendi’nin Alâeddin ve Valide Sultan tekkeleri için kurduğu vakıf²⁸⁰³ bunlara örnek olarak verilebilir.

Karaman ve çevresinde sadece Karamanlılara yönelik vakıflar kurulmamış, Haremeyn adı verilen Mekke ve Medine halkı için de gayrimenkuller vakfedilmiştir. Karaman’a bağlı Dağal, Hocalı, Seydihasan ve Sıdırva köyleri Haremeyn vakfına ait idi. Diğer taraftan şehir merkezindeki Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti vakıfları²⁸⁰⁴ ile Emir Musa Medresesi vakıfları²⁸⁰⁵ da; İstanbul’daki Haremeyn Evkafı Nazırı’na bağlı olarak idare ediliyordu. Mekke ve Medine’ye harcanan Haremeyn vakıflarının gelirleri²⁸⁰⁶, önce sarayın “*Haremeyn Dolabı*” denen özel bir kasasında toplanır, sultanın her sene, “*sürre*” adı altında Mekke ve Medine’nin fakirlerine tahsis ettiği hediyelerle birlikte Recep ayının ilk günlerinde büyük bir törenle yola çıkarılırdı²⁸⁰⁷.

Zenginlerin ve devlet görevlilerinin dükkân, hamam, çarşı ve kervansaray gibi yapılar yaptırarak bir kamu hizmetine vakfetmeleri yaygındı²⁸⁰⁸. Eldeki veriler, vakıflara ait taşınmaz malların Anadolu’nun pek çok ticaret merkezinin gelişmesinde oynadığı rolün önemini açıkça ortaya koymaktadır²⁸⁰⁹. Özellikle XIV. ve XV. yüzyıllarda hem erken dönem Osmanlı devleti hem de Anadolu beylikleri, pek çok kentin çarşı ve binalarını vakıflar yoluyla kurmuşlardır²⁸¹⁰. Karaman şehir merkezinde

²⁸⁰¹ KKS, No: 305, s. 232/2.

²⁸⁰² KKS, No: 290, s. 154/1.

²⁸⁰³ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 16688.

²⁸⁰⁴ KKS, No: 285, s. 285/1.

²⁸⁰⁵ KKS, No: 285, s. 233/2.

²⁸⁰⁶ PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 743.

²⁸⁰⁷ Münir ATALAR, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara 1999, s. 104-107; Bahaeddin YEDİYILDIZ, “Vakıf”, *DİA*, XIII, İstanbul 1993, s. 43.

²⁸⁰⁸ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 150.

²⁸⁰⁹ FAROQHI, *Kentler*, s. 56.

²⁸¹⁰ *Aynı eser*, s. 360.

Şabaniye Camii'nin yakınında bulunan bu cami vakfına ait dört kalaycı, bir saraç, bir eskici dükkâm bunlara örnektir²⁸¹¹.

Osmanlı'da vakıflar, mali ve idari bakımdan özerktiler. Bunun için idari yapılanmalarına önem verilirdi. Devlet, sadece her vakfın hesabını yerel kadı ya da özel olarak atanmış bir müfettiş aracılığı ile gözden geçirirdi. Bütün bu önlemlerin amacı, vakfın asıl işlevini sürdürmesini sağlamaktı²⁸¹².

10.2. Avarız Vakıfları

Osmanlı döneminde mahallelerin en önemli kurumlarından biri “*avâriz vakıfları*”dır. Yardımlaşma sandığı gibi çalışan avarız vakfı; mahalle imamının sorumluluğu altında muhafaza edilir, burada toplanan para işletilir ve ortaya çıkan meblağ mahalledeki hastalara, fakirlere, yardıma muhtaç evleneceklere, fakirlerin cenazelerinin kaldırılmasına, suyollarının onarılmasına, cami veya mescidin tamirine, bazı yerlerde imam başta olmak üzere buradaki hizmetlilerin maaşlarının ödenmesine, yeni gelenlere yerleşme veya memleketlerine dönecekleri yol parası verilmesine sarf edilirdi²⁸¹³.

Avarız vakıfları, başlangıçta köy veya mahalle halkının ödemekte zorlandıkları “*avâriz vergisi*”, “*kürekçi bedeli*” ve diğer ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere halkın bağışlarıyla kurulmuş, sonradan diğer yardımlar çeşitlenmiştir. Gayrimüslimlere de yardım eden avarız vakıflarına “*avâriz akçesi*” ya da “*avâriz sandığı*” da denilirdi²⁸¹⁴. Avarız vakıfları, şehir ve mahalle halkının en önemli sosyal güvenlik kurumuydu. Paralarını belli bir faiz oranıyla ihtiyaç sahiplerine vererek işleten bu sandıklar²⁸¹⁵, 1876–1877 Osmanlı-Rus savaşına kadar devam etmiş, o tarihten itibaren devlet tarafından yönetilmeye başlanmıştır²⁸¹⁶.

Ortak masraflar için gereken para, mahallede mevcut olan bina adedine göre taksim edilerek toplanmaktaydı. Hayır amacıyla veya icap ettiği zaman kendisinden ve evlatlarından avarız akçası talep edilmemek kaydıyla bu husus için bazı kimselerin

²⁸¹¹ KKS, No: 297, s. 113/3.

²⁸¹² İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 148.

²⁸¹³ BEYDİLLİ, *aynı makale*, s. 182.

²⁸¹⁴ İPŞİRLİ, *Avarız Vakfı*, s. 109.

²⁸¹⁵ FAROQHI, *Kentler*, s. 287.

²⁸¹⁶ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 304.

nakit ve gayrimenkullerini vakfetmeleri üzerine fon, vakfa dönüşmüş ve bir mütevellî yönetiminde mahallelerin sandığı haline gelmiştir²⁸¹⁷. Örneğin Köhne Bedesten Mahallesi'nden Ali Beşe kendisinden istenen salyanenin yerine, mahalle vakfına 30 kuruş bağışlamış, bu 30 kuruşun faizinden salyane borcunun mahsup edilmesini istemiştir²⁸¹⁸.

Karaman'da XVIII. yüzyılda faal durumda olan avarız vakıflarına ait paralar dışında kirada bulunan çok sayıda gayrimenkul de vardı²⁸¹⁹.

Karaman'da mahallelerde kurulan avarız vakıflarının işlemleri sık sık sicillere geçmiştir. Yılda bir defa vakfın bilânçosu vakfın mütevellisi tarafından mahallenin ileri gelenlerinin huzurunda hesaplanır yazılı hale getirilirdi. Bu kayıtlardan ihtiyaç sahiplerine ödünç olarak verilen paralar görülebilir. Örneğin Gazi Dükkânı Mahallesi'nin avarız vakfının 21 Muharrem 1193 (08 Şubat 1779) tarihi itibarıyla sekiz kişide 184 kuruş²⁸²⁰, Say Mahallesi avarız vakfının beş kişide 46 kuruş²⁸²¹, Kala Mahallesi avarız vakfının ise 18 kişide 229 kuruş²⁸²² alacağı vardı. Avarız vakıfları gayrimüslimlere de borç para verebilirdi. Örneğin Ahi Osman Mahallesi Avarız Vakfı'nın 03 Muharrem 1193 (21 Ocak 1779) tarihi itibarıyla gayri Müslimlerden Gurbet'de 70 kuruş, Avanis'de 40 kuruş, Salasan'da 72 kuruş, Boyacı Bataban'da 20 kuruş alacağı vardır²⁸²³. Gazi Dükkânı Mahallesi'nde oturan İpek oğlu Dartan vefat ettiğinde mahallenin avarız sandığına 70 kuruş borcu olduğundan mahallede bulunan evi çocuklarının vekili Nanik tarafından 90 kuruşa satılarak 70 kuruşluk borcu ödenmiştir²⁸²⁴. Bu örnek, avarız vakfına borcu olanların her şartta ödemeye zorlandığını gösterir. Aynı şekilde 1150 (1737/1738) yılında Ermenekli Ali, Gülhan Mahallesi avarız vakfına olan borcuna karşılık mahallede bulunan iki göz damı bir ahır yeri ve bir miktar avlusu olan 82 kuruş değerindeki evini vakfa devretmiştir²⁸²⁵. Konyalı Ahmet oğlu Hasan ise Seki Çeşme Mahallesi avarız vakfından aldığı 22 kuruş borcu ödemedi vefat etmiş, mirasçıları bu borca karşılık mahallede bulunan 20 kuruş değerindeki arsayı vakfa devretmişlerdir²⁸²⁶.

²⁸¹⁷ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 149.

²⁸¹⁸ KKS, No: 286, s. 165/2.

²⁸¹⁹ KKS, No: 305, s. 256/2.

²⁸²⁰ KKS, No: 297, s. 111/3.

²⁸²¹ KKS, No: 297, s. 113/4.

²⁸²² KKS, No: 297, s. 116/3.

²⁸²³ KKS, No: 305, s. 251/2.

²⁸²⁴ KKS, No: 289, s. 66/2.

²⁸²⁵ KKS, No: 332, s. 51/1.

²⁸²⁶ KKS, No: 286, s. 100/1.

Karaman'daki avarız vakıfları, 1142 (1729/1730) senesinde borç paralar “*ona on iki ribhiyle*”, yani % 20 fazlasıyla ödenmek kaydıyla vermiştir²⁸²⁷. ERGENÇ bu rakamın en fazla %15 olduğunu tespit etmiştir²⁸²⁸.

10.3. Vasiyet

Osmanlı döneminde hayırseverler, vasiyet yoluyla da toplum yardımlaşmasına katkıda bulunurlardı. Karaman'da incelenen dönemde buna yönelik sicil kayıtları da bulunmaktadır. Cedit Mahallesi'nden Osman Dede vefat etmeden önce toplam malvarlığı olan 300 kuruşun üçte biri ile teşhiz tekfin, ıskat-ı salât ve kefare-i yemin masraflarının karşılanmasını, kalanı ile mahallesindeki üç kuyunun tamir edilmesini, üç mescide birer kilim alınmasını, artanının da hayır işlerine harcanmasını vasiyet etmiştir. Öldükten sonra teşhiz tekfine ve ıskata 60 kuruş, kabrine dikilen taş 18 kuruş, Cedit Mahallesi'ndeki Hacı Yahya mescidinin tamirine 27 kuruş, Eskici Mescidi'ne ve üç kuyunun tamirine 57 kuruş harcanmıştır.²⁸²⁹

10.4. Borç Verme: Karz-ı Hasen

Karz-ı hasen, faizsiz olarak verilen borç para demektir²⁸³⁰. Karaman'da borç para vermek yaygındı. Çavuş-Zade Seyit Abdurrahman Ağa'nın İbrikli Mahallesi'nden Tabakoğlu Hacı Mehmet'e 7611,5 kuruş borç para vermiştir²⁸³¹. Borçlu Hacı Ahmet'in ölümünden sonra oğlu Hacı Mehmet, borcu nakit olarak ödeyemeyince karşılığında 19 parça gayrimenkulünü 27 Cemaziyelahir 1188 (05 Ağustos 1774) tarihinde alacaklıya devrederek babasının borcunu ödemiştir²⁸³².

Verilen borca karşılık bazen teminat olarak gayrimenkul rehin olarak verilirdi. Süleyman isimli kişi Helvacı Veli'den 91 günlüğüne aldığı 45 kuruş borç için boyalığını rehin vermiş, borcunu ödemediği halde boyalığın rehin belgesini iade etmeyip boyalığın 200 kuruşluk mahsulünü zabtedince Helvacı Veli hakkında davacı olmuştur²⁸³³.

²⁸²⁷ KKS, No: 290, s. 9/1.

²⁸²⁸ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 150.

²⁸²⁹ KKS, No: 297, s. 111/2.

²⁸³⁰ PAKALIN, *aym eser*, II, s. 204.

²⁸³¹ KKS, No: 290, s. 39/1.

²⁸³² KKS, No: 290, s. 36/2.

²⁸³³ KKS, No: 286, s. 109/4.

10.5. Kefalet

Kefalet, genel olarak birinin borcunu ödememesi veya taahhüdünü yerine getirmemesi durumunda, onun yerine borcu ödeme veya taahhüdü yerine getirme sorumluluğunu üzerine almak demektir. Karaman'da ele alınan dönem içinde kefalete dair çok sayıda örnek vardır. Abbas mahallesinden Ahmet oğlu Abdullah'ın Altıparmak Oğlu Hacı Hüseyin'e olan 400 kuruş borcunu ödemeyip şehirden kaçması halinde onun borcunu ödeyeceğine dair Yusuf kefil olmuştur²⁸³⁴. Say Mahallesi'nden Mehmet Beşe'ye Salih Ağa'nın kefaleti²⁸³⁵, Gülen adlı kadının Banu oğlu Agop'a olan kefaleti²⁸³⁶, Çal Ömer Oğlu'nun 123 kuruşluk borcuna sekiz gün süreyle Seyit Ali Bey, Kara Ali ve Kara Osman'ın kefaleti²⁸³⁷, Mansur Dede Mahallesi'nden İbrahim oğlu Seyit İbrahim'in kardeşi Seyit Mehmet Çelebi'ye Müftü Efendi'ye olan borcuna karşılık Şevval ayının onuncu gününe kadar kefil olması²⁸³⁸ ve Fazıl adlı kişinin Şehbender adlı kişide olan 270 kuruş alacağına karşılık Terzi Cemator'un kefil olması²⁸³⁹ kefilliğe örnek olarak verilebilir. Say Mahallesi'nden Ahmet oğlu Mehmet Beşe'ye, kaçtığı takdirde borçlarını ödemek üzere de Dizdar Salih Ağa kefil olmuştur²⁸⁴⁰.

Şehirde borç için kefalet uygulamasının yanında başka konularda da kefaletler olurdu. Örneğin; Sermet oğlu Ahmet Beşe'ye kardeşi Süleyman Beşe ve oğlu Mehmet, bir kimseye zararı olmayacağına, olursa zararı kendilerinin ödeyeceğine²⁸⁴¹; Seyit Ahmet Baba, Keleş Mehmet ve Abdullah Beşe adlı üç kişi ise kaleye hapsedilmiş olan Semerci Ahmet Beşe serbest bırakılırsa, ihtiyaç olduğunda mahkemeye getirmeye²⁸⁴²; Şam Pazarı Mahallesi'nden Süleyman oğlu Yahya ve kardeşi İbrahim, Duacı Yahya'yı bir kişiye zararı dokunursa mahkemeye getireceklerine²⁸⁴³; Emrullah Efendi, Hacı Seyit Abdullah, Dane-Zade Seyit Hacı ve Helvacı Ahmet, Serkiz adlı gayrimüslime, davacısı olursa mahkemeye getireceklerine²⁸⁴⁴; Gökgöz ve Arslan adlı gayrimüslimler Şeyhler Mahallesi'nden Arslan adlı gayrimüslime, 30 güne kadar davacısı olursa mahkemeye getireceklerine²⁸⁴⁵; Havva Hatun, damadının mahalleye

²⁸³⁴ KKS, No: 285, s. 344/2.

²⁸³⁵ KKS, No: 283, s. 18/4.

²⁸³⁶ KKS, No: 281, s. 33/4.

²⁸³⁷ KKS, No: 287, s. 110/5.

²⁸³⁸ KKS, No: 292, s. 100/4.

²⁸³⁹ KKS, No: 287, s. 98/2.

²⁸⁴⁰ KKS, No: 283, s. 18/4.

²⁸⁴¹ KKS, No: 285, s. 363/7.

²⁸⁴² KKS, No: 282, s. 74/3.

²⁸⁴³ KKS, No: 283, s. 10/3.

²⁸⁴⁴ KKS, No: 285, s. 294/5.

²⁸⁴⁵ KKS, No: 285, s. 294/6.

verebileceği 100 kuruşa kadar olan zararlar için²⁸⁴⁶; Ahmet oğlu Ali Ağa ihtiyaç olması halinde İbrahim Beşe'yi mahkemeye getireceğine²⁸⁴⁷; Fenarî Mahallesi'nden Hacı Veli oğlu Hacı Mehmet, kardeşi Mustafa'yı, amcası Salih'e zararı dokunduğu takdirde mahkemeye getireceğine²⁸⁴⁸ dair kefalette bulunmuşlardır. Paşa Camii'nin hücrelerinde kalan Hacı İsmail oğlu Molla Mehmet, vecd halinde Müderris Osman Efendi'nin evine girince, bir süre kaleye hapsedilmiş, Müderris Osman Efendi'ye tekrar zararı olmayacağına dair Seyit Mustafa, Molla Ali ve Naip Efendi'nin kefaleti ile kaleden salıverilmiştir²⁸⁴⁹. Eşkîya grubundan olan İsmail oğlu Yakup kaleye hapsedilmiş, düzeldiğine ve artık kimseye zararı olmayacağına dair Seyit Hasan Ağa ve Seyit İshak Çelebi'nin kefaleti ile serbest bırakılmıştır²⁸⁵⁰.

11. TOPLUM HAYATINA DAİR MUHTELİF KONULAR

11.1. Sahipsiz Mal

Bulunan bir mal, sahibi çıkıncaya kadar kontrol altına alınır, herhangi bir zarara uğraması önlenirdi. Emir Ahmet Mahallesi'nden Ali oğlu Osman, 26 Zilkade 1142 (12 Haziran 1730) tarihinde mahkemeye gelerek Dikbasan Camii'nin mezarlığında bir kır beygir bulduğunu, sahibi çıkarsa beygiri kendisinden teslim almasını kayda geçirtmiştir²⁸⁵¹.

11.2. Doğum Şenlikleri

Padişahların çocuğu doğduğunda başta İstanbul olmak üzere tüm ülkede kutlanması için taşraya fermanlar gönderilirdi. Örneğin I. Abdülhamit'in 20 Zilkade 1189 (12 Ocak 1776) tarihinde doğan kızı için²⁸⁵², 06 Recep 1190 (21 Ağustos 1776) tarihinde doğan oğlu için²⁸⁵³ ve 06 Şevval 1190 (18 Kasım 1776) tarihinde doğan diğer oğlu için²⁸⁵⁴ Karaman'a da fermanlar gönderilmiş, doğum olaylarının kutlanması istenmiştir.

²⁸⁴⁶ KKS, No: 287, s. 202/2.

²⁸⁴⁷ KKS, No: 290, s. 9/3.

²⁸⁴⁸ KKS, No: 283, s. 13/4.

²⁸⁴⁹ KKS, No: 285, s. 258/2.

²⁸⁵⁰ KKS, No: 287, s. 110/1.

²⁸⁵¹ KKS, No: 292, s. 100/5.

²⁸⁵² KKS, No: 290, s. 131.

²⁸⁵³ KKS, No: 290, s. 154.

²⁸⁵⁴ KKS, No: 290, s. 167.

11.3. Ramazanın Karşlanması

İslâm toplumlarında Ramazan ayının ayrı bir değeri vardır. Bu nedenle hilalin izlenişine, dolayısıyla Ramazan'ın gelişine tüm Müslüman ülkelerde olduğu gibi Osmanlı'da da çok önem verilirdi. Hatta Ramazan'ın gelişi aylar öncesinden izlenirdi. Örneğin Mustafa oğlu Hacı Ahmet'in 1170 yılı Şaban ayının girdiğine dair (21 Nisan 1757) tanıklığı, sicile geçirilmiştir. Aynı şekilde 1155 yılının Ramazan ayının başlangıcı (30 Ekim 1742) pazartesi gününe denk gelmiş, bu da sicillere yazılmıştır²⁸⁵⁵.

11.4. Şiddetli Kış

Orta Anadolu'da karasal iklim hüküm sürdüğü için kış ayları oldukça çetin geçerdi. Karaman'ın 1170 (1756/1757) yılında kışı çok şiddetli geçmiş, Kanun-ı evvelin başında yağan kardan sonra 25 gün şehir merkezinden akan tüm sular donmuş, su testileri çatlamış, su değirmenleri çalışmamış, halk büyük sıkıntıya düşmüştür. 13 Rebiyülahir 1170 (5 Ocak 1757) tarihinde esen lodosla buzlar erimiş²⁸⁵⁶, hayat normale dönmüştür.

11.5. Kaybolanın Malı

Değişik nedenlerle kaybolan insanların malı tespit edilip kontrol altına alınır, ortaya çıktığında malı iade edilirdi. Şeyhler Mahallesi'nden Kürekçi Karaca oğlu Duhan ortadan kaybolunca odası mahkeme tarafından mühürlenmiş, kızının talep etmesi üzerine 28 Muharrem 1189 (31 Mart 1775)'da voyvodanın nezaretinde oda açılmış ve içindeki eşya sayılmıştır²⁸⁵⁷. Benzer şekilde ticaret için Karaman'a gelip Karakülâh Hanı'nda kalan Şaz adlı gayrimüslim kaybolmuş, odası yine Kayserili Hacı Ömer, Veli, Seyit Hacı İbrahim ve Hancı Hasan Ağa nezaretinde açılarak eşyasının sayımı yapılmıştır²⁸⁵⁸.

11.6. Bir Altın İçin

Karaman'da incelenen dönem içinde trajikomik olaylara da rastlanmıştır. 1161 (1748) yılında bir kişi Yirik Osman'ın kölesine “*Eğer çarşının bir ucundan diğer ucuna insanların arasında çıplak gezersen, sana bir altın veririm*” demiş, köle çıplak gezerken camiden çıkan cemaat tarafından şikâyet edilince yakalanarak kaleye hapsedilmiştir²⁸⁵⁹.

²⁸⁵⁵ KKS, No: 332, s. 37/3.

²⁸⁵⁶ KKS, No: 302, s. 12/4.

²⁸⁵⁷ KKS, No: 297, s. 317/5.

²⁸⁵⁸ KKS, No: 305, s. 296/2.

²⁸⁵⁹ KKS, No: 285, s. 327/3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EKONOMİK YAPI

I. ŞEHİRDEKİ ESNAF GRUPLARI

Osmanlı Devleti'ndeki esnaflığın kökenleri daha önceki Türk-İslâm devletlerine dayanır²⁸⁶⁰. Ekonomik büyüklüğünün yanında geliştirdiği sıkı kurallarla esnaflığın, toplumun genel ahlâkının oluşumuna olumlu katkı yaptığı da söylenebilir.

Osmanlı şehirlerinde halkın önemli bir bölümünü teşkil eden esnaf grubunun içine kaç iş ve meslek kolunun girdiğini kesin olarak tespit etmek genelde mümkün değildir²⁸⁶¹. Zamanla yeni ortaya çıkan esnaf dalları olduğu gibi ortadan kalkan branşlar da olmuştur. Esnafın her grubu bir loncaya bağlanmış, gedik denen sisteme uymakla yükümlü tutulmuştur. Bu sisteme göre sayıları daha önceden tespit edilen esnaf grupları ile dükkânların sayısında, büyük ve önemli bir mecburiyet olmadıkça artırmaya ve eksiltmeye göz yumulmamış, izinsiz açılan dükkânlar kapatılmıştır.

Osmanlı'da meslek edinmek belli kurallara bağlıydı. Çocuklarına meslek edindirmek isteyen aileler, onları daha küçükken bir ustanın yanına çıraklığa gönderirlerdi. Ustası çırağa sadece mesleğini öğretmez aynı zamanda “*erkân ve muamele*” de öğretirdi. Usta, çırağının sanatı öğrendiğine kanaat getirdikten sonra onun ehliyetini onaylardı. Jüri durumundaki ustaların huzurundaki imtihanı geçen çırak sicile kaydedilir ve kalfalığa terfi etmiş olurdu²⁸⁶². İlke olarak babaların mesleklerinin çocukları tarafından devam ettirilmesi esastı²⁸⁶³.

Devletin, bütün esnaf kuruluşlarının üzerinde hammadde temini, imalat, fiyat, pazarlama gibi üretim, fiyat koyma ve satış aşamalarında esnaf teşkilleri vasıtası ile dolaylı bir kontrolü vardı²⁸⁶⁴. Esnaf örgütleri, rekabet prensibi yerine karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esası üzerine kurulmuşlardı. Aynı meslek ve sanat erbabı bir arada

²⁸⁶⁰ KAL'A, *aynı makale*, s. 423-424.

²⁸⁶¹ KAZICI, *Osmanlı*, s. 135.

²⁸⁶² *Aynı eser*, s. 123-125.

²⁸⁶³ TABAKOĞLU, *Klâsik Dönem*, s. 417.

²⁸⁶⁴ KAL'A, *aynı makale*, s. 423-424.

çalışır, birbirlerini denetlerlerdi. Hiyerarşik yapıda teşkilatlanmış olan esnaf sisteminde şeyh, kethüda, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak bulunurdu²⁸⁶⁵. Bu görevliler, esnaf örgütünün başına, meslek gruplarındaki ustaların oybirliği ile seçilirlerdi. Bu seçim işlemi, mahkemede tescil ettirildikten sonra yürürlüğe girerdi²⁸⁶⁶.

Esnaf arasında geçerli kuralların korunması kadının görevlerinden biriydi. Esnafın bir sorunu olursa kadınlara başvurarak hallettirirdi. Kadılar esnafa ağır cezalar verebilirdi. Son dönemlerde esnaflığa başlayan yeniçerilerle baş edebilmek için kadıların Yeniçeri Ağası'yla işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır²⁸⁶⁷.

Zamanla değişik nedenlerle esnaflığa geçişte bozulma olduğu görülmektedir. Özellikle XVIII. yüzyılın başlarından itibaren şehirlere artan göçün ardından, dışarıdan gelen insanlar yerli esnaf üzerinde önemli bir baskı oluşturmuşlardır. Esnaf, arasına yeni adam almamakta direnmiş, bu da sürtüşmelere yol açmıştır²⁸⁶⁸.

Diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi, Karaman'da da XVIII. yüzyılda devrin ihtiyaçlarına göre ortaya çıkmış çok sayıda esnaf grubu vardı. Bunların başlıcaları; Debbağlar, bezirciler, mumcular, yağhaneciler, kasaplar, aktarlar, bakkallar, berberler, bezzazlar, tütüncüler, eskiciler, helvacılar, kalaycılar, kavukçular, keçeciler, külahçılar, nalbantlar, nalıncılar, saraçlar, semerciler, terziler, tuzcular, zahireciler, habbazlar ve sabuncular gibi esnaf grupları idi. Osmanlı'da zanaatkâr ve tüccarın çoğunun eviyle işyeri ayrı ayrı yerlerde olması gerekirdi. Bu, mahalleler arası ilişkiyi sağlıyordu. Çok tercih edilmese de bazı dükkân ve atölyeler mahallelerin arasına da yayılmıştı²⁸⁶⁹. Köylerle şehirleri ayıran yapıların başında çarşı, pazar ve dükkânlar gelirdi. Şehri oluşturan temel unsurlar arasında esnafın işlettiği dükkânların ayrı bir yeri vardı. Evliya Çelebi'nin 1671 yılında uğradığı Karaman hakkında yazdıklarından anlaşıldığına göre; geniş bir cadde üzerinde 470 dükkân vardır²⁸⁷⁰. XVIII. yüzyıl için elde buna benzer bir rakam yoktur. Ancak bir önceki yüzyıldan az olmamalıdır.

²⁸⁶⁵ KAL'A, *aynı makale*, s. 424.

²⁸⁶⁶ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Devrinde Konya Esnafı", *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler-I*, Konya 2004, s. 481, 482.

²⁸⁶⁷ PAKALIN, *aynı eser*, II, s. 121. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da lonca üyeleri arasında yeniçerilerin ağırlıklı duruma geldiği görülür. Bk. QUATAERT, *aynı eser*, s. 205.

²⁸⁶⁸ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 287.

²⁸⁶⁹ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 166.

²⁸⁷⁰ *Seyahatname*, s. 158.

Karaman'da şahıslara ait olanların yanında vakıflara ait dükkânlar da vardı. Şehirde Karaman oğlu İbrahim Bey İmaretî'ne ve İsa oğlu Emir Musa Medresesi'ne ait 67 dükkân mevcuttu²⁸⁷¹. Yine bazı dükkânlar bağımsız²⁸⁷², bazıları bir çarşının içindeydi²⁸⁷³. Hanların içinde ticari amaçla kullanılan odalar vardı. Bir sicildeki bilgilere göre Pazarbozan Hanı'ndaki yedi odanın alım-satımı yapılmıştır²⁸⁷⁴.

Karaman Kadı Sicilleri'nde esnaf ve işyerleri ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Sicillerde tespit edilebilen XVIII. yüzyıldaki esnaf ve dükkânları aşağıda vermiştir:

1. AKTARLAR

Bugün eczanelerin yaptığı işi eskiden aktarlar yapardı. Aktarlar, çeşitli baharatlar, bitkiler, hayvansal ve madensel maddeleri kullanarak ilaç yapıp satarlardı. İncelenen dönemde şehirde Aktarlar Çarşısı denen bir çarşı vardı²⁸⁷⁵. Sûk-ı Sultânî'de de bir aktar dükkânı kayıtlara geçmiştir²⁸⁷⁶.

2. BAKKALLAR

Osmanlı döneminde bakkalarda bal, yağ, peynir, pekmez, nişasta, kuru ve tazesini üzere kayısı, üzüm, incir ve erik satılırdı²⁸⁷⁷. XVIII. yüzyılda Karaman'da biri Mandosonlu-Zade Hacı Mustafa Hanı'nın yanında²⁸⁷⁸, ikisi Aşağı Çarşı'da²⁸⁷⁹, biri Aktarlar Çarşısı'nda Aktarlar Camii'nin yanında²⁸⁸⁰, biri Yukarı Çarşı'da²⁸⁸¹ olmak üzere sicillere toplam beş bakkal dükkânı geçmiştir. 20 Safer 1171 (03 Kasım 1757) tarihinde ise Karaman'da Yiğit Başı Mustafa, Seyis Ali, Fındık oğlu, Uzun İsmail, Sinek Hacı, Kayın Yahya, İshak Bey oğlu Baki, Abdi Oğlu, Şeyh-Zade İsmail Çelebi, Kadir Oğlu, Arnavut Ahmet ve Siyah oğlu Osman adlı 12 kişi bakkallık yapmaktaydı²⁸⁸².

²⁸⁷¹ FAROQHI, *Kentler*, s. 47.

²⁸⁷² *KKS*, No: 287, s. 16/3.

²⁸⁷³ *KKS*, No: 305, s. 281/2.

²⁸⁷⁴ *KKS*, No: 305, s. 293/4.

²⁸⁷⁵ *VGMA, LHD*, No: 558, vr. 87b.

²⁸⁷⁶ *KKS*, No: 290, s. 72/4.

²⁸⁷⁷ Cafer ÇİFTÇİ, "Osmanlı'da Meyve Alım- Satımı: Mekânlar, Görevliler, Vergiler ve Standartlar", *EJOS*, VIII, No: 3, (2005), s. 3.

²⁸⁷⁸ *KKS*, No: 291, s. 57/3.

²⁸⁷⁹ *KKS*, No: 289, s. 30/3; No: 291, s. 57/3.

²⁸⁸⁰ *KKS*, No: 298, s. 5/3.

²⁸⁸¹ *KKS*, No: 289, s. 21/1.

²⁸⁸² *KKS*, No: 288, s. 119/1.

3. BERBERLER

Osmanlı'da temizlik kültürünün uzantısı olan berberliğe ayrı bir önem verilir, berber esnafı sıkı sıkı denetlenirdi. Berberler tıraşın dışında sünnetçilik ve dişçilik de yaparlardı. Ele alınan dönemde biri Külahçılar çarşısında²⁸⁸³, biri Yukarı Çarşı'daki Sûk-ı Sultânî'de²⁸⁸⁴, biri Yukarı Çarşı'da²⁸⁸⁵ olmak üzere sicillere geçmiş üç berber dükkânı vardı.

4. BEZİRGÂNLAR

Bâzergân'dan galat olan bezirgân, tüccar anlamında kullanılan bir kelimedir. Kayıtlarda Bezzazlar Çarşısı'nda bir bezirgân dükkânı tespit edilmiştir²⁸⁸⁶.

5. BEZZAZLAR

Osmanlı'da, bu gün manifaturacı denen ve kumaş satan esnafa “*bezzaz*” denirdi. XVIII. yüzyılda Karaman'da Pazaryeri denen yerde bir Bezzazlar Çarşısı vardı²⁸⁸⁷.

6. DEMİRCİLER

İnsanoğlunun madenleri işlemeye başlaması, önemli gelişmelerin başlamasını sağlamıştır. Demir de işlenebilen en eski madenlerden olup, birçok zorunlu araç demirden yapılmıştır. Ele alınan dönemde şehirde demircilerin toplandığı bir demirciler çarşısı da mevcuttur. Beşir Efendi Mescidi de burada inşa edilmiştir²⁸⁸⁸.

7. EKMEKÇİLER

Osmanlı döneminde ekmek imal edip satanlara “*habbaz*” denirdi. XVIII. yüzyılda Karaman'da çok sayıda ekmekçi olması gerekir. Bunlardan Tabakoğlu'nun Yukarı Çarşı'daki Sûk-ı Sultânî'de bulunan ekmekçi dükkânı kayıtlara girmiştir²⁸⁸⁹.

²⁸⁸³ KKS, No: 305, s. 227/1.

²⁸⁸⁴ KKS, No: 290, s. 37/2.

²⁸⁸⁵ KKS, No: 305, s. 256/3.

²⁸⁸⁶ KKS, No: 297, s. 110/1.

²⁸⁸⁷ KKS, No: 289, s. 38/2.

²⁸⁸⁸ VGMA, LHD, No: 559, vr. 5; No: 569, vr. 6; KKS, No: 305, s. 256/3.

²⁸⁸⁹ KKS, No: 290, s. 69/1.

8. ESKİCİLER

Sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucu zamanla ortadan kalkan eskicilik, Osmanlı'da yaygın bir meslekti. İncelenen dönem içinde Karaman'da Sûk-ı Sultânî'de Eskiciler Çarşısı vardı²⁸⁹⁰. Bu çarşının dışında Şabaniye Camii'nin yanında caminin vakfı olan bir eskici dükkânı vardı²⁸⁹¹.

9. HELVACILAR

Osmanlı'da helva, ekmeğin yanında hem bir katık hem de tatlı olarak tüketilirdi. Narh kayıtlarından Karaman'da birkaç çeşit helvanın tüketildiği anlaşılmaktadır. Ele alınan dönemde şehirde çok sayıda helvacının olması gerekir. Bunlardan biri Şehir Çarşısı'nda Vezir Hanı yakınında²⁸⁹² diğeri de Yukarı Çarşı'da²⁸⁹³ olmak üzere ikisi belgelerden tespit edilmiştir.

10. KAHVEHANECİLER

Kahvehane kültürü tüm ülkede olduğu gibi Karaman'da da XVIII. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştı. Külhan Mahallesiindeki Gümüşağa Kahvehanesi²⁸⁹⁴, şehir çarşısındaki Kapan mevkiinde bulunan Hafız Kahvehanesi²⁸⁹⁵, Sûk-ı Sultânî'deki kahvehane²⁸⁹⁶, şehir merkezinde Saraçhane mevkiindeki kahvehane²⁸⁹⁷, Mestçiler çarşısındaki kahvehane ile Kervansaray Hanı bitişiğindeki kahvehane²⁸⁹⁸, belgelerden tespit edilen kahvehanelerdir.

11. KALAYCILAR

Osmanlı döneminde en çok bakırdan yapılmış yemek kapları kullanılırdı ve bunlar belgelerde “*evân-i nüihâs*” olarak geçerdi. Bu kapların kullanılabilmesi için kalayla kaplanması gerekirdi. Bu işi seyyar da çalışan kalaycı esnafı yapardı. Ele alınan dönemde Karaman'da bir Kalaycılar Çarşısı vardı²⁸⁹⁹. Kalaycılar Çarşısı'nın

²⁸⁹⁰ KKS, No: 289, s. 95/1; No: 290, s. 31/2; No: 297, s. 285/3.

²⁸⁹¹ KKS, No: 297, 113/3.

²⁸⁹² KKS, No: 287, s. 175/2.

²⁸⁹³ KKS, No: 305, s. 179/2.

²⁸⁹⁴ KKS, No: 332, s. 51/1.

²⁸⁹⁵ KKS, No: 287, s. 16/3.

²⁸⁹⁶ KKS, No: 290, s. 37/2.

²⁸⁹⁷ KKS, No: 291, s. 4/2.

²⁸⁹⁸ KONYALI, *aynı eser*, s. 185.

²⁸⁹⁹ KKS, No: 305, s. 256/3.

dışında Şabaniye Camii'nin yanında bu caminin vakfı olan iki adet daha kalaycı dükkânı kayıtlara geçmiştir²⁹⁰⁰.

12. KASAPLAR

Doğrudan beslenmeyle ilgili olduğu için Osmanlı'da kasaplık önde gelen esnaf sınıflarından biridir. Kasaplığın önemini artıran bir neden de derinin çok farklı alanlarda kullanılmasıdır. XVIII. yüzyılda Karaman'da bir Kasaplar Çarşısı, bu çarşıda çok sayıda kasaplık yapan esnaf vardır. 16 Zilhicce 1168 (23 Eylül 1755) tarihinde; Tavi Ahmet, Köylü Mehmet, Kel Ali Oğlu, Karaboz oğlu İbrahim, Kadri Beşe, Veli Beşe, Mavi Rici oğlu Mansur Beşe, Hacı Kerim Oğlu, Altın Göz oğlu Ahmet şehirde kasaplık yapmaktaydı²⁹⁰¹. 1174 (1760/1761) yılında ise Hasan Beşe, Debçioğlu, Köylü Mehmet, Mansur Beşe, Veli Beşe, Mavi oğlu, Hacı Kerim Oğlu, Karagöz Oğlu, Kapısız... (okunamadı) Oğlu, Topal Ahmet şehrin kasaplarıydı²⁹⁰².

Kasapların halkı mağdur etmeyecekleri konusunda sık sık taahhütte bulunup bunu mahkemeye tescil ettirdiği görülür. Örneğin 16 Zilhicce 1168 (23 Eylül 1755) tarihinde Kasap Yiğidi Başî Süleyman Çelebi, Tavi Ahmet, Köylü Mehmet, Kel Ali Oğlu, Karaboz Oğlu İbrahim, Kadri Beşe, Veli Beşe, Mavi Rici oğlu Mansur Beşe, Hacı Kerim Oğlu ve Altıngöz oğlu Ahmet adlı kasaplar mahkemeye gelerek her gün iki kasabın dükkânlarını açık tutup halkı etsiz bırakmayacaklarına, kurallara aykırı davranan meslektaşlarını görevlilere bildireceklerine dair taahhütte bulunmuşlar, herkes birbirine, ayrıca Yiğit Başî ve Serdar Ağa da kasaplara kefil olmuştur²⁹⁰³.

13. KAVUKÇULAR

Osmanlı döneminde kavuk ve külâhlar hazır giyim malzemelerinin başında gelirdi. XVIII. yüzyılda Külâhçılar Çarşısı ve bu çarşıda kavukçu dükkânları vardı²⁹⁰⁴.

²⁹⁰⁰ KKS, No: 297, s. 113/3.

²⁹⁰¹ KKS, No: 286, s. 95/1.

²⁹⁰² KKS, No: 288, s. 2/4.

²⁹⁰³ KKS, No: 286, s. 95/1.

²⁹⁰⁴ KKS, No: 287, s. 16/3; No: 290, s. 37/2; No: 305, s. 227/1; No: 287, s. 16/3.

14. KUYUMCULAR

Karaman'a XVIII. yüzyılda dışarıdan gelen tüccarlardan bazıları kuyumcuydu²⁹⁰⁵. Şehirde bu işle uğraşan ve dükkân açan esnaf da vardı. Bu esnaf takıların tamiri ile de uğraşırđı. Bir belgeden; Rabia isimli bir bayanın Kuyumcu Oğlu'na tamir için bir çift altın bileziğini bıraktığı, kuyumcu bileziği vermek istemeyince Rabia'nın mahkemeye başvurduğu anlaşılmaktadır²⁹⁰⁶.

15. NALBANTLAR

Ulaşımın temel araçları olan at, katır ve merkepler için nalbantlık da zorunlu bir meslekti. Şehirde XVIII. yüzyılda bir kısmı seyyar çalışan çok sayıda nalbant olmalıdır. Biri Aşağı Çarşı'da²⁹⁰⁷, biri de Yukarı Çarşı'daki Sûk-ı Sultânî'de²⁹⁰⁸ olmak üzere sicillere iki adet nalbant dükkânının geçtiği tespit edilmiştir.

16. NALINCILAR

Ahşaptan imal edilen nalın, plastik sanayiinin gelişmediği dönemlerde yaygın giyim eşyalarından biriydi. Belgelerden, şehirde sadece nalıncılıkla uğraşan esnafın da olduğu anlaşılmaktadır. Yukarı Çarşı'daki Sûk-ı Sultânî'deki bir nalıncı dükkânı sicillerde geçmektedir²⁹⁰⁹.

17. SARAÇLAR

Koşum ve eyer takımlarını yapan, bunları işleyen saraçlar da eski dönemlerin önemli esnaflarıydı. XVIII. yüzyılda şehirde; biri Bedesten yakınında²⁹¹⁰, biri Külahçılar Çarşısı'nda²⁹¹¹, biri Şabaniye Camii'nin yanında bu caminin vakfı²⁹¹² olmak üzere üç adet saraç tespit edilmiştir.

18. SEMERCİLER

Hayvanların alternatifsiz binek ve yük taşıma aracı olduğu dönemlerde, bu hayvanlara ait semer ve eyerlerin yapımıyla uğraşan semercilik önemli mesleklerden biriydi. XVIII. yüzyılda şehirde; hayvanlar için semer yapan esnafın toplandığı bir

²⁹⁰⁵ KKS, No: 285, s. 211/4.

²⁹⁰⁶ KKS, No: 287, s. 101/5.

²⁹⁰⁷ KKS, No: 297, s. 203/4.

²⁹⁰⁸ KKS, No: 290, s. 37/2.

²⁹⁰⁹ KKS, No: 305, s. 227/1.

²⁹¹⁰ KKS, No: 305, s. 256/3.

²⁹¹¹ KKS, No: 305, s. 227/1.

²⁹¹² KKS, No: 297, s. 113/3.

Semerciler Çarşısı da vardı²⁹¹³. Bunun dışında, Aşağı Çarşı'da aktarların içinde²⁹¹⁴, Yukarı Çarşı'da²⁹¹⁵ da semerciler vardı.

19. MUMCULAR

Karaman'da, aydınlanma için temel ihtiyaç olan mumu imal eden ve satan “*sıraççı*” denen esnafa ait dükkânlar da mevcuttu. Bunlardan, Kûlahçılar Çarşısı'nda bulunan bir adet sıraççı dükkânı belgelere kaydedilmiştir²⁹¹⁶.

20. TERZİLER

Hazır giyimin yok denecek kadar az olduğu dönemlerde terzilik de önemli mesleklerden biriydi. XVIII. yüzyılda Karaman'da Kûlahçılar Çarşısı'nda sadece bir terzi dükkânı tespit edilmiştir²⁹¹⁷. Bu iş için hangi araç-gerecin kullanıldığına dair ise bir bilgiye rastlanmamıştır.

21. TUZCULAR

Karaman'da, öncelikli temel gıda maddesi olarak kullanılan tuzu hazırlayıp satan tuzcular da vardı. Pazaryeri'nde bulunan bir dükkân kayıtlara “*tuzcu dükkânı*” olarak girmiştir²⁹¹⁸.

22. TÛTÛNCÛLER

Osmanlı'da XVII. yüzyılın başlarından itibaren tüketilmeye başlanan tütüne “*duhan*” da denirdi. Ele alınan dönemde kayıtlara geçmiş iki adet duhancı dükkânı vardı. İkisi de Yukarı Çarşı'daki Sûk-ı Sultânî'deydi²⁹¹⁹.

23. ZAHİRECİLER

En başta gelen gıda maddesi olan ekmeğin üretiminde kullanılan zahire, aynı zamanda önemli bir ticaret maddesi idi. Zahirecilerden sadece Yukarı Çarşı'daki Sûk-ı Sultânî'de işyeri olan bir tanesi kayıtlara geçmiştir²⁹²⁰.

²⁹¹³ KKS, No: 305, s. 265/3.

²⁹¹⁴ KKS, No: 289, s. 30/3; No: 297, s. 203/4; No: 297, s. 312/3.

²⁹¹⁵ KKS, No: 289, s. 21/1.

²⁹¹⁶ KKS, No: 290, s. 37/2.

²⁹¹⁷ KKS, No: 290, s. 37/2.

²⁹¹⁸ KKS, No: 305, s. 256/3.

²⁹¹⁹ KKS, No: 290, s. 37/2; No: 297, s. 285/1.

²⁹²⁰ KKS, No: 305, s. 227/1.

II. SEKTÖRLERİN DURUMU

1. TARIM

Osmanlı ekonomisi, temelde tarıma dayanırdı. Bu nedenle daha Orhan Gazi (1326 – 1359) döneminden başlayarak gittikçe gelişen idari ve askerî düzen sebebiyle tarım gelirlerinin artırılması için gerekli düzenlemeler yapılması düşünülmüş, halkın hızla yerleşik düzene geçmesi için çaba gösterilmiştir. Zamanla tarım, ağırlıklı sektör olmuş, toplumun yaklaşık %80-90'ı tarımla uğraşır hale gelmiştir²⁹²¹.

1.1. Bitkisel Üretim

Karaman'da ele alınanda dönemde en ağırlıklı ürün hububatı. Bunun dışında; susam, boya bitkisi, sebze ve meyve üretimi yapıldı. Endüstriyel bitkilerden susam, şehirde bulunan yağhanelerde; boya bitkileri de boyahanede işlenirdi. Tereke kayıtlarından ve satış belgelerinden şehir civarında çok sayıda boyalığın bulunduğu anlaşılmaktadır. Dere Mevkii'nde 20 hendek²⁹²², Gazaliye Mahallesi'nde şehir harkının kenarında tahminen üç dönüm²⁹²³, İdemit Mahallesi'nde 62 hendek²⁹²⁴, 62 ve 50 hark, 74 hendek²⁹²⁵, Yağdan Mevkii'nde bir adet²⁹²⁶, şehir yakınında Çallı Bahçe'de Topraklık Üstü denen yerde bir tarafında şehir harkı olan 38²⁹²⁷ ve Kır Mahallesi'nde Kulak Bahçesi yakınında üç hendek²⁹²⁸, İmaret yakınında iki dönüm²⁹²⁹, Akyokuş altında Karpuz Yeri denen mevkide bir adet²⁹³⁰, Kızıl Öbek yakınında üç, Hacı Celal Mahallesi'nde üç²⁹³¹, İdemit Mahallesi'nde bir dönüm²⁹³², İdemit Mahallesi'nde 62, Boyacı Köprüsü'nde şehir harkının bitişiğinde 50²⁹³³, Dere Mevkii'nde 20²⁹³⁴, Çaldibi Mevkii'nde bir tarafı öz 19 hendek²⁹³⁵, Ak Yokuş yakınında Düden Başı

²⁹²¹ Mehmet ÖZ, "Osmanlı Klâsik Döneminde Tarım", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), I, (Ankara 2000), s. 27.

²⁹²² *KKS*, No: 290, s. 84/1.

²⁹²³ *KKS*, No: 297, s. 312/3.

²⁹²⁴ *KKS*, No: 290, s. 26/2.

²⁹²⁵ *Aynı yer.*

²⁹²⁶ *KKS*, No: 297, s. 114/3.

²⁹²⁷ *KKS*, No: 288, s. 78/2.

²⁹²⁸ *KKS*, No: 289, s. 27/3.

²⁹²⁹ *KKS*, No: 305, s. 285/1.

²⁹³⁰ *KKS*, No: 297, s. 116/2.

²⁹³¹ *KKS*, No: 297, s. 112/1.

²⁹³² *KKS*, No: 282, s. 25/1.

²⁹³³ *KKS*, No: 305, s. 227/1.

²⁹³⁴ *KKS*, No: 290, s. 84/1.

²⁹³⁵ *KKS*, No: 283, s. 47/2.

denen yerde bir tarafında hark olan 1,5 dönüm arsa üzerinde 20 hendek²⁹³⁶, İdemit Mahallesi'nin altında tahminen iki dönüm²⁹³⁷, Kızıl Çaka denen yerde 18 hendek²⁹³⁸, Çallı Bahçe yakınında tahminen yarım dönüm²⁹³⁹, Çalık Harman yakınında 22 hendek²⁹⁴⁰, Gazaliye Mahallesi yakınında bir tarafında su harkı olan üç dönüm²⁹⁴¹, Dere Mevkii'nde 20²⁹⁴² ve İdemit semtinde 48 hendek²⁹⁴³ kayıtlara geçen boyalıklardır. Boya bitkilerinden, tekstil ve deri sanayiinde kullanılmak üzere şehirde bulunan boyahanede boya üretilirdi.

Mahsul artışı sağlamak amacıyla Karaman'da ekilen hububat sulanırdı. Konya eşrafından ve ulemasından Seyit Hacı İbrahim Efendi'nin Karaman'a yakın Kürtgömü Köyü yakınındaki ekinlerinin suyu geciktiği için kurumaya başlayınca Karaman Valisi Mustafa Paşa 21 Recep 1165 (04 Haziran 1752) tarihinde Karaman'a yazdığı emrinde bir görevli nezaretinde söz konusu tarlanın acilen sulanmasını istemiştir²⁹⁴⁴. Ancak hububatın çoğu sulamadan yetiştirilirdi. Dolayısıyla kurak geçen bazı senelerde ürün rekoltesi düşük olurdu. 1200 (1785/1786) yılında yaşanan kuraklık nedeniyle Karaman'da ürün alınmamıştır²⁹⁴⁵.

Karaman'da o dönemde önemli bir bitkisel ürün de susamdır. Üretilen susam miktarını veren bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak şehir merkezindeki yağhanelerin bazen 18'e kadar çıktığı²⁹⁴⁶ düşünülürse ciddi bir susam yağı üretiminin dolayısıyla çok miktarda susam ekiminin yapıyor olması gerekir.

Karaman, meyveciliği ile de meşhurdu. Mülk alım satımlarına bakıldığında şehirde bulunan birçok evin bahçesinde meyve yetiştirildiği gibi bağımsız meyve bahçelerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Şehir içinden geçen su harkı da bunu kolaylaştırmış olmalıdır. Hüseyin Beşe'nin²⁹⁴⁷, Şerife Hanım'ın²⁹⁴⁸ ve Mustafa oğlu Hüseyin Beşe'nin Kirişçi Baba Mahallesi'ndeki²⁹⁴⁹, Margeret kızı Narin'in Ahi

²⁹³⁶ KKS, No: 287, s. 180/2.

²⁹³⁷ KKS, No: 287, s. 182/1.

²⁹³⁸ KKS, No: 288, s. 59/2.

²⁹³⁹ KKS, No: 289, s. 75/1.

²⁹⁴⁰ KKS, No: 290, s. 42/2.

²⁹⁴¹ KKS, No: 290, s. 72/4.

²⁹⁴² KKS, No: 290, s. 84/2.

²⁹⁴³ KKS, No: 305, s. 295/3.

²⁹⁴⁴ KKS, No: 286, s. 32/1.

²⁹⁴⁵ BOA, Cevdet Maliye, No: 11813.

²⁹⁴⁶ KKS, No: 284, s. 59/4.

²⁹⁴⁷ KKS, No: 297, s. 300/1.

²⁹⁴⁸ KKS, No: 305, s. 276/1.

²⁹⁴⁹ KKS, No: 290, s. 57/2.

Osman Mahallesi'ndeki²⁹⁵⁰, Seyit Hacı Ali'nin Şeyhler Mahallesi'ndeki²⁹⁵¹, Mehmet kızı Fatıma'nın Gazaliye Mahallesi'ndeki²⁹⁵², Mustafa kızı Ümmehani'nin Köhne Bedesten Mahallesi'ndeki²⁹⁵³, Mustafa Çelebi'nin Mansur Dede Mahallesi'ndeki²⁹⁵⁴, Bekir Beşe'nin Say Mahallesi'ndeki²⁹⁵⁵ ve Hasan kızı Hatice'nin Zaviye Mahallesi'ndeki evleri²⁹⁵⁶, bahçesinde meyve ağaçları olan evlerden bazılarıdır. Birçok evin bahçesinde meyveli ağaçların yanında meyvesiz ağaçların da bulunduğu görülür.

Şehirde sadece meyve yetiştirmek amacıyla kurulmuş bağımsız meyve bahçeleri de vardı. Fenarî Mahallesi'nden Hatice ve Şerife adlı kadınların Hisar altındaki yarım dönümlük²⁹⁵⁷, Çavuş-Zade Abdurrahman Ağa'nın Sultan Alâeddin Türbesi yakınındaki üç dönümlük²⁹⁵⁸, Vezir Mustafa'nın Zaviye Mahallesi'ndeki bir dönümlük²⁹⁵⁹, Seyit Eyüp'ün Çelteki Mahallesi ile Zaviye Mahallesi arasındaki tahminen bir dönümlük bahçeleri²⁹⁶⁰ ve İbrahim oğlu Mustafa'nın Zaviye Mahallesi'ndeki bahçesi²⁹⁶¹, bunlara örnektir.

1.2. Hayvancılık

Osmanlı ekonomisinin ikinci önemli ayağı hayvancılıktı. Genellikle küçükbaş hayvancılık yapılırdı. Karaman'da da XVIII. yüzyılda ağırlıklı olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Küçükbaş hayvanlardan alınan ağnam vergisinin zamanında ve usulüne uygun ödenmesi için sık sık emir gönderilmiştir²⁹⁶². İstanbul'un et ihtiyacı için gerekli olan koyun, Rumeli ve Anadolu'dan sağlanırdı. Rumeli tarafından gelen koyunlar yetmeyince Karaman'dan koyun istendiği anlaşılmaktadır²⁹⁶³.

Osmanlı döneminde yük taşımak için deve beslenirdi. Savaş dönemlerinde Karaman'dan sık sık deve talep edilmesinden, çok sayıda devenin de bulunduğu tahmin

²⁹⁵⁰ KKS, No: 305, s. 180/2.

²⁹⁵¹ KKS, No: 305, s. 288/1.

²⁹⁵² KKS, No: 332, s. 91/1.

²⁹⁵³ KKS, No: 333, s. 104/3.

²⁹⁵⁴ KKS, No: 281, s. 45/2.

²⁹⁵⁵ KKS, No: 290, s. 97/2.

²⁹⁵⁶ KKS, No: 290, s. 102/2.

²⁹⁵⁷ KKS, No: 287, s. 48/1.

²⁹⁵⁸ KKS, No: 290, s. 36/2.

²⁹⁵⁹ KKS, No: 289, s. 122/1.

²⁹⁶⁰ KKS, No: 305, s. 295/3.

²⁹⁶¹ KKS, No: 287, s. 107/2.

²⁹⁶² KKS, No: 282, s. 122/1; No: 284, s. 8/1.

²⁹⁶³ BOA, *Cevdet Belediye*, No: 1169.

edilebilir. 1139 (1726/1727) yılında Isfahan seferindeki askere malzeme taşımak için sadece Karaman'dan 44 deve istenmiştir²⁹⁶⁴. Devenin fazla olmasını gerektiren bir diğer sebep, Karaman'ın barut malzemesi olan güherçilenin çıktığı yerlere yakın olmasıdır²⁹⁶⁵. Devenin yanında at, katır ve merkep de binek olarak ve taşımacılıkta kullanılırdı. Bunların nal fiyatları sık sık narh listelerine girerdi²⁹⁶⁶. Ayrıca kağıt arabalarında da kullanılan camız yetiştirilirdi. Hatta cephaneye taşınması için 1156 (1743/1744) yılında Karaman'dan camız da talep edilmiştir²⁹⁶⁷. Ticari olmamak kaydıyla kümes hayvanı ve ağırlıklı olarak sütünden ve gücünden yararlanmak için sığır cinsi de beslenirdi.

2. SANAYİ

Osmanlı ekonomisinde önemli yere sahip olan bir diğer sektör, sanayi idi. Bazı ürünler, atölye ölçeğindeki imalathanelerde üretilirdi. XVIII. yüzyılda Karaman'daki sanayi; basit usullerle çalışan atölye ölçeğindeki işletmelerden ibaretti. Şehirde bulunan ve sanayi tesisi olarak kabul edilebilecek iş yerleri aşağıda verilmiştir.

2.1. Debbaghane

Halk dilinde tabakhane denen debbaghaneler, hayvan derilerinin işlendiği yerlerdi. Derinin tabaklanarak günlük hayatta kullanılmasının tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen bütün Türk toplumlarında deri işlemeciliği anlamına gelen debbagliğin gelişmesinde hayvancılık kültürünün yaygın olmasının katkısı büyüktür.

Yapılan araştırmalar, debbagliğin Anadolu'da ilk gelişen meslek olduğunu, bu mesleğin örgütlü faaliyetlerinin Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evran tarafından başlatıldığını ortaya koymuştur.

Anadolu kentlerindeki debbaghanelerin yerleşimlerine ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Birçok yerleşim yerinde debbaghane denen mahalleler vardır. Fakat çıkardıkları kötü koku nedeniyle şehir büyüdükçe bu işyerleri genellikle şehirlerin dışına, akarsuyun geçtiği yerlere taşınmıştır²⁹⁶⁸.

²⁹⁶⁴ KKS, No: 281, s. 21/3.

²⁹⁶⁵ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 231.

²⁹⁶⁶ KKS, No: 286, s. 20/5; No: 288, s. 111/1.

²⁹⁶⁷ KKS, No: 283, s. 21/1.

²⁹⁶⁸ FAROQHI, *Kentler*, s. 198. Debbaghanelerin şehir dışına çıkarılması ve çevrelerinin ağaçlandırılması için 1838 yılında bir karantina nizamnamesi de yayımlanmıştır. Bk. Zeki TEKİN, *aynı makale*, s. 177.

Debbağlık Karaman'da daha XVI. yüzyılda önemli bir yere sahipti. Şehir ve çevreden toplanan deriler debbağhanede bazı işlemlere tabi tutulduktan sonra, amaca göre renk ve desen verilirdi. Derinin kullanıldığı alanlar o devirde oldukça yaygın olup, çarık, çizme, pabuç gibi giyim eşyası ile hayvan koşumları, eğer ve semer gibi aletler deriden yapılıyordu²⁹⁶⁹.

Deri; ayakkabı, at koşum takımı, sofa, kırba, matara gibi birçok eşyanın imalinde kullanıldığı için gerek halkın gerekse ordunun son derece önemli bir malzemesi idi. Daha çok sığır, öküz, inek, koyun, kuzu, keçi gibi eti yenen hayvanların derisi kullanılırdı. Debbağlık denen sanayi dalının ortaya çıkmasının nedeni, derinin kullanılabilir hale gelmesi için bazı kimyasal işlemlere gerek duyulmasıdır. İşlenecek deri, salhanelerden ve kasap dükkânlarından temin edilirdi. Mamul deri bulmakta sıkıntı çekilmesini önlemek üzere zaman zaman devlet deri ihracını yasaklardı²⁹⁷⁰. 1175 (1761/1762) yılında Karaman'daki debbağlar, kadiya başvurarak deri ihtiyaçları varken debbağlıkla ilgisi olmayanların ve dışarıdan gelenlerin derileri satın alarak fiyatları yükseltmelerinden dolayı şikâyetçi olmuşlar, bunun engellenmesini istemişlerdir. Naip Seyit Mehmet durumu İstanbul'a bildirmiş, bunun üzerine gelen evahir-i Safer 1175 (21/30 Eylül 1761) tarihli fermanla; debbağların ihtiyaçları karşılanmadıkça derinin dışarıya sattırılmaması emri verilmiştir²⁹⁷¹. Debbağ esnafının başında Ahi Baba denen bir görevli olurdu. Ahi Baba, debbağların ihtiyacı olan hammadde üretiminin düzenli bir şekilde yürütülmesi sağlardı. Hammadde imalatının aksamaması durumunda yargı yoluna başvurarak buna sebep olanları iş yerinden uzaklaştırıp yerlerine ehil olan ustaları alma yetkisi vardı. Yine ahi baba debbağ esnafından olmayanların dericilikle ilgili işleri yapmalarını engeller, esnafın ihtiyacı olan hammaddenin günün geçerli fiyatından satışını sağlar, buna uymayarak debbağları sıkıntıya sokanları kadiya şikâyet ederek engellerdi²⁹⁷².

Debbağlık, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da, gerek sanatlarını icra açısından ve gerekse zenginlik bakımından belirgin bir meslekti²⁹⁷³. Tüm Anadolu kentlerinde olduğu gibi burada da üretim tesislerinin başında gelen debbağhane şu

²⁹⁶⁹ GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 86.

²⁹⁷⁰ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 635.

²⁹⁷¹ KKS, No: 288, s. 61/1.

²⁹⁷² KÜÇÜKDAĞ, "Ahilik", s. 72.

²⁹⁷³ Mehmet Metin HÜLAGÜ, "Kayseri'de Sahtiyân Üretimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, (Kayseri 2002), s. 2.

anda Tabakhane denen mevkideydi. Bu mevkide Musa Ağa'nın yaptırdığı bir çeşme²⁹⁷⁴, bir mescit²⁹⁷⁵ ve Şeyh Ali Semerkandi'nin türbesi²⁹⁷⁶ vardı. Ayrıca bir belgeye göre şehirde Debbaghane Mahallesi de vardı²⁹⁷⁷. Debbaghane'deki dükkânlar sık sık alım-satıma konu olur²⁹⁷⁸, iyi kira getirdikleri için de yaygın olarak bir hizmete vakfedilirlerdi²⁹⁷⁹.

2.2. Mumhane

Şemhane de denen mumhanede bal mumu işlenerek aydınlatma aracı olan mum yapılır, mumcu esnafına satılırdı. 15 Zilhicce 1149 (16 Nisan 1737) tarihinde Karaman'daki mumhaneyi Serkis isimli bir gayrimüslim ile İbrikli oğlu Ahmet Beşe'nin ortak işlettikleri anlaşılmaktadır²⁹⁸⁰. Larende mukataasına şemhane de dâhildi²⁹⁸¹.

2.3. Bezirhaneler

Bezirhanelerde, keten tohumunun bezir denen yağı çıkarılır, bu yağ, içine renkli maddeler katılarak boya yapımında kullanılırdı. Karaman'da deri ve dokuma sektörüne yönelik üretimde bulunan boyahane bulunduğu için bezirhane önemliydi.

Belgelerden anlaşıldığına göre XVIII. yüzyılda Karaman'da birden fazla bezirhane vardı. Bunlardan biri Eminüttin Kapısı'nın dışında²⁹⁸², Pazaryeri'ndeydi. Bu bezirhanenin 17 Şaban 1179 (29 Ocak 1766) tarihinde alım satımı yapılmıştır²⁹⁸³. Ağa Camii'nin 1766 tarihli vakfiyesindeki bilgilere göre Şam Pazarı Mahallesi'nde, Hacı Celal Mahallesi'nde ve Kurşunlu Mektebi yanında da birer bezirhane vardı²⁹⁸⁴.

2.4. Yağhaneler

Temel gıdalardan olan yağın imalatı da önemli kabul edilirdi. Karaman'da XVIII. yüzyılda susam yağı çıkarılan çok sayıda yağhane vardı. Bunların sayısı bir dönem 18'i bulmuştur²⁹⁸⁵. Yağhanelerin bazı yükümlülükleri vardı. Örneğin, bazen yağhane esnafından susam mevsimi gelene kadar belli miktarlarda susam yağını

²⁹⁷⁴ KKS, No: 305, s. 254/2; No: 305, s. 282/1.

²⁹⁷⁵ VGMA, LHD, No: 1139, vr. 155a.

²⁹⁷⁶ KKS, No: 287, s. 150/1.

²⁹⁷⁷ VGMA, LHD, No: 1131, vr. 51a.

²⁹⁷⁸ KKS, No: 289, s. 20/3; No: 289, s. 22/2; No: 305, s. 281/2.

²⁹⁷⁹ KKS, No: 297, s. 113/2.

²⁹⁸⁰ KKS, No: 282, s. 2/3.

²⁹⁸¹ KKS, No: 298, s. 155/2.

²⁹⁸² KKS, No: 287, s. 18/4.

²⁹⁸³ KKS, No: 289, s. 23/1.

²⁹⁸⁴ KONYALI, *aynı eser*, s. 185.

²⁹⁸⁵ KKS, No: 284, s. 59/4.

stoklarında bulundurmaları istenirdi. Örneğin 19 Rebiyülevvel 1195 (15 Mart 1781) tarihinde yedi yağhaneciden 18,5 kantar yağ taahhüdü alınmıştır²⁹⁸⁶. Her kantarın 56.443 kg olduğu kabul edilirse yağ üretiminin büyük miktarlara ulaştığı anlaşılır. Karaman'da, 15 Zilhicce 1193 (24 Aralık 1779) tarihinde 16²⁹⁸⁷; aynı sene içinde yani 1193 (1779/1780) yılında tutulan bir diğer deftere göre 14²⁹⁸⁸; 19 Rebiyülevvel 1195 (15 Mart 1781) tarihinde 11²⁹⁸⁹; 15 Safer 1196 (30 Ocak 1782) tarihinde ise 14²⁹⁹⁰ yağhane bulunuyordu. Ayrıca 11 Rebiyülahir 1195 (06 Nisan 1781) tarihli bir satış belgesinden Fenarî Mahallesi'ndeki Kûlahçılar Çarşısı'nda Kûlahçidede Oğlu Seyit Yahya'ya ait bir yağhanenin daha olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁹¹.

2.5. Boyahane

Osmanlı döneminde dokuma yapılan her merkezde boyacılık, dolayısıyla boyahaneler vardı. Üç ana renkten kırmızı için kök boya ve kırmızı; mavi için çivit; sarı için alacehri kullanılırdı. İyi boya tutması için kumaş, şapla işlenirdi. Pamuk ve ipek ipliği, kumaş, deri, kâğıt gibi maddelerin her birinin hangi esnaf tarafından boyanacağı boyacı esnafının aralarında yaptığı anlaşmalarla tespit edilmişti²⁹⁹².

Karaman'da, XVIII. yüzyılda dokuma yapılan diğer merkezler gibi bir boyahane vardır. Ancak yeri tespit edilememiştir. 29 Safer 1133 (30 Aralık 1720) tarihinde ikinci bir boyahane açılmak istenmiş, ilk boyahane sahibinin kendi zararının amaçlandığı gerekçesi ile şikâyetçi olması üzerine buna izin verilmemiştir²⁹⁹³. Yine bu dönemde boyahane sahibi Mustafa'nın ölümü sonrasında mirasçılar arasında boyahanenin paylaşımı, dava konusu olmuştur²⁹⁹⁴. Kamış Oğlu Hacı İsmail ise 28 Zilhicce 1199 (01 Kasım 1785) tarihinde boyahanedeki hissesinin Abdurrahman tarafından zapt edildiği gerekçesi ile şikâyette bulunmuştur²⁹⁹⁵. Ayrıca Lârende mukataasına boyahanenin de dâhil olduğunu gösteren bir belge vardır²⁹⁹⁶.

²⁹⁸⁶ KKS, No: 305, s. 277/4.

²⁹⁸⁷ KKS, No: 284, s. 59/4.

²⁹⁸⁸ KKS, No: 305, s. 236/3.

²⁹⁸⁹ KKS, No: 305, s. 277/4.

²⁹⁹⁰ KKS, No: 305, s. 294/1.

²⁹⁹¹ KKS, No: 305, s. 279/1.

²⁹⁹² KÛTÛKOĞLU, *Osmanlı*, s. 634- 635.

²⁹⁹³ BOA, *Cevdet İktisat*, No: 1256.

²⁹⁹⁴ KKS, No: 332, s. 25/4.

²⁹⁹⁵ BOA, *Cevdet Adliye*, No: 5800.

²⁹⁹⁶ KKS, No: 298, s. 155/2. GÜLCAN, boyahanenin Şam Pazarı Mahallesi'nde bulunduğunu, avlusunun içinde bir de su sarnıcının bulunduğunu, zamanla yıkılarak iş hanı yapıldığını belirtmiştir. Bk. *Karaman*, s. 6.

2.6. Dokumacılık

Hammaddesi hayvan yünü olduğu için Türklerde dokumacılık eskiye dayanmaktadır. Eski bir Türk yerleşim yeri olduğu için Karaman'da da dokumacılığın tarihi eskidir. FAROQHI, Karaman'ın tekstil, özellikle basit pamuklu ürünleriyle tanındığını ifade etmiştir²⁹⁹⁷. Yine Osmanlı döneminde Karaman önemli pamuklu kumaş dokuma merkezlerindendi. Özellikle köylü ve kasabalıların iç çamaşırı ve birçok gündelik eşya yapımında kullandıkları ucuz pamuklu dokumalarından olan “*kirbas*” bol miktarda üretilirdi. Tüccar iplik için eğiricilerle, pamuklu kumaşlar için dokumacılarla adına “*selem*” denen bir yöntemle anlaşır, ücretleri peşin öderdi²⁹⁹⁸. Karaman'ın renkli kumaşları, hamam takımları, kirbas ve bogasileri önemli ihraç ürünlerindendi. Bunlardan önemli miktarlarda vergi de toplanırdı²⁹⁹⁹.

Klasik dönemde kırsal alanda yaşayan nüfus, giyim eşyası, tarım aletleri gibi ihtiyaçlarını büyük ölçüde kendi üretimleri ile karşılardı. Özellikle yün ve pamuk, köylü kadınlar tarafından önce iplik ve daha sonra hemen her köy evinde bulunan el tezgâhlarında kumaş haline getirilirdi³⁰⁰⁰. Bu nedenle belli başlı Anadolu kentlerinde tekstil üretimi ve ticareti önemli bir yer tutardı³⁰⁰¹. Birçok tereke kaydında tezgâhın olması, dokumacılığın Karaman şehir merkezinde yaygın olduğunu göstermektedir³⁰⁰².

Dokunan ürünlerin belli standartta olmasına dikkat edilirdi. Bunun için merkezden zaman zaman yazılar gönderilirdi. Dokunan bogasi ve astar cinsi kumaşların en ve boylarında hile yapılmaması için 09 Muharrem 1141 (15 Ağustos 1728) tarihinde Karaman'a bir emri şerif gönderilmiştir³⁰⁰³.

2.7. Keçecilik

Keçe, Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan mefruşat malzemelerinden biriydi. Bu durum tereke kayıtlarından da anlaşılmaktadır³⁰⁰⁴. Karaman'da Keçeciler Çarşısı denen bir çarşı vardı³⁰⁰⁵. Ayrıca alım-satım yapılan mülklerin arasında keçeci

²⁹⁹⁷ Kentler, s. 52, 166, 167.

²⁹⁹⁸ İNALCIK, *Osmanlı*, s. 207, 210.

²⁹⁹⁹ TABAKOĞLU, *Türk*, s. 125; GÜMÜŞÇÜ, *aynu eser*, s. 86.

³⁰⁰⁰ TABAKOĞLU, *Klasik Dönem*, s. 439.

³⁰⁰¹ FAROQHI, *Kentler*, s. 72.

³⁰⁰² KKS, No: 282, s. 51/3; No: 282, s. 102/3; No: 282, s. 129/3; No: 288, s. 68/1; No: 289, s. 56/2.

³⁰⁰³ BOA, *Cevdet İktisat*, No:1610.

³⁰⁰⁴ KKS, No: 282, s. 29/1; No: 282, s. 102/3; No: 290, s. 5/2; No: 290, s. 33/2.

³⁰⁰⁵ KKS, No: 286, s. 2.

dükkânlarının adları geçmektedir. Bu, Keçeciler Çarşısı dışında da keçeci dükkânlarının bulunduğu işaret etmektedir³⁰⁰⁶.

3. TİCARET

Osmanlı'da ticarete verilen önem nedeniyle diğer sektörlere göre ticaretle uğraşanların üzerlerindeki devlet kontrolü daha azdı³⁰⁰⁷. Hemen her şehirde başka beldelere ve ülkelerden gelmiş tüccarlara rastlanırdı. Bunlardan bir kısmı kiraladıkları han odalarında uzun süre kalabilirler, bazıları da kiraladıkları veya satın aldıkları evlere yerleşirlerdi³⁰⁰⁸. Ticaretle uğraşan Müslüman ve gayrimüslimler aynı haklara sahipti³⁰⁰⁹. Hatta Padişah tarafından verilen ahitnameler uyarınca yabancı tüccarlara refakat etmesi, can ve mal güvenliklerinin padişahın garantisi altında bulunduğunu göstermesi, eşkıya ve zorbalardan zarara uğratılmaması için “*efrenc yasakçısı*” adı altında yeniçeriler görevlendirilirdi. Bunun bir amacı da yabancıların ticareti vesile kılarak kanun ve yasaklara aykırı davranışlarda bulunmalarını önlemektir³⁰¹⁰.

Karaman'a ele alınan yüzyılda hem ülke içinden hem ülke dışından hatırı sayılır miktarda tüccarın geldiği anlaşılmaktadır. Bunlardan büyük kısmı şehirdeki hanlarda kalırken bazıları ev ve dükkân satın alarak şehre yerleşmişlerdir. Aşağıdaki konu ile ilgili tespitler, Karaman'da ticari hayatın canlı olduğuna işaret etmektedir.

Karaman'da faaliyet gösterip Karamanlı olmayan tüccarların başında Kayserililer gelir. Bu tüccarlarla ilgili çok sayıda olay, belgelere geçmiştir. Örneğin Seyit Hasan adlı tüccar Kayserilidir ve soğan ticareti ile uğraşmaktadır³⁰¹¹. Ruşen, Abraham, Uğurlu ve İvan adındaki tacirler ise 1165 (1751) yılında valiye verdikleri arzuhalde; Karaman'da oturduklarını, hatt-ı hümayunla tüm yükümlülüklerden muaf oldukları halde kasabada bir grup gayrimüslimin kendilerinden 200 kuruş “*cerime*” istediklerini belirterek şikâyetçi olmuşlardır³⁰¹². Yine Kayserili Bakırcı Narsız, Aşağı Çarşı'da bulunan iki dükkânını 1214 (1799/1800) yılında oğlu Agop'a satmıştır³⁰¹³. Kayserili

³⁰⁰⁶ KKS, No: 286, s. 2; No: 287, s. 16/3; No: 287, s. 16/3.

³⁰⁰⁷ KAZICI, *Osmanlı*, s. 104.

³⁰⁰⁸ Özer ERGENÇ, “Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 347.

³⁰⁰⁹ İNALCIK, *Klasik Çağ*, s. 159.

³⁰¹⁰ ERGENÇ, *Osmanlı*, s. 74.

³⁰¹¹ KKS, No: 287, s. 16/4.

³⁰¹² KKS, No: 286, s. 42/2.

³⁰¹³ KKS, No: 297, s. 203/4.

Şaz ticaret için Karaman'a geldikten sonra kaybolmuş, 11 Şevval 1196 (19 Eylül 1782) tarihinde şahitler huzurunda odası açıldığında iki kullanılmış kilim, beş halka kuyumcu teli, beş deste enfiye kutusu, bir deste pul kutusu, bir ayna ve bir deste küçük aynasının olduğu görülmüştür³⁰¹⁴. Kayserili Hüseyin oğlu Ali Beşe, Kara Külâh Hanı'nda kalırken yine Kayserili Karabali oğlu Yusuf'tan Ermeni asıllı bir esir satın almıştır³⁰¹⁵. Aksaraylı İmam Hüseyin ticaret için Karaman'da iken Vezir Hanı'nda vefat etmiştir³⁰¹⁶. Aydından gelen bıçak ustası eşyasını bırakarak şehirden ayrılmış, eşyası Muhzır Ömer Bey'e teslim edilmiştir³⁰¹⁷.

Ülkede Osmanlı vatandaşı olmayan tüccarlar da mevcuttu. XVII. yüzyılda Anadolu'nun pek çok yerinde ve Ege adalarında “*acem tüccarı*” denen ve çoğunluğu gayrimüslim olan kişiler vardı. I. Selim (1512–1520) döneminde çok sayıda Azeri tüccar sınır dışı edilince İran'la olan ticareti bu göçmenlerin yürütmeye başladığı tahmin edilmektedir³⁰¹⁸. Bunlardan Karaman'a da gelenler olmuştur. Bazıları hanlarda kalırken bazıları da evlere yerleşmişlerdir. Örneğin; Kuyumcu Agop ve Dalvas adlı iki kişi valiye sundukları arzuhalde; Acem asıllı olduklarını, Karaman'da yaşadıklarını, vergilerini mahallelerine verdikleri halde Dasel adlı gayrimüslimin kendilerine: “*Hana geçerseniz vergilerinizi alırım*” diyerek haksızlık ettiğini bildirmişlerdir³⁰¹⁹. Yine 1162 (1748/1749) yılında bir grup Acem asıllı tüccar, valiye verdikleri arzuhalde; “*Bu kulları Acem olup Karaman'da vatan tutup...*” ifadelerini kullanmışlardır ki³⁰²⁰ bu, şehre gelen Acem tüccarlardan bir kısmının yerleştiğini göstermektedir. Belgelerden Kapan Hanı'nda Kelos oğlu Dirador³⁰²¹ ve Zeki³⁰²², Muslı Ağa Hanı'nda Yasef Karamas³⁰²³ adlı Acem asıllı gayrimüslimlerin kaldığı tespit edilmiştir. Başhan'da kalan Acem asıllı gayrimüslimler ise bir kadını üç gün handa tutmuşlar, olayın açığa çıkacağını anlayınca kadını öldürmüşlerdir³⁰²⁴. Yine şehirde yaşayan ancak adı verilmeyen Acem asıllı iki kişinin evine girilmiş, 800 kuruşluk nakit parası ve eşyası çalınmıştır³⁰²⁵.

³⁰¹⁴ KKS, No: 305, s. 296/2.

³⁰¹⁵ KKS, No: 281, s. 36/4.

³⁰¹⁶ KKS, No: 288, s. 9/2.

³⁰¹⁷ KKS, No: 283, s. 76/3.

³⁰¹⁸ FAROQHI, *Kentler*, s. 66.

³⁰¹⁹ KKS, No: 285, s. 211/4.

³⁰²⁰ KKS, No: 285, s. 307/4.

³⁰²¹ KKS, No: 282, s. 112/4.

³⁰²² KKS, No: 282, s. 123/3.

³⁰²³ KKS, No: 282, s. 112/4.

³⁰²⁴ KKS, No: 333, s. 16/1.

³⁰²⁵ KKS, No: 292, s. 97/1.

4. HİZMET SEKTÖRÜ

Şehirde bulunan, genel olarak askerîler denen vergilerden muaf kamu görevlileri hizmet sektörünü oluşturan grup olarak değerlendirilebilir. Bu kesimin büyüklüğü konusunda %10 ile %15 gibi farklı tahminler vardır³⁰²⁶. Ancak XVIII. yüzyılda Karaman'da 34 cami, 80 mescit, 18 tekke ve zaviye, sekiz türbe, 19 medrese, üç darül-huffaz, 11 mektep ve 40 civarında çeşme mevcuttur. Buralarda görevli olanlar ve yakınlarıyla, medreselerde okuyan öğrenciler ve askerler toplandığında bu kesimin, nüfusun %10-15'ini rahatlıkla geçebileceği kabul edilmelidir.

Şehirde bazı kişiler yanlarında işlerini gördürdükleri sürekli elemanlar çalıştırdıkları. Bunların da hizmet sektörüne dâhil edilmesi gerekir. Abdi oğlu Halil'in yanında hizmetkâr olarak çalışan Arap oğlu Kara Mehmet bunlardan biridir³⁰²⁷. Seyit İsmail ise Yeğen Ağa oğlu Hacı Seyit Abdullah'ın yanında 12 yıl çalışmış, ücretini alamadığı için dava açmıştır³⁰²⁸. Bu şekilde çalışanlardan bir kısmı kadındır. Kale Mahallesi'nden Fatıma Oğlu Hacı Ömer'in yanında 15 sene çalışan ama kötü muameleden dolayı şikâyetçi olan Ümmügülsüm bunlara örnektir³⁰²⁹.

Birinin yanında çalıştırılan hizmetçilere ilişkin anlaşmalarda genellikle yıllık ücretler de belirtilirdi. Örneğin XVI. yüzyıl sonlarında Ankara'da küçük bir hizmetçi kız yıllık 250 akçe ücret alıyordu. Yiyecek ve giyecek ihtiyaçları da muhtemelen efendisi tarafından karşılanıyordu. Köyde hizmetçilik yapan bir delikanlıya ise yılda 300 akçe ödeniyordu³⁰³⁰. Bununla birlikte zengin ailelerde hizmetçilere yaptırılan işleri, zanaatkârların evlerinde genellikle çıraklar yapardı. Usta, belli bir hizmet süresini tamamlayan çırağa birkaç alet gibi küçük bir hediye verebilir, ama ücret ödemezdi. Bazen bir usta, çırağına 10 yıl boyunca hiç ücret ödemediği onu çalıştırabilirdi³⁰³¹. Karaman'da çalışan-çalıştıran ilişkilerinde bazen sıkıntılar olur, konu mahkemeye taşınırdı. Ahmet isimli kişi Tatar Oğlu İsa'da olan çalışmasına karşılık vermesi gereken 30 kuruşluk ücreti alamadığı için mahkemeye başvurmuştu³⁰³². Ereğli kazasından İsmail, ekini biçtiği Bozbeyoğlu Hamit Çelebi'den ücretini alamadığı gibi dövüldüğü için³⁰³³ davacı olmuştur.

³⁰²⁶ ÖZDEMİR, *aynı eser*, s. 114, 115; YILMAZÇELİK, *aynı eser*, s. 109; DOĞRU, *aynı eser*, s. 53.

³⁰²⁷ KKS, No: 284, s. 8/6.

³⁰²⁸ KKS, No: 287, s. 172/2.

³⁰²⁹ KKS, No: 288, s. 72/3.

³⁰³⁰ FAROQHI, *Kentler*, s. 342.

³⁰³¹ *Aynı Eser*, s. 343.

³⁰³² KKS, No: 282, s. 44/3.

³⁰³³ KKS, No: 332, s. 73/5.

III. FİYATLAR

Osmanlı Devleti'nde XVII. ve XVIII. yüzyıllar en bunalımlı dönemlerdir. Bu yüzden XVIII. yüzyılda fiyatlarda yükselme olmuştur. Bunun bir sebebi savaşların çokluğu dolayısıyla tarım ürünlerine olan talepteki artışlar³⁰³⁴, diğer bir sebebi de XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren esnafın kendisine tanınan tekel haklarına dayanarak piyasa fiyatlarını yükseltmesidir. Dışa kapanarak artık ekonomik hayata zarar vermeye başlayan esnaf tekellerinin fiyatları, belirlenen narhların üstüne çıkmıştı³⁰³⁵.

Osmanlı Devleti'nde bilinçli bir fiyat toplama olayı yoktu. Ancak yüzyıllar boyunca yapılan harcamalar ve narh kayıtları sayesinde fiyat ve ücretler hakkında ayrıntılı bilgiler edinilebilir³⁰³⁶. Kadının, aldığı resm-i kısmet denen harç miktarını artırmak için, fiyatları yüksek tutmuş olma ihtimali olsa da tereke defterleri de fiyatlar konusunda zengin kaynaklardandır³⁰³⁷.

Osmanlı'da fiyatların piyasada serbestçe belirlenmesi genel kuraldır. 24 Şevval 1149 (25 Şubat 1737) tarihinde Karaman kadısına gönderilen ve çarşıdaki zahirelerin alım satımına tehditle müdahale edip fiyatları düşüren kişilerin engellenmesini isteyen vali buyruldu³⁰³⁸, serbest fiyatlandırmayı gösteren bir örnektir. Ancak bu kuralı bozan istisnalar vardır. Esnaf tekelleri bunun başında gelir. Evahir-i Safer 1175 (21/30 Eylül 1761) tarihli fermana; debbağlar ihtiyaçları olan deriyi almadıkça derinin debbağ olmayanlara satışının yasaklanması buna örnektir³⁰³⁹. En önemli istisna ise bazı ürün fiyatlarının devlet tarafından tespit edilmesi anlamına gelen narhtır.

1. NARH: TEMEL TÜKETİM MADDELERİNİN FİYATLARI

Tüketicinin korunması amacıyla bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları resmî makamlarca narh adı altında tespit edilir, bu fiyatlara uyulması istenirdi³⁰⁴⁰.

³⁰³⁴ KHOURY, *aynı eser*, s. 53.

³⁰³⁵ Bunun üzerine III. Selim zamanında zorunlu gıda maddeleri dışındaki esnaf tekelleri lağvedilmiştir. Bk. KAL'A, *aynı makale*, s. 427-428.

³⁰³⁶ Şevket PAMUK, "Osmanlı Kentlerinde Tüketici Fiyatları ve Ücretlere İlişkin Veriler", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (Derleyenler: Halil İNALCIK, Şevket PAMUK), Ankara 2000, s. 53.

³⁰³⁷ M. ÖZTÜRK, *Para Tarihi*, s. 847.

³⁰³⁸ KKS, No: 282, s. 90/1.

³⁰³⁹ KKS, No: 288, s. 61/1.

³⁰⁴⁰ Temel ÖZTÜRK, "Osmanlılarda Narh Sistemi", *Türkler*, Ankara 2002, X, s. 862- 864, 866-867.

Narhlar, kadının başkanlığında esnaf temsilcileri, âyan ve ileri gelenlerden oluşan meclis tarafından tespit edilirdi. Resmî makamlar, narhın korunmasını sıkı bir şekilde kontrol eder, narha uymayan esnafı çeşitli cezalara çarptırırdı. Buna rağmen narhın dışında serbest veya karaborsa fiyatları da oluşabilirdi³⁰⁴¹. Padişahlar bile zaman zaman tebdil-i kıyafet ile gezerek kanun ve nizamlara uyulup uyulmadığını bizzat kontrol ederler, gördükleri aksaklıkların giderilmesi için sadrazamlara emir verirlerdi³⁰⁴².

Şehir tarihi yazıcılığında kadı sicillerindeki narh defterleri önem arzeder. Bu çalışmada zikredilen narh defterlerine dayanılarak fiyatlar tespit edilmeye çalışılmıştır. XVIII. yüzyıl Karaman Kadı Sicilleri'ne geçen 52 adet narh defteri vardır. Çok sayıda ürünü kapsayan narhların yanında³⁰⁴³, 23 Zilhicce 1148 (05 Mayıs 1736) tarihinde 165 dirhem ekmeğe verilen narhta olduğu gibi tek ürüne³⁰⁴⁴ veya 01 Muharrem 1176 (23 Temmuz 1762) tarihinde kasaplara verildiği gibi, bir esnaf grubuna verilen narhlar da olurdu³⁰⁴⁵. Narh, unlu mamullerde ürünün gramajı ayarlanarak yapılırken diğer ürünlerde kıyye başına fiyat olarak verilirdi. Fiyatlar akçe cinsinden az sayıda ürün için ise para cinsinden idi.

Narh defterleri şehirde tüketilen zorunlu ve yaygın tüketim maddelerini göstermesi bakımından da önemlidir. Narh listelerinden öğrenilebilecek bir konu da fiyatların yıllar içinde izlediği seyirdir. Tüm narh listelerinde bulunan ürünler olduğu gibi bir tek listede bulunan ürün de vardır. XVIII. yüzyıla ait Karaman kadı sicillerindeki en eski narh listesi 28 Rebiyülahir 1140 (13 Aralık 1727) tarihli olanıdır³⁰⁴⁶. Kaynak olarak kullanılan son narh defteri ise 1228 (1813) yılına aittir³⁰⁴⁷.

Değişimin görülebilmesi için ürünlerin listelerde bulunan değişik tarihlerdeki fiyatları örnek olarak verilmiştir. Unlu mamullerin fiyatı ise bir akçede sabitlenmiş olup gramajları ayarlanmıştır. Narh kayıtlarında bulunan 111 çeşit ürünün değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

³⁰⁴¹ Mustafa ÖZTÜRK, "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlihi", *Türkler*, Ankara 2002, 10, s. 847.

³⁰⁴² AYDÜZ, *aynı makale*, s. 76.

³⁰⁴³ KKS, No: 281, s. 43/2; No: 282, s. 74/1.

³⁰⁴⁴ KKS, No: 282, s. 13/2.

³⁰⁴⁵ KKS, No: 288, s. 113/4.

³⁰⁴⁶ KKS, No: 281, s. 52/2.

³⁰⁴⁷ KKS, No: 293, s. 39/3.

SIRA NO	NARH VERİLEN ÜRÜNÜN ADI			NARH DEFTERİNİN	
	ADI	AĞIRLIĞI	FİYATI	TARİHİ	KADI SİCİLİ
1.	Bal	1 kıyye	20–24 akçe	09 Muharrem 1149 (20 Mayıs 1736)	KKS, No: 282, s. 74/1
2.	Bal	1 kıyye	12 akçe	23 Zilkade 1159 (07 Aralık 1746)	KKS, No: 286, s. 118/1
3.	Bal	1 kıyye	60 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
4.	Bal (Anamur balı)	1 kıyye	10 akçe	01 Şevval 1175 (25 Nisan 1762)	KKS, No: 288, s. 114/2
5.	Bal (Eflah balı)	1 kıyye	12 akçe	01 Şevval 1175 (25 Nisan 1762)	KKS, No: 288, s. 114/2
6.	Bal (musaffa bal)	1 kıyye	32 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
7.	Bal (musaffa bal)	1 kıyye	16 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
8.	Bezir	1 kıyye	15 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, No: 43/2
9.	Bezir	1 kıyye	18 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
10.	Bezir	1 kıyye	48 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
11.	Çarık Nalçası	50 dirhem	8 para	18 Şaban 1148 (03 Ocak 1736)	KKS, No: 282, s. 4/6
12.	Çörek tuzu	1 kıyye	1 para	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
13.	Çürük	50 dirhem	1 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
14.	Çürük	130 dirhem	1 akçe	01 Şaban 1181 (23 Aralık 1768)	KKS, No: 293, s. 54/4
15.	Ekmek	30 dirhem	1 akçe	Rebiyülevvel 1160 (Mart/Nisan 1747)	KKS, No: 286, s. 118/2
16.	Ekmek	30 dirhem	1 akçe	01 Şevval 1175 (25 Nisan 1762)	KKS, No: 288, s. 114/2
17.	Ekmek	40 dirhem	1 akçe	19 Rebiyülevvel 1189 (20 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 172/2
18.	Ekmek	60 dirhem	1 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
19.	Ekmek	65 dirhem	1 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
20.	Ekmek	70 dirhem	1 akçe	18 Recep 1170 (08 Nisan 1757)	KKS, No: 302, s. 117
21.	Ekmek	75 dirhem	1 akçe	01 Rebiyülahir 1162 (21 Mart 1749)	KKS, No: 285, s. 363/3
22.	Ekmek	80 dirhem	1 akçe	28 Şevval 1176 (12 Mayıs 1763)	KKS, No: 288, s. 110/1
23.	Ekmek	90 dirhem	1 akçe	01 Muharrem 1166 (08 Kasım 1752)	KKS, No: 286, s. 13/1
24.	Ekmek	95 dirhem	1 akçe	15 Zilhicce 1168 (22 Eylül 1755)	KKS, No: 286, s. 82/3
25.	Ekmek	100 dirhem	1 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
26.	Ekmek	105 dirhem	1 akçe	15 Zilhicce 1168 (22 Eylül 1755)	KKS, No: 286, s. 82/3
27.	Ekmek	115 dirhem	1 akçe	10 Şaban 1168 (22 Mayıs 1755)	3. KKS, No: 286, s. 96/8
28.	Ekmek	120 dirhem	1 akçe	01 Şaban 1181 (23 Aralık 1768)	KKS, No: 293, s. 54/4

29.	Ekmek	130 dirhem	1 akçe	01 Şevval 1175 (25 Nisan 1762)	KKS, No: 288, s. 114/2
30.	Ekmek	170 dirhem	1 akçe	09 Muharrem 1149 (20 Mayıs 1736)	KKS, No: 282, s. 74/1
31.	Ekmek	200 dirhem	1 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
32.	Elma	1 kıyye	4 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
33.	Elma	1 kıyye	2 akçe	01 Cemaziyevvel 1176 (18 Kasım 1762)	KKS, No: 288, s. 111/1
34.	Erkeç eti	1 kıyye	4 akçe	10 Rebiyülahir 1165 (26 Şubat 1752)	KKS, No: 302, s. 16/6
35.	Erkeç eti	1 kıyye	5 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
36.	Françala	50 dirhem	1 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
37.	Gerde (İnce, Acem Pidesi)	50 dirhem	1 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
38.	Gerde	55 dirhem	1 akçe	24 Cemaziyelahir 1165 (09 Mayıs 1752)	KKS, No: 286, s. 20/5
39.	Gerde	60 dirhem	1 akçe	24 Rebiyülevvel 1188 (04 Haziran 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1
40.	Gerde	70 dirhem	1 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
41.	Gerde	80 dirhem	1 akçe	15 Cemaziyevvel 1161 (13 Mayıs 1748)	KKS, No: 285, s. 364/1
42.	Gerde	90 dirhem	1 akçe	01 Rebiyülevvel 1174 (11 Ekim 1760)	KKS, No: 288, s. 2/1
43.	Gerde	95 dirhem	1 akçe	30 Muharrem 1166 (07 Aralık 1752)	KKS, No: 286, s. 13/1
44.	Gerde	100 dirhem	1 akçe	01 Rebiyülahir 1157 (14 Mayıs 1754)	KKS, No: 283, s. 77/3
45.	Gerde	120 dirhem	1 akçe	01 Şevval 1175 (25 Nisan 1762)	KKS, No: 288, s. 114/2
46.	Gerde	160 dirhem	1 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
47.	Has Çörek	90 dirhem	1 akçe	24 Rebiyülevvel 1188 (04 Haziran 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1
48.	Has Çörek	100 dirhem	1 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
49.	Has somun	170 dirhem	1 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
50.	Has somun	180 dirhem	1 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
51.	Has un	1 kıyye	5 akçe	01 Muharrem 1161 (02 Ocak 1748)	KKS, No: 286, s. 118/2
52.	Has un	1 kıyye	5 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
53.	Helva (cevizli)	1 kıyye	24 akçe	24 Cemaziyelahir 1165 (09 Mayıs 1752)	KKS, No: 286, s. 20/5
54.	Helva (Çöz Helva)	1 kıyye	10 akçe	01 Şevval 1173 (17 Mayıs 1760)	KKS, No: 288, s. 119/3
55.	Helva (Kaba Helva)	1 kıyye	16 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
56.	Helva (Kaba Helva)	1 kıyye	10 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
57.	Helva (Kaba Helva)	1 kıyye	44 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3

58.	Helva (Pişmani Helva)	1 kıyye	28 akçe	1 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
59.	Helva (Pişmani Helva)	1 kıyye	20 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
60.	Helva (Tahin Helvası)	1 kıyye	24 akçe	14 Rebiyülevvel 1155 (19 Mayıs 1742)	KKS, No: 332, s. 105/2
61.	Helva (Tahin Helvası)	1 kıyye	12 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
62.	Helva (Tahin Helvası)	1 kıyye	44 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
63.	Helva (Tel Helva)	1 kıyye	14 akçe	1 Rebiyülahir 1162 (21 Mart 1749)	KKS, No: 285, s. 363/3
64.	Helva (Tel Helva)	1 kıyye	64 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
65.	Ispanak	1 kıyye	3 akçe	24 Cemaziyelahir 1165 (09 Mayıs 1752)	KKS, No: 286, s. 20/5
66.	İncir	1 kıyye	9 akçe	1 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
67.	Kadayıf	1 kıyye	2 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
68.	Kahve (Mahlût kahve)	1 kıyye	40 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1
69.	Kahve (Mahlût kahve)	1 kıyye	40 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
70.	Kahve (Yemen Kahvesi)	1 kıyye	88 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
71.	Kahve (Frenk Kahvesi)	1 kıyye	20 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
72.	Karpuz	2 kıyye	1 akçe	15 Zilhicce 1168 (22 Eylül 1755)	KKS, No: 286, s. 82/3
73.	Katran	1 kıyye	10 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
74.	Katmer	100 dirhem	1 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
75.	Katmer	35 dirhem	1 akçe	15 Zilhicce 1168 (22 Eylül 1755)	KKS, No: 286, s. 82/3
76.	Katmer	40 dirhem	1 akçe	01 Muharrem 1166 (08 Kasım 1752)	KKS, No: 286, s. 13/1
77.	Katmer	50 dirhem	1 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
78.	Katmer	60 dirhem	1 akçe	09 Muharrem 1149 (20 Mayıs 1736)	KKS, No: 282, s. 74/1
79.	Katmer	90 dirhem	1 akçe	01 Şaban 1181 (23 Aralık 1768)	KKS, No: 293, s. 54/4
80.	Katmer	90 dirhem	1 akçe	24 Rebiyülevvel 1188 (04 Haziran 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1
81.	Keçi Eti	1 kıyye	9 akçe	22 Recep 1143 (31 Ocak 1731)	KKS, No: 302, s. 255/3
82.	Kına (Hınna) (Edna/Adi)	1 kıyye	5 akçe	24 Rebiyülevvel 1188 (04 Haziran 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1

83.	Kına (Hınna) (Edna/Adi)	1 kıyye	5 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
84.	Kına (Hınna) (İyi)	1 kıyye	10 akçe	24 Rebiyülevvel 1188 (4 Haziran 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1
85.	Kına (Hınna) (İyi)	1 kıyye	10 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
86.	Kına (Hınna) (Orta)	1 kıyye	8 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
87.	Kına (Hınna) (Orta)	1 kıyye	8 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
88.	Kiraz	1 kıyye	8 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
89.	Kişniş	1 kıyye	16 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
90.	Koyun Eti	1 kıyye	10 akçe	28 Rebiyülahir 1140 (13 Aralık 1727)	KKS, No: 281, s. 52/2
91.	Koyun Eti	1 kıyye	6 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
92.	Kuru Kayısı	1 kıyye	4 akçe	01 Cemaziyelevvel 1176 (18 Kasım 1762)	KKS, No: 288, s. 111/1
93.	Kuyruk yağı	1 kıyye	18 akçe	13 Cemaziyelahir 1160 (22 Haziran 1747)	KKS, No: 284, s. 36/3
94.	Leblebi	1 kıyye	4 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
95.	Leblebi	1 kıyye	4 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
96.	Leblebi	1 kıyye	4 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
97.	Mum	1 kıyye	36 akçe	15 Cemaziyelevvel 1161 (13 Mayıs 1748)	KKS, No: 285, s. 364/1
98.	Nal (at nalı)	300 dirhem	48 akçe	24 Cemaziyelahir 1165 (09 Mayıs 1752)	KKS, No: 286, s. 20/5
99.	Nal (at nalı)	300 dirhem	20 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
100.	Nal (at nalı)	300 dirhem	17 akçe	1189 (1775/1776)	KKS, No: 290, s. 171/1
101.	Nal (Katr Nalı)	300 dirhem	18 akçe	24 Cemaziyelahir 1165 (09 Mayıs 1752)	KKS, No: 286, s. 20/5
102.	Nal (Katr Nalı)	300 dirhem	13 akçe	1189 (1775/1776)	KKS, No: 290, s. 171/1
103.	Nal (merkep nalı)	100 dirhem	24 akçe	24 Cemaziyelahir 1165 (09 Mayıs 1752)	KKS, No: 286, s. 20/5
104.	Nohut	1 kıyye	6 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
105.	Nohut	1 kıyye	4 akçe	01 Şevval 1173 (17 Mayıs 1760)	KKS, No: 288, s. 119/3
106.	Pamuk	1 kıyye	36 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
107.	Pamuk	1 kıyye	34 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
108.	Pamuk	1 kıyye	88 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
109.	Pancar	1 kıyye	1 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
110.	Pancar	1 kıyye	1 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
111.	Pancar (taze)	1 kıyye	3 akçe	15 Cemaziyelevvel 1161 (13 Mayıs 1748)	KKS, No: 285, s. 364/1
112.	Pabuç nalçası (Büyük)	25 dirhem	4 akçe	18 Şaban 1148 (03 Ocak 1736)	KKS, No: 282, s. 4/6

113.	Patlıcan	1 kıyye	1 akçe	15 Zilhicce 1168 (22 Eylül 1755)	KKS, No: 286, s. 82/3
114.	Peynir	1 kıyye	12 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4.
115.	Peynir	1 kıyye	14 akçe	14 Rebiyülevvel 1155 (19 Mayıs 1742)	KKS, No: 332, s. 105/2
116.	Peynir (taze)	1 kıyye	10 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
117.	Peynir (yağlı)	1 kıyye	1 akçe	24 Rebiyülevvel 1188 (04 Haziran 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1
118.	Peynir (yağsız)	1 kıyye	8 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
119.	Peynir (yağsız)	1 kıyye	14 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
120.	Pirinç	1 kıyye	12 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
121.	Pirinç	1 kıyye	10 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1.
122.	Pirinç	1 kıyye	36 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
123.	Sabun	1 kıyye	22 para	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
124.	Sabun (Erlip sabunu)	1 kıyye	42 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
125.	Sabun (Girit sabunu)	1 kıyye	16 para	23 Zilkade 1159 (07 Aralık 1746)	KKS, No: 286, s. 118/1
126.	Sabun (Girit sabunu)	1 kıyye	32 para	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1
127.	Sabun (Girit sabunu)	1 kıyye	96 para	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
128.	Sabun (İzmir sabunu)	1 kıyye	36 para	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
129.	Sabun (Trablus sabunu)	1 kıyye	38 para	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
130.	Sabun (Trablus sabunu)	1 kıyye	32 para	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
131.	Sade Yağ	1 kıyye	40 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
132.	Sade Yağ	1 kıyye	22 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
133.	Sade Yağ	1 kıyye	120 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
134.	Soğan	1 kıyye	2 akçe	09 Muharrem 1149 (20 Mayıs 1736)	KKS, No: 282, s. 74/1
135.	Soğan	1 kıyye	1 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
136.	Soğan (taze)	1 kıyye	2 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
137.	Susam yağı (şırlağan yağı)	1 kıyye	20 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
138.	Susam yağı (şırlağan yağı)	1 kıyye	22 akçe	25 Rebiyülevvel 1189 (26 Mayıs 1775)	KKS, No: 290, s. 170/1

139.	Susam yağı (şırılğan yağı)	1 kıyye	68 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
140.	Tahin	1 kıyye	12 akçe	27 Şaban 1188 (02 Kasım 1774)	KKS, No: 290, s. 170/2
141.	Tarhun	1 kıyye	10 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
142.	Tuz (sağ tuz)	1 kıyye	1 akçe	01 Zilhicce 1146 (05 Mayıs 1734)	KKS, No: 332, s. 28/4
143.	Tuz (sağ tuz)	1 kıyye	2 akçe	20 Şevval 1174 (25 Mayıs 1761)	KKS, No: 288, s. 1/2
144.	Tuz (sağ tuz)	1 kıyye	5 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
145.	Tuz (çürük tuz)	1 kıyye	1 akçe	20 Şevval 1174 (25 Mayıs 1761)	KKS, No: 288, s. 1/2
146.	Tütün	1 kıyye	64 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3
147.	Üzüm (beyaz)	1 kıyye	1 akçe	15 Zilhicce 1168 (22 Eylül 1755)	KKS, No: 286, s. 82/3
148.	Üzüm (kuru)	1 kıyye	6 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
149.	Üzüm (kuru)	1 kıyye	20 akçe	15 Zilhicce 1228 (09 Aralık 1813)	KKS, No: 293, s. 39/3.
150.	Üzüm (siyah)	1 kıyye	4 akçe	15 Zilhicce 1168 (22 Eylül 1755)	KKS, No: 286, s. 82/3
151.	Yağ (eski)	1 kıyye	48 akçe	24 Cemaziyelahir 1165 (09 Mayıs 1752)	KKS, No: 286, s. 20/5
152.	Yağ (iç yağı)	1 kıyye	12 akçe	09 Muharrem 1149 (20 Mayıs 1736)	KKS, No: 282, s. 74/1
153.	Yağ (Yeni)	1 kıyye	32 akçe	01 Zilkade 1140 (09 Haziran 1728)	KKS, No: 281, s. 43/2
154.	Zebib (kuru üzüm)	1 kıyye	4 akçe	24 Rebiyülevvel 1188 (04 Haziran 1774)	KKS, No: 290, s. 170/1

Yukarıda görüldüğü gibi fiyatlarda yükseliş trendi vardır. XVIII. yüzyılın başlarındaki fiyatlarla XIX. yüzyılın başlarındaki fiyatlar kıyaslandığında arada bazen iki bazen üç hatta dört kat fiyat artışları olmuştur. Et fiyatlarının nispeten istikrarlı seyrettiği söylenebilir. Et için özel bir durum da vardır. Kış narhı ile yaz narhı farklı verilmiştir. Örneğin 1 Muharrem 1215 (25 Mayıs 1800) tarihinde verilen narha göre kışa kadar koyun eti sekiz, keçi eti yedi, kuyruk yağı 14 akçeden, karakışta ise koyun eti 16 akçeden satılacaktır³⁰⁴⁸.

Unlu mamullerin gramajının dolayısıyla fiyatının çok değiştiği anlaşılmaktadır. Örneğin defterlere nan-ı aziz olarak geçen ekmek, tanesi bir akçeden olmak kaydıyla 30 dirhemle 200 dirhem arasındaki ağırlıklarda satılmıştır.

³⁰⁴⁸ KKS, No: 291, s. 32/3.

2. MÜLK FİYATLARI

2.1. Ev Fiyatları

Evlerin fiyatları, alım-satım hüccetlerinden öğrenilebilir. Bir evin fiyatını bulunduğu konum, büyüklüğü, yeniliği eskiliği gibi faktörlerin belirlediği düşünülürse çok farklı fiyatların ortaya çıkması doğaldır. Burada verilen fiyatlar fikir edinmek içindir.

Karaman'da en ucuz ev 30 kuruşla 1196 (1781/1782) yılında satılan Şam Pazarı Mahallesi'ndeki; bir tabhane, bir kiler ve bir miktar avludan ibaret olan evdir³⁰⁴⁹. Yine Say Mahallesi'nde bulunan bir tabhane ve bir miktar avludan meydana gelen ev 35 kuruşla³⁰⁵⁰, Çeltek Mahallesi'ndeki zemin katta iki adet ev ve bir miktar avlu 40 kuruşla³⁰⁵¹ satılmıştır. En yüksek fiyat olan 500 kuruşla iki ev satılmıştır. Bunlar; Fenarî Mahallesi'nde evası-ı Şevval 1169 (9/18 Temmuz 1756) tarihinde satılan bir miktar bahçenin içindeki önü açık olmak kaydıyla içinde sofası, iki tabhanesi bir mutfak, yine önü açık olmak kaydıyla üst katında bir odası, bir ahır olan ev³⁰⁵² ve yine aynı mahallede, 25 Şevval 1169 (23 Temmuz 1756) tarihinde satılan bir miktar avlunun içindeki üst katında iki oda alt katında bir oda ve bir ahır olan evdir³⁰⁵³.

Karaman'da mülk satışlarında bedeller genellikle peşin alınmıştır. Ancak taksitle ev satışının yapıldığına dair kadı sicilinde bir örnek vardır. Hoca Mahmut Mahallesi'nden Hanım, Kirişçi Mehmet'e evini yılda beş kuruşluk taksitlerle satmıştır³⁰⁵⁴.

2.2. İş Yeri Fiyatları

İşyerleri, ticari yerler olduğu için evlerden daha değerli kabul edilmiştir. Karaman'da en yüksek fiyatla satılan işyeri Aşağı Çarşı'da bulunan iki kapılı bir bahçe içindeki dükkândır. 1215 (1800/1801) yılında 550 kuruşla³⁰⁵⁵; Sûk-ı Sultânî'de bulunan bir kahvehane, önündeki tütüncü dükkânı ile birlikte 500 kuruşla satılmıştır³⁰⁵⁶. Dükkânın bulunduğu mevki, fiyatı da etkilerdi. En düşük fiyatlar Yukarı Çarşı'daki dükkânlarındı. Buradaki harabe bir dükkân³⁰⁵⁷ ve bir eskici dükkânı 30'ar kuruşla satılmıştır³⁰⁵⁸.

³⁰⁴⁹ KKS, No: 305, s. 296/3.

³⁰⁵⁰ KKS, No: 305, s. 266/1.

³⁰⁵¹ KKS, No: 297, s. 315/3.

³⁰⁵² KKS, No: 333, s. 87/1.

³⁰⁵³ KKS, No: 333, s. 85/2.

³⁰⁵⁴ KKS, No: 288, s. 113/2.

³⁰⁵⁵ KKS, No: 291, s. 36/3.

³⁰⁵⁶ KKS, No: 290, s. 37/2.

³⁰⁵⁷ KKS, No: 290, s. 93/1.

³⁰⁵⁸ KKS, No: 287, s. 50/2.

Han odaları da bağımsız olarak alınıp satılırdı. Örneğin Pazarbozan Hanı'nın üst katında bulunan iki oda, hanın ahırındaki ve diğer eklentilerindeki haklarıyla birlikte 43 ve 45 kuruşa satılmıştır³⁰⁵⁹.

2.3. Bahçe Fiyatları

Bahçeler meyve ve sebze üretilerek kazanç sağladığı için tarlalardan daha yüksek fiyatlarla satılırdı. Ali Şahne Mahallesi'nde bir tarafında mezarlık olan yaklaşık üç dönümlük bahçe 500 kuruştan satılmıştır³⁰⁶⁰. En ucuza satılan bahçe ise 25 kuruş ve 1,5 kile buğday değerindeki, Hacı Celal Mahallesi'nde bulunan bir evlek bahçe ile³⁰⁶¹ 38 kuruşa alınıp satılan Porsukkapı semtindeki bir evlek bahçedir³⁰⁶². Bu bahçelerde genellikle meyve ağacı vardır.

2.4. Tarla Fiyatları

Tarla, sulanabilir yerdeyse daha değerli kabul edilirdi. Normalde tarlalar diğer mülklere göre daha ucuzdu. Karaman'da incelenen dönemde çoğunluğu boyalık olmak üzere çok sayıda tarla alım satımı yapılmıştır. Tarla fiyatlarının bahçe fiyatlarına göre çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin şehre bitişik, Kapıbağ deneni mevkide bir tarafında mezarlık bir tarafında yol olan dört dönümlük tarla 20 kuruş'tan satılmıştır³⁰⁶³. Yine şehir dışında Değirmenderesi deneni yerde Sakabaşı Değirmeni'nin yakınındaki tahminen bir dönüm tarla 40³⁰⁶⁴, Cedit Mahallesi'nin altında Kulak Bahçesi deneni yerde iki dönüm boyalık 30³⁰⁶⁵, İzzettin Kuyusu yakınındaki 12 dönüm tarla 150, Seydi Hasan Kapısı yakınında Gölyeri deneni yerdeki beş dönüm tarla 200, Karatepe deneni yerdeki altı dönüm tarla 200, At Oğlu Bahçesi yakınındaki dört dönüm tarla 80 ve İdemit'teki 62 hendeklik boyalık 750 kuruştan³⁰⁶⁶ satılmıştır. Boyalık olan tarlaların biraz daha pahalıya satıldığı anlaşılmaktadır³⁰⁶⁷.

³⁰⁵⁹ KKS, No: 288, s. 77/2; No: 288, s. 78/1.

³⁰⁶⁰ KKS, No: 290, s. 2/1.

³⁰⁶¹ KKS, No: 297, s. 287/6.

³⁰⁶² KKS, No: 290, s. 27/2.

³⁰⁶³ KKS, No: 289, s. 18/3.

³⁰⁶⁴ KKS, No: 289, s. 30/2.

³⁰⁶⁵ KKS, No: 289, s. 35/3.

³⁰⁶⁶ KKS, No: 290, s. 26/2.

³⁰⁶⁷ KKS, No: 290, s. 42/2.

3. KİRALAR

Kadı sicillerinde bulunan kira kayıtları daha çok işyerlerine aittir. Bununla birlikte ev, tarla ve bahçeler de kiraya verilmiştir.

Karaman'da incelenen dönemde çoğunluğu vakıflara ait dükkânlar olmak üzere kirada olan çok sayıda iş yeri vardı. Buraların kira bedelleri daha çok yıllık tespit edilirdi. Bunlardan yıllık olmak üzere kira bedeli; Musa Ağa Oğlu Hanı yakınındaki bir berber dükkânının altı³⁰⁶⁸; 1193 (1779/1780) yılında Şabaniye Camii'nin vakfı olan caminin yakınındaki dört kalaycı dükkânının üç, beş, beş buçuk ve altı; bir saraç dükkânının yedi; eskici dükkânının beş³⁰⁶⁹; Debbâğhane Mescidi'nin vakfı olan iki debbağ dükkânının üç buçuk ve dört; arsaları Debbâğhane Mescidi'nin binası ise işyeri sahibinin olmak üzere üç adet debbağ dükkânının 20'şer; yine bir debbağ dükkânının arsası vakıf, binası mülk olmak üzere 50 kuruş olduğu anlaşılmaktadır³⁰⁷⁰. Arsası vakfa mülkü işyeri sahibine ait olan dükkânlar bir anlamda yap işlet devret sistemine göre tahsis edilen arsalar olmalıdır. Çünkü kiracıların mülke yapacağı eklentilerin kira süresinin sona ermesinden sonra hiç karşılıksız vakfa bırakılması gerekirdi. Ama kiracı çoğunlukla kârlı çıkıyordu. Çünkü vakıftan kiraladığı mülkü mirasçılara bırakabiliyordu³⁰⁷¹. Dikkat çekici olan konu; Karaman'daki bu gibi dükkânların kiralalarının mülkiyeti vakfa ait olan dükkânların kiralalarından 4-5 kat daha fazla olmasıdır. Vakıf malı olan mülklerin kiralalarının diğer kiralardan düşük olmaması gibi bir kural da vardı. Vakıf malların kira bedeli, emsal kiralardan 1/5 ve daha aşağı ise yapılan kira akdinin feshi gerekirdi³⁰⁷². Külahçı Oğlu Yağhanesi'nin içindeki bir ambarın yıllık kirası da 10 akçeydi³⁰⁷³.

Görüldüğü gibi dükkânların yıllık ortalama kiralaları 5-6 kuruş civarındaydı. Bunun bazı istisnaları vardı. Örneğin Eskiciler Çarşısı'ndaki bir dükkânın yıllık kirası sekiz kuruş, bir eskici dükkânının yıllık kirası 10 kuruş, Tuzcular Çarşısı'ndaki bir tuzcu dükkânının yıllık kirası 12 kuruştur³⁰⁷⁴. Kavaf Han'daki dört dükkân Say Mahallesi'ndeki Bakla-Zade Mehmet Efendi Mescidi Vakfı'nın malıydı ve yıllık

³⁰⁶⁸ KKS, No: 297, s. 112/2.

³⁰⁶⁹ KKS, No: 297, s. 113/3.

³⁰⁷⁰ Aynı yer.

³⁰⁷¹ FAROQHI, *Gündelik Yaşam*, s. 150.

³⁰⁷² Ahmet AKGÜNDÜZ, "Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümler ve Çeşitleri", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 453.

³⁰⁷³ KKS, No: 305, s. 257/2.

³⁰⁷⁴ KKS, No: 305, s. 253/1.

beşer kuruştan kiraya verilmişti³⁰⁷⁵. Aynı tarihlerde İstanbul'daki Bodrum Hanı'ndaki bir odanın yıllık kirası ise 30 kuruştu³⁰⁷⁶. Bu durum, İstanbul'daki han odalarının Karaman'dakilerden bir hayli değerli olduğunu göstermektedir.

Bazı vakıflar kira alacakları nedeniyle kiracılarıyla mahkemelik olurlardı. Örneğin Cambaz Gazi Abdurrahman Efendi Vakfının mütevellisi, vakfın Sûk-ı Sultânî'de bulunan 18 adet dükkânını izinsiz olarak kullandıkları ve kiralalarını vermedikleri gerekçesi ile Sirkeci oğlu Hacı Hüseyin ve Hacı İsmail adlı kişiler hakkında 1141 (1728/1729) yılında davacı olmuştur³⁰⁷⁷.

Şehirde bulunan hamamlar da kiraya verilebilirdi. Hatip Mahallesi'ndeki Nuh Paşa Camii'nin vakfı olan Yeni Hamam yıllık 400 kuruşa³⁰⁷⁸, Seydi Bey Hamamı'nın 1/4 hissesi ise yıllık 10 kuruşa³⁰⁷⁹ kiraya verilmiştir. Belgelerde sadece bir eve ait kira kaydı tespit edilmiştir. Bu evin yıllık kirası, bir odasına ev sahibinin eşyaları konmak şartıyla, 11 kuruştur³⁰⁸⁰.

Kiralanan diğer bir mülk de tarlalardı. Tarlalar mahsul karşılığı olduğu gibi para karşılığı da kiralanabilirdi. Örneğin 25 dönüm tarla yıllığı 25 kile buğday karşılığında³⁰⁸¹, Basmacı Çayırı yakınındaki üç dönüm bahçe yıllık 20³⁰⁸², Yıkık Hamam yakınında bulunan iki dönüm bahçe ise yıllık 20 kuruşa³⁰⁸³ kiralanmıştır.

IV. VERGİLER

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda artan savaşların da etkisi ile halk büyük bir vergi yükü altına sokulmuştur. Bu yükten dolayı göç edenler olduğu gibi mahallesinden ayrılarak mahallelinin vergi yükünü artırdığı için mahallesine geri getirilenler bile olmuştur. Örneğin 1139 (1726/1727) yılında bir avarız hanesine sahip olan Mandason Köyü'ne Karaman âyanı kasıtlı olarak daha fazla vergi yükleyince vatandaşlar gizlice köyü terk etmişlerdir³⁰⁸⁴. Yine Küçükdede'de yaşayan Hacı İsmail başka bir mahalleye

³⁰⁷⁵ KKS, No: 297, s. 114/3.

³⁰⁷⁶ KKS, No: 287, s. 174/1.

³⁰⁷⁷ KKS, No: 298, s. 8/2.

³⁰⁷⁸ KKS, No: 332, s. 93/1.

³⁰⁷⁹ KKS, No: 290, s. 35/1.

³⁰⁸⁰ KKS, No: 287, s. 99/3.

³⁰⁸¹ KKS, No: 284, s. 16/4.

³⁰⁸² KKS, No: 305, s. 253/4.

³⁰⁸³ KKS, No: 305, s. 253/4.

³⁰⁸⁴ KKS, No: 281, s. 41/1.

göçmüş, mahalle halkı vergi yüklerinin arttığı gerekçesi ile Hacı İsmail'in tekrar mahallesine döndürülmesini istemişlerdir³⁰⁸⁵. Siyahser Mahallesi'nden Muslı Beşe, mahalledeki evini yıkıp Seyit Hasan Köyü'ne göçtüğü için mahalleli şikâyette bulunmuştur³⁰⁸⁶. Yine Karapınar menzili için toplanan avarız ve nüzul vergisini ve mal-ı imdadiyeyi zamanında ödemeyen İbrala Köyü'ne 1165 (1751/1752) yılında mübaşir görevlendirilmiş, bu vergileri köylünün ödeyecek gücünün olmadığı görülünce 110 kuruşluk indirimle gidilmiştir³⁰⁸⁷.

Halka vergilerini zamanında ödemeleri için sık sık “*isti'caliye*” denen emirler gelirdi. Örneğin 02 Zilkade 1193 (11 Kasım 1779) tarihinde İstanbul'dan Karaman'a eyaletteki bedel-i nüzul ve cebelü bedelîyelerini seri bir şekilde ödemeleri için emir gönderilmiştir³⁰⁸⁸. 09 Şevval 1146 (15 Mart 1734) tarihinde de Karaman valisi Karaman'a gönderdiği buyrulduyla şehir merkezinde ve köylerde oturan yörüklerin kışlak resimlerini eksiksiz ödemelerini istemiştir³⁰⁸⁹. 15 Safer 1155 (21 Nisan 1742/1743) tarihli buyruldu da aynı içeriktedir³⁰⁹⁰.

Bu dönemde halktan usulsüz alındığı gerekçesi ile iptal edilen vergiler de vardır. Vergi toplamakla görevli olanların “*sancak masârifi*” adı altında aldıkları para³⁰⁹¹, kaza müftüsü olan Seyit Mehmet Efendi'nin kayınpederi Seyit Abdullah Efendi ve akrabalarından Hacı oğlu Yahya ile beraber olup 1155 (1742/1743) yılından itibaren “*vilâyet masârifi*” adı altında halktan zorla aldıkları para³⁰⁹², mahkemelerin işleminden kaldırılan davalar için “*ref'iye*” adı altında aldıkları para³⁰⁹³, Karaman voyvodasının gayrimüslimlerden bad-ı heva ve resm-i arusanenin dışında fazladan aldığı para³⁰⁹⁴ ve Karaman Valisi'nin gayrimüslimlerden usulsüz bir şekilde “*kilise teftişi*” adıyla aldığı para³⁰⁹⁵ buna örnektir. Bu tarz usulsüz vergi talepleri İstanbul'a intikal ettiği zaman alınmaması istenirdi.

³⁰⁸⁵ KKS, No: 286, s. 107/2.

³⁰⁸⁶ KKS, No: 286, s. 168/1.

³⁰⁸⁷ KKS, No: 286, s. 25/3.

³⁰⁸⁸ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 26882.

³⁰⁸⁹ KKS, No: 332, s. 24/5.

³⁰⁹⁰ KKS, No: 333, s. 24/4.

³⁰⁹¹ KKS, No: 286, s. 48/2.

³⁰⁹² KKS, No: 333, s. 58/1.

³⁰⁹³ KKS, No: 288, s. 62/1.

³⁰⁹⁴ KKS, No: 333, s. 96/1.

³⁰⁹⁵ KKS, No: 286, s. 62.

Bazen vergi konusunda halka zulmedenler de olmuştur. 1150 (1737/1738) yılında Karaman Valisi tarafından “*kışlak vergisi*” toplamak üzere Karacaaraplı Köyü’ne gönderilen Ali Ağa’nın 55 levendi, köyden altı adamı tutukladıkları, bir kişiyi de öldürdükleri gerekçesi ile şikâyet edilmişlerdir³⁰⁹⁶. Halktan fazla vergi alınmamasına için sık sık fermanlar yazılmıştır. Karaman Valisi Mustafa Paşa’ya gönderilen, halktan fazla imdad-ı hazeriye alınmamasına dair ferman³⁰⁹⁷, valilerin bir yerden başka yere seyahatlerinde halkın rencide edilmemesi, halktan bedava yem ve yiyecek alınmamasına dair Anadolu, Karaman, Diyarbakır, Raka ve Sivas valilerine 1182 (1768/1769) yılında gönderilen ferman³⁰⁹⁸, voyvodaların fazla vergi istememesine dair 01 Muharrem 1167 (29 Ekim 1753/1754) tarihli ferman³⁰⁹⁹ bunlara örnektir.

Bazen vergi mükellefi olanlar ödeyecekleri vergilere itiraz ederlerdi. Karaman’da oturan Hacı Bayram Oğlu, Hancı Hacı Osman, Kabakçı Oğlu ve Kalyoncu adlı kimseler tüccar olduklarını bahane ederek borçları olan 55 kantar boyayı ve öşrü, hak sahibi Voyvoda Osman’a ödemek istememişlerdir³¹⁰⁰. Yine 1163 (1749/1750) yılında 5–10 yıldır kasabada oturan çoğunlukla yeniçeri ve yeniçeri akrabaları haneye bağlı vergileri ödememişlerdir³¹⁰¹. Hacı Lütfullah ve Hacı Ahmet Hatip Mahallesi’nde evleri olduğu halde üzerlerine düşen vergi borçlarını ödemedikleri için şikâyet edilmişlerdir³¹⁰². Abbas Mahallesi’nde ve Hoca Mahmut Mahallesi’nde oturan bazı kişiler; “*Biz artık Atçeken reyası değiliz. Elimizde hüccetimiz de var*” diyerek vergi ödemek istemedikleri için Atçeken Ağası Abdülkadir tarafından şikâyet edilmişlerdir³¹⁰³.

Nüfuslarının azaldığı, fakirleştikleri gerekçesi ile bazen köy ve mahalleler, vergi tarh ve tahsilinde esas alınan “*avarız hanesi*” sayılarının düşürülmesini ister, bu istekleri olumlu karşılanırsa düşülen hane başka bir yerleşim birimine kaydırılırdı. Zaviye Mahallesi’nin 2,5 olan avarız hanesinin iki haneye düşürülerek yarım hanenin 15 Cemaziyelahir 1140 (28 Ocak 1728) tarihinde Kocaaraplı ve Morcalı köylerine aktarılması³¹⁰⁴, Ahi Osman Mahallesi’nin 2,5 olan avarız hanesinin 1,5’a düşürülmesi³¹⁰⁵,

³⁰⁹⁶ KKS, No: 283, s. 21/2.

³⁰⁹⁷ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 11300.

³⁰⁹⁸ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 771.

³⁰⁹⁹ KKS, No: 286, s. 49/2.

³¹⁰⁰ KKS, No: 286, s. 70/3.

³¹⁰¹ KKS, No: 285, s. 245/1.

³¹⁰² KKS, No: 289, s. 25/1.

³¹⁰³ KKS, No: 285, s. 218/2.

³¹⁰⁴ KKS, No: 281, s. 62/2.

³¹⁰⁵ KKS, No: 298, s. 152/4.

Sakabaşı Mahallesi'nin iki olan avarız hanesinin 1,5 haneye düşürülmesi³¹⁰⁶ buna örnektir.

Devlet, alacaklarını mutlaka tahsil etmek isterdi. Gazi Dükkânı Mahallesi'nden İpek oğlu Daratan'ın öldüğünde mahalle avarızına 70 kuruş borcu olduğundan çocuklarının vekili olan Nanik tarafından mahalledeki evi 90 kuruşa satılmış, 70 kuruşu ile avarız borcu ödenmiştir³¹⁰⁷.

1. İLTİZAM USULÜ

Normal uygulama; vergilerin kamu görevlileri arasından görevlendirilen tahsildarlar tarafından toplanmasıdır. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da vergiler, en yüksek bedeli ödeyenin toplaması esasına dayanan iltizam usulü ile toplanmaya başlanmıştır. İltizamın kaydı hayat şartı ile verilenine malikâne denirdi. Bu uygulama bir anlamda verginin özelleştirilmesidir³¹⁰⁸. XVIII. yüzyılda aralarında sultan ailesinden kadınların da bulunduğu saray görevlileri birçok önemli iltizamı elinde tutmaya başlamışlardır. Malikâne sistemi önde gelen aileler için önemli bir yatırım alanı olmuştur. Birçok mültezim İstanbul'da oturur, mahallinde mültezimler çalıştırır³¹⁰⁹. İncelenen dönemde *Lârende İhtisap ve Damga Mukataası*'nin³¹¹⁰, *Ağnam Mukataası*'nin³¹¹¹, *Esbkeşan Mukataası*'nin³¹¹² iltizam usulü ile toplandığına dair çok sayıda belge vardır.

2. VERGİ MUAFİYETLERİ

Osmanlı'da sivil askerî ayırımı olmaksızın tüm yöneticilere askerîler denirdi ve bu sınıfın en önemli özelliği vergiden muaf olmasıydı. Bu muafiyete bazı vakıfların halkı da dâhildi³¹¹³. Bu nedenledir ki, Karaman'da yaşayan ehl-i ilim, imamlar, hatipler ve seyitler 1159 (1746/1747) yılında İstanbul'a gönderdikleri bir mektupla vergiden

³¹⁰⁶ KKS, No: 282, s. 31/1.

³¹⁰⁷ KKS, No: 289, s. 66/2.

³¹⁰⁸ Mehmet GENÇ, "İltizam", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 154, 156; Ariel SALZMANN, "İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar", *Osmanlı (İktisat)*, (Ed. : Güler EREN), III, Ankara 1999, s. 228.

³¹⁰⁹ FAROQHI, *Kentler*, s. 368–369.

³¹¹⁰ KKS, No: 284, s. 28/3.

³¹¹¹ KKS, No: 286, s. 31/2; No: 333, s. 83/1.

³¹¹² KKS, No: 284, s. 39/5.

³¹¹³ BARKAN, *avârız*, s. 15.

muaf oldukları halde kadının kendilerinden vergi istediği gerekçesi ile şikâyetçi olmuşlardır³¹¹⁴.

Osmanlı döneminde vergi muafiyeti olanların oranını tespit için BARKAN, bir çalışma yapmıştır. Bugün Yunanistan'da bulunan Teselya'daki Yenişehir (Larissa) kasabasında 1093 (1682) tarihinde yapılan bir vergi tahririne ait deftere göre, bu şehirde 97 hane Hristiyan ve 756 hane Müslüman vardır. Bu 756 hanenin 499'u türlü bahanelerle avarız veya örfî tekâlif denen vergilerden muaftır. Muafiyet kazananlardan 216'sı yeniçeri, 55'i seyit olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan yalnız 19 Müslüman Mahallesi olan bu kasabada 71 kişi imam, 37 kişi müezzin, 16 kişi hatip, 26 kişi tımarlı sipahi, 12 kişi kadı, yedi kişi şeyh, 11 kişi müderris olduğu gerekçesi ile devrin en ağır vergi yükünü oluşturan avarız vergilerinden muaftırlar³¹¹⁵. Karaman'daki vergiden muaf sınıflarla ilgili olarak daha önceki bölümlerde bilgi verilmiştir.

Karaman'da oturan bazı tüccar gruplarının vergilerden muaf oldukları görülür. Örneğin Ruşen, Abraham, Uğurlu ve İvan adındaki tacirler 1165 (1751/1752) yılında valiye verdikleri arzuhalde; Karaman'da oturduklarını, hatt-ı hümayunla tüm yükümlülüklerden muaf oldukları halde kasabada bir grup gayrimüslimin kendilerinden 200 kuruş cerime istediklerini belirterek şikâyetçi olmuşlardır³¹¹⁶. Ayrıca kiliselerin süslenmesine ve ayinlerin icrasına mahsus olan eşyanın ithali de gümrük vergisinden muafı³¹¹⁷.

Karaman'da bu genel muafiyetlere uymayan örnekler de vardır. Örneğin şehirde yaşayan “*ulema, suleha, eimme, huteba, ayan ve fukaha*” Karaman mahkemesine gelerek, ödemeleri gereken avarızı, imdadiyeyi, sair emr-i şerifle yükümlü oldukları vergilerini ödedikleri halde vergileri toplayanların kendilerinden “*sancak masârifi*” adı altında Karaman Valisi'ne dayanarak ek bir para istedikleri için şikâyetçi olmuşlardır³¹¹⁸. Yine Karaman'da oturan “*ulema ve suleha ve ahalisi ve sair cem-i gafiri*”, şehirde oturan yeniçeri akrabası ve yakınlarının haneye bağlı vergi gerektiren emlak ve arazi tasarruf ettikleri halde vergi vermedikleri için şikâyetinde bulunmuşlardır. Konunun İstanbul'a aksettirilmesi üzerine yazılan 01 Safer 1163 (10 Ocak 1749)

³¹¹⁴ BOA, *Cevdet Adliye*, No: 3444.

³¹¹⁵ BARKAN, *Edirne*, s. 8.

³¹¹⁶ KKS, No: 286, s. 42/2.

³¹¹⁷ ERYILMAZ, *aynı makale*, s. 239-241.

³¹¹⁸ KKS, No: 286, s. 48/2.

tarihli fermenda yeniçeri, yeniçeri akrabası ve yakınları da dâhil herkesin üzerine düşen haneye bağlı vergileri ödemeleri, ödemek istemeyenlerin İstanbul'a bildirilmesi istenmiştir³¹¹⁹. Bu iki örnekten askerîlerin vergilerden tamamen muaf olmadığı anlaşılmaktadır.

3. VERGİ ÇEŞİTLERİ

Osmanlı Devleti'nde halk, iki çeşit vergi öderdi. Bunlar, dini kaynaklı “*Tekâlif-i Şer’iye*” ve kamu görevlilerine ödenmek üzere halktan toplanan “*Tekâlif-i Örfiye*” denilen vergilerdi. Bu iki genel vergi çeşidi dışında kalan, kanunnamelere ve dine uyup uymadığına bakılmaksızın alınan ve “*Tekâlif-i Divanîye*” veya “*Avarız-ı Divaniyye*” denilen vergi ise başlangıçta ancak sefer için gerek duyulduğunda alınırken, gitgide devamlı alınan vergiye dönüştürülmüştür³¹²⁰. Vergilerin bir kısmı nakit olarak toplanırken ordunun ihtiyacı olan un ile hayvanlar için alınan arpadan ibaret olan nüzul gibi ayni vergiler de vardı³¹²¹.

Öşür, Cizye ve Haraç vergileri ile Çift, Çiftbozan, Bennak ve İспенç resimleri Tekâlif-i Şer’iyye grubundaki vergilerdir³¹²². Bad-ı Heva denilen örf kaynaklı bir vergi grubu vardır ki; bunlar olağan dışı vergiler olup şunlardır: Cürm ü Cinayet, Gerdek Resmi, Çiftlik Tapusu, Ev Tapusu, Tütün veya Duhan Resmi, Abd-i Âbık ve Kenîzek Muştuluğu, Yava ya da Yitik Hayvan, Beytülmal ve Deştibani³¹²³.

4. ŞEHİRLİLERİN ÖDEDİKLERİ BAŞLICA VERGİLER

Osmanlı şehirlerinde yaşayanlardan toplanan vergiler hem çeşit olarak hem de miktar olarak değişkendi. Devlet paraya veya eşyaya ihtiyaç duyduğunda hemen vergi salardı. Savaş dönemlerinde vergiler daha da artırılırdı. Yasal vergilerin yanında bazen kamu görevlileri halktan keyfi vergiler isterdi. Bu vergiler ayni olabildiği gibi nakdi de olurdu.

4.1. İhtisap Kurumu ve İhtisap Vergileri

Osmanlı Devleti'nde tüketicinin korunmasına yönelik olarak özel kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş ve pek çok tedbir alınmıştır. Tüketicinin korunmasında gelenek-

³¹¹⁹ KKS, No: 285, s. 245/1.

³¹²⁰ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 105.

³¹²¹ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 539.

³¹²² Şükrü NİŞANCI, *15–16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, İstanbul 2002, s. 76–80.

³¹²³ Halil SAHİLLİOĞLU, “Bâd-ı Hevâ”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 417.

sel müesseselerden biri olan ihtisap müessesesi, daha önceki Müslüman devletlerde olduğu gibi Osmanlı devletinde de aynen yürürlükte tutulmuştur. Bu müessesesinin başında bulunan muhtesibin önemli görevlerinden biri tüketiciyi korumak olmuştur³¹²⁴. Halkın refahının sağlanması için malların ucuz olarak tüketiciye ulaştırılması, sağlığa uygunluğun temini, kalitenin standartların altına düşürülmemesi için başta padişahlar olmak üzere tüm yöneticiler emirler yayınlamışlardır. Bu emirlerin başında “*İhtisap Kanunnameleri*” gelir. Bu kanunnamelerde örneğin; ne kadar buğdaydan ne kadar un elde edileceği, fırınların ne kadar un stok edecekleri, ekmeğin çığ ve eksik gramajla çıkarılması halinde fırıncılara hangi cezaların verileceği, ayakkabıların ne kadar dayanması gerektiği, aşçıların, berberlerin, hamamcılarının temizlik için hangi kurallara uyacağı tek tek sayılmıştır. İhtisap kurallarını kontrol görevi de muhtesiplere ve emrindeki kol oğlanlarına verilmişti. Bu görevliler esnafı kontrol, yetkileri dâhilindeki cezaları uygulama görevlerinin yanında esnafın ödemekle yükümlü oldukları “*Yevmiye-i Dekâkîn*”, “*Damga*”, “*Bâc-ı Bâzâr*”, “*Bitirme*”, “*Gemi İhtisabiyesi*” gibi ihtisap resimlerini de toplama yetki ve görevine sahiptiler. Muhtesip ve kol oğlanları kendi yetkilerini aşan cezaların uygulanması için sorumluları kadıya çıkarırlardı³¹²⁵. Yeniçeri ocağı kaldırılınca ya kadar geçen sürede ihtisap gelirleri mukataa şeklinde iltizamla idare edilmiştir³¹²⁶.

İhtisap rüsümünün başında kent pazarında taşınmaz mallar dışında her türlü malın satışından alınan Bac-ı Bazar gelirdi. Bac oranları yöreden yöreye küçük farklılar götserirdi³¹²⁷. Aslında bac kelimesi kanunnamelerde genellikle vergi ve resimleri ifade eder. Ama Fatih Kanunnamesi’nde ve Kanuni Kanunnamesi’nde Bac ile şehirlere mahsus bir alım satım vergisi kastedilmiştir³¹²⁸. Bazı yerleşimlerde Bac, farklı isimler altında toplanırdı. En yaygın olanı ise meyve satışlarından alınan Bac-ı Meyve idi³¹²⁹. FAROQHI, 965–967 (1597–1560) yıllarında mültezim adaylarının Lârende ihtisabiyesi için Konya ihtisabiyesinden fazla teklif verdiğini, bunun da Lârende ihtisabiyesinin

³¹²⁴ Said ÖZTÜRK, “Osmanlı Devleti’nde Tüketicinin Korunması”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 850.

³¹²⁵ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 565–566.

³¹²⁶ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 119. 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılıp yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye kurulduğunda yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için ihtisap kurumu gözden geçirilmiş, bazı eski resimlerin kapsamı genişletilmiş, ihtisaba bazı yeni resimler dâhil edilmiştir. Muhtesiblik, İhtisap Nazırlığı’na dönüştürülmüş, Kol Oğlanları teşkilatı da kaldırılarak görevleri “Mansure Neferleri” tarafından yürütülmeye başlanmıştır. İhtisap teşkilatının topladığı resimlerin bir kısmı iç ve dış baskılarla Ağustos 1838’de kaldırılmış, 1854’de ihtisap teşkilatı lağvedilince topladığı vergiler de kalkmıştır. Bk. KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 566.

³¹²⁷ FAROQHI, *Kentler*, s. 84.

³¹²⁸ PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 143, 144.

³¹²⁹ FAROQHI, *Kentler*, s. 85.

Konya'nın ihtisabiyesinden çok daha değerli olduğu anlamına geldiği için şaşkırtıcı olduğunu söyler ve bunun muhtemel sebebi olarak Karaman'ın üreticiler çarşısının daha hareketli olmasını ya da Lârende ihtisabiyesinin içinde başka vergilerin olmasını görür³¹³⁰.

Karaman şehrinde 1166 (1752/1753) yılında Bac-ı Kabban ve Meyve ihtisabıyesi malikâne suretiyle İsmail isminde bir kişiye aittir. Ancak Bekir Oğlu ile Hüseyin adlı kişiler “*Resm-i Kabandan hâsıl olan dört akçenin bir akçesi bizimdir*” iddiasında buldukları için İsmail tarafından şikâyet edilmişler, bunun üzerine Karaman valisi Mustafa Paşa 11 Zilkade 1166 (09 Eylül 1753) tarihinde Karaman kadısına yazdığı bir buyruldu ile bu gelirlere kimsenin müdahale etmemesini istemiştir³¹³¹.

4.2. Avarız Vergisi

Seferberlik harcamalarını karşılamak amacıyla XVI. yüzyılın sonlarına doğru alınmaya başlanan ve avarız vergisi denen sıra dışı vergiler, XVII. yüzyıla gelindiğinde düzenli olarak her yıl alınır olmuş ve hükümetin doğrudan kendi adına topladığı baş vergi durumuna gelmiştir³¹³². Avarız-ı divaniye de denen örfi kaynaklı bu vergiler, belli aralıklarla önceleri hane başına yirmişer akçe alınırken sonraları kırkar akçeye ve daha sonraları 300 akçeye çıkarılmış son olarak da kişi başına beş riyal kuruş alınmaya başlanmıştır. Avarız vergileri Tanzimat'la birlikte kaldırılmıştır³¹³³.

Avarız vergileri Müslim-gayrimüslim ayırımı yapılmaksızın bütün tebaadan alınırdı ve Saray mutfağı için tavuk ve soğan tedarikinden yol, köprü ve suollarının bakım ve tamirine, sefer sırasında orduya buğday temininden donanmaya kürekçi yollamaya, dağ geçitlerinin korunmasından savaş zamanında ihtiyaç duyulan iaşenin satın alınmasında kullanılmak üzere ödenen nakit paraya kadar çok geniş bir kapsamı vardı ve cizyeyle birlikte merkez hazinesinin en büyük gelir kalemiydi³¹³⁴.

Avarız vergileri, avarız hanesi denen farazi birimler üzerine konurdu. Muaf olanlar çıktıktan sonra mahallenin geri kalan nüfusu tespit edilip belirli sayıda gerçek hane, bir avarız hanesi sayılarak mahallenin kaç avarız hanesi olduğu belirlenirdi. Her

³¹³⁰ Aynı eser, s. 89.

³¹³¹ KKS, No: 286, s. 71/2.

³¹³² KHOURY, aynı eser, s. 55.

³¹³³ PAKALIN, aynı eser, I, s. 112-113.

³¹³⁴ Oktay ÖZEL, “Avârız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (Derleyenler: Halil İNALCIK, Şevket PAMUK), Ankara 2000, s. 37-38.

bir avarız hanesinde üç, beş, 10, 15 hatta bazen 50³¹³⁵ evli kimse bulunabilirdi. Defterlerde her mahalle ve köyün nüfusu kaydedildikten sonra, hesaplama esaslarına göre bir de ayrıca bu nüfusun kaç avarız hanesi kabul edileceği tespit edilirdi. Bu sebeple, bazı mahalle ve köylerin avarız haneleri 1/2, 1/4 veya 1/8 gibi kesirli olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen toplam ihtiyaçlar ülkenin toplam avarız hanesine bölünerek her avarız hanesinin vergi yükü belirlenir sonra, her kadiya hükümler gönderilerek, o bölgeye düşen avarız vergisinin toplanması istenirdi. Bir bölgedeki avarız hanesi sayısının adedi azaltılarak veya çoğaltılarak vergi yükü ayarlanırdı. Askerî sınıflarla ilmî ve dinî bazı görevliler, derbentçi, tuzcu, çeltikçi, ortakçı, katrancı ve doğancılar ile bazı vakıfların reayası hariç herkes güç oranında bu vergileri ödemekle yükümlüydü³¹³⁶. Ödenecek vergilere, vergiyi toplamakla görevli mübaşire ödenen “mübaşiriye” de eklenirdi³¹³⁷.

Karaman kazasının avarız vergilerinin toplanmasında esas alınan avarız hanesi sayısı dönem dönem değişirdi. 1192 (1778/1779) yılında toplam 87,5 avarız hanesine sahipti³¹³⁸. Şehir merkezinin avarız haneleri de aynı şekilde ihtiyaca, toplanacak vergi miktarına göre değişirdi. Örneğin şehir merkezinde bir deftere göre 21,75 avarız hanesi varken³¹³⁹, bir diğer avarız defterine göre de 37,5 hane vardır³¹⁴⁰. XVIII. yüzyılda tutulan üç defterde şehirde 37 avarız hanesi tespit edilmiştir³¹⁴¹. Defterlerde tespit edilen en yüksek avarız hanesi 1150 (1737/1738) yılında tutulan defterdeki 45 sayısıdır³¹⁴².

Karaman'dan toplanan avarız vergilerinden bir kısmı XVIII. yüzyılda Karapınar Menzili'ne tahsis edilmiştir. Örneğin 1143 (1730/1731) yılında kazadan burası için 936 kuruş toplanmış ve 04 Cemaziyelahir 1143 (1730/1731) tarihinde Çavuş-Zade Seyit Abdurrahman Ağa tarafından Karapınar Menzilcisi Hacı Hızır oğlu Seyit Hacı Mehmet'e teslim edilmiştir³¹⁴³.

Zilkade 1156 (Aralık 1743) senesi Zilkade ayında tutulan Salyane Defteri'ne göre toplam 7216 kuruşluk giderin dağılımında mahallelerin avarız hane sayıları³¹⁴⁴:

³¹³⁵ Halil SAHİLLİOĞLU, “Avâız”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 108.

³¹³⁶ BARKAN, *avâız*, s. 15.

³¹³⁷ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 145.

³¹³⁸ *KKS*, No: 305, s. 222/1.

³¹³⁹ *KKS*, No: 284, s. 13/1.

³¹⁴⁰ *KKS*, No: 283, s. 58/1.

³¹⁴¹ *KKS*, No: 283, s. 58/1; No: 292, s. 81/1; No: 298, s. 4/1.

³¹⁴² *KKS*, No: 285, s. 208/1.

³¹⁴³ *KKS*, No: 293, s. 251/3.

³¹⁴⁴ *KKS*, No: 283, s. 27/2.

MAHALLELER

MAHALLENİN ADI	AVARIZ HANESİ	MAHALLENİN ADI	AVARIZ HANESİ
Abbas	1 Semen	Hoca Mahmut	1 Semen
Ahi Osman	1 Rub'	İbrikli	Nısıf Semen
Alaca Sulak	1 Semen	Kavşıt	Nısıf Semen
Ali Şahne	1 Rub'	Kirişçi Baba	1 Rub'
Emmi Hoca	Nısıf Semen	Köhne Bedesten	1 Semen
Cedit	1 Rub'	Küçük Dede	1 Rub'
Çeltek	1 Rub'	Mansur Dede	1 Rub'
Fenârî	1 Rub'	Sakabaşı	1 Rub'
Gazaliye	1 Semen	Say	1 Semen
Gazi Dükkânı	1 Semen	Seki Çeşme	1 Semen
Gülhan	1 Rub'	Siyahser	1 Rub'
Hacı Celal	1 Semen	Şam Pazarı	1 Semen
Hatip	1 Semen	Şeyhler	1 Rub'
Hisar	1 Rub'	Tapucak	1 Semen
Zaviye	1 Rub'		

Karaman'dan toplanan avarız vergileri, ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi aynı, nakdi ve hizmet olarak istenirdi.

4.2.1. Aynı Olarak Alınan Avarız Vergileri

Aynî olarak toplanan avarız vergilerinin başında orduya gerekli olan zahirenin temini gelirdi. Bunlardan nüzul, askere gerekli olan un ile ordudaki hayvanlar için karşılıksız olarak alınan arpadan ibaretti. Savaş yerine uzak olan yerlerden bu vergi bedel olarak da toplanabilirdi. Örneğin 1147 (1734/1735) yılında Karaman'dan nüzul olarak istenen 5273 İstanbul kilesi arpa ve buğday için 4000 kuruş para toplanmıştır³¹⁴⁵. Sürsat ise ordu için gerekli erzakın bedeli karşılığı alınıp kadılar tarafından savaş yerine ulaştırılması anlamına gelirdi. Yine aynî olarak toplanan bir vergi de valinin ya da ileri gelen bir devlet görevlisinin o yerde geçirdiği süre içindeki “zahire” denen iaşesidir³¹⁴⁶. Ele alınan dönem içinde Karaman'a zahire toplanmasını emreden çok sayıda “Zahire Buyruldu” gönderilmiştir. Örneğin 01 Zilhicce 1166 (29 Eylül 1753) tarihinde Karaman valisi Mustafa Paşa Karaman'a gönderdiği buyrulduunda; Zilhiccenin ilk cuma günü raiyeti ile birlikte bir günlüğüne misafir olarak Karaman'a geleceğini, dairesi halkının sıkıntıya düşmemesi için bir günlük zahirenin hazırlanmasını istemiştir³¹⁴⁷.

³¹⁴⁵ KKS, No: 282, s. 21/1.

³¹⁴⁶ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 539-540.

³¹⁴⁷ KKS, No: 286, s. 73/1.

Bazen valiler, ücreti ödenmek kaydıyla da zahire isteyebilirlerdi. 04 Şevval 1168 (14 Temmuz 1755) tarihinde Karaman Valisi Çelik Mehmet Paşa Karaman'a gönderdiği buyruldu ile “*bedeli taraflarından ödenmek üzere*” valilik personeline yedirilmek için dört günlük iâşe; diğer ihtiyaçlar için 1000 kıyye ekmek, 50 kıyye koyun eti, 500 kıyye pirinç, 125 kıyye sadeyağ, üç kıyye balmumu, 10 kıyye şem-i revgan, üç kuzu, 30 tavuk, 150 yük odun, 150 yük saman, yeterli miktarda soğan, nohut, tuz ve sebze³¹⁴⁸ istemiştir. Bedelin ödenip ödenmeyeceğine dair bir kayıt bulunmayan zahire talepleri de vardır. “*Eyalet-i Karaman Mutasarrıfı Hacı Abdurrahman Paşa'nın Lârende'den matlûb buyurduğu zahîre*³¹⁴⁹” gibi. 1163 (1749/1750) yılında yeni göreve başlayan Karaman valisinin Karaman'a yazdığı *İsti'câliye Buyruldu'su*' ndaki “*ber mu'tad-ı kadîm verilegelen zehâyiri cem ve tedârik ve hazır ve müheyyâ eyleyüp kabzına me'mûra teslim eylemeye mezîd-i say ve ihtimâm etmeniz*”³¹⁵⁰ ifadesinden ücret ödenmediği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, bazı işleri taşradan topladığı kişilere yaptırırdı. Örneğin, donanmadaki kürekçilik genelde esirler ve kürek cezasına çarptırılanlar tarafından yapılırdı. Eğer bunlar yetmezse sahil bölgelerinden kürekçiler toplanırdı³¹⁵¹. Ancak incelenen dönemde Karaman'dan bu tür bir hizmet istendiğine dair belgeye rastlanmamıştır.

4.2.2. Nakit Olarak Alınan Avarız Vergileri

4.2.2.1. İmdad-ı Hazeriye

Şehir-köy ayırımı yapılmaksızın düzenli olarak her yıl iki eşit taksitte halktan toplanan bir vergi de “*İmdad-ı Hazeriye*” idi. Valilerin savaş olmayan yıllardaki giderlerinin bir kısmını karşılamak için toplanan bu vergi türü, önceleri ihtiyaç oldukça alınmışken, zamanla sürekli ve düzenli bir biçimde alınmaya başlanmıştır. Halkın en çok yakındığı vergilerin başında, belirlenip toplanmasında kural dışı uygulamaların yapıldığı bu vergi gelirdi. Valilerin bu vergiyi toplamakla görevlendirdikleri mübaşirlerin “*hizmet-i mübaşiriye*” adı altında fazla para aldıkları, halktan bedelsiz yem ve yiyecek istedikleri de olurdu. Örneğin 1213 (1798/1799) yılında halktan 1213

³¹⁴⁸ KKS, No: 286, s. 83/3.

³¹⁴⁹ KKS, No: 287, s. 68/1.

³¹⁵⁰ KKS, No: 285, s. 357/1.

³¹⁵¹ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 540.

kuruş imdad-ı hazeriyenin yanında 500 kuruş mübaşiriye, 120 kuruş harc-ı bab, 5,5 kuruş sarrafiye, 5,5 kuruş harc-ı tezkere olmak üzere 631 kuruş gibi imdad-ı hazeriyenin yarısından fazla toplama masrafı alınmıştır³¹⁵².

İmdad-ı Hazeriye padişahın emriyle Muharrem ve Recep aylarında yılda iki kez toplanırdı. Üç taksit de olabilirdi³¹⁵³. Bu vergi, genellikle *Tevzi Defteri*'ne eklenerek veya gerek görüldüğünde mübaşir nezaretinde toplanırdı³¹⁵⁴. Karaman imdad-ı hazeriyesi, bazen tevzi defterlerine dâhil edilmiş bazen ise mübaşir vasıtasıyla toplanmıştır. Karaman Kazası'nın 1140 (1727/1728) yılının ikinci taksidi 1150,5 kuruş³¹⁵⁵, 1171 (1757/1758) yılının birinci taksidi 1165,5 kuruş³¹⁵⁶, 1179 (1765/1766) yılının ikinci taksidi 1213 kuruş 14 para³¹⁵⁷, 1194 (1780) yılının ikinci taksidi 1213 kuruş³¹⁵⁸, 1215 (1800/1801) yılının birinci taksidi 1213 kuruştur³¹⁵⁹.

Osmanlı Devleti'nde imdad-ı hazeriye ile ilgili yerleşmiş bir politikanın bulunmadığı, İstanbul'dan gönderilen fermanların içeriğinden anlaşılmaktadır. Valilere halktan İmdad-ı Hazeriye dışında para istenmemesi yönünde fermanlar gönderilmiştir. 1134 (1721/1722) yılında Karaman ve Anadolu valilerine gönderilen ferman buna örnektir³¹⁶⁰. Bazen halka İmdad-ı Hazeriyelerin toplanmasında ihtimam gösterilmesi, bir gecikmeye meydan verilmemesi için de fermanlar yazılmıştır³¹⁶¹.

4.2.2.2. İmdad-ı Seferiye

Savaşa katılan valilerin yapacakları olağanüstü giderlerini karşılamak için toplanan vergiye "*İmdad-ı Seferiye*" adı verilir. Bu verginin dağıtımında ve toplanmasında İmdad-ı Hazeriye için uygulanan kurallar geçerli idi. Miktarı İstanbul'daki yöneticiler tespit ederdi³¹⁶².

Karaman'dan sık sık imdad-ı seferiye toplanmıştır. Örneğin, 1139 (1726/1727) yılında Karaman valisi Mehmet Paşa'ya Karaman'dan 2510 kuruş imdad-ı seferiye

³¹⁵² KKS, No: 297, 153/4.

³¹⁵³ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 146, 147.

³¹⁵⁴ *Aynı eser*, s. 147.

³¹⁵⁵ KKS, No: 281, s. 81/1.

³¹⁵⁶ KKS, No: 287, s. 8/1.

³¹⁵⁷ KKS, No: 289, s. 15/1.

³¹⁵⁸ KKS, No: 305, s. 262/2.

³¹⁵⁹ KKS, No: 291, s. 38/2.

³¹⁶⁰ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, No: 8914.

³¹⁶¹ KKS, No: 305, s. 238/1.

³¹⁶² ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 147.

toplanıp gönderilmiştir³¹⁶³. Yine 1149 (1736/1737) yılında 2510 kuruş³¹⁶⁴, 1160 (1747/1748) yılında 2000 kuruş³¹⁶⁵, 1188 (1774/1775) yılında ise, Karaman vilayetinden toplanan 40750 kuruşun Karaman'a düşen miktarı olan 2638 kuruş³¹⁶⁶ imdad-ı seferiye olarak toplanmıştır.

4.2.2.3. Diğer Yönetim Giderleri: Salyaneler ya da Tevzi Defterleri

Yöneticilere ödenen İmdad-ı Hazeriye, İmdad-ı Seferiye, görevli olarak şehre gelen ve kalan mübaşir, ulak gibi kamu görevlileri için yapılan harcamalar, ayaklanmaları bastırmak, eşkıyayı kovmak ve güvenliği sağlamak amacıyla yapılan olağanüstü masraflar, kamuya ait onarım ve yapım işleri için ödenen paralarla ulaşım ve haberleşme giderleri, bazı görevlilere verilen ücretler şehir kethüdası, âyan, mütesellim, esnaf temsilcileri, şehrin ileri gelenlerinden birkaç kişi ve kadının oluşturduğu komisyon tarafından altı ayda bir defa “*salyane*” ya da “*tevzi defteri*” başlığı altında hesaplanır, tespit edilen kurallar çerçevesinde şehir merkezinde ve köylerde yaşayan halktan toplanırdı. Asli giderlere “*harc-ı imza*”, “*kalemiye*”, “*kâğıt bedeli*”, “*huddamiye*”, “*eminiye*”, “*mahzariye*”, “*tahsildariye*”, “*çuhadariye*”, “*hıdemiye*”, “*kaydiye*”, “*kâtibiye*”, “*mahzariye*” gibi giderler de eklenirdi³¹⁶⁷.

Kadı sicillerine kaydedilen salyane defterleri şehir tarihi çalışmalarının en değerli bilgi kaynakları arasında yer alır. Çünkü şehirde görev yapan görevlileri, şehre dışarıdan gelen yetkilileri, idarenin işleyişi için acil durumlarda borç alınan zenginleri, şehirde bulunan mahallelerle kazaya bağlı köyleri ve büyüklüklerini salyanelerden öğrenmek mümkündür. Karaman kazası için yazılan çok sayıda salyane defteri vardır.

Altı aylık gider defteri anlamına gelen salyane defterlerinin bir örneği İstanbul'a gönderilir, bu iş için görevlendirilmiş memurlarca incelenir, gereksiz ya da fazla görülen giderler düşülürdü. Daha sonra padişahın onayı alınır, geri gönderilen onaylanmış defterdeki giderler halktan toplanırdı. Defterin İstanbul'a gidip gelmesi çok zaman aldığı için giderler sık sık alınan borçlarla ödenirdi³¹⁶⁸. Örneğin 09 Şevval

³¹⁶³ KKS, No: 281, s. 18/1.

³¹⁶⁴ KKS, No: 282, s. 75/2.

³¹⁶⁵ KKS, No: 284, s. 28/4.

³¹⁶⁶ KKS, No: 290, s. 33/1.

³¹⁶⁷ KKS, No: 283, s. 37/1; No. 281, s. 92/1; ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 148–149.

³¹⁶⁸ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 164–165.

1159 (25 Ekim 1746) tarihinde tutulan salyane defterindeki gider kalemlerinden biri “*Masârif-i vilâyet için Yahya Ağa’dan alınan: 130 kuruş*” dur³¹⁶⁹. 22 Şaban 1171 (01 Mayıs 1758) tarihinde tutulan defterden ise vilayet işleri için kadı efendiden borç olarak 400 kuruş alındığı anlaşılmaktadır³¹⁷⁰.

4.3. Cizye

Osmanlı Devleti’nin en önemli gelir kaynaklarından biri olan cizye, gayrimüslimlerden alınan bir baş vergisiydi. Bu vergi, onların devlet tarafından korunmaları ve savaşlara katılmamaları karşılığında alınır. Cizye mükellefi olmak için: Erkek olmak, reşit olmak, sağlıklı ve çalışabilecek güçte olmak gerekirdi. Kadınlar, çocuklar, hasta ve sakatlarla çalışacak gücü olmayan yaşlı erkekler, bağışlarla geçinen rahipler, köleler ve dilenciler cizye ödemezdi. Yani cizye, 14–75 yaş arasındaki sağlıklı erkeklerden alınan bir baş vergisiydi. Bu vergi mükelleflerin maddi durumlarına göre üç sınıf üzerinden alınır. Zenginlerden atlı olarak kendisi ile birlikte savaşa birini götürmesi karşılığı 48 gümüş dirhem alınır. Bu sınıfa âlâ denirdi. Orta hallilerden atlı olarak tek başına savaşa katılmak karşılığı 24 gümüş dirhem alınır. Bu sınıfa ise evsat denirdi. Fakirlerden yaya olarak savaşa katılma karşılığı olarak 12 gümüş dirhem alınır. Bu son sınıfa da edna denirdi. Evsat % 60–80 oranıyla en kalabalık sınıftı³¹⁷¹. Cizye için başkentte cizye muhassıllığı adlı teşkilat tarafından senetler düzenlenir ve bu senetler bohçalarla eyaletlere sevk olunurdu. Senetlere zarf hizmeti gören bu bohçalara maliye ıstılahında “*cizye bohçası*” denirdi³¹⁷². Bir de maktu cizye vardı ki; fetih zamanında sulh yoluyla karşılıklı olarak belirlenmekteydi. Maktu cizye, para değerindeki değişimler ve enflasyon gibi sebeplerle değişiklik gösterirdi³¹⁷³.

Gayrimüslimlerden cizyenin toplanması işlemleri gayet düzenli olup bunlarla ilgili kayıtları yıl yıl kadı sicillerinde bulmak mümkündür. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Karaman Kazası genelinden toplanan cizye bohçaları, aşağıda tarih sırasına göre verilmiştir:

³¹⁶⁹ KKS, No: 284, s. 5/3.

³¹⁷⁰ KKS, No: 287, s. 30/1.

³¹⁷¹ KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı*, s. 533–534.

³¹⁷² PAKALIN, *aynı eser*, I, s. 302.

³¹⁷³ ERYILMAZ, *aynı makale*, s. 243.

- 1168 (1754/1755) yılında 20 âlâ, 20 edna, 200 evsat toplam 240³¹⁷⁴,
 1169 (1755/1756) yılında 150 âlâ, 300 evsat toplam 450³¹⁷⁵,
 1170 (1756/1757) yılında 24 âlâ, 24 edna, 192 evsat toplam 240³¹⁷⁶,
 1171 (1757/1758) yılında 25 âlâ, 25 edna, 100 evsat toplam 150³¹⁷⁷
 1174 (1760/1761) yılında 20 âlâ, edna 20, evsat 160 toplam 200³¹⁷⁸
 1175 (1761/1762) yılında 30 âlâ, 90 edna, 200 evsat toplam 320³¹⁷⁹,
 1180 (1766/1767) yılında 30 âlâ, 30 edna, 240 evsat toplam 300³¹⁸⁰
 1182 (1768/1769) yılında 35 âlâ, 35 edna, 200 evsat toplam 270³¹⁸¹
 1189 (1775/1776) yılında 40 âlâ, 50 edna, 310 evsat toplam 400³¹⁸²
 1190 (1776/1777) yılında 40 âlâ, 20 edna, 400 evsat toplam 460³¹⁸³
 1194 (1780) yılında 30 âlâ, 40 edna, 280 evsat toplam 350³¹⁸⁴
 1213 (1798/1799) yılında 32 âlâ, 50 edna, 260 evsat toplam 342³¹⁸⁵
 1214 (1799/1800) yılında 36 âlâ, 60 edna, 370 evsât toplam 466³¹⁸⁶ bohça.

Cizye evrakının 150 ile 466 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum gayrimüslim sayısındaki değişiklik ile izah edilemez. Avarız hanelerinde olduğu gibi ihtiyaca göre cizye miktarlarının ayarlandığı düşünülebilir. YILMAZÇELİK, Diyarbakır'daki gayrimüslim sayısını tespit ederken her bir cizye evrakını aile olarak kabul etmiş, her aileyi 5 rakamı ile çarparak gayrimüslim nüfusu tespit etmeye çalışmıştır³¹⁸⁷.

Cizyenin tahsilinde bazen problem yaşandığı görülmektedir. 1153 (1740/1741) yılında Karaman valiliğine gönderilen bir ferman dan; bazı gayrimüslimlerin zorbalar

³¹⁷⁴ KKS, No: 286, s. 170/1.

³¹⁷⁵ KKS, No: 286, s. 96/1.

³¹⁷⁶ KKS, No: 286, s. 96/6.

³¹⁷⁷ KKS, No: 287, s. 1/1.

³¹⁷⁸ KKS, No: 287, s. 200/4.

³¹⁷⁹ KKS, No: 288, s. 117/5.

³¹⁸⁰ KKS, No: 289, s. 52/1.

³¹⁸¹ KKS, No: 289, s. 116/1.

³¹⁸² KKS, No: 290, s. 71/1.

³¹⁸³ KKS, No: 290, s. 167/1.

³¹⁸⁴ KKS, No: 305, s. 270/4.

³¹⁸⁵ KKS, No: 297, s. 153/1.

³¹⁸⁶ KKS, No: 287, s. 157/4.

³¹⁸⁷ Aynı eser, s. 118.

tarafından kollandığı için cizye ödemedikleri bu nedenle müfettiş görevlendirildiği anlaşılmaktadır³¹⁸⁸. Ayrıca cizyenin zamanında toplanması için Karaman'a sık sık buyruldu³¹⁸⁹ ve fermanlar³¹⁹⁰ gönderilmiştir. Bir belgeden de Konya'da bulunan Mevlevî Dergâhı'nın yiyecek ihtiyacının karşılanması için Karaman cizyesinden pay verildiği anlaşılmaktadır³¹⁹¹.

³¹⁸⁸ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 30576.

³¹⁸⁹ KKS, No: 286, s. 113/2.

³¹⁹⁰ KKS, No: 282, s. 58/1.

³¹⁹¹ BOA, *Cevdet Maliye*, No: 1151.

SONUÇ

Bu çalışmada, zengin bir tarihî ve kültürel mirasa sahip olan Karaman şehrinin XVIII. yüzyıldaki fiziki, idari, sosyal, demografik ve ekonomik yapısı ele alınmıştır. Başta *Hurufat Defterleri* ve *Karaman Kadı Sicilleri* olmak üzere temel olarak arşiv kaynakları kullanılmıştır. İhtiyaç duyulan yerlerde incelenen dönemden öncesine ait bilgilere değinilmiş, şehrin XVIII. yüzyıldan sonraki durumu ile ilgili hususlar ise dipnotlarda verilmiştir. Ayrıca şehre ait bazı veriler başka şehirlere ait verilerle kıyaslanmıştır. Yapılan çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlar aşağıda sıralanacaktır.

Şehrin eski adı “*Lârende*”dir. İncelenen dönemde ise *Lârende* adının yanında Karaman adı da yaygın olarak kullanılmıştır.

Şehir, Karaman Kalesi, Mevlevîhane, bedesten, İbrahim Bey İmaret, Emir Musa, Emir Şah ve Hatuniye medreseleri gibi birçok tarihi yapıya sahiptir. XVIII. yüzyılda, önceki dönemlere ait bu gibi birçok yapı hâlâ ayakta olduğu gibi ihtiyaç duyuldukça yeni binalar da inşa edilmiştir. Şehirde o tarihlerde; bir kale, bir imaret, yedi hamam, 15 han, bir bedesten, bir arasta, çeşitli esnaf dallarının içinde faaliyet gösterdiği 16 çarşı, debbağhane, mumhane, bezirhane, yağhane, boyahane gibi sınaî yapılar, 34 cami, 80 mescit, 18 tekke ve zaviye, sekiz türbe, 11 mektep, üç darülhuffaz ve 19 medrese, bir kütüphane, çok sayıda su kuyusu ve çeşmesi, köprü ile değirmen vardır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Karaman şehri çevresine bir eğitim ve kültür merkezi olarak hizmet vermesinin yanında aynı zamanda bir ticaret merkezidir. Başta Kayserili tüccarlar olmak üzere başka şehirlerden ve İran’dan gelen tüccarlar ticarete etkilidirler. Şehrin bu konumu, şehre ve şehir dışına olan göçleri artırmıştır. Bunda Karaman’ın ana güzergâh üstünde olmasının da etkisi vardır.

İncelenen dönemde şehirde 44 mahalle vardır. Ancak avarız vergisi birimi olan mahalle sayısı 30’dur. Köy sayısı ise sık sık değişmiştir.

Şehrin nüfusu, ele alınan dönemde önceki dönemlere göre azalmıştır. Bunda savaşların, eşkıyalık hareketlerinin ve göçlerin etkisi olmuştur. Tahmini nüfus 5180–6300 civarında tespit edilmiştir.

Şehirde yaşayan gayrimüslimlerin sayısı, dışarıdan gelip yerleşen tüccarlar sebebiyle biraz artmıştır. Bu gayrimüslimlerden bir kısmı, Türkçe isimler taşıyan ve

Türkçe konuşan “*Ortodoks Karamanlılar*” denen gruptandır. Müslüman ve gayrimüslim halkların tüm ülke çapında olduğu gibi uyumlu bir yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Zengin ailelerin hizmetini gören az sayıda da köle ve cariye vardır.

Şehirde Müslüman halkta tek eşlilik hâkimdir. Terekeler üzerinde yapılan çalışmada birden fazla eşle evli olan erkeklerin oranı %10 civarındadır. Gayrimüslimlerden ise birden fazla eşe sahip olan erkeğe rastlanmamıştır. Ailelerdeki çocuk sayısı ortalama üçtür. Bu sayı gayrimüslimlerde ikiye düşmektedir.

Kadınların, sosyal hayata katıldıkları, mahkemelerde haklarını bizzat aradıkları, mal sahibi olabildikleri görülmüştür. Hatta zaviyelerde şeyhlik ve zaviyedarlık, vakıflarda mütevellilik yapan kadınlar da olmuştur.

Güvenlik, insanların beslenme ve giyinmeden hemen sonra gelen temel ihtiyaçlarından biridir. XVIII. yüzyıl Osmanlı’da güvensizliğin ve asayişsizliğin yaygın olduğu bir dönem olmuştur. Bu durum Karaman’a da yansımış, cinayet, gasp, yol kesme, hırsızlık gibi, otorite boşluğunun ve asayişsizliğin göstergesi olan eylemlerin çokça işlendiği anlaşılmıştır. Asayişsizliğin bir nedeni de başta “*Şark Seferleri*” olmak üzere ülkenin katıldığı savaşlardır. Bu savaşlar, halka ağır ayni ve nakdi vergiler yüklenmesine de sebep olmuş, sık sık avarız vergisi toplanmıştır. Vergilerini ancak evini satarak ödeyen, fazla vergiler nedeniyle göç eden insanlar ve boşalan köyler vardır. Bu ortamda avarız vakıflarının, verdikleri ödünç paralarla halkı rahatlatığı gözlenmiştir.

Yapılan bu çalışmada, yaygın şehir tarihi çalışma formatlarından farklı olarak; şehirde tüketilen gıda maddeleri, kullanılan ölçü birimleri, şehirde yardımlaşma, işlenen suçlar, ölüm sebepleri gibi konular da ayrı başlıklar altında irdelenmiştir. Şehirde az sayıda intihar olayına rastlanmıştır. Kuduzdan bir ölüm belgelere geçmiştir. İki kazaen ölümden biri üzerine yıkılan duvar sebebiyle vefat eden kadın diğeri de ürken atın sürükleyerek öldürdüğü köledir.

Dava sayısına ve çeşidine bakıldığında halkın kolaylıkla mahkemeye gidebildiği, mahkemeden sonuç alamadığında ise Karaman valiliğine ve başkente arzuhaller yazdığı görülmüştür. Halk başta vali ve kadı olmak üzere kendini mağdur eden yöneticileri şikâyet etmekten çekinmemiştir.

Şehir ekonomisinde tarım ağırlıklıdır. Bitkisel üretimde hububatın yanında susam ve boya bitkisi üretimi yaygındır. Ancak başta dokuma alanında olmak üzere

küçük ölçekli klasik sanayi birimleri de vardır. Kamu hizmeti gören çok sayıda kişinin varlığı da hizmet sektörünün küçümsenmeyecek bir ölçekte olduğunu gösterir. Her Osmanlı şehrinde olduğu gibi esnafın ekonomik ilişkilerde ve yönetimde etkili olduğu görülür. 111 civarında ürün narh listelerine girmiştir. Dönem içinde, genel olarak fiyatlarda bir yükseliş trendi vardır. Et fiyatları diğer ürün fiyatlarına göre daha istikrarlıdır. Unlu mamüllerin ise fiyatı 1 akçede sabit tutulurken gramajları sık sık değiştirilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma ile dünya tarihine ve kültürüne, kurdukları devletlerle ve medeniyetlerle örnek hizmetler veren Türk Milleti'nin, Selçuklu Devleti'nin, Karamanoğulları Beyliği'nin ve Osmanlı Devleti'nin tarihi ve kültürel mirasını ve izlerini içinde taşıyan Karaman şehrinin XVIII. yüzyıldaki ekonomik, sosyal, idari ve fiziki fotoğrafının çekilmesi amaçlanmış, daha önce literatüre girmeyen şehre ait birçok bilgi günyüzüne çıkarılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

1. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1.1.1. CEVDET TASNİFİ

1.1.1.1. ADLİYE:

3444 5800

1.1.1.2. ASKERİYE:

2989	9558	13686	48691
4275	10178	26788	50030
5078	10930	39852	51074
7819	11185	46109	51926

1.1.1.3. BELEDİYE:

1169

1.1.1.4. DÂHİLİYE:

771	8914	12940	16817
2499	11300	13246	16845
7975	12101	15317	
8005	12150	15356	

1.1.1.5. EVKAF:

381	2300	9185	13212
1753	3072	12435	16380
2255	3155	12686	16481

16688	22369	25026	31794
17855	22636	26913	31910
18648	24035	27786	33150
20515	24533	28881	

1.1.1.6. HARİCİYE:

1186

1.1.1.7. İKTİSAT:

1256 1610

1.1.2.8. MAARİF:

107	2828	5580	6975
331	2919	6044	7382
1186	3590	6496	8617
1205	3936	6503	9106
1407	4847	6880	
2721	5007	6973	

1.1.1.9. MALİYE:

1151	11089	18774	29119
1780	11813	21960	30576
3097	18567	26882	

1.1.1.10. CEVDET TİMAR:

1718

1.1.1.11. ZAPTİYE:

301	596	4126	
588	4126		

1.1.2. HAT:

3253	3304	17759	56896
------	------	-------	-------

1.1.3. İBNÜLEMİN TASNİFİ**1.1.3.1. ADLİYE:**

336 2722

1.1.3.2. ASKERİYE:

2722 4575 7255

1.1.4.3. EVKAF:

3090

1.1.4.4. TEVCİHAT:

1035.

1.1.4. MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERLER:

270 3016 3074 3282

1.2. VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ LARENDE**HURÛFÂT DEFTERLERİ:**

558	1131
559	1139
560	1140
561	1143
562	1145
563	1146
569	1147
1091	1148
1103	1149
1119	1150
1126	1154
1128	1155

1.3. KARAMAN KADI SİCİLLERİ:

281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 297, 298, 302, 305, 332, 333.

2. YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

387 NUMARALI MUHÂSEBE-İ VİLÂYET-İ KARAMAN VE RÛM DEFTERİ, (Yay. Haz.: Ahmet ÖZKILINÇ vd.), I, (Dizin ve Tıpkıbasım), Ankara 1996.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997.

SAK, İzzet, *10 Numaralı Konya Şeriye Sicili (1070–1071/1659–1661) (Transkripsiyon)*, Konya 2003.

II. KRONİKLER

Aşıkpaşa-Zade, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332.

Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, (Yay. Haz.: Faik Reşit UNAT, Mehmed A. KÖYMEN), I, Ankara 1987.

Şikârî, *Karamannâme*, (Hazırlayan: Metin SÖZEN, Necdet SAKAOĞLU), İstanbul 2005.

Solak-Zade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Tarih*, İstanbul 1298.

III. SEYAHATNAMELER

DAVIS, J. Edwin, *Life in Asiatic Turkey*, London 1879.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (Yay. Haz.: Yücel DAĞLI-Seyit Ali KAHRAMAN-Robert DANKOFF), IX, İstanbul 2000.

İbn Battuta, *Seyahatname*, (Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait AYKUT), I, İstanbul 2004.

Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1732.

OLIVIER, G. A., *Voyage Dans L'Empire Othoman, L'Égypte Et La Perse*, VI, Paris 1807.

IV. DİĞER ESERLER

ABACI, Nurcan, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara 2001.

ACUN, Fatma, "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", *Belleten*, LXV, S. 242, (Ankara 2001), s. 161–192.

_____, "Celâf İsyanları", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 695–708.

AKALIN, Şebnem, "Hatuniye Medresesi", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 503.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 54–69.

_____, "Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümler ve Çeşitleri", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 447–460.

AKIN, Nur, "Ev (Tarihî Gelişimi)", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 507–513.

AKÖZ, Alâaddin, "XVI. Asırda Karaman Kazası", (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992.

AKTAŞ, Necati, "Osmanlı Dönemi Arşivciliğimiz ve Tasnif Çalışmaları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 1, (Mart 1985), s. 67–76.

AKYILMAZ, Gül, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 365–374.

ALBAYRAK, Nurettin, bk: ZUNU, Mustafa

Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız*, (Baskıya Hazırlayan: Niyazi Ahmet BANOĞLU), İstanbul, (Baskı yılı yazılmamış).

ANZERLİOĞLU, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara 2003.

_____, "Ortodoks Karamanlılar", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 268, Yıl: XL, (Ankara 2002), s. 214–228.

ARABACI, Caner, bk: KÜÇÜKDAĞ, Yusuf

ARI Bülent, bk: İNALCIK, Halil

ARTUK, İbrahim, "Fels", *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 309–311.

ARÛ, Kemal Ahmet, *Türk Kenti*, İstanbul 1998.

ATALAR, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara 1999.

- ATALAY, İbrahim, “Anadolu’nun Yerleşmesi Üzerinde Osmanlıların Etkileri”, *Yeni Türkiye*, (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 354–364.
- AVŞAR, Zakir – Ferruh Solak, “İmparatorluk Türkiye’nde Yapılan Nüfus Sayımları”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 615–636.
- AYBET, Gülgün ÜÇEL, “17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 359–371.
- AYDIN, İbrahim Hakkı, “Molla Fenârî”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, s. 245–247.
- AYDIN, M. Akif, “Osmanlı’da Hukuk”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 375–441.
- _____, “Kadın (İslâm’da Kadın)”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2003, s. 86–94.
- _____, “Mehir”, *DİA*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 289–390.
- _____, “Mahkeme (Osmanlı Devletinde Mahkeme)”, *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, s. 341–345.
- AYDÜZ, Davut, “Osmanlı Devleti’nde Narh Uygulaması”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 74–127.
- AYKUT, A. Sait, “İbn Battuta”, *DİA*, XIX, İstanbul 1999, s. 361–368.
- BALTA, Evangelia, “Türkofon Bir Halk Olarak Karamanlı”, *Osmanlı*, IV, Ankara 1999, s. 365–369.
- BALTACI, Cahid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Edirne Askerî Kassamı’na Ait Tereke Defterleri (1545–1659)”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, III, S. 5–6, (Ankara 1993), s. 1–480.
- _____, “Avârız”, *İA*, II, İstanbul 1961, s. 13–19.
- BAYINDIR, Abdülaziz, *İslâm Muhakeme Hukuku*, İstanbul 1986.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Osmanlı İmparatorluğunda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni ile İlgili Belgeler”, *Belgeler, Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, IV, 7–8, (Ankara 1967), s. 49–78.
- BAYKARA, Tuncer, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.
- _____, “Türk Hayatında Şehir ve Cumhuriyet Devri Gelişmeleri”, *Erdem Dergisi*, XI, (Ankara 1998), s. 381–400.

- _____, “Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?”, *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 528–536.
- _____, “Osmanlılar ve Şehir Hayatı”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 4–8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Kısım III, Ankara 2002, s. 1923–1933.
- _____, “Kaza”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 119–120.
- BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu, 1500–1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, II, Ankara 2003.
- _____, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (Derleyenler: Halil İNALCIK, Şevket PAMUK), Ankara 2000, s. 61–72.
- BEYDİLLİ, Kemal, “İmam (Osmanlı Devleti’nde İmamlık)”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 181–186.
- BORAN, Ali, “Türk Sanatında Kale Mimarisi”, *Türkler*, VII, Ankara, 2002, s. 878–891.
- BOSTAN, İdris, “Kahve”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 202–205.
- BOZKURT, Nebi, “Dârülkurrâ”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 543–545.
- CAHEN, Claud, *Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi*, (Terc: Yaşar YÜCEL- Bahaeddin YEDİYILDIZ), Ankara 1988.
- CAN, Yılmaz, “Anadolu Öncesi Türk Kenti”, *Türkler*, III, Ankara, 2002, s. 150–160.
- CANATAR, Mehmet, “Kethüdâ”, *DİA*, XXV, İstanbul 2002, s. 332–335.
- CERASI, Maurice M., *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, (Çeviren: Aslı ATAÖV), İstanbul 1999.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997.
- ÇAM, Nusret, “Arasta”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 335–336.
- ÇİFTÇİ, Cafer, “Osmanlı’da Meyve Alım- Satımı: Mekânlar, Görevliler, Vergiler ve Standartlar”, *EJOS*, VIII, (2005), No: 3, s. 1–17.
- D’OHSSON, M. De m., XVIII. *Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, (Çev. Zerhan YÜKSEL), (Baskı yeri ve yılı yazılmamış).
- DABAĞYAN, Levon Panos, *Osmanlı’da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, İstanbul 2005.

- DARLING, Linda T. , “Mali Belgeler ve Osmanlı Tarihi: Yeni Bin Yıl İçin Bazı Hedefler”, *Osmanlı (İktisat)*, (Editör: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 136–142.
- DEMİREL, Ömer, “1700–1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Bellekten*, LIV, (Ankara 1990), s. 945–962.
- DENKTAŞ, Mustafa, “Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler”, *Türkler*, VII, Ankara, 2002, s. 872–877.
- DOĞAN, Nermin ŞAMAN, “Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları - Memluklu Sanatı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, S. 1, (Ankara 2006), s. 131–149.
- DOĞRU, Halime, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992.
- DURU, Ahmet Talat, *Yunus Şeyhliği*, Ankara 1993.
- DURUKAN, Aynur, “İbrahim Bey İmareti ve Kümbeti”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 287–290.
- EBEL, Kathryn A., “Visual Sources for Urban History of the Otoman Empire”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 457–486.
- EMECEN, Feridun, “Osmanlılarda Yerleşik Hayat: Şehirliler ve Köylüler”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 364–371.
- _____, “Dönüm”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 521.
- ENGİN, Nihat, “Köle (Osmanlılarda Kölelik)”, *DİA*, XXVI, İstanbul 2002, s. 246–248.
- ERDOĞDU, Akif “Karaman Vilâyeti Zâviyeleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, (İzmir 1994), s. 89–159.
- ERGENÇ, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- _____, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071–1920)*, (Ed. Osman OKYAR, Halil İNALCIK), Ankara 1980, s. 103–109.
- _____, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, LII, Ağustos 1988’den Ayrıbasım, (Ankara 1988), s. 667–684.
- _____, “Osmanlı Klâsik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 346–354.

- ERKUL, Ali, “Eski Türklerde Aile”, *Türkler*, III, Ankara, 2002, s. 97–106.
- ERÖZ, Mehmet, *Hristiyanlaşan Türkler*, Ankara 1983.
- ERTUĞ, Zeynep TARIM, “İmaret”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 219–220.
- ERYILMAZ, Bilal, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1996, s. 223–277.
- ESS-SAKKAR, Sami, “Muîd”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 86–87.
- EYİCE, Semavi, “Alâeddin Bey Türbesi”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 324.
- _____, “Bedesten”, *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 304–311.
- _____, “Hamam”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 407–430.
- _____, “Hoca Mahmud Dârülhuffâzı ve Mescidi”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 189.
- _____, “Kale”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 234–242.
- FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Çeviren: Neyyir KALAYCIOĞLU), İstanbul 2004.
- _____, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (Çeviri: Elif KILIÇ), İstanbul 2005.
- _____, “Krizler ve Değişim 1590–1699”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Editör: Halil İNALCIK, Donald QUATAERT), II, İstanbul 2004, s. 545–758.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı (Teşkilât)*, (Editör: Güler EREN), VI, Ankara 1999, s. 453–466.
- GENÇ, Mehmet, “İltizam”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 154–158.
- GERLACH, Stephan, *Türkiye Günlüğü, 1577- 1578*, (Editör: Kemal BEYDİLLİ, Çeviri: Türkis NOYAN), I, İstanbul 2006.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1992.
- _____, “XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. VII, (İstanbul 1968), s. 29–38.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, “Cihannümâ”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 539–540.
- _____, “Kâtip Çelebi”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 36–40.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane” *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 552- 553
- GÜL, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l-hadislerin Yeri*, Ankara 1997.

- GÜLCAN, D. Ali, *Karamanoğlu 2. İbrahim Bey ve İmareti Tarihçesi*, Karaman 1983.
- _____, *Karaman Mahalle Kasaba ve Köyleri Tarihçesi*, (Basım yeri yazılmamış) 1989.
- _____, *Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrani ve Kenzi*, Karaman, 1991.
- _____, *Geçmiş Yüzyılların Karaman Büyükleri ve Şairleri*, (Basım yeri ve yılı yazılmamış).
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, *XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001.
- _____, Mutlu Yılmaz, , “Ulaşım Şartlarının Ortaya Çıkardığı Şehir: Karapınar’ın Kuruluş Öyküsü”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışının 80. Yıldönümü Karapınar Sempozyumu. (Karapınar, 26–27 Ekim 2000)*, (Ed: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2001, s. 53–68.
- GÜNDÜZ, Ahmet, “XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri (1775–1800)”, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1998.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Şer’iyye Sicilleri ve Tarihi Kıymeti”, *Türk Yurdu Dergisi*, VII. Devre, XII, S. 59 (405), (Temmuz 1992), s. 50–51.
- GÜNERGUN, Feza, “Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine”, *Osmanlı Uygarlığı*, (Yay. Haz.: Halil İNALCIK, Günsel RENDA), Kültür Bakanlığı Yayınları, I, İstanbul 2003, s. 403–413.
- GÜNYOL, Vedat, “Mektep (Türkiye’de Mektep)”, *İA*, VII, İstanbul 1955, s. 655–659.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1997.
- _____, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002.
- _____, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XII, İstanbul 1989, s. 293–454.
- _____, “Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *Genel Türk Tarihi*, (Editörler: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 149–225.
- HALICI, Nevin, “Osmanlı Dönemi Mutfağı”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), IV, (Ankara 2000), s. 112–120.

- HALKIN, Leon-E. , *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çeviren: Bahaeddin YEDİYILDIZ), Ankara 1989.
- HIZLI, Mefail, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı (Toplum)*, (Editör: Güler EREN), I, Ankara 1999, s. 207–217.
- HÜLAGÜ, Mehmet Metin, “Kayseri’de Sahtiyân Üretimi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, (Kayseri 2002), s. 1–18.
- H. Hüseyin SAPANCALI, *Karaman Ahval-i İctimaiyye, Coğrafiyye ve Tarihiyyesi*, Birinci Kitap, (Yayınlayan: İbrahim GÜLER), Ankara 1993.
- ITZKOWITZ, Norman, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu”, *Osmanlı (Siyaset)*, I, Ankara 1999, s. 519–525.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İHSANOĞLU), II, İstanbul 1998, s. 223–363.
- _____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim”, *Osmanlı Uygarlığı* (Yay. Haz.: Halil İNALCIK, Günsel RENDA), Kültür Bakanlığı Yayınları, I, İstanbul 2003, s. 345–386.
- İLGÜREL, Mücteba, “II. Mustafa”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (İlmî Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun YILDIZ), XI, İstanbul 1988, s. 97–115.
- _____, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 252–257.
- _____, “Eşkıya (Osmanlılar’da Eşkıyalık Hareketleri)”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 466–469.
- _____, “Zirveden Dönüş: II. Selim’den II. Mehmed’e”, *Genel Türk Tarihi*, (Editörler: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 41–81.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300–1600)*, (Çeviren: Ruşen SEZER), İstanbul 2003.
- _____, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, I, S. 2, (1942), s. 89–97.
- _____, “Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi”, *Osmanlı Uygarlığı*, (Yay. Haz.: Halil İNALCIK, Günsel RENDA), Kültür Bakanlığı Yayınları, I, İstanbul 2003, s. 29–239.

- _____, Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İNALCIK’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 27–56.
- İPÇİOĞLU, Mehmet, *Konya Şer’iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Ankara 2001.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Arzuhal”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 447–449.
- _____, “Avâız Vakfı”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 109.
- _____, “Bab Mahkemesi”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 362.
- _____, “Klâsik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 139–277.
- _____, “Müderres (Osmanlı’larda)”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 468–470
- _____, “Naib (Osmanlılarda), *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 312–313.
- İŞBİLİR, Ömer, “Mekkâre”, *DİA*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 554.
- JENNINGS, Ronald C. , “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum” *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 7, No. 1. (Jan. , 1976), pp. 21–57.
- KAL’A, Ahmet, “Esnaf”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 423–431.
- KARAGÖZ, Mehmet, “Osmanlıda Şehir ve Şehirli Mekân-İnsan-Beşerî Münasebetler (XV-XVIII. Yüzyıl)”, *Osmanlı*, (Editör: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 103–110.
- KARAKAP, Gülseren, “Karaman Evleri”, (S.Ü. SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992.
- KARPUZ, Haşim, “Türk Evi, Osmanlı Evi”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), IV, (Ankara 2000), s. 484–490.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu’înü’-d-dîn Süleyman*, Ankara 1970.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı Devleti’nde Toplumun Yapısı*, İstanbul 2003.
- _____, “Eğitim”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XIV, İstanbul 1989, s. 69–118.
- _____, “Osmanlılarda Hoşgörü”, *Genel Türk Tarihi*, (Editörler: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 353–373.
- KHOURY, Dina Rizk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Taşra Toplumunu, Musul, 1440–1834*, (Çeviri: Ülkün TANSEL), İstanbul 2003.
- KILIÇ, Orhan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548–1648)*, Van 1997.

- KOCA, Salim, “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Türkler*, III, Ankara 2002, s. 15–37.
- KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300–1900)”, *Osmanlı (Toplum)*, (Editör: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 535–566.
- _____, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300- 1900)”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 599–615.
- _____, “Osmanlı’da Kent İskânı ve Demografisi (XV-XVIII. Yüzyıllar),” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (İstanbul 2005), s. 161–210.
- KOMİSYON, “Suraiya FAROQHI ile Türk Şehir Tarihi Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 437–455.
- _____, *1264 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*.
- _____, *1285 Tarihli Konya Vilâyeti Salnamesi*.
- _____, *1864 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Defa: 19.
- _____, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2000.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul 1967.
- KRAMERS, J. H. , “Karaman”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 309-311.
- KURT, Abdurrahman, “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 636–652.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, *Osmanlı (Toplum)*, (Editör: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 208- 217.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 323–325.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Armutlu*, Konya 1996.
- _____, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997.
- _____, “Lâle Devri’nde Konya”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989.
- _____, “Konya Kalesi’nin Ahmedek Bölümüne Dair”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 13–23.
- _____, “Hocacihan Yakınındaki Dibidelik Han’a Dair Bir Vakfiye”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 23–44.

- _____, “Osmanlı Döneminde Konya’da Ahîlik ve Ahîler”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 69–84.
- _____, “Konya’da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H. /1687 M. Tarihli Vakfiyesi”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 85–104.
- _____, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 135–146.
- _____, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zâviyeler”, *Konya Şehri’nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler-I*, Konya 2004, s. 147–160.
- _____, “Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamiri Defteri”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 215–240.
- _____, “Seyyid Abdülkadir Efendi Vakfiyesi”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 285–298.
- _____, “Konya’da Söylemez Zaviyesi ve Vakfiyeleri”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 299–350.
- _____, “Konya’da Hacı Ali Efendi Dârü’l-Kurrâsı ve Vakfiyesi”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 395–422.
- _____, “Konya’da Osmanlı Devri Arşivleri”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 451–456.
- _____, “Katalog’ta Yer Almayan ve Yeni Ortaya Çıkan Bir Konya Şer’iye Sicili”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 457–476.
- _____, “Osmanlı Devrinde Konya Esnafı”, *Konya Şehrini Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler- I*, Konya 2004, s. 481–488.
- _____, “Karapınar Kasabası’nın Kurulması ve İskân Durumu”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışının 80. Yıldönümü Karapınar Sempozyumu. (Karapınar, 26–27 Ekim 2000)*, (Ed: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2001, s. 7–18.
- _____, “Safevî Tarikatı Türkiye’de Alevîlik’tir”, *Çalı*, S. 99 (Ocak 2008), s. 1-4.
- _____, Caner Arabacı, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler”, *Osmanlı Döneminde Konya*, Konya 2003, s. 123–162.

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul 1994.
- _____, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998.
- _____, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 513–650.
- MARDİN, Ebul’ulâ, “Kadı”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 42–46.
- MERCAN, İsmail Hakkı, “Osmanlı-Karaman Münasebetleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (Osmanlı Özel Sayısı), I, *Siyaset ve Teşkilât*, Ankara 2000, s. 81–85.
- MERT, Özcan, “Ayan”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 195–198.
- MUMCU, Ahmet, bk: ÜÇOK, Coşkun
- Mustafa Nuri PAŞA, *Netayicü’l-Vukuat*, (*Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*), (Sadeleştiren, Notlar ve Açıklamaları Ekleyen: Neşet ÇAĞATAY), III-IV, Ankara 1980.
- MÜLAYİM, Selçuk, “Osmanlı Mimarisi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1996, s. 7–91.
- NİŞANCI, Şükrü, *15–16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, İstanbul 2002.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Hacım Sultan”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 505–506.
- ODABAŞI, A. Sefa, *Konya Mutfak Kültürü*, Konya 2001.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Dizdar”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 480–481.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.
- _____, “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları II*, (Neşir Heyeti: Halil İNALCIK-Nejat GÖYÜNÇ-Heath W. LOWRY), İstanbul 1981, s. 1–31.
- ORTAYLI, İlber, “Kadı, (Osmanlı Devleti’nde Kadı)”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 69–74.
- ÖDEN, Zerrin GÜNAL, “Karamanoğulları Beyliği”, *Türkler*, VI, Ankara 1992, s. 756–763.
- ÖNDER, Mehmet, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya 1952.
- ÖZ, Mehmet, “Osmanlı Klâsik Döneminde Tarım”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 27–63.
- _____, “Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 57–88.

- ÖZBİLGİN, Erol, “Osmanlılar’da Gündelik Hayat”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1996, s. 147–269.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Osmanlı Askerî Teşkilâtı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1994, I, s. 337–374.
- _____, “Osmanlılarda Askerî Teşkilat”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1996, s. 7–147.
- _____, “Lâle Devri”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 81–84.
- ÖZCAN, Ruhi, “17. yüzyılda Konya’da Mülk Satışları ve Fiyatlar (1640–1665)”, (SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1993.
- ÖZDEMİR, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998.
- _____, “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771- 1810)”, *Belleten*, LIV, S. 210, (Ağustos 1990), s. 993–1052.
- ÖZEL, Oktay, “Avârız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (Derleyenler: Halil İNALCIK, Şevket PAMUK), Ankara 2000, s. 33–50.
- ÖZKAYA, Yücel, “18. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye’nin İç Durumu”, *Belleten*, XXXVIII/149–152, (Ankara 1974), s. 445–491.
- _____, “18. Yüzyılda Mütessellimlik Müessesesi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 28, (Ankara 1977), s. 369–390.
- ÖZÖNDER, Hasan, “Karaman-Oğlu İbrahim Bey İmâreti ve Vakfiyesi”, *II. Vakıf Haftası 3–9 Aralık 1984 (Konuşmalar ve Tebliğler)*, Ankara 1985, s. 127. (s. 127–142).
- _____, “Konya’nın Son Muvakkiti: Yusuf Ziya TOKCAN ve Vakit Cetvelleri”, *İpek Yolu, Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya Kitabı-VI*, (Editör: Caner ARABACI), (Konya 2003), s. 295–324.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “18. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları”, *Belleten*, LIV, S. 210, (Ağustos 1990), s. 963–992.
- _____, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler*, X, Ankara, 2002, s. 802–822.
- _____, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 843–849.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Genel Türk Tarihi*, (Editörler: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 373–397.

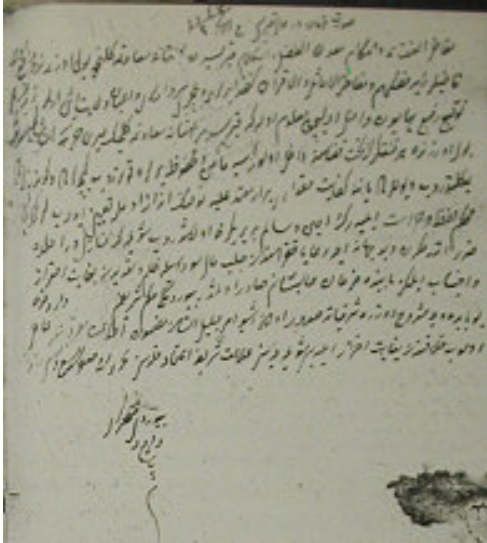
- ÖZTÜRK, Sait, “Osmanlı Devleti’nde Tüketicinin Korunması”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 850–860.
- _____, “Kassâm”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 579–582.
- ÖZTÜRK, Temel, “Osmanlılarda Narh Sistemi”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 861–871.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, II, III, İstanbul 1954.
- PAMUK, Şevket, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469–1998*, Ankara 2000.
- _____, “Osmanlı Kentlerinde Tüketici Fiyatları ve Ücretlere İlişkin Veriler”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (Derleyenler: Halil İNALCIK, Şevket PAMUK), Ankara 2000, s. 51–58.
- Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi*, (Çev. Hrand D. ANDREASYAN, Sadeleştiren: Resul BOZYEL), İstanbul 2007.
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700–1922*, İstanbul 2004.
- REDHOUSE, *Turkish and English Lexion (Tıpkıbasım)*, İstanbul 1978.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avârız”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 108–109.
- _____, “Bâd-ı Hevâ”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 416–418.
- SAK, İzzet, “Konya’da Köleler (16. Yüzyıl Sonu–17. Yüzyıl)”, *Osmanlı Araştırmaları* (Neşir Heyeti: Halil İnalçık, Nejat GÖYÜNÇ, Heath W. LOWRY), IX, (İstanbul 1989), s. 159–197.
- SALZMANN, Ariel, “İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzylında Paşalar ve Âyânlar”, *Osmanlı (İktisat)*, (Editör: Güler EREN), III, Ankara 1999, s. 227–236.
- SARICIK, Murat, “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Kurumu”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 385–393.
- SARIYILDIZ, Gülden, “Hıfzısıhha (Osmanlılar’da Hıfzısıhha)”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 319–321.
- SEÇKİN, Selçuk, bk: SÖNMEZER, Şükrü.
- SELEN, H. Hadi, “16ncı ve 17nci Yüzyıllarda Anadolu’nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı”, *III. Türk tarih Kurumu Kongresi Bildirileri, Ankara 15–20 Kasım 1943*, Ankara 1948, s. 590–598.

- SEVİN, Veli, *Eski Anadolu ve Trakya Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İstanbul 2003.
- SOLAK, Ferruh, bk: AVŞAR, Zakir.
- SÖNMEZ, Zeki, “Osmanlı Mimarîsinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağının Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri”, *Osmanlı*, (Editör: Güler EREN), X, Ankara 1999, s. 184–189.
- SÖNMEZER, Şükrü- Selçuk Seçkin, “İstanbul Mescitleri”, *Türkler*, XII, Ankara 2002, s. 139–148.
- SUNGUR, Mutullah, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Nüfus ve Nüfus Sayımları”, *Osmanlı (Toplum)*, (Editör: Güler EREN), IV, Ankara 1999, s. 566.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1992.
- _____, “Karamanoğulları”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 454–460.
- ŞAHİN, İlhan, “Vakıf ve Şehirleşme”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 1, (Ocak 1987), s. 23–24.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H. , “Cem Sultan”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 283–284.
- Şemseddin Sami, *Kamus’ul-A’lâm*, V, İstanbul 1314.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 2003.
- _____, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Aile, I*, Ankara 1992, s. 92–97.
- _____, “Osmanlı İktisadî Yapısının Ana Hatları”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 11–27.
- _____, “Klâsik Dönemde Osmanlı Ekonomisi”, *Genel Türk Tarihi*, (Editörler: Hasan Celal Güzel-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 397–469.
- TANMAN, M. Baha, “Asitâne”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 485–487.
- _____, “Karamanoğulları (Mimarî)”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 460–462.
- TANRIKORUR, Barihüda, “Karaman Mevlevîhânesi”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 447–448.
- _____, “Mevleviyye”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 468–475.
- TANYELİ, Uğur, *Anadolu Türk Kenti*, İstanbul 1987.
- TAŞ, Hülya, XVII. Yüzyılda Ankara, Ankara 2006.

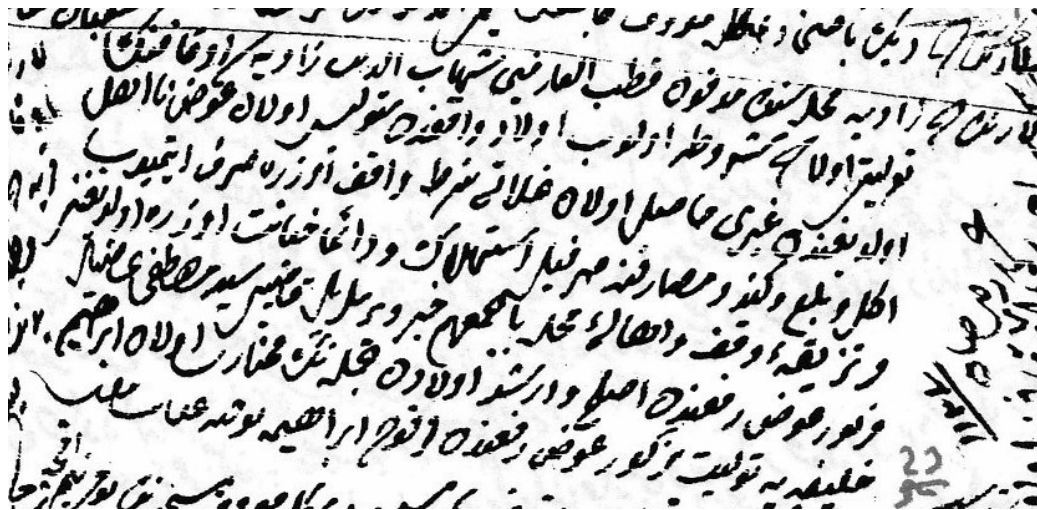
- TEKİN, Oğuz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Osmanlı Özel Sayısı), II, (Ankara 2000), s. 168–179.
- TEKİN, Zeki, “Deri (Türkler’de Dericilik)”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 176–178.
- TEKİNDAĞ; M. C. Şehabeddin, “Son Osmanlı-Karamanlı Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, TD, XIII/17–18, (İstanbul 1963), s. 42–76.
- _____, “Karamanlılar”, İA, VI, İstanbul 1955, s. 316–330.
- TEMELKURAN, Tefvik, “Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri”, *Türkler*, III, Ankara, 2002, s. 434–440.
- TEMİZSOY, İlhan- Vehbi Uysal, *Karaman*, Konya 1987.
- TISCHLER, G. F. del MONTE-J. , Die Orts- und Gewässernamen der Hethitischen Texte, Wiesbaden 1978.
- TİMURTAŞ, Faruk K. , *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972.
- TİRYAKİ, Yavuz, “Namazgâh (Mimari)”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 239–360.
- TOTAYSALGİR, Gaffar, *Karaman (Lârende), Tarihî İncelemeler*, Konya 1944.
- TUĞLACI, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985.
- TUNCEL, Metin, “Karaman”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 444–447.
- TUNÇER, Mehmet, *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14. -20. YY)*, Ankara 2001.
- TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya*, Konya 2001.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, “Osmanlılarda Islahat ve Teceddüd”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1996, s 7–147.
- UĞUR, Yunus, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, S. 6, (2005), s. 9–26.
- UYSAL, Abdullah, *Geçmişten Günümüze Karaman*, Konya 1995.
- UYSAL, Vehbi, bk: TEMİZSOY, İlhan
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, I, İstanbul 1995.
- _____, “Şer’i Mahkeme Sicilleri”, *Ülkü Mecmuası*, IV, S. 29, (Ankara 1935), s. 365–369.
- _____, “Âyân”, İA, II, İstanbul 1961, s. 40–42.

- ÜÇOK, Coşkun- Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1981.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*, Ankara 1989.
- ÜREKLİ, Bayram, “17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya Örneği”, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 07–09 Nisan 1999, Bildiriler*, (Yay. Haz.: Alâaddin AKÖZ, Bayram ÜREKLİ, Ruhi ÖZCAN), Konya 2000, s. 707–718.
- YALÇINKAYA, Alaaddin, “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)”, *Türkler*, XII, İstanbul 1992, s. 479–512.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlı Dönemi’nde Türk Toplumunun Gayr-i Müslim Reâyâyâ Sunduğu Hizmetler”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Dergisi*, S. 302, (Haziran 1988), s. 323–329.
- _____, “İslâm’da Vakıf”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XIV, İstanbul 1989, s. 19–73.
- _____, “Osmanlı Toplumunu”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: Ekmeleddin İHSANOĞLU), I, İstanbul 1994, s. 441–510.
- _____, “Klâsik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, *Genel Türk Tarihi*, (Editörler: Hasan Celal GÜZEL-Ali BİRİNCİ), VI, Ankara 2002, s. 287–345.
- _____, “Vakıf”, *DİA*, XIII, İstanbul 1993, s. 170–173.
- YEL, Ali Murat, “Mahalle”, *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, s. 323–326.
- YILDIZ, Cengiz, “Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane”, *Türkler*, X, Ankara, 2002, s. 635–639.
- YILMAZ, Mutlu, bk: GÜMÜŞÇÜ, Osman,
- YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)*, Ankara 1995.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, I, İstanbul 1944.
- YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585–1683)*, Sivas 1998.
- ZUNU, Mustafa – Nurettin Albayrak, “Hamam (Kültür ve Edebiyat)”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 430–433.

EKLER

EK-I: KKS, No: 282, s. 91/1. Kıbrıs hakkında yazılmış bir "ferman" sureti.

EK-II: VGMA, LHD, No: 1119, vr. 184a. Bir "tevliyet beratı" sureti.

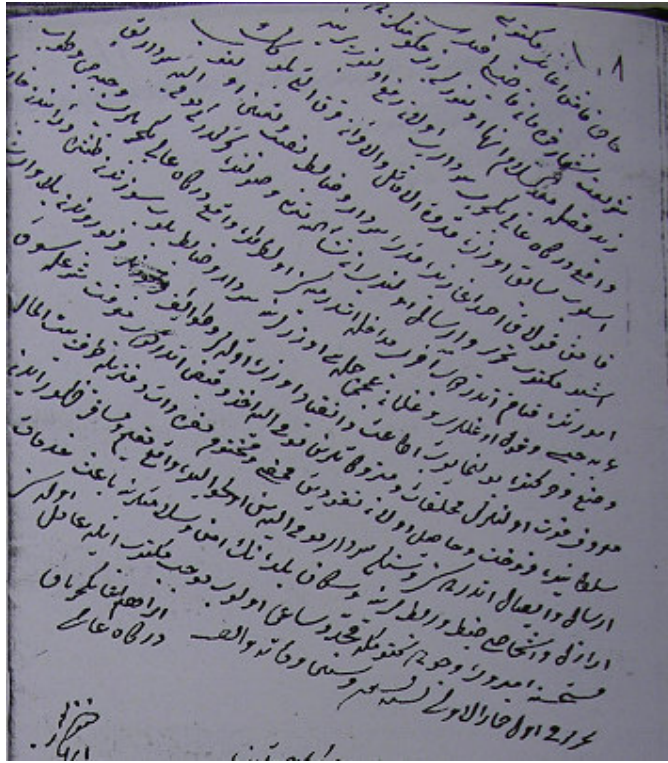
تریعت سفار را رنده قاضی قند زید فضل و مفاخر الاما تملک
 والا و ائمه و بنو امیر و سوار اری و اعیان و ولایت زید قدر هم
 انما اخرج از کتب معتبره با فرمانی عالی فرمانه ایالتی
 اخراجی و مابقی بیرون ملک بیرون و بیرون مقرر کوزه و
 موصیحه اصابت ایمنه و غیره که در کتب معتبره است اول تذکره و
 و کتب معتبره اخراج و کتب معتبره تسلیم نمودند تا بنده و بنده
 بعضی وقت و صورت امر عالی و بیرون که از کتب معتبره است اول تذکره و
 و کتب معتبره است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 موصیحه و بیرون است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 تا شرف و قوت بیست و هفتاد و هشتاد و هشتاد و هشتاد و
 و کتب معتبره است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 علیه تسلیم است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 بروقیه و کتب معتبره است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 کیفیت بیرون است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 اسم و رسم و کتب معتبره است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 موصیحه و کتب معتبره است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و
 بیرون است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و کتب معتبره است اول تذکره و

عتبات شریعت نصاب کسید مصطفیٰ اغنیر کا حساب
 بعد از آنکه جناب صاحب الامر با اولیاد خود در وجه منصرف منصرف اولاد خود مدینه لاریه قضایا
 اجداد شریفه سے شہدات و کتب و ماہ ذی القعدة گزیرتہ عمر سندنہ جنابین
 تقدیرین و سبب و شہادت استبداد اولاد خود و اولاد خود و اولاد خود
 امور شریفہ و عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت
 احکام شریفہ و عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت
 اولاد خود و عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت

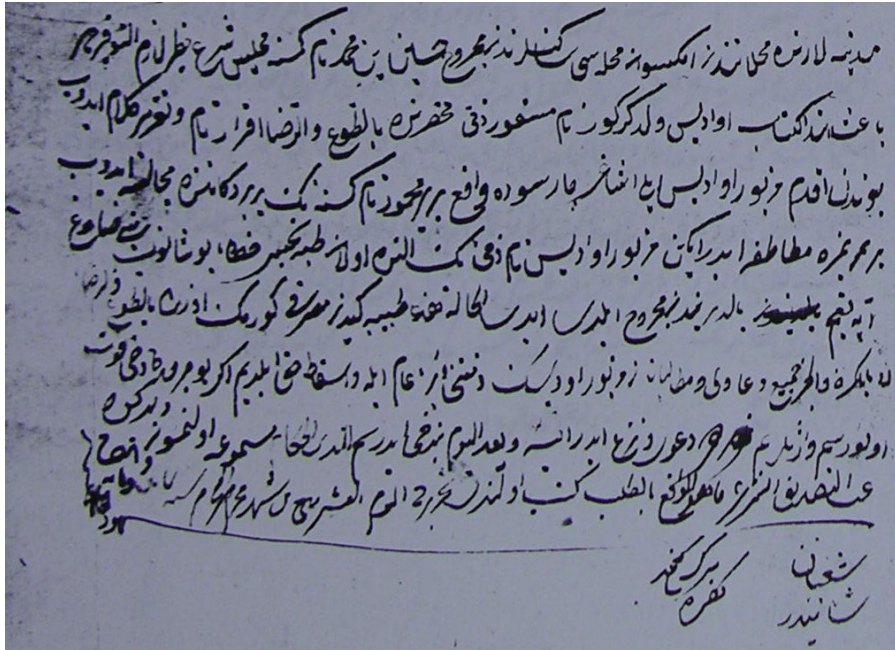
EK-IV: KKS, No: 333, s. 86/1. Naip atamasına dair bir “kadı müraselesi” sureti.

قضیت الشیخ عبد الرحمن فیہ نیک فتویٰ کتبوی حوزہ
 شہاب بدوہ لاریہ سابقا ماون بازننا اولاد الشیخ عبد الرحمن افندی
 بعد اسرار و فتویٰ بدوہ حوزہ شہاب بدوہ لاریہ حوزہ شہاب بدوہ لاریہ
 مقدم فقہانہ و ماہ ذی القعدة گزیرتہ عمر سندنہ جنابین
 تقدیرین و سبب و شہادت استبداد اولاد خود و اولاد خود و اولاد خود
 امور شریفہ و عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت
 احکام شریفہ و عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت
 اولاد خود و عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت عسکت

EK-V: KKS, No: 290, s. 160/3. Müftü atanmasına dair Bir “fetva mektubu” sureti.

EK-VI: KKS, No: 286, s. 108/1. Yeniçeri serdarı atanmasına dair bir
“ağa mektubu” sureti

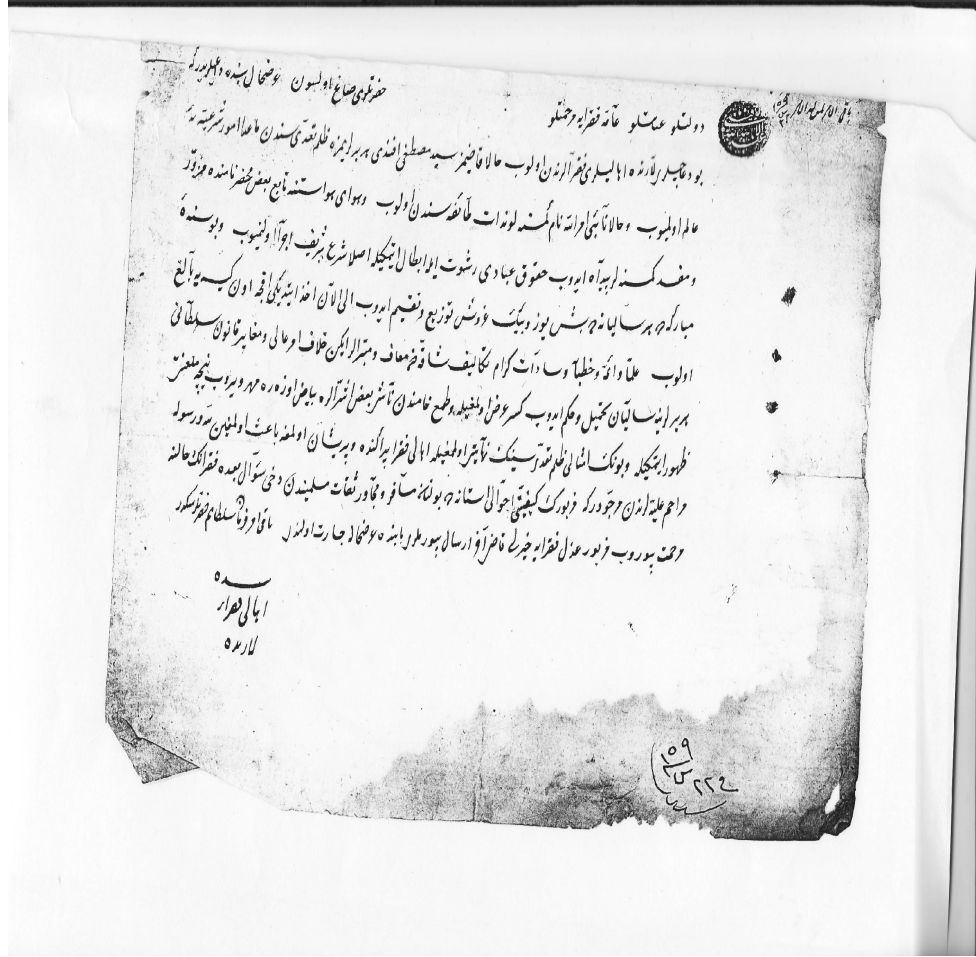
EK-VII: KKS, No: 289, s. 52/2. Karaman'da çalışan doktoru gösteren bir kayıt sureti.

عایشه خانم مراد در
 مدینه لاریزده واقعه بونجای جامع نجف فر اولیو السید محمدافندو تعمیر و نویسی و تالیف و احالی
 منوطه الیروب لکن جامع نفی، سندس اولعیب حال و معلول اولعیب اولاد اولفقن اولسیدافندو
 توفیق رفیع الی حاقق / فی عایشه نام خانوان هر و بیلد لایق و محرم مستحق اولمقله
 اولادیت منوطه اولوزن توفیق اولسف اولیو اولفقن اولسیدافندو مولانا قاسم
 عرض اولکلی واقعه ای صدقه ایدو بو بیلد لایق و بیلد لایق و بیلد لایق و بیلد لایق
 مر نور اولادیت منوطه اولوزن متول اولو حضرت لایق اولی عمر و مؤدی قلدر
 صکر نیوم برافیه وظیفه ایدو منصرف اولوب واقفکر رومی و دوام عمر و ولت الحمد لله
 مداومت کوشته اولیا ایدو لاف احمدن بفرمانت و فرام اولعیب خدمت و تفرض
 قلمیه اولیو بلو علامه شیخ اعلی قباله تحریز اولی اطراف هم الحرام سنه ثلث و غیره
 ومانه و الف قطنینة الحوی

EK-VIII: KKS, No: 281, s. 34/1. Bir “tevliyet berati” sureti.

عیبه حقه محکمدر امیرزه اولغوس ای کسه نک و کسه فاطمینه بولینه فاقول
 ایدوس زو کانه لرا اولکوب مو بو کسه و عدده نفقه لایق اولوز سنه خلعتی اولدیکن
 و فرم دینی خلعت ایدوب لایق اولوز سنه نفقه لایق اولوز سنه نفقه لایق اولوز سنه
 ایدو بولمکه سنه اولوز سنه نفقه لایق اولوز سنه نفقه لایق اولوز سنه نفقه لایق
 اولوز سنه نفقه لایق اولوز سنه نفقه لایق اولوز سنه نفقه لایق اولوز سنه نفقه لایق

EK-IX: KKS, No: 297, s. 296/4. bir “boşanma hücceti” sureti.

EK-X: BOA, Cevdet Adliye, No: 3444. Kadı ve naibini şikâyetle ilgili bir “arzuhal” sureti.